

รายงานการวิจัย

รายงานการวิจัยย่อยที่ ๔ เรื่อง

แนวปฏิบัติและกระบวนการดูแลผู้สูงอายุของเครือข่ายพระนักพัฒนาบนพื้นที่สูง:
พื้นที่ต้นแบบ เชียงดาว ไชยปราการ ฟาง แม่เอย

The Practical Guideline and the Elderly Care Process of the Highland
Buddhist Monk Developer Network: Target Area in the District
of Chiang Dao, Chai Prakan, Fang and Mae Ai

ภายใต้แผนงานวิจัย เรื่อง

เครือข่ายพระนักพัฒนา: แนวปฏิบัติและกระบวนการพัฒนาคุณภาพชีวิต
ของกลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูง

The Buddhist Monk Developer Network: The Practical Guideline and
the Life Quality Development Process of the Highland Ethnic Group

โดย

รองศาสตราจารย์ ดร.อภิรมย์ สีดำคำ

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่

พ.ศ.๒๕๖๑

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

MCU RS 610761220

รายงานการวิจัย

รายงานการวิจัยย่อยที่ ๔ เรื่อง

แนวปฏิบัติและกระบวนการดูแลผู้สูงอายุของเครือข่ายพระนักพัฒนาบนพื้นที่สูง:
พื้นที่ต้นแบบ เชียงดาว ไชยปราการ ฝาง แม่เอย

The Practical Guideline and the Elderly Care Process of the Highland
Buddhist Monk Developer Network: Target Area in the District
of Chiang Dao, Chai Prakan, Fang and Mae Ai

ภายใต้แผนงานวิจัย เรื่อง

เครือข่ายพระนักพัฒนา: แนวปฏิบัติและกระบวนการพัฒนาคุณภาพชีวิตของกลุ่มชาติ
พันธุ์บนพื้นที่สูง

The Buddhist Monk Developer Network: The Practical Guideline and
the Life Quality Development Process of the Highland Ethnic Group

โดย

รองศาสตราจารย์ ดร.อภิรมย์ สีตาคำ

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่

พ.ศ.๒๕๖๑

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

MCU RS 610761220

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

Research Report

Sub - Research Report 2

The Practical Guideline and the Elderly Care Process of the Highland
Buddhist Monk Developer Network: Target Area in the District
of Chiang Dao, Chai Prakan, Fang and Mae Ai

Under Research plan

The Buddhist Monk Developer Network: The Practical Guideline and
the Life Quality Development Process of the Highland Ethnic Group

By

Assoc. Prof. Dr. Aphiom Sridakam

Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Chiangmai Campus

B.E.2561

Research Project Funded by Mahachulalongkornrajavidyalaya University

MCU RS 610761220

(Copyright Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

- ชื่อรายงานการวิจัย** : รายงานการวิจัยย่อยที่ ๔ เรื่อง แนวปฏิบัติและกระบวนการดูแลผู้สูงอายุของเครือข่ายพระนักพัฒนาบนพื้นที่สูง: พื้นที่ต้นแบบ เชียงดาว ไชยปราการ ผาง แม่ฮาย
- ผู้วิจัย** : รองศาสตราจารย์ ดร.อภิรมย์ สีตาคำ
- ส่วนงาน** : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่
- ปีงบประมาณ** ; ๒๕๖๑
- ทุนอุดหนุนการวิจัย** : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์ ๔ ประการ คือ (๑) เพื่อศึกษาแนวทางปฏิบัติในการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในการดูแลผู้สูงอายุที่เหมาะสมกับกลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูงของเครือข่ายพระนักพัฒนา (๒) เพื่อติดตามผลการดำเนินงานด้านภาวะผู้สูงอายุของกลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูงในพื้นที่ต้นแบบ เชียงดาว ไชยปราการ ผาง แม่ฮาย ของเครือข่ายพระนักพัฒนา (๓) เพื่อวิเคราะห์แนวปฏิบัติของเครือข่ายพระนักพัฒนาและกระบวนการดูแลผู้สูงอายุของกลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูงในพื้นที่ต้นแบบ เชียงดาว ไชยปราการ ผาง แม่ฮาย ของเครือข่ายพระนักพัฒนา (๔) เพื่อสังเคราะห์องค์ความรู้ของพื้นที่ต้นแบบ (Model) ในการดูแลผู้สูงอายุของกลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูงในพื้นที่ต้นแบบ เชียงดาว ไชยปราการ ผาง แม่ฮาย ของเครือข่ายพระนักพัฒนา เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research-PAR) กับการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) กับกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก จำนวน ๓๐ รูป/คน ในหมู่บ้านที่มีอาศรมพระธรรมจาริก อาศรมพระบัณฑิตอาสาและหมู่บ้านบริวาร รวมทั้งสิ้น ๔ แห่ง ในจังหวัดเชียงใหม่ ผลการวิจัยพบว่า

แนวทางปฏิบัติในการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในการดูแลผู้สูงอายุ คือ สังคหัตถ์ ๔ และพรหมวิหาร ๔ ผสมผสานกับการนำหลักสังคหะสังเคราะห์มาประยุกต์ใช้ คือ หลักการมีส่วนร่วมของประชาชน (People participation) และหลักการเคารพศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์

การดำเนินงานด้านภาวะผู้สูงอายุของกลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูง พบว่า กลุ่มหรือชมรมผู้สูงอายุในหมู่บ้านยังขาดบุคลากรในการขับเคลื่อนการจัดกิจกรรมในกลุ่ม และขาดการจัดกิจกรรมหรือกลุ่มสร้างรายได้หรืออาชีพเสริมให้กับสมาชิก และมีข้อเสนอแนะให้มีการขับเคลื่อนกิจกรรมของกลุ่มอย่างต่อเนื่อง และการจัดกิจกรรมให้กับผู้สูงอายุ เช่น การอบรมให้ความรู้เกี่ยวกับสุขภาพ เป็นต้น

แนวปฏิบัติของเครือข่ายพระนักพัฒนาและกระบวนการดูแลผู้สูงอายุของกลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูง คือ แนวปฏิบัติหลักของเครือข่ายพระนักพัฒนาบนพื้นที่สูง ได้แก่ บทบาทหน้าที่ของพระธรรมจาริกและพระบัณฑิตอาสาด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา กิจวัตรประจำวัน การจัดทำยุทธศาสตร์ การมีส่วนร่วมของชาวบ้าน ส่วนการวิเคราะห์แนวปฏิบัติและกระบวนการดูแลผู้สูงอายุของกลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูงของเครือข่ายพระนักพัฒนาบนพื้นที่สูง ได้แก่ การจัดทำโครงการอบรมให้ความรู้การดูแลสุขภาพผู้สูงอายุ

แนวปฏิบัติและกระบวนการดูแลผู้สูงอายุของเครือข่ายพระนักพัฒนาบนพื้นที่สูง ประกอบด้วย ปัจจัยด้านสถานที่ ปัจจัยด้านการเงิน ปัจจัยด้านการบริหาร ปัจจัยด้านกิจกรรม ปัจจัยด้านสถาปัตยกรรม ปัจจัยด้านแผนพัฒนา และปัจจัยด้านนโยบาย

คำสำคัญ: ผู้สูงอายุ, เครือข่ายพระนักพัฒนา, ชุมชนพื้นที่สูง

Research Title: Sub - Research Report 2: The Practical Guideline and the Elderly Care Process of the Highland Buddhist Monk Developer Network: Target Area in the District of Chiang Dao, Chai Prakan, Fang and Mae Ai

Researchers: Assoc. Prof. Dr. Aphirom Sridakam

Department: Mahaculalongkornrajavidyalaya University, Chiang Mai Campus

Fiscal Year: 2561/2018

Research Scholarship Sponsor: Mahaculalongkornrajavidyalaya University

ABSTRACT

This research there is 3 objectives: (1) to identify best practices in the application of Buddhist principles in caring for the elderly, the ethnic groups in the highlands of the network of developers (2) to monitor the implementation of leadership. elderly ethnic highland area in the Target Area in the District of Chiang Dao, Chai Prakan, Fang and Mae Ai of the developer network (3) to analyze the practice of application. Guide Networks the developer and the elderly ethnic highland area in the Target Area in the District of Chiang Dao, Chai Prakan, Fang and Mae Ai and (4) to synthesize the knowledge of the Model in elderly care. ethnic highland areas in the Target Area in the District of Chiang Dao, Chai Prakan, Fang and Mae Ai. Action research and participatory and Operational Research (Action Research) with a group of 30 key informants / people in the village are Ashram itinerant preaching. Hermitage graduate volunteered his village and family, a total of 4 in Chiang Mai. The results of the study were as follows:

The practice of applying the principles of The Buddha Dhamma in aged care is *Saṅgahavatthu*: bases of social solidarity and *Brahmavihāra*: sublime states of mind, combined with the adoption of social work principles: the principle of people participation and the principle of respect for human dignity.

The aging of the highland ethnic groups or the elderly in the village lacks the personnel to drive the activities of the group. And lack of activity Or generating revenue or jobs to members. The feedback has driven the group's activities continued. And activities for the elderly, such as training, knowledge about health.

The development of the highland nationality and the process of caring for the elderly are the main practice of the network. In the development of high altitude areas, the role and responsibilities of Buddhist monks, the daily activities of spreading

Buddhism. Analysis of the nursing process of ethnic elderly in practice Management of health education projects for the elderly.

Elderly care practices and processes of the network developers on the high side factors include the location. Financial factors Management Factors Activity Factor for architecture Factors Development Plan and policy factors.

Key words: Elderly, Buddhist Monk Developer Network, Highland.

กิตติกรรมประกาศ

รายงานการวิจัยฉบับนี้ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ งบประมาณ ๒๕๖๑ ผู้วิจัยขอกราบนมัสการขอขอบพระคุณเป็นอย่างสูงต่อ ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ พระสุธีรัตนบัณฑิต,รศ.ดร. (สุทิพย์ อากาศโร) รวมทั้งคณะผู้บริหารและเจ้าหน้าที่ของสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ทุกท่าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งด้วยความกรุณาจาก คณะผู้บริหารมหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ มหาวิทยาลัยเวียงจันทน์ ที่ให้โอกาสในการศึกษาวิจัยเรื่องนี้ พร้อมทั้งที่ปรึกษาโครงการทุกท่าน ที่ไม่สามารถเอ่ยนามได้ทั้งหมด ที่ให้คำชี้แนะที่มีคุณค่าในการ ดำเนินการวิจัยจนกระทั่งสัมฤทธิ์ผล ตลอดจนชาวบ้านในชุมชนทั้ง ๔ แห่ง ที่เสียสละเวลาในการ ให้คำสัมภาษณ์พูดคุย ร่วมเวทีประชาคม และร่วมงานกิจกรรมการเรียนรู้ รวมทั้งผู้บริหารและผู้แทน จากหน่วยงานราชการท้องถิ่น ได้แก่ ๑. อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่ คือ อาศรมพระธรรมจาริก บ้านห้วยปง ตำบลแม่ทะ ๒. อำเภอไชยปราการ จังหวัดเชียงใหม่ คือ อาศรมพระธรรมจาริกบ้านแม่ฝางหลวง ตำบลศรีดงเย็น ๓. อำเภอฝาง จังหวัดเชียงใหม่ คือ อาศรมพระบัณฑิตอาสาบ้านป่าคา ตำบลม่อนปิน ๔. อำเภอแม่สาย จังหวัดเชียงใหม่ คือ อาศรมพระธรรมจาริกบ้านห้วยปากกล้วย ตำบลแม่ยาว และให้ข้อมูลที่เป็นประโยชน์ต่อการวิจัยในครั้งนี้ ซึ่งได้ร่วมแสดงความคิดเห็นและให้ ข้อเสนอแนะที่เป็นประโยชน์ในการทำวิจัยเล่มนี้ให้มีความสมบูรณ์

นอกจากนี้ ขอขอบคุณครอบครัวและผู้มีอุปการะบุคคลท่านอื่น ๆ ที่มีได้เอ่ยนาม ที่ให้ความร่วมมือ ให้กำลังใจ และให้ความช่วยเหลือสนับสนุนผู้วิจัยด้วยดี จึงขอขอบคุณมา ณ โอกาสนี้ หากมีข้อผิดพลาดหรือขาดตกบกพร่องประการใด ผู้วิจัยขออภัยมา ณ ที่นี้ด้วย และผู้วิจัยหวังว่า การวิจัยฉบับนี้ จะมีประโยชน์บ้างไม่มากนักน้อยต่อการพัฒนาของมหาวิทยาลัยและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนผู้สนใจที่จะศึกษาวิจัยต่อไป

รองศาสตราจารย์ ดร.อภิรมย์ สีตาคำ

๖ เมษายน ๒๕๖๓

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	ค
กิตติกรรมประกาศ.....	จ
สารบัญ.....	ฉ
สารบัญภาพ.....	ช
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อพระไตรปิฎก.....	ฉฉ
บทที่ ๑ บทนำ.....	๑
๑.๑ ที่มาและความสำคัญของปัญหา.....	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์การวิจัย.....	๕
๑.๓ ขอบเขตการวิจัย.....	๕
๑.๔ คำจำกัดความของศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย.....	๖
๑.๕ ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย.....	๗
บทที่ ๒ เอกสารรายงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	๘
๒.๑ แนวคิดเกี่ยวกับสวัสดิการผู้สูงอายุ.....	๘
๒.๒ ทฤษฎีชาติพันธุ์สัมพันธ.....	๒๓
๒.๓ แนวคิดการสร้างเครือข่าย (Networking).....	๒๗
๒.๔ แนวคิดการพัฒนาชุมชน (Development and Community Theory).....	๗๒
๒.๕ ประสบการณ์พระสงฆ์กับการพัฒนาบนพื้นที่สูงบนพื้นที่สูงในประเทศไทย.....	๗๕
๒.๖ หลักพุทธธรรมในการประยุกต์ใช้กับผู้สูงอายุ.....	๑๐๕
บทที่ ๓ ระเบียบวิธีวิจัย.....	๑๑๑
๓.๑ ระเบียบวิธีการวิจัย.....	๑๑๑
๓.๒ พื้นที่เป้าหมาย ประชากร กลุ่มตัวอย่าง และผู้ให้ข้อมูลหลัก.....	๑๑๒
๓.๓ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย.....	๑๑๖
๓.๔ การเก็บรวบรวมการวิจัย.....	๑๑๗
๓.๕ การวิเคราะห์ข้อมูล.....	๑๑๘
๓.๕ การนำเสนอผลการศึกษารายงาน.....	๑๒๐

สารบัญ (ต่อ)

หน้า

บทที่ ๔ ผลการวิจัย.....	๑๒๑
๔.๑ แนวทางปฏิบัติในการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในการดูแลผู้สูงอายุที่เหมาะสม กับกลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูงของเครือข่ายพระนักพัฒนา.....	๑๒๒
๔.๒ การดำเนินงานด้านภาวะผู้สูงอายุของกลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูงในพื้นที่ต้นแบบ ของเครือข่ายพระนักพัฒนา.....	๑๓๖
๔.๓ การวิเคราะห์แนวปฏิบัติของเครือข่ายพระนักพัฒนาและกระบวนการดูแลผู้สูงอายุ ของกลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูงในพื้นที่ต้นแบบของเครือข่ายพระนักพัฒนา.....	๑๘๔
๔.๔ องค์ความรู้ของพื้นที่ต้นแบบ (Model) ในการดูแลผู้สูงอายุ ของกลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูง.....	๒๐๗
บทที่ ๕ สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ.....	๒๑๑
๕.๑ สรุปผลการวิจัย.....	๒๑๑
๕.๓ อภิปรายผล.....	๒๑๖
๕.๔ ข้อเสนอแนะ.....	๒๒๐
บรรณานุกรม.....	๒๒๑
ภาคผนวก	
ภาคผนวก ก เครื่องมือวิจัย.....	๒๒๘
ภาคผนวก ข ภาพถ่ายการลงพื้นที่ การสัมภาษณ์.....	๒๔๒
ภาคผนวก ค การรับรองการนำไปใช้ประโยชน์.....	๒๔๕
ภาคผนวก ง ผลผลิต ผลลัพธ์ และผลกระทบจากงานวิจัย.....	๒๔๘
ประวัติผู้วิจัย.....	๒๕๑

สารบัญภาพ

	หน้า
ภาพที่ ๔.๑ พิธีปฐมนิเทศพระบัณฑิตอาสาพัฒนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่ รุ่นที่ ๒๐ ประจำปี ๒๕๖๒.....	๑๒๒
ภาพที่ ๔.๒ การจัดกลุ่มทำ SWOT Analysis เพื่อประเมินแนวทางการทำงาน.....	๑๒๕
ภาพที่ ๔.๓ หมู่บ้านห้วยปง ตำบลแม่นะ อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่.....	๑๓๗
ภาพที่ ๔.๔ บ้านมูเซอ เป็นแบบยกพื้น.....	๑๓๙
ภาพที่ ๔.๕ ศูนย์การเรียนรู้ชุมชนชาวไทยภูเขาแม่ฟ้าหลวง บ้านห้วยปง.....	๑๔๐
ภาพที่ ๔.๖ วัดมูเซอ เรียกว่า หอเหย.....	๑๔๑
ภาพที่ ๔.๗ โบสถ์คริสต์จักรความรอด (SULVATION CHURCH).....	๑๔๑
ภาพที่ ๔.๘ อาศรมพระธรรมจาริกบ้านห้วยปง.....	๑๔๖
ภาพที่ ๔.๙ ศูนย์การเรียนรู้ชุมชนชาวไทยภูเขาแม่ฟ้าหลวง (ศ.ค.ช.) บ้านแม่ฝางหลวง.....	๑๕๖
ภาพที่ ๔.๑๐ หมู่บ้านป่าคา ตำบลม่อนปิ่น อำเภอฝาง จังหวัดเชียงใหม่.....	๑๕๙
ภาพที่ ๔.๑๑ การประกอบอาชีพของชาวบ้านป่าคา.....	๑๖๖
ภาพที่ ๔.๑๒ การประชุมกลุ่มชาวบ้าน ณ อาศรมพระธรรมจาริกบ้านห้วยปง.....	๑๘๓
ภาพที่ ๔.๑๓ โครงการจิตอาสา ร่วมกันพัฒนาทำความสะอาดบ้านป่าคา.....	๒๐๔
ภาพที่ ๔.๑๔ โครงการอบรมให้ความรู้การดูแลสุขภาพผู้สูงอายุ.....	๒๐๕

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อพระไตรปิฎก

รายงานวิจัยฉบับนี้ใช้พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในการอ้างอิงโดยจะระบุที่ระบุ เล่ม/ข้อ/หน้า หลังคำย่อชื่อคัมภีร์ ตัวอย่างเช่น ที.สี.(บาลี) ๙/๓/๓๖ หมายถึง สุตตันตปิฎกที่ขนิทาย สีลขันธวรรค พระไตรปิฎกภาษาบาลี เล่มที่ ๙ ข้อที่ ๓ หน้า ๓๖, ที.สี.(ไทย) ๙/๑๗๐/๕๖ หมายถึง สุตตันตปิฎกที่ขนิทาย สีลขันธวรรค พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ ๙ ข้อที่ ๑๗๐ หน้า ๕๖

พระสุตตันตปิฎก

ที.ปา. (ไทย)	สุตตันตปิฎก ที่ขนิทาย ปาฎิกวรรค	(ภาษาไทย)
ส.ส. (ไทย)	สุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย สคาถวรรค	(ภาษาไทย)
ส.ม. (ไทย)	สุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย มหาวรรค	(ภาษาไทย)
อง.จตุกก. (ไทย) =	สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย จตุกกนิบาต	(ภาษาไทย)
ขุ.ธ. (ไทย)	สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ัมมบท	(ภาษาไทย)

อรรถกถาพระสุตตันตปิฎก

ส.ส.อ. (ไทย)	สังยุตตนิกาย สารัตถุปปกาสินี สคาถวรรคอรรถกถา	(ภาษาไทย)
--------------	--	-----------

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ที่มาและความสำคัญของปัญหา

สำนักงานสถิติแห่งชาติได้ทำการสำรวจประชากรผู้สูงอายุ ตั้งแต่ ปี พ.ศ.๒๕๓๗ – ๒๕๕๙ พบว่า ประเทศไทยมีจำนวนและสัดส่วนของผู้สูงอายุเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วและต่อเนื่อง โดยในปี ๒๕๓๗ มีจำนวนผู้สูงอายุ คิดเป็นร้อยละ ๖.๘ ของประชากรทั้งประเทศ และเพิ่มขึ้นเป็นร้อยละ ๙.๔ ร้อยละ ๑๐.๗ ร้อยละ ๑๒.๒ ร้อยละ ๑๔.๙ ในปี ๒๕๔๕, ๒๕๕๐, ๒๕๕๔, ๒๕๕๗^๑ ตามลำดับ และในปี ๒๕๕๙ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ได้ผลการสำรวจ ปรับปรุง ณ วันที่ ๒๖ ตุลาคม ๒๕๕๙ พบว่า มีจำนวนผู้สูงอายุคิดเป็นร้อยละ ๑๕.๑ ของประชากรทั้งหมด ดังตาราง

ตารางที่ ๑ จำนวนและอัตราของผู้สูงอายุ พ.ศ. ๒๕๓๗, ๒๕๔๕, ๒๕๕๐, ๒๕๕๔, ๒๕๕๗ และ ๒๕๕๙

ปีที่สำรวจ	จำนวนผู้สูงอายุ	อัตราผู้สูงอายุ ^{๑/}
๒๕๓๗	๔,๐๑๑,๘๕๔	๖.๘
๒๕๔๕	๕,๙๖๙,๐๓๐	๙.๔
๒๕๕๐	๗,๐๒๐,๙๕๙	๑๐.๗
๒๕๕๔	๘,๒๖๖,๓๐๔	๑๒.๒
๒๕๕๗	๑๐,๐๑๔,๗๐๕	๑๔.๙
๒๕๕๙	๙,๙๓๔,๓๐๙	๑๕.๑

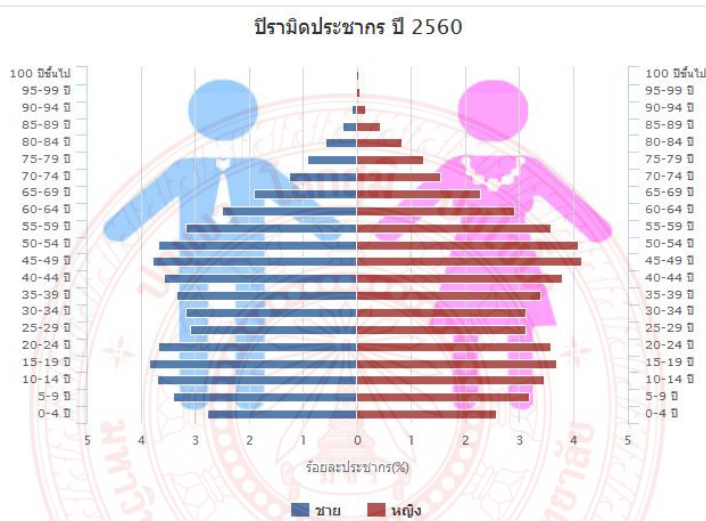
^{๑/}อัตราผู้สูงอายุ หมายถึง อัตราส่วนของผู้สูงอายุต่อประชากรทั้งสิ้น ๑๐๐ คน

(ที่มา: สำนักงานสถิติแห่งชาติ, กระทรวงเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร, รายงานการสำรวจผู้สูงอายุในประเทศไทย พ.ศ.๒๕๕๗, หน้า iii. และ กรมกิจการผู้สูงอายุ, ข้อมูลสถิติจำนวนผู้สูงอายุประเทศไทย ปี ๒๕๕๙, [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : http://www.dop.go.th/main/knowledge_detail.php?id=0864d7d94b4118cfea1201016aefbf7a&type=34 [๒๔ ตุลาคม ๒๕๖๐])

^๑ สำนักงานสถิติแห่งชาติ, กระทรวงเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร, รายงานการสำรวจผู้สูงอายุในประเทศไทย พ.ศ.๒๕๕๗, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท เท็กซ์ แอนด์ เจอร์นัล พับลิเคชั่น จำกัด, ๒๕๕๗), หน้า ๑.

จะเห็นได้ว่า ดัชนีการสูงอายุของประเทศไทยมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง คือ อัตราส่วนของผู้สูงอายุ (อายุ ๖๐ ปีขึ้นไป) ต่อประชากรในอัตราส่วน ๑๐๐ คน จากร้อยละ ๖.๘ ในปี ๒๕๓๗ จนกระทั่งประเทศไทยได้เข้าสู่สังคมผู้สูงอายุ ตั้งแต่ ปี ๒๕๕๐ คือร้อยละ ๑๐.๗ ร้อยละ ๑๔.๙ ในปี ๒๕๕๗ และเป็นร้อยละ ๑๕.๑ ในปี ๒๕๕๙ และจากผลการวิเคราะห์ปิรามิดประชากรของกระทรวงสาธารณสุข ในปี พ.ศ.๒๕๖๐ ดังแผนภูมิ

แผนภูมิที่ ๑ ปิรามิดประชากรจำแนกเพศ กลุ่มอายุ ปี ๒๕๖๐

หมายเหตุ: ข้อมูลทั้งหมดไม่รวมกรุงเทพมหานคร

(ที่มา: กระทรวงสาธารณสุข, ปิรามิดประชากรจำแนกเพศ กลุ่มอายุ. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา https://hdcservice.moph.go.th/hdc/main/index_pk.php [๒๔ ตุลาคม ๒๕๖๐])

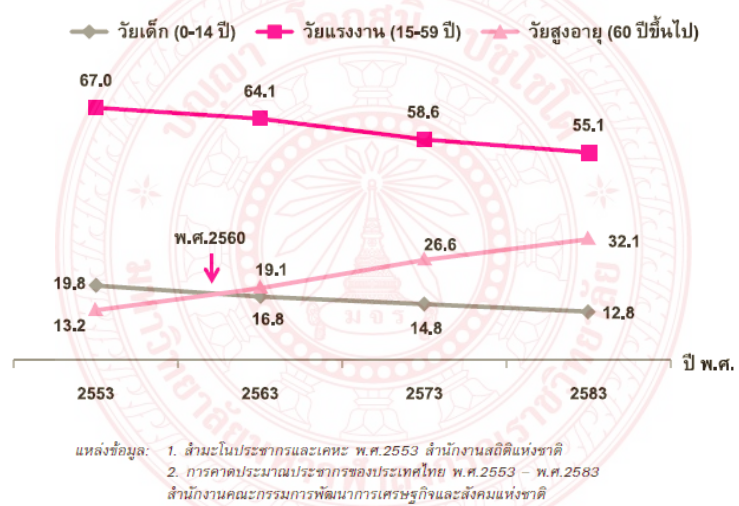
จากสถานการณ์มีการคาดการณ์ว่าอีก ๒๐ ปีข้างหน้า ปิรามิดประชากรจะมีฐานแคบลงไปอีก โดยสัดส่วนของประชากรวัยเด็กและวัยแรงงานลดลง อันเนื่องมาจากอัตราการเกิดที่ลดลงอย่างต่อเนื่อง ในขณะที่ส่วนบนของปิรามิด จะขยายกว้างมากขึ้นเรื่อยๆ โดยประชากรวัยสูงอายุจะมีสัดส่วนสูงขึ้นถึง ๒ เท่าตัวเมื่อเทียบกับปี ๒๕๕๓ เนื่องมาจากคนที่เกิดหลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ ได้มาถึงวัยสูงอายุ และประชากรมีอายุยืนยาวขึ้นอีกสังคมไทยจะเป็นสังคมผู้สูงอายุอย่างเต็มรูปแบบ^๒ ประเทศไทยจะเปลี่ยนแปลงเป็นสังคมสูงวัยระดับสุดยอด (Super aged society) ซึ่งหมายถึงมี

^๒ สำนักอนามัยผู้สูงอายุ, กรมอนามัย กระทรวงสาธารณสุข, คู่มือแนวทางการอบรมผู้ดูแลผู้สูงอายุ, (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกิจการโรมพิมพ์ องค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึก, ๒๕๕๗), หน้า ๔.

สัดส่วนประชากรผู้สูงอายุ ๖๕ ปีขึ้นไป คิดเป็นร้อยละ ๒๐ ขึ้นไป และในอีก ๔ ปี ข้างหน้า (พ.ศ. ๒๕๖๔) ประเทศไทยจะกลายเป็นสังคมสูงวัยอย่างสมบูรณ์ (Aged Society)^๓

การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางอายุของประชากรโครงสร้างทางอายุของประชากรแสดงด้วยสัดส่วนของประชากรในวัยต่างๆ เมื่อจำแนกประชากรออกเป็นกลุ่มอายุ ๓ กลุ่มใหญ่ๆ คือ ประชากรวัยเด็ก (อายุน้อยกว่า ๑๕ ปี) วัยแรงงาน (อายุ ๑๕ – ๕๙ ปี) และวัยสูงอายุ (อายุ ๖๐ ปีขึ้นไป) จะเห็นได้ว่า ในระหว่างปี พ.ศ.๒๕๕๓ – ๒๕๘๓ สัดส่วนของประชากรวัยเด็ก และวัยแรงงาน มีแนวโน้มลดลง ในขณะที่สัดส่วนของประชากรสูงอายุ มีแนวโน้มเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง จากร้อยละ ๑๓.๒ ในพ.ศ.๒๕๕๓ เป็นร้อยละ ๓๒.๑ ในพ.ศ.๒๕๘๓ และที่น่าสังเกต คือ ในปี พ.ศ.๒๕๖๐ จะเป็นปีที่คาดว่าสัดส่วนของประชากรวัยเด็กจะเท่ากับสัดส่วนของประชากรวัยสูงอายุ ดังแผนภูมิ

แผนภูมิที่ ๒ สัดส่วนประชากรวัยเด็ก วัยแรงงานและวัยสูงอายุ พ.ศ.๒๕๕๓ – ๒๕๘๓

(ที่มา: มูลนิธิพัฒนางานผู้สูงอายุ, **สถานการณ์ผู้สูงอายุในประเทศไทย (ด้านประชากร)**, [ออนไลน์]. แหล่งที่มา <http://fopdev.or.th> [๒๔ ตุลาคม ๒๕๖๐])

สำนักงานสถิติแห่งชาติได้ทำการสำรวจประชากรผู้สูงอายุมาแล้ว ๔ ครั้ง พบว่า ประเทศไทยมีจำนวนและสัดส่วนของผู้สูงอายุเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วและต่อเนื่อง โดยในปี ๒๕๓๗ มีจำนวนผู้สูงอายุ คิดเป็นร้อยละ ๖.๘ ของประชากรทั้งประเทศ และเพิ่มขึ้นเป็นร้อยละ ๙.๔ ร้อยละ ๑๐.๗ ร้อยละ ๑๒.๒ ในปี ๒๕๔๕, ๒๕๕๐ และ ๒๕๕๔ ตามลำดับ และในปี ๒๕๕๗ ผลการสำรวจครั้งนี้พบว่า มีจำนวนผู้สูงอายุคิดเป็นร้อยละ ๑๔.๙ ของประชากรทั้งหมด (ชายร้อยละ ๑๓.๘ และหญิงร้อยละ ๑๖.๑) จากจำนวนผู้สูงอายุทั้งสิ้น ๑๐,๐๑๔,๗๐๕ คน เป็นชาย ร้อยละ ๔๕.๑ และหญิงร้อยละ

^๓ กลุ่มอนามัยผู้สูงอายุ สำนักส่งเสริมสุขภาพ กรมอนามัย กระทรวงสาธารณสุข, รายงานการสำรวจสุขภาพผู้สูงอายุไทย ปี ๒๕๕๖ ภายใต้แผนงานส่งเสริมสุขภาพผู้สูงอายุและผู้พิการ, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์วชิรรินทร์ พี.พี., ๒๕๕๖), หน้า ๒.

ละ ๕๔.๘ ของผู้สูงอายุทั้งหมด (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, ๒๕๕๗: ๑) เช่นเดียวกับพื้นที่อำเภอเชียงดาว อำเภอไชยปราการ อำเภอฝาง และอำเภอแม่อาย จังหวัดเชียงใหม่ มีประชากรรวมทั้งหมด ๒๘๑,๕๔๙ คน มีผู้สูงอายุทั้งสิ้น ๒๘,๙๒๑ คน คิดเป็นร้อยละ ๑๐.๒๗ ของประชากรทั้งหมด จะเห็นได้ว่า ประชากรผู้สูงอายุมีแนวโน้มสูงขึ้นใกล้เคียงกันทั่วประเทศ โดยเฉพาะในพื้นที่สูงหรือพื้นที่ห่างกันตัวเมือง มักประสบปัญหาผู้สูงอายุขาดผู้ดูแล เนื่องจากการอพยพของประชากรแรงงานไปประกอบอาชีพในเมืองมากขึ้น ทำให้ขาดแคลนประชากรวัยแรงงานในชุมชนบนพื้นที่สูง

เนื่องจากการที่ประเทศไทยประสบผลสำเร็จในนโยบายด้านการวางแผนครอบครัว ทำให้อัตราการเกิดลดลง รวมทั้งความก้าวหน้าทางการแพทย์ สาธารณสุข และเทคโนโลยี ทำให้ประชากรมีอายุยืนยาวขึ้น ส่งผลให้โครงสร้างประชากรของประเทศไทยเปลี่ยนแปลงไปสู่สังคมผู้สูงอายุ หรืออาจกล่าวได้ว่า ประเทศไทยเป็นประเทศหนึ่งในอาเซียนที่เข้าสู่การเป็นสังคมสูงวัย (Aging Society) การเป็นสังคมสูงวัย คือ การที่มีจำนวนผู้สูงอายุหรือประชากรอายุ ๖๐ ปีขึ้นไป เพิ่มสูงขึ้นจนมากกว่าร้อยละ ๑๐ ของประชากรทั้งหมด ในขณะที่วัยเด็กและแรงงานลดน้อยลงเรื่อยๆ จึงส่งผลกระทบต่อสถานะทางสังคมและเศรษฐกิจโดยรวมของประเทศ และทำให้ต้องมีการบริหารจัดการในการดูแลผู้สูงอายุในระยะยาวในเรื่องการจัดสรรทรัพยากรที่มีจำกัด โดยเฉพาะด้านการจัดสรรสวัสดิการที่จำเป็นสำหรับผู้สูงอายุ เช่น การบริการด้านการแพทย์ ที่อยู่อาศัย อาหาร และกิจกรรมทางสังคม วัฒนธรรมต่างๆ เพื่อให้ผู้สูงอายุมีคุณภาพชีวิตที่ดี

จากการสำรวจสุขภาพจิตผู้สูงอายุโดยสำนักงานสถิติแห่งชาติด้วยแบบคัดกรองความสุขฉบับ ๑๕ ข้อในปี ๒๕๕๔ พบว่า คะแนนเฉลี่ยของผู้สูงอายุต่ำกว่าคนทั่วไป โดยประมาณ ๑ ใน ๓ ของผู้สูงอายุเป็นผู้ที่มีความเปราะบางทางจิตใจ และมีสาเหตุมาจากปัญหาการเจ็บป่วยเรื้อรัง ความรู้สึกมีคุณค่าในตัวเองลดลงและค่านิยมต่อสูงอายุในสังคมไทยเปลี่ยนแปลงไป ดังนั้นแล้ว ชีวิตที่ยืนยาวจึงไม่เพียงพอสำหรับผู้สูงอายุในอนาคต ผู้สูงอายุต้องมีคุณภาพชีวิตที่ดีด้วยดังคำกล่าวที่ว่า “แก่อายุมีคุณค่า ชราอย่างมีความสุข” โดยที่ผู้สูงอายุซึ่งเป็นประชากรส่วนใหญ่ของสังคมไทย ยังมีความรู้ความสามารถในการส่งเสริมและพัฒนาสังคม ดังนั้น การส่งเสริมพลังทางปัญญาของผู้สูงอายุและการเตรียมตัวสำหรับเข้าสู่วัยผู้สูงอายุจึงเป็นเรื่องที่สำคัญอย่างยิ่ง และสังคมทั้งภาครัฐในระดับชาติจนถึงระดับท้องถิ่น ภาคเอกชน และองค์กรทางศาสนาสมควรต้องหาแนวทางการส่งเสริมพลังทางปัญญาเพื่อนำไปสู่การพัฒนาให้สังคมไทยในอนาคตเป็น “สังคมผู้สูงอายุที่มีคุณภาพ”

ด้วยเหตุนี้ พระบัณฑิตอาสาฯ ในฐานะเป็นบุคคลสำคัญในชุมชนบนพื้นที่สูงก็ควรมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาดังกล่าว ตามพันธกิจหนึ่งของโครงการฯ ซึ่งโครงการวิจัยจะนำไปพัฒนาต่อยอดในขอบเขตพื้นที่ที่พระสงฆ์ได้ปฏิบัติงานอยู่ โดยมุ่งเน้นการดูแลผู้สูงอายุ จัดทำเป็นเขตพื้นที่ (Zone) ให้เหมาะสมกับสภาพปัญหาทางสังคมและวัฒนธรรม เพื่อนำไปสู่การสร้างพื้นที่ต้นแบบ (Model) ซึ่งเป็นแนวปฏิบัติและกระบวนการพัฒนาคุณภาพชีวิตของกลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูงให้ดีขึ้นต่อไป

๑.๒ วัตถุประสงค์การวิจัย

๑.๒.๑ เพื่อศึกษาแนวทางปฏิบัติในการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในการดูแลผู้สูงอายุที่เหมาะสมกับกลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูงของเครือข่ายพระนักพัฒนา

๑.๒.๒ เพื่อติดตามผลการดำเนินงานด้านภาวะผู้สูงอายุของกลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูงในพื้นที่ต้นแบบ เชียงดาว ไชยปราการ ฝาง แม่ฮาย ของเครือข่ายพระนักพัฒนา

๑.๒.๓ เพื่อวิเคราะห์แนวปฏิบัติของเครือข่ายพระนักพัฒนาและกระบวนการดูแลผู้สูงอายุของกลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูงในพื้นที่ต้นแบบ เชียงดาว ไชยปราการ ฝาง แม่ฮาย ของเครือข่ายพระนักพัฒนา

๑.๒.๔ เพื่อสังเคราะห์องค์ความรู้ของพื้นที่ต้นแบบ (Model) ในการดูแลผู้สูงอายุของกลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูงในพื้นที่ต้นแบบ เชียงดาว ไชยปราการ ฝาง แม่ฮาย ของเครือข่ายพระนักพัฒนา

๑.๓ ขอบเขตการวิจัย

๑.๓.๑ ขอบเขตด้านเนื้อหา

การวิจัยครั้งนี้ เป็นวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยการสืบค้นข้อมูลที่เกี่ยวข้องจากเอกสาร (Documentary Research) ที่เกี่ยวข้องกับการวิจัยเกี่ยวกับแนวทางปฏิบัติในการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในการดูแลผู้สูงอายุที่เหมาะสมกับกลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูงของเครือข่ายพระนักพัฒนา การติดตามผลการดำเนินงานด้านภาวะผู้สูงอายุของกลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูงในพื้นที่ต้นแบบ เชียงดาว ไชยปราการ ฝาง แม่ฮาย ของเครือข่ายพระนักพัฒนา เพื่อร่วมกันวิเคราะห์แนวปฏิบัติของเครือข่ายพระนักพัฒนาและกระบวนการดูแลผู้สูงอายุของกลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูงในพื้นที่ต้นแบบ เชียงดาว ไชยปราการ ฝาง แม่ฮาย ของเครือข่ายพระนักพัฒนา และสังเคราะห์องค์ความรู้ของพื้นที่ต้นแบบ (Model) ในการดูแลผู้สูงอายุของกลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูงในพื้นที่ต้นแบบ เชียงดาว ไชยปราการ ฝาง แม่ฮาย ของเครือข่ายพระนักพัฒนา เพื่อได้มาซึ่งองค์ความรู้ใหม่ในการพัฒนาและแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน

๑.๓.๒ ขอบเขตด้านพื้นที่

การสร้างพื้นที่ต้นแบบ (Model) ในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของกลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูง ๑ เขต คือ พื้นที่ต้นแบบด้านการดูแลผู้สูงอายุ พื้นที่ต้นแบบ อำเภอเชียงดาว ไชยปราการ ฝาง แม่ฮาย จังหวัดเชียงใหม่

๑.๓.๓ ขอบเขตด้านประชากร

ประชากร กลุ่มตัวอย่าง และผู้ให้ข้อมูลหลัก ได้แก่ พระธรรมจาริก และพระบัณฑิตอาสาในพื้นที่ ผู้นำชุมชน และกลุ่มผู้สูงอายุในชุมชน โดยทุกภาคส่วนมีส่วนร่วมในการดำเนินงานวิจัยทุก

ขั้นตอน ตั้งแต่ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมทำ ร่วมตรวจสอบ และร่วมรับประโยชน์ควบคู่ไปกับกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน ประกอบด้วย การมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ ที่สร้างขึ้น (Participant Observation) การสัมภาษณ์เชิงลึกแบบมีโครงสร้าง (Structured In-depth interview) และการจัดประชุมเสวนากลุ่มเพื่อถอดบทเรียนสร้างองค์ความรู้ร่วมกัน (Lesson Learned) กับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Information) ในพื้นที่ จำนวน ๔ พื้นที่กรณีศึกษา ได้แก่ หมู่บ้านที่มีอาศรมพระธรรมจาริก อาศรมพระบัณฑิตอาสาและหมู่บ้านบริวาร รวมทั้งสิ้น ๔ แห่ง มีกลุ่มเป้าหมาย จำนวนทั้งสิ้น ๑๔๐ รูป/คน ประกอบด้วย พระบัณฑิตอาสาชาวเขา จำนวน ๓๓ คน เจ้าอาศรม ๔ รูป ผู้นำชุมชน ๕ คน กลุ่มผู้สูงอายุในชุมชน จำนวน ๔๖ คน และกลุ่มชาวบ้านในชุมชน จำนวน ๕๒ คน

๑.๓.๔ ขอบเขตด้านเวลา

ระยะเวลาโครงการ ๑ วันที่เริ่มต้น ๑ ตุลาคม ๒๕๖๐ วันที่สิ้นสุด ๓๑ มีนาคม ๒๕๖๓

๑.๔ คำจำกัดความของศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย

เครือข่าย หมายถึง ขบวนการทางสังคม อันเกิดจากการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล กลุ่ม องค์กร สถาบัน โดยมีเป้าหมาย วัตถุประสงค์ และความต้องการบางอย่างร่วมกัน ร่วมกัน ดำเนินกิจกรรมบางอย่าง โดยที่สมาชิกของเครือข่ายยังคงความเป็นเอกเทศไม่ขึ้นต่อกัน ในที่นี้ หมายถึง กลุ่มพระสงฆ์ที่ทำงานพัฒนาชุมชนในพื้นที่สูง ได้แก่ พระบัณฑิตอาสาพัฒนาชาวเขา พระธรรมจาริก หรือพระสงฆ์นักพัฒนาอื่นๆ ในพื้นที่

พระนักพัฒนา หมายถึง พระภิกษุที่ทำหน้าที่และมีบทบาทต่อการพัฒนาสังคมในด้านต่างๆ เช่น การศึกษา การสังคมสงเคราะห์ การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจชุมชน สาธารณสุขชุมชน และจิตใจ ในที่นี้หมายถึง กลุ่มพระสงฆ์ที่ทำงานพัฒนาชุมชนในพื้นที่สูง ได้แก่ พระบัณฑิตอาสาพัฒนาชาวเขา พระธรรมจาริก หรือพระสงฆ์นักพัฒนาอื่นๆ ในพื้นที่

คุณภาพชีวิต หมายถึง ภาวะความเป็นอยู่ที่ดี (Well being) ทั้งของตนเอง (ทั้งด้านร่างกายและจิตใจ) และของสังคม ทั้งนี้ครอบคลุมไปถึง ความปลอดภัย สิทธิ และเสรีภาพ ในที่นี้หมายถึง คุณภาพชีวิตของประชาชนในพื้นที่สูงที่พระบัณฑิตอาสาพัฒนาชาวเขา พระธรรมจาริก หรือพระสงฆ์นักพัฒนาอื่นๆ ในพื้นที่ๆ ทำงานพัฒนาอยู่

กลุ่มชาติพันธุ์ หมายถึง กลุ่มคนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ใดพื้นที่หนึ่ง และมีวัฒนธรรมร่วมกัน มีขนบธรรมเนียมประเพณีและภาษาพูดเดียวกัน ทั้งมีความเชื่อว่าสืบเชื้อสายมาจากบรรพบุรุษเดียวกัน ในที่นี้หมายถึง กลุ่มประชากรบนพื้นที่สูง ประกอบด้วย ชาติพันธุ์ที่เรียกว่าชาวเขา ๙ เผ่า คือ แม้ว เย้า มูเซอ ลีซอ อีเก้อ กะเหรี่ยง ลัวะ ถิ่น และขมุ และชนกลุ่มน้อยอื่นๆ เช่น เซ่น ผีตองเหลือง ปะ

หล่อ ปางตอง คະฉິນ ไทยใหญ่ มอญ จีนฮ่อ ฯลฯ ในพื้นที่สูงที่พระบัณฑิตอาสาพัฒนาชาวเขา พระธรรมจาริก หรือพระสงฆ์นักพัฒนาอื่นๆ ในพื้นที่ๆ ทำงานพัฒนาอยู่

ผู้สูงอายุ หมายถึง บุคคลที่มีชีวิตและมีอายุตั้งแต่ ๖๐ ปีขึ้นไป ที่อาศัยอยู่ในชุมชน ในที่นี้หมายถึง ผู้สูงอายุที่อาศัยอยู่ในหมู่บ้านที่พระบัณฑิตอาสาพัฒนาชาวเขา พระธรรมจาริก หรือพระสงฆ์นักพัฒนาอื่นๆ ในพื้นที่ๆ ทำงานพัฒนาอยู่

๑.๕ ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย

๑.๕.๑ มีองค์ความรู้เกี่ยวกับแนวปฏิบัติของเครือข่ายพระนักพัฒนาและกระบวนการดูแลผู้สูงอายุของกลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูงในการเผยแพร่สาธารณสุข เพื่อเป็นคู่มือในการพัฒนาแก่พระสงฆ์

๑.๕.๒ มีองค์ความรู้และพื้นที่ต้นแบบ (Model) ในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของกลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูงในด้านการดูแลผู้สูงอายุ

๑.๕.๓ มีรายงานการประเมินผลกระทบของพื้นที่ต้นแบบ (Model) ในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของกลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูงในด้านการดูแลผู้สูงอายุ เพื่อเป็นข้อมูลประกอบในการกำหนดแผนนโยบายการพัฒนาบนพื้นที่สูงของภาครัฐ หน่วยงานเอกชน และคณะสงฆ์

บทที่ ๒

เอกสารรายงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาแนวทางปฏิบัติในการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในการดูแลผู้สูงอายุที่เหมาะสมกับกลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูงของเครือข่ายพระนักพัฒนา ซึ่งผู้วิจัยได้ทำการศึกษาเอกสารที่เป็นแนวคิด วรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อนำมาประยุกต์ใช้แนวคิดทฤษฎี ๖ แนวคิด เพื่อสังเคราะห์เป็นกรอบแนวคิดการวิจัย โดยนำเสนอสาระสำคัญดังรายละเอียดต่อไปนี้

๒.๑ แนวคิดเกี่ยวกับสวัสดิการผู้สูงอายุ

๒.๒ ทฤษฎีชาติพันธุ์สัมพันธ์

๒.๓ แนวคิดการสร้างเครือข่าย (Networking)

๒.๔ แนวคิดการพัฒนาชุมชน (Development and Community Theory)

๒.๕ ประสบการณ์พระสงฆ์กับการพัฒนาบนพื้นที่สูงบนพื้นที่สูงในประเทศไทย

๒.๖ หลักพุทธธรรมในการประยุกต์ใช้กับผู้สูงอายุ

มีรายละเอียดของประเด็นในการศึกษา ดังนี้

๒.๑ แนวคิดเกี่ยวกับสวัสดิการผู้สูงอายุ

การเปลี่ยนแปลงของประชากรในศตวรรษที่ ๒๑ แสดงให้เห็นชัดเจนถึงการเพิ่มจำนวนประชากรสูงอายุ อันเป็นผลจากการลดลงของอัตราเกิด จากการลดลงของประชากรวัยหนุ่มสาว ร่วมกับพัฒนาการเทคโนโลยีทางการแพทย์ การรักษาโรค และการขจัดติดเชื้อต่าง ๆ ตลอดจนการดูแลด้านโภชนาการและความสะอาดด้านสุขาภิบาลที่ช่วยให้คุณภาพชีวิตดีขึ้น อายุขัยเฉลี่ยของประชากรเพิ่มมากขึ้นจากจำนวนประชากรสูงอายุที่เพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ทำให้มีข้อสังเกตถึงลักษณะการเพิ่มของประชากรผู้สูงอายุคือ ในกลุ่มประเทศที่พัฒนาแล้วการเพิ่มจำนวนประชากรจะเป็นลักษณะแบบค่อยเป็นค่อยไป ในขณะที่ประเทศกำลังพัฒนาการเพิ่มจำนวนประชากรผู้สูงอายุจะเป็นไปอย่างรวดเร็ว โดยเฉพาะในทวีปเอเชีย พบว่า ประเทศกลุ่มเอเชียตะวันออกจะมีจำนวนการเพิ่มประชากรผู้สูงอายุมากกว่าประเทศในกลุ่มเอเชียตะวันตก และพบการเพิ่มขึ้นอย่างช้า ๆ ในกลุ่มประเทศแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ จากจำนวนประชากรผู้สูงอายุทั่วโลกที่มีอยู่ร้อยละ ๕ ในปี พ.ศ. ๒๕๑๓ คาดว่าจะเป็นร้อยละ ๑๐ ในปี พ.ศ. ๒๕๙๓ โดยองค์การอนามัยโลกคาดการณ์ว่าในปี พ.ศ. ๒๕๖๘ ในกลุ่มประชากรจำนวนทุก ๗ คน จะพบผู้สูงอายุ ๑ คน จากการเพิ่มขึ้นของประชากรผู้สูงอายุทั่วโลก พบประเด็นสาเหตุสำคัญและนำไปสู่ปัญหาทางสุขภาพ คือ ปัญหาความยากจนและการมีรายได้น้อย ซึ่งส่งผลให้ความพึงพอใจในชีวิตลดลง การรับการตอบสนองความต้องการพื้นฐาน ได้แก่ อาหาร ที่อยู่ อาศัย และการรับบริการทางการแพทย์ลดลง มีผลต่อภาวะสุขภาพของผู้สูงอายุในที่สุด ในประเทศ

กลุ่มภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้^๑ องค์การสหประชาชาติ ได้กำหนดให้ประเทศบังคลาเทศ ภูฐาน สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนเกาหลี เมียนมาร์ เนปาล และศรีลังกา เป็นกลุ่มประเทศรายได้น้อย (Low-income Countries) และประเทศอินโดนีเซีย ฟิลิปปินส์ และไทยเป็นประเทศรายได้น้อยระดับกลาง (Lower-middle Countries) นอกจากนี้ปัญหาความยากจนที่เป็นสาเหตุการเกิดปัญหาทางสุขภาพแล้ว ยังพบว่า ปัจจุบันการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตและมีการพัฒนาการทางวิทยาศาสตร์การแพทย์ ได้ส่งผลให้ภาวะการเจ็บป่วยของผู้สูงอายุเปลี่ยนจากการเจ็บป่วยแบบเฉียบพลันเป็นการเจ็บป่วยแบบเรื้อรัง^๒

๒.๑.๑ ความหมายของผู้สูงอายุ

นิยามคำว่า “ผู้สูงอายุ” หมายถึง บุคคลที่มีอายุ ๖๐ ปีบริบูรณ์ขึ้นไป สำหรับประเทศไทย ใช้มาเป็นเวลานาน และเป็นอายุที่เริ่มต้นได้รับสวัสดิการ และผลประโยชน์ต่างๆ จากทางราชการด้วย ในปัจจุบันนี้ประเทศไทยได้เป็นสังคมผู้สูงอายุแล้ว คือมีผู้สูงอายุมากกว่าร้อยละ ๑๐ ตามเกณฑ์ขององค์การสหประชาชาติ และจากการฉายภาพประชากรของประเทศไทยระหว่างปี ๒๕๕๓-๒๕๘๓ พบว่าจำนวนและสัดส่วนของประชากรสูงอายุเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง ในขณะที่จำนวนและสัดส่วนของประชากรวัยทำงานลดลงอย่างต่อเนื่องเช่นเดียวกัน นอกจากนี้ประเทศไทยได้มีการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และสุขภาพ ดังนั้นจึงควรมีการทบทวน ศึกษาถึงความเหมาะสมของนิยามผู้สูงอายุที่ใช้อยู่ในปัจจุบัน^๓ มีงานศึกษาจำนวนมากที่ให้คำหมายของผู้สูงอายุ ดังนี้

ผู้สูงอายุ เป็นคำที่ใช้เรียกบุคคลที่เข้าสู่วัยชราหรือเป็นผู้ที่มีอายุมาก มีลักษณะทางร่างกายที่ปรากฏเห็นได้ชัด คือ ผิวหนังเหี่ยวย่น ผมหงอก และมีการเคลื่อนไหวร่างกายที่เชื่องช้า ส่วนคำว่าชรานั้น ราชบัณฑิตยสถาน (๒๕๔๖) ได้ให้ความหมายว่า แก่ด้วยอายุ ชำรุดทรุดโทรม คำว่า “ชรา” จึงไม่เป็นที่นิยม เพราะเป็นคำที่ทำให้รู้สึกหดหู่ใจ ท้อแท้ สิ้นหวัง ต่อมาได้มีการ ปรับใช้เป็นคำว่า “ผู้สูงอายุ” แทน โดยองค์การอนามัยโลกได้กำหนดความหมายของผู้สูงอายุ ไว้ว่าหมายถึง ผู้ที่มีอายุ ๖๐ ปีขึ้นไป ขณะที่ในประเทศที่พัฒนาแล้วส่วนใหญ่ใช้เกณฑ์ที่อายุ ๖๕ ปีขึ้นไป (World Health Organization, ๒๐๑๐) กรณีของประเทศไทยได้กำหนดอายุของผู้สูงอายุได้แก่บุคคลที่มีอายุเกิน ๖๐ ปี (กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์, ๒๕๕๖)

ผู้สูงอายุโดยทั่วไป หมายถึง บุคคลที่อยู่ในภาวะความสูงอายุหรือชราภาพ (Aging) เกี่ยวข้องกับกระบวนการเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่องในชีวิต การให้ความหมายหรือคำจำกัดความของผู้สูงอายุ โดยที่แท้จริงไม่สามารถกำหนดเป็นกฎเกณฑ์ได้ว่าคนชราหรือผู้สูงอายุเริ่มที่อายุปีเท่าใด ดังนั้นเกณฑ์ในการกำหนดจึงเป็นสหสัมพันธ์กับจุดประสงค์ในการศึกษาวิจัย โครงสร้างทางสังคม และ

^๑ สถาบันเวชศาสตร์ผู้สูงอายุ, คู่มือแนวทางการจัดตั้งและดำเนินการคลินิกผู้สูงอายุ, (กรุงเทพฯ : กรมการแพทย์ กระทรวงสาธารณสุข, ๒๕๔๘), หน้า ๑๑.

^๒ รศรินทร์ เกรย์ และคณะ, มโนทัศน์ใหม่ของนิยามผู้สูงอายุ : มุมมองเชิงจิตวิทยาสังคม และสุขภาพ, นครปฐม : สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๕๖), หน้า vii.

เกณฑ์อายุเฉลี่ยของแต่ละสังคม แต่จากการประชุมสมัชชาโลกว่าด้วยผู้สูงอายุ ที่ประชุมกำหนดเกณฑ์อายุ ๖๐ ปีขึ้นไป ทั้งชายหญิงว่าเป็นผู้สูงอายุ (Elderly)^๓

สุรกุล เจนอบรม ได้จำกัดความผู้สูงอายุว่า หมายถึงบุคคลที่อยู่ในวัยสุดท้ายของวงจรชีวิต ซึ่งเริ่มตั้งแต่วัยหนุ่ม วัยสาว วัยผู้ใหญ่และวัยชรา ในเกณฑ์การกำหนดว่าใครเป็นผู้สูงอายุนั้น พิจารณาจากบทบาทของบุคคลนั้นๆ ในสังคม ในปัจจุบันมักใช้อายุเป็นเกณฑ์ บางประเทศกำหนด ๕๕ ปี บางประเทศกำหนด ๗๕ ปี ซึ่งนับจากเกณฑ์การปลดเกษียณ^๔

สุพัตรา สุภาพ ให้ความหมายของผู้สูงอายุว่า ผู้สูงอายุหรือวัยชรา (The old age) ในแต่ละประเทศหรือแต่ละสังคมกำหนดไว้แตกต่างกันออกไป ขึ้นอยู่กับการทำงานหรือสภาพร่างกาย ในบางครั้งอายุมิได้บอกว่าใครเป็นผู้สูงอายุแต่เป็นเพียงแนวทางให้เราทราบว่าใครสมควรเป็นคนชราหรือผู้สูงอายุ^๕

บุษยมาส สินธุประมา กล่าวสรุปว่า มีผู้ให้ความหมายของผู้สูงอายุไว้มากมาย ซึ่งเกณฑ์ในการกำหนดความเป็นผู้สูงอายุนั้นมีความแตกต่างกัน ตามสภาพสังคม และระยะเวลาของผู้สูงอายุ ดังนั้นที่ประชุมสมัชชาโลกว่าด้วยผู้สูงอายุ (World Assembly on Aging) จึงกำหนดให้ผู้มีอายุตั้งแต่ ๖๐ ปีขึ้นไป ถือว่าเป็นผู้สูงอายุ (Elderly) และใช้เป็นมาตรฐานเดียวกันทั่วโลก^๖ การให้ความหมายหรือคำจำกัดความของผู้สูงอายุ โดยที่แท้จริงไม่สามารถกำหนดเป็นกฎเกณฑ์ได้ว่าคนชราหรือผู้สูงอายุเริ่มที่อายุปีเท่าใด ดังนั้นเกณฑ์ในการกำหนดจึงเป็นสหสัมพันธ์กับจุดประสงค์ในการศึกษาวิจัย โครงสร้างทางสังคม และเกณฑ์อายุเฉลี่ยของแต่ละสังคม แต่จากการประชุมสมัชชาโลกว่าด้วยผู้สูงอายุ ที่ประชุมกำหนดเกณฑ์อายุ ๖๐ ปีขึ้นไป ทั้งชายหญิงว่าเป็นผู้สูงอายุ (Elderly)^๗

อย่างไรก็ดี จากการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางประชากรเข้าสู่การเป็นสังคมผู้สูงอายุ ที่เกิดขึ้นแล้วในหลายประเทศ ทั้งประเทศพัฒนาแล้วและประเทศกำลังพัฒนา การศึกษาจำนวนหนึ่งจึงได้ตั้งคำถามต่อเกณฑ์และอายุเริ่มต้นที่ใช้ในการกำหนดการเป็น “ผู้สูงอายุ” ที่เหมาะสมกับสถานการณ์ในปัจจุบัน ส่วนใหญ่มีกลายท้ายด้วยข้อสรุปหรือข้อคิดเห็นต่อการเปลี่ยนหรือขยายนิยามอายุเริ่มต้นของผู้สูงอายุไปในช่วงอายุที่สูงขึ้นแล้ว

แต่เดิมการใช้คำเพื่อเรียกบุคคลที่มีอายุมาก จะใช้คำว่า “วัยชรา” ซึ่งมีความหมายตามพจนานุกรมว่า แก่ด้วยอายุ ชำรุดทรุดโทรม แต่คำนี้ไม่เป็นที่นิยมนัก โดยเฉพาะในกลุ่มผู้สูงอายุและนักวิชาการ เพราะคำนี้ก่อให้เกิดความหดหู่และถดถอยสิ้นหวัง ดังนั้น ในที่ประชุมคณะแพทยผู้อาวุโส

^๓ บุษยมาส สินธุประมา, **สังคมวิทยาความสูงอายุ**, (เชียงใหม่ : โรงพิมพ์สารการพิมพ์, ๒๕๓๙), หน้า ๕.

^๔ สุรกุล เจนอบรม, **วิทยาการผู้สูงอายุ**, (กรุงเทพมหานคร : ภาควิชาการศึกษาออกโรงเรียน คณะครูศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๔), หน้า ๔๑.

^๕ สุพัตรา สุภาพ, **สังคมและวัฒนธรรมไทย ค่านิยม ครอบครั้ว ศาสนา ประเพณี**, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๔๐), หน้า ๑๓.

^๖ บุษยมาส สินธุประมา, **สังคมวิทยาความสูงอายุ**, (เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยพายัพ, ๒๕๓๙), หน้า ๒๔.

^๗ บุษยมาส สินธุประมา, **สังคมวิทยาความสูงอายุ**, (เชียงใหม่ : โรงพิมพ์สารการพิมพ์, ๒๕๓๙), หน้า ๕.

และผู้สูงอายุจากวงการต่างๆ โดยมี พลตำรวจตรี หลวงอรรถสิทธิ์ สิทธิสุนทร เป็นประธาน จึงได้กำหนดคำว่า “ผู้สูงอายุ” ขึ้นใช้แทนคำว่า “คนแก่” “คนชรา” เมื่อวันที่ ๑ ธันวาคม พ.ศ.๒๕๐๕ ซึ่งคำนี้ให้ความหมายที่ยกย่องให้เกียรติแก่ผู้ชราภาพว่าเป็นผู้ที่สูงทั้งวัยวุฒิและประสบการณ์ ในภาษาอังกฤษมีความคล้ายคลึงกับภาษาไทย คือให้ใช้คำว่า “Older adults” หรือ “Older people” ซึ่งมีความหมายในทางบวกแทนคำอื่นๆ เช่น Elderly หรือ Senior ซึ่งมีความหมายในทางลบ

จากสถานการณ์สังคมผู้สูงอายุที่เกิดขึ้นในหลายประเทศ มุมมองต่อความเป็นผู้สูงอายุส่วนใหญ่เป็นไปในทางการสร้างภาพลักษณ์ที่เป็นบวก ทดแทนภาพลักษณ์ในอดีตที่มักเป็นในด้านลบ เพื่อสร้างคุณค่าและความหมายของความสูงอายุแก่กลุ่มประชากรที่จะมีขนาดจำนวนเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ ในการที่จะสร้างประโยชน์ให้แก่สังคมต่อไป ทั้งทางสังคม เศรษฐกิจ ประเพณีและวัฒนธรรมซึ่งในบางครั้ง อาจไม่จำเป็นต้องมีการกำหนดหรือระบุความเป็นผู้สูงอายุ เพื่อให้เป็น ageless society หรือ อาจใช้คำอื่นในการเรียกประชากรกลุ่มนี้ที่ให้ความหมายหรือคุณค่าที่ดีขึ้น เช่น คำว่า New Agers, respected elders, (Huff Post, 2012) หรือ the long-living (Orimo, et, al., 2006)^๕

๒.๑.๒ สถานการณ์สังคมผู้สูงอายุในประเทศไทย

จากการสำรวจข้อมูลเกี่ยวกับจำนวนประชากรในปี พ.ศ.๒๕๔๔ และการคาดการณ์จำนวนประชากรผู้สูงอายุในปี พ.ศ.๒๕๕๔ ของประเทศในเขตภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ยกเว้นประเทศภูฏาน สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนเกาหลี และเมียนมาร์ พบว่า ทุกประเทศมีแนวโน้มที่สูงขึ้น โดยเฉพาะในประเทศอินเดีย ประชากรผู้สูงอายุจะมีจำนวนมากที่สุด ส่วนใหญ่รวมทั้งประเทศไทยพบว่า จำนวนผู้สูงอายุเพศหญิงจะมีมากกว่าเพศชาย อย่างไรก็ตามยังพบว่าการคาดการณ์จำนวนผู้สูงอายุเพศชายในหลายประเทศที่จำนวนผู้สูงอายุเพศหญิง ใกล้เคียงกับจำนวนผู้สูงอายุเพศชาย

จากจำนวนประชากรผู้สูงอายุและจำนวนอายุขัยเฉลี่ยที่เพิ่มมากขึ้นดังกล่าว ยังพบว่า อัตราการพึ่งพิงของประชากรสูงอายุต่อวัยทำงาน (Dependency Ratio) ได้เพิ่มขึ้นในทุกประเทศของภาคพื้นเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยเฉพาะในประเทศศรีลังกาและไทยที่มีการเพิ่มอัตราการพึ่งพิงอย่างรวดเร็ว โดยพบประเทศศรีลังกาในอัตรา ๑๕.๓ ในปี พ.ศ.๒๕๔๓ และคาดว่าเพิ่มขึ้นเป็น ๑๗.๒ ๒๐.๑ และ ๒๓.๘ ในปี พ.ศ.๒๕๔๘ พ.ศ.๒๕๕๓ และปี พ.ศ.๒๕๕๘ ตามลำดับ ส่วนในประเทศไทย อัตราการพึ่งพิงในปี พ.ศ.๒๕๔๓ คือ ๑๔.๓ จะเพิ่มเป็น ๑๗.๖ ในปี พ.ศ.๒๕๕๓ และ ๒๔.๖ ในปี พ.ศ.๒๕๖๓^๕

ประเทศไทยได้ดำเนินนโยบายประชากร และประสบผลสำเร็จมาอย่างต่อเนื่อง ตั้งแต่แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ ๓ เป็นต้นมา ทำให้อัตราเจริญพันธุ์ลดลงอยู่ต่ำกว่าระดับทดแทนประกอบกับความก้าวหน้าทางด้านระบบสาธารณสุข ทำให้คนไทยมีอายุยืนยาวขึ้น ส่งผลให้โครงสร้างประชากรไทยในปัจจุบัน แตกต่างไปจากในอดีตค่อนข้างมาก กล่าวคือ

^๕ รศรินทร์ เกรย์ และคณะ, มโนทัศน์ใหม่ของนิยามผู้สูงอายุ : มุมมองเชิงจิตวิทยาสังคม และสุขภาพ, (นครปฐม : สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๕๖), หน้า ๑๗.

^๕ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒.

๑. ประชากรวัยเด็ก (๐-๑๔ ปี) มีสัดส่วนลดลงอย่างรวดเร็วจากร้อยละ ๔๕.๒ ในปี ๒๕๑๓ เป็นร้อยละ ๒๔.๓ ในปี ๒๕๔๓ คาดว่าช่วงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ ๑๐ ในปี ๒๕๕๐ เป็น ร้อยละ ๒๒.๓ จะลดลงเป็นร้อยละ ๒๑.๐ เมื่อสิ้นแผนพัฒนาฯ ในปี ๒๕๕๔

๒. ประชากรวัยแรงงาน (๑๕-๕๙ ปี) ยังคงมีสัดส่วนสูงเนื่องจากประชากรกลุ่มนี้เกิดในช่วงที่ประเทศไทยยังมีอัตราเจริญพันธุ์สูง โดยเพิ่มจากร้อยละ ๔๙.๘ ในปี ๒๕๑๓ เป็นร้อยละ ๖๖.๓ ในปี ๒๕๔๓ และยังคงเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง ไปจนถึงร้อยละ ๖๗.๑ หลังจากนั้น จะลดลงเป็นร้อยละ ๖๗.๐ ในปี ๒๕๕๔

๓. ประชากรวัยสูงอายุ (๖๐ ปีขึ้นไป) มีสัดส่วนสูงขึ้นจากร้อยละ ๕.๐ ในปี ๒๕๑๓ เป็นร้อยละ ๙.๕ ในปี ๒๕๔๓ และจะเพิ่มสูงขึ้นอย่างต่อเนื่องเป็นร้อยละ ๑๑.๗ ในปี ๒๕๕๔^{๑๐}

การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากรที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน ได้ก่อให้เกิดประเด็นสำคัญต่อการพัฒนาประเทศในระยะแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ ๑๐ (พ.ศ. ๒๕๕๐-๒๕๕๔) ดังนี้

ประการที่ ๑ ประเทศไทยอยู่ในช่วงปีนผลทางประชากรตั้งแต่ปัจจุบันจนถึงปี ๒๕๕๒ การมีประชากรวัยแรงงานในสัดส่วนสูง ขณะที่เด็กลดลงและผู้สูงอายุเพิ่มขึ้นเป็นลำดับ เป็นช่วง เวลาที่เอื้อประโยชน์ต่อการพัฒนา และเหมาะสมที่สุดในการที่จะเร่งพัฒนาประเทศไทยในด้านต่าง ๆ ในทางวิชาการเรียกช่วงเวลานี้ว่า ช่วงการปีนผลประชากร โดยที่ประชากรวัยแรงงานเหล่านี้จะสามารถเพิ่มผลผลิตและสร้างรายได้ให้แก่ประเทศไทยได้อย่างมาก ขณะเดียวกันก็สามารถดูแลเด็กและผู้สูงอายุซึ่งยังคงมีสัดส่วนต่ำได้อย่างไม่เป็นภาระหนัก ขณะนี้ประเทศไทยอยู่ในช่วงปีนผลประชากรไปจนถึงปี ๒๕๕๒ หรือเหลือเวลาอีกเพียง ๒ ปีเท่านั้นที่ต้องเร่งพัฒนาและใช้ประโยชน์จากช่วงปีทองดังกล่าว หลังจากปี ๒๕๕๒ การพัฒนามีแนวโน้มจะถดถอยลง เพราะประชากรวัยแรงงานเริ่มมีสัดส่วนลดลง ตั้งแต่ปี ๒๕๕๓ จากร้อยละ ๖๗.๑ เป็นร้อยละ ๖๗.๐ ในปี ๒๕๕๔ และเพราะอัตราการพึ่งพิงจะสูงขึ้น จากการศึกษาที่ประชากรวัยแรงงานต้องรับภาระเพิ่มขึ้นในการดูแลประชากรผู้สูงอายุที่เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วจาก ๑๑.๖ ในปี ๒๕๔๓ เป็น ๑๗.๙ ในปี ๒๕๕๔ ขณะที่เด็กลดลง สัดส่วนลงจาก ๔๖.๑ เป็น ๓๑.๓ ในช่วงเวลาเดียวกัน

ประการที่ ๒ ประเทศไทยกำลังเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุภายในช่วงเวลาอันสั้น ความเร็วของการเพิ่มประชากรสูงอายุพิจารณาได้จากจำนวนปีที่ใช้ในการเพิ่มสัดส่วนประชากรอายุ ๖๕ ปี และมากกว่าจากร้อยละ ๗ เป็นร้อยละ ๑๔ (นิยามขององค์การสหประชาชาติ) ซึ่งเปรียบเทียบกับจำนวนปีที่ประเทศพัฒนาแล้ว และกำลังพัฒนาบางประเทศจะใช้ในการเพิ่มสัดส่วนประชากรอายุ ๖๕ ปี หรือมากกว่าพบว่า ประเทศไทยมีอัตราการเข้าสู่ภาวะประชากรสูงอายุที่เร็วมาก (ประมาณ ๒๐ ปี) โดยจะเริ่มเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุในปี ๒๕๕๓ และเป็นสังคมผู้สูงอายุเต็มตัวในปี ๒๕๗๓ ซึ่งส่งผลให้มีเวลาในการเตรียมความพร้อมคนและระบบได้ในระยะเวลาสั้น จึงจำเป็นต้องวางแผนและกำหนดยุทธศาสตร์ให้ดีที่สุดเท่าที่จะทำได้^{๑๑}

^{๑๐} สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, **กรอบยุทธศาสตร์การเตรียมความพร้อมสังคมไทยสู่สังคมผู้สูงอายุ**, (กรุงเทพฯ : สำนักนายกรัฐมนตรี, ๒๕๔๘), หน้า ๑-๒.

^{๑๑} อ่างแล้ว, สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, **กรอบยุทธศาสตร์การเตรียมความพร้อมสังคมไทยสู่สังคมผู้สูงอายุ**, หน้า ๓ -๔.

ประชากรทั่วโลกจะมีอายุยืนยาวขึ้นและหลายประเทศเป็นสังคมผู้สูงอายุ ประชากรโลกมีอายุคาดหมายเฉลี่ยเพิ่มขึ้นจาก ๔๖.๕ ปีในช่วงปี ๒๔๙๓-๒๔๙๘ เป็น ๖๔.๖ ปีในช่วงปี ๒๕๔๓-๒๕๔๘ และคาดว่าจะเพิ่มขึ้นเป็น ๖๗.๒ ปี ในช่วงปี ๒๕๕๓-๒๕๕๘ ในทวีปอเมริกาเหนือมีอายุยืนยาวที่สุด ในขณะที่ทวีปแอฟริกาซึ่งส่วนใหญ่เป็นประเทศด้อยพัฒนามีอายุคาดหมายเฉลี่ยเพียง ๕๐.๐ ปีเท่านั้น ทวีปเอเชียมีอายุคาดหมายเฉลี่ย ๖๕.๗ ปี จากปรากฏการณ์ดังกล่าวประเทศพัฒนาแล้วในทวีปยุโรปบางประเทศเป็นสังคมผู้สูงอายุ และในกลุ่มประเทศกำลังพัฒนายังกำลังจะเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุแล้ว ดังเช่นหลายประเทศในทวีปเอเชียจะเริ่มเข้าสู่การเป็นสังคมผู้สูงอายุในอีกประมาณ ๑๐ ปีข้างหน้า^{๑๒}

สำนักงานสถิติแห่งชาติได้ทำการสำรวจประชากรผู้สูงอายุ ตั้งแต่ ปี พ.ศ.๒๕๓๗ - ๒๕๕๙ พบว่า ประเทศไทยมีจำนวนและสัดส่วนของผู้สูงอายุเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วและต่อเนื่อง โดยในปี ๒๕๓๗ มีจำนวนผู้สูงอายุ คิดเป็นร้อยละ ๖.๘ ของประชากรทั้งประเทศ และเพิ่มขึ้นเป็นร้อยละ ๙.๔ ร้อยละ ๑๐.๗ ร้อยละ ๑๒.๒ ร้อยละ ๑๔.๙ ในปี ๒๕๔๕, ๒๕๕๐, ๒๕๕๔, ๒๕๕๗^{๑๓} ตามลำดับ และในปี ๒๕๕๙ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ได้ผลการสำรวจปรับปรุง ณ วันที่ ๒๖ ตุลาคม ๒๕๕๙ พบว่า มีจำนวนผู้สูงอายุคิดเป็นร้อยละ ๑๕.๑ ของประชากรทั้งหมด ดังตาราง

ตารางที่ ๑ จำนวนและอัตราของผู้สูงอายุ พ.ศ. ๒๕๓๗, ๒๕๔๕, ๒๕๕๐, ๒๕๕๔, ๒๕๕๗ และ ๒๕๕๙

ปีที่สำรวจ	จำนวนผู้สูงอายุ	อัตราผู้สูงอายุ ^{๑/}
๒๕๓๗	๔,๐๑๑,๘๕๔	๖.๘
๒๕๔๕	๕,๙๖๙,๐๓๐	๙.๔
๒๕๕๐	๗,๐๒๐,๙๕๙	๑๐.๗
๒๕๕๔	๘,๒๖๖,๓๐๔	๑๒.๒
๒๕๕๗	๑๐,๐๑๔,๗๐๕	๑๔.๙
๒๕๕๙	๙,๙๓๔,๓๐๙	๑๕.๑

^{๑/}อัตราผู้สูงอายุ หมายถึง อัตราส่วนของผู้สูงอายุต่อประชากรทั้งสิ้น ๑๐๐ คน

(ที่มา: สำนักงานสถิติแห่งชาติ, กระทรวงเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร, รายงานการสำรวจผู้สูงอายุในประเทศไทย พ.ศ.๒๕๕๗, หน้า iii. และ กรมกิจการผู้สูงอายุ, ข้อมูลสถิติจำนวนผู้สูงอายุประเทศไทย ปี ๒๕๕๙, [ออนไลน์]. แหล่งที่มา :

http://www.dop.go.th/main/knowledge_detail.php?id=0864d7d94b4118cfea1201016a

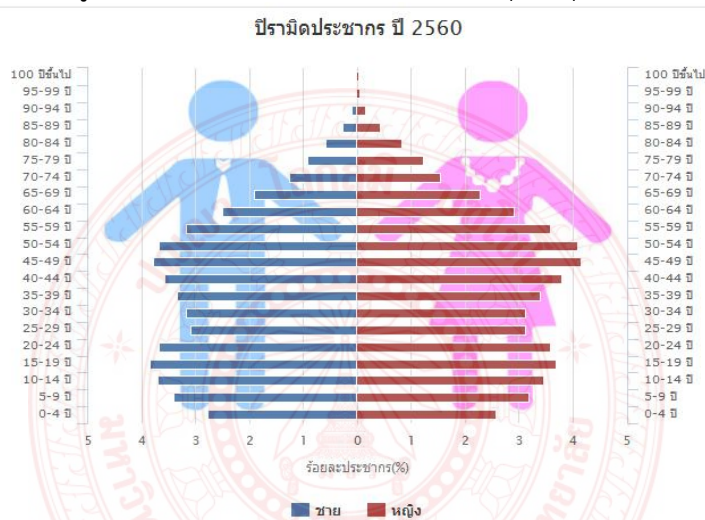
^{๑๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘.

^{๑๓} สำนักงานสถิติแห่งชาติ, กระทรวงเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร, รายงานการสำรวจผู้สูงอายุในประเทศไทย พ.ศ.๒๕๕๗, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท เท็กซ์ แอนด์ เจอร์นัล พับลิเคชัน จำกัด, ๒๕๕๗), หน้า ๑.

efbf7a&type=34 [๒๔ ตุลาคม ๒๕๖๐])

จะเห็นได้ว่า ดัชนีการสูงอายุของประเทศไทยมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง คือ อัตราส่วนของผู้สูงอายุ (อายุ ๖๐ ปีขึ้นไป) ต่อประชากรในอัตราส่วน ๑๐๐ คน จากร้อยละ ๖.๘ ในปี ๒๕๓๗ จนกระทั่งประเทศไทยได้เข้าสู่สังคมผู้สูงอายุ ตั้งแต่ ปี ๒๕๕๐ คือร้อยละ ๑๐.๗ ร้อยละ ๑๔.๙ ในปี ๒๕๕๗ และเป็นร้อยละ ๑๕.๑ ในปี ๒๕๕๙ และจากผลการวิเคราะห์ปิรามิดประชากรของกระทรวงสาธารณสุข ในปี พ.ศ.๒๕๖๐ ดังแผนภูมิ

แผนภูมิที่ ๑ ปิรามิดประชากรจำแนกเพศ กลุ่มอายุ ปี ๒๕๖๐

หมายเหตุ: ข้อมูลทั้งหมดไม่รวมกรุงเทพมหานคร

(ที่มา: กระทรวงสาธารณสุข, ปิรามิดประชากรจำแนกเพศ กลุ่มอายุ. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา https://hdcservice.moph.go.th/hdc/main/index_pk.php [๒๔ ตุลาคม ๒๕๖๐])

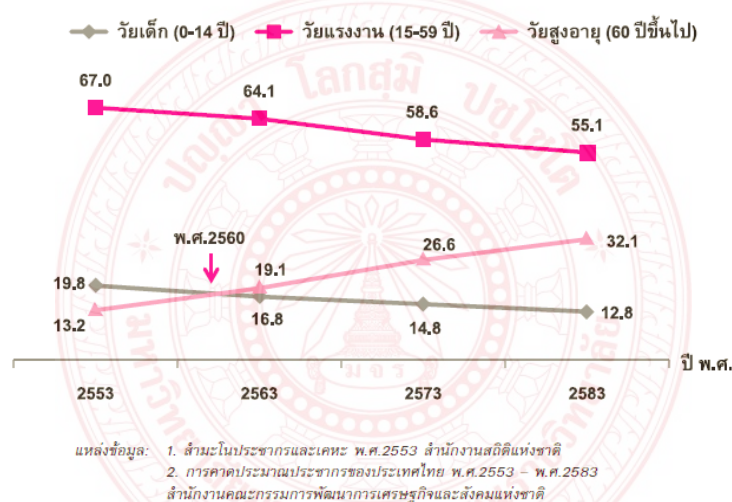
จากสถานการณ์มีการคาดการณ์ว่าอีก ๒๐ ปีข้างหน้า ปิรามิดประชากรจะมีฐานแคบลงไปอีก โดยสัดส่วนของประชากรวัยเด็กและวัยแรงงานลดลง อันเนื่องมาจากอัตราการเกิดที่ลดลงอย่างต่อเนื่อง ในขณะที่ส่วนบนของปิรามิด จะขยายกว้างมากขึ้นเรื่อยๆ โดยประชากรวัยสูงอายุจะมีสัดส่วนสูงขึ้นไปถึง ๒ เท่าตัวเมื่อเทียบกับปี ๒๕๕๓ เนื่องมาจากคนที่เกิดหลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ ได้มาถึงวัยสูงอายุ และประชากรมีอายุยืนยาวขึ้นอีกสังคมไทยจะเป็นสังคมผู้สูงอายุอย่างเต็มรูปแบบ^{๑๔} ประเทศไทยจะเปลี่ยนแปลงเป็นสังคมสูงวัยระดับสุดยอด (Super aged society) ซึ่งหมายถึงมี

^{๑๔} สำนักอนามัยผู้สูงอายุ, กรมอนามัย กระทรวงสาธารณสุข, คู่มือแนวทางการอบรมผู้ดูแลผู้สูงอายุ, (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกิจการโรงพิมพ์ องค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึก, ๒๕๕๗), หน้า ๔.

สัดส่วนประชากรผู้สูงอายุ ๖๕ ปี ขึ้นไป คิดเป็นร้อยละ ๒๐ ขึ้นไป และในอีก ๔ ปี ข้างหน้า (พ.ศ. ๒๕๖๔) ประเทศไทยจะกลายเป็นสังคมสูงวัยอย่างสมบูรณ์ (Aged Society)^{๑๕}

การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางอายุของประชากรโครงสร้างทางอายุของประชากรแสดงด้วยสัดส่วนของประชากรในวัยต่างๆ เมื่อจำแนกประชากรออกเป็นกลุ่มอายุ ๓ กลุ่มใหญ่ๆ คือ ประชากรวัยเด็ก (อายุน้อยกว่า ๑๕ ปี) วัยแรงงาน (อายุ ๑๕ – ๕๙ ปี) และวัยสูงอายุ (อายุ ๖๐ ปีขึ้นไป) จะเห็นได้ว่า ในระหว่างปี พ.ศ.๒๕๕๓ – ๒๕๘๓ สัดส่วนของประชากรวัยเด็ก และวัยแรงงาน มีแนวโน้มลดลง ในขณะที่สัดส่วนของประชากรสูงอายุ มีแนวโน้มเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง จากร้อยละ ๑๓.๒ ในพ.ศ.๒๕๕๓ เป็นร้อยละ ๓๒.๑ ในพ.ศ.๒๕๘๓ และที่น่าสังเกต คือ ในปี พ.ศ.๒๕๖๐ จะเป็นปีที่คาดว่าสัดส่วนของประชากรวัยเด็กจะเท่ากับสัดส่วนของประชากรวัยสูงอายุ ดังแผนภูมิ

แผนภูมิที่ ๒ สัดส่วนประชากรวัยเด็ก วัยแรงงานและวัยสูงอายุ พ.ศ.๒๕๕๓ – ๒๕๘๓

(ที่มา: มูลนิธิพัฒนางานผู้สูงอายุ, **สถานการณ์ผู้สูงอายุในประเทศไทย (ด้านประชากร)**, [ออนไลน์]. แหล่งที่มา <http://fopdev.or.th> [๒๔ ตุลาคม ๒๕๖๐])

ทั้งนี้ เป็นผลมาจากการที่ประเทศไทยประสบผลสำเร็จในนโยบายด้านการวางแผนครอบครัว ทำให้อัตราการเกิดลดลง รวมทั้งความก้าวหน้าทางการแพทย์ สาธารณสุข และเทคโนโลยี ทำให้ประชากรมีอายุยืนยาวขึ้น ส่งผลให้โครงสร้างประชากรของประเทศไทยเปลี่ยนแปลงไปสู่สังคมผู้สูงอายุ หรืออาจกล่าวได้ว่า ประเทศไทยเป็นประเทศหนึ่งในอาเซียนที่เข้าสู่การเป็นสังคมสูงวัย (Aging Society) การเป็นสังคมสูงวัย คือ การที่มีจำนวนผู้สูงอายุหรือประชากรอายุ ๖๐ ปีขึ้นไป เพิ่มขึ้นจนมากกว่าร้อยละ ๑๐ ของประชากรทั้งหมด ในขณะที่วัยเด็กและแรงงานลดน้อยลงเรื่อยๆ จึงส่งผลกระทบต่อสถานะทางสังคมและเศรษฐกิจโดยรวมของประเทศ และทำให้ต้องมีการบริหาร

^{๑๕} กลุ่มอนามัยผู้สูงอายุ สำนักส่งเสริมสุขภาพ กรมอนามัย กระทรวงสาธารณสุข, **รายงานการสำรวจสุขภาพผู้สูงอายุไทย ปี ๒๕๕๖** ภายใต้แผนงานส่งเสริมสุขภาพผู้สูงอายุและผู้พิการ, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์วัชรินทร์ พี.พี., ๒๕๕๖), หน้า ๒.

จัดการในการดูแลผู้สูงอายุในระยะยาวในเรื่องการจัดสรรทรัพยากรที่มีจำกัด โดยเฉพาะด้านการจัดสรรสวัสดิการที่จำเป็นสำหรับผู้สูงอายุ เช่น การบริการด้านการแพทย์ ที่อยู่อาศัย อาหาร และกิจกรรมทางสังคมวัฒนธรรมต่างๆ เพื่อให้ผู้สูงอายุมีคุณภาพชีวิตที่ดี

การที่ผู้สูงอายุมีจำนวนมากขึ้น และคาดว่าอายุเฉลี่ยของผู้สูงอายุจะมีทิศทางยืนยาวขึ้นอย่างต่อเนื่อง แต่ขาดการส่งเสริมเพิ่มความเข้มแข็งให้ผู้สูงอายุสามารถใช้ชีวิตอย่างอิสระ ไม่ต้องพึ่งพามีคุณภาพชีวิตที่ดีตามประกาศขององค์การอนามัยโลก (WHO) ในปลายปี ค.ศ.๑๙๙๐ จึงเป็นเรื่องที่สำคัญอย่างยิ่ง คุณภาพชีวิต หมายถึง ความผาสุกในชีวิตด้านร่างกาย จิตใจ สังคม และปัญญา^{๑๖} องค์การอนามัยโลก (WHO) ได้ให้ความหมายของคุณภาพชีวิตไว้ว่า เป็นการรับรู้ของแต่ละบุคคลต่อสถานะในชีวิตของพวกเขา ภายใต้บริบทของวัฒนธรรมและความหมายของระบบในสังคมที่พวกเขาอาศัยอยู่ และจะสัมพันธ์กับเป้าหมาย ความคาดหวัง มาตรฐานของสังคม และสิ่งอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับพวกเขา เป็นแนวความคิดที่กว้างเต็มไปด้วยความซับซ้อน ครอบคลุมในแง่ของสุขภาพร่างกายแต่ละคน สภาพจิตใจ ระดับของความเป็นอิสระสัมพันธ์ทางสังคม ความเชื่อ และความสัมพันธ์ที่มีต่อสภาพแวดล้อม โดยมองคุณภาพชีวิตเป็นนามธรรม (Subjective) รวมเอาหัวข้อที่เป็นทั้งส่วนดีและส่วนไม่ดีของชีวิตเอาไว้ อีกทั้งยังมีหลายมิติไม่ว่าจะเป็นทางด้านร่างกาย จิตใจ สังคม สิ่งแวดล้อม ฯลฯ^{๑๗}

๒.๑.๓ ปัญหาสุขภาพของผู้สูงอายุ

ด้วยความก้าวหน้าทางด้านเทคโนโลยี และการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของประชากรในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในช่วงที่ผ่านมา มีผลให้ประชากรผู้สูงอายุมีพฤติกรรมที่เปลี่ยนแปลงและมีภาวะเสี่ยงต่อการเกิดปัญหาสุขภาพมากมายที่ควรให้ความสนใจ และหาแนวทางแก้ไข โดยพฤติกรรมเสี่ยงของประชากรผู้สูงอายุในประเทศบังคลาเทศ อินเดีย และไทย ได้แก่ สูบบุหรี่ ดื่มสุรา ติดสารเสพติด สุขนิสัยการรับประทานอาหาร และขาดการออกกำลังกาย พบว่า ทั้ง ๓ ประเทศ มีพฤติกรรมเสี่ยงของประชากรผู้สูงอายุคล้ายคลึงกัน ซึ่งควรให้ความสนใจเพื่อดำเนินการแก้ไขปัญหา^{๑๘} ประเทศไทยจากการสำรวจข้อมูลพบว่า อาการปวดเมื่อยบริเวณส่วนหลังและเอว อาการปวดข้อ อักเสบ การมีแผลในทางเดินอาหาร ภาวะความดันโลหิตสูง โรคหัวใจ ต้อกระจก เบาหวาน และโรคไตเป็นปัญหาสุขภาพที่พบได้มากในผู้สูงอายุ

ปัญหาสุขภาพในผู้สูงอายุเกิดจากหลายสาเหตุ จากการสำรวจพบปัจจัยที่เป็นตัวกำหนดสภาวะสุขภาพผู้สูงอายุ ได้แก่ ปัจจัยด้านเศรษฐกิจ การศึกษา เพศ ปัจจัยทางสังคม และปัจจัยการมีส่วนร่วมของชุมชน ดังนี้

๑) ปัจจัยด้านเศรษฐกิจ พบว่า ในประเทศกลุ่มเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ประชากรผู้สูงอายุมีรายได้น้อยและเป็นปัญหาสำคัญ เนื่องจากความยากจนถือเป็นอุปสรรคสำคัญในการป้องกันภาวะ

^{๑๖} Mauk K.L., *Gerontological Nursing*, (Boston: Jones and Bartlett Publishers, 2006), p.10.

^{๑๗} WHO, 1995, อังโน, อนุชาติ พวงสำลี และอรทัย อาจอ้า, *การพัฒนาเครื่องชี้วัดคุณภาพชีวิตและสังคมไทย*, (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, ๒๕๓๙), หน้า ๕๙.

^{๑๘} อ่างแก้ว, สถาบันเวชศาสตร์ผู้สูงอายุ, *คู่มือแนวทางการจัดตั้งและดำเนินการคลินิกผู้สูงอายุ*, หน้า ๑๓.

สุขภาพในผู้สูงอายุจากข้อมูลพบรายได้ต่อประชากรประเทศ (GNP per Capita) ของประเทศ อินโดนีเซีย ฟิลิปปินส์ และไทย ซึ่งเป็นกลุ่มรายได้ระดับปานกลาง อยู่ระหว่าง ๗๖๖-๓,๐๕๕ US Dollar ในขณะที่ประเทศบังคลาเทศ ภูฏาน อินเดีย สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนเกาหลี เมียนมาร์ เนปาล และศรีลังกา ซึ่งเป็นกลุ่มประเทศรายได้ต่ำมีรายได้ต่อประชากรของประเทศน้อยกว่า ๗๖๖ US Dollar

๒) ปัจจัยทางการศึกษา เป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่มีผลต่อภาวะสุขภาพของผู้สูงอายุ เนื่องจากการศึกษาช่วยให้บุคคลได้รับทราบและเข้าใจข้อมูล มีความรู้ความเข้าใจต่อการหลีกเลี่ยง พฤติกรรมเสี่ยงที่มีผลต่อสุขภาพ ช่วยให้บุคคลมีความสามารถในการตัดสินใจแก้ไขปัญหาได้อย่าง ถูกต้องและมั่นใจ โดยการศึกษาที่มีอิทธิพลต่อการรับรู้ข้อมูลข่าวสารและการปฏิบัติ ที่มีผลต่อภาวะ สุขภาพในระยะยาว พบว่าในกลุ่มประเทศที่พัฒนาแล้ว ประชาชนที่มีการศึกษาสามารถเข้าร่วม กิจกรรมหรือโปรแกรมที่เกี่ยวข้องกับการสร้างเสริม และป้องกันปัญหาทางสุขภาพ และพบว่าได้มีการ จัดการ ศึกษาในระบบสำหรับผู้สูงอายุมากขึ้นในระยะ ๒๐ ปี ที่ผ่านมา อย่างไรก็ตามจากข้อมูลทาง การศึกษา พบประชากรสูงอายุในกลุ่มประเทศภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ส่วนใหญ่มีการศึกษา ในระดับประถมศึกษา โดยเฉพาะในประเทศบังคลาเทศ และอินเดีย ประชากรสูงอายุส่วนใหญ่ไม่ได้รับ การศึกษา

๓) ปัจจัยทางเพศเป็นส่วนหนึ่งที่มีอิทธิพลต่อภาวะสุขภาพ พบว่าอัตราการเกิดปัญหาทาง สุขภาพ และการเกิดโรคในกลุ่มประชากรผู้สูงอายุทั้งเพศชายของประเทศภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มีสัดส่วนที่ใกล้เคียงกัน

๔) ปัจจัยทางสังคมและการมีส่วนร่วมของชุมชน เป็นปัจจัยที่มีผลต่อภาวะสุขภาพของ ผู้สูงอายุเช่นเดียวกัน เนื่องจากช่วยให้ผู้สูงอายุรู้สึกถึงการได้รับการยอมรับจากสังคม มีความเชื่อมั่น และรู้สึกมีคุณค่าในตนเองจากการศึกษาข้อมูลพบว่า ประชากรผู้สูงอายุของประเทศบังคลาเทศมี โอกาสได้เข้าร่วมกิจกรรมทางสังคมในชุมชน ในขณะที่ผู้สูงอายุประเทศอินเดียและไทยได้มีส่วนร่วมใน การวางแผนนโยบายทางการเมือง การร่วมกิจกรรมหารายได้ กิจกรรมทางสุขภาพ และกิจกรรมทางสังคม อื่น ๆ^{๑๙}

ภาวะประชากรผู้สูงอายุ เป็นผลมาจากการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากรที่มีการลดลง ของอัตราการเกิดและอัตราการตาย การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากรสามารถแสดงให้เห็น โดยง่าย จากการเปลี่ยนแปลงของลักษณะปิรามิดของประชากร (Population pyramid) ใน ระยะเวลาต่าง ๆ โดยจากลักษณะโครงสร้างที่มีรูปร่างปิรามิดชัดเจนในปี พ.ศ. ๒๕๐๓ ไปเป็นลักษณะ ระฆังคว่ำในปี พ.ศ. ๒๕๔๓ และรูปแจกันในปี พ.ศ. ๒๕๖๓

ประเทศไทยจัดเป็นประเทศรายได้ต่ำระดับปานกลาง (Lower-middle countries) มี การพัฒนาการทางการแพทย์ การสาธารณสุข การป้องกันควบคุมโรค และการรักษาโรค รวมถึงการ ควบคุมโรคติดต่อต่างๆ ทำให้อายุขัยเฉลี่ยของประชากรเพิ่มมากขึ้น ในขณะที่อัตราการเกิดชะลอตัว ลง ทำให้จำนวนประชากรผู้สูงอายุและสัดส่วนประชากรผู้สูงอายุในประเทศไทยมีจำนวนเพิ่มมากขึ้น

^{๑๙} อ่างแล้ว, สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, กรอบยุทธศาสตร์การ เตรียมความพร้อมสังคมไทยสู่สังคมผู้สูงอายุ, หน้า ๑๔-๑๕.

นอกจากนี้ จะพบว่าผู้สูงอายุหญิงมีมากกว่าผู้สูงอายุชายในอัตราส่วนประมาณ ๑ ต่อ ๑.๒๓ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกลุ่มอายุ ๗๐ ปีขึ้นไป ทั้งในและนอกเขตเทศบาลเนื่องจากผู้หญิงมีชีวิตยืนยาวมากกว่าผู้ชาย จากข้อมูลองค์การอนามัยโลกพบว่า อายุคาดเฉลี่ยของคนไทยเปรียบเทียบกับอายุคาดเฉลี่ยที่จะมีสุขภาพดีมีความแตกต่างกัน ๘-๑๐ ปี โดยอายุคาดเฉลี่ยที่จะมีสุขภาพดีของชายไทยเท่ากับ ๘.๔ ปี และหญิงไทยเท่ากับ ๑๐-๑๒ ปี^{๒๐}

จากการสำรวจสุขภาพจิตผู้สูงอายุโดยสำนักงานสถิติแห่งชาติด้วยแบบคัดกรองความสุขฉบับ ๑๕ ข้อในปี ๒๕๕๔ พบว่า คะแนนเฉลี่ยของผู้สูงอายุต่ำกว่าคนทั่วไป โดยประมาณ ๑ ใน ๓ ของผู้สูงอายุเป็นผู้ที่มีความเปราะบางทางจิตใจ และมีสาเหตุมาจากปัญหาการเจ็บป่วยเรื้อรัง ความรู้สึกมีคุณค่าในตัวเองลดลงและค่านิยมต่อสูงอายุในสังคมไทยเปลี่ยนแปลงไป ดังนั้นแล้ว ชีวิตที่ยืนยาวจึงไม่เพียงพอสำหรับผู้สูงอายุในอนาคต ผู้สูงอายุต้องมีคุณภาพชีวิตที่ดีด้วยดังคำกล่าวที่ว่า “แก่อย่างมีคุณค่า ชราอย่างมีสุข” โดยที่ผู้สูงอายุซึ่งเป็นประชากรส่วนใหญ่ของสังคมไทย ยังมีความรู้ความสามารถในการส่งเสริมและพัฒนาสังคม ดังนั้น การส่งเสริมพลังทางปัญญาของผู้สูงอายุและการเตรียมตัวสำหรับเข้าสู่วัยผู้สูงอายุจึงเป็นเรื่องที่สำคัญอย่างยิ่ง และสังคมทั้งภาครัฐในระดับชาติจนถึงระดับท้องถิ่น ภาคเอกชน และองค์กรทางศาสนาสมควรต้องหาแนวทางการส่งเสริมพลังทางปัญญาเพื่อนำไปสู่การพัฒนาให้สังคมไทยในอนาคตเป็น “สังคมผู้สูงอายุที่มีคุณภาพ”^{๒๑}

๒.๑.๔ การเตรียมความพร้อมสู่สังคมผู้สูงอายุ

ถึงแม้ว่า ประเทศไทยจะยังไม่มีข้อกำหนดให้เรื่องการเตรียมความพร้อมสู่สังคมผู้สูงอายุเป็นวาระแห่งชาติก็ตาม แต่ในช่วงที่ผ่านมาได้มีการกำหนดนโยบาย กฎหมาย กลไกและการดำเนินงานหลายเรื่องที่จะช่วยเป็นรากฐานของการทำงานในระยะต่อไปได้ ทั้งนี้ในการประเมินการดำเนินงานที่มีอยู่ในปัจจุบันจะอาศัยการประเมินผลการดำเนินงานในเรื่องผู้สูงอายุ แล้วจึงพัฒนาไปสู่การดำเนินงานในกลุ่มวัยอื่น ๆ โดยประเทศไทยมีสถานะและความก้าวหน้าในการดำเนินงานด้านกฎหมาย นโยบาย และกลไกการทำงาน ดังนี้

๑) พรบ. ผู้สูงอายุ พ.ศ. ๒๕๔๖ ซึ่งมีผลบังคับใช้ตั้งแต่วันที่ ๑ มกราคม ๒๕๔๗ เป็นต้นมา กำหนดให้ผู้สูงอายุได้รับการคุ้มครอง ส่งเสริมและสนับสนุนในด้านต่าง ๆ ได้แก่ การบริการทางการแพทย์และสาธารณสุขที่จัดให้ผู้สูงอายุ โดยสะดวกและรวดเร็วเป็นกรณีพิเศษ การศึกษา ศาสนา และข้อมูลข่าวสารที่เป็นประโยชน์ การประกอบอาชีพหรือฝึกอาชีพที่เหมาะสม การพัฒนาตนเองและการมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางสังคม การรวมกลุ่มในลักษณะเครือข่ายหรือชุมชน การอำนวยความสะดวกและความปลอดภัยโดยตรงแก่ผู้สูงอายุในอาคารสถานที่ ยานพาหนะ หรือบริการสาธารณะอื่น การช่วยเหลือด้านค่าโดยสารยานพาหนะตามความเหมาะสม การยกเว้นค่าเข้าชมสถานที่ของรัฐ การ

^{๒๐} สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, กรอบยุทธศาสตร์การเตรียมความพร้อมสังคมไทยสู่สังคมผู้สูงอายุ, หน้า ๑๗.

^{๒๑} อรรถกฤษณ์ รัตนอุบล และคณะ, “การศึกษาสภาพ ปัญหา ความต้องการ และรูปแบบการจัดกิจกรรมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ด้านการเตรียมความพร้อมเมื่อเข้าสู่ผู้สูงอายุของผู้ใหญ่วัยแรงงาน”, รายงานวิจัย, (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.), ๒๕๕๒), หน้า ๒.

ช่วยเหลือผู้สูงอายุ ซึ่งได้รับอันตรายจากการถูกรังแกหรือถูกแสวงหาประโยชน์โดยไม่ชอบด้วยกฎหมายหรือถูกทอดทิ้ง การให้คำแนะนำ ปกป้อง ดำเนินการอื่นที่เกี่ยวข้องในทางคดีหรือทางแก้ไข ปัญหาครอบครัว การจัดที่พักอาศัย อาหาร เครื่องนุ่งห่มและสงเคราะห์เบี้ยยังชีพตามความจำเป็น อย่างทั่วถึงและเป็นธรรม การสงเคราะห์ในการจัดงานศพตามประเพณีและอื่นๆ ตามที่คณะกรรมการ ผู้สูงอายุแห่งชาติกำหนด รวมทั้งให้มีการลดหย่อนภาษีเงินได้ในกรณีผู้บริจาคเงินหรือทรัพย์สินให้แก่ กองทุนและผู้อุปการะเลี้ยงดูบุพการี ซึ่งเป็นผู้สูงอายุที่ไม่มีรายได้เพียงพอแก่การยังชีพตลอดจนให้มีการ จัดตั้งกองทุนผู้สูงอายุขึ้นด้วย

๒) แผนผู้สูงอายุแห่งชาติ ฉบับที่ ๒ (พ.ศ.๒๕๔๕ - ๒๕๖๔) ซึ่งได้จัดแบ่งเป็นไว้ ๕ ยุทธศาสตร์ สรุปความได้ว่า

ยุทธศาสตร์ที่ ๑ ด้านการเตรียมความพร้อมของประชากรเพื่อวัยสูงอายุที่มีคุณภาพ ด้วยการให้หลักประกันด้านรายได้ การให้การศึกษาและการเรียนรู้ตลอดชีวิต การปลูกจิตสำนึกให้คนใน สังคมตระหนักถึงคุณค่าและศักดิ์ศรีของผู้สูงอายุ

ยุทธศาสตร์ที่ ๒ ด้านการส่งเสริมและพัฒนาผู้สูงอายุ ด้วยการส่งเสริมความรู้ด้านการ ส่งเสริมสุขภาพ ป้องกัน ดูแลตนเองเบื้องต้น ส่งเสริมการอยู่ร่วมกันและสร้างความเข้มแข็งขององค์กร ผู้สูงอายุ ส่งเสริมด้านการทำงานและการหารายได้ของผู้สูงอายุ สนับสนุนผู้สูงอายุที่มีศักยภาพ ส่งเสริม สนับสนุนสื่อทุกประเภทให้มีรายการเพื่อผู้สูงอายุ และสนับสนุนให้ผู้สูงอายุได้รับความรู้ และสามารถเข้าถึงข่าวสารและสื่อ ส่งเสริมและสนับสนุนให้ผู้สูงอายุมีที่อยู่อาศัยและสภาพแวดล้อมที่ เหมาะสมและปลอดภัย

ยุทธศาสตร์ที่ ๓ ด้านระบบคุ้มครองทางสังคมสำหรับผู้สูงอายุ ด้วยการคุ้มครองด้าน รายได้ หลักประกันด้านสุขภาพ ด้านครอบครัว ผู้ดูแล และการคุ้มครอง ระบบบริการและเครือข่าย การเกื้อหนุน

ยุทธศาสตร์ที่ ๔ ด้านการบริหารจัดการเพื่อการพัฒนาทางด้านผู้สูงอายุอย่างบูรณาการ ระดับชาติและการพัฒนาบุคลากรด้านผู้สูงอายุ ด้วยการบริหารจัดการเพื่อการพัฒนาทางด้านผู้สูงอายุ ระดับชาติ การส่งเสริมและสนับสนุนการพัฒนาบุคลากรด้านผู้สูงอายุ

ยุทธศาสตร์ที่ ๕ ด้านการประมวล พัฒนา และเผยแพร่องค์ความรู้ด้านผู้สูงอายุและการ ติดตามประเมินผลการดำเนินการตามแผนผู้สูงอายุแห่งชาติ ด้วยการสนับสนุนและส่งเสริมให้ หน่วยงานวิจัยดำเนินการประมวล และพัฒนาองค์ความรู้ด้านผู้สูงอายุที่จำเป็นสำหรับการกำหนด นโยบาย และการพัฒนาการบริการหรือการดำเนินการที่เป็นประโยชน์แก่ผู้สูงอายุ สนับสนุนและ ส่งเสริมการศึกษาวิจัยด้านผู้สูงอายุ โดยเฉพาะที่เป็นประโยชน์ต่อการกำหนดนโยบาย การพัฒนาการ บริการและการส่งเสริมให้ผู้สูงอายุสามารถดำรงชีวิตอยู่ใน สังคมอย่างเหมาะสม การดำเนินการให้มีการ ติดตามประเมินผลการดำเนินการตามแผนผู้สูงอายุแห่งชาติที่มีมาตรฐานอย่างต่อเนื่อง และการ พัฒนาระบบข้อมูลทางด้านผู้สูงอายุให้เป็นระบบและทันสมัย^{๒๒}

^{๒๒} คณะกรรมการส่งเสริมและประสานงานผู้สูงอายุแห่งชาติ, แผนผู้สูงอายุแห่งชาติ ฉบับที่ ๒ (พ.ศ. ๒๕๔๕-๒๕๖๔) ฉบับปรับปรุงครั้งที่ ๑ พ.ศ. ๒๕๕๒, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เทพเพ็ญวานิชย์, ๒๕๕๓), หน้า ๓๑-๓๕.

๓) นโยบายของรัฐบาล รัฐบาลแถลงเมื่อวันที่ ๒๓ มีนาคม ๒๕๔๘ ให้ความสำคัญกับการพัฒนาคนและสังคมที่มีคุณภาพ เตรียมความพร้อมให้แก่สังคมผู้สูงอายุ ยึดหลักการให้ผู้สูงอายุเป็นทรัพยากรที่มีคุณค่าของระบบเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ เป็นผู้สูงอายุที่มีสุขภาพดีทั้งร่างกายและจิตใจ โดยสร้างหลักประกันด้านรายได้ และระบบการออมในวัยทำงานที่เพียงพอสำหรับช่วงวัยสูงอายุ สร้างพฤติกรรมสุขภาพที่เหมาะสมกับช่วงวัย สนับสนุนครอบครัวให้เข้มแข็งสามารถดูแลสมาชิกได้อย่างมีคุณภาพ ยกเว้นภาษีเงินได้สำหรับผู้มีอายุเกิน ๖๕ ปี และส่งเสริมการใช้ประสบการณ์ของผู้สูงอายุในกระบวนการพัฒนาประเทศโดยระบบคลังสมอง

๔) แผนบริหารราชการแผ่นดินระยะ ๔ ปี (พ.ศ. ๒๕๔๙-๒๕๕๑) กำหนดกลยุทธ์หลักการเตรียมความพร้อมสู่สังคมผู้สูงอายุ ๔ ประการได้แก่ (๑) สร้างความเข้มแข็งให้สถาบันครอบครัวและชุมชน ร่วมกันพัฒนาศักยภาพ และคุ้มครองสมาชิกช่วงวัยอย่างเป็นองค์รวม (๒) ฟื้นฟูค่านิยมที่ส่งเสริมการอยู่ร่วมกันของคนต่างวัยและเปิดโอกาสให้ผู้สูงอายุนำความรู้และประสบการณ์มาทำประโยชน์เพื่อสังคมและสร้างรายได้ (๓) ส่งเสริมการออมและสร้างหลักประกันด้านรายได้ในช่วงวัยทำงานอย่างต่อเนื่อง รวมทั้งการเพิ่มโอกาสในการทำงานของผู้สูงอายุ และ (๔) สร้างและขยายโอกาสในการเข้าถึงหลักประกันทางสังคมขั้นพื้นฐานสำหรับผู้สูงอายุ

๕) นโยบายอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง อาทิ นโยบายเมืองไทยแข็งแรง (Healthy Thailand) มุ่งการสร้างความแข็งแรงทางสุขภาพของประชาชนอย่างเป็นองค์รวมทั้งในมิติทางกาย จิตใจ สังคม ปัญญาและจิตวิญญาณ เช่น การออกกำลังกายอย่างสม่ำเสมอ การบริโภคอาหารที่ปลอดภัย การมีอายุขัยเฉลี่ยยืนยาวพร้อมสุขภาพที่แข็งแรง มีหลักประกันการเข้าถึงบริการสุขภาพที่ได้มาตรฐาน มีครอบครัวอบอุ่น เด็กและคนแก่ได้รับการเอาใจใส่จากครอบครัวมี IQ, EQ และ MQ ไม่ต่ำกว่าเกณฑ์มาตรฐาน มีความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน ได้รับการศึกษาในระบบโรงเรียนไม่น้อยกว่า ๑๒ ปี และมีโอกาสเรียนรู้ต่อเนื่องตลอดชีวิต มีสัมมาอาชีพและรายได้ที่เพียงพอ มีที่อยู่อาศัยที่ถูกสุขลักษณะ อยู่ในสภาพแวดล้อมที่ดี ลดละเลิกอบายมุขและสิ่งเสพติด มีความรู้รักสามัคคี แก้ปัญหาความขัดแย้งด้วยสันติวิธี และยึดมั่นในศาสนธรรมและวัฒนธรรมที่ดีงาม

๖) หน่วยงานกลางในการดำเนินการด้านผู้สูงอายุ ปัจจุบันมีคณะกรรมการส่งเสริมและประสานงานผู้สูงอายุแห่งชาติ (กสผ.) ทำหน้าที่กำหนดนโยบาย แผนหลัก แนวทางปฏิบัติ และสนับสนุนการดำเนินงานด้านผู้สูงอายุเป็นไปตาม พ.ร.บ. ผู้สูงอายุ พ.ศ.๒๕๔๖ โดยมีสำนักงานส่งเสริมสวัสดิภาพและพิทักษ์เด็ก เยาวชน ผู้ด้อยโอกาส คนพิการและผู้สูงอายุ กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ เป็นหน่วยงานกลางในการดำเนินงานรวมทั้งอยู่ในระหว่างการจัดตั้งกองทุนผู้สูงอายุ นอกจากนี้ ยังมีหน่วยงานภาครัฐ เอกชนและชุมชนจำนวนมากที่ดำเนินการเกี่ยวกับการพัฒนาผู้สูงอายุ^{๒๓}

^{๒๓} อ่างแล้ว, สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, กรอบยุทธศาสตร์การเตรียมความพร้อมสังคมไทยสู่สังคมผู้สูงอายุ, หน้า ๑๐-๑๒.

๒.๑.๕ การจัดสวัสดิการสำหรับผู้สูงอายุ

พระราชบัญญัติผู้สูงอายุ พ.ศ. ๒๕๔๖ ฉบับแก้ไขเพิ่มเติม ที่กำลังพิจารณากันในสภานั้นได้มีการพิจารณาใน มาตรา ๙ (๕) อำนาจหน้าที่คณะกรรมการผู้สูงอายุแห่งชาติ โดยกำหนดให้มีอำนาจในการกำหนดระเบียบการจ่ายเบี้ยยังชีพเป็นรายเดือนแก่ผู้สูงอายุ และในมาตรา ๒๒ (๒) อำนาจหน้าที่ของคณะกรรมการบริหารกองทุน โดยกำหนดให้มีอำนาจหน้าที่การอนุมัติการจ่ายเงิน เพื่อคุ้มครองการส่งเสริม การสนับสนุนและการอนุมัติ การจ่ายเบี้ยยังชีพเป็นรายเดือนแก่ผู้สูงอายุ และในมาตรา ๑๑ (๑๑) เดิมเป็นข้อความว่า “การสงเคราะห์เบี้ยยังชีพตามความจำเป็นอย่างทั่วถึงและเป็นธรรม” นั้นให้แก้ไขว่า “การจ่ายเบี้ยยังชีพเป็นรายเดือนอย่างทั่วถึงและเป็นธรรม” เพื่อให้สอดคล้องกับรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. ๒๕๕๐ มาตรา ๕๓ ที่บัญญัติไว้ว่า บุคคลซึ่งมีอายุเกินหกสิบปีบริบูรณ์และไม่มีรายได้เพียงพอแก่การยังชีพ มีสิทธิได้รับสวัสดิการสงเคราะห์ความสะดวกรออันเป็นสาธารณะอย่างสมศักดิ์ศรีและความช่วยเหลือที่เหมาะสมจากรัฐ

นโยบายและมาตรการสำหรับผู้สูงอายุ รัฐบาลสมัยที่ท่านนายโกนันท ปันยารชุน เป็นนายกรัฐมนตรี ได้กำหนดนโยบายและมาตรการสำหรับผู้สูงอายุ ระยะยาว(พ.ศ.๒๕๓๕-๒๕๕๔) ไว้ดังต่อไปนี้คือนโยบาย

- ให้ผู้สูงอายุได้รับบริการพื้นฐานด้านต่างๆ อย่างกว้างขวางและทั่วถึงโดยสนับสนุนให้ภาคเอกชนเข้ามามีส่วนร่วมมากขึ้น

- จัดสวัสดิการสังคมและให้การสงเคราะห์ผู้สูงอายุตามความต้องการและความจำเป็น
- มาตรการ จัดสวัสดิการทางสังคมให้แก่ผู้สูงอายุในด้านต่างๆ

๑. ด้านสวัสดิการสุขภาพอนามัย

- ให้การรักษาพยาบาลแบบให้เปล่าแก่ผู้สูงอายุที่ไม่มีรายได้หรือมีรายได้น้อย ในสถานพยาบาลของรัฐ

- ให้ค่าตอบแทนพิเศษและสวัสดิการแก่บุคลากรที่เป็นผู้ดูแลผู้สูงอายุ

๒. ด้านสวัสดิการสาธารณสุขปโภคในการดำรงชีวิตประจำวัน

- จัดสำรองที่นั่งพิเศษสำหรับผู้สูงอายุบนรถโดยสารประจำทาง รถไฟ และเรือ
 - ลดอัตราค่าโดยสารรถประจำทาง รถไฟ และเรือ
 - ในที่สาธารณะให้จัดทำราวจับบันไดทางเดินและราวจับห้องน้ำสำหรับผู้สูงอายุ
๓. ด้านสวัสดิการเกี่ยวกับที่พักอาศัย สถานที่พักผ่อนหย่อนใจ และนันทนาการ
- ในการสร้างอาคารให้มีการจัดสรรให้มีโครงสร้างที่อำนวยความสะดวกต่อผู้สูงอายุ และให้มีห้อง/เนื้อที่เพิ่มอย่างเหมาะสมสำหรับครอบครัวที่มีผู้สูงอายุอยู่ด้วย

- จัดบริการที่พักอาศัยสำหรับผู้สูงอายุที่มีรายได้น้อยหรือไม่มีรายได้และ ไม่มีผู้อุปการะ

- สนับสนุนหน่วยงานเอกชนในการจัดสร้างที่พักอาศัยตามความต้องการ และความเหมาะสมของผู้สูงอายุ

- จัดบริเวณและอุปกรณ์ที่เหมาะสมสำหรับการออกกำลังกาย และการพักผ่อนหย่อนใจสำหรับผู้สูงอายุ

- ลดอัตราค่าผ่านประตูในการเข้าชมมหรสพและบันเทิง

- ส่งเสริมให้มีการจัดตั้งชมรมผู้สูงอายุเพื่อแลกเปลี่ยนความรู้ ประสบการณ์ การบันเทิง และการพักผ่อน หย่อนใจ

๔. ด้านอื่นๆ ดำเนินการเพื่อให้ผู้สูงอายุได้มีหลักฐานเพื่อสามารถรับสิทธิประโยชน์ และสวัสดิการทางสังคม^{๒๔}

อีกนัยหนึ่ง กระบวนการจัดสวัสดิการสังคมแก่ผู้สูงอายุนั้น โดยใช้ผู้สูงอายุในชุมชนเป็นฐานโดยผ่านการมีส่วนร่วมจากทุกภาคส่วนได้แก่ องค์กรภาครัฐที่รับผิดชอบ คือกระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ ภาคเอกชน องค์กรสาธารณะประโยชน์ และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

ทางด้านบทบาทขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการจัดสวัสดิการผู้สูงอายุได้เริ่มต้นอย่างเป็นทางการ เมื่อรัฐบาลได้จัดตั้งกองทุนสวัสดิการผู้สูงอายุในชุมชน (เบี้ยยังชีพ) พ.ศ. ๒๕๓๖ เพื่อให้เงินช่วยเหลือผู้สูงอายุที่มีฐานะยากจน เดือนละ ๒๐๐ บาท นับเป็นจุดเริ่มต้นในการจัดสวัสดิการสังคมแก่ผู้สูงอายุของ อปท.

ส่วนเบี้ยยังชีพสำหรับผู้สูงอายุนั้นองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ได้รับการถ่ายโอนภารกิจจากกรมประชาสงเคราะห์เดิม และ อปท. ได้ยึดถือระเบียบกระทรวงมหาดไทยว่าด้วยการจ่ายเงินสงเคราะห์เพื่อการยังชีพขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น พ.ศ.๒๕๔๘ คุณสมบัติพื้นฐานของผู้มีสิทธิได้รับเบี้ยยังชีพคือ ประการแรก คือ มีภูมิลำเนาในเขตพื้นที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ประการที่สองคือ มีรายได้ไม่เพียงพอแก่การยังชีพ หรือถูกทอดทิ้ง หรือขาดผู้อุปการะเลี้ยงดูหรือไม่สามารถประกอบอาชีพเลี้ยงตนเองได้ โดยมีเงื่อนไขว่าผู้ที่ได้รับความเดือดร้อนกว่าหรือผู้ที่มีปัญหาซับซ้อนหรือผู้ที่อาศัยในพื้นที่ห่างไกลทุรกันดารยากต่อการเข้าถึงบริการของรัฐ เป็นผู้ได้รับการพิจารณาก่อนต่อมาจากมติคณะรัฐมนตรีการปรับเพิ่มเงินสงเคราะห์เพื่อการยังชีพผู้สูงอายุอนุมัติเมื่อวันที่ ๑๒ ธันวาคม ๒๕๔๙ นั้น ได้ปรับเพิ่มเงินสงเคราะห์เพื่อการยังชีพผู้สูงอายุเป็นคนละ ๕๐๐ บาทต่อเดือน อีกทั้งในทางปฏิบัติ อปท. ที่มีศักยภาพทางการคลังสามารถเพิ่มจำนวนเงินต่อเดือน แต่รวมแล้วไม่เกิน ๑,๐๐๐ บาท เพื่อให้เพียงพอต่อสภาวะการดำรงชีพในปัจจุบัน หรืออาจเพิ่มจำนวนผู้รับเบี้ยยังชีพได้โดยใช้งบประมาณของ อปท.เอง

การจัดบริการและการดูแลผู้สูงอายุให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีนั้น การมีส่วนร่วมของประชาชน ชุมชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ถือเป็นเรื่องสำคัญที่ทุกฝ่ายต้องให้ความร่วมมือ ประชาชนและผู้สูงอายุต้องเป็นผู้สะท้อนสภาพปัญหาและความต้องการของตน ส่วนชุมชนหรือองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นต้องเป็นฝ่ายสนับสนุนให้เกิดการแก้ไขปัญหาและการจัดบริการ ดำเนินงานต่างๆที่มุ่งเสริมสร้างคุณภาพชีวิตดังกล่าว บทบาทของชุมชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นได้มีความสำคัญมากขึ้น เนื่องจากชุมชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีปัจจัยความพร้อมด้านทรัพยากรและทุนทางสังคมมากมาย ดังนั้น การพัฒนาบทบาทท้องถิ่นในการดูแลผู้สูงอายุในอนาคตนั้น

เมื่อพิจารณาถึงพระราชบัญญัติผู้สูงอายุฉบับแก้ไขเพิ่มเติมที่กำลังพิจารณาในสภาอยู่นั้น เน้นให้ความสำคัญกับบทบาทหน้าที่ของคณะกรรมการผู้สูงอายุแห่งชาติและคณะกรรมการกองทุน และวิธีการจ่ายเบี้ยยังชีพให้กับผู้สูงอายุเป็นรายเดือนเท่านั้น หรือ แต่กระบวนการสร้างความร่วมมือ

^{๒๔} วิทยาลัยประชากรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ข้อมูลผู้สูงอายุที่น่าสนใจ, (กรุงเทพฯ: วิทยาลัยประชากรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๒).

ระหว่างองค์กรต่างๆในระดับจังหวัด หรือระดับท้องถิ่น ก็เป็นสิ่งสำคัญ และกระบวนการคัดเลือกคุณสมบัติของผู้สูงอายุที่สมควรได้รับเบี้ยยังชีพตามคำนิยามที่ว่า ไม่มีรายได้เพียงพอแก่การยังชีพ นั้น อปท. ควรีกระบวนการทำประชาคมโดยให้ผู้สูงอายุและประชาชนในชุมชนได้เสนอความคิดเห็น พร้อมทั้งกระบวนการกรันกรองจากคณะกรรมการอีกครั้งหนึ่งและเสนอให้ออกเป็นระเบียบร่วมกัน หรือเป็นข้อตกลงร่วมกัน หรือให้ออกเป็นข้อบัญญัติท้องถิ่นเพื่อถือปฏิบัติร่วมกันในชุมชน จึงถือว่าเป็นสิ่งที่รัฐบาลและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องรวมทั้ง อปท. ต้องให้ความสำคัญและร่วมกันหาแนวทางพัฒนา และเสริมสร้างการจัดสวัสดิการสังคมแก่ผู้สูงอายุต่อไป^{๒๕}

๒.๒ ทฤษฎีชาติพันธุ์สัมพันธ์

แนวคิดในการศึกษาทางกลุ่มชาติพันธุ์ (Ethnic Group) และชนกลุ่มน้อย (Minority Group) เป็นเรื่องที่คาบเกี่ยวกัน การให้ความสำคัญในเรื่องชาติพันธุ์ มีความหมายถึง การศึกษาชนกลุ่มน้อยที่มีวัฒนธรรมเฉพาะแตกต่างจากกลุ่มอื่นๆ ในสังคม

Louis Wirth (๑๙๔๕) ให้คำจำกัดความ Minority Group หรือชนกลุ่มน้อยว่าเป็นกลุ่มชนที่มีลักษณะทางกายภาพ หรือวัฒนธรรมแตกต่างจากคนกลุ่มอื่นในสังคม^{๒๖} เช่น ความแตกต่างทางด้านภาษา ศาสนาความเชื่อ สำเนียงบรรพบุรุษ ที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ เชื้อชาติหรือสัญชาติ ซึ่งอาจมีความแตกต่างกันในเรื่องใดเรื่องหนึ่งหรือทั้งหมด และมักเป็นกลุ่มที่ได้รับการปฏิบัติที่แตกต่างหรือไม่เท่าเทียมจากรัฐหรือสังคมกลุ่มใหญ่ (Majority Group) ซึ่งเป็นกลุ่มที่ได้เปรียบทางด้านเศรษฐกิจ อำนาจอิทธิพลทางการเมือง และสถานภาพทางสังคม ความเป็นชนกลุ่มใหญ่บางครั้งก็ได้ขึ้นอยู่กับจำนวนที่มากกว่า แม้มีจำนวนพลเมืองน้อยกว่าแต่มีอำนาจมากกว่าก็จัดเป็นชนกลุ่มใหญ่ได้เช่นกัน^{๒๗}

ชนกลุ่มน้อยจึงเป็นกลุ่มทางสังคมที่เกิดขึ้นจากความไม่เท่าเทียม และเป็นกลุ่มที่ขาดโอกาสในการมีส่วนร่วมอย่างเต็มที่ทางสังคม ทั้งในด้านเศรษฐกิจ การเมือง และสถานภาพทางสังคม จึงมักถูกเลือกปฏิบัติ (Discrimination)^{๒๘} จากการจำกัดสิทธิอย่างใดอย่างหนึ่ง ทำให้สมาชิกที่อยู่ในสังคมนั้น ถึงแม้จะมีความรู้ความสามารถเพียงใดก็ตาม ก็มักถูกกีดกันและจัดให้มีสถานภาพทางสังคมต่ำกว่า บางครั้งถูกมองอย่างอคติ (Prejudice) จากคนในสังคมใหญ่ เนื่องจากความรู้สึกลัววัฒนธรรมของตนดีวิเศษกว่าคนอื่น (Ethnocentrism) และอาจนำไปสู่สิ่งที่ Gunnar Myrdal เรียกว่า “Self-fulfilling Prophecy” คือ การทำนายล่วงหน้าที่ทำให้ดูเหมือนว่าความเชื่อที่ผิดนั้นเป็นจริง” (ในงานเขียนเรื่อง An American Dilemma (๑๙๔๔)) ปฏิกริยาความไม่เท่าเทียมกันเป็นผลมาจากความไม่

^{๒๕} มุลินนิธสถาบันวิจัยและพัฒนาผู้สูงอายุไทย (มส.ผส.), รายงานสถานการณ์ผู้สูงอายุไทย พ.ศ. ๒๕๕๐, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท ทีคิวพี จำกัด, ๒๕๕๑).

^{๒๖} Michael S. Bassis, Richard J. Gelles, and Ann Levine, *Sociology: An Introduction*. ((3rd edition) Random House New York 1988), p. 292.

^{๒๗} อมรา พงศาพิชญ์, *วัฒนธรรม ศาสนา และชาติพันธุ์: วิเคราะห์สังคมไทยแนวมานุษยวิทยา*, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ๒๕๔๑), หน้า ๑๖๒-๑๖๖.

^{๒๘} คณาจารย์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, *สังคมวิทยาและมานุษยวิทยาเบื้องต้น*, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ม.ป.ป), หน้า ๒๙๓.

ตั้งใจของการสร้างแบบแผนทางสังคม (Social Pattern) เป็นสิ่งที่ Neil J. Smelser กล่าวว่า “เกิดขึ้นจากการขาดการติดต่อกันแบบเผชิญหน้า (face - to - face) หรือ Social Interaction ทำให้เกิดช่องว่างทางด้านจิตใจระหว่างกลุ่มชนต่างๆ ซึ่งจะนำไปสู่การมีทัศนคติที่เป็นแบบแผนตายตัว (Stereotype) กลายเป็นจินตภาพที่ชนกลุ่มใหญ่ใช้มองเพื่อแยกแยะความแตกต่างระหว่างกลุ่มตนและชนกลุ่มน้อย”^{๒๙} ดังนั้น ความสนใจในเรื่องชนกลุ่มน้อย จึงเกิดขึ้นเมื่อมีความสัมพันธ์กับกลุ่มอื่นในภายใต้หน่วยการบริหารปกครองเดียวกัน และด้วยความสัมพันธ์ที่ไม่เท่าเทียมกัน

สาระสำคัญของความเป็นชนกลุ่มน้อย อาจใช้แนวคิดในการศึกษาประกอบการพิจารณาได้ เป็น ๒ แนวทาง คือ

แนวทางศึกษาที่หนึ่ง แนวคิดที่อาศัยมุมมองทางการประสานความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มวัฒนธรรม ได้แก่

แนวคิด Acculturation ซึ่งประกอบด้วย Redfield, Linton, Herskovikts ได้อธิบายว่า “เป็นปรากฏการณ์ซึ่งเกิดขึ้นจากการที่กลุ่มบุคคลที่มีวัฒนธรรมแตกต่างกัน ได้เข้ามาติดต่อกันจนก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมของกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งหรือทั้งสองกลุ่ม”^{๓๐} แนวคิดนี้สนใจผลของความสัมพันธ์อันเนื่องมาจากกลุ่มชาติพันธุ์สองกลุ่มที่มาติดต่อกัน และวัฒนธรรมทั้งสองกลุ่มเปลี่ยนแปลงไปอย่างใดอย่างหนึ่ง เพื่อศึกษาว่ามีอะไรบางอย่างเปลี่ยนแปลงไป เพราะเหตุใดจึงเปลี่ยนแปลงและทำไมบางอย่างไม่เปลี่ยนแปลง

แนวคิด Assimilation ซึ่ง Horton ให้คำอธิบายว่า เป็นกระบวนการรวมตัวกันทางวัฒนธรรมของคน ๒ กลุ่ม ทำให้เกิดเป็นวัฒนธรรมเดียวกัน^{๓๑} กระบวนการนี้จะมีการแลกเปลี่ยนลักษณะการทางวัฒนธรรม (Cultural traits) ของกันและกัน ซึ่งในระยะแรกของการตั้งถิ่นฐาน (Settlement) ฝ่ายหนึ่งอาจเป็นวัฒนธรรมหลัก (Core - culture) ที่ให้อีกฝ่ายหนึ่งรับเอามากกว่า และขยับขยายการอธิบายถึงการกลายเป็นกลุ่มเดียวกันของคนสองกลุ่มที่มีความแตกต่างกันทางกายภาพ โดยการผสมกันทางสายเลือด หรือเรียกว่ากระบวนการ Amalgamation ซึ่งอาจนำไปสู่การสลายตัวทางวัฒนธรรม อย่างไรก็ตาม แนวคิดการผสมผสานทางวัฒนธรรมนี้ แบ่งออกเป็น ๒ ความเชื่อ คือ

กลุ่มแรก เรียกว่า เคววัฒนธรรม (Melting Pot Theory) ซึ่งเชื่อว่าการผสมผสานจะนำไปสู่สภาพชีวิตวัฒนธรรมร่วมกัน จนไม่ปรากฏร่องรอยความแตกต่างระหว่างวัฒนธรรม

กลุ่มที่สอง เรียกว่า พหุวัฒนธรรม (Cultural Pluralism Theory) ซึ่งไม่เชื่อว่าการผสมผสานจะนำไปสู่ภาวะการสลายตัวทางวัฒนธรรมเดิมของชนกลุ่มน้อยจนหมดสิ้น แต่เชื่อว่าจะนำไปสู่การยอมรับในความแตกต่างทางวัฒนธรรมระหว่างกลุ่มชนที่รวมตัวกัน วัฒนธรรมเหล่านี้จึงมี

^{๒๙} Neil J. Smelser, **Sociology**, ((3rd edition) Prentice-Hall, Inc. Engle-wood Cliffs, New Jersey, 1988) p. 187.

^{๓๐} มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช. **สังคมศึกษา ๔ หน่วยที่ ๑-๘**. (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ม.ป.ป.) หน้า ๒๐๗-๒๐๘.

^{๓๑} Paul B. Horton, Chester L. Hunt. **Sociology**. ((6th edition) McGraw-Hill International Editions, 1984), p. 391.

สถานะเป็นวัฒนธรรมย่อย (Sub-cultures) ที่ยังมีอยู่ในสังคม และปฏิบัติหน้าที่ต่อสังคมใหญ่ภายใต้กฎหมายที่เท่าเทียมกัน^{๓๒}

แนวคิด Ethnicity เป็นการอธิบายคำตอบว่า การที่กลุ่มชาติพันธุ์มาติดต่อกันนั้น มีกลไกที่รักษาความแตกต่างทางวัฒนธรรมไว้ได้อย่างไร และใช้อะไรเป็นสัญลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ เพื่อจำแนกกลุ่มตนออกจากกลุ่มอื่นๆ การดำรงชาติพันธุ์ทั้งในระดับบุคคลและกลุ่มสังคมมีหน้าที่และประโยชน์อย่างไรต่อสังคมใหญ่ โดยแยกการวิเคราะห์ออกเป็น ๒ ระดับ คือ

๑. ระดับบุคคล เน้นกระบวนการกระทำระหว่างกันของบุคคลต่างชาติพันธุ์ (Interpersonal interaction across ethnic groups) ในสถานการณ์ต่างๆ เช่น การติดต่อกับชาย การเมือง และมีเอกลักษณ์ใดที่สื่อความหมายและกำหนดการกระทำระหว่างกันในสถานการณ์เหล่านั้น

๒. ระดับกลุ่ม เน้นการศึกษาโลกที่ทำหน้าที่ในการควบคุมความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่ม เช่น วัฒนธรรมความเชื่อ การแต่งงาน หรือสถาบันทางสังคม^{๓๓}

แนวทางศึกษาที่สอง เป็นแนวคิดที่อาศัยมุมมองเกี่ยวกับความขัดแย้ง (Conflict Theory) ซึ่งเน้นการนิยามความหมายชนกลุ่มน้อยในฐานะเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่อยู่ใกล้เคียงกันแต่เข้ากันไม่ได้ ตามแนวคิดนี้มองว่าความไม่เท่าเทียมกันระหว่างกลุ่ม ก่อให้เกิดความขัดแย้ง เนื่องจากชนกลุ่มใหญ่มีอำนาจมากกว่าต้องการที่จะรักษาผลประโยชน์ของตน ส่วนชนกลุ่มน้อยถูกกีดกันออกจากผลประโยชน์ที่ตนพึงมีพึงได้ พฤติกรรมของชนกลุ่มใหญ่มีลักษณะเลือกปฏิบัติและมีอคติลำเอียง ทำให้ชนกลุ่มน้อยเกิดสำนึกว่าตนไม่ได้เป็นส่วนหนึ่งของสังคมใหญ่ และก่อให้เกิดพฤติกรรมการรวมตัวเป็นกลุ่มต่อต้าน เช่น กลุ่มผู้ก่อการร้าย (Militant Group) หรือกลุ่มแบ่งแยกดินแดน (Separatist Group) ดังนั้น เนื่องจากการปฏิบัติต่อชนกลุ่มน้อย เป็นไปในทางลบ (negative) มากกว่าในทางบวก (positive)^{๓๔} หรือการให้ภาพที่ไม่ดีแก่ชนกลุ่มน้อย ตลอดถึงการเสนอภาพที่ล้าหลัง ไม่เจริญ หัวรั้น หัวรุนแรง ปฏิกริยาที่ชนกลุ่มน้อยตอบโต้จากการได้รับแรงกดดันดังกล่าว อาจแสดงออกมาในหลายรูปแบบ ทั้งนี้ย่อมขึ้นอยู่กับกรณีเฉพาะในแต่ละพื้นที่และโอกาสที่อาจก่อให้เกิดสถานการณ์ต่างๆ กัน เช่น การปรับตัวเพื่อสร้างบรรทัดฐานทางสังคม การยอมรับการถูกผสมผสานกลมกลืนทางเชื้อชาติหรือวัฒนธรรม ความรู้สึกเป็นปมด้อยนำไปสู่การแยกตัวโดดเดี่ยวจากกลุ่มอื่น ความรู้สึกโกรธแค้นนำไปสู่การต่อสู้คัดค้าน ความรู้สึกหวาดระแวง ความไม่มั่นใจเป็นผลให้เกิดพฤติกรรมเบี่ยงเบนทางสังคม เช่น การค้ายาเสพติด การยึดมั่นในคุณค่าทางวัฒนธรรมและกลุ่มตนอย่างเคร่งครัด เพื่อสร้างความรู้สึกเป็นชาติพันธุ์นิยม หรือการวางตัวเป็นกลางไม่พยายามเกี่ยวข้องกับกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง

แนวทางในการศึกษาชนกลุ่มน้อย มีจุดมุ่งหมายเพื่อการใช้ประโยชน์อย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่งส่วนใหญ่ก็เพื่อรักษาอธิปไตยความมั่นคงของชาติ การบริหารปกครองภายใน และการสนองต่อนโยบายของรัฐ และยิ่งจำเป็นมากถ้ารัฐมีนโยบายการพัฒนาแบบยั่งยืนที่สอดคล้องกับภูมิปัญญาท้องถิ่นและวัฒนธรรมชุมชน การใช้ทรัพยากรเพื่อควบคุมดูแลระบบเศรษฐกิจของประเทศให้เป็นไป

^{๓๒} เติ้งอ๋าง, หน้า 392.

^{๓๓} มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช. อ่างแล้ว, หน้า ๒๐๙-๒๑๐.

^{๓๔} Michael S.Bassis, **Sociology: An Introduction**, pp. 300-303.

ในทิศทางเดียวกัน การสร้างระบบการศึกษาและส่งเสริมความรู้ความเข้าใจเดียวกันของประชาชนในประเทศ เนื่องจากการศึกษาวิจัยเรื่องชนกลุ่มน้อยมีอยู่หลากหลายทิศทางขึ้นอยู่กับความชำนาญเฉพาะด้าน และจุดมุ่งหมายของการศึกษา จึงได้มีการเรียกร้องให้มีการศึกษาชนกลุ่มน้อยแบบบูรณาการ เพื่อให้เห็นปัญหาของชนกลุ่มน้อยที่สัมพันธ์กับชนกลุ่มใหญ่

คำว่า “ชนกลุ่มน้อย” ถูกบัญญัติขึ้นจากความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มวัฒนธรรมของ “ชนกลุ่มใหญ่” และมีความหมายพิเศษในเชิงอำนาจครอบงำแสดงถึงศักยภาพที่เหนือกว่าและด้อยกว่า ดังนั้น ความจำเป็นของการศึกษาเรื่องชนกลุ่มน้อยก็คงหมดไป ถ้าหากระบบการปกครองของประเทศได้ย่นสิทธิความเสมอภาคและศักดิ์ศรีที่เท่าเทียมกัน ถึงแม้จะไม่มี ความขัดแย้งทางสิทธิใดๆ เกิดขึ้น แต่ชนกลุ่มน้อยก็ยังคงต้องการรักษาความแตกต่างทางด้านสังคมและวัฒนธรรมนั้นไว้ ก็ยังพอเพียงพอสำหรับการศึกษาถึงความแตกต่างทางสังคมและวัฒนธรรมในฐานะชาติพันธุ์ ที่จำเป็นต่อการศึกษาเพื่อประโยชน์ทางวิชาการ และการแลกเปลี่ยนความรู้ทางวัฒนธรรมระหว่างคนในชาติเดียวกัน

ด้วยเหตุนี้ ผู้วิจัยจึงเลือกใช้ความหมายของกลุ่มคนที่ศึกษาในฐานะ “ชนกลุ่มน้อย” หรือ “กลุ่มชาติพันธุ์” โดยตรง เพราะเล็งเห็นว่า ความหมายของกลุ่มชนทั้งสองแบบ เป็นการศึกษามีมุมมองการอธิบายถึงความสัมพันธ์ในเชิงอำนาจความไม่เท่าเทียมกันทางสังคมและกรอบการมองที่ค่อนข้างหยุดนิ่งตายตัว ส่วนความหมายของคำว่า “ประชาชนในพื้นที่สูง” มีความหมายแสดงถึงกลุ่มคนที่ดำรงชีวิตอยู่ในพื้นที่หนึ่ง มีรูปแบบวิถีชีวิตที่สัมพันธ์กับสังคมอื่น ภายใต้แบบอย่างการปรับตัวตามกระแสการเปลี่ยนแปลงทางสังคม มากกว่าการรักษาเอกลักษณ์ของตนเองไว้ทั้งหมดในฐานะชนเผ่าหนึ่ง หรือกำหนดนิยามตนเองไว้ในสถานะใดสถานะหนึ่งเพียงอย่างเดียว ดังที่ Frederik Barth กล่าวไว้อย่างน่าสนใจว่า ควรศึกษาการรักษาพรมแดนทางชาติพันธุ์ (ethnic boundary)^{๓๕} หรือการรักษาสัญลักษณ์ความแตกต่างกันระหว่างกลุ่มต่างๆ ในสังคมที่ให้ความหมายต่อกลุ่มของตนมากกว่า การที่จะพิจารณาลักษณะทางวัฒนธรรมเฉพาะของกลุ่มล้วนๆ เพราะว่าสมาชิกจะจำแนกกว่าตัวเองอยู่กลุ่มใดจะเป็นการเลือกลักษณะทางวัฒนธรรมบางอย่างเท่านั้น^{๓๖} และจากศึกษาของ Wijeyewardene เกี่ยวกับการปรับตัวของชนกะเหรี่ยงในสังคมไทย พบว่า การปรับตัวนั้นขึ้นอยู่กับ การวางมิติความสัมพันธ์ในเชิงสังคมและเศรษฐกิจกับสังคมใหญ่และสังคมอื่นๆ รอบข้าง ซึ่งเป็นสิ่งที่มีความหมายสำหรับการดำรงชีวิตอยู่รอดในสังคม ดังนั้นชาวกะเหรี่ยงจึงไม่ได้ดำรงอยู่ตามลำพังในฐานะ “ความเป็นคนกะเหรี่ยง”^{๓๗} ในลักษณะเดียวกันนี้ สุเทพ สุนทรเกสัช ได้ให้ความหมายของ Ethnic ว่าเป็นชาติพันธุ์สัมพันธ์ หมายความว่า ชาติพันธุ์มีความหมายก็เฉพาะในความสัมพันธ์กันเท่านั้น แต่ไม่ได้มีความหมายในตัวเอง เช่นเดียวกับอานันท์ กาญจนพันธ์ ได้อ้างอิงงานศึกษาของ Edmund Leach (๑๙๕๔) ศึกษาเรื่อง Political Systems of Highland Burma ศึกษาพวกคะฉิ่น

^{๓๕} Barth, F.. Ethnic groups and boundaries: the social organization of culture difference. (London: George Allen & Unwin, 1969), pp. 9-38.

^{๓๖} มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช. อ้างแล้ว, หน้า ๒๐๓.

^{๓๗} Wijeyewardene, Gehan: Thailand and the Tai: Versions of Ethnic Identity. In: Wijewardene, Gehan (ed.): Ethnic Groups across National Boundaries in Mainland Southeast Asia. ISEAS 1990. pp. 48-72.

ในพม่าว่าคนคะฉิ่นในพม่า บางครั้งก็เป็นคะฉิ่น บางครั้งก็เป็นฉาน เพราะฉะนั้น ความเป็นคะฉิ่นกับความ เป็นฉานไม่แตกต่างกัน ความต่างกันเป็นเรื่องความสัมพันธ์ทางอำนาจคือในทางการเมืองการ ปกครอง ถ้าคะฉิ่นจัดการปกครองลักษณะที่ว่าเป็นความเท่าเทียมกัน เขาจะรู้สึกเป็นคะฉิ่นมาก แต่ เมื่อใดที่เขาจัดการความสัมพันธ์กันแบบอุปถัมภ์คือ แบบมีชนชั้นมีความแตกต่าง เขาก็จะมีลักษณะเป็นฉาน ดังนั้นความเป็นคะฉิ่นหรือเป็นฉานไม่ได้ขึ้นอยู่กับเครื่องแต่งกายหรือภาษาพูด แต่ขึ้นอยู่กับ ความสัมพันธ์ สรุปก็คือความแตกต่างทางชาติพันธุ์เกิดขึ้นเมื่อเกิดความสัมพันธ์ที่ขัดแย้ง^{๓๘} ดังนั้น ความเป็นคนไทยหรือความเป็นชาวเขาจึงเป็นความสัมพันธ์ที่ว่าด้วยการจัดการเรื่องอำนาจที่ไม่เท่า เทียมกัน ความแตกต่างในเรื่องอื่นๆ เป็นเรื่องรองลงไป ซึ่งลักษณะความจริงในข้อนี้แสดงให้เห็น ชัดเจนมากขึ้นในปัจจุบัน และได้ชี้ให้เห็นถึงพลวัตการปรับตัวท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงทาง วัฒนธรรมที่ไม่เคยหยุดนิ่งตายตัว เนื่องจากความสัมพันธ์ทางสังคมและวัฒนธรรมบางอย่างของกลุ่ม ชาติพันธุ์และชนกลุ่มน้อย มีลักษณะเลื่อนไหลและแปรเปลี่ยนไปตามกระแสการเปลี่ยนแปลงทั้งใน ปัจจุบันและสืบเนื่องไปในอนาคต

๒.๓ แนวคิดการสร้างเครือข่าย (Networking)

แนวคิดหนึ่งที่น่าสนใจในการศึกษาวิเคราะห์คือ การวิเคราะห์เครือข่ายความสัมพันธ์ทาง สังคม (Social Network) ตามแนวคิดนี้ สังคมมีลักษณะเป็นเครือข่ายคล้ายใยแมงมุม บุคคลคือ จุด ที่เส้นใยของเครือข่ายโคจรมาพบกัน กล่าวง่าย ๆ คือ บุคคลคนหนึ่งย่อมมีความสัมพันธ์กับคนอื่น เป็นจำนวนมากในหลายรูปลักษณะและสถานการณ์ (Situation) อาทิเช่น นาย ก. ผู้เป็นชาวบ้าน คนหนึ่งในหมู่บ้าน เขาจะมีความสัมพันธ์กับญาติของเขาที่อยู่ในหมู่บ้าน มีความสัมพันธ์กับผู้นำ ชุมชนในหมู่บ้าน อาทิ ผู้ใหญ่บ้านและในขณะเดียวกัน ก็มีความสัมพันธ์กับ พ่อค้า นายทุนผู้ให้เขา กู้ยืมซึ่งอยู่นอกหมู่บ้าน ผู้ที่เขาสัมพันธ์ด้วยก็จะมีสัมพันธ์กับคนอื่นต่อไปอีก คนบางคนใน หมู่บ้านอาจมีความสัมพันธ์กับคนอื่น ๆ จำนวนน้อย แต่คนบางคนจะมีความสัมพันธ์กับคนอื่นเป็น จำนวนมากข้อสันนิษฐานเบื้องต้นในการศึกษาประการหนึ่งมีว่า บุคคลที่มีเส้นใยความสัมพันธ์กว้าง ขวางทั้งในและนอกหมู่บ้านย่อมมีความสำคัญในสังคมและการเปลี่ยนแปลงในหมู่บ้านมากกว่าคน อื่นๆ ที่มีเส้นสายความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับคนอื่น ๆ จำนวนน้อย บุคคลที่เป็นจุดรวมของสาย สัมพันธ์จำนวนมากนี้ อาจกล่าวได้ว่าเป็นจุดรวม (Nodes) ของความสัมพันธ์ในท้องถิ่นหรือชุมชนนั้น ได้

แนวทางการวิจัยเครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคมนี้นอกจากแนวทางการวิจัยแบบ โครงสร้างและหน้าที่อยู่หลายประการ ที่สำคัญคือ ในขณะที่การวิจัยแบบโครงสร้างและหน้าที่เป็น การวิจัยสถาบันหรือองค์กรทางสังคม การวิจัยเครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคมเป็นการศึกษา พฤติกรรมของบุคคล ปัจเจกชนในความสัมพันธ์กับบุคคลอื่นๆ ในสถานการณ์ต่างๆ กัน ตาม กาลเวลา และสถานที่ ประการที่สอง ในขณะที่การวิจัยแบบโครงสร้างจะฉายภาพสังคมในรูปของ

^{๓๘} อานันท์ กาญจนพันธุ์, การวิจัยในมิติวัฒนธรรม, (เชียงใหม่: โรงพิมพ์มีงเมือง ๒๕๕๒), หน้า ๒๒-๒๓.

ความสัมพันธ์ของกลุ่มคนตามแบบและประเภทต่าง ๆ ในภาพหนึ่ง การวิจัยเครือข่าย ความสัมพันธ์จะศึกษาความขัดแย้ง และการคลี่คลาย การเปลี่ยนแปลงของพฤติกรรมได้เป็นกระบวนการ

ที่กล่าวว่าการวิจัยแบบโครงสร้างและหน้าที่เป็นการวิจัยสถาบันสังคม เพราะในการศึกษา กลุ่มคน การมุ่งมองไปถึงความสัมพันธ์ระหว่างคนในกลุ่มและความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่ม เช่น การศึกษาครอบครัว ก็จะหาคำตอบว่ามีกฎเกณฑ์หรือบรรทัดฐานสังคมใดที่ควบคุมความสัมพันธ์ระหว่าง สมาชิกภรรยา หรือพ่อกับลูก เป็นต้น ถ้าจะศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างพ่อค้ากับชาวนาในหมู่บ้าน ก็จะศึกษาเพื่อหากฎเกณฑ์หรือบรรทัดฐานสังคมที่ควบคุมความสัมพันธ์นั้น รูปแบบโครงสร้างของสังคมที่จะได้ออกมาก็คือ กฎเกณฑ์หรือบรรทัดฐานสังคมที่ควบคุมความสัมพันธ์ระหว่างคนในกลุ่มและระหว่างกลุ่ม การวิจัยแบบอาศัยเครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคมเป็นการศึกษาพฤติกรรมของบุคคล เพราะเป็นการจับตัวบุคคลเป็นหลักและดูพฤติกรรมของเขาในการสัมพันธ์กับคนอื่น ๆ ตามระยะเวลาที่เคลื่อนไปตลอดเวลา โดยเริ่มการศึกษาชุมชนแห่งหนึ่งแห่งใดหรือบุคคลใดบุคคลหนึ่งเพื่อศึกษาความสัมพันธ์ของเขากับคนอื่น ๆ เรื่อย ๆ ไป และศึกษาความสัมพันธ์ของคนอื่นที่เขาสัมพันธ์ด้วยกับคนอื่น ๆ ต่อไป ตลอดถึงความสัมพันธ์แบบต่างๆ ที่คลี่คลายไปตามระยะเวลา และความสัมพันธ์ประเภทใดประเภทหนึ่งกับบุคคลหรือกลุ่มบุคคลกลุ่มใดว่าส่งผลกระทบต่อกลุ่มบุคคลอื่นๆ อย่างไรบ้างและมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงสังคมส่วนรวมและโครงสร้างของสังคมอย่างไร

การวิจัยแบบนี้ต้องอาศัยแนวคิดอื่นๆ ประกอบด้วย แนวคิดที่สำคัญคือ เวที (Arena) และสนาม (Field) ทั้งเวทีและสนามเป็นขอบเขตที่ยืดและหดได้ตามเวลาและปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น เวทีเป็นพื้นที่ ๆ เล็กกว่าสนามและอยู่ในสนาม เวทีเป็นพื้นที่ๆ มีปรากฏการณ์เกิดขึ้น ซึ่งเป็นเรื่องที่เราต้องการศึกษา ส่วนสนามนั้นเป็นขอบเขตพื้นที่ที่ผู้แสดงบนเวทีมีความสัมพันธ์กับบุคคลอื่น ๆ ซึ่งความสัมพันธ์เหล่านั้นมีผลกระทบต่อนักแสดงและปรากฏการณ์บนเวที^{๓๙}

๒.๓.๑ ความหมายของเครือข่ายทางสังคม (Social network)

พระมหาสุทิตย์ อากาศโร^{๔๐} ได้รวบรวมและเรียบเรียงเนื้อหาความแตกต่างของกลุ่มและเครือข่ายไว้ดังนี้

ปฐพี มอนซอน และคณะ กล่าวถึง เครือข่ายทางสังคมว่า มีความแตกต่างไปจาก “กลุ่ม” คือ กลุ่มหรือองค์กร มักจะเป็นการเชื่อมโยงปัจเจกบุคคลที่มีการรวมตัวกันอย่างใกล้ชิดว่ามีเอกลักษณ์และปรัชญาการทำงานที่ชัดเจน ส่วนเครือข่ายเป็นการเชื่อมโยงสายสัมพันธ์อย่างหลวมๆ ของปัจเจกบุคคล กลุ่ม องค์กร และสถาบัน โดยที่สมาชิกในเครือข่ายเข้าร่วมทำกิจกรรมตามความเหมาะสม

^{๓๙} อุทัย ดุลยเกษม. คู่มือการวิจัยเชิงคุณภาพเพื่อพัฒนางานพัฒนา. (ขอนแก่น: สถาบันวิจัยและพัฒนา, ๒๕๓๗), หน้า ๒๐๕ - ๒๐๖.

^{๔๐} พระมหาสุทิตย์ อากาศโร, เครือข่าย: ธรรมชาติ ความรู้ และการจัดการ, (กรุงเทพมหานคร: โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข (สรส.), ๒๕๔๘), หน้า ๕๘ - ๕๙

ภายใต้กฎเกณฑ์หรือเป้าหมายร่วมและมีการปฏิบัติอย่างไม่สูญเสียเอกลักษณ์ และปรัชญาของตนเอง และมีการทำงานร่วมกันทั้งงานเฉพาะหน้า และการประสานผลประโยชน์ที่ขยายวงกว้างออกไป^{๕๑}

ปารีชาติ สถาปิตานนท์ และชัยวัฒน์ ธีระพันธุ์ กล่าวถึงความเหมือนและความแตกต่างระหว่าง “กลุ่ม” และ “เครือข่าย” ว่ากลุ่มมักประกอบด้วยบุคคลที่มีความคิด ความเชื่อเหมือนกัน หรือคล้ายคลึงกันผ่านประสบการณ์ต่างๆ ร่วมกัน ในขณะที่เดียวกันก็มีกิจกรรมต่างๆ ที่เหมือนหรือใกล้เคียงกัน มีพันธกิจร่วมกัน และดำเนินการเพื่อให้บรรลุเป้าหมายเดียวกัน^{๕๒}

ในขณะที่เครือข่าย มักจะประกอบไปด้วยที่มีความคิด ความเชื่อเหมือนหรือต่างกันได้ แต่ทุกคนต่างมุ่งเน้นการดำเนินการเพื่อให้บรรลุเป้าหมายหลักร่วมกัน ในขณะที่เป้าหมายย่อยของบุคคลหรือกลุ่มบุคคลที่เป็นสมาชิกของเครือข่ายอาจแตกต่างกันไป ซึ่งสามารถพิจารณาได้จากความคิด ความเชื่อ ประสบการณ์ การกระทำ พันธกิจ และเป้าหมาย

จะเห็นได้ว่า กลุ่มเครือข่ายนั้นมีทั้งความเหมือนและความแตกต่างในแง่ของพื้นฐานความคิด ความเชื่อ การมีส่วนร่วม ประสบการณ์ การกระทำ พันธกิจ และเป้าหมาย โดยเครือข่ายจะมีระดับการมีส่วนร่วมและการขยายผลการประสานงาน/การดำเนินการที่หลากหลายมากกว่ากระบวนการทำงานของกลุ่ม และภายในเครือข่ายนั้นส่วนใหญ่จะมี “จุดประสาน” “โหนด” หรือ “เครือข่ายย่อย” ภายในเครือข่ายที่สลับซับซ้อน ซึ่งแต่ละโหนดและเครือข่ายย่อยจะมีความสัมพันธ์กับเครือข่ายใหญ่ มีการโยงใยกันอย่างกว้างขวางตามแผนงาน/กิจกรรมที่เกิดขึ้น

ดังนั้น การเข้าใจถึงความเหมือนและความแตกต่างระหว่างกลุ่มกับเครือข่าย รวมทั้งการเชื่อมโยงระหว่างปัจเจกบุคคล กลุ่ม โหนด และชุมทาง (hub) จะช่วยให้เรามองเห็นความสัมพันธ์และกระบวนการทำงานของฝ่ายต่างๆ ที่ชัดเจนยิ่งขึ้น

พระมหาสุทิตย์ อากาศโร กล่าวว่า “เครือข่ายทางสังคม” เป็นคำที่มีนัยและความหมายที่แตกต่างกันไปตามความคิดเห็นมุมมองและประสบการณ์ของแต่ละบุคคล ซึ่งสามารถอธิบายได้ในมิติของการปฏิสัมพันธ์ในสังคมมนุษย์ ทั้งที่เป็นกระบวนการวิธีการ และกลยุทธ์ในการขับเคลื่อนทางสังคม ที่แสดงถึงรูปแบบความสัมพันธ์ภายใต้เงื่อนไขที่ปัจเจกบุคคล กลุ่มบุคคล องค์กร และเครือข่ายที่มีต่อกัน และในมิติแห่งความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นด้วยกระบวนการและกิจกรรมในสังคม เช่น การติดต่อสื่อสาร การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การประสานผลประโยชน์ ความไว้วางใจ ความเอื้ออาทร ฯลฯ ที่เป็นปัจจัยหลักให้สมาชิกหรือฝ่ายต่างๆ มีความผูกพันต่อกันเพื่อเสริมสร้างในการแก้ไขปัญหาและการเปลี่ยนแปลงในสิ่งต่างๆ^{๕๓}

ในที่นี้จะกล่าวถึง ความหมายของเครือข่ายโดยนัยต่างๆ ซึ่งมีความสอดคล้องกับความคิดเห็นของนักวิชาการ ผู้ทรงคุณวุฒิ และผู้ทำงานด้านเครือข่าย ดังนี้

๑. เครือข่าย : นัยคุณค่าแห่งความสัมพันธ์
๒. เครือข่าย : นัยแห่งการประสานความร่วมมือ

^{๕๑} ปุสดี มอนซอน และคณะ, กรอบแนวคิดการประเมินศักยภาพเครือข่าย, (กรุงเทพมหานคร: พี.เอ. ลีฟวิ่ง จำกัด, ๒๕๔๗), หน้า ๒.

^{๕๒} ปารีชาติ สถาปิตานนท์ และชัยวัฒน์ ธีระพันธุ์, สื่อสารกับสังคมเครือข่าย, (กรุงเทพมหานคร: สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา สถาบันการเรียนรู้และพัฒนาประชาสังคม, ๒๕๔๖), หน้า ๑๐.

^{๕๓} พระมหาสุทิตย์ อากาศโร, อ้างแล้ว, หน้า ๓๖ – ๔๖.

๓. เครือข่าย : นัยภารกิจและกระบวนการ

๑. เครือข่าย : นัยคุณค่าแห่งความสัมพันธ์ ในมิติแห่งความสัมพันธ์ เครือข่าย คือ ความสัมพันธ์ที่อิงอาศัยที่เป็นไปตามกฎของการไหลเลื่อนไปมาระหว่างความไร้ระเบียบกับการจัดระเบียบและระหว่างการแตกดับกับการเกิดขึ้นใหม่ที่พร้อมจะสานต่อกับสิ่งต่างๆ ตามที่กล่าวแล้วใน ขณะที่เครือข่ายทางสังคม มุ่งเน้น การสานต่อกับปัจเจกบุคคล กลุ่ม และองค์กร เครือข่าย เพื่อเข้ามา สร้างสรรค์คุณค่าใหม่ ความรู้ใหม่ หรือสังคมใหม่อย่างเหมาะสม โดยยึดหลักของความไว้วางใจที่มีต่อกันในฐานะที่ทุกกระบวนการเป็นระบบเปิดที่มีการเชื่อมโยงต่อกัน และเพื่อให้เกิดการกระทำตาม ภารกิจนั้นๆ จนบรรลุเป้าหมายได้อย่างมีประสิทธิภาพ

เครือข่ายในความหมายของคุณค่าแห่งความสัมพันธ์ ได้ถูกนำมาอธิบายถึง “ความสัมพันธ์ ของหน่วยต่างๆ ในสังคม” และ “ข่ายของงาน” (network) ที่เห็นได้ชัดเจนในสังคมมนุษย์ โดยเป็น การอธิบายในมิติแห่งความสัมพันธ์ในการทำงานร่วมกันของผู้คนในบางงานหรือบางโอกาสเท่านั้น ซึ่ง สามารถมองเห็นความเชื่อมโยงได้ชัดเจนในสถานการณ์ที่เป็นอยู่

Michel กล่าวว่า เครือข่าย คือ ความร่วมมือที่เป็นไปได้ทั้งในระดับบุคคล องค์กร และ สถาบัน อาจมีขอบข่ายและขนาดตั้งแต่เล็กๆ ภายในชุมชนไปจนถึงระดับจังหวัด ภูมิภาค ประเทศ และระหว่างประเทศ เป็นสายใยของความสัมพันธ์ทั้งทางตรงและทางอ้อม ระหว่างบุคคลหนึ่งกับ บุคคลอื่นๆ ซึ่งเป็นการมองในมิติของการจัดโครงสร้างทางสังคมที่เอื้อต่อการเสริมสร้างและ ความสำเร็จตามวัตถุประสงค์และเป้าหมายของกลุ่มคนในสังคมที่มีต่อกัน^{๔๔}

พัฒนาการทางปรัชญาและแนวความคิดของเครือข่านั้น มิได้หยุดนิ่งเพียงการอธิบาย ความสัมพันธ์ในรูปแบบของการรวมกลุ่มและประชาสังคมเท่านั้น ปัจจุบันแนวคิดเรื่องเครือข่ายใน ลักษณะของประชาสังคมยังได้รับการอธิบายในบริบทที่กว้างไกลออกไป ในรูปแบบที่เรียกว่า “ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่” (the new social movement) ที่ใช้พลังเครือข่าย และการสื่อสารเป็นเครื่องมือในการดำเนินกิจกรรม ซึ่งไชรัตัน เจริญสินโอฬาร ได้อธิบายเกี่ยวกับ ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่ว่า เป็นเครือข่ายประชาสังคมที่กลับมาสร้างสิ่งใหม่ เป็น เรื่องของความสัมพันธ์และการติดต่อสื่อสารของคนในสังคมที่เป็นอิสระจากการครอบงำของภาครัฐ และกลไกการตลาด หรือการครอบงำทางฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง มีการเปิดกว้างในรูปแบบของขบวนการ เคลื่อนไหวทางสังคมที่มีเครือข่ายโยงใยและกว้างขวาง เพื่อมุ่งหาข้อยุติหรือหลักการร่วมกันเพื่อสร้าง วิถีชีวิตแบบประชาธิปไตยที่เข้มข้นและเพื่อให้มีที่ว่างกับความแตกต่างหลากหลายและสิทธิในการรับรู้ ของภาคประชาชน โดยสิ่งที่เป็นรูปธรรมของประชาสังคมในรูปแบบของขบวนการเคลื่อนไหวทาง สังคมรูปแบบใหม่ก็นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงวิถีคิดของคนในสังคมปัจจุบันนั้น มีตัวอย่างเช่น การ ตระหนักถึงถึงความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมพร้อมกับการดำเนินชีวิตที่สอดคล้อง

^{๔๔} สมใจ โลหะพูนตระกูล, “จส. ๑๐๐: สำนักทางสังคมของคนชั้นกลางในเมือง”, รายงานวิจัย, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๙), หน้า ๑๐.

รับและเป็นมิตรกับธรรมชาติมากขึ้น อันเป็นผลมาจากการเคลื่อนไหวเรียกร้องของขบวนการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในรูปแบบต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับเครือข่ายทางด้านสิ่งแวดล้อม^{๔๕}

ความเป็นเครือข่ายประชาสังคมในรูปแบบของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบใหม่ดังกล่าว ยังสอดคล้องกับโลกปัจจุบัน ซึ่งสิ่งที่เรียกว่า “ชุมชน” หรือ “เครือข่าย” ได้เปลี่ยนแปลงไปจากเดิมมาก ไม่ใช่ชุมชนหรือเครือข่ายแบบที่อาศัยในเชิงพื้นที่หรือทางกายภาพเท่านั้น แต่เป็นชุมชนแบบใหม่ที่ใช้เทคโนโลยีสารสนเทศเป็นเครื่องมือ เพื่อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ เป็นชุมชนเครือข่ายคอมพิวเตอร์หรืออินเทอร์เน็ตที่มีการโยงใยกันทั่วโลก เป็นชุมชนทางอากาศ ตัวอย่างเช่น รายการของสถานีวิทยุ จส. ๑๐๐ สถานีวิทยุร่วมด้วยช่วยกัน เป็นต้น ชุมชนแบบใหม่หรือชุมชนปฏิบัติการเหล่านี้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในขบวนการเคลื่อนไหวของเครือข่ายประชาสังคมด้วย จากเดิมที่รวมตัวกันในรูปของกลุ่ม องค์กรเฉพาะพื้นที่สู่การรวมตัวในรูปแบบของเครือข่ายที่มีความสัมพันธ์โยงใยกว้างขวางและซับซ้อนมากขึ้น และในยุคข้อมูลข่าวสาร การปฏิวัติเทคโนโลยีสารสนเทศก่อให้เกิด “สังคมสารสนเทศ” (information society) ที่มีบทบาทในการสร้าง “เครือข่าย” ซึ่งเป็นองค์กรในการจัดการกิจกรรมของมนุษยชาติรูปแบบใหม่ โยการสื่อสารจะเป็นองค์ประกอบที่สำคัญสำหรับสังคมเครือข่าย เพราะทำให้สมาชิกเกิดการรับรู้ เกิดการสร้างแรงบันดาลใจให้บุคคลร่วมมือและค้นหาเป้าหมายร่วมกัน รวมทั้งเป็นแนวทางที่ทำให้สมาชิกในเครือข่ายได้มีโอกาสเรียนรู้ ความคิด ความรู้สึก ความเชื่อ และพฤติกรรมของกันและกัน

จากแนวคิดดังกล่าว จะเห็นได้ว่า แนวคิดที่ให้คำจำกัดความของคำว่า “เครือข่าย” นั้น เริ่มต้นจากการอธิบายความสัมพันธ์และการเชื่อมโยงระหว่างกลุ่มหรือชุมชน เพื่อแลกเปลี่ยน เรียนรู้ช่วยเหลือพึ่งพา จนกระทั่งการสร้างพลังและอำนาจการต่อรอง และต่อมาก็มีการขยายความสัมพันธ์นั้นไปสู่ระดับที่กว้างขึ้น โดยการเชื่อมโยงกับพันธมิตรอื่นๆ ในสังคม เป็นลักษณะของการสร้างประชาสังคมที่นับว่าเป็นพัฒนาการอีกระดับหนึ่งของความเป็นเครือข่ายที่มีกลุ่มคนเข้ามามีส่วนร่วมในการทำงานอย่างหลากหลาย ตามประเด็นปัญหาที่ต้องการผลักดัน/แก้ไข ซึ่งอาจจะมีความซับซ้อนหรือเป็นประเด็นสาธารณะที่ต้องเกี่ยวข้องกับคนหลายกลุ่มมากขึ้น เช่นเดียวกับหน่วยชีวิตในระดับของเซลล์ที่มีการเชื่อมโยงกันจากจุดเล็กๆ จนกลายเป็นองค์ประกอบและระบบปฏิบัติการภายในร่างกายที่ยิ่งใหญ่

๒. เครือข่าย : นัยแห่งการประสานความร่วมมือ จากแนวคิดของเครือข่ายตามที่กล่าวแล้ว สิ่งหนึ่งให้เห็นอย่างชัดเจน คือ ความเป็นเครือข่ายเกิดขึ้นจากความร่วมมือและการเปิดรับเพื่อให้เกิดความรู้และกระบวนการใหม่ กล่าวคือ การที่ปัจเจกบุคคล กลุ่ม องค์กรแต่ละฝ่ายได้มีการทำกิจกรรมร่วมกัน มีปฏิสัมพันธ์ต่อกัน มีการช่วยเหลือเกื้อกูลต่อกัน สิ่งต่างๆ เหล่านี้ถือได้ว่า เป็นความหมายของเครือข่ายที่จะสานต่อความสัมพันธ์ให้ยั่งยืน ถ้าไม่มีความร่วมมือต่อกันแล้ว ความเป็นเครือข่ายหรือข่ายใยแห่งความสัมพันธ์คงไม่เกิดขึ้น จะเป็นเพียงการช่วยเหลือหรือการบรรเทาปัญหาในแนวตั้งเท่านั้น ซึ่งไม่ต่างอะไรจากการสั่งการทางโครงสร้างเชิงอำนาจ

^{๔๕} ไชยรัตน์ เจริญสินโอสถ, การบริหารรัฐกิจเปรียบเทียบ : บทสำรวจพรมแดนแห่งความรู้แนววิพากษ์, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๐), หน้า ๖๔.

ดังนั้น ความร่วมมือ จึงเป็นความหมายที่สำคัญอีกประการหนึ่งของเครือข่าย เพราะจะนำไปสู่กระบวนการพัฒนาและการเปลี่ยนแปลงในสิ่งต่างๆ อย่างเป็นระบบ

กาญจนา แก้วเทพ (๒๕๓๘) ได้ให้คำจำกัดความของคำว่า เครือข่าย หรือ network ในภาษาอังกฤษว่า “net” หมายถึง ตาข่ายที่โยงใยถึงกันและพร้อมที่จะ “work” เมื่อต้องการใช้งาน ดังนั้น ความหมายของ “เครือข่าย” จึงหมายถึง รูปแบบหนึ่งของการประสานงานของบุคคล กลุ่ม หรือองค์กร หลายองค์กรที่ต่างก็มีทรัพยากรของตัวเอง มีเป้าหมาย มีวิธีการทำงาน และมีกลุ่มเป้าหมายของตัวเอง บุคคล กลุ่ม หรือองค์กร เหล่านี้ได้เข้ามาประสานงานกันอย่างมีระยะเวลาอันพอสมควร แม้อาจจะไม่ได้มีกิจกรรมร่วมกันอย่างสม่ำเสมอก็ตาม แต่ก็จะมีการวางรากฐานเอาไว้(เปรียบเสมือนมีสายโทรศัพท์ต่อไว้) เมื่อฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งมีความต้องการที่จะขอความช่วยเหลือหรือขอความร่วมมือจากกลุ่มอื่นๆ เพื่อการแก้ไขปัญหาก็สามารถที่จะติดต่อไปได้

จากความหมายดังกล่าวจะเห็นได้ว่า เครือข่ายนั้น หมายถึง ความร่วมมือและการเปิดรับของฝ่ายต่างๆ ที่จะมีข้อตกลงร่วมกันในการทำกิจกรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์และเป้าหมายที่กำหนดไว้ ซึ่งข้อกำหนดที่เกิดขึ้นนั้นเป็นความพยายามที่จะระดมทรัพยากร กระบวนการ ความรู้ และวิธีการต่างๆ เพื่อให้ได้มาซึ่งความสำเร็จจากการร่วมมือและการเปิดรับในสิ่งใหม่นั้นเสมอ

๓. เครือข่าย : นัยแห่งภารกิจและกระบวนการ ภายใต้ยุทธศาสตร์ของความเป็นเครือข่าวนั้น ภารกิจและกระบวนการทำงานของฝ่ายต่างๆ เป็นสิ่งที่จะช่วยให้ความเป็นเครือข่าวนั้นมีความต่อเนื่องการทำภารกิจต่อกัน โดยมีการขยายภารกิจและอุดมการณ์นั้นออกไปสู่กลุ่มอื่น เครือข่ายอื่นก็เท่ากับว่าเป็นการสร้างเครือข่ายให้เกิดขึ้น ดังนั้น เครือข่ายจึงมีนัยของการทำภารกิจที่เป็นกระบวนการ โดยเป็นทั้งกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ กระบวนการมีส่วนร่วม และกระบวนการกลุ่มที่มีเป็นการระดมทรัพยากรในการสร้างพลังและอำนาจในการต่อรองให้สูงขึ้น ซึ่งกระบวนการต่างๆ เหล่านี้ จะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงตามวัตถุประสงค์และเป้าหมายของเครือข่ายถึงแม้ว่าการกระทำในลักษณะดังกล่าวจะเป็นภาพสะท้อนของ “ภารกิจและสภาวะชั่วคราว” ก็ตาม แต่สิ่งเหล่านั้นนับว่าเป็นกระบวนการที่ก่อให้เกิดการขับเคลื่อนทางสังคม และความเป็นไปของสิ่งต่างๆ ที่เชื่อมโยงกันเป็นข่าย

ปฐติ มอนซอน และคณะ กล่าวถึง เครือข่ายทางสังคมในการพัฒนาว่า คือ การสร้างภาพสัมพันธ์ภาพทางสังคมในการเรียนรู้ร่วมกัน เพื่อยกระดับแนวคิดปละกิจกรรมที่ทำร่วมกันให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุดต่อสังคมที่ตนเป็นสมาชิกอยู่ โดยเป็นการเชื่อมโยงสายสัมพันธ์อย่างหลวมๆ ของปัจเจกบุคคล กลุ่ม องค์กร และสถาบัน ซึ่งสมาชิกในเครือข่ายเข้าร่วมทำกิจกรรมตามความเหมาะสมภายใต้กฎเกณฑ์หรือเป้าหมายร่วม และมีการปฏิบัติอย่างไม่สูญเสียเอกลักษณ์และปรัชญาของตน รวมทั้งมีการทำงานร่วมกันทั้งในงานเฉพาะหน้า และการประสานผลประโยชน์ที่ขยายวงกว้างออกไป^{๖๖} ดังตัวอย่าง การศึกษาของสุนันทรา พุทธิมา (๒๕๓๙) ที่ศึกษาถึงเครือข่ายความสัมพันธ์และการขยายภารกิจของผู้บริหารเกษตรในชุมชนชนบทภาคเหนือ ที่ได้ขยายแนวคิดในการสร้างเครือข่ายและความสัมพันธ์ของกลุ่มผู้นำเกษตรกร โดยการรวมกลุ่มที่ทำให้สมาชิกในกลุ่มและเครือข่ายสามารถ

^{๖๖} ปฐติ มอนซอน และคณะ, อ้างแล้ว, หน้า ๒.

เรียนรู้ถึงการพึ่งพาและการแก้ปัญหาด้วยตนเอง ซึ่งกลุ่มเกษตรมีการสร้างและหาแนวร่วมกับกลุ่มและเครือข่ายอื่นๆ ทั้งภายในและภายนอกชุมชนเพื่อแลกเปลี่ยนความรู้ใหม่ๆ อันจะนำไปสู่การพัฒนา กลุ่มและเครือข่ายให้สามารถดำเนินการผลิตเชิงพาณิชย์หรือในด้านอื่นๆ ต่อไป

อริยา เศวตามร์ กล่าวถึงความเป็นเครือข่ายว่า สำหรับผู้นำชุมชนและนักพัฒนาแล้ว ความเป็นเครือข่ายหมายถึง ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในชุมชนที่กว้างขวาง เพื่อสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมที่ยุติธรรมและการสร้างเครือข่ายที่กว้างขวางมากกว่าในอดีต เพื่อสอดคล้องกับกระแสการพัฒนาที่ส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชนและเครือข่าย หรือเพื่อรู้เท่าทันการเชื่อมโยงเครือข่ายของเทคโนโลยีสมัยใหม่ที่ไร้พรมแดน^{๔๗}

จากความหมายทั้ง ๓ นัยดังกล่าว จะเห็นได้ว่า เครือข่ายนั้น ได้ถูกนำมาอธิบายในมิติของความสัมพันธ์และปรากฏการณ์ทางสังคมมนุษย์มากกว่าการอธิบายในมิติของความสัมพันธ์ และความเปลี่ยนแปลงของสรรพสิ่งในเชิงชีววิทยา ตามทัศนะของวิทยาศาสตร์กระบวนทัศน์ใหม่ โดยเป็นการกล่าวถึงความร่วมมือระหว่างปัจเจกบุคคล กลุ่ม องค์กรที่มีกิจกรรมคล้ายคลึงกันและขยายผลการทำงานหรือแนวคิดไปสู่กลุ่มองค์กรอื่นๆ โดยผ่านระบบเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกัน นอกจากนี้ ยังได้พยายามอธิบายถึงคุณค่าแห่งความสัมพันธ์ ความเท่าเทียม ความร่วมมือ การต่อสู้ขัดแย้ง และการเชื่อมโยงที่เป็นทั้งแนวคิด หลักการ เครื่องมือ และวิธีการปฏิบัติ ที่จะนำไปสู่การบรรลุเป้าหมายร่วมกันของทุกฝ่าย

๒.๓.๒ แนวความคิดเกี่ยวกับเครือข่าย

แนวความคิดเกี่ยวกับเครือข่าย จัดเป็นแนวคิดที่มีความสำคัญและถูกนำมาใช้กันอย่างแพร่หลาย ในการอธิบายภาพการเคลื่อนตัวจากกลุ่มสู่การรวมตัวเป็นเครือข่ายเพื่อสร้างพลังในการขับเคลื่อนกระบวนการพัฒนา หรือสร้างพลังในการเปลี่ยนแปลงสิ่งต่างๆ ฐานคิดที่สำคัญของการรวมกันเป็นเครือข่ายทางสังคมมาจากฐานคิดที่หลากหลาย เช่น ฐานคิดเกี่ยวกับความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่รัฐต้องการให้มีขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม ฐานคิดเชิงวัฒนธรรมที่ชาวบ้านร่วมร้อยเรียงความสัมพันธ์บนรากบานของวัฒนธรรม และการช่วยเหลือเกื้อกูลและการพึ่งพาอาศัย ฐานคิดเชิงระบบที่สิ่งต่างๆ ล้วนพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันเชื่อมโยงกันเป็นความหลากหลายที่ไม่สามารถแยกส่วนใดส่วนหนึ่งออกจากกันได้อย่างเด็ดขาด ฐานคิดของการขยายโอกาสและกระบวนการทางอุดมการณ์ที่ต้องการขยายแนวความคิดที่เป็นที่ยอมรับไปสู่การขยายอุดมการณ์ เช่น การเป็นเครือข่ายของศาสนาหลัก และระบบการปกครอง เป็นต้น และฐานคิดการเชื่อมโยงในทางชีววิทยาในระบบนิเวศหรือในระบบทางสมองที่มีการเชื่อมโยงสิ่งต่างๆ เข้าด้วยกันอย่างเป็นระบบ จากจุดเล็กๆ เชื่อมโยงเป็นหน่วยใหญ่และทำหน้าที่ให้ประสานสอดคล้อง เช่น การเชื่อมโยงในระบบเซลล์ และการเชื่อมโยงในระบบการย่อยอาหารในร่างกาย เป็นต้น

^{๔๗} อริยา เศวตามร์, การสร้างความหมายเกี่ยวกับชุมชนในกระบวนการผ้าป่าข้าว ภายใต้บริบทของงานพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชนในจังหวัดพะเยา, (กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๒), หน้า ๒๐๕.

ประเวศ วะสี กล่าวถึงเครือข่ายทางสังคมว่า จะคล้ายเครือข่ายในสมอง โครงสร้างของสมองจะทำให้เกิดการเรียนรู้ในระดับที่สูงที่จำเป็นสำหรับการมีชีวิตรอด โครงสร้างทางสังคมจะมีวิวัฒนาการไปเหมือนโครงสร้างทางสมองมากขึ้นเรื่อยๆ ซึ่งก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางพฤติกรรมของสังคมจากสังคมใช้อำนาจไปเป็นสังคมเรียนรู้ การที่จะเกิดสังคมเรียนรู้ (Learning Society) ดังนั้น โครงสร้างทางสังคมต้องปรับเปลี่ยนจากโครงสร้างอำนาจในแนวตั้งไปเป็นเครือข่ายสังคม เครือข่ายสังคม คือ สังคมกัลยาณมิตร หรือเครือข่ายสังคมเรียนรู้ (Learning Social Networks) สังคมต้องสามารถเรียนรู้ได้อย่างต่อเนื่อง จึงจะสามารถปรับตัวให้อยู่ในดุลยภาพได้^{๔๘}

นอกจากนี้ ได้มีการอธิบายถึงเครือข่ายโดยใช้แนวคิดเรื่องเครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคม (Social Network) มาเป็นแนวทางในการอธิบาย โดย Mitchell (๑๙๖๙) ได้ให้ความหมายของเครือข่ายทางสังคมว่า หมายถึง สายใยของความสัมพันธ์ทั้งทางตรงและทางอ้อม ระหว่างบุคคลหนึ่งกับบุคคลอื่นๆ อีกหลายๆ คน เครือข่ายสังคมในที่นี้จึงเปรียบเทียบบนกรอบแนวความคิดที่ใช้ศึกษาหาความเข้าใจเกี่ยวกับความสัมพันธ์ที่มีอยู่ในสังคม อันนำไปสู่ความเข้าใจในเรื่องกลุ่มไม่เป็นทางการ (Informal group) องค์กรทางสังคม (Social Structure) รวมทั้งลักษณะของความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นดังกล่าว ที่สามารถนำไปใช้อธิบายถึงพฤติกรรมต่างๆ ของบุคคลในสังคมได้^{๔๙}

คำจำกัดความของคำว่า เครือข่ายทางสังคม ดังกล่าว ได้รับการอธิบายให้มีความชัดเจนยิ่งขึ้น จากการที่ พิมพวัลย์ ปรีดาสวัสดิ์ และวาทีณี บุญชะลิกษ์ (๒๕๓๖) กล่าวถึง ความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างกันและกันของบุคคลต่างๆ ที่อยู่ในเครือข่ายสังคมนั้นเป็นความสัมพันธ์ในทุกๆ ด้านที่บุคคลทั้งหมดในเครือข่ายสังคมที่ติดต่อกัน ทั้งในระบบเศรษฐกิจ การแต่งงาน เครือญาติ การเมือง สุขภาพอนามัย ฯลฯ ส่วนพฤติกรรมที่ก่อให้เกิดความสัมพันธ์ทางสังคมขึ้น ได้แก่ การไปมาหาสู่เยี่ยมเยียนกัน การปรึกษาหารือกัน การช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เป็นต้น เครือข่ายสังคมของบุคคลหนึ่งๆ จึงเปรียบเสมือนสิ่งแวดล้อมทางสังคมที่มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมของบุคคลนั้นๆ ขณะเดียวกันบุคคลนั้นๆ ก็เปรียบเสมือนส่วนหนึ่งของสิ่งแวดล้อมทางสังคมของบุคคลอื่นๆ ในเครือข่ายสังคม ซึ่งสามารถมีผลกระทบต่อพฤติกรรมของผู้อื่นด้วยเช่นกัน^{๕๐}

นอกจากคำจำกัดความของเครือข่ายแล้ว Botssevain (๑๙๗๙) ยังได้นำเสนอประเด็นคำถามหลักในการวิเคราะห์เครือข่ายทางสังคมว่า ควรพิจารณาถึงกระบวนการเชื่อมโยง และการสร้างความสัมพันธ์ในลักษณะดังต่อไปนี้

๑. ใครเชื่อมโยงกับใคร
๒. อะไร คือ เนื้อหาที่ทำให้เกิดการเชื่อมโยง
๓. แบบแผน (Pattern) ของความเชื่อมโยงเป็นอย่างไร
๔. ความสัมพันธ์ระหว่างแบบแผนกับพฤติกรรมของสมาชิก
๕. ความสัมพันธ์ระหว่างแบบแผนกับปัจจัยทางสังคมอื่นๆ

^{๔๘} พิทยา ว่องกุล, บรรณาธิการ, **ธรรมรัฐ : จุดเปลี่ยนประเทศไทย**, (กรุงเทพมหานคร: โครงการวิจัยทัศน์, ๒๕๔๑), หน้า ๒๑.

^{๔๙} อ่างถึงใน สมใจ โลหะพุทธระกุล, อ่างแล้ว, หน้า ๑๐.

^{๕๐} อ่างถึงใน ปาน กิมปี, **การพัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้การศึกษานอกโรงเรียนเพื่อการพึ่งตนเองของชุมชน**, (กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๒๖.

ซึ่งการพิจารณาถึงความสัมพันธ์ทั้ง ๕ ประการดังกล่าว เป็นการศึกษาระบบความสัมพันธ์ และสาระของการที่จะดำเนินการร่วมกัน

จากการศึกษาของ ปาน กิมปี (๒๕๔๐) เกี่ยวกับการพัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้การศึกษานอกโรงเรียนเพื่อการพึ่งตนเองของชุมชน เป็นตัวอย่างที่แสดงให้เห็นถึงการใช้เครือข่ายทางสังคม เป็นศูนย์การสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ อันจะนำไปสู่การพึ่งตนเองของชุมชน โดย ปาน กิมปี ได้อธิบายว่าเครือข่ายการเรียนรู้มีพัฒนาการมาจากการตระหนักถึงปัญหา และความต้องการด้านเศรษฐกิจของชุมชน โดยมีผู้นำชุมชนทำหน้าที่เป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลง มีการใช้เครือข่ายสังคมเป็นศูนย์กลางการดำเนินภายในชุมชน และมีการขยายเชื่อมโยงกับองค์กรเครือข่ายในภาครัฐ เอกชน ชุมชน ธุรกิจ และหรือองค์กรวิชาการ เพื่อกระตุ้นให้เกิดกระบวนการเรียนรู้และการมีส่วนร่วมของชุมชนอย่างต่อเนื่อง โดยมีเป้าหมายการพึ่งตนเองของชุมชนเป็นหลัก

เช่นเดียวกับผลการศึกษาของ สุนันทรา พุทธิมา (๒๕๓๙) เกี่ยวกับเครือข่ายความสัมพันธ์ของผู้นำการเกษตรของชุมชนชนบทภาคเหนือ พบว่า แนวคิดในการสร้างเครือข่ายความสัมพันธ์ของกลุ่มผู้นำเกษตรกร คือ การรวมกลุ่มซึ่งทำให้สมาชิกในกลุ่มสามารถเรียนรู้ถึงการพึ่งตนเอง และการแก้ปัญหาด้วยตนเอง กลุ่มเกษตรกรดังกล่าวมีผู้นำของกลุ่มเป็นผู้เชี่ยวชาญในด้านการผลิต นอกจากนี้ยังมีการสร้างเครือข่ายกับกลุ่มอื่นๆ ทั้งภายในและภายนอก เพื่อแลกเปลี่ยนความรู้ใหม่ๆ อันจะนำไปสู่การพัฒนาภูมิให้สามารถดำเนินการผลิตเชิงพาณิชย์ต่อไปได้

แนวความคิดและความหมายของเครือข่ายข้างต้น เป็นการอธิบายเครือข่ายในมิติที่เป็นกระบวนการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล กลุ่ม ชุมชน ที่อาจจะจำกัดอยู่ในเชิงพื้นที่ ปัจจุบันเครือข่ายได้ถูกนำมาใช้ในการอธิบายเพื่อขยายแนวคิดเรื่องประชาสังคม ดังที่ ความเรียงว่าด้วยประชาชนบนเส้นทางประชาสังคม ได้อธิบายถึง การก่อรูปและการประสานเชื่อมโยงเป็นเครือข่ายของกลุ่มประชาสังคมในระดับต่างๆ เป็นโครงสร้างพื้นฐานสาธารณะ (Civic infrastructure) อันเป็นปัจจัยกำหนดพัฒนาการของขบวนการประชาสังคม ที่ต้องอาศัยการพบปะผู้คนได้มาสัมพันธ์ร่วมกันทำงานองค์กรเครือข่ายเสมือนเป็น “อัมเบรลลา” (Umbrella organizations) ที่เชื่อมองค์กรสมาชิกและสมาชิกเข้าด้วยกัน เป็นช่องทางให้มีการสื่อสารระหว่างกัน (Channels of communication) พุดคุยแลกเปลี่ยนกันในประเด็นปัญหาที่สนใจร่วมกัน ระดมสมองของผู้คนที่หลากหลายเพื่อแก้ไขพัฒนาสำนักความผูกพันสายสัมพันธ์ของคน สร้างเครือข่ายข้อมูล และแบ่งปันทรัพยากรระหว่างกัน ไม่ว่าจะป็นทรัพยากรบุคคล หรือเงินงบประมาณ^{๕๑}

ส่วนรูปธรรมในการอธิบายความหมายของประชาสังคม อรรถัย อาจอ่ำ และกุลล สุนทรธาดา ได้ทำการศึกษาวิจัยจังหวัดน่าน: บนเส้นทางสู่การสร้างประชาสังคมของไทย และได้อธิบายความหมายของประชาสังคมจังหวัดน่านว่าดังนี้

“ประชาสังคมจังหวัดน่าน หมายถึง การที่ประชาชนของจังหวัดน่านจำนวนหนึ่ง มีจิตสำนึก มีวัตถุประสงค์ มีอุดมคติร่วมกัน หรือมีความเชื่อร่วมกันในบางเรื่องมาติดต่อกันสื่อสารกันมารวมกลุ่มกัน มีความเอื้ออาทรต่อกัน มีความรัก มีมิตรภาพ มีการเรียนรู้ร่วมกันในการกระทำในการ

^{๕๑} ยูทธนา วรณปิติกุล และ สุพิศ เริงจิต, สำนักพลเมือง : ความเรียงว่าด้วยประชาชนบนเส้นทางประชาสังคม, (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิการเรียนรู้และพัฒนาประชาสังคม, ๒๕๔๒), หน้า ๑๗๔.

ปฏิบัติบางสิ่งบางอย่างรวมทั้งมีกระบวนการจัดการ เพื่อมุ่งหวังในจังหวัดน่านเป็นเมืองน่าอยู่ สงบสุข ร่มเย็น มีธรรมชาติที่สวยงาม และมีศิลปะ วัฒนธรรม จารีตประเพณีที่โดดเด่น คงความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะของชาวน่านสืบไป”

ดังนั้น จะเห็นได้ว่า พัฒนาการทางแนวความคิดที่พยายามอธิบายหรือให้คำจำกัดความ เครือข่าย เริ่มต้นจากการอธิบายความสัมพันธ์ ความเชื่อมโยงระหว่างกลุ่ม หรือชุมชน เพื่อ แลกเปลี่ยนเรียนรู้ช่วยเหลือกันจนกระทั่งถึงเพื่อสร้างพลังผลักดัน ต่อรอง ต่อมาช่วยความสัมพันธ์นั้น ได้ขยายสู่ระดับที่กว้างขึ้น โดยการเชื่อมโยงกับพันธมิตรอื่นในสังคมเป็นลักษณะการสร้างประชาสังคม ซึ่งก็คือ พัฒนาการอีกระดับหนึ่งของเครือข่ายที่มีความหลากหลายของกลุ่มที่เข้าร่วมในส่วนของ ประเด็นปัญหาที่ต้องการผลักดัน/แก้ไข อาจจะมี ความซับซ้อน หรือเป็นประเด็นสาธารณะที่ต้อง เกี่ยวข้องกับคนหลายกลุ่มมากขึ้น

อย่างไรก็ตาม พัฒนาการทางแนวความคิดของเครือข่ายมิได้หยุดนิ่งเพียงการอธิบายใน รูปแบบของประชาสังคมเท่านั้น ปัจจุบันแนวคิดเรื่องประชาสังคมยังได้รับการอธิบายในบริบทที่ กว้างไกลออกไปในรูปแบบที่เรียกว่า “ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่” (The new social movement) ซึ่งไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร ได้อธิบายเกี่ยวกับขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม รูปแบบใหม่ว่า เป็นประสังคมที่กลับมาใหม่ เป็นเรื่องความสัมพันธ์ เป็นเรื่องของการสมาคม ติดต่อกันสื่อสารกันของคนในสังคมที่เป็นอิสระจากรัฐและกลไกตลาด และเปิดกว้างในรูปของขบวนการ เคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่ ที่มีเครือข่ายโยงใยกว้างขวางเพื่อมุ่งหาข้อยุติหรือหลักการร่วมกัน เพื่อสร้างวิถีชีวิตแบบประชาธิปไตยที่เข้มข้นและมีที่วางใจกับความแตกต่างหลากหลาย และสิทธิใน การไม่เชื่อฟังรัฐของประชาชน^{๕๒} เพื่อให้เกิดความเข้าใจเกี่ยวกับขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม รูปแบบใหม่ที่ชัดเจนขึ้น กฤษฎา บุญชัย โอลาส ปัญญา และพิเชษฐ์ หนองช้าง ได้อธิบาย ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นของขบวนการแบบใหม่ว่างาน่าสนใจ กล่าวคือ

๑. ขบวนการเหล่านี้ มิใช่เป็นขบวนการเคลื่อนไหวบนฐานของชนชั้นใดเพียงชนชั้นเดียว แต่เกิดการร่วมมือกันข้ามกลุ่ม ข้างชนชั้น ภายใต้ยุทธศาสตร์ร่วม (แม้จะต่างอุดมการณ์) ซึ่งอาจเป็น ความร่วมมือชั่วคราวหรือต่อเนื่องก็ได้

๒. เรื่องที่เคลื่อนไหว มิใช่เรื่องแคบๆ เกี่ยวกับผลประโยชน์เฉพาะกลุ่มอย่างเดียว แต่ เชื่อมโยงไปถึงเรื่องของสาธารณะไม่ว่าจะเป็นระดับชุมชน ท้องถิ่น ประเทศ หรือโลก

๓. ขบวนการเคลื่อนไหว มิได้เรียกร้องผ่านกลไกทางการเมืองที่ดำรงอยู่เนื่องจากไม่เชื่อใน ระบบตัวแทน และรัฐ

๔. เป้าหมายการเรียกร้อง มิใช่เพื่อช่วงชิงอำนาจรัฐ แต่ต้องการสร้างกติกาหรือกฎเกณฑ์ ชุดใหม่ในการดำรงชีวิต โดยผ่านการสร้างวาทกรรม^{๕๓}

^{๕๒} ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร, การบริหารรัฐกิจเปรียบเทียบ : บทสำรวจพรมแดนแห่งความรู้แนว วิพากษ์, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๐), หน้า ๖๔.

^{๕๓} กฤษฎา บุญชัย, ประชาสังคม: พื้นที่สาธารณะของฉันทน์, ใน โอลาส ปัญญา และพิเชษฐ์ หนองช้าง บรรณาธิการ, (กรุงเทพมหานคร: ขบวนการประชาชนรากหญ้า, ๒๕๔๒), หน้า ๔๐ – ๔๑.

กล่าวโดยสรุป จากกระแสการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว และความซับซ้อนทางสังคม ส่งผลให้การรวมตัวเป็นเครือข่ายขยายวงกว้างมากขึ้น โดยในช่วงเวลาหนึ่งประชาสังคมได้รับการอธิบายว่า เป็นพัฒนาการในอีกระดับหนึ่งของการเชื่อมโยงเป็นเครือข่าย ต่อมาได้มีการอธิบายถึง ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่ ซึ่งเป็นขบวนการที่พยายามอธิบายเชื่อมโยงประชาสังคม และความเป็นประชาธิปไตยในรูปแบบใหม่ ประชาสังคมและขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่จึงจัดเป็นแนวความคิดที่น่าสนใจ ที่จะช่วยอธิบายให้เห็นถึงพัฒนาการความเคลื่อนไหวของ เครือข่ายที่ชัดเจนยิ่งขึ้น ดังนั้น แนวคิดเกี่ยวกับเครือข่ายจึงเป็นเสมือนการเชื่อมโยงผู้คน กลุ่มคน กระบวนการ และเป้าหมายเข้าด้วยกัน ทั้งนี้ เพื่อตอบสนองความต้องการและการแก้ไขปัญหาของกลุ่ม องค์กรในลักษณะของพลังภาคประชาชน

๒.๓.๓ องค์ประกอบของเครือข่าย

พระมหาสุทนต์ อากาศโร กล่าวว่า ฐานคิดและความหมายของเครือข่ายดังกล่าวข้างต้น จะเห็นได้ว่า มีจุดร่วมที่สำคัญอย่างน้อย ๕ ประการ ที่อาจจะกล่าวได้ว่า เป็นองค์ประกอบที่สำคัญ ของความเป็นเครือข่าย ได้แก่

๑. หน่วยชีวิตหรือสมาชิก หน่วยชีวิตและสมาชิกเป็นองค์ประกอบเบื้องต้นของความเป็น เครือข่ายที่สร้างระบบปฏิสัมพันธ์ โดยแต่ละหน่วยชีวิตและแต่ละปัจเจกบุคคลจะดำเนินการสานต่อ เพื่อหาแนวร่วมในการสร้างสรรค์สิ่งต่างๆ เพื่อให้เกิดการดำรงอยู่ร่วมกันตามหลักของธรรมชาติที่ทุก สรรพสิ่งจะต้องพึ่งพาอาศัย และสร้างกระบวนการที่สืบเนื่องเพื่อรักษาความเป็นไปของชีวิต ดังนั้น หน่วยชีวิต หรือสมาชิกในองค์กรนั้น จะเป็นองค์ประกอบหลักที่ก่อให้เกิดความเป็นเครือข่าย

๒. จุดมุ่งหมาย เป็นองค์ประกอบที่สำคัญอีกประการหนึ่ง เพราะหากว่าบุคคล กลุ่ม องค์กร มารวมกันเพียงเพื่อทำกิจกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งโดยไร้ความมุ่งมั่นหรือจุดมุ่งหมายร่วมกัน ความสัมพันธ์ดังกล่าวมีอาจกล่าวได้ว่า เป็นเครือข่าย เพราะความเป็นเครือข่ายจะต้องมีความหมายถึง “การร่วมกันอย่างมีจุดหมาย” เพื่อทำกิจกรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง โดยมีวัตถุประสงค์และกระบวนการ เพื่อให้บรรลุจุดหมายนั้น

๓. การทำหน้าที่อย่างมีจิตสำนึก การที่แต่ละหน่วยชีวิตหรือการที่แต่ละบุคคลจะมารวมกันนั้น สิ่งที่จะยึดโยงสิ่งต่างๆ เข้าด้วยกัน คือ การทำหน้าที่ต่อกัน และกระทำอย่างมีจิตสำนึก เพราะหากขาดจิตสำนึกต่อส่วนรวมที่มาจากส่วนลึกภายในจิตใจของตนแล้ว กระบวนการนั้นจะเป็น เพียงการจัดตั้งและเรียกร้องผลประโยชน์ตอบแทนเท่านั้น และการที่คนจะมารวมกลุ่ม เป็นองค์กร เครือข่ายได้นั้น นอกจากจะมีความสนใจหรืออุปนิสัยใจคอที่คล้ายคลึงกันแล้ว บุคคลยังต้องมีจิตสำนึก ต่อส่วนรวม กล่าวคือ เมื่อพวกเขาเห็นปัญหาหรือต้องการที่จะพัฒนาและเปลี่ยนแปลงสิ่งใดสิ่งหนึ่ง จิตใจที่มุ่งมั่นซึ่งเป็นปัจจัยภายในของแต่ละบุคคล ย่อมเป็นแรงขับที่นำไปสู่การคิดวิเคราะห์และการ ค้นหาริธีเพื่อแก้ไขปัญหาเหล่านั้นๆ รวมทั้งแสวงหาแนวร่วมจากเพื่อนร่วมอุดมการณ์ เพื่อสร้างพลังอำนาจ ในการต่อรองหรือการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกัน จนกลายเป็นองค์กรเครือข่ายที่ทุกฝ่ายต่างก็มีความไว้วางใจต่อกัน ทั้งนี้ เพราะความเป็นเครือข่าวนั้นสามารถที่จะตอบสนองกระบวนการแก้ไข ปัญหาได้มากกว่า

๔. การมีส่วนร่วมและการแลกเปลี่ยน ในองค์ประกอบของความเป็นเครือข่าย สิ่งหนึ่งที่จะขาดมิได้ ก็คือ การมีส่วนร่วม การพึ่งพาอาศัย และการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ ของสมาชิก จะเป็นปัจจัยที่หนุนเสริมให้เครือข่ายนั้นมีพลังมากขึ้น เพราะการมีส่วนร่วมจะทำให้สมาชิกมีความรู้สึกว่าเป็นส่วนหนึ่งของเครือข่าย ซึ่งจะช่วยให้ทุกฝ่ายหันหน้าเข้าหากันและพึ่งพากันมากขึ้น นอกจากนี้ ในระบบความสัมพันธ์ของเครือข่าย การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ก็มีความสำคัญเป็นอย่างยิ่งเพราะจะนำไปสู่การให้และการรับ รวมถึงการระดมทรัพยากรเพื่อให้ภารกิจที่เครือข่ายดำเนินการร่วมกันนั้นบรรลุถึงเป้าหมาย การแลกเปลี่ยนเรียนรู้จึงเป็นเป็นทั้งแนวคิด กระบวนการ และวิธีการของการจัดการเครือข่าย เป็นกระบวนการสร้างข้อมูลที่ต่อเนื่องเพราะถ้าไม่มีกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันที่มาจากมีส่วนร่วมแล้ว พัฒนาการของเครือข่ายจะเป็นไปอย่างช้าๆ และอาจถดถอยลง ดังนั้น การมีส่วนร่วมและการแลกเปลี่ยนจึงเสมือนกลไกที่เป็นแรงผลักดันให้ความเป็นเครือข่ายดำเนินไปอย่างต่อเนื่อง

๕. ระบบความสัมพันธ์และการสื่อสาร ถ้ากล่าวถึงเครือข่ายว่าเป็นความสัมพันธ์ที่โยงใยแล้ว สิ่งที่มีความสำคัญต่อเครือข่าย คือ ข้อมูลและการสื่อสารระหว่างกัน นับตั้งแต่การสื่อสารระหว่างปัจเจกบุคคลกับปัจเจกบุคคล กลุ่มกับกลุ่ม และระหว่างเครือข่ายกับเครือข่าย รวมทั้งระบบความสัมพันธ์ในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ โดยกระบวนการสื่อสารนั้นจะช่วยให้สมาชิกในเครือข่ายเกิดการรับรู้ เกิดการยอมรับในกระบวนการทำงานและช่วยรักษาสัมพันธ์ภาพที่ดีต่อกัน ความสัมพันธ์ที่เกิดจากการติดต่อสื่อสารที่ต่อเนื่องเช่นนี้ เป็นองค์ประกอบที่สำคัญของเครือข่าย ถ้าระบบความสัมพันธ์ไม่ได้รับการตอบสนองหรือขาดการติดต่อแล้วความเป็นเครือข่ายก็อยู่ในภาวะที่เสื่อมถอย ดังนั้น การพัฒนาระบบเครือข่ายจะต้องยึดหลักการของความสัมพันธ์และการสื่อสารระหว่างกัน โดยมีกิจกรรมและข้อมูลเพื่อให้เกิดความเคลื่อนไหวของเครือข่ายนั้นๆ^{๕๔}

เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์ กล่าวถึง องค์ประกอบที่สำคัญของเครือข่ายว่ามีองค์ประกอบที่สำคัญ ๗ ประการ คือ

๑. การรับรู้มุมมองร่วมกัน (Common perception) หมายถึง การที่สมาชิกที่เข้ามาอยู่ในเครือข่าย ต้องมีความรู้สึกนึกคิดและการรับรู้ร่วมกันถึงเหตุการณ์เข้าร่วมเป็นเครือข่าย อาทิ มีความเข้าใจในปัญหา มีสำนึกในการแก้ไขปัญหา ร่วมกัน และมีความต้องการความช่วยเหลือในลักษณะที่คล้ายคลึงกัน เป็นต้น ซึ่งจะส่งผลให้สมาชิกเครือข่ายเกิดความรู้สึกผูกพันในการดำเนินกิจกรรมบางอย่าง เพื่อแก้ปัญหาความเดือดร้อนที่เกิดขึ้น

๒. การมีวิสัยทัศน์ร่วมกัน (Common vision) หมายถึง การมองเห็นจุดมุ่งหมายในอนาคตร่วมกันระหว่างสมาชิกในกลุ่ม การรับรู้เข้าใจถึงทิศทางเดียวกัน และการมีเป้าหมายที่จะดำเนินไปด้วยกัน จะช่วยให้ขบวนการเคลื่อนไหวขอเครือข่ายมีพลัง เกิดเอกภาพ และช่วยบรรเทาความขัดแย้งอันเกิดจากมุมมองที่แตกต่างลงไป

๓. การมีผลประโยชน์และความสนใจร่วมกัน (Mutual interests/benefits) หมายถึง การที่สมาชิกแต่ละคนมาร่วมกันเพื่อประสานผลประโยชน์และความต้องการ ซึ่งผลประโยชน์และ

^{๕๔} พระมหาสุทนต์ อากาศโร, อ้างแล้ว, หน้า ๔๘ - ๕๓.

ความต้องการนั้นจะไม่สามารถบรรลุผลสำเร็จได้หากสมาชิกต่างคนต่างอยู่ ดังนั้น จึงมีการรวมตัวกันบนฐานของผลประโยชน์ร่วมที่มากเพียงพอจะดึงดูดให้รวมเป็นเครือข่าย

๔. การมีส่วนร่วมของสมาชิกเครือข่ายอย่างกว้างขวาง (All stakeholders participation) การมีส่วนร่วมของสมาชิกมีความสำคัญต่อการพัฒนาความเข้มแข็งของเครือข่าย เพราะกระบวนการมีส่วนร่วมเป็นเงื่อนไขที่ทำให้เกิดการร่วมรับรู้ ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ และร่วมลงมือกระทำอย่างแท้จริง ดังนั้น สมาชิกในเครือข่าย จึงควรเสริมสร้างความสัมพันธ์ในลักษณะของความเท่าเทียม และในฐานะหุ้นส่วนของเครือข่ายและควรสานต่อความสัมพันธ์ในแนวราบ

๕. กระบวนการเสริมสร้างซึ่งกันและกัน (Complementary relationship) หมายถึง การที่สมาชิกในเครือข่ายต่างก็ต้องเสริมกระบวนการทำงานของกันและกัน โดยที่ใช้จุดแข็งของฝ่ายหนึ่งไปช่วยเหลืออีกฝ่ายหนึ่งที่มีจุดอ่อน ซึ่งจะทำให้เกิดการประสานผลประโยชน์ร่วมกัน การเสริมสร้างต่อกันนั้นเกิดขึ้นจากการรวมตัวเป็นเครือข่าย ซึ่งมีผลดีมากกว่าการไม่รวมเป็นเครือข่าย

๖. การพึ่งอิงร่วมกัน (Inter dependencence) คือ การเติมเต็มในส่วนที่ขาดของแต่ละฝ่าย เนื่องจากทุกฝ่ายต่างก็มีข้อจำกัดในกระบวนการทำงาน และมีความรู้ประสบการณ์ที่แตกต่าง ดังนั้น จึงมีการพึ่งพาอาศัยกันระหว่างสมาชิกในเครือข่าย

๗. การปฏิสัมพันธ์เชิงแลกเปลี่ยน (Interactiom) หมายถึง การที่สมาชิกในเครือข่ายมีการทำกิจกรรมร่วมกัน เพื่อให้เกิดปฏิสัมพันธ์ระหว่างสมาชิก และผลการปฏิสัมพันธ์เชิงแลกเปลี่ยนระหว่างกันนั้นก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในเครือข่ายตามด้วย^{๕๕}

นอกจากนี้ ผลสรุปจากการสัมมนาองค์ความรู้และการจัดการเครือข่ายตามโครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข (๒๕๔๖) กล่าวถึง องค์ประกอบที่สำคัญของเครือข่ายไว้ ๔ ประการ คือ

๑. การมีกิจกรรมร่วมกันของสมาชิก กิจกรรมเป็นสิ่งสำคัญที่จะช่วยให้สมาชิกทั้งในและนอกเครือข่าย มีโอกาสในการพบปะหรือและมีการเรียนรู้ร่วมกัน การมีกิจกรรมต่อกัน เช่น การร่วมแสดงความคิดเห็น การทำงานร่วมกัน และการติดตามประเมินผล จะช่วยให้เครือข่ายนั้นมีความต่อเนื่อง ที่สำคัญ คือ เป็นการผลักดันให้ภารกิจ/กิจกรรมนั้นบรรลุความสำเร็จ

๒. การสื่อสารเพื่อสร้างความรู้ ความหมายและโลกทัศน์ร่วมกัน ได้แก่ การที่เครือข่ายมีการติดต่อสื่อสารภายในเครือข่าย เพื่อสร้างความรู้ความเข้าใจในทิศทางและความหมายร่วมของเครือข่ายที่ช่วยให้เกิดกระบวนการกำหนดเป้าหมายที่ชัดเจน เช่น เครือข่ายสิ่งแวดล้อมร่วมกันสร้างความรู้ความเข้าใจ เพื่อให้เกิดการกำหนดมาตรฐานในการจัดการสิ่งแวดล้อมในประเทศ เป็นต้น โดยการสื่อสารที่สร้างความหมายร่วมกันนั้น จะนำไปสู่การขยายแนวคิดอุดมการณ์ของเครือข่ายให้กว้างขวางออกไป

๓. ความเท่าเทียมของฝ่ายต่างๆ ได้แก่ บุคคลและกลุ่มบุคคลที่เข้าร่วมกันเป็นเครือข่าย จะต้องยึดหลักการทำงานบนความเท่าเทียมของทุกฝ่าย โดยการให้โอกาสในการเรียนรู้ การสร้างพื้นที่

^{๕๕} เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์, การจัดการเครือข่าย : กลยุทธ์สำคัญสู่ความสำเร็จของการปฏิรูปการศึกษา, (กรุงเทพมหานคร: ซีเคเอส มีเดีย, ๒๕๔๓), หน้า ๓๖ – ๔๓.

ทางสังคมให้เกิดความภูมิใจในสิ่งที่ทำร่วมกัน และพยายามหลีกเลี่ยงการครอบงำ จากฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง ซึ่งจะมีผลให้เครือข่ายนั้นมีความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิด

๔. การให้ผลประโยชน์ต่างตอบแทน ได้แก่ การแบ่งปันผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากการทำงานร่วม โดยการให้ผลประโยชน์ต่างตอบแทนนั้น อาจมิได้หมายถึงการให้เงิน หรือทุนเท่านั้น แต่หมายถึง ความร่วมมือและความเอื้ออาทรต่อกัน และในบางครั้งอาจปรับเปลี่ยนการให้รางวัลและผลตอบแทนเป็นความรู้สึกพึงพอใจที่ได้เป็นส่วนหนึ่งของสังคม ที่มีการพบปะเสวนากัน ภายใต้อาณัติของความสัมพันธ์ของความเป็นพี่น้องและการพึ่งพาอาศัย

องค์ประกอบของเครือข่ายต่างๆ ตามที่กล่าวแล้วข้างต้น จะเห็นได้ว่า มีความแตกต่างและหลากหลาย ซึ่งแต่ละองค์ประกอบก็มีความสำคัญต่อการกำหนดถึงองค์ประกอบหลักหรือโครงสร้างของเครือข่าย อย่างไรก็ตาม ถ้าพิจารณาอย่างลึกซึ้งแล้วจะพบว่า สมาชิก จิตสำนึกร่วม การมีวัตถุประสงค์/เป้าหมาย การติดต่อสื่อสารระหว่างกัน และการรักษากิจกรรม/ความต่อเนื่องบนความเปลี่ยนแปลง เพื่อให้เครือข่ายดำรงอยู่ต่อไปได้ จะเป็นองค์ประกอบที่สำคัญในการเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้ การสร้างข้อมูลใหม่ ความรู้ใหม่ที่ต่อเนื่องของเครือข่าย

๒.๓.๔ ความจำเป็นในการสร้างเครือข่าย

หากจะพิจารณาถึงความจำเป็นในการเสริมสร้างการรวมตัวเป็นเครือข่าย อาจกล่าวได้ว่า เครือข่ายได้ถูกนำมาใช้เพื่ออธิบายถึงการรวมตัวของหน่วยต่างๆ ในสังคม ในแง่มุมต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นการรวมเป็นเครือข่ายทางธุรกิจ เครือข่ายทางสังคม เครือข่ายการเรียนรู้ หรือเครือข่ายในงานพัฒนา ซึ่งการรวมตัวในเครือข่ายแต่ละประเภทต่างก็มีเหตุผล หรือความจำเป็นในการเชื่อมโยงเป็นเครือข่าย ในแง่มุมที่คล้ายคลึงและแตกต่างกัน กล่าวคือ การรวมตัวเพื่อผลประโยชน์ร่วมและการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น

กระบวนการก่อเกิดเครือข่ายทางสังคม จึงเป็นพัฒนาการในการรวมตัวกันของคนในชุมชนและสังคมที่จะสานต่อความสัมพันธ์และการช่วยเหลือเกื้อกูล เพื่อให้ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมเป็นไปในทิศทางสังคมคาดหวังหรือบรรลุเป้าหมายที่กำหนดไว้

การอธิบายถึงสายสัมพันธ์ของบุคคล ที่มีการโยงใยกันจากบุคคลหรือจุดเล็กๆ เป็นเครือข่าย หรือจุดรวมดังกล่าว มีลักษณะที่เป็นการสร้างเครือข่ายทางสังคมในวงกว้าง ซึ่งเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่มีการขยายตัวออกไปอยู่เรื่อยๆ อย่างไม่มีขอบเขตสิ้นสุด ทำให้คนในสังคมรู้สึกว่าคุณเองถูกตัดแยกออกห่างจากสังคมเพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ ตามการขยายตัวของสังคม การแสวงหาพื้นที่ทางสังคมในการเข้าถึงความสัมพันธ์กับบุคคลในส่วนต่างๆ ด้วยการสร้างความสัมพันธ์แบบเครือข่าย เพื่อให้เกิดความรู้สึกว่าคุณเองไม่ได้โดดเดี่ยว ดังเช่น การศึกษาของ สมใจ โลหะพูนตระกูล เกี่ยวกับ จส.๑๐๐ : สำนักทางสังคมของคนชั้นกลางในเมือง สรุปลงถึงการเกิดขึ้นของกลุ่มสมาชิก จส.๑๐๐ ที่รวมตัวกันเป็นชมรม (จสส.) เพื่อตอบสนองความต้องการ ดังนี้

๑. ความต้องการที่จะแสวงหาเพื่อน หรือกลุ่มที่มีลักษณะของความต้องการคล้ายกัน มีความคิดและอุดมคติที่เหมือนกัน มารวมกัน ทำให้ตนเองรู้สึกมีพื้นที่ทางสังคมที่ชัดเจนและเป็นรูปธรรมมากขึ้น

๒. ต้องการที่จะพูดคุย และแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารต่างๆ กับบุคคลอื่นๆ ที่มาอยู่ร่วมกัน ภายในกลุ่ม มีลักษณะเหมือนกับกลุ่มคนที่สื่อภาษาเดียวกันพูดคุยรู้เรื่อง และเข้าใจกันมากกว่าบุคคล ที่อยู่นอกกลุ่มนำมา ซึ่งความเชื่อมั่นในการมีชีวิตอยู่ท่ามกลางสังคมที่ขยายใหญ่และซับซ้อนมากขึ้น ทำให้รู้สึกว่าคุณเองมีตำแหน่งแห่งที่ในสังคมไม่ได้หลุดลอยและไร้ที่อยู่ทางสังคม

๓. ความรู้สึกดังกล่าวในข้างต้น นำมาซึ่งหลักประกันของความเชื่อมั่นคงทางจิตใจ และก่อให้เกิดความร่วมมือ และช่วยเหลือกันตามมาเมื่อบุคคลใดบุคคลหนึ่งเกิดปัญหาทั้งในด้านเศรษฐกิจ และสังคม^{๕๖}

จากวิกฤตการณ์และความซับซ้อนของสังคม กระบวนการรวมตัวเป็นเครือข่ายมิได้จำกัด อยู่เพียงกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง หรือชุมชนใดชุมชนหนึ่งเท่านั้น ปัจจุบันเกิดการรวมตัวของกลุ่มคนในสังคม ในลักษณะประชาสังคมจัดเป็นโครงสร้างสังคมแนวใหม่ ซึ่ง ประเวศ วะสี ได้อธิบายอย่างง่ายๆ ว่า หมายถึง สังคมที่ประชาชนรวมตัวกันทำงานเพื่อส่วนรวม (สาธารณะ) ในรูปต่างๆ เมสังคม ซึ่งไม่ใช่ เพื่อประโยชน์เฉพาะกลุ่มของตนเอง เป็นกฎเกณฑ์สำคัญที่ทำให้เศรษฐกิจดี ศิลธรรมดี การเมืองดี สังคม ในที่นี้หมายถึง ชุมชนระดับตำบลขึ้นไป^{๕๗}

การเชื่อมโยงเป็นเครือข่ายประชาสังคม (Civic network) ดังกล่าวเป็นลักษณะการ รวมตัวของกลุ่มต่างๆ ในสังคม เพื่อร่วมกันกระทำการบางอย่างให้ลุล่วงไปในระดับท้องถิ่น บางแห่ง เริ่มมีการรวมตัวเป็นประชาคมจังหวัด ทั้งนี้เอกสารประกอบการสัมมนาเรื่อง ท้องถิ่นของเรา : ทำ เมืองไทยให้น่าอยู่และยั่งยืน อธิบายว่า ประชาคมจังหวัดเป็นกระบวนการของความริเริ่มและความ พยายามของกลุ่มของคนหลากหลายสาขาอาชีพ ต่างฐานะ ต่างเพศ ต่างวัย อันเป็นประกอบด้วย บุคคลภาครัฐ ภาคธุรกิจเอกชน องค์กรพัฒนาเอกชน นักวิชาการ ชาวบ้าน สื่อมวลชน เป็นต้น โดยมี จุดมุ่งหมายร่วมกันที่จะเข้ามาเรียนรู้และพัฒนาท้องถิ่นหรือจังหวัดของตน ด้วยความรู้และสำนึกใน ความรักและความเอื้ออาทรต่อกันเพื่อการสร้างสรรค์พัฒนาตัวตนและศักดิ์ศรีของท้องถิ่น ตลอดจน คุณภาพชีวิตและสภาพแวดล้อมให้น่าอยู่และยั่งยืน^{๕๘}

นอกจากนี้ ชัยวัฒน์ ธีระพันธ์ ยังอธิบายว่า ผลจากความไร้ระเบียบจะก่อให้เกิดการสร้าง นวัตกรรมทางสังคม โดยระบบสารสนเทศจะสร้างเครือข่ายของสถาบันใหม่ๆ องค์กรใหม่ของสังคมให้ เชื่อมต่อกัน ลักษณะการจัดตั้งเครือข่ายขององค์กรประชาชนจะไม่เป็นรูปสามเหลี่ยมทั้งสั่งการจาก ข้างบนลงล่าง แต่จะมีลักษณะความสัมพันธ์ที่ทุกๆ องค์กรเป็นอิสระ มีความหลากหลายทางความคิด หลากหลายวัฒนธรรม และทางปฏิบัติ แลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารและประสบการณ์แก่กันและกัน เนื่องจากสถาบันใหม่ทางสังคมมีการจัดตั้งไม่เป็นทางการและเป็นระบบเปิด แรงบันดาลใจในการทำงานจึงมีสูง มีชีวิตชีวา สามารถผลิตผลงานที่สร้างสรรค์ออกมาได้ ไม่เหมือนระบบราชการที่เป็น ระบบปิดและมีกฎเกณฑ์มากมาย เพราะแรงบันดาลใจเป็นสิ่งสำคัญในการทำงานกับระบบที่มีความ ยุ่งยากซับซ้อน วัตถุประสงค์หลักของสถาบันใหม่ๆ ทางสังคม คือ กันหลังจากการเป็น “ผู้ชมทาง

^{๕๖} สมใจ โลหะพูนตระกูล, อ้างแล้ว, หน้า ๑๑๕.

^{๕๗} อ้างถึงใน ทวีศักดิ์ นพเกสร, วิกฤตสังคมไทย ๒๕๑๐ กับบทบาทวิทยาการกระบวนการเล่มที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนเพื่อสังคม ธนาคารออมสิน, ๒๕๔๒), หน้า ๒๘.

^{๕๘} อนุชาติ พวงสำลี, บรรณาธิการ, ท้องถิ่นของเรา : ทำเมืองไทยให้น่าอยู่และยั่งยืน, (กรุงเทพมหานคร : ชัยวัฒน์ ธีระพันธ์เพื่อสิ่งแวดล้อมและพัฒนาไทย, ๒๕๔๐), หน้า ๑๙.

การเมือง” มาเป็น “ผู้แสดง” โดยเข้ามามีส่วนร่วมในระบบประชาธิปไตยในทุกระดับชั้น หรืออีกนัยหนึ่งคือ เปลี่ยนจาก passive politic ที่เรียกกันว่าประชาธิปไตย ๑๐ วินาที คือ หย่อนบัตรเลือกตั้งแล้วหมดหน้าที่ทางการเมืองเป็น active politic ที่จะดำเนินไปสู่ประชาสังคม (Civic society)^{๕๙}

พระมหาสุทิตย์ อากาศโร กล่าวว่า ถ้าหากพิจารณาถึงความจำเป็นในการเสริมสร้างเครือข่ายแล้ว พบว่า มีหลักการที่เกี่ยวข้อง ๓ ประการ คือ

๑. สถานการณ์ปัญหาและสภาพแวดล้อม
๒. การสร้างพื้นที่ทางสังคม
๓. การประสานผลประโยชน์อย่างเท่าเทียม^{๖๐}

๑. สถานการณ์ปัญหาและสภาพแวดล้อม ได้แก่ สถานการณ์ปัญหาที่ซ้ำซ้อน หลากหลาย และขยายตัว เกินความสามารถของกลุ่มหรือองค์กรใดองค์กรหนึ่งที่จะดำเนินการแก้ไขได้ จำเป็นต้องมีการรวมพลังหรือมีกลไกการจัดการที่มีประสิทธิภาพ เพื่อแก้ไขปัญหาที่ซ้ำซ้อน และสถานการณ์ที่เกิดขึ้นในพื้นที่ เช่น เกิดการรวมกลุ่ม เครือข่าย เกิดผู้นำ เกิดประสบการณ์ และมีความต้องการที่จะเชื่อมโยงคน กลุ่ม และประสบการณ์นั้นให้เป็นขบวนการ เพื่อจัดการปัญหาและขยายผลการพัฒนา โดยนัยนี้ จำเป็นต้องมีการเสริมสร้างเครือข่ายเพื่อให้เกิดพลังในการจัดการกับสถานการณ์ที่เกิดขึ้น โดยเป็นทั้งการจัดการภายในกลุ่ม องค์กรที่มองเห็นความจำเป็นในการรวมพลัง และการเข้ามาเสริมสร้างของบุคคล องค์กรภายนอก เช่น ภาครัฐองค์กรพัฒนาเอกชนเพื่อให้เกิดความตระหนักในสถานการณ์ปัญหาและหาแนวทางแก้ไขร่วมกัน^{๖๑}

๒. การสร้างพื้นที่ทางสังคม เครือข่ายเป็นเครื่องมือและยุทธศาสตร์ที่สำคัญต่อการระดมทรัพยากรและความคิดเห็นจากฝ่ายต่างๆ เพื่อนำไปสู่การแก้ไขปัญหาและการเปลี่ยนแปลงในสิ่งที่ต้องการขยายผลการพัฒนาการใช้พลังเครือข่ายในฐานะเครื่องมือดังกล่าว ถือได้ว่าเป็นส่วนหนึ่งของกิจกรรมทางสังคมที่นำไปสู่การเรียนรู้และการสร้างพื้นที่ทางสังคม เพราะเมื่อกลุ่มต่างๆ ในสังคมที่มีความต้องการคล้ายกัน มีความคิดหรืออุดมคติหรือบุคคลและองค์กรอื่นๆ ในสังคม ทำให้กลุ่มตนเองมีความรู้สึกร่วมกัน มีพื้นที่ทางสังคมที่ชัดเจน ซึ่งเป็นการตอบสนองทางด้านจิตใจ ความเชื่อมั่น และความไว้วางใจให้แก่กันและกัน^{๖๒} กระบวนการนั้นจะเป็นการสร้างและให้โอกาสในการพัฒนาศักยภาพของฝ่ายต่างๆ เพื่อที่จะขยายขอบเขตแนวคิดและกระบวนการนั้นให้กว้างขวางออกไปสู่การรับรู้ระหว่างกัน โดยอาศัยช่องทางการสื่อสารและการทำกิจกรรม ซึ่งจะกลายเป็นการสร้างอัตลักษณ์ของเครือข่ายให้ปรากฏภาพลักษณ์ที่ชัดเจน ที่สร้างความรู้สึกร่วมและก่อให้เกิดผลสัมฤทธิ์ในด้านต่างๆ ตามมา ตัวอย่างเช่น ในเครือข่ายทางธุรกิจการประสานความร่วมมือเป็นภาคีเครือข่ายก็เพื่อการลดต้นทุนในการผลิต ลดภาวะการแข่งขัน และยกระดับมาตรฐานในการผลิตสินค้าและบริการให้สูงขึ้น ส่วนใน

^{๕๙} ชัยวัฒน์ ธีระพันธุ์, **สื่อสารกับสังคมเครือข่ายเอกสารประกอบการฝึกอบรมหลักสูตรการสร้างเครือข่ายที่มีพลัง**, (กรุงเทพมหานคร: สถาบันการเรียนรู้และพัฒนาประชาสังคม, ๒๕๕๖), หน้า ๑๑๐ – ๑๑๑.

^{๖๐} พระมหาสุทิตย์ อากาศโร, **อ้างแล้ว**, หน้า ๕๕ – ๕๘.

^{๖๑} สีน สือสวน, “ปัจจัยที่ส่งเสริมองค์กรประชาชนในเมือง: กรณีสหกรณ์เครดิตยูเนียนชุมชนหลังบ้าน มนังคสิลา เขตดุสิต กรุงเทพมหานคร”, **วิทยานิพนธ์สังคมสงเคราะห์ศาสตร์มหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๕), หน้า ๑.

^{๖๒} ปุสดี มอนซอน และคณะ, **อ้างแล้ว**, หน้า ๒.

เครือข่ายทางสังคมเพื่อการพัฒนาการประสานความร่วมมือเป็นเครือข่าย ก็เพื่อให้เกิดการพึ่งพาอาศัย การเรียนรู้ที่ต่อเนื่อง และเพื่อผลักดันในเชิงนโยบายในขณะที่เครือข่ายประเภทอื่นๆ ก็ใช้ยุทธศาสตร์ ความเป็นเครือข่าย เพื่อการแก้ไขปัญหาและการพัฒนาศักยภาพ ซึ่งทั้งหมดเป็นการสร้างความหมาย และการต้อรองว่าความสำคัญของตนเองนั้นก่อให้เกิดพื้นที่ทางสังคม และใช้พื้นที่นั้นดำเนินกิจกรรม ของตนเอง

อีกนัยหนึ่ง การสร้างพื้นที่ทางสังคมยังหมายถึง การปรับตัวเข้าหาช่องว่างทางสังคมของ ฝ่ายต่างๆ ที่ก่อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้และสัมพันธ์ภาพที่ยิ่งใหญ่ ซึ่งมีความจำเป็นในการเสริมสร้าง เครือข่าย ตัวอย่างเช่น การใช้พื้นที่รูปธรรมหรือพื้นที่ดำเนินการของเครือข่ายย่อย เป็นสถานที่ศึกษา ดูงาน การใช้เวทีประชุมของเครือข่ายเป็นที่ระดมทรัพยากร/แลกเปลี่ยนความคิดเห็น และใช้กิจกรรม ของเครือข่ายเป็นการหนุนเสริมให้เกิดกระบวนการผลักดันในเชิงนโยบาย ฯลฯ กระบวนการดังกล่าว เป็นการเพิ่มพูนและเป็นสร้างการยอมรับให้กับทุกฝ่าย

ดังนั้น การสร้างพื้นที่ทางสังคม จึงเป็นการเพิ่มช่องว่างและการสร้างตัวตนของเครือข่าย ให้ปรากฏขึ้น ซึ่งเป็นความจำเป็นอย่างยิ่งต่อการเสริมสร้างและการพัฒนาเครือข่าย

๓. การประสานผลประโยชน์อย่างเท่าเทียม ความจำเป็นอีกประการหนึ่งในการเสริมสร้าง เครือข่าย คือ การประสานผลประโยชน์อย่างเท่าเทียม เพราะเมื่อทุกกลุ่มองค์กรหรือเครือข่ายมีการ ประสานผลประโยชน์ต่อกันในลักษณะของการพึ่งพาอาศัยแล้ว สิ่งที่เกิดตามมาคือ เครือข่ายเกิดการ เรียนรู้และมีกิจกรรมการพัฒนาที่ต่อเนื่อง ซึ่งจะช่วยให้เกิดระบบการจัดการที่มีประสิทธิภาพและเกิด กระบวนการใหม่ ความรู้ใหม่ โดยการประสานผลประโยชน์นั้น อาจมิได้หมายถึง การให้ผลประโยชน์ ต่างตอบแทนเท่านั้น แต่อาจหมายถึง การใช้จังหวะและโอกาสของความเป็นไปได้ในทางเลือกของ ฝ่ายต่างๆ ที่มีต่อกัน

การได้รับประโยชน์จากการเข้าร่วมเป็นเครือข่าย จะช่วยกระตุ้นให้เกิดเครือข่าย และเกิด การรักษาพันธกรณีร่วมกันของเครือข่ายที่มีอยู่แล้ว รวมทั้งจะเป็นปัจจัยที่เกื้อหนุนให้เกิด กระบวนการพัฒนาเครือข่ายที่ต่อเนื่อง ดังนั้น การรวมตัวเป็นเครือข่ายของหน่วยย่อยของภาคส่วน ต่างๆ จึงเป็นการประสานผลประโยชน์ ในสถานะที่มีการแข่งขันและการต้อรองสูง นอกจากนี้ การ ดำเนินการภายใต้ระบบที่มีการรักษาผลประโยชน์ต่อกันนั้น จะทำให้เครือข่ายนั้นมีจังหวะในการก้าว เดินและมีความมั่นคงยิ่งขึ้น

๒.๓.๕ ประเภทและรูปแบบของเครือข่าย

จากการศึกษาเกี่ยวกับเครือข่ายพบว่า ได้มีความพยายามในการแบ่งประเภทและรูปแบบ ของเครือข่ายออกเป็นประเภทต่างๆ ตามวาทกรรมและกิจกรรมที่เกิดขึ้น ซึ่งการจัดประเภทของ เครือข่ายไม่มีความจำเป็นที่จะต้องเหมือนหรือแตกต่างกัน แต่ขึ้นอยู่กับความเข้าใจในการจัดแบ่งโดย การจัดแบ่งประเภทและรูปแบบของเครือข่ายพบว่า มีหลายลักษณะ คือ

Wolfe (1970) ได้กำหนดขอบเขตของเครือข่ายเป็นสองประเภทใหญ่ๆ ตามพื้นฐาน ลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล คือ

๑. เครือข่ายที่ไม่มีข้อจำกัด (Unlimited network) ได้แก่ เครือข่ายที่เกิดจากบุคคลหนึ่งเป็นจุดศูนย์กลางแล้วนับตั้งแต่บุคคลคนแรก ซึ่งบุคคลนั้นมีความสัมพันธ์อันสามารถเพิ่มจำนวนขึ้นโดยไม่จำกัดว่าจะเป็นความสัมพันธ์ในระดับไหน

๒. เครือข่ายที่มีข้อจำกัด (Limited network) ซึ่งเป็นการระบุเครือข่ายโดยการตั้งกฎเกณฑ์บางอย่างขึ้นมาวิเคราะห์ความสัมพันธ์ดังนี้ คือ

- เครือข่ายส่วนตัวของบุคคล
- ประเภทบุคคล (เช่น ญาติเพื่อหรือเพื่อนร่วมงาน)
- กิจกรรมหรือพฤติกรรมที่ก่อให้เกิดความสัมพันธ์
- บทบาทและหน้าที่ของบุคคลที่เกี่ยวข้อง
- เนื้อหาของการแลกเปลี่ยนนั้นเป็นไปในทางเศรษฐกิจ หรือทางการเมือง เป็นต้น^{๖๓}

การจัดแบ่งประเภทของเครือข่ายดังกล่าว ค่อนข้างมีความสอดคล้องกับการจัดแบ่งประเภทและรูปแบบของเครือข่ายอาสาสมัครเพื่อการอยู่ร่วมกันในสังคมเอตส์ที่ อรทัย อาจอ่ำ และสมศักดิ์ นัคกลางจารย์ ได้จัดแบ่งไว้เป็น ๒ รูปแบบ คือ

รูปแบบที่ ๑ : เป็นรูปแบบที่ไม่เป็นทางการ เป็นการสร้างเครือข่ายผ่านตัว “บัณฑิตอาสาสมัคร” โดยการเชิญหรือชักชวนประชาชนที่ตนรู้จักหรืออยู่ในเครือข่ายผู้ใกล้ชิดมาเข้าการอบรมและพยายามดำเนินกิจกรรมต่างๆ ร่วมกับผู้ผ่านการอบรม เพื่อสร้างหรือขยายเครือข่ายต่อไปในละแวกที่อยู่อาศัย หรือในชุมชน ในหมู่บ้าน ในสถานที่ทำงานของผู้ผ่านการฝึกอบรม ซึ่งเป็นการขยายเครือข่ายไม่เป็นทางการ หรือใช้ช่องทางแบบไม่เป็นทางการ

รูปแบบที่ ๒ : การขยายเครือข่ายอย่างเป็นทางการ (Formal channel) เป็นการพิจารณาเลือกองค์กรหรือหน่วยงานหรือสถาบันที่มีศักยภาพสูง หรือมีบุคคลหรือสมาชิกอยู่ในเครือข่ายของตนจำนวนมาก รวมทั้งเป็นสถาบัน/องค์กร/หน่วยงานที่สามารถเผยแพร่แนวคิดของโครงการสู่บุคคลที่ต่างวัย ต่างอาชีพ และต่างสถานะทางเศรษฐกิจและสังคม^{๖๔}

การอธิบายประเภทของเครือข่ายข้างต้น เป็นการอธิบายประเภทของเครือข่ายโดยใช้ความสัมพันธ์ทางสังคมของบุคคลเป็นตัวจัดแบ่งประเภทเครือข่าย ในขณะที่ John A Barnes (1968)^{๖๕} ได้แบ่งเป็นเครือข่ายรวม (Total network) คือความสัมพันธ์ทางสังคมทั้งหมด และเครือข่ายย่อย (Partial network) โดย บาร์น มองว่าเครือข่ายรวมเปรียบได้กับระบบสังคมใหญ่ และเครือข่ายย่อยเปรียบเหมือนกับระบบย่อย และยังได้เสนอเรื่องเครือข่ายตรง (The first order network) หรือ (Direct network) ที่หมายถึง การติดต่อโดยตรงของบุคคลอื่นๆ และเครือข่ายอ้อม (The second order network หรือ Indirect network) คือการติดต่อกับผู้อื่นโดยที่คนที่เป็นจุดศูนย์กลางอาจไม่รู้จักรักก็ได้

^{๖๓} อ้างถึงใน ปาน กิมปี, อ้างแล้ว, หน้า ๒๖.

^{๖๔} อรทัย อาจอ่ำ และ สมศักดิ์ นัคกลางจารย์, เครือข่ายอาสาสมัครเพื่อการอยู่ร่วมกันในสังคมเอตส์ : รายงานการวิจัยเชิงปฏิบัติการ, (นครปฐม : สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๐), หน้า ๕๓.

^{๖๕} อ้างถึงใน สมใจ โลหะพูนตระกูล, อ้างแล้ว, หน้า ๑๑.

นอกจากนี้ ปาน กิมปี ได้ศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องกับเครือข่ายการเรียนรู้ และได้จัดแบ่งประเภทของเครือข่ายการเรียนรู้ออกเป็น ๔ หมวด ได้แก่

๑. แบ่งตามจุดมุ่งหมายของการเรียนรู้ แบ่งเป็น ๒ ลักษณะ ลักษณะแรกเป็นการเรียนรู้ที่มุ่งเอื้อบุคคล เป็นการพัฒนาบุคคลในด้านต่างๆ ก่อนที่บุคคลจะนำไปพัฒนาครอบครัว ชุมชน และสังคม ลักษณะที่สอง เป็นการเรียนรู้ที่มุ่งเน้นชุมชนเป็นหลัก โดยให้การศึกษาเป็นเรื่องเครื่องมือที่จะเปลี่ยนแปลงสังคม และเศรษฐกิจของชุมชน

๒. แบ่งตามโครงสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ จำแนกออกเป็น ๔ ประเภท คือ

๒.๑ เครือข่ายการเรียนรู้โครงสร้างกระจายศูนย์ มีศูนย์กลางทำหน้าที่ประสานงาน แต่ภาคกิจในการจัดการเรียนการสอนจะกระจายความรับผิดชอบให้กับสมาชิกเครือข่าย ซึ่งต่างก็มีความสำคัญเท่ากัน รูปแบบนี้อาจเรียกว่า รูปแบบการกระจายความรับผิดชอบ (Distributed network)

๒.๒ เครือข่ายการเรียนรู้โครงสร้างรวมศูนย์ มีองค์กรกลางเป็นทั้งศูนย์ประสานงาน และเป็นแม่ข่ายรวบรวมอำนาจการจัดการรวมความรู้ไว้ในศูนย์กลาง การลงทุนทั้งด้านอุปกรณ์ เทคโนโลยี และกำลังคนจะอยู่ที่แม่ข่าย ส่วนลูกข่ายหรือสมาชิกเป็นเพียงผู้ร่วมใช้บริการจากศูนย์กลาง

๒.๓ เครือข่ายการเรียนรู้โครงสร้างลำดับชั้น (Hierarchical network) มีลักษณะเช่นเดียวกับแผนภูมิองค์กร การติดต่อสื่อสารข้อมูลจะต้องผ่านตามลำดับชั้นตอนมาก นิยมใช้ในการบริการ การจัดการองค์กรต่างๆ ซึ่งเหมาะแก่การควบคุมดูแลระบบงาน

๒.๔ เครือข่ายการเรียนรู้โครงสร้างแบบผสม คือ มีทั้งรูปแบบรวมศูนย์ และการกระจายศูนย์ เนื่องจากการเรียนรู้มีได้อาศัยสื่อใดสื่อหนึ่งเป็นหลัก หากแต่มีการผสมผสานกันระหว่างสื่อบุคคล และเทคโนโลยี จึงจำเป็นต้องจัดระบบเครือข่ายแบบผสม เพื่อสนองความต้องการได้อย่างกว้างขวางและตรง

๓. แบ่งตามหน่วยสังคม

๓.๑ เครือข่ายการเรียนรู้ระดับบุคคล เป็นเครือข่ายระบบของครอบครัวหรือระบบของเครือข่าย ซึ่งจะมีผลต่อการเรียนรู้ของบุคคลค่อนข้างสูง

๓.๒ เครือข่ายการเรียนรู้ระดับกลุ่ม มองได้มีตีย่อยๆ คือ เครือข่ายการเรียนรู้แบ่งตามกลุ่มบ้าน และเครือข่ายการเรียนรู้ตามอาชีพ

๓.๓ เครือข่ายการเรียนรู้ระดับชุมชน เป็นเครือข่ายการเรียนรู้ระดับชุมชนกับชุมชน มีความเชื่อมโยงกัน มีการแลกเปลี่ยนพูดคุยกันระหว่างไปเยี่ยมเยียนติดต่อกัน การประชุมตำบลของผู้นำหมู่บ้าน

๓.๔ เครือข่ายการเรียนรู้ระดับสถาบัน สถาบันภายในหมู่บ้านที่มีความสำคัญมากคือ สถาบันทางศาสนา สถาบันทางการศึกษา

๔. แบ่งตามระดับการปกครองและลักษณะของงาน ได้แก่ เครือข่ายชุมชน เครือข่ายนักพัฒนา เครือข่ายระดับจังหวัด เครือข่ายภาคีรัฐ เครือข่ายวิชาชีพ เครือข่ายธุรกิจ เครือข่ายสื่อสารมวลชน เครือข่ายนักฝึกอบรม เครือข่ายการประมวลและสังเคราะห์องค์ความรู้ระดับ

เครือข่ายภาคสาธารณะ เครือข่ายวิชาการ เครือข่ายองค์กรนโยบายของรัฐ เครือข่ายผู้ทรงคุณวุฒิ ฯลฯ^{๖๖}

นอกจากการจัดแบ่งประเภทและรูปแบบของเครือข่ายดังกล่าว สัมพันธ์ เตชะอธิก รัชชา อุยตระกูล และ ชื่น ศรีสวัสดิ์ ได้จำแนกประเภทของเครือข่าย จากการศึกษาเครือข่ายผู้นำชาวบ้าน ออกเป็น ๓ ลักษณะ ได้แก่

๑. เครือข่ายความคิด เป็นเครือข่ายที่เน้นการทำงานด้านความคิด ความรู้ หรือเทคนิค ต่างๆ เครือข่ายเหล่านี้เป็นแหล่งที่ผู้นำได้มีโอกาสเผยแพร่แนวความคิดของตน และได้แลกเปลี่ยน ประสบการณ์ของตนกับคนอื่น ๆ ทำให้เกิดความคิดที่ชัดเจนขึ้น เครือข่ายความคิดมักเน้นเครือข่าย ของกลุ่มคนที่อยู่บนสถานภาพที่คล้ายคลึงกัน แต่อยู่ต่างถิ่นกันได้รวมตัวกันสร้างเครือข่ายขึ้นเพื่อจะ ได้มีเวทีในการแลกเปลี่ยนประสบการณ์กัน เช่น เครือข่ายกลุ่มครู เครือข่ายองค์กรพัฒนาเอกชน เป็นต้น

๒. เครือข่ายกิจกรรม เป็นเครือข่ายที่เน้นการช่วยเหลือ ร่วมมือกันในการทำกิจกรรม ส่วนมากมักเป็นเครือข่ายภายในชุมชนที่สมาชิกของเครือข่ายอาจเป็นเครือญาติกัน หรือมีสายสัมพันธ์ เป็นครูและลูกศิษย์กัน หรืออาจร่วมอยู่ในกลุ่มกิจกรรมเดียวกัน สมาชิกของเครือข่ายจะคอยช่วยเหลือ หรือร่วมมือกัน ยังผลให้งานพัฒนาของผู้นำประสบความสำเร็จ แต่ก็มีผู้นำบางท่านที่มีบารมีสามารถ ระดมความร่วมมือ การทำกิจกรรมระหว่างหมู่บ้านทำให้เกิดการช่วยเหลือเกื้อกูลกันระหว่างหมู่บ้าน ได้

๓. เครือข่ายสนับสนุนทุน กิจกรรมพัฒนาเพื่อการแก้ปัญหาของชุมชน นอกจากจะมีความคิดในการวิเคราะห์หาทางออกในการแก้ปัญหา มีการทำกิจกรรมการแก้ปัญหาแล้วสิ่งหนึ่งที่มีความจำเป็นมากคือ จะต้องมีความช่วยเหลือทางการเงินเพื่อดำเนินกิจกรรมการพัฒนา อาจมาจากการระดมทุน ภายในหมู่บ้านโดยการระดมหุ้นจากสมาชิก เช่น กองทุนร้านค้า กลุ่มออมทรัพย์ หรือธนาคารข้าว หรือการทอดผ้าป่า หรืออาจเป็นทุนที่มาจากภายนอก^{๖๗}

ไม่เพียงแต่การจัดแบ่งรูปแบบและประเภทของเครือข่ายข้างต้น ยังมีการอธิบายประเภทของเครือข่ายจากการรวบรวมประสบการณ์การรวมเครือข่ายในพื้นที่ โดยคณะกรรมการ กป. อพข. ภาคอีสาน ได้นำเสนอบทเรียนและประสบการณ์เกี่ยวกับเครือข่ายจากการส่งเสริมขององค์กรพัฒนา เอกชนภาคอีสาน โดยสามารถจำแนกประเภทของเครือข่ายออกได้เป็น ๑๐ ประเภท ดังนี้

๑. เครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือก จุดเน้นคือการสร้างแบบอย่างทางเลือก การฟื้นฟู เกษตรกรรมโดยเน้น ๔ รูปแบบคือ เกษตรกรรมผสมผสาน เกษตรกรรมธรรมชาติ เกษตรกรรม อินทรีย์ และวนเกษตร ให้เกษตรกรบริหารเงินโดยอิสระ เพื่ออยากให้เห็นสังคมนำภูมิปัญญาท้องถิ่น มาฟื้นฟูอาชีพเกษตรกรรม เพื่อก่อให้เกิดความยั่งยืนมั่นคงทั้งเรื่องอาหาร เศรษฐกิจ รายได้ ความ สมดุลของระบบนิเวศน์ การผลิตและสิ่งแวดล้อม

^{๖๖} ปาน กิมปี, อ่างแล้ว, หน้า ๓๓ - ๓๕.

^{๖๗} สัมพันธ์ เตชะอธิก รัชชา อุยตระกูล และ ชื่น ศรีสวัสดิ์, ศักยภาพและเครือข่ายผู้นำท้องถิ่น, (กรุงเทพมหานคร: เจริญวิทย์การพิมพ์, ๒๕๓๗), หน้า ๘๘ - ๙๑.

๒. เครือข่ายผู้หญิงอีสาน เป็นกระบวนการเพื่อพัฒนาศักยภาพของผู้หญิง เปิดโอกาสให้ผู้หญิงเข้าสู่กระบวนการตัดสินใจทางสังคม มีส่วนร่วมในการตัดสินใจใช้ทรัพยากรและได้รับผลกระทบจากกระบวนการพัฒนาพร้อมไปกับการรณรงค์ให้สังคมตระหนักถึงความสำคัญของการให้โอกาสแก่ผู้หญิง

๓. เครือข่ายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม พยายามสร้างเครือข่ายองค์กรชาวบ้านให้เข้มแข็งเพื่ออนุรักษ์ฟื้นฟูสิ่งแวดล้อม โดยชุมชนมีสิทธิในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเอง รวมทั้งการสร้างร่วมมือกับภาคีต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง ให้เกิดความตระหนักในการเข้ามาร่วมแก้ปัญหา

๔. เครือข่ายองค์กรชุมชน จุดมุ่งหมายเพื่อให้ประชาชนในท้องถิ่นได้มีส่วนร่วมในการปกครองและแก้ไขปัญหาของตนเอง โดยเชื่อว่าประชาชนย่อมเป็นผู้ที่รู้ปัญหาและความต้องการในการพัฒนาตนเอง รวมทั้งการตัดสินใจเลือกหรือกำหนดวิธีแก้ปัญหาที่สอดคล้องกับความต้องการของตนเองได้ดีที่สุด เพื่อสามารถแก้ไขปัญหาทั้งทางเศรษฐกิจ สังคม ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของภาคชนบทที่มีการสั่งสมมาอย่างยาวนานให้ค่อยๆ หดไป

๕. เครือข่ายธุรกิจชุมชน เป็นรูปแบบหนึ่งที่กลุ่มชาวบ้านและองค์กรพัฒนาเอกชน พัฒนาชุมชนเพื่อทำให้ชุมชนมีรายได้ เกิดการพัฒนาศักยภาพของชุมชน มีการพัฒนาองค์กรชุมชนให้เข้าแข่งขันอันนำไปสู่รายได้ที่จะนำมาพัฒนาหมู่บ้าน และพัฒนาความเป็นอยู่ของพวกเขา

๖. เครือข่ายสิทธิมนุษยชน เดิมชาวบ้านไม่มีโอกาสรับรู้และตัดสินใจในการทำโครงการใดๆ ต่อมามีการรณรงค์ให้ประชาชนตื่นตัวและรู้จักรักษาสีสิทธิของตน มีการผลักดันให้มีการใช้กระบวนการประชาพิจารณ์ (Public Hearing) เพื่อผลักดันให้มีการออกกฎหมายรัฐธรรมนูญ ให้มีการรับรองสิทธิเสรีภาพตามรัฐธรรมนูญ

๗. เครือข่ายชุมชนเมือง ปัจจุบันปัญหาต่างๆ มีความรุนแรงและมีความซับซ้อนมากขึ้น จำเป็นต้องมีการร่วมมือกันของหลายฝ่าย โดยเฉพาะอย่างยิ่งของชุมชนในโอกาสของการมีบทบาทในการแก้ปัญหาของตนเอง โดยมีองค์กรรัฐและเอกชนให้การสนับสนุน

๘. เครือข่ายเด็กและเยาวชน เป็นการกล่าวถึงยุทธศาสตร์และแนวทางการทำงานเกี่ยวกับเด็กและเยาวชน โดยมีเนื้องานด้านเด็กในเรื่องต่างๆ โดยได้พยายามทำงานช่วยเหลือและอยู่ร่วมกับเด็กต่างๆ

๙. เครือข่ายงานด้านเอตส์อีสาน เป็นการทำงานกับผู้ติดเชื้อในการสร้างบ้านพักชั่วคราว การบริการให้คำปรึกษา การดูแลฟื้นฟูจิตใจและร่างกายของผู้ติดเชื้อ การสร้างให้ชุมชนยอมรับผู้ติดเชื้อ และการสร้างเครือข่ายผู้ติดเชื้อให้ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน

๑๐. เครือข่ายคนรุ่นใหม่ เป็นการพยายามสืบทอดกระบวนการ NGOs โดยเข้าไปหนุนเสริมงานต่างๆ ของโครงการต่างๆ ๙ โครงการข้างต้น โดยมีเป้าหมายคือ การรวมกลุ่มเพื่อสร้างเครือข่ายที่สานต่ออุดมการณ์ทางสังคม และสามารถกำหนดทิศทางและแนวทางการทำงานต่อกระบวนการทางสังคมได้

โดยสรุป จากการศึกษาและการสำรวจเอกสารพบว่า มีความพยายามในการจัดแบ่งประเภทและรูปแบบของเครือข่ายในหลายมิติ ขึ้นอยู่กับบริบทที่เกี่ยวข้องและเงื่อนไขในการนำไปใช้ในการอธิบาย ทั้งนี้ เครือข่ายแต่ละประเภทต่างก็มีองค์ประกอบหรือปัจจัยแวดล้อม และรูปแบบ

สัมพันธ์เชื่อมโยงที่แตกต่างกันจึงจำเป็นที่นักพัฒนาควรให้ความสำคัญ ในการทำความเข้าใจเกี่ยวกับ ประเภทและรูปแบบของเครือข่าย เพื่อที่จะสามารถวิเคราะห์เชื่อมโยงเครือข่ายได้อย่างสัมพันธ์กับ องค์ประกอบที่มีอยู่ในเครือข่ายนั้น

๒.๓.๖ เทคนิควิธีการสร้างเครือข่าย

ในการสร้างหรือสนับสนุนการรวมตัวเป็นเครือข่าย จำเป็นต้องมีเทคนิค กระบวนการ และวิธีการ ในการเสริมสร้างและพัฒนาเครือข่าย เทคนิค วิธีการ เป็นปัจจัยหนึ่งที่เสริมสร้างกลุ่ม เครือข่ายให้มีความต่อเนื่อง เทคนิค วิธีการ เป็นทั้งเทคนิคส่วนบุคคลและระดับกลุ่มเครือข่ายที่ได้มี การสั่งสมในลักษณะที่เรียกว่า “เป็นภาษาเฉพาะกลุ่ม เครือข่าย” และการรักษาพันธกรณีที่มีต่อกัน ดังนั้น เทคนิค กระบวนการ และวิธีการเสริมสร้างเครือข่ายจึงเป็นสิ่งที่ควรศึกษาและนำมาประยุกต์ ให้เหมาะสมกับเครือข่ายของตน

Cor P. Veer ได้อธิบายถึงความจำเป็นในการสร้างเครือข่ายว่า การที่ปัจเจกบุคคลหรือ สถาบันมารวมกันเป็นกลุ่มซึ่งต้องมีความสนใจในเรื่องหนึ่งร่วมกัน อย่างไรก็ตามเพียงการรวมกลุ่ม กันเท่านั้นยังไม่อาจเป็นเครือข่ายงานได้ เพราะจะมีลักษณะเพียงการทำงานร่วมกัน (Workshop) คือ มีบุคคลมาร่วมสนทนากัน หากจะให้เป็นเครือข่ายต้องมีปัจจัยอีกข้อ คือ ความร่วมมือกันที่จะ ติดต่อสื่อสารความเต็มใจที่จะประสานงานกัน ข้อสำคัญสมาชิกต้องมีการยอมรับที่จะทำกิจกรรม ร่วมกันไม่ใช่เพียงแลกเปลี่ยนความคิดเห็นเท่านั้น ที่สำคัญต้องให้ความสำคัญกับขั้นตอนของการ พัฒนาระบบการมีส่วนร่วมภายในเครือข่าย เพราะจะสะท้อนให้เห็นถึงความพยายามที่จะร่วมมือ กันของเครือข่าย โดย Veer ได้เสนอถึงหลักปฏิบัติในการเสริมสร้างเครือข่าย ดังนี้

๑. ระบุกลุ่มหรือบุคคลที่สามารถทำหน้าที่กระตุ้น หรือทำให้เครือข่ายงานดำเนินไปได้
๒. การจัดการเครือข่ายที่ดี ต้องมีศิลปะในการประสานประโยชน์ ทำให้ผู้มีส่วนได้เสียแต่ ละฝ่ายได้ประโยชน์ร่วมกัน
๓. ในการพัฒนา การปฏิบัติ และติดตามผลของกิจกรรมหรือโครงการต่างๆ ของเครือข่าย จะต้องมีการติดต่อสื่อสารกันอย่างใกล้ชิด ระหว่างสมาชิกเครือข่ายผู้ได้รับประโยชน์และผู้ให้ทุน
๔. จำเป็นจะต้องมีความสนใจร่วมกัน วัตถุประสงค์และทัศนะร่วมกัน และมีวิธีการทำงาน ที่จะอำนวยให้เกิดการติดต่อสื่อสารระหว่างสมาชิก^{๖๘}

นอกจากนี้ วิจิต (พิทยา ว่องกุล บรรณาธิการ, น. ๗๑) ยังได้เสนอแผนแม่บทชุมชน ใน ส่วนของแผนความเข้มแข็งและการจัดการองค์กรเครือข่าย โดยใช้รูปแบบและกระบวนการ ดังนี้

๑. การจัดการความสัมพันธ์ระหว่างชาวบ้านและองค์กรชุมชนในพื้นที่ต่างๆ ทั่วประเทศ บน พื้นฐานทางสังคมวัฒนธรรม การช่วยเหลือ และการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน
๒. พัฒนาระบบการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เป็นขั้นตอน เพื่อก้าวเข้าสู่ความร่วมมือที่เป็น รูปธรรมในการพัฒนาเฉพาะด้านต่างๆ

^{๖๘} อ้างถึงใน สมพันธ์ เตชะอธิก และคณะ, ศักยภาพและเครือข่ายชุมชน, (ขอนแก่น: สถาบันวิจัย และพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๓๗), หน้า ๖๘.

๓. พัฒนาระบบการจัดการความสัมพันธ์ในรูปองค์กรเครือข่ายในระดับท้องถิ่น จังหวัด ภูมิภาค และระดับชาติ เพื่อให้เกิดระบบการจัดการพัฒนาที่ดำเนินงานร่วมกันในทุกๆ ด้าน

๔. ขยายความร่วมมือในเชิงปริมาณ และจัดความสัมพันธ์กับองค์กรชุมชนเมือง ส่วน บัณฑิต แก้วส่อง (๒๕๓๗, น. ๙๒) ได้กล่าวถึง กระบวนการพัฒนาเครือข่ายในทิศทางการพิจารณาป่าชุมชนในประเทศไทยของเครือข่ายป่าชุมชน ว่า

๑. การเข้าไปศึกษาวิจัย โดยเข้าไปเรียนรู้ในชุมชน
๒. การฝึกอบรม ศึกษา และดูงาน เพื่อเรียนรู้งานของชุมชนที่ประสบผลสำเร็จและแลกเปลี่ยนประสบการณ์

๓. การจัดทำแผนงาน โครงการเพื่อเสนอแหล่งทุนสนับสนุน

๔. การวิเคราะห์ผลการวิจัย เพื่อทำโครงการพัฒนา

๕. การประชุมเชิงปฏิบัติการ และ/หรือการสัมมนา เพื่อนำผลมาใช้ในการขยายเครือข่าย นฤมล นิราทร ได้จำแนกกระบวนการเสริมสร้างเครือข่ายออกเป็นขั้นตอนต่างๆ ดังนี้

๑. ขั้นการตระหนักถึงความจำเป็นในการสร้างเครือข่าย เป็นขั้นตอนที่ผู้ปฏิบัติงานหรือฝ่ายจัดการตระหนักถึงความจำเป็นในการสร้างเครือข่าย เพื่อจะทำงานให้บรรลุเป้าหมายรวมทั้งพิจารณาองค์กรต่างๆ ที่เห็นว่าเหมาะสมเข้าเป็นเครือข่ายในการทำงาน คำถามสำคัญที่จะเกิดขึ้นในขั้นตอนนี้ก็คือ

๑.๑ จะเข้าร่วมเป็นเครือข่ายกับองค์กรใด

๑.๒ จะได้รับประโยชน์ หรือจะต้องสละประโยชน์ด้านใดบ้างในการเข้าร่วมเป็นเครือข่าย

๑.๓ ระยะเวลาในการเข้าร่วมเป็นเครือข่าย จะนานเท่าใด

คำตอบสำหรับคำถามบางคำถามเหล่านี้ อาจจะมีการเปลี่ยนเมื่อระยะเวลาในการทำงานผ่านไประยะหนึ่งแล้ว

๒. ขั้นการติดต่อกับองค์กรที่จะเป็นเครือข่าย หลังจากที่ได้ตัดสินใจในองค์กรที่เห็นว่าเหมาะสมในการเข้าร่วมเครือข่าย ก็จะเป็นขั้นตอนของการติดต่อสัมพันธ์เพื่อชักชวนให้เข้าร่วมเป็นเครือข่ายในการทำงาน โดยการรวมเป็นเครือข่ายจะเกิดขึ้นเมื่อองค์กรมีความต้องการเหมือนกัน และต้องการกระทำกิจกรรมตอบสนองความต้องการเหมือนกัน ดังนั้น จะต้องสร้างความคุ้นเคย และการยอมรับ รวมทั้งความไว้วางใจระหว่างกันเป็นขั้นตอนของการปลูกจิตสำนึก โดยการให้ข้อมูลแลกเปลี่ยนข้อมูลและกระตุ้นให้อยากแก้ปัญหาาร่วมกันอาจเรียกขั้นตอนนี้ว่า เป็นขั้นตอนการเตรียมกลุ่มหรือเตรียมเครือข่าย (Pre-group)

๓. ขั้นตอนการสร้างพันธมิตรร่วมกัน เป็นขั้นตอนของการสร้างความผูกพันร่วมกัน ซึ่งหมายถึงการตกลงในความสัมพันธ์ต่อกันในขั้นตอนนี้องค์กรเข้าสู่การตกลงที่จะทำงานร่วมกัน ซึ่งในการที่จะทำกิจกรรมร่วมกันเพื่อตอบสนองความต้องการหรือแก้ปัญหา กลุ่มองค์กรจะต้องมีความรู้เพียงพอที่จะทำกิจกรรมได้ ดังนั้นจึงต้องเสริมความรู้ที่จำเป็นซึ่งอาจกระทำได้โดยแลกเปลี่ยนความรู้ภายในกลุ่ม คือ แลกเปลี่ยนกับองค์กรนอกกลุ่ม เช่น ศึกษาดูงาน เชิญวิทยากรมาถ่ายทอดเพิ่มพูนความรู้ เป็นต้น อาจเรียกขั้นตอนนี้ว่า กลุ่มศึกษาเรียนรู้ (Learning group) หากพิจารณาในประเด็นระดับการสร้างเครือข่ายก็เป็นขั้นตอนของ Informal Co-operation

๔. ขั้นตอนการพัฒนาความสัมพันธ์ เป็นขั้นตอนที่การสร้างเครือข่ายปรากฏผลงานเป็นรูปธรรม เป็นขั้นตอนของการเริ่มทำกิจกรรมโดยใช้ทรัพยากรร่วมกัน ขณะเดียวกันมีการตกลงกันในเรื่องการบริหารจัดการกลุ่ม ซึ่งเริ่มต้นด้วยการกำหนดวัตถุประสงค์ของกลุ่ม กำหนดกิจกรรมจัดวางข้อตกลงในการทำงาน กำหนดบทบาทของสมาชิก รวมทั้งสิทธิและหน้าที่ของหัวหน้ากลุ่ม เป็นต้น ขั้นตอนนี้อาจเรียกว่า ชั้นกลุ่มกิจกรรม (Action group) หากพิจารณาในประเด็นระดับการสร้างเครือข่าย ก็เรียกว่าเป็นระดับ Formal Agreement

๕. หลังจากขั้นตอนการพัฒนาความสัมพันธ์ จนนำไปสู่การทำกิจกรรมร่วมกันแล้วเมื่อผลงานเป็นที่ปรากฏชัด องค์กรเครือข่ายรู้สึกว่าคุณได้รับประโยชน์จากการเข้าเป็นเครือข่าย ความสัมพันธ์ของเครือข่ายจะแน่นแฟ้นขึ้นพร้อมกับการเรียนรู้ร่วมกัน การเรียนรู้ร่วมกันนอกจากจะเป็นประโยชน์ต่อการทำงานของฝ่ายปฏิบัติงานแล้ว ยังเป็นประโยชน์ต่อการสร้างความสัมพันธ์ด้วยความสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้นอาจนำไปสู่การขยายตัว ซึ่งอาจปรากฏในรูปของการขยายกิจกรรม หรือ การขยายกลุ่ม ตามพื้นที่ หรือ ตามลักษณะกิจกรรมในด้านระดับการสร้างเครือข่าย ขั้นตอนนี้อาจอยู่ในระดับการเข้า “ลงทุน” ในองค์กรใหม่ (Minority Investment) และการจัดตั้งองค์กรใหม่ร่วมกัน (Joint Venture)^{๒๙}

หากพิจารณาถึงประสบการณ์การทำงานของนักพัฒนาในการกระตุ้นหรือส่งเสริมให้เกิดเครือข่าย จากประสบการณ์ของศูนย์สังคมพัฒนาท่าแร่-หนองแสง จ.สกลนคร พบว่า มีกระบวนการในการเสริมสร้างเครือข่าย โดยเริ่มจากการส่งอาสาสมัครเข้าไปศึกษาชุมชนและเตรียมชุมชนด้วยการให้การศึกษาอบรมในเรื่องแนวทางการทำงานของศูนย์ฯ โดยเน้นการทำงานแนวศาสนา-วัฒนธรรมที่ถือ “คน” เป็นศูนย์กลางของการพัฒนา มิใช่เน้นที่ “วัตถุ” และเมื่อศูนย์ฯ พิจารณาเห็นว่า กลุ่มมีศักยภาพและความพร้อมจึงตัดสินใจให้การสนับสนุนกิจกรรมตามความต้องการของกลุ่ม โดยชาวบ้านต้องมีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมอย่างกรณีกลุ่มธนาคารข้าวชาวบ้านต้องร่วมกันสร้าง “ฉางข้าว” เสียก่อน ซึ่งเป็นบทพิสูจน์ความร่วมมือและน้ำใจของชาวบ้าน ตลอดจนการเลือกสรรบุคคลที่จะมาเป็นคณะกรรมการรับผิดชอบการดำเนินงานกลุ่ม และถ้าหากข้าวของกลุ่มไม่เพียงพอชาวบ้านสามารถขอการสนับสนุนจากศูนย์ฯ ได้ และเมื่อกลุ่มและชาวบ้านเติบโตขึ้นในระดับหนึ่งศูนย์ฯ จึงเริ่มปรับบทบาทหน้าที่ของตัวเองมาเป็นผู้กระตุ้นสำนึกในการช่วยเหลือชาวบ้านที่ด้อยโอกาสกว่าให้กับกลุ่ม โดยผ่านการพบปะแลกเปลี่ยนประสบการณ์การที่เยี่ยมชมนงาน ตลอดจนงานบุญต่างๆ นอกจากนี้ศูนย์ฯ ยังทำหน้าที่ประสานและเชื่อมโยงระหว่างชาวบ้านกับองค์กรเงินทุน ส่วนการดำเนินการต่างๆ ขึ้นอยู่กับการตัดสินใจของชาวบ้านเป็นสำคัญ

จากการศึกษาของโครงการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของเกษตรกรตามโครงการพัฒนาไทย-เนเธอร์แลนด์ (๒๕๓๑, น. ๖๕ - ๗๐) ได้สรุป ประสบการณ์เกี่ยวกับกระบวนการส่งเสริมการสร้างเครือข่ายของกลุ่มใน ๗ ขั้นตอน กล่าวคือ

๑. การรู้จักกลุ่ม/ขยายแนวคิดเรื่องกลุ่ม ในกรณีกลุ่มที่มีอยู่แล้วควรมีการสำรวจกลุ่มต่างๆ ที่มีอยู่ในหมู่บ้านและระหว่างหมู่บ้าน เพื่อนำมาจัดกลุ่มความสนใจหรือกลุ่มที่มีวัตถุประสงค์ใกล้เคียง

^{๒๙} นฤมล นิราทร, การสร้างเครือข่ายการทำงาน: ข้อควรพิจารณาบางประการ, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๒), หน้า ๓ - ๑๔.

กัน ส่วนกรณีที่ไม่มียุทธศาสตร์ผู้นำของกลุ่มที่เข้มแข็งไปพูดคุย จะช่วยให้เกิดการรวมกลุ่มใหม่ที่ง่ายและเร็วขึ้น

๒. การประชุมกลุ่ม เริ่มต้นเครือข่าย เป็นการกระตุ้นให้กลุ่มต่างๆ เห็นความสำคัญและสนใจที่จะมาพบกัน เพื่อให้กลุ่มมีโอกาสพูดคุยแลกเปลี่ยนกันให้มากขึ้น ทำให้ทราบแนวคิดซึ่งกันและกัน นอกจากนี้ยังเป็นการสร้างความสนิทสนมความเป็นเพื่อนระหว่างกลุ่ม

๓. กำหนดวัตถุประสงค์ร่วมกัน : แผนงานของเครือข่าย เพื่อพูดคุยแลกเปลี่ยนถึงปัญหาของแต่ละกลุ่ม หรือเรื่องต่างๆ โดยนักพัฒนาอาจตั้งคำถามให้แก่กลุ่ม เช่น

- เราารวมกันเพื่อวัตถุประสงค์อะไร
- จะแก้ปัญหาอะไรที่เป็นปัญหาร่วมของแต่ละกลุ่ม
- จะต้องทำอะไรบ้างจึงจะแก้ไขปัญหาต่างๆ ได้
- จะทำเมื่อไร ใครทำ เป็นต้น

๔. การทดลองทำกิจกรรมร่วมของเครือข่าย โดยอาจจะเริ่มจากกิจกรรมที่ไม่ยากเกินไป และคาดว่าจะได้ผล หลังจากทำกิจกรรมแล้วควรจะประชุมสรุปผลการทำกิจกรรมร่วมกัน แล้วตัดสินใจว่ามีความเป็นไปได้เพียงใดในการทำงานร่วมกัน กิจกรรมอื่นๆ เอื้อประโยชน์มากน้อยเพียงใด

๕. สร้างความชัดเจนของงานที่ทำร่วมกันของเครือข่าย โดยการกำหนดที่ชัดเจนของเครือข่าย คัดเลือกคณะกรรมการ ตั้งกฎกติกาความร่วมมือ กำหนดช่วงเวลาของการพบกัน

๖. การพัฒนาเป็นองค์กร โดยคณะกรรมการและสมาชิกต้องตัดสินใจร่วมกันว่าจะอยู่ในรูปแบบใด

๗. การก้าวต่อไปขององค์กรเครือข่าย เพื่อมุ่งสู่การเป็นองค์กรของเกษตรกรที่มีการพึ่งตนเอง และมีการพัฒนาที่ยั่งยืน

ดังนั้น อาจกล่าวได้ว่า เทคนิค วิธีการสร้างเครือข่ายจากประสบการณ์ข้างต้นเป็นประสบการณ์ การส่งเสริมเครือข่ายในชุมชนชนบทส่วนด้านกระบวนการส่งเสริมองค์กรเครือข่ายในเมือง จากรายงานประเมินผลโครงการพัฒนาคนจนในเมือง โดย บัณฑิต อ่อนดำ และ ปรีชาติ วลัยเสถียร ได้สรุปกระบวนการดำเนินงานเพื่อส่งเสริมและสนับสนุนเครือข่ายองค์กรชุมชนในเมืองใน ๔ ขั้นตอน คือ

๑. เริ่มต้นจากการที่กลไกท้องถิ่นหรือ พชม. เปิดเวทีในรูปของการประชุมสัมมนาสำหรับกลุ่มที่มีความสนใจเหมือนกัน ได้มีโอกาสมาแลกเปลี่ยนความคิดเห็นประสบการณ์และสรุปบทเรียนร่วมกัน บางเวทีมีการวิเคราะห์ปัญหาและสถานการณ์ร่วมกันด้วย

ในเวทีนี้กลไกท้องถิ่น หรือ พชม. จะกระตุ้นให้กลุ่มสนใจทำงานร่วมกันเป็นเครือข่าย โดยกระตุ้นให้มีการกำหนดวัตถุประสงค์ร่วมกัน และกำหนดกิจกรรมที่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ รวมทั้งโครงสร้างและหน้าที่ของเครือข่ายโดยเฉพาะโครงสร้างและหน้าที่ของคณะกรรมการ

๒. หลังจากเปิดเวทีให้กลุ่มสนใจมาแลกเปลี่ยนประสบการณ์ ความคิดเห็นและกระตุ้นให้เกิดเครือข่ายขึ้นแล้ว กลไกท้องถิ่น หรือ พชม. จะใช้กระบวนการเรียนรู้เสริมสร้างความสามารถให้คณะกรรมการ (ผู้นำ) แล้วแต่ความจำเป็นสำหรับการดำเนินงานของเครือข่ายนั้นๆ กระบวนการเรียนรู้ อาจเป็นเรื่องเกี่ยวกับการจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์ การจัดทำโครงการที่อยู่อาศัย การจัดทำธุรกิจชุมชน การจัดการเรื่องสิ่งแวดล้อม หรือเนื้อหาด้านการพัฒนาอื่นๆ

ในขั้นตอนนี้ ได้จัดว่า เป็นขั้นตอนในการเรียนรู้เกี่ยวกับเทคโนโลยี เพื่อนำไปใช้กิจกรรมของเครือข่าย

๓. ขั้นต่อมา ได้แก่ การที่คณะกรรมการ (ผู้นำ) เริ่มดำเนินการกิจกรรมเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ที่ได้ตั้งไว้ เช่น การจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์ การจัดทำโครงการที่อยู่อาศัย การจัดทำธุรกิจชุมชน การจัดการเรื่องสิ่งแวดล้อม เป็นต้น ในขั้นนี้ถือว่า เครือข่ายได้ทำหน้าที่เป็นองค์กรชุมชน (หรือกลุ่มกิจกรรม) เต็มที่ มิใช่เพียงเวทีหรือกลุ่มเรียนรู้เท่านั้น

๔. เมื่อพิจารณาถึงความสัมพันธ์ของเครือข่ายกับกลไกท้องถิ่น และพหุ. จะเห็นได้ว่า เครือข่ายจะประสานกับหน่วยงานภายนอกมากขึ้นเมื่อเครือข่ายมีกิจกรรมมากขึ้น เนื่องจากเนื้อหาของกิจกรรมที่มีความหลากหลาย ทำให้ต้องอาศัยความร่วมมือ การสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอกที่เกี่ยวข้องไม่ว่าจะเป็นหน่วยงานของรัฐ ภาคธุรกิจ และภาคองค์กรพัฒนาเอกชนหรือเครือข่าย (องค์กรชุมชน) อื่นๆ รวมทั้ง พหุ. อย่างไรก็ตาม การประสานงานกับบางหน่วยงานยังประสบปัญหาในการปฏิบัติงานร่วมกัน เนื่องจากความคิดเกี่ยวกับแนวทางดำเนินการแบบประชาชนเป็นศูนย์กลางชุมชนเป็นศูนย์กลาง และแบบพหุภาคี (Partnership) ยังเป็นเรื่องใหม่สำหรับภาคต่างๆ ในสังคม จำเป็นต้องมีการจัดหาแนวทางในการแก้ไขปัญหาดังกล่าวต่อไป^{๗๐}

จากการศึกษาสำรวจเอกสารที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการ เทคนิควิธีการสร้างเครือข่าย กล่าวได้ว่า การสร้างเครือข่ายจำเป็นต้องมีการส่งเสริมอย่างเป็นกระบวนการ โดยมีวิธีการดังนี้

๑. การศึกษาเรียนรู้ในระดับกลุ่ม/ชุมชน
๒. การกระตุ้นให้เกิดความสนใจ
๓. การเห็นความจำเป็นในการเชื่อมโยงเป็นเครือข่าย
๔. การเสริมสร้างความเข้มแข็งของเครือข่าย โดยเฉพาะการเสริมด้านการบริหารจัดการของเครือข่าย การเสริมพลังในการประสานงานการติดต่อสื่อสารของ “แกนประสาน” หรือ “แม่ข่าย” หากเครือข่ายมีการพัฒนาจนเกิดความเข้มแข็ง ก็จะเกิดพลังในการผลักดันต่อรองให้เป็นหมายในการรวมเป็นเครือข่ายบรรลุผลตามที่เครือข่ายได้กำหนดได้
๕. การสรุปประสบการณ์และการขยายงานอย่างต่อเนื่อง

๒.๓.๗ ปัจจัยที่มีผลต่อการพัฒนาความเข้มแข็งของเครือข่าย

ในกระบวนการส่งเสริมการสร้างเครือข่าย มิใช่เพียงการส่งเสริมจัดตั้งหรือเกิดการรวมตัวเป็นเครือข่าย สิ่งที่ควรคิดควบคู่ไปกับการสร้างเครือข่าย คือ การจะพัฒนาเครือข่ายให้เข้มแข็งเพื่อนำไปสู่การสร้างพลังในการเปลี่ยนแปลงได้อย่างไร การเสริมสร้างเครือข่ายเพื่อให้มีกิจกรรมอย่างต่อเนื่องเป็นสิ่งที่ยากยิ่งกว่า

วิเชียร แสงโชติ ได้ให้ข้อสังเกตเกี่ยวกับการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ และเครือข่ายอำนาจการต่อรองว่ามีปัญหาและข้อสังเกตดังนี้

๑. เครือข่ายการเรียนรู้เป็นเครือข่ายที่ขาดความต่อเนื่อง และขาดพลังเพราะไม่มีเป้าหมายร่วมที่ชัดเจน

^{๗๐} บัณฑิต อ่อนดำ และ ปรีชาติ วลัยเสถียร, อ้างแล้ว, ๒๕๔๐, หน้า ๑๔.

๒. เครือข่ายอำนาจต่อรอง มักจะถูกสร้างภาพให้สาธารณะเห็นว่าเป็นกลุ่มคนที่เห็นแก่ตัว เป็นกลุ่มที่มีนักการเมืองสนับสนุนเป็นเครื่องมือของนักการเมือง ทำให้ขาดความชอบธรรมในการดำเนินกิจกรรมแก้ไขปัญหาของตนเอง เนื่องจากสาธารณะไม่มีข้อมูลเพียงพอ^{๗๑}

นอกจากนี้ สัมพันธ์ เตชะอธิก และคณะ ได้อธิบายถึงการพิจารณาความเข้มแข็งของเครือข่ายชาวบ้านใน ๒ ลักษณะ คือ

๑. เครือข่ายภายในชุมชน มีข้อพิจารณาอยู่ ๓ ประเด็น คือ การมีส่วนร่วมของชาวบ้าน ผลของกิจกรรม และความเข้มแข็งขององค์กรผู้นำชาวบ้าน

๒. เครือข่ายภายนอกชุมชน มีข้อพิจารณาอยู่ที่การเชื่อมโยงงานของท้องถิ่นกับกระบวนการเรียนรู้ของคนภายนอกชุมชน^{๗๒}

อเนก นาคะบุตร ได้อธิบายถึง “พลังชุมชน” ของเครือข่ายป่าและเครือข่ายสิ่งแวดล้อม ด้านที่เป็น “โอกาส” ในการขยายผลการพัฒนาที่สำคัญ เช่น ค้นพบภูมิปัญญาชาวบ้านที่เกิดจากฐานคิด การจัดการและเทคนิควิธีหลากหลายทั่วทุกภาค มาถึงท้องถิ่นเป็นการปรับผสมผสานภูมิปัญญาเดิมให้สอดคล้องกับกระแสการเปลี่ยนแปลง และความรู้เทคนิคจากภายนอกด้วยทุกเครือข่ายชาวบ้านเกาะเชื่อมโยงกันด้วย “สำนักท้องถิ่น” ที่มีต่อการอนุรักษ์น้ำอนุรักษ์ป่า และทรัพยากรธรรมชาติ ทรัพยากรความหลากหลายทางชีวภาพร่วมกัน ด้วยการเห็นพ้องต่อการใช้ประโยชน์ร่วมกันจากทรัพยากรธรรมชาติเหล่านั้น และความตระหนักว่าจะต้องปกป้องพิทักษ์ไว้ให้ลูกหลานในระยะยาว^{๗๓}

เครือข่ายป่าชุมชน เครือข่ายอื่นๆ ในหลายพื้นที่มีการประสานเชื่อมโยงกับพันธมิตรชนชั้นกลาง เช่น กลุ่มพระ กลุ่มครู กลุ่มข้าราชการ และนักธุรกิจในพื้นที่ ตลอดจนกลุ่มนักพัฒนาจากองค์กรพัฒนาเอกชน

ประเด็นที่ อเนก นาคะบุตร ได้กล่าวข้างต้นค่อนข้างมีความสอดคล้องกับคณะอนุกรรมการดำเนินการด้านโครงสร้างของระบบการศึกษาและเครือข่ายของการเรียนรู้ ได้อธิบายถึงกลไกการดำเนินงานของเครือข่ายการเรียนรู้ ควรดำเนินงานภายใต้หลักการสำคัญ ๔ ประการ คือ

๑. การถ่ายทอด แลกเปลี่ยน และกระจายความรู้ ทั้งในส่วนของวิทยาการสากล และภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อปรับประยุกต์และสร้างองค์ความรู้ใหม่ๆ โดยเฉพาะที่เกี่ยวกับชุมชนและเพื่อสนับสนุนการเรียนรู้ทั้งของบุคคลและชุมชน เกี่ยวกับความรู้ดั้งเดิมที่สืบทอดกันมาภายในชุมชนสภาพปัญหา และความต้องการของชุมชนตลอดจนการปรับใช้วิทยาการสากลให้เหมาะสมกับการแก้ไขปัญหาและพัฒนาชุมชน

๒. การกระตุ้นความคิด ความใฝ่แสวงหาความรู้ จิตสำนึกในการพัฒนาชุมชนและการมีส่วนร่วมในการพัฒนา ทั้งนี้เพื่อเพิ่มพูนขีดความสามารถของบุคคลในการตัดสินใจเลือกทางเลือกที่

^{๗๑} วิเชียร แสงโชติ, ๒๕๔๐, อ้างแล้ว, หน้า ๑๑๔.

^{๗๒} สัมพันธ์ เตชะอธิก และคณะ, ๒๕๔๐, อ้างแล้ว, หน้า ๙๗.

^{๗๓} สมใจ ศรีมงคลทิพย์, บรรณาธิการ, ๒๕๓๗, อ้างแล้ว, หน้า ๙๖.

เหมาะสมสำหรับแก้ไขปัญหาของตนเอง และชุมชนบนพื้นฐานของการวิเคราะห์สภาพความต้องการ และเงื่อนไขของตนเองและชุมชน

๓. การแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร เกี่ยวกับโครงการพัฒนาชุมชนหน่วยงานต่างๆ ทั้งใน ภาครัฐ และเอกชน รวมทั้งหน่วยงานอื่นๆ อยู่ภายในเครือข่ายการเรียนรู้เพื่อให้หน่วยต่างๆ สามารถ ทราบถึงความเคลื่อนไหวของกันและกันในการพัฒนาชุมชนที่ตนเกี่ยวข้อง

๔. การระดมและประสานการใช้ทรัพยากรบุคคล วัสดุอุปกรณ์ อาคารสถานที่ และเงิน งบประมาณ เพื่อให้หน่วยงานต่างๆ สามารถใช้ทรัพยากรเหล่านี้ร่วมกัน เพื่อการพัฒนาชุมชนได้อย่าง มีประสิทธิภาพและลดความซ้ำซ้อน และสูญเปล่าให้มากที่สุด^{๗๔}

ในแผนแม่บทชุมชน วิจิต นันทสุวรรณ ได้นำเสนอมาตรการการกำกับการจัดกระบวนการเรียนรู้ ของชุมชนในด้านการพัฒนาความเข้มแข็งของเครือข่ายการเรียนรู้ของชุมชน โดยขยายเครือข่าย ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนไปสู่ชุมชนใหม่ ขยายเนื้อหาการเรียนรู้จากประเด็นหนึ่งไปสู่อีกประเด็น หนึ่ง ขยายกิจกรรมจากกิจกรรมเริ่มต้นไปสู่กิจกรรมเพื่อการแก้ปัญหาใหม่ๆ และขยายการเรียนรู้จาก กลุ่มชาวบ้านไปสู่การจัดการเรียนรู้เฉพาะกลุ่ม ได้แก่ เด็ก เยาวชน สตรี ฯลฯ ของชุมชน ไม่เพียงแต่ เอกสารงานเขียนดังกล่าวแล้วที่ได้พยายามอธิบายถึงปัจจัยที่ควรคำนึงในการพัฒนาเครือข่าย ยังมีงาน ศึกษาวิจัยหลายชิ้นที่ได้ศึกษาถึงปัจจัยที่ส่งผลต่อการดำรงอยู่และการพัฒนาเครือข่าย^{๗๕}

วิมลลักษณ์ ชูชาติ ได้ศึกษาการนำเสนอรูปแบบของกระบวนการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ สำหรับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้พบว่า การที่จะทำให้เครือข่ายการเรียนรู้ที่เกิดแล้วดำรงอยู่ต่อไป อย่างยั่งยืน ควรมีการจัดให้สมาชิกพบปะกันเป็นระยะอย่างสม่ำเสมอทั้งเป็นทางการและไม่ทางการ สนับสนุนการจัดกิจกรรมของเครือข่ายให้คุณค่าให้ขวัญและกำลังใจแก่สมาชิก กระตุ้นให้ร่วมมือกันทำ กิจกรรมการแลกเปลี่ยนข่าวสารซึ่งกันและกัน ปลุกฝังให้สมาชิกมีความสำนึกในความเป็นเจ้าของ องค์กรและห่วงแห่งทรัพยากรในท้องถิ่น ตลอดทั้งผู้นำเครือข่ายจะต้องรักษาภู ระเบียบ ที่สมาชิก ร่วมกันตกลงไว้ให้เคร่งครัด^{๗๖}

ส่วนการศึกษาของ ปาน กิมปี ได้ค้นพบว่า วิธีการจัดเครือข่ายการเรียนรู้ที่ประสบ ผลสำเร็จควรมีการดำเนินการ ๒ ลักษณะ คือ

๑. ส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ ได้แก่ การเสริมสร้างกิจกรรมให้คนในชุมชนมีการ แลกเปลี่ยนถ่ายทอดความรู้ กระจายความรู้ ตลอดจนมีการเรียนรู้อย่างเป็นระบบ โดยการวิเคราะห์ สภาพและปัญหา แสวงหาทางเลือกสำหรับการแก้ปัญหา ทดลองและสรุปผลการเรียนรู้ ซึ่งอาจทำได้ ในระหว่างชาวบ้านด้วยกันเอง หรือชาวบ้านกับผู้นำ หรือผู้รู้ในชุมชน การดำเนินการส่งเสริม กระบวนการเรียนรู้ดังกล่าวนี้ ในระยะแรกจำเป็นจะต้องเรียนรู้ประสานงานเพื่อจัดกิจกรรมส่งเสริม กระบวนการการเรียนรู้ก่อน จนกว่าคนในชุมชนจะสามารถดำเนินการได้เอง

๒. สร้างเครือข่ายการเรียนรู้ ได้แก่ การประสานเชื่อมโยงหน่วยงานต่างๆ ในชุมชน และ องค์กรภายนอกชุมชน เพื่อให้เข้ามามีบทบาทในการส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน การพัฒนา

^{๗๔} อ้างถึงใน ปาน กิมปี, ๒๕๔๐, อ้างแล้ว, หน้า ๓๐.

^{๗๕} พิทยา ว่องกุล, บรรณาธิการ, ๒๕๔๒, อ้างแล้ว, หน้า ๘๘ - ๘๙

^{๗๖} วิมลลักษณ์ ชูชาติ, ๒๕๔๐, อ้างแล้ว, หน้า ๕.

คนที่เป็นสมาชิกพัฒนาความสัมพันธ์ระหว่างคนในกลุ่มในฐานะเป็นสมาชิกองค์กร โดยให้มีความต่อเนื่องประสานสัมพันธ์อย่างราบรื่น ซึ่งจะต้องมีการระดมแหล่งทรัพยากร ความรู้ วิทยาการ วัสดุ อุปกรณ์ อาคารสถานที่ ฯลฯ เข้ามาดำเนินการ การระดมทรัพยากรต่างๆ เพื่อสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ นั้นจะเป็นการเปิดโอกาสให้คนทุกคนในชุมชนสามารถเรียนรู้ได้อย่างต่อเนื่อง และยืดหยุ่นตามความต้องการของแต่ละคน^{๗๗}

เมื่อพิจารณาถึงปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จของเครือข่ายการเรียนรู้ที่สำคัญ ได้แก่

๑. ปัจจัยภายนอก ได้แก่ การเผยแพร่แนวคิดใหม่เกี่ยวกับการพัฒนาการให้ความสำคัญและความต่อเนื่องของรัฐต่อนโยบายการพัฒนาแบบพึ่งตนเองของชุมชน ความร่วมมือและการสนับสนุนจากองค์กรภายนอกที่เกี่ยวข้อง

๒. ปัจจัยภายใน ได้แก่ ความตระหนักในปัญหาของชุมชน การมีผู้นำชุมชนที่มีความสามารถในการสร้างกระบวนการเรียนรู้ของกลุ่ม การจัดกิจกรรมการศึกษาออกโรงเรียนในรูปแบบและวิธีการที่เหมาะสมกับการแก้ปัญหาของชุมชน ตลอดจนความสามารถในการประสานเชื่อมโยงกับองค์กรเครือข่าย โดยเน้นการจัดกระบวนการเรียนรู้เพื่อการพึ่งตนเอง

นอกจากนี้ ประหยัด จตุพรพิทักษ์กุล ได้ศึกษาเครือข่ายการเรียนรู้เกี่ยวกับระบบเกษตรกรรมทางเลือกของชุมชน พบว่า เงื่อนไขและปัจจัยที่มีผลต่อการเกิดเครือข่ายการเรียนรู้ มี ๘ ประการคือ

๑. ความสัมพันธ์ทางสังคมของชุมชนที่มีความสัมพันธ์ทางเครือญาติสูง

๒. บทเรียนการเผชิญกับวิกฤติการณ์ปัญหาร่วมกันของชุมชนที่ได้เรียนรู้ปัญหาและบทเรียน การแก้ไขปัญหาาร่วมกัน

๓. วัฒนธรรมและประเพณีของชุมชนท้องถิ่น ที่ต้องมีพิธีกรรมต่างๆ ร่วมกันเป็นสื่อในการพบปะ และการผลิตทางอุตสาหกรรมในการดำเนินชีวิตาร่วมกันของชุมชน

๔. องค์กรชุมชนหรือการรวมกลุ่มทำกิจกรรมแก้ไขปัญหาาร่วมกัน การจัดการกลุ่มนอกจากเป็นการดำเนินการแก้ไขปัญหาแล้ว กลุ่มยังอยู่ในฐานะที่สร้างเงื่อนไขให้ชุมชนเกิดการเรียนรู้ร่วมกัน

๕. ความสามารถของผู้นำ หรือแม่ข่ายการเรียนรู้ของชุมชนที่มีอุดมการณ์เพื่อชุมชน มีความสามารถในการวิเคราะห์เท่าทันสถานการณ์ กระตือรือร้นในการแก้ไขปัญหาของชุมชน

๖. การคมนาคม และการสื่อสารมวลชน ที่ได้รับการพัฒนาเพื่อให้คนในชุมชนติดต่อสื่อสารกันได้สะดวกรวดเร็วมากขึ้น

๗. สถานการณ์ทางการเมือง ทั้งการเมืองในระดับชุมชนในปกป้องดูแลการจัดทรัพยากรของท้องถิ่น และสถานการณ์การเมืองในระดับชาติที่เป็นกระแสและบรรยากาศการเมืองแบบประชาธิปไตย

^{๗๗} ปาน กิมปี, ๒๕๔๐, อ้างแล้ว, หน้า ๓๐ - ๓๑.

๘. การสนับสนุนจากภายนอก โดยเฉพาะการสนับสนุนขององค์กรพัฒนาเอกชนที่สนับสนุนให้เกิดความเข้มแข็งขององค์กรชุมชน ทั้งด้านข้อมูล ข่าวสาร เงิน-ทุน กำลังใจ ในกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน^{๗๘}

เช่นเดียวกับบทความของ บัวพันธ์ พรหมพักพิง เกี่ยวกับการสร้างเครือข่ายองค์กรประชาชน: สถานะปัจจุบันและอนาคตขององค์กรชาวบ้านเพื่อการพัฒนาภาคอีสาน สามารถสรุปปัญหาที่สำคัญในการสร้างเครือข่ายชาวบ้านใน ๒ ประการ คือ

ประการแรก ความสัมพันธ์ระหว่าง “องค์กรชาวบ้านฯ” และหมู่บ้านสมาชิกในบางครั้งมีความขัดแย้ง โดยเฉพาะความเป็นชุมชนและการมองผลประโยชน์ขององค์กรที่จำกัดขอบเขตอยู่ในแต่ละชุมชน ความรู้สึกหมู่บ้านใครหมู่บ้านมัน ฯลฯ สิ่งต่างๆ เหล่านี้ทำให้เกิดความขัดแย้งระหว่างชุมชนกับองค์กรชาวบ้านฯ

ประการที่สอง เป็นปัญหาเกี่ยวกับคุณลักษณะเฉพาะของตัวผู้นำและการจัดระเบียบการแบ่งแยกหน้าที่ของกรรมการ ผู้นำแต่ละคนมีภูมิหลัง โลกทัศน์ ตลอดจนความถนัดที่ไม่เหมือนกันและอยู่ในระดับแตกต่างกัน การสนับสนุนองค์กรให้เกิดผู้นำในลักษณะที่ “เป็นทีม” จึงต้องอาศัยเวลา และมีความยุ่งยากมากกว่าการสร้างผู้นำแบบคนเดียว^{๗๙}

จากการศึกษาสำรวจเอกสารที่เกี่ยวข้องกับปัจจัยที่มีผลต่อการพัฒนาความเข้มแข็งของเครือข่าย เห็นได้ว่ามีปัจจัยที่หนุนเสริมการพัฒนาของเครือข่ายให้มีความเข้มแข็งมากยิ่งขึ้น รวมถึงปัจจัยที่เป็นข้อจำกัดต่อการพัฒนาเครือข่าย ทั้งนี้องค์ประกอบหลักสำหรับวิเคราะห์ปัจจัยที่สัมพันธ์กับการพัฒนาเครือข่าย ได้แก่ องค์ประกอบเกี่ยวกับสมาชิกของเครือข่าย ความสามารถ “แกนนำ” หรือ “แม่ข่าย” ทั้งความสามารถด้านบริหารจัดการ และความสามารถในการติดต่อสื่อสาร ตลอดจนปัจจัยแวดล้อมที่เกี่ยวข้องกับเครือข่าย ได้แก่ กระบวนการส่งเสริมของหน่วยงานสนับสนุน รวมถึงปัจจัยแวดล้อมทางด้านการเมือง สังคม วัฒนธรรมในท้องถิ่นนั้นๆ ที่มีผลต่อการพัฒนาเครือข่าย

๒.๓.๘ การวิเคราะห์เครือข่าย

พระมหาสุทิตย์ อาภากรโธ กล่าวว่า การวิเคราะห์เครือข่ายทางสังคมนั้น มีความแตกต่างไปจากการวิเคราะห์ถึงระบบการทำงานในประเภทอื่นๆ เพราะความเป็นเครือข่าวนั้น เป็นกระบวนการที่มีโครงสร้างสัมพันธ์สลับซับซ้อน เป็นเรื่องของความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคนและคนกับกระบวนการทำงานในด้านต่างๆ ตามที่กล่าวแล้ว กล่าวคือ เครือข่ายแต่ละเครือข่ายต่างก็มีวัตถุประสงค์ เป้าหมาย ภารกิจ และกิจกรรมที่แตกต่าง อีกทั้งวงจรชีวิตของเครือข่ายก็มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ดังนั้น การที่จะบอกว่า เครือข่ายใดเป็นเครือข่ายที่มีความเข้มแข็ง มีกิจกรรมที่ต่อเนื่อง มีกระบวนการทำงานที่มีประสิทธิภาพนั้น ยังต้องใช้ความละเอียดรอบคอบในการพิจารณา เพราะในบางครั้งกิจกรรมและสภาพการณ์ที่เกิดขึ้นนั้น อาจเป็นเพียงส่วนเสี้ยวหนึ่งของ

^{๗๘} ประหยัด จตุพรพิทักษ์กุล, ๒๕๓๘, อ้างแล้ว, หน้า ๑๒๒.

^{๗๙} บัวพันธ์ พรหมพักพิง, ๒๕๓๘, อ้างแล้ว, หน้า ๒๘.

ความเป็นเครือข่ายใยที่เชื่อมโยงและการดำรงอยู่ในสังคมมนุษย์ ซึ่งจะมีการวิเคราะห์ด้วยเกณฑ์หรือดัชนีชี้วัดที่หลากหลาย^{๕๐}

ปัจจุบัน ได้มีความพยายามในการศึกษาถึงแนวทางการวิเคราะห์และการประเมินผลเครือข่ายในด้านต่างๆ ทั้งในเชิงคุณภาพและปริมาณและในเชิงอัตวิสัยและภาวะวิสัย โดยส่วนหนึ่งนั้น ได้มีการกำหนดเกณฑ์มาตรฐานและตัวชี้วัดเกี่ยวกับกระบวนการ ผลงาน และโครงสร้างความสัมพันธ์ของเครือข่าย ซึ่งวัตถุประสงค์ในการวิเคราะห์และการประเมินผลเครือข่ายที่หลากหลายตามความสนใจและเป้าหมายของหน่วยงานหรือเครือข่ายนั้นๆ ที่จะวิเคราะห์และประเมินผลศักยภาพของเครือข่าย

การวิเคราะห์เครือข่ายนั้นมีเป้าหมายหลักเพื่อที่จะบอกว่า เครือข่ายที่มีความเข้มแข็ง มีความสั่นไหวของข้อมูล มีกระบวนการที่มีชีวิตชีวา มีการบริหารจัดการที่ดี และมีกระบวนการทำงานที่มีประสิทธิภาพนั้น ควรีกระบวนการจัดการหรือใช้เกณฑ์เช่นใดในการพิจารณาในที่นี้จะกล่าวถึงแนวทางการวิเคราะห์และประเมินเครือข่าย โดยนัยต่างๆ เพื่อให้เกิดความเข้าใจในกระบวนการทำงานของเครือข่ายที่ชัดเจน ดังนี้

๑. การวิเคราะห์องค์ประกอบและกระบวนการของเครือข่าย
๒. การวิเคราะห์โครงสร้างความสัมพันธ์ของเครือข่าย
๓. การวิเคราะห์ผลงานของเครือข่าย

๑. การวิเคราะห์องค์ประกอบและกระบวนการของเครือข่าย การวิเคราะห์องค์ประกอบและกระบวนการของเครือข่าย เป็นการพิจารณาโครงสร้างของเครือข่ายหรือสิ่งที่รวมกันเข้าเป็นเครือข่าย ซึ่งประกอบด้วยทั้งสิ่งที่เป็นอย่างอยู่และสิ่งที่เกิดขึ้นจากการกำหนดหรือให้ความหมายของการรวมตัวกันเป็นเครือข่าย และการพิจารณาถึงกระบวนการของเครือข่ายที่มีความเกี่ยวข้องกับ ๑) การประสานพลัง ๒) การจัดการตนเองที่เกิดจากการสร้างความสัมพันธ์ ความไว้ระเหยียบและความเป็นระเบียบ (chaordic) บนเส้นทางแห่งความร่วมมือและการแข่งขัน และ ๓) ความเป็นพหุลักษณะ (pluralities) หรือกระบวนการที่หลากหลายซับซ้อนในสิ่งที่ดำรงอยู่และกระบวนการที่มีความเคลื่อนไหวของสิ่งต่างๆ เช่น ข้อมูล กิจกรรมภายในเครือข่ายเหล่านั้น

การวิเคราะห์เครือข่ายโดยนัยนี้ คือ การสร้างความเข้าใจในความเป็นเครือข่ายโดยไม่ยึดติดกับสถานะของเครือข่ายที่เป็นอยู่ในขณะนั้น ซึ่งอาจเริ่มต้นจากการพิจารณาองค์ประกอบของเครือข่ายเพื่อให้รู้ว่า องค์ประกอบที่รวมกันเข้าและเป็นปัจจัยเสริมสร้างให้เกิดการประสานงาน และการจัดการตนเองของเครือข่ายนั้น ประกอบด้วยสิ่งใดบ้าง โดยอาจพิจารณาถึงเงื่อนไขของกาลเทศะที่เกิดขึ้น เช่น สมาชิก จุดมุ่งหมาย การทำหน้าที่ระหว่างกัน การมีส่วนร่วมในการดำเนินการกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระบบความสัมพันธ์ และการสื่อสารระหว่างสมาชิก เป็นต้น ซึ่งเป็นการมองในภาพรวมองค์ประกอบของเครือข่ายทั้งหมด เหมือนดังที่เรามองตัวตนว่า ประกอบด้วยธาตุทั้ง ๔ ดิน น้ำ ลม ไฟ หรือสิ่งที่เป็นอย่างอยู่ และสิ่งที่เป็นามธรรม ได้แก่ จิตวิญญาณ การรับรู้ เป็นต้น ในที่นี้จะกล่าวถึงการวิเคราะห์องค์ประกอบและกระบวนการของเครือข่ายใน ๒ ลักษณะ คือ

^{๕๐} พระมหาสุทนต์ อาภากรโ, ๒๕๕๐, อ้างแล้ว, หน้า ๑๕๘ - ๑๗๒.

๑.๑ การวิเคราะห์องค์ประกอบของเครือข่าย สามารถพิจารณาได้จากสิ่งที่เป็นอยู่ และสิ่งที่เกิดขึ้นจากการกำหนดในความหมายของการเป็นเครือข่าย

โดยประการแรกสามารถพิจารณาได้จาก สมาชิก วัตถุประสงค์ เป้าหมาย กฎกติกา ภารกิจ กิจกรรม และกองทุนของเครือข่าย เป็นต้น ซึ่งเป็นสิ่งที่มีอยู่ มองเห็นได้ จับต้องได้ และเป็น การดำเนินงานของเครือข่าย เช่นว่า มีสมาชิกเท่าไร มีกรรมการหรือไม่ สมาชิกมีความสนใจใน กิจกรรมในระดับไหน กฎกติกาของเครือข่ายเป็นอย่างไรมีการเก็บรวบรวมข้อมูลของเครือข่ายหรือไม่ มีกิจกรรมพบปะกันหรือไม่ เป้าหมายหลักในการทำงานคืออะไร กิจกรรมที่ทำมีความหลากหลาย หรือไม่มีกองทุนและกำหนดเป้าหมายเพื่อให้เครือข่ายมีกิจกรรมและการดำเนินงานที่ต่อเนื่อง

ส่วนประการหลังพิจารณาได้จาก ความหมายของการรวมตัวกันเป็นเครือข่าย เช่น กระบวนการมีส่วนร่วมของสมาชิก การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การพึ่งพาอาศัย ความเท่าเทียมในการให้ และรับ การสื่อสารเพื่อสร้างความหมายและโลกทัศน์ร่วม การสร้างและพัฒนาเครือข่าย การปรับเปลี่ยนแนวคิดและกระบวนการทัศนในการทำงาน เป็นต้น ซึ่งสิ่งต่างๆ ดังกล่าว สามารถสร้างตัวชี้วัด หรือสร้างข้อกำหนดขึ้นมาได้ เช่นว่า กระบวนการเรียนรู้ของเครือข่ายสามารถนำไปสู่การพัฒนาและ การแก้ไขปัญหาของสังคมได้หรือไม่ การมีส่วนร่วมของทุกฝ่ายจะเป็นปัจจัยหลักที่ก่อให้เกิดการ ขับเคลื่อนทางสังคมได้หรือไม่ การสร้างความรู้และการจัดการความรู้ของเครือข่ายมีผลที่น่าพอใจ หรือไม่ การพัฒนาขีดความสามารถของเครือข่ายจะช่วยให้เกิดความสิ้นไหลของข้อมูลกิจกรรมได้ หรือไม่ การแลกเปลี่ยนเรียนรู้และความเอื้ออาทรต่อกันจะนำไปสู่การทำงานที่มีประสิทธิภาพได้ หรือไม่ เป็นต้น

การวิเคราะห์ถึงองค์ประกอบของเครือข่ายดังกล่าว จะเป็นแนวทางหนึ่งในการวิเคราะห์ เครือข่ายและเป็นแนวทางที่นำไปสู่การเรียนรู้และการกำหนดตัวชี้วัดของเครือข่าย โดยตัวชี้วัดของ เครือข่ายไม่ว่าจะเป็นเครือข่ายประเภทใดอาจมีทั้งความแตกต่างและคล้ายคลึงกัน ซึ่งอาจกำหนด ขึ้นมาตามความเหมาะสมของสถานการณ์และช่วงเวลานั้นๆ เพียงแต่สมาชิกแกนนำหรือผู้ ประสานงานในเครือข่ายมีความรู้มีความเข้าใจ และมีการปรับตัวให้เข้ากับสภาพการณ์นั้นๆ ก็เกิด การเรียนรู้และการจัดการตนเองได้อย่างน่าอัศจรรย์

๑.๒ การวิเคราะห์กระบวนการของเครือข่าย สามารถพิจารณาได้จากกระบวนการของ เครือข่าย ซึ่งเป็นกระบวนการที่หลากหลายซับซ้อนและแปรเปลี่ยนอยู่ตลอดเวลา โดยการวิเคราะห์ เครือข่ายนัยนี้เป็นการมองถึงการเข้ามาร่วมกันอย่างมีจุดหมายของบุคคลและองค์กร บนเส้นทางของ การสร้างสรรค์และการจัดการแนวใหม่ ที่ใช้การประสานพลังและการมองอย่างเป็นองค์รวมเป็น เครื่องมือในการทำงาน โดยมีแนวทางการวิเคราะห์ดังนี้

๑) การวิเคราะห์เครือข่ายโดยนัยแห่งการประสานพลัง (Synergy) เป็นการพิจารณา ถึงกระบวนการทำงานของเครือข่ายที่เป็นการเชื่อมประสานผู้คน กระบวนการและสิ่งต่างๆ เข้า ด้วยกัน เพื่อให้เกิดการจัดการตนเองและสังคมในแนวทางใหม่ที่มาจากความพึงพอใจและการ ประสานผลประโยชน์ระหว่างกัน โดยอาจจะพิจารณาจากกระบวนการทำงานในจุดเล็กๆ และการ ทำงานโดยภาพรวมของหน่วยใหญ่ รวมทั้งระบบความสัมพันธ์ที่นำไปสู่การเสริมสร้างพลังและอำนาจ การต่อรอง ซึ่งสามารถกำหนดตัวชี้วัดได้ เช่น การกำหนดวัตถุประสงค์ของเครือข่าย การประสานงาน ภายในเครือข่าย การติดต่อสื่อสารกับสังคมภายนอก การเข้าถึงช่องทางการสื่อสารของมวลสมาชิก

และกระบวนการพัฒนาเครือข่าย เป็นต้น ซึ่งการวิเคราะห์เครือข่ายโดยนัยนี้จะช่วยให้เรามองเห็นกระบวนการทั้งหมดของเครือข่ายว่า แท้ที่จริงแล้วการรวมตัวเป็นเครือข่ายของผู้คนในสังคมนั้นก็คือการประสานความร่วมมือและการสร้างความสมดุลระหว่างความสนใจและกระบวนการทำงานของบุคคลที่มาจากความไว้วางใจ การพึ่งพาอาศัย การแข่งขัน และการต่อรองระหว่างกัน

๒) การวิเคราะห์เครือข่ายโดยนัยของการจัดการตนเอง เป็นการพิจารณาถึงการจัดการตนเองของเครือข่าย ในมิติของการจัดลำดับความสัมพันธ์ระหว่างภารกิจและกระบวนการที่นำไปสู่เรียนรู้ การปรับตัว และการทำกิจกรรมความเคลื่อนไหวในสิ่งต่างๆ ของเครือข่าย ซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับสถานการณ์ที่เกิดขึ้นในสังคมทั้งที่เป็นสถานะของการแข่งขันและความร่วมมือ หรือที่เรียกว่าเป็นสถานะที่เป็นความเป็นระเบียบและความไร้ระเบียบ (Chaordic) โดยพิจารณาจากความสามารถในการจัดการความรู้ การปรับตัวของเครือข่าย การสร้างสัมพันธ์ภาพ และการกำหนดแบบแผนพฤติกรรมของเครือข่ายที่แสดงออกต่อสาธารณชนในช่วงเวลานั้น ซึ่งสามารถกำหนดตัวชี้วัดได้ เช่น เครือข่ายมีการจัดการความรู้หรือไม่ ความไหลเวียนของข้อมูลข่าวสารของเครือข่ายเป็นอย่างไร กระบวนการเรียนรู้การสร้างสัมพันธ์ภาพและแนวร่วมของเครือข่ายเป็นอย่างไร การเสริมสร้าง และการพัฒนาเครือข่ายเป็นอย่างไร เป็นต้น ซึ่งมุ่งเน้นการจัดการตนเองของเครือข่ายมากกว่าการจัดการ และการพึ่งพาจากองค์กรภายนอก

๓) การวิเคราะห์ความเป็นพหุลักษณะของเครือข่าย เป็นการพิจารณาความหลากหลายของเครือข่ายโดยนัยต่างๆ เช่น ความหลากหลายของสมาชิก พื้นที่ดำเนินการ กระบวนการ ประเภทกิจกรรม รูปแบบความสัมพันธ์ การรวมตัว การกระจายตัว การเป็นเนื้อเดียวกันหรือส่วนผสมผสานที่หลากหลาย โครงสร้างที่ออกแบบหรือโครงสร้างความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ และความเป็นเครือข่ายย่อยที่สลับซับซ้อนภายในเครือข่ายใหญ่ เป็นต้น ซึ่งลักษณะที่หลากหลายนของเครือข่ายนั้น จะช่วยให้เรามองเห็นภารกิจ กิจกรรม และการดำเนินการของเครือข่ายที่เลื่อนไหลไปมา มีวงจรชีวิตที่ขึ้นลงโดยจะต้องทำความเข้าใจและกำหนดเกณฑ์ชี้วัดที่เหมาะสมในการวิเคราะห์

การวิเคราะห์เครือข่ายโดยนัยดังกล่าว เป็นการวิเคราะห์องค์ประกอบและกระบวนการของเครือข่ายในภาพรวม ซึ่งเป็นแนวทางหนึ่งนำไปสู่การจัดการเครือข่ายที่มีประสิทธิภาพ เพราะเป็นการสร้างความเข้าใจและการเรียนรู้เชิงประเมินถึงสถานการณ์และกระบวนการทำงาน รวมทั้งการกำหนดเป้าหมายในการพัฒนาเครือข่าย ซึ่งจะต้องกำหนดเกณฑ์ชี้วัดในแต่ละด้านที่เหมาะสม

สรุป การวิเคราะห์องค์ประกอบและกระบวนการของเครือข่าย ก็คือ การพิจารณาถึงสิ่งที่รวมกันเข้าเป็นเครือข่าย เช่น สมาชิก วัตถุประสงค์ เป้าหมาย จิตสำนึกร่วม ภารกิจ กิจกรรม การเรียนรู้ เป็นต้น เป็นสิ่งที่ เป็นบริบทหรือเงื่อนไขปัจจัยต่างๆ เช่น กระบวนการประสานความร่วมมือ การจัดการตนเอง และการกำหนดแบบแผนความสัมพันธ์ที่หลากหลายของเครือข่าย

แนวคิดการวิเคราะห์เครือข่ายดังกล่าว มีความสอดคล้องกับการประเมินเครือข่ายในบางประเด็นของ สีสภรณ์ นาครทรรพ ที่ได้กล่าวถึงตัวชี้วัดเกี่ยวกับการจัดการกลุ่ม องค์กรชุมชน และเครือข่าย จากประสบการณ์ของนักพัฒนาชนบทว่า มีองค์ประกอบที่สำคัญ ๖ ประการ ในการที่จะวิเคราะห์และประเมินกลุ่มและเครือข่าย ได้แก่ วัตถุประสงค์ของการรวมกลุ่ม กฎกติกา สมาชิก กรรมการ กิจกรรม และกองทุนกลุ่ม/เครือข่าย และจากการศึกษาของ ปุสดี มอนซอน และคณะ

(๒๕๔๖, น.๕ - ๗) ที่กล่าวถึงหลักเกณฑ์และองค์ประกอบในการทำงานและการวิเคราะห์เครือข่าย โดยมองถึงวิธีการทั้งที่เป็นเชิงคุณภาพและประเมิน โดยกำหนดใช้เกณฑ์พิจารณาการวิเคราะห์เครือข่ายใน ๓ ด้าน คือ ๑) องค์ประกอบของการทำงานเครือข่ายที่ดี เช่น สมาชิก กิจกรรม กระบวนการทำงาน ๒) ภาคกิจการทำงานของเครือข่าย เช่น การเรียนรู้ การศึกษาดูงาน การติดต่อสื่อสาร ฯลฯ และ ๓) ขั้นตอนการสร้างและพัฒนาเครือข่าย เช่น การสร้างผู้นำ การแสวงหา มิตรร่วมคิดร่วมทำ การสร้างควมไว้วางใจ เป็นต้น^{๑๑}

๒.๓.๙ การวิเคราะห์โครงสร้างความสัมพันธ์ของเครือข่าย

การวิเคราะห์โครงสร้างความสัมพันธ์ของเครือข่ายนั้น เป็นการพิจารณาถึงระบบความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน และคนกับกระบวนการทำงานของเครือข่ายในด้านต่างๆ ที่มีความเกี่ยวข้องกับการจัดการข้อมูลการติดต่อสื่อสาร และความสามารถในการตอบสนองต่อการเรียนรู้ระหว่างคนกับกระบวนการของเครือข่าย เช่น กิจกรรม โหนด (node) ชุมทาง (hub) และเครือข่ายย่อย (sub network) ซึ่งเป็นความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นทั้งภายในและภายนอกเครือข่าย โบเซแวง (Jeremy Boissevain, ๑๙๙๑ อ้างใน เบญจา ยอดดำเนิน และคณะ, ๒๕๔๑) กล่าวถึงความสัมพันธ์ที่มีความหลากหลายเป็นความสัมพันธ์ทางสังคมในลักษณะของเครือข่าย ๔ ประการ ได้แก่ ๑) ความสัมพันธ์ที่มีความหลากหลายเป็นความสัมพันธ์เชิงซ้อนที่สามารถอธิบายด้วยทฤษฎีบทบาท (role theory) โดยแต่ละบทบาทจะมีบรรทัดฐานและความคาดหวังเป็นตัวชี้แนะแนวทางพฤติกรรมที่ปฏิบัติในกลุ่ม ซึ่งสามารถเชื่อมโยงกับแนวคิดการเพิ่มพลังอำนาจในการทำกิจกรรมให้กับกลุ่มทางสังคม ๒) ความสัมพันธ์ทางสังคมที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของการแลกเปลี่ยน ซึ่งสามารถใช้ทฤษฎีการแลกเปลี่ยน (exchange theory) จากการกระทำที่สังคมกำหนดและคาดหวัง โดยความสัมพันธ์จะต้องตั้งอยู่บนการรับรู้และการตัดสินใจในการแลกเปลี่ยน ๓) ความสัมพันธ์ทางสังคมในลักษณะเท่าเทียมและไม่เท่าเทียม ความสัมพันธ์ที่วางอยู่บนพื้นฐานการแลกเปลี่ยนก่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนที่สมดุล และไม่สมดุล ซึ่งสามารถเชื่อมโยงไปถึงกระบวนการความเข้มแข็งในขั้นตอนของกิจกรรมสาธารณะของชุมชนในการสร้างเครือข่ายการมีส่วนร่วม ๔) ความถี่และระยะเวลาของความสัมพันธ์เป็นจุดในการกำหนดพฤติกรรม ซึ่งสามารถพิจารณาได้จากระบบและลักษณะของการติดตามและประเมินผลจากโครงการเครือข่ายที่มีกิจกรรมที่ต่อเนื่อง แนวคิดการวิเคราะห์โครงสร้างความสัมพันธ์ดังกล่าว จะเห็นได้ว่า มีความเกี่ยวข้องกันกับข้อมูลความสัมพันธ์การติดต่อสื่อสารและการพบปะระหว่างกลุ่ม

โดยการวิเคราะห์ถึงโครงสร้างความสัมพันธ์ของเครือข่ายนั้น เราสามารถพิจารณาได้จากตัวอย่างของกระบวนการทำงานของเครือข่ายคอมพิวเตอร์และอินเทอร์เน็ต ที่เชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างผู้คนที่อยู่ในสถานที่ต่างๆ เข้าด้วยกัน และความสามารถในการตอบสนองความต้องการของผู้คนในการค้นหาข้อมูล การแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร ความรู้ ความคิดเห็น การให้คำปรึกษา และกระบวนการเรียนรู้ในด้านต่างๆ ซึ่งความเป็นข่ายใยที่เชื่อมโยงระบบคอมพิวเตอร์และอินเทอร์เน็ตนั้น มีสิ่งที่เกี่ยวข้องกันในรูปแบบต่างๆ อย่างมากมาย ทั้งในด้านข้อมูล ระบบการติดต่อสื่อสาร และระบบ

^{๑๑} สีสลาภรณ์ นาคทรพรพ, ๒๕๓๙, อ้างแล้ว, หน้า ๒๕๐ - ๒๕๓.

การบริหารจัดการในเรื่องของผลิตภัณฑ์ (hardware and software) รวมทั้งการจัดการระบบที่เกี่ยวข้องกับมนุษย์และสังคม

ดังนั้น การวิเคราะห์เครือข่ายด้วยการพิจารณาถึงความสัมพันธ์ในสังคมมนุษย์ ก็คือ การพิจารณาความสัมพันธ์ระหว่างปัจเจกบุคคล กลุ่มคน องค์กร กิจกรรม กระบวนการทำงาน และรูปแบบความสัมพันธ์อื่นๆ ที่นำไปสู่การจัดการตนเองและการปรับบทบาทระหว่างกัน

นอกจากนี้ การวิเคราะห์โครงสร้างความสัมพันธ์ของเครือข่าย ยังสามารถพิจารณาได้จากองค์ประกอบของเครือข่ายในด้านต่างๆ ตามที่กล่าวแล้ว เช่น จิตสำนึกร่วม ความสัมพันธ์ของสมาชิกหลักการ (principle) จุดมุ่งหมาย (purpose) ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลกับกระบวนการทำงาน กิจกรรม โหนด (nodes) ชุมทาง (hub) ระบบการติดต่อสื่อสาร ปัจจัยกระบวนการผลิต และผลผลิตของเครือข่าย ซึ่งอาจจะมีการกำหนดตัวชี้วัดเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งเหล่านั้นที่เกิดขึ้นโดยนัยต่างๆ เช่น ความสัมพันธ์ระหว่างปัจเจกบุคคลกับกลุ่มคน ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับกระบวนการทำงาน และความสัมพันธ์ระหว่างคน งาน กิจกรรม และความสัมพันธ์โดยนัยอื่นๆ โดยสิ่งที่ควรพิจารณาเกี่ยวกับโครงสร้างความสัมพันธ์ของเครือข่ายนั้น คือ การเข้าใจถึงกระบวนการและสถานการณ์ที่แปรเปลี่ยนไปตามกาลเวลา และต้องอาศัยกระบวนการเรียนรู้ และการติดต่อสื่อสาร ซึ่งเป็นเส้นทางการเชื่อมโยงความสัมพันธ์ของผู้คนที่จะนำไปสู่การพัฒนาและการจัดตนเองอย่างต่อเนื่อง

๒.๓.๑๐ การวิเคราะห์ผลงานของเครือข่าย

การวิเคราะห์ผลงานของเครือข่ายนั้น เป็นวิเคราะห์ถึงผลการดำเนินงานของเครือข่ายที่มีความเกี่ยวข้องกับปัจจัยในด้านต่างๆ ได้แก่ ๑) การต่อรองและการจัดสรรผลประโยชน์ ๒) การสร้างพื้นที่ทางสังคม ๓) การสร้างตัวตนของเครือข่าย ๔) การปรับความสัมพันธ์เชิงอำนาจ และ ๕) การสร้างชุมชนความรู้แนวปฏิบัติ โดยวิเคราะห์ในแนวทางดังกล่าวอาจถือได้ว่าเป็นการประเมินศักยภาพการสรุปผลการดำเนินงานและการวัดผลลัพธ์ของเครือข่าย โดยใช้เครื่องมือชี้วัดที่หลากหลาย ซึ่งสามารถวิเคราะห์ในประเด็นดัง ต่อไปนี้

๑) การวิเคราะห์ผลงานของเครือข่ายในด้านการต่อรองและการจัดสรรผลประโยชน์ เป็นการวิเคราะห์ถึงกระบวนการสร้างพลังและอำนาจในการต่อรองเครือข่ายที่เกี่ยวข้องกับสถานการณ์ที่เกิดขึ้น การจัดตนเองและความสัมพันธ์กับสังคมรวมถึงการจัดสรรผลประโยชน์ระหว่างกัน โดยเป็นการศึกษาวิเคราะห์กระบวนการใช้พลังและอำนาจของเครือข่าย เพื่อให้เกิดการขับเคลื่อนทางสังคม การปรับเปลี่ยนแนวคิด และกระบวนการทำงานในรูปแบบใหม่ที่จะสร้างสรรค์ในสิ่งที่ตนเองดำเนินการและสิ่งที่สังคมส่วนใหญ่ต้องการให้เกิดขึ้น ตัวอย่างเช่น การวิเคราะห์ผลการดำเนินงานของเครือข่ายสิ่งแวดล้อมที่สามารถร่วมกันกำหนดแนวทางการป้องกันการบุกรุกป่าชายเลน และการต่อรองเพื่อให้ภาครัฐศึกษาผลกระทบที่อาจจะเกิดขึ้นจากการทำโครงการของภาครัฐ เป็นต้น ซึ่งสามารถกำหนดตัวชี้วัดในการวิเคราะห์ เช่น การสร้างพลังในการต่อรองของเครือข่าย การจัดสรรผลประโยชน์ระหว่างกลุ่ม และความสามารถในการจัดการทรัพยากรในชุมชน เป็นต้น

๒) การวิเคราะห์ผลงานเครือข่ายในด้านการสร้างพื้นที่ทางสังคม เป็นการวิเคราะห์ถึงการเปิดและการสร้างช่องว่างทางสังคมที่ให้ผู้คนได้มีโอกาสในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในกระบวนการทำงานของเครือข่าย และกระบวนการตอบสนองต่อความรู้สึกทางด้านจิตใจของผู้คนในเครือข่ายว่า

ตนเองมีพื้นที่แสดงเจตจำนงในการร่วมกันสร้างพลัง และความรู้ใหม่ต่อชุมชนและสังคมที่ตนเองอาศัยอยู่ เป็นการเกิดโอกาสให้ผู้คนเข้ามาร่วมกันดำเนินการภายใต้วัตถุประสงค์และเป้าหมายอันเดียวกัน รวมทั้งการขยายขอบเขตการทำงานให้กว้างขวางออกไป ซึ่งเป็นกระบวนการที่ทำให้สมาชิกเกิดความภูมิใจในสิ่งที่ตนได้ร่วมดำเนินการ

โดยการวิเคราะห์เครือข่ายโดยนัยนี้ สามารถพิจารณาได้จากการเสริมสร้างโอกาสในการเรียนรู้ การสร้างความพึงพอใจให้กับมวลสมาชิก การสร้างการยอมรับในสังคม การขยายขอบเขตการทำงาน และการสร้างไว้วางใจซึ่งกันและกันของสมาชิก โดยการสร้างพื้นที่ทางสังคมถือว่าเป็นภารกิจที่ควรพิจารณาอย่างยิ่งในกระบวนการทำงานของเครือข่าย

๓) การวิเคราะห์ผลงานของเครือข่ายในด้านการสร้างตัวตน/อัตลักษณ์ของเครือข่าย ถ้าเรากล่าวถึงโครงสร้างของตัวตนที่มีองค์ประกอบสามระดับชั้น ได้แก่ ก.บุคลิกภาพชั้นนอก เช่น พฤติกรรมลักษณะย่อย การผดุงตนให้อยู่รอด และความสัมพันธ์อันใกล้ชิด ข.บุคลิกภาพชั้นใน เช่น กิเลส ความคิดยึดติด อัตลักษณ์เฉพาะ และ ค.แก่นกลางบุคลิก เช่น โลกทัศน์ ความเชื่อพื้นฐาน กลไกการป้องกันตนเอง เป็นต้น (สันติกโรภิกขุ, www enneagramthailand.com) เราจะพบว่า การสร้างตัวตนของเครือข่ายก็เช่นเดียวกัน เป็นการแสดงออกซึ่งตัวตนของเครือข่ายที่มีต่อสังคม โดยเป็นการสร้างจุดยืนและการจัดการตนเองอีกรูปหนึ่งในความเป็นข่าวยุติที่มีการเชื่อมต่อกับสิ่งต่างๆ ซึ่งคาสเทลส์ (๑๙๙๘) ได้แบ่งกระบวนการสร้างอัตลักษณ์ไว้ ๓ ประการ คือ การสร้างอัตลักษณ์เพื่อรับรองความชอบธรรม การสร้างอัตลักษณ์เชิงต่อต้าน และการสร้างอัตลักษณ์เชิงวางแผน ซึ่งการสร้างตัวตน/อัตลักษณ์เครือข่ายแต่ละประเภทจะนำไปสู่โครงสร้างทางสังคมที่แตกต่าง การสร้างอัตลักษณ์เพื่อความชอบธรรมนั้นจะก่อกำเนิดประชาคม กลุ่มชมรม และองค์กรต่างๆ การสร้างอัตลักษณ์เชิงต่อต้านจะนำไปสู่การรวมตัวของชุมชนที่ระอุไปด้วยแนวคิด และการกระทำเชิงต่อต้าน (จากสิ่งรุกรานจากภายนอก) ส่วนการสร้างอัตลักษณ์เชิงวางแผน เพื่อการเปลี่ยนแปลงสิ่งต่างๆ ที่ตนมุ่งหมายให้เกิดขึ้น และการสร้างคนที่ทำงานเพื่อสังคม

ดังนั้น การวิเคราะห์ผลงานในด้านการสร้างตัวตนของเครือข่าย ก็คือ การพิจารณาถึงการแสดงออกของเครือข่ายที่เป็นไปเพื่อการสร้างประชาสังคม การชุมนุมต่อต้านสิ่งรุกรานจากภายนอก หรือการยืนหยัดในสิ่งที่ตนเองเป็น และการพัฒนาตนเองเพื่อการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งอาจพิจารณาได้จากประเด็นหรือตัวชี้วัดในด้านต่างๆ เช่น การเสริมสร้างประชาคมการพัฒนา การสร้างชุมชนแนวปฏิบัติ การค้นหาเป้าหมายของตนเอง การตอบสนองต่อการเรียนรู้ในระดับกลุ่มและเครือข่าย การดำรงตนในท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลง และการประเมินตนเองเกี่ยวกับสถานการณ์ที่เกิดขึ้น เป็นต้น

๔. การวิเคราะห์ผลงานของเครือข่ายในด้านการปรับความสัมพันธ์เชิงอำนาจ เป็นการวิเคราะห์ถึงความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่มีผลต่อกระบวนการเรียนรู้ การให้ และการรับบนความเท่าเทียมของฝ่ายต่างๆ ในสังคม โดยมองถึงกระบวนการที่จะก่อให้เกิดการประสานความร่วมมือของทุกฝ่ายทั้งในด้านการอุปถัมภ์ การต่อต้านเชิงอำนาจ และการต่อรองผลประโยชน์ เพื่อให้ความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นนั้นมีอิทธิพลต่อการตัดสินใจของสมาชิกในลักษณะเท่าเทียม และปรับความสัมพันธ์โดยการสร้างปฏิสัมพันธ์ในแนวราบเพื่อให้เกิดการเรียนรู้ระหว่างฝ่ายต่างๆ จึงเป็นการวิเคราะห์เครือข่ายอีก

นัยหนึ่ง ซึ่งสามารถกำหนดตัวชี้วัดได้ เช่น รูปแบบโครงสร้างการทำงาน การมีส่วนร่วมในกิจกรรม และกระบวนการตัดสินใจของเครือข่าย เป็นต้น

๕) การวิเคราะห์ผลงานเครือข่ายในด้านการสร้างชุมชนแนวปฏิบัติเป็น การวิเคราะห์ถึงกระบวนการสร้างแรงจูงใจและกระบวนการได้กรอบแนวคิด และความรู้ที่เกิดขึ้นจากความสามารถสามัคคีของสมาชิกในเครือข่ายที่รวมเข้าเป็นชุมชนแนวปฏิบัติ (Communities of practice) โดยเป็นการวิเคราะห์ถึงความรู้สึกและความตั้งใจของฝ่ายต่างๆ ที่จะเข้าร่วมสร้างสรรค์ผลงานของเครือข่ายให้เป็นที่ประจักษ์ทั้งในด้านการสร้างประเด็นในการปฏิบัติ ความไว้วางใจของคนในชุมชน และปฏิบัติการ (Practice) ซึ่งเป็นพลังอันแฝงฝังอยู่ในเครือข่าย เป็นการวิเคราะห์เครือข่ายว่าเป็นเสมือนการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิก กิจกรรม และกระบวนการต่างๆ ในชุมชนแนวปฏิบัติ ซึ่งเป็นกลุ่มที่มีความสนใจ มีปัญหา หรือมีแรงปรารถนา (Passion) ในสิ่งหนึ่งร่วมกัน และเสริมสร้างความรู้ ความเชี่ยวชาญในสิ่งที่สมาชิกในชุมชนเห็นร่วมกันผ่านการปฏิสัมพันธ์ภายในชุมชนอย่างต่อเนื่อง (พูน ลาก อุทัยเลิศอรุณ, ๒๕๔๗, น.๔) ซึ่งสามารถวิเคราะห์ได้จาก ๑) โดเมน (domain) คือ การกำหนดหัวข้อ/ประเด็นที่ชุมชนมีแรงปรารถนาอย่างแรงกล้าที่จะนำไปสู่การผลักดันกิจกรรมของชุมชนอย่างต่อเนื่อง ๒) ชุมชน คือ การรวมตัวกันอย่างสนิทสนมที่เต็มไปด้วยความไว้วางใจ ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่นำไปสู่การเปลี่ยนความรู้อย่างจริงจัง และ ๓) แนวปฏิบัติ (practice) ซึ่งเป็นผลลัพธ์ที่เกิดจากการรวมตัวกันของสมาชิกในชุมชน โดยเป็นความรู้ในรูปแบบต่างๆ ที่สมาชิกในชุมชนร่วมกันสร้างขึ้น และนำความรู้ที่ได้นั้นไปใช้เป็นแนวทางในการทำงานประจำของตน รวมทั้งการนำสิ่งที่ตนเรียนรู้ในงานป้อนกลับเข้าสู่ชุมชน จนกลายเป็นความรู้ที่ลึกซึ้ง ซึ่งเป็นการจัดการความรู้แนวใหม่

การวิเคราะห์เครือข่ายโดยนัยนี้ เป็นเสมือนการตั้งคำถามที่ว่า ทำไมเครือข่ายของภาคประชาชนบางแห่งจึงดำเนินการต่อไปได้ ทั้งๆ ที่ไม่มีการสนับสนุนจากภาครัฐหรือองค์กรภายนอก และเมื่อทราบถึงคำตอบก็พบว่า การร่วมแรงร่วมใจของคนในชุมชนที่วัตถุประสงค์เป้าหมายอันเดียวกันนั้น เป็นปัจจัยหลักในการดำเนินงานของชุมชนให้มีความต่อเนื่อง ดังนั้น การวิเคราะห์เครือข่ายในด้านการสร้างชุมชนแนวปฏิบัติ ก็คือ การพิจารณาถึง กลุ่มความสนใจ การเสริมสร้างความสัมพันธ์อันหนึ่งอันเดียวกัน และกระบวนการที่ก่อให้เกิดความเคลื่อนไหวของข้อมูล กิจกรรม และผลงานของเครือข่าย

สรุป การวิเคราะห์ผลงานของเครือข่ายใน ๕ ประเด็นดังกล่าว เป็นการวิเคราะห์ถึงผลงานของความเป็นเครือข่ายที่เชื่อมโยงกับกระบวนการต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นการต่อรองผลประโยชน์และอำนาจ การจัดตนเองในท่ามกลางความเปลี่ยนแปลง การสร้างอัตลักษณ์หรือจุดยืนของตนเอง และการปรับความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่จะต้องดำเนินการภายใต้การเสริมสร้างชุมชนแนวปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง ดังนั้น การวิเคราะห์ผลงานของเครือข่ายจึงเป็นแนวทางหนึ่งในการประเมินเครือข่าย เพื่อทราบถึงการจัดการเครือข่ายที่มีชีวิตชีวาในท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงในยุคโลกาภิวัตน์ และยุคสังคมนวัตกรรมแห่งการสร้างอัตลักษณ์

จากแนวทางการวิเคราะห์และการประเมินเครือข่ายดังกล่าวจะเห็นได้ว่า ได้มีความพยายามของนักวิชาการและผู้ทำงานด้านเครือข่ายในการกำหนดเกณฑ์ชี้วัด เพื่อที่จะวิเคราะห์ถึงเครือข่ายว่า เครือข่ายใดมีความเข้มแข็ง มีระบบการจัดการที่มีประสิทธิภาพ มีความเคลื่อนไหวที่มีชีวิตชีวา มีการเคลื่อนไหวของข้อมูลและกิจกรรม ฯลฯ โดยพยายามยกเอาองค์ประกอบของเครือข่าย

กระบวนการ โครงสร้างความสัมพันธ์ และผลงานของเครือข่าย มาเป็นแนวทางการวิเคราะห์และนำมาอธิบายโดยการสร้างเกณฑ์ชี้วัดขึ้นมา ซึ่งตัวอย่างเกณฑ์ชี้วัดได้กล่าวมาแล้วนั้นมีความหลากหลายและแตกต่างกันตามที่แต่ละฝ่ายจะกำหนดขึ้น เพื่อให้เหมาะสมกับกระบวนการดำเนินงานของเครือข่ายและสถานการณ์ที่เกิดขึ้น

พระมหาสุทิตย์ อากาศโร กล่าวว่า นอกจากนี้ ยังมีเทคนิคและเครื่องมือในการจัดการเครือข่ายอีกมากมาย ที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับสภาพการณ์ที่เกิดขึ้น เช่น

๑. แผนที่วงจรเครือข่าย (Network maps) เป็นเทคนิคที่ช่วยให้เกิดการค้นหาบุคคลและทรัพยากรต่างๆ ที่มีอยู่ในชุมชนและเครือข่าย โดยแผนที่วงจรเครือข่ายนั้นสามารถทำให้เห็นถึง คนกลุ่มคน ผู้นำ หรือทรัพยากรที่มีอยู่ในเครือข่ายตามลำดับความสำคัญ เช่น เราต้องการทราบว่าใครเป็นผู้นำที่มีความรู้ความสามารถในการที่จะนำพาเครือข่ายไปสู่เป้าหมาย หลังจากนั้นจึงใช้การสัมภาษณ์ พูดคุย เพื่อจะทำให้ทราบถึงแนวทางการทำงานและความตั้งใจจริงในการทำงานเครือข่าย

๒. ผังกิจกรรม (Activity chart) เป็นการบันทึกข้อมูลที่ได้จากผู้ใช้ข้อมูลลงบนกระดาษเปล่า โดยวาดภาพสภาพต่างพื้นที่ต่างๆ ให้ชัดเจน เพื่อให้การประชุมของเครือข่ายดำเนินไปได้อย่างมีประสิทธิภาพ เป็นต้น

๓. พฤษภาเครือข่าย (Network tree) หรือโครงสร้างเครือข่าย โดยเขียนถึงความสัมพันธ์ของเครือข่าย และรายละเอียดต่างๆ ของเครือข่าย เช่น เครือข่ายป่าชุมชน เครือข่ายเกษตรทางเลือก เครือข่ายวัฒนธรรม เป็นต้น

๔. ปฏิทินแรงงาน (Labor calender) เป็นการเขียนข้อมูลเกี่ยวกับกิจกรรมการกิจกรรมของเครือข่ายที่ดำเนินการในแต่ละช่วงของเครือข่ายใดเครือข่ายหนึ่ง เพื่อให้เห็นผลงานที่ชัดเจน เป็นต้น

๕. ปฏิทินฤดูกาล (Seasonal analysis) เป็นภาพปฏิทินที่แสดงข้อมูลด้านต่างๆ ของเครือข่าย อาทิ ข้อมูลเรื่องประเด็นปัญหา กิจกรรมที่ทำในเครือข่าย เป็นต้น ที่ทำให้ทราบถึงในช่วงเวลาที่สำคัญต่างๆ ของเครือข่าย

๖. แผนที่ทรัพยากร (Resource map) เป็นแผนที่ที่แสดงขอบเขตในเชิงพื้นที่ หรือสถานที่ดำเนินการของเครือข่าย ทั้งในด้านเส้นทางคมนาคมแหล่งทรัพยากร ป่าไม้ พื้นที่การเกษตร เป็นต้น

๗. แผนที่ภาพตัดขวาง (Transect map) เป็นการวาดภาพแสดงลักษณะภูมิประเทศของพื้นที่ใดพื้นที่หนึ่ง ที่เกี่ยวกับสภาพทางกายภาพและชีวภาพ ซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อการจัดเครือข่ายตามประเด็นปัญหาที่เกิดขึ้น เช่น การจัดการป่าชุมชนในภาคเหนือ เป็นต้น

๘. เมตริกคะแนน (Matrix ranking) เป็นการแสดงตารางวิเคราะห์เปรียบเทียบความสำคัญของเครือข่ายที่ได้ดำเนินการว่ามีผลการดำเนินการอย่างไร และผลที่เกิดขึ้นเป็นเช่นใด เป็นต้น เพื่อที่จะได้ปรับปรุงกระบวนการทำงานของเครือข่ายให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น

๙. เมตริกคะแนนแหล่งข้อมูลข่าวสาร (Matrix scoring of information source) เป็นตารางวิเคราะห์การเปรียบเทียบความสำคัญของแหล่งข้อมูลข่าวสารที่มีจากทัศนคติของคนในเครือข่าย ในรูปของการให้ค่าคะแนนจำแนกตามประเภทข้อมูลข่าวสาร และความรู้ที่ได้รับจากแหล่งต่างๆ และ

บอกถึงประโยชน์และความสำคัญที่ได้รับจากแหล่งข่าวอื่นๆ ว่ามีความสัมพันธ์เชื่อมโยงและจะเกิดผลกระทบอย่างไร เป็นต้น^{๘๒}

เทคนิคและเครื่องมือในการจัดการเครือข่ายเหล่านี้ เป็นสิ่งที่ผู้ทำงานด้านเครือข่ายและผู้ ที่สนใจทั่วไปจะต้องนำมาประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับวัตถุประสงค์ของการพัฒนาเครือข่าย และในการ จัดการเครือข่ายนั้นบางวิธีการต้องใช้เทคนิคและเครื่องมือหลายอย่างรวมกัน เพื่อความเข้าใจใน กระบวนการทำงานของเครือข่าย และสภาพการณ์ที่เกิดขึ้นอย่างแท้จริง

อย่างไรก็ตาม ในการเลือกใช้เทคนิคและเครื่องมือต่างๆ นั้น ผู้ที่มีส่วนร่วมในเครือข่ายอาจ ประยุกต์ใช้กับขั้นตอนและวงจรชีวิตเครือข่าย เพราะจะทำให้เกิดความเข้าใจที่ชัดเจนเกี่ยวกับ กระบวนการจัดการเครือข่ายและสภาพการณ์ที่เกิดขึ้น โดยแนวทางการเลือกใช้เทคนิคและเครื่องมือ การจัดการเครือข่าย ดังนี้

๑. ชั้นตระหนักและการก่อตัวของเครือข่าย ในขั้นตอนนี้มีความจำเป็นที่เครือข่ายจะต้อง เรียนรู้กลุ่ม องค์กร และสถานการณ์ที่เกิดขึ้น พร้อมทั้งการแสวงหาแนวร่วมเพื่อดำเนินกิจกรรมของ เครือข่าย ดังนั้น จำเป็นต้องมีความรู้ในขั้นตอนนี้ดังกล่าว โดยสามารถเลือกใช้เทคนิคและเครื่องมือใน การจัดการเครือข่าย เช่น การศึกษาข้อมูลทุติยภูมิ/เอกสารการศึกษา ศึกษาวิเคราะห์ชุมชน เครือข่าย โดยใช้การศึกษาแบบมีส่วนร่วม การสังเกตการณ์ การสัมภาษณ์ การใช้ผังกิจกรรมในเชิงพื้นที่ การใช้ พกษาเครือข่าย การประชุมย่อย การจัดเวทีสาธารณะ และการสรุปทเรียน ฯลฯ

๒. ขั้นตอนสร้างพันธมิตรและการบริหารเครือข่าย ในขั้นตอนนี้จำเป็นต้องสร้างศรัทธาใน การบริหารจัดการเครือข่าย และการสร้างแนวร่วมเพื่อให้กิจกรรมของเครือข่ายดำเนินต่อไปได้ ดังนั้น ควรเลือกใช้เทคนิคและเครื่องมือในการจัดเครือข่าย เช่น การสัมภาษณ์ การศึกษาดูงาน การฝึกอบรม การใช้เทคนิคต่างๆ เช่น AIC PAR ฯลฯ การประชุมกลุ่มย่อย การจัดเวทีสาธารณะ การจัดการพื้นที่ รูปรธรรม การจัดการประเด็นเร่งด่วน การจัดศูนย์ข้อมูลข่าวสาร การสื่อสารไร้ขีดจำกัด (unlimited communications) การสรุปทเรียน ฯลฯ

๓. ขั้นการพัฒนาความสัมพันธ์และการใช้ประโยชน์ เป็นขั้นตอนที่มีความต่อเนื่องของ กิจกรรม ดังนั้น จะต้องต้องมีแบบแผนในการปฏิบัติงานที่เหมาะสม และมีการสื่อสารให้เผยแพร่ออกไปให้ มากเท่าที่จะทำได้ โดยสามารถเลือกใช้เทคนิคและเครื่องมือในการจัดการเครือข่าย เช่น การประชุม กลุ่มย่อย การใช้เทคนิค AIC PRA ฯลฯ การจัดเวทีสาธารณะ การสื่อสารไร้ขีดจำกัด การวิจัยเชิง ปฏิบัติการ การจัดการพื้นที่รูปรธรรม การจัดการประเด็นเร่งด่วน การจัดแผนผังใยแมงมุม การจัดศูนย์ ข้อมูลข่าวสาร การสรุปทเรียน ฯลฯ

๔. ชั้นรักษาความสัมพันธ์และความต่อเนื่อง เป็นขั้นตอนที่จะต้องมีการระดมความคิดเห็น สติปัญหา และการผลักดันให้เกิดกิจกรรมอย่างต่อเนื่องเพื่อมิให้เครือข่ายอยู่ในภาวะที่ถดถอย ดังนั้น จึงต้องเลือกใช้เทคนิคที่เหมาะสมโดยมีเทคนิคและเครื่องมือ เช่น การประชุมกลุ่มย่อย การสื่อสารไร้ ขีดจำกัด การปฏิบัติการ e-learning การจัดเวทีสาธารณะ การจัดการพื้นที่รูปรธรรม การจัดการประเด็น เร่งด่วน การจัดศูนย์ข้อมูลข่าวสาร การจัดแผนผังใยแมงมุม การสรุปทเรียน ฯลฯ

^{๘๒} พระมหาสุทนต์ อากาศโร, ๒๕๕๐, อ้างแล้ว, หน้า ๑๘๓ - ๑๘๖.

เทคนิคและเครื่องมือดังกล่าว ผู้ที่เกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการเครือข่ายสามารถประยุกต์ใช้ได้ในทุกขั้นตอนของการจัดการเครือข่าย โดยเทคนิคและเครื่องมือเหล่านั้น ต่างก็มีข้อดีและข้อจำกัดในตัวเอง และการเข้าใจถึงบริบทและสถานการณ์ที่เกิดขึ้น จะช่วยให้การเลือกใช้เทคนิคและเครื่องมือต่างๆ มีความเหมาะสมยิ่งขึ้น

๒.๓.๑๑ แนวทางการสร้างเครือข่ายทางสังคมตามแนวพุทธ

๑) หลักอภิธานิธรรม ๗

พระพุทธศาสนาได้กล่าวถึงหลักธรรมหลายประการที่เกี่ยวข้องกับการสร้างเครือข่ายความสัมพันธ์ของคนในสังคม อาทิ อภิธานิธรรม ๗^{๘๓} ของกษัตริย์วัชชี หรือ วัชชีอภิธานิธรรม ๗ ธรรมอันไม่เป็นที่ตั้งแห่งความเสื่อม เป็นไปเพื่อความเจริญฝ่ายเดียว สำหรับหมู่ชนหรือผู้บริหารบ้านเมือง

๑. หมั่นประชุมกันเนืองนิตย์

๒. พร้อมเพรียงกันประชุม พร้อมเพรียงกันเลิกประชุม พร้อมเพรียงกันทำกิจที่พึงทำ ข้อนี้แปลอีกอย่างหนึ่งว่า : พร้อมเพรียงกันลุกขึ้นป้องกันบ้านเมือง พร้อมเพรียงกันทำกิจทั้งหลาย

๓. ไม่บัญญัติสิ่งที่มีได้บัญญัติไว้ (อันขัดต่อหลักการเดิม) ไม่ล้มล้างสิ่งที่บัญญัติไว้ (ตามหลักการเดิม) ถือปฏิบัติมั่นตามวัชชีธรรม (หลักการ) ตามที่วางไว้เดิม

๔. ท่านเหล่าใดเป็นผู้ใหญ่ในชนชาววัชชี เคารพนับถือท่านเหล่านั้น เห็นถ้อยคำของท่านว่าเป็นสิ่งอันควรรับฟัง

๕. บรรดากุลสตรีกุลกุมารีทั้งหลาย ให้อยู่ดีโดยมิถูกข่มเหง หรืออุศร่าชื่นใจ

๖. เคารพสักการบูชาเจดีย์ (ปูชนียสถานและปูชนียวัตถุ ตลอดถึงอนุสาวรีย์ต่างๆ) ของวัชชี (ประจำชาติ) ทั้งหลาย ทั้งภายในและภายนอก ไม่ปล่อยให้ธรรมิกพลิตที่เคยให้เคยทำแก่เจดีย์เหล่านั้นเสื่อมทรามไป

๗. จัดให้ความอารักขา ค้ำครอง ป้องกัน อันชอบธรรม แก่พระอรหันต์ทั้งหลาย (ในที่นี้กินความกว้าง หมายถึงบรรพชิตผู้ดำรงธรรมเป็นหลักใจของประชาชนทั่วไป) ตั้งใจว่า ขอพระอรหันต์ทั้งหลายที่ยังมิได้มา พึงมาสู่แคว้นแคว้น ที่มาแล้วพึงอยู่ในแคว้นแคว้นโดยผาสุก

อภิธานิธรรม ๗ ประการนี้ พระพุทธเจ้าตรัสแสดงแก่เจ้าวัชชีทั้งหลายผู้ปกครองรัฐโดยระบอบสามัคคีธรรม (republic) ซึ่งรัฐคู่อริยอมรับว่า เมื่อชาววัชชียังปฏิบัติตามหลักธรรมนี้ จะเอาชนะด้วยการรบไม่ได้ นอกจากจะใช้การเกลี้ยกล่อมหรือแยกให้แตกสามัคคี

อภิธานิธรรม ๗ ของภิกษุ หรือ ภิกษุอภิธานิธรรม ๗ ธรรมอันไม่เป็นที่ตั้งแห่งความเสื่อม เป็นไปเพื่อความเจริญฝ่ายเดียวสำหรับภิกษุทั้งหลาย

๑. หมั่นประชุมกันเนืองนิตย์

๒. พร้อมเพรียงกันประชุม พร้อมเพรียงกันเลิกประชุม พร้อมเพรียงกันทำกิจที่สงฆ์จะต้องทำ ข้อนี้แปลอีกอย่างว่า : พร้อมเพรียงกันประชุม พร้อมเพรียงกันลุกขึ้นจัดการแก้ไข สิ่งเสียหาย เหตุไม่งาม พร้อมเพรียงกันทำกิจที่สงฆ์จะต้องทำ

^{๘๓} ที.ม. ๑๐/๖๘/๘๖; อง.สศตค. ๒๓/๒๐/๑๘.

๓. ไม่บัญญัติสิ่งที่พระพุทธเจ้าไม่ทรงบัญญัติ ไม่ล้มล้างสิ่งที่พระองค์ทรงบัญญัติไว้
 สมหาทานศึกษาอยู่ในสิกขาบททั้งหลายตามที่พระองค์ทรงบัญญัติไว้

๔. ภิกษุเหล่าใดเป็นผู้ใหญ่ เป็นสังฆบิดร เป็นสังฆปริณายก เคารพนับถือภิกษุเหล่านั้น
 เห็นถ้อยคำของท่านว่าเป็นสิ่งอันควรรับฟัง

๕. ไม่ลู่อ่านาจัตถาคือความอยากที่เกิดขึ้น

๖. ยินดีในเสนาสนะป่า

๗. ตั้งสติระลึกไว้ในใจว่า เพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลายผู้มีศีลงาม ซึ่งยังไม่มา ขอให้มา ที่มา
 แล้ว ขอให้อยู่ผาสุก

๒) หลักทศ ๖

ในสังคาลกสูตร พระพุทธเจ้าได้ตรัสถึงความสัมพันธ์ของบุคคลที่เราจะต้องเกี่ยวข้องกับทาง
 สังคมดุจทิศที่อยู่รอบตัวเรา ซึ่งทางพระพุทธศาสนาเรียกว่า ทิศ ๖ เพื่อให้บุคคลได้ปฏิบัติต่อกันและ
 กันอย่างไม่มีใครได้เปรียบเสียเปรียบ แต่กลับทำให้เกิดความสามัคคีและเกิดเป็นสัมพันธภาพที่ดีต่อกัน
 อย่างแน่นแฟ้นยิ่งขึ้น ซึ่งทิศ ๖ นั้น มีใจความโดยย่อว่า

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ พระวิหารเวฬุวัน อันเป็นที่พระราชทานเหยื่อ
 แก่กระแต ใกล้กรุงราชคฤห์ สมัยนั้นสังคาลกบุตรคฤหบดีลูกขึ้นแต่เช้า ออกจากกรุงราชคฤห์ มีผ้า
 เปียก มีผมเปียก ประคองอัญชลินอบน้อมทิศทั้งหลาย คือ ทิศเบื้องหน้า ทิศเบื้องขวา ทิศเบื้องหลัง
 ทิศเบื้องซ้าย ทิศเบื้องล่าง ทิศเบื้องบน

ครั้งนั้น เวลาเช้า พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงครองผ้า ถือบาตรและจีวรเสด็จเข้าไปบิณฑบาต
 ยังกรุงราชคฤห์ ได้ทอดพระเนตรเห็นสังคาลกบุตรคฤหบดี ซึ่งลุกขึ้นแต่เช้า ออกจากกรุงราชคฤห์ มีผ้า
 เปียก มีผมเปียก ประคองอัญชลินอบน้อมทิศทั้งหลาย คือ ทิศเบื้องหน้า ทิศเบื้องขวา ทิศเบื้องหลัง
 ทิศเบื้องซ้าย ทิศเบื้องล่าง ทิศเบื้องบน ครั้นทอดพระเนตรเห็นแล้ว ได้ตรัสถามว่า ดูก่อนบุตรคฤหบดี
 เธอลุกแต่เช้า ออกจากกรุงราชคฤห์ มีผ้าเปียก มีผมเปียก ประคองอัญชลินอบน้อมทิศทั้งหลาย คือ
 ทิศเบื้องหน้า ทิศเบื้องขวา ทิศเบื้องหลัง ทิศเบื้องซ้าย ทิศเบื้องล่าง ทิศเบื้องบน เพราะเหตุอะไร

สังคาลกบุตรคฤหบดี กราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ บิดาของข้าพระองค์ เมื่อจะทำ
 กาลกิริยา ได้กล่าวไว้อย่างนี้ว่า นี่แน่ลูก เจ้าพึงนอบน้อมทิศทั้งหลาย ข้าพระองค์สักการะเคารพนับถือ
 บูชาคำของบิดา จึงลุกขึ้นแต่เช้า ออกจากกรุงราชคฤห์ มีผ้าเปียก มีผมเปียก ประคองอัญชลินอบ
 น้อมทิศทั้งหลาย คือ ทิศเบื้องหน้า ทิศเบื้องขวา ทิศเบื้องซ้าย ทิศเบื้องหลัง ทิศเบื้องล่าง ทิศเบื้องบน
 อยู่

ดูก่อนคฤหบดีบุตร ในวินัยของพระอริยเจ้า เขาไม่นอบน้อมทิศทั้ง ๖ กันอย่างนี้ ข้าแต่
 พระองค์ผู้เจริญ ในวินัยของพระอริยเจ้า ท่านนอบน้อมทิศ ๖ กันอย่างไร ขอประทานโอกาส ขอพระผู้
 มีพระภาคเจ้า จงทรงแสดงธรรมแก่ข้าพระองค์ตามที่ในวินัยของพระอริยเจ้า ท่านนอบน้อมทิศ ๖ กัน
 นั้นเถิด พระเจ้าข้า (ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๙๘/๒๐๒., เล่มที่ ๓ ภาคที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏ
 ราชาวิทยาลัย, หน้า ๗๗-๗๘.)

ดังนั้น ทิศ ๖ ซึ่งถือว่าเป็นหน้าที่หรือจรรยาบรรณของบุคคลที่เกี่ยวข้องกันโดยความเป็น
 บิดา มารดา กับ บุตร ธิดา ครู อาจารย์ กับ ศิษย์ หรือนักเรียน นักศึกษา เพื่อน กับ เพื่อน นาย กับ

คนรับใช้ และสมณพราหมณ์ กับ ทายก ทายิกา ต่างก็มีจรรยาบรรณในตัวเองตามหลักทศ ๖ ใน สิงคาลกสูตร ดังที่สิงคาลกมาณพได้ทำการนอบน้อมทศ ๖ ตามที่พ่อสั่งไว้ และพระพุทธเจ้าได้ปฏิรูป ทศ ๖ นั้นมาเป็นหน้าที่หรือจรรยาบรรณของบุคคลผู้มีความเกี่ยวข้องกันและกันดังกล่าว ซึ่งถือว่าเป็น ที่มาของมนุษยสัมพันธ์ในพระพุทธศาสนา

สิงคาลกสูตรเป็นพระสูตรที่พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงธรรมแก่สิงคาลกมาณพ กล่าวคือ ในขณะที่พระพุทธเจ้าประทับอยู่ ณ วัดพระเวฬุวัน ในกรุงราชคฤห์ ในตอนเช้าของวันหนึ่งพระพุทธเจ้า ได้เสด็จออกบิณฑบาตร ได้ทอดพระเนตรเห็นมาณพหนุ่มชื่อว่าสิงคาลกะ มีผ้าและผมเปียกชุ่ม แล้ว เดินประคองอัญชลีไห้วทศทั้งหลาย คือทศเบื้องหน้า (ทศตะวันออก) ทศเบื้องขวา (ทศใต้) ทศเบื้องหลัง (ทศตะวันตก) ทศเบื้องซ้าย (ทศเหนือ) ทศเบื้องล่าง ทศเบื้องบน หลังจากนั้นพระพุทธองค์ได้ทรงตรัส ถามมานพนั้นว่า “คหบดีบุตรเธอลุกขึ้นแต่เช้า ออกจากกรุงราชคฤห์ มีผ้าเปียก มีผมเปียก ประคองอัญชลีไห้วทศทั้งหลาย คือ ทศเบื้องหน้า ทศเบื้องขวา ทศเบื้องหลัง ทศเบื้องซ้าย ทศเบื้อง ล่าง ทศเบื้องบนอยู่ เพราะเหตุไร”

สิงคาลกะ กราบทูลว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ บิดาของข้าพระองค์ ก่อนจะตาย ได้กล่าวไว้อย่างนี้ว่า นี่แน่ลูก เจ้าพึงไห้วทศทั้งหลาย ข้าพระองค์สักการะ เคารพ นับถือ บูชาคำของบิดา จึงลุกขึ้นแต่เช้า ออกจากกรุงราชคฤห์ มีผ้าเปียก มีผมเปียก ประคองอัญชลี ไห้ว ทศทั้งหลาย คือ ทศเบื้องหน้า ทศเบื้องขวา ทศเบื้องซ้าย ทศเบื้องหลัง ทศเบื้องล่าง ทศเบื้องบน อยู่”

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “คหบดีบุตร ในอริยวินัย (ธรรมเนียมแบบแผนของพระอริยะ) เขาไม่ไห้วทศ ๖ กันอย่างนี้”

สิงคาลกะ คหบดีบุตรทูลถามว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ในอริยวินัย เขาไห้วทศ ๖ กันอย่างไร ขอประทานพระวโรกาส ขอพระผู้มีพระภาคจงทรงแสดงธรรมแก่ข้าพระองค์ ตาม วิธีการไห้วทศ ๖ ในอริยวินัยเถิด”

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “คหบดีบุตร ถ้าอย่างนั้น เธอจงฟัง จงใส่ใจให้ดี เราจักกล่าว” สิงคาลกะ คหบดีบุตรทูลรับสนองพระดำรัสแล้ว พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “คหบดีบุตร อริยสาวก ละกรรมกิเลส (กรรมเครื่องเศร้าหมอง) ๔ ประการได้แล้ว ไม่ทำบาปกรรมโดยเหตุ ๔ ประการ และไม่ข้องแวะอบายมุข (ทางเสื่อม) ๖ ประการ แห่งภคคะทั้งหลาย อริยสาวกนั้นเป็นผู้ปราศจาก บาปกรรม ๑๔ ประการนี้แล้ว ชื่อว่าเป็นผู้ปิดป้องทศ ๖ ปฏิบัติเพื่อครองโลกทั้งสอง ทำให้เกิดความ ยินดีทั้งโลกนี้และโลกหน้า หลังจากตายแล้ว ย่อมไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์”

ในพระสูตรดังกล่าวนี้ยังได้กล่าวถึงสถานภาพและบทบาทของคนที่เป็นอยู่ในสังคมว่า ทุก คนล้วนแล้วแต่มีความเกี่ยวข้องกันในฐานะใดฐานะหนึ่ง ที่จะช่วยส่งเสริมสนับสนุนให้เกิดความเกื้อกูล กัน โดยมีบทบาทหน้าที่ในการปฏิบัติต่อกันอย่างถูกต้องเหมาะสมดังนี้คือ

คหบดีบุตร เธอพึงทราบทศ ๖ นี้ คือ พึงทราบว่า มารดาบิดาเป็นทศเบื้องหน้า พึงทราบว่า อาจารย์เป็นทศเบื้องขวา พึงทราบว่า บุตรและภรรยาเป็นทศเบื้องหลัง พึงทราบว่า มิตรสหายเป็น ทศเบื้องซ้าย พึงทราบว่า ทาสและกรรมกรเป็นทศเบื้องล่าง พึงทราบว่า สมณพราหมณ์เป็นทศเบื้อง บน

คหบดีบุตร บุตรพึงบำรุงมารดาบิดาผู้เป็นทศเบื้องหน้าโดยหน้าที่ ๕ ประการ คือ

๑. ท่านเลี้ยงเรามา เราจักเลี้ยงท่านตอบ
 ๒. จักทำกิจของท่าน
 ๓. จักดำรงวงศ์ตระกูล
 ๔. จักประพฤติตนให้เหมาะสมที่จะเป็นทายาท
 ๕. เมื่อท่านล่วงลับไปแล้ว ทำบุญอุทิศให้ท่าน
 มารดาบิดาผู้เป็นทิศเบื้องหน้า บุตรบำรุงโดยหน้าที่ ๕ ประการนี้แล ย่อมอนุเคราะห์บุตร
 โดยหน้าที่ ๕ ประการ คือ

๑. ห้ามไม่ให้ทำความชั่ว
๒. ให้ตั้งอยู่ในความดี
๓. ให้ศึกษาศิลปวิทยา
๔. หามรรยา (สามี) ที่สมควรให้
๕. มอบทรัพย์สมบัติให้ในเวลาอันสมควร

คหบดีบุตร ศิษย์พึงบำรุงอาจารย์ผู้เป็นทิศเบื้องขวา โดยหน้าที่ ๕ ประการ คือ

๑. ลูกขึ้นยืนรับ
๒. เข้าไปคอยรับใช้
๓. เชื้อฟาง
๔. ดูแลปรนนิบัติ
๕. เรียนศิลปวิทยาโดยเคารพ

อาจารย์ผู้เป็นทิศเบื้องขวา ศิษย์บำรุงด้วยหน้าที่ ๕ ประการนี้แล ย่อมอนุเคราะห์ศิษย์
 ด้วยหน้าที่ ๕ ประการ คือ

๑. แนะนำให้เป็นคนดี
๒. ให้เรียนดี
๓. บอกความรู้ในศิลปวิทยาทุกอย่างด้วยดี
๔. ยกย่องให้ปรากฏในมิตรสหาย
๕. ทำความป้องกันในทิศทั้งหลาย

คหบดีบุตร สามีพึงบำรุงภรรยาผู้เป็นทิศเบื้องหลังโดยหน้าที่ ๕ ประการ คือ

๑. ให้เกียรติยกย่อง
๒. ไม่ดูหมิ่น
๓. ไม่ประพฤตินอกใจ
๔. มอบความเป็นใหญ่ให้
๕. ให้เครื่องแต่งตัว

ภรรยาผู้เป็นทิศเบื้องหลัง สามีบำรุงด้วยหน้าที่ ๕ ประการนี้แล ย่อมอนุเคราะห์สามีด้วย
 หน้าที่ ๕ ประการ คือ

๑. จัดการงานดี
๒. สงเคราะห์คนข้างเคียงดี
๓. ไม่ประพฤตินอกใจ

๔. รักษาทรัพย์สินที่สามีมามีมาได้
๕. ขยันไม่เกียจคร้านในกิจทั้งปวง

คหบดีบุตร กุลบุตรพึงบำรุงมิตรสหายผู้เป็นทิศเบื้องซ้ายโดยหน้าที่ ๕ ประการ คือ

๑. การให้ (การแบ่งปันสิ่งของให้)
๒. กล่าววาจาเป็นที่รัก
๓. ประพฤติตนให้เป็นประโยชน์
๔. วางตนสม่ำเสมอ
๕. ไม่พุดจาหลอกหลวงกัน

มิตรสหายผู้เป็นทิศเบื้องซ้าย กุลบุตรบำรุงโดยหน้าที่ ๕ ประการนี้แล ย่อมอนุเคราะห์ กุลบุตรด้วยหน้าที่ ๕ ประการ คือ

๑. ป้องกันมิตรผู้ประมาทแล้ว
๒. ป้องกันทรัพย์สินของมิตรผู้ประมาทแล้ว
๓. เมื่อมีภัยก็เป็นที่พักพิงนรกได้
๔. ไม่ละทิ้งในยามอันตราย
๕. นับถือตลอดถึงวงศ์ตระกูลของมิตร

คหบดีบุตร นายพึงบำรุงทาสกรรมกร ผู้เป็นทิศเบื้องต่ำโดยหน้าที่ ๕ ประการ คือ

๑. จัดการงานให้ทำตามสมควรแก่กำลัง
๒. ให้อาหารและค่าจ้าง
๓. ดูแลรักษายามเจ็บป่วย
๔. ให้อาหารมีรสแปลก
๕. ให้อภัยตามโอกาส

ทาสกรรมกรผู้เป็นทิศเบื้องต่ำ นายบำรุงด้วยหน้าที่ ๕ ประการนี้แล ย่อมอนุเคราะห์นาย ด้วยหน้าที่ ๕ ประการ คือ

๑. ตื่นขึ้นทำงานก่อนนาย
๒. เลิกงานเข้านอนที่หลังนาย
๓. ถือเอาแต่ของที่นายให้
๔. ทำงานให้ดีขึ้น
๕. นำคุณของนายไปสรรเสริญ

คหบดีบุตร กุลบุตรพึงบำรุงสมณพราหมณ์ผู้เป็นทิศเบื้องบนโดยหน้าที่ ๕ ประการ คือ

๑. จะทำสิ่งใด ก็ทำด้วยเมตตา
๒. จะพูดสิ่งใด ก็พูดด้วยเมตตา
๓. จะคิดสิ่งใด ก็คิดด้วยเมตตา
๔. เปิดประตูต้อนรับ
๕. ถวายปัจจัยเครื่องยังชีพ

สมณพราหมณ์ผู้เป็นทิศเบื้องบน กุลบุตรบำรุงโดยหน้าที่ ๕ ประการนี้แลย่อมอนุเคราะห์ กุลบุตรด้วยหน้าที่ ๖ ประการ คือ

๑. ห้ามไม่ให้ทำความชั่ว
๒. ให้ตั้งอยู่ในความดี
๓. อนุเคราะห์ด้วยน้ำใจอันดีงาม
๔. ให้ได้ฟังสิ่งที่ยังไม่เคยฟัง
๕. อธิบายสิ่งที่เคยฟังแล้วให้เข้าใจแจ่มแจ้ง
๖. บอกทางสวรรค์ให้

พระพุทธเจ้าทรงแสดงให้เห็นถึงเครื่องหมายสังคมาที่ควรมีการปรับเปลี่ยนบทบาทหน้าที่ของบุคคลตามสถานภาพที่ถูกต้อง โดยมีหลักการและโครงสร้างการจัดความสัมพันธ์ดังนี้

๑. หลักการเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงระบบและโครงสร้างความสัมพันธ์บนความเชื่อระหว่างมนุษย์กับอำนาจลึกลับมาเป็นระบบความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ในสังคมา หลักการดังกล่าวนี้ถือว่าเป็นหัวใจสำคัญในการสร้างความสัมพันธ์ของมนุษย์ กล่าวคือ การแสดงออกของมนุษย์นั้นจะต้องตั้งอยู่บนข้อเท็จจริง มีเหตุผล มีความมุ่งหมาย เกิดประโยชน์ และความสุขและมีพลังในการเปลี่ยนแปลงชีวิตและสังคมาให้ดีขึ้น บนข้อความจริงที่ว่ามนุษย์จะต้องพึ่งตนเองและทำตนเองให้คนอื่นเขาพึ่งได้ และการที่ทุกคนรู้หลักในการพึ่งตนเองและพึ่งพาซึ่งกันและกันนั้น เป็นเหตุผลที่ใกล้ตัวมนุษย์มากที่สุดที่สามารถพิสูจน์ได้จากการกระทำต่อกันในสังคมนั้นเอง การกลับมาพิจารณาถึงการกระทำของมนุษย์การกระทำที่ตั้งอยู่บนกุศลหรืออกุศลธรรม ซึ่งถูกปรุงออกมาในรูปของการกระทำหรือ กรรมนั้นมีผลที่เรียกว่าวิบาก ทั้งผลทางด้านดีเป็นกุศลวิบาก และผลในด้านร้ายเกิดโทษที่เรียกว่าอกุศลวิบาก รวมทั้งผลอันบริสุทธิ์ที่เกิดจากการกระทำด้วยปัญญาญาณและเมตตาธรรมอย่างยิ่ง

ความสัมพันธ์ที่มีประโยชน์นั้นต้องเป็นการกระทำที่สร้างสรรค์ตอบสนองความต้องการของคนทุกฝ่ายทั้งผู้กระทำและผู้ที่ถูกกระทำ และส่งเสริมความภาคภูมิใจของมนุษย์ในการสร้างสรรค์สิ่งต่างๆ การกระทำที่เป็นประโยชน์ที่เป็นกุศลนั้นย่อมก่อให้เกิดผลที่เรียกว่าความสุข ทั้งกามสุข บุญสุข สมานสุข ปัญญาสุข หรือวิมุติสุขตามลำดับแห่งการกระทำที่ละเอียดขึ้นตามขีดความสามารถของมนุษย์แต่ละคน ดังนั้นหลักการที่สำคัญในพระสูตรนี้ยืนยันให้เห็นถึง หลักธรรมที่ต้องนำมาพัฒนาและยกระดับความสัมพันธ์ของมนุษย์ให้ถูกต้อง เกิดประโยชน์ และนำมาซึ่งความสุขในชีวิตและสังคมาของมนุษย์นั่นเอง โดยที่ไม่ต้องพึ่งพาอำนาจเทพเจ้า หรืออำนาจลึกลับดลบันดาลใดๆ มาเสกแต่งให้ชีวิตดีขึ้นหรือเลวลงแต่ประการใด

๒. หลักการกำหนดสถานภาพทางสังคมามนุษย์ที่เหมาะสมกับความเป็นจริงและความจำเป็นในการดำรงอยู่ร่วมกันในสังคมา ในหลักธรรมเกี่ยวกับเรื่องทิศหกนั้นเป็นการยกบุคคลที่เกี่ยวข้องกับสังคมา หรือเกี่ยวกับมนุษย์ทุกคน ได้อย่างสอดคล้องเหมาะสมตามจารีต ประเพณี และความสำคัญของบุคคลที่ต่างอิงอาศัยซึ่งกันและกัน โดยได้กำหนดให้ มารดาบิดาเป็นทิศเบื้องหน้า อาจารย์เป็นทิศเบื้องขวา บุตรและภรรยาเป็นทิศเบื้องหลัง มิตรสหายเป็นทิศเบื้องซ้าย ทาสและกรรมกรเป็นทิศเบื้องล่าง สมณพราหมณ์เป็นทิศเบื้องบน ซึ่งถือว่าเป็นการกำหนดสถานภาพที่สอดคล้องกับความสำคัญของบุคคลที่เกี่ยวข้องได้อย่างเหมาะสม

สถานภาพ (status) มีความสำคัญต่อหลักมนุษยสัมพันธ์มาก เพราะว่าสถานภาพหมายถึงภาวะหรือสภาพของบุคคลอันเป็นที่ยอมรับกันของบุคคลทั้งสองฝ่าย ทั้งที่เป็นสภาพที่ได้มาโดยกำเนิดหรือเกิดจากข้อตกลงในการยอมรับในความรู้ ความสามารถ ความพึงพอใจ และความดีงามของกัน

และกัน จนเป็นเหตุให้เกิดความสัมพันธ์กัน ทั้งพาอาศัยกันในทางที่จะก่อให้เกิดประโยชน์เกื้อกูลต่อกันอย่างครบถ้วนในทุกๆ ด้าน ทั้งด้านผู้มีพระคุณต่อชีวิตคือบิดามารดาที่มีต่อบุตร ด้านการพัฒนาการเรียนรู้โลกและสังคมอันได้แก่ครู อาจารย์ ผู้ที่ถ่ายทอดศิลปะวิทยาการให้แก่ลูกศิษย์ เป็นสถานภาพด้านการเรียนรู้ สถานภาพด้านการคบค้าสมาคมโดยมีวัยและเพศตรงกันมีประสบการณ์เรียนรู้ในระดับที่สามารถเข้าใจและสื่อสารกันอย่างสนิทใกล้ชิด อบอุ่นได้แก่เพื่อนคู่เพื่อน

๓. หลักการจำแนกกรรมตามบทบาทหน้าที่ที่เหมาะสมและมีประสิทธิภาพ นอกจากจะมีการกำหนดสถานภาพของบุคคลที่เหมาะสมกับความเป็นจริงที่จำเป็นต่อการดำเนินชีวิตแล้ว พระพุทธองค์ได้ทรงแสดงหลักกรรมหรือหน้าที่ (Function) หรือบทบาท (Role) ที่จะต้องปฏิบัติต่อกันอย่างครบถ้วนครอบคลุม ซึ่งเป็นหลักประกันว่าถ้าใครทำตามหลักกรรมดังกล่าวอย่างบริบูรณ์แล้วนั้น ก็จะนำพามาซึ่งประโยชน์และความสุข ความก้าวหน้า ความมั่นคงในการดำเนินชีวิตอย่างแน่นอน ไม่ว่าจะเป็นหน้าที่ของบิดามารดาที่มีต่อบุตร หรือบุตรมีต่อบิดามารดา อาจารย์กับศิษย์ เพื่อนต่อเพื่อน สามีต่อภรรยาบุตร นายจ้างกับลูกจ้าง พระสงฆ์กับฆราวาสผู้ครองเรือน โดยได้แสดงหลักกรรมที่สำคัญกันตามลำดับจากพื้นฐานจนถึงเป้าหมายสูงสุดของแต่ละชุดความสัมพันธ์ ทำให้ผู้ฟังตรงตามได้ และเห็นชัดเจนอย่างมีเหตุผลที่เชื่อมโยงซึ่งกันและกัน

หลักกรรมดังกล่าวทั้งหมดนั้น ย่อมทำให้มนุษย์เกิดความรักใคร่ชอบพอซึ่งกันและกัน กล่าวคือหลักกรรมที่ใช้ในการส่งเสริมมนุษยสัมพันธ์ระหว่างเพื่อนร่วมงานและหลักกรรมสำหรับผู้บังคับบัญชา หลักกรรมในการส่งเสริมมนุษยสัมพันธ์ระหว่างเพื่อนร่วมงานนั้นสอดคล้องกับหลักการสร้างมนุษยสัมพันธ์ทางโลก คือประกอบด้วย ธรรมสำหรับตนเอง ธรรมสำหรับรู้จักผู้อื่น และธรรมในการสร้างความสัมพันธ์กับผู้อื่น เป็นต้น

๒.๔ แนวคิดการพัฒนาชุมชน (Development and Community Theory)

กรอบแนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนามีอยู่มากมายหลายกระแส ซึ่งแม้แต่คำว่า “การพัฒนา” ก็ยังความสับสนให้เกิดขึ้นมากมาย แต่ในที่นี้จะขอหยิบยกกรอบแนวคิดทั้งแนวพัฒนากระแสหลักที่มุ่งเน้นการสร้างความสำเร็จเติบโตทางด้านเศรษฐกิจ และแนววิพากษ์การพัฒนาระแสหลัก ซึ่งก่อให้เกิดผลกระทบต่อ การเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจอย่างมากในประเทศกำลังพัฒนา

๑. ทฤษฎีความทันสมัย (Modernization Theory) เป็นทฤษฎีที่รุ่งเรืองอย่างมากในช่วงประมาณ ค.ศ. ๑๙๕๐ ถึง ๑๙๖๐ หรือเรียกอีกอย่างว่าทฤษฎีพัฒนาการ (Developmental Theory) ซึ่งเน้นกระบวนการวิวัฒนาการทางสังคมที่จะเปลี่ยนแปลงโครงสร้างสังคมให้ซับซ้อนมากขึ้น นักทฤษฎีที่สำคัญเช่น Rostow (๑๙๖๐) ได้ใช้วิธีศึกษาประวัติศาสตร์ในการอธิบายการเปลี่ยนแปลงทางสังคมในประเทศกำลังพัฒนาเกิดขึ้นเป็นขั้นตอนตามการพัฒนาทางอุตสาหกรรม (Industrialization) และเศรษฐกิจ ๕ ขั้นตอน^{๘๔} ซึ่งสืบต่อกันด้วย Moore (๑๙๖๓) มองการเปลี่ยนแปลงทางสังคมในประเทศกำลังพัฒนาว่าเป็นกระบวนการไปสู่ความทันสมัย

^{๘๔} ดูรายละเอียดใน W.W. Rostow. *The Stages of Economic Growth*. (Cambridge University Press; Cambridge, 1961).

(Modernization) อันเป็นผลมาจากความเป็นสังคมอุตสาหกรรม^{๘๕} เช่นเดียวกับ Smelser (๑๙๖๖) ซึ่งมองการเปลี่ยนแปลงทางสังคมในประเทศกำลังพัฒนาว่าเป็นกระบวนการไปสู่ความทันสมัย อันเกี่ยวข้องกับกระบวนการ ๔ อย่าง คือ เทคโนโลยีดั้งเดิมสู่การใช้ความรู้ทางวิทยาศาสตร์ การเกษตรเพื่อเลี้ยงชีพสู่สินค้าเกษตรกรรมเพื่อการค้า การใช้แรงงานมนุษย์และสัตว์สู่แรงงานเครื่องจักร อุตสาหกรรม และการจัดการทางนิเวศวิทยาจากการตั้งถิ่นฐานแบบกระจายสู่ความเป็นเมือง^{๘๖} และได้นำไปสู่การสร้างดัชนีของการพัฒนา ๑๑ ดัชนีโดย Hoogvelt (๑๙๗๘) ซึ่งมีผลกระทบต่อยุทธศาสตร์ในการสร้างความเปลี่ยนแปลงในประเทศกำลังพัฒนาที่คล้ายคลึงกันนั้นคือนโยบายการส่งเสริมการอุตสาหกรรมในประเทศ การรับความช่วยเหลือจากประเทศที่พัฒนาแล้วในด้านเงินทุนและเทคโนโลยีทั้งที่ให้เปล่าและกู้ยืม^{๘๗} กลุ่มทฤษฎีเหล่านี้ได้สร้างโลกทัศน์ให้เชื่อว่าประเทศที่กำลังพัฒนาจะพัฒนาไปสู่รูปแบบเดียวกับประเทศที่พัฒนาแล้ว และจะใช้อัตราเร่งที่เร็วกว่าเพราะการได้รับการแพร่กระจายทางวัฒนธรรม แต่ต่อมาถูกพบว่าเป็นแนวคิดที่อิงอคติ เพราะไม่ปรากฏว่าประเทศที่กำลังพัฒนาจะไล่กวดทันตามอย่างที่ทฤษฎีกล่าวไว้แต่อย่างใด เมื่อเปรียบเทียบกับประเทศพัฒนาแล้ว พบว่า ประเทศกำลังพัฒนาในปลายปีศตวรรษที่ ๒๐ ประสบอุปสรรคมากมายจากการพัฒนาสู่ความทันสมัย เป็นผลให้เกิดทฤษฎีใหม่ที่สามารถอธิบายการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในสังคมยุคปัจจุบัน

๒. ทฤษฎีพึ่งพา (Dependency Theory) มีรากฐานมาจากทฤษฎีความขัดแย้ง (Conflict Theory) ซึ่งพยายามอธิบายการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่ไม่เสถียรภาพว่าเป็นผลมาจากความขัดแย้งจากความไม่เท่าเทียมกันในสังคมโลก ทฤษฎีนี้มองการเปลี่ยนแปลงทางสังคมในประเทศกำลังพัฒนาว่า เป็นการหลุดพ้นหรือการเป็นอิสระจากการพึ่งพาหรือการมีอำนาจเหนือของประเทศอื่น เนื่องจากมีความขัดแย้งระหว่างประเทศทุนนิยมตะวันตกและประเทศกำลังพัฒนา โดยเฉพาะในส่วนที่เกี่ยวข้องกับผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ ทฤษฎีนี้มีสมมติฐานว่า โครงสร้างของสังคมโลกประกอบด้วยความสัมพันธ์ของรัฐ ๒ กลุ่ม คือ Metropolis และ Periphery ซึ่งเป็นผลมาจากความร่วมมือระหว่างกลุ่มผู้นำหรือชนชั้นสูงของรัฐทั้งสอง ซึ่งมีผลประโยชน์ร่วมกัน เป็นเงื่อนไขให้รัฐ Periphery ต้องพึ่งพารัฐ Metropolis ทั้งในด้านการเงินและการลงทุน เทคโนโลยี การศึกษาและวัฒนธรรม รัฐ Periphery ไม่สามารถช่วยเหลือตัวเองได้ ทำให้เกิดการด้อยพัฒนา กลไกสำคัญคือความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดระหว่างนายทุนต่างชาติ กับพ่อค้านายหน้าและข้าราชการระดับสูง ในด้านการค้าขายที่ไม่เป็นธรรมกับรัฐ Metropolis ก่อให้เกิดการสะสมทุนระดับโลก ซึ่ง Andre Gunder Frank (๑๙๗๑) วิเคราะห์ว่าปัญหา “การพัฒนาความด้อยพัฒนา” มาจากการแบ่งงานกันทำระหว่างประเทศ โดยมีประเทศแกนกลางในระบบทุนนิยมผลิตสินค้าอุตสาหกรรม ขณะที่ประเทศรอบข้างผลิตสินค้าขั้นปฐม เมื่อมีการแลกเปลี่ยนกันขึ้นก็ทำให้เกิดการเสียเปรียบและทำให้กำไรส่วนใหญ่ไหลสู่

^{๘๕} ดูรายละเอียดใน Wilbert E. Moore. *Social Change*. (New Jersey: Prentice-Hall; Englewood Cliffs, 1963).

^{๘๖} ดูรายละเอียดใน Smelser, Neil J.. *Modernization of Social Relations*. In Myron Weiner (ed.) *Modernization*, (New York: Basic Books, 1966).

^{๘๗} ดูรายละเอียดใน M.M. Hoogvelt. *The Sociology of Developing societies*, (London and Basingstoke; The Macmillan Press, 1978).

ศูนย์กลางมากกว่ากระจายอยู่ภายในประเทศ นอกจากนี้ความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจและการพัฒนาของประเทศกำลังพัฒนา ยังถูกบิดเบือนโดยประเทศทุนนิยมตะวันตก^{๘๘} ซึ่ง Dos Santos (๑๙๗๐) กล่าวว่าความเติบโตทางเศรษฐกิจของประเทศกำลังพัฒนาไม่ได้เกิดขึ้นด้วยตนเอง แต่จะเกิดขึ้นจากการพัฒนาที่ถูกชักนำตลอดเวลา เนื่องจากถูกจำกัดด้วยผลประโยชน์จากประเทศทุนนิยมตะวันตก^{๘๙} เช่นเดียวกับ Wallerstein (๑๙๗๔) ซึ่งชี้ให้เห็นว่า ความเจริญเติบโตของอุตสาหกรรมในประเทศทุนนิยมตะวันตกเกิดขึ้นจากการขูดรีดส่วนเกินทางเศรษฐกิจ (Economic Surplus) และวัตถุดิบจากประเทศกำลังพัฒนา^{๙๐}

๓. ทฤษฎีระบบโลก (World System Theory) เป็นทฤษฎีที่มองสังคมโลกปัจจุบันว่า ระบบเศรษฐกิจทุนนิยมเป็นระบบเด่นเดี่ยว ที่ครอบงำเศรษฐกิจโลกในปัจจุบัน โดยมีรัฐ และบริษัทข้ามชาติขนาดใหญ่ยึดบทบาทในการจัดการระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมเสรี แข่งขันช่วงชิงกันในระดับนานาชาติ ไม่เว้นแม้แต่ประเทศในค่ายคอมมิวนิสต์หรือสังคมนิยม พรหมแดนทางรัฐชาติถูกถ่างออกด้วยทุนข้ามชาติ ที่ส่วนใหญ่หลั่งไหลมาจากประเทศที่พัฒนาแล้ว ทฤษฎีระบบโลกมองสังคมโลกออกเป็น ๒ สังคม คือ Core Societies และ Peripheral Societies โดยมีสมมติฐานว่า Core Societies คือสังคมที่เป็นอิสระจากการควบคุมภายนอก และมีอำนาจทั้งทางการเมืองและเศรษฐกิจที่ตูดดึงมาจาก Semi Peripheral Societies (ประเทศกำลังพัฒนา) ส่วน Peripheral Societies นิยามถึงสังคมที่มีเศรษฐกิจเฉพาะที่ยากจะควบคุมได้ เช่น มีวิธีการปลูกพืชเศรษฐกิจที่เสียหายจากภัยธรรมชาติหรือความแห้งแล้ง มีรายได้จากการส่งออกพืชเศรษฐกิจประเภทเดียวเป็นส่วนใหญ่ ความสัมพันธ์ระหว่างกันได้ก่อให้เกิดผลลบ ๓ ประการ คือ ๑) ทำให้เกิดผู้นำจำนวนน้อยที่สนใจแต่เศรษฐกิจที่ติดยึดอยู่กับนักลงทุนต่างชาติ ๒) ผู้นำเหล่านี้ เน้นการผลิตวัตถุดิบเพื่อส่งออก เท่ากับลดความสามารถในการเลี้ยงตนเองและกระทบต่อความหลากหลายของระบบเศรษฐกิจ ๓) เมื่อความหลากหลายทางเศรษฐกิจมีน้อย มีผลให้เกิดการกระจายรายได้ที่ไม่เท่าเทียมกันในสังคม^{๙๑}

นักวิชาการได้พยายามแบ่งประเทศต่างๆ ในโลกออกเป็น ๓ ประเภทตามแนวความเชื่อเกี่ยวกับความขัดแย้งและการแข่งขันทางเศรษฐกิจ โดยใช้ฐานทางด้านประชากร ผลผลิตโลก และการใช้พลังงานโลก ได้แก่ The First World (ประเทศผู้นำเศรษฐกิจโลก) The Second World (ประเทศอุตสาหกรรมในยุโรปตะวันออก) และ The Third World (ประเทศที่เหลือนอกจากนั้น) ประเทศไทยถูกจัดอยู่ในฐานะ The Third World^{๙๒} หลังจากวิกฤตทางเศรษฐกิจในปี พ.ศ.๒๕๔๐ โฉมหน้าที่แท้จริงในฐานะเมืองขึ้นทางเศรษฐกิจปรากฏชัดขึ้น ซึ่งก่อนหน้านี้เศรษฐกิจเฟื่องฟูถึงขนาดที่เชื่อกันว่า

^{๘๘} ดูรายละเอียดใน Andre Gunder Frank. *Sociology of Development and Underdevelopment of Sociology*. (London: Pluto Press, 1971).

^{๘๙} ดูรายละเอียดใน Dos Santos, "The Structure of Dependence." (*American Economic Review* 60 1970): 231-236.

^{๙๐} ดูรายละเอียดใน Immanuel Wallerstein. *The Modern World-System: Capitalist Agriculture and the Origins of the European World-Economy In the Sixteenth Century*. (New York: Academic Press, 1974).

^{๙๑} อารง สุทธศาสตร์, บรรณาธิการ, อ้างแล้ว, หน้า ๑๖-๑๗.

^{๙๒} เฟื่องอ้าง, หน้า ๑๘.

ประเทศไทยจะเป็นสังคม NICs (New Industrial Countries) และเศรษฐกิจเติบโตมากจนถึงกับได้รับฉายาว่า “เสือตัวที่ ๕ ของเอเชีย” ดังนั้น การหันกลับมาทบทวนการพัฒนาของประเทศไทยจากทรัพยากรที่มีอยู่เพื่อรังสรรค์การพัฒนาที่ไม่พึ่งพาอาศัยเพียงอย่างเดียว แต่ต้องเสนอหนทางที่จะสามารถยืนหยัดในฐานะประเทศที่มีทรัพยากรบุคคลที่เปี่ยมด้วยคุณภาพ ภายใต้สังคมวัฒนธรรมที่หลากหลาย ซึ่งส่วนใหญ่กำลังตกอยู่ในห้วงการพัฒนาภายในประเทศที่ต่างฝ่ายต่างเอาตัวรอดเอาเปรียบกันเอง โดยเฉพาะในชุมชนที่ไร้ทั้งสิทธิอำนาจและโอกาสทางสังคม

๒.๕ ประสบการณ์พระสงฆ์กับการพัฒนาบนพื้นที่สูงบนพื้นที่สูงในประเทศไทย

เนื่องด้วยประชากรชนกลุ่มน้อยส่วนใหญ่กระจายตัวและตั้งถิ่นฐานในบริเวณภูเขาสูง ซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีความยากลำบากต่อการพัฒนา จึงเป็นพื้นที่ที่ไม่ได้รับการพัฒนาอย่างทั่วถึงจากรัฐบาล ส่งผลต่อความไม่เท่าเทียมในการพัฒนาระหว่างพื้นที่ราบและพื้นที่สูง และเป็นปัญหาที่รัฐเล็งเห็นว่ามีความสำคัญมากที่เกิดขึ้นในพื้นที่สูง เช่น ปัญหาการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ ปัญหาการเคลื่อนย้ายของชนกลุ่มน้อยบริเวณชายแดน ปัญหายาเสพติด ปัญหาแรงงานต่างด้าว เป็นต้น ซึ่งจะส่งผลต่อความมั่นคงของรัฐ

รัฐไทยเริ่มให้ความสนใจกลุ่มชนบนพื้นที่สูงมาตั้งแต่ปี พ.ศ.๒๔๗๘ โดยกระทรวงศึกษาธิการได้จัดตั้งโรงเรียนในหมู่บ้านนายเลาตา อ.อุ้มผาง จ.ตาก และหมู่บ้านบ่อหลวง อ.ฮอด จ.เชียงใหม่ ต่อมา พ.ศ.๒๔๙๔ ได้เริ่มจัดส่งตำรวจตระเวนชายแดนเข้าไปสร้างความสัมพันธ์ในพื้นที่ และมีกรมประชาสงเคราะห์เป็นหน่วยสนับสนุน พ.ศ.๒๔๙๘ ความสนใจกลุ่มชนบนพื้นที่สูงมีความชัดเจนมากขึ้น โดยเมื่อปี พ.ศ.๒๔๙๕ กระทรวงมหาดไทยพิจารณาเห็นความสำคัญในการสงเคราะห์และพัฒนาหมู่บ้านในพื้นที่สูง เช่นเดียวกับหมู่บ้านในพื้นที่ราบ อย่างไรก็ตามความสนใจของรัฐบาลดังกล่าวยังเป็นรูปแบบความคิดเท่านั้น จนกระทั่งในปี พ.ศ. ๒๔๙๙ รัฐบาลสมัยจอมพล ป.พิบูลสงคราม ได้แต่งตั้งคณะกรรมการขึ้นชุดหนึ่ง เรียกว่า “คณะกรรมการสงเคราะห์ประชาชนไกลคมนาคม” คณะกรรมการชุดนี้มีปลัดกระทรวงมหาดไทยเป็นประธานกรรมการมีหน้าที่พิจารณาดำเนินการพัฒนาชาวเขาทางภาคเหนือ การให้ความช่วยเหลือเป็นไปในลักษณะการสังคมสงเคราะห์เป็นส่วนใหญ่ เช่น แจกเครื่องนุ่งห่ม อาหาร และยารักษาโรค ประกอบกับในขณะนั้นปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นยังไม่ชัดเจนมากนัก

ต่อมา ในปี พ.ศ. ๒๕๐๑ รัฐบาลสมัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ได้ประกาศยกเลิกการเสพฝิ่นและการจำหน่ายฝิ่นที่วราขอาณาจักรพร้อมกับได้นำมาตรการป้องกันและปราบปรามการปลูกฝิ่นออกมามีผลใช้ ในขณะนั้นแหล่งปลูกฝิ่นที่สำคัญ คือ บริเวณภูเขาทางภาคเหนือที่มีประชาชนส่วนหนึ่งอาศัยและปลูกฝิ่นอยู่ ประกอบกับมีการแทรกซึมของลัทธิคอมมิวนิสต์ทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือมากขึ้น ดังนั้นในปี พ.ศ. ๒๕๐๒ รัฐบาลชุดเดียวกันนี้จึงได้แต่งตั้งคณะกรรมการสงเคราะห์ชาวเขาขึ้น โดยมีรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทยเป็นประธานกรรมการ คณะกรรมการชุดนี้มีหน้าที่วางแผนและควบคุมการดำเนินงานพัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขาให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์และนโยบายของรัฐบาล คณะกรรมการสงเคราะห์ชาวเขาพิจารณาแล้วเห็นว่าควรจะได้รวบรวมประชาชนที่กระจัดกระจายให้รวมกันเป็นหลักแหล่งในพื้นที่ที่กำหนดโดยดำเนินการในรูปแบบนิคมสร้างตนเอง และเพื่อให้

การสงเคราะห์ในด้านอื่นๆ ควบคู่กันไป คณะกรรมการชุดนี้จึงได้อนุมัติให้จัดตั้งนิคมสร้างตนเองและสงเคราะห์ชาวเขาขึ้นในท้องที่จังหวัดต่างๆ ๔ แห่งคือ ดอยมูเซอ จังหวัดตาก ดอยเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่ ดอยภูลมโล จังหวัดเพชรบูรณ์ พิษณุโลก และเลย และที่ม่อนแสนใจ จังหวัดเชียงราย ทั้งนี้เพื่อต้องการรวบรวมชาวเขาให้มาอยู่ที่เดียวกันจะได้สะดวกต่อการให้การสงเคราะห์และพัฒนาด้านอาชีพ ป้องกันการอพยพโยกย้าย และที่สำคัญคือเพื่อควบคุมการปลุกฝิ่นของชาวเขา แต่การดำเนินงานในระยะแรกไม่ประสบผลสำเร็จเนื่องจากไม่สามารถนำมาอยู่รวมกันได้ เพราะแต่ละกลุ่มก็มีวัฒนธรรมและประเพณีที่แตกต่างกันออกไป และที่สำคัญคือกลุ่มต่างๆ ต้องการแยกกันอยู่เป็นอิสระ นอกจากนี้เจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงานเองก็ยังไม่มีความรู้เกี่ยวกับชาวเขาอย่างเพียงพอ ทำให้การติดต่อสื่อสารมีความยากลำบาก

วันที่ ๓ มิถุนายน พ.ศ.๒๕๐๒ ได้เริ่มมีการใช้คำว่า “ชาวเขา” เป็นครั้งแรก รัฐบาลเริ่มให้ความสนใจต่อประชาชนในพื้นที่สูงอย่างจริงจังในระดับชาติ โดยจัดตั้ง “คณะกรรมการสงเคราะห์ชาวเขา” เพื่อดำเนินนโยบายแก้ไขปัญหาหลัก ๔ ประการคือ ปัญหาการทำลายทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมบนพื้นที่สูง ปัญหาการปลุกฝิ่น ปัญหาความมั่นคง และปัญหามาตรฐานการครองชีพต่ำ โดยมอบหมายให้กรมประชาสงเคราะห์ เป็นหน่วยงานหลักเข้าไปดำเนินงานในพื้นที่ที่มีการจัดตั้งนิคมสร้างตนเองชาวเขา และต่อมามีการจัดตั้งคณะอนุกรรมการสงเคราะห์ชาวเขาในระดับจังหวัดที่มีชาวเขาอาศัยอยู่

ในช่วงประมาณ พ.ศ.๒๕๐๓ ชาวเขาได้กลายเป็นผู้ก่อปัญหา ๔ ข้อหาสำคัญคือ เป็นส่วนหนึ่งของกลุ่มพรรคคอมมิวนิสต์ การทำลายป่าไม้ และตัวการสำคัญของปัญหายาเสพติด เนื่องจากชาวเขาหลายพื้นที่ปลุกฝิ่น เป็นผู้ไม่มีการศึกษา เนื่องจากพูดอ่านเขียนภาษาไทยไม่ได้ และไม่ใช้ผู้นับถือศาสนาพุทธ^{๙๓}

ดังนั้น เพื่อให้มีแหล่งกลางในการประสานงานเกี่ยวกับชาวเขา ในปี พ.ศ. ๒๕๐๖ ต่อมา มีชื่อเรียกว่า “ศูนย์พัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขา” โดยจัดส่งเจ้าหน้าที่เกษตรฯ อนามัย และครูเข้าไปปฏิบัติงานในพื้นที่ เพื่อดำเนินงานพัฒนาและส่งเสริมอาชีพชาวเขาด้านการเกษตร ดูแลเกี่ยวกับสุขภาพอนามัยและดำเนินการสอนภาษาไทย ซึ่งเป็นแบบนอกระบบยังไม่มีสอบเทียบชั้น นอกจากนี้ยังมีตำรวจตระเวนชายแดนเข้าไปเสริมในด้านการศึกษา เป็นครูช่วยสอนในโรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดน รัฐบาลจัดตั้งกองสงเคราะห์ชาวเขาขึ้นอยู่กับกรมประชาสงเคราะห์ พร้อมกันนั้นก็ได้มีการจัดตั้งคณะอนุกรรมการสาขาต่างๆ ขึ้นอีก ๖ คณะ คือ

๑. คณะอนุกรรมการตรวจสภาพพื้นที่
๒. คณะอนุกรรมการสงเคราะห์ชาวเขาส่วนจังหวัด
๓. คณะอนุกรรมการสาขาการศึกษา
๔. คณะอนุกรรมการสงเคราะห์อาชีพ
๕. คณะอนุกรรมการสาขาอนามัย
๖. คณะอนุกรรมการสาขาจัดตั้งศูนย์วิจัยชาวเขา^{๙๔}

^{๙๓} ปนัดดา บุญยสาระนัย. อ้างแล้ว, หน้า ๑๓๔.

^{๙๔} กลุ่มประสานงานจัดสวัสดิการแก่ชุมชนบนพื้นที่สูง, อ้างแล้ว.

ในเดือนพฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๐๖ คณะกรรมการสงเคราะห์ชาวเขาได้มีมติให้จัดตั้ง ศูนย์วิจัยชาวเขาขึ้นในมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ เพื่อศึกษาหาข้อมูลพื้นฐานทางเศรษฐกิจและสังคมของ ชาวเขา ในปีเดียวกันนี้เองคณะกรรมการสงเคราะห์ชาวเขาได้มีมติให้จัดตั้งศูนย์พัฒนาและสงเคราะห์ ชาวเขาเพิ่มขึ้นจากนิคมสร้างตนเองฯ พอมาในปี พ.ศ. ๒๕๐๘ ได้มีการส่งพระธรรมจาริกออกไป เผยแพร่พุทธศาสนาแก่ทางชาวเขาตามหมู่บ้านต่างๆ ที่อยู่ห่างไกลจากชุมชนรวมทั้งได้ส่งนักศึกษา และครูที่อาสาสมัครออกไปสอนหนังสือชาวเขาที่จังหวัดตาก หลังจากที่ได้แบ่งสายงานออกเป็น หน่วยงานย่อยๆ ที่มีหน้าที่เฉพาะแล้ว คณะกรรมการสงเคราะห์ชาวเขาก็เปลี่ยนชื่อเป็นคณะกรรมการ ชาวเขาและได้กำหนดนโยบายการทำงานระยะแรก ดังนี้

๑. ให้ทำการศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับชาวเขา เพื่อนำข้อมูลด้านต่าง ๆ มาวางแผนพัฒนาและ สงเคราะห์ชาวเขา

๒. จัดหาที่ดินให้ชาวเขาเข้าทำกิน เพื่อให้อยู่อาศัยเป็นหลักแหล่ง

๓. ส่งเสริมให้ชาวเขาทำการเพาะปลูก เลี้ยงสัตว์ และผลิตสินค้าตามความต้องการของ ตลาด เพื่อให้เลิกการปลูกฝิ่น อันเป็นผลเสียหายแก่เศรษฐกิจและความมั่นคงของประเทศ

๔. ส่งเสริมให้ชาวเขามีความรู้และสนใจทำการเกษตรกรรม เพื่อหยุดยั้งการทำไร่เลื่อน ลอยเป็นการทำลายป่าไม้ต้นน้ำลำธาร

๕. ปรับปรุงการคมนาคมขนส่งเพื่ออำนวยความสะดวกแก่ชาวเขาที่จะนำสินค้าไป จำหน่าย

๖. ให้การรักษาพยาบาลแก่ชาวเขาที่เจ็บป่วย และแนะนำให้พัฒนาอนามัยในหมู่บ้าน

๗. ส่งเสริมให้ชาวเขามีความรักและหวงแหนผืนแผ่นดินไทยที่ตนอาศัยอยู่ และให้เกิด ความรู้สึกเป็นพวกเดียวกับคนไทย

๘. ส่งเสริมให้ชาวเขารู้จักการป้องกันหมู่บ้านและเป็นกำลังรักษาความสงบเรียบร้อยและ ความมั่นคงปลอดภัยชายแดน

๙. ส่งเสริมการศึกษาขั้นมูลฐานแก่เด็กและผู้ใหญ่ชาวเขา

๑๐. จัดหาเครื่องอุปโภคและบริโภคที่จำเป็นแก่ชาวเขา

๑๑. ส่งเสริมให้ชาวเขามีการช่วยเหลือตนเองและช่วยเหลือซึ่งกันและกัน^{๙๕}

ตำรวจตระเวนชายแดน นับเป็นหน่วยงานเริ่มแรกที่เข้าไปมีส่วนเกี่ยวข้องกับชุมชนพื้นที่ สูง จากการปฏิบัติหน้าที่ดูแลปัญหาด้านความมั่นคงและมีส่วนในการจัดการศึกษาในช่วงแรกก็ได้ ดำเนินงานพัฒนาการเกษตรบนพื้นที่สูงอย่างเป็นทางการขึ้น โดยได้รับความช่วยเหลือจากองค์การยู ซอม (USOM ปัจจุบันเปลี่ยนเป็น USAID) ของสหรัฐอเมริกาเป็นผู้ริเริ่มนำสัตว์เลี้ยงไปแจกจ่าย ชาวเขาพร้อมทั้งให้การอบรมทางด้านการเพาะปลูกและสัตว์เลี้ยงเบื้องต้นแก่ชาวเขา ต่อมาภายหลัง รัฐบาลให้ความสนใจชาวเขาอย่างจริงจัง จึงได้ส่งหน่วยงานอื่นๆ เข้าไป พร้อมทั้งนำพีชชนิดใหม่ทยอย เข้าไปให้ชาวเขาทดลองปลูก เช่น กรมกสิกรรมได้นำกาแฟไปให้ชาวเขาที่อุทยานดอยมูเซอ จังหวัด ตาก และบ้านมูเซอห้วยตาก จังหวัดเชียงใหม่ทดลองปลูก กรมประชาสัมพันธ์ได้นำพันธุ์ลิ้นจี่ไปให้ ชาวเขาที่อำเภอฝาง จังหวัดเชียงใหม่ และอำเภอแม่สาย จังหวัดเชียงราย ทดลองปลูกพร้อมทั้ง

^{๙๕} กลุ่มประสานงานจัดสวัสดิการแก่ชุมชนบนพื้นที่สูง, อ่างแล้ว.

ส่งเสริมการเลี้ยงวัวเนื้อที่ดอยมูเซอ นอกจากนี้ยังได้ทดลองเอาพืชยืนต้นจำพวกมะม่วง กาแฟ และพืช
 ไร่อื่นๆ ให้ทดลองปลูก

ต่อมาในปี พ.ศ.๒๕๑๒ รัฐได้ดำเนินการเกี่ยวกับงานพัฒนาชาวเขาโดย ๔ กระทรวงหลัก
 คือ กระทรวงมหาดไทย กระทรวงเกษตรฯ กระทรวงศึกษาธิการ และกระทรวงสาธารณสุข ต่อมาเกิด
 สถานการณ์ความวุ่นวายทางการเมือง ภาครัฐไม่มีความไว้วางใจต่อกลุ่มชาวเขา อันเนื่องมาจากเป็น
 พื้นที่ที่ภาครัฐยังไม่สามารถเข้าไปดูแลได้ทั่วถึง การติดต่อสื่อสารมีความยากลำบาก ทำให้ไม่สามารถ
 สร้างความเข้าใจต่อกันได้ ประกอบกับรัฐบาลในขณะนั้นมีความหวาดวิตกว่าชาวเขาจะเป็นกลุ่มที่เป็น
 ภัยต่อความมั่นคงโดยเข้าร่วมกลุ่มกับกองกำลังคอมมิวนิสต์ที่ต่อต้านรัฐบาลในขณะนั้น รัฐบาลจึงจัด
 ชุดปฏิบัติการเข้าไปในพื้นที่ที่รัฐจัดว่าเป็นพื้นที่ล่อแหลมต่อความมั่นคงของชาติ และมีมาตรการใน
 จัดการพัฒนาให้ชาวเขาตั้งถิ่นฐานให้เป็นหลักแหล่งเพื่อประโยชน์ในควบคุมดูแล ให้เลิกปลูกฝิ่นและ
 บุกรุกป่า

นโยบายเกี่ยวกับชาวเขาก่อนหน้านี้เป็นการดำเนินงานต่างๆ ไปที่มีขอบเขตการทำงาน
 อย่างกว้างๆ ดังนั้นในปี พ.ศ. ๒๕๑๒ คณะกรรมการชาวเขาจึงได้กำหนดนโยบายให้มีลักษณะที่แคบ
 ลง โดยกำหนดเป็นนโยบายระยะสั้นและระยะยาว คือ

นโยบายระยะสั้น ได้แก่การจัดส่งเจ้าหน้าที่ให้เข้าถึงชาวเขาที่อยู่ตามจุดล่อแหลมให้ทั่วถึง
 โดยเร็วที่สุด ทั้งนี้เพื่อผูกพันชาวเขาให้มีความสำนึกในชาตินิยมและจงรักภักดีต่อประเทศชาติ รวมทั้ง
 เป็นกำลังป้องกันการแทรกซึมของคอมมิวนิสต์

ในบริเวณพื้นที่ที่ประกาศเป็นเขตแทรกซึมของคอมมิวนิสต์และมีการปราบปรามอยู่นั้น
 หลังจากการปราบปรามสิ้นสุดลง และฝ่ายทหาร ตำรวจ สามารถเข้าควบคุมแล้วจึงส่งให้หน่วยงาน
 พลเมืองเข้ารับผิดชอบต่อไป

ส่วนพื้นที่ที่ยังมิได้ประกาศเขตแทรกซึมและมีพฤติการณ์ของคอมมิวนิสต์ แต่ยังไม่ถึงขั้น
 ใช้อาวุธนั้น จำเป็นต้องดำเนินการในลักษณะป้องกัน โดยให้หน่วยงานพลเรือนที่รับผิดชอบจัดส่ง
 เจ้าหน้าที่เข้าไปพัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขาเป็นการด่วน

นโยบายระยะยาว ได้แก่การพัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขาให้อยู่อาศัยและทำมาหากินเป็น
 หลักแหล่งแน่นอน เลิกการปลูกฝิ่นและบุกรุกพื้นที่ป่า ในการดำเนินตามนโยบายดังกล่าว ได้กำหนด
 วิธีดำเนินการไว้ ๔ วิธีดังนี้

๑. แนะนำและชักชวนชาวเขาที่อยู่กระจัดกระจาย ให้เข้ามารวมกันเป็นหมู่บ้านในบริเวณ
 ที่เหมาะสม เพื่อการดูแลของเจ้าหน้าที่

๒. ชาวเขาที่อยู่รวมกันเป็นหมู่บ้านก็สนับสนุนให้อยู่ทำกินต่อไปไม่ต้องเคลื่อนย้าย โดยให้
 ส่งเจ้าหน้าที่ในรูปหน่วยเคลื่อนที่เข้าไปปฏิบัติงาน

๓. ชาวเขาที่ไม่ต้องการอยู่บนภูเขาหรือต้องการอพยพหนีภัยคอมมิวนิสต์ลงมาอยู่บนพื้น
 ราบก็ให้จัดตั้งศูนย์อพยพชาวเขาขึ้น เพื่อจะได้อยู่รวมกันเป็นกลุ่มก้อน และให้การสงเคราะห์เท่าที่จะ
 จำเป็นเพื่อจะได้ดำเนินชีวิตผสมผสานเป็นคนไทยต่อไป

และในปี พ.ศ. ๒๕๑๒ โครงการในพระบรมราชานุเคราะห์ (ปัจจุบันคือ โครงการหลวง
 ภาคเหนือ) ได้รับการสนับสนุนจากกระทรวงเกษตร สหรัฐอเมริกาพร้อมด้วยความร่วมมือจาก
 เจ้าหน้าที่ของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับชาวเขา อาจารย์จากมหาวิทยาลัยร่วมกันทำการทดลองปลูกพืช

เมืองหนาวบนภูเขา จากนั้นก็นำความรู้ที่ได้ไปอบรมเจ้าหน้าที่ส่งเสริมหน่วยงานราชการ และหน่วยงานเอกชน เพื่อที่จะได้นำไปแนะนำชาวเขาให้ทำการปลูกต่อไป ในขณะที่เดียวกันก็ได้ขยายงาน การเกษตรบนพื้นที่สูงให้ขยายวงกว้างขึ้น ต่อเนื่องมาในปี พ.ศ.๒๕๑๖ องค์การสหประชาชาติได้ให้ความช่วยเหลือโครงการปลูกพืชทดแทนการปลูกฝิ่น โดยนำพืชที่สามารถปลูกบนพื้นที่สูงไปให้ชาวเขาปลูก เช่น กาแฟ พืชตระกูลถั่ว ได้แก่ ถั่วแดง ถั่วปิ่นโต ถั่วเนวี

กล่าวโดยสรุปนโยบายปี พ.ศ. ๒๕๑๒ เน้นในเรื่องความมั่นคงในพื้นที่ที่ชาวเขาอาศัยอยู่ และดำเนินรูปแบบพัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขาเป็นหลัก แต่ในระยะหลังปรากฏว่ามีหน่วยงานที่ดำเนินการเกี่ยวกับชาวเขาเพิ่มมากขึ้น ประกอบกับมีปัญหาที่รบกวนต้องแก้ไข อาทิ อัตราการเพิ่มขึ้นของจำนวนประชากร การถือสัญชาติ เป็นต้น

ดังนั้น ในปี พ.ศ. ๒๕๑๗ จึงได้มีอกระเบียบกระทรวงมหาดไทยว่าด้วยการพิจารณา ลงรายการสัญชาติไทยให้แก่ชาวเขา พ.ศ.๒๕๑๗ โดยกำหนดหลักเกณฑ์ในการพิจารณาว่า ต้องเป็น ชาวเขาที่ได้รับการจดทะเบียนราษฎรชาวเขาไว้แล้ว หรืออยู่ในความดูแลของหน่วยงานราชการ เช่น กรมประชาสงเคราะห์ ตำรวจตระเวนชายแดน และยังมีเงื่อนไขอื่นๆ เช่น ต้องเกิดในประเทศไทยและ บรรลุนิติภาวะแล้ว ตั้งถิ่นฐานในเขตประเทศไทยไม่น้อยกว่า ๕ ปี มีอาชีพสุจริต ไม่เคยกระทำความผิดต่อ ความมั่นคงแห่งชาติหรือกระทำความผิดกฎหมายถึงต้องโทษจำคุก และกระทรวงมหาดไทยได้เสนอ นโยบายและวิธีการดำเนินงานพัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขา ปี พ.ศ. ๒๕๑๙ เพื่อให้เหมาะสมกับ สถานการณ์ที่เป็นอยู่ ปรากฏว่าได้รับความเห็นชอบจากคณะรัฐมนตรี และยังคงใช้ปฏิบัติอยู่ใน ปัจจุบันนี้ คณะรัฐมนตรีได้มีมติเห็นชอบในวันที่ ๖ กรกฎาคม พ.ศ.๒๕๑๙ ให้ใช้ “นโยบายรวมพวก” (Integration Policy) มุ่งเน้นให้ชาวเขาเป็นพลเมือง ตามมาตรฐานคุณภาพพลเมืองที่ดีของรัฐ โดยได้ ริเริ่มโครงการจัดทำทะเบียนชาวเขาเพื่อพิจารณาสัญชาติไทยในทะเบียนบ้านให้แก่ชาวเขา รณรงค์ ให้มีการวางแผนครอบครัวเพื่อลดอัตราการเพิ่มของประชากรชาวเขา และได้เริ่มการพัฒนาโดย กำหนดเขตพื้นที่ที่เรียกว่า การพัฒนาเป็นเขตพื้นที่โดยระบบสมบูรณ์แบบ (Zonal Integration Development)^{๙๖}

สำหรับสาระสำคัญของนโยบายปี พ.ศ. ๒๕๑๙ มีดังนี้

๑. การใช้นโยบายรวมพวก (Integration policy) เป็นวิธีหนึ่งที่จะช่วยให้ชาวเขาสามารถปรับตัวและผสมผสานเข้ากับคนไทยได้

๒. เพื่อแก้ปัญหาที่กำลังประสบอยู่ จำต้องทำให้ชาวเขาเป็นพลเมืองไทยที่มีคุณภาพ สามารถช่วยเหลือตนเองได้ ดังนั้นจึงต้องส่งเสริมในด้านอาชีพ เพื่อให้ชาวเขามีรายได้เพิ่มพูนขึ้นเพื่อ จะได้มีมาตรฐานความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น

๓. ให้เร่งรัดการทำทะเบียนชาวเขา ตามระเบียบกระทรวงมหาดไทย ว่าด้วยการพิจารณา สัญชาติไทยในทะเบียนบ้านแก่ชาวเขา พ.ศ.๒๕๑๗

๔. จำนวนประชากรชาวเขาที่เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว นั้น จะเป็นตัวเร่งให้ปัญหาชาวเขาที่ ีความรุนแรงและสลับซับซ้อนยิ่งขึ้น จึงจำเป็นต้องลดอัตราการเพิ่มประชากรชาวเขา โดยเร่งวางแผน ครอบครัวให้ได้ผลแพร่หลาย

^{๙๖} ปนัดดา บุญยสารระนัย, อ้างแล้ว, หน้า ๑๓๙-๑๔๗.

และได้มีกำหนดขั้นตอนการดำเนินการไว้ดังนี้

๑. กำหนดเขตพื้นที่พัฒนา (Development zones) ให้เน้นงานทั้งในพื้นที่ที่ชาวเขาตั้งอยู่เดิมและพื้นที่ที่ชาวเขาละทิ้งไปแล้ว โดยจัดดำเนินการพัฒนาในลักษณะโครงการสมบูรณ์แบบคือกำหนดให้ชาวเขาอยู่รวมกันเป็นกลุ่มก้อน แล้วจึงดำเนินการพัฒนาอาชีพ การศึกษา การอนามัย การวางแผนครอบครัว การสังคมสงเคราะห์ และการพัฒนาเศรษฐกิจขั้นพื้นฐานโดยทำการไปพร้อมๆ กันในเวลาและพื้นที่เดียวกันซึ่งลักษณะการดำเนินงานเช่นนี้ทำให้สามารถควบคุมการอพยพของชาวเขาอย่างได้ผล รวมทั้งยังสามารถติดตามการเคลื่อนไหวของชาวเขาที่จะมีผลกระทบต่อการเมืองและความมั่นคงของประเทศได้อย่างใกล้ชิด

๒. สำหรับพื้นที่ที่มีได้เป็นเขตพัฒนาให้จัดหน่วยเคลื่อนที่ออกไปปฏิบัติงานในหมู่บ้านชาวเขา โดยการให้ความช่วยเหลือเพื่อเสริมสร้างความสัมพันธ์อันดีกับชาวเขา ในขณะเดียวกันก็จัดการสำรวจข้อมูลเบื้องต้นเพื่อนำมาใช้ในการวางแผนพัฒนาต่อไป ในกรณีที่พื้นที่นั้นไม่เหมาะสมจะจัดทำเป็นพื้นที่พัฒนาก็ควรชักจูงให้ชาวเขาเข้ามาอยู่ในเขตพื้นที่พัฒนา

๓. ส่วนคนไทยที่ตั้งบ้านเรือนและประกอบอาชีพอยู่ในเขตพื้นที่พัฒนาและเขตปฏิบัติงานหน่วยเคลื่อนที่ก็ให้ทำการพัฒนา และสงเคราะห์เช่นกัน

เนื่องจากการดำเนินงานพัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขาได้มีหน่วยงานหลายแห่งทั้งภาครัฐบาลและเอกชนที่เข้ามาจัดการ จึงจำเป็นต้องมีกรรมการควบคุมดูแลและประสานงานให้การดำเนินงานพัฒนาชาวเขาเป็นไปอย่างได้ผลตามนโยบายที่ได้วางไว้ รัฐจึงได้จัดตั้งคณะกรรมการฝ่ายต่าง ๆ ขึ้น คือ

๑. คณะกรรมการชาวเขา คณะรัฐมนตรีได้แต่งตั้งขึ้นโดยมีรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย เป็นประธานกรรมการ และมีกรรมการจากหน่วยงานต่าง ๆ ๒๐ ท่าน มีอธิบดีกรมประชาสงเคราะห์เป็นเลขาธิการ ให้รับผิดชอบและกำหนดนโยบายและมีหน้าที่พิจารณาอนุมัติโครงการต่างๆ เกี่ยวกับชาวเขา หรือการดำเนินงานของหน่วยงานรัฐบาลและเอกชนที่อาจจะกระทบกระเทือนต่อชาวเขาต้องได้รับอนุมัติจากคณะกรรมการชุดนี้ก่อน

๒. คณะอนุกรรมการชาวเขา คณะกรรมการชาวเขาได้แต่งตั้งคณะอนุกรรมการชาวเขาซึ่งในปัจจุบันมี ๔ คณะ คือ

๒.๑ คณะอนุกรรมการนโยบายและแผนงานเกี่ยวกับชาวเขา มีรองเลขาธิการคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติเป็นประธานกรรมการ

๒.๒ คณะอนุกรรมการชาวเขาด้านการศึกษา มีอธิบดีกรมศึกษาธิการนอกโรงเรียนเป็นประธาน เพื่อพิจารณาสนับสนุนให้หน่วยงานจัดการศึกษาแก่ชาวเขาได้สอดคล้องไม่ซ้ำซ้อนกัน รวมทั้งแก้ไขปัญหาและอุปสรรคในการปฏิบัติงาน

๒.๓ คณะอนุกรรมการชาวเขาด้านความมั่นคง มีเลขาธิการสภาความมั่นคงเป็นประธาน มีหน้าที่วิเคราะห์ปัญหาและความเคลื่อนไหวของชาวเขาและผู้ที่เกี่ยวข้องดำเนินการกับชาวเขา

๒.๔ คณะกรรมการจัดที่ดินเพื่อการครองชีพ มีอธิบดีกรมป่าไม้เป็นประธาน มีหน้าที่พิจารณาและกำหนดมาตรการแก้ปัญหาการใช้ที่ดินบนภูเขา และจัดที่ดินทำกินให้แก่ชาวเขาเพื่อป้องกันโยกย้าย

๓. คณะกรรมการชาวเขาส่วนจังหวัด มีหน้าที่พิจารณาแผนการดำเนินงานและควบคุมการปฏิบัติงานเกี่ยวกับชาวเขาในจังหวัดนั้น ๆ มีผู้ว่าราชการจังหวัดเป็นประธานมีทั้งหมด ๒๒ จังหวัด หลังจากทีคณะรัฐมนตรีได้อนุมัตินโยบายการพัฒนาชาวเขาแบบการรวมพวก (Integration policy) เมื่อปี พ.ศ.๒๕๑๙ แล้ว ทางกรมประชาสงเคราะห์จึงได้กำหนดการพัฒนาโดยแบ่งเป็นเขตพื้นที่ระบบสมบูรณ์แบบขั้น คือ การพัฒนาชาวเขาจะกำหนดเป็นกลุ่มพื้นที่ที่อาศัยอยู่ใกล้เคียงกันหรือลุ่มน้ำเดียวกัน โดยแนะนำวิธีการทำกินของชาวเขา ให้เน้นถึงการใช้ประโยชน์ที่ดินแบบถาวร ซึ่งกำหนดจากความลาดชันของพื้นที่และเน้นการปลูกพืชอาหารก่อนการปลูกพืชเศรษฐกิจ สำหรับข้อกำหนดความลาดชันและพืชที่ปลูก มีดังนี้

- ความลาดชัน ๐ - ๑ องศา สามารถปลูกอะไรก็ได้ แต่ควรคำนึงถึงอาหารหลักก่อนและเห็นว่าควรทำเป็นนาคา

- ความลาดชัน ๒ - ๒๐ องศา เป็นพื้นที่ที่ต้องมีการอนุรักษ์ เพื่อจะปลูกพืชต้องทำเป็นแบบขั้นบันได พืชที่ปลูกควรเป็นพืชอาหารและพืชเศรษฐกิจ ถ้ามีการพัฒนาเรื่องชลประทานก็ควรปลูกข้าว โดยทำนาแบบขั้นบันได

- ความลาดชัน ๒๑ - ๓๕ องศา ลักษณะพื้นที่ที่มีความลาดชันสูงเช่นนี้ไม่เหมาะสำหรับการปลูกพืชไร่ ทั้งพืชอาหารและพืชเศรษฐกิจ หากเหมาะสำหรับการปลูกผลไม้ยืนต้นรวมทั้งการปลูกป่า เพื่อเอาไม้มาทำประโยชน์ใช้สอย เช่น หุงต้มอาหาร เป็นต้น

ส่วนพื้นที่ที่สูงกว่า ๓๕ องศา จะต้องสงวนป่าไม้ไว้สำหรับเป็นแหล่งต้นน้ำลำธารห้ามตัดไม้ใดๆ ทั้งสิ้น^{๙๗}

สำหรับหน่วยงานที่เข้าไปดำเนินงานตามโครงการ ได้แก่

กรมประชาสงเคราะห์ ซึ่งเป็นหน่วยงานที่ดำเนินการพัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขามาแต่แรกเริ่มนั้น ได้กระจายหน่วยงานย่อยไปตามจังหวัดต่าง ๆ ที่มีชาวเขาอาศัยอยู่ โดยจัดตั้งศูนย์พัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขาจังหวัดมีทั้งสิ้น ๑๓ จังหวัด คือ เชียงใหม่ เชียงราย แม่ฮ่องสอน ตาก ลำปาง ลำพูน เพชรบูรณ์ พะเยา กาญจนบุรี น่าน แพร่ กำแพงเพชร และอุทัยธานี ศูนย์แต่ละแห่งได้จัดหน่วยพัฒนา และสงเคราะห์ชาวเขาออกไปประจำอยู่ตามหมู่บ้านชาวเขา มีทั้งหมด ๒๒๒ หน่วย

นอกจากนี้กรมประชาสงเคราะห์ยังได้จัดตั้งโครงการพิเศษขึ้นอีก ๒ โครงการเพื่อทำการพัฒนาการเกษตรบนที่สูงโดยเฉพาะ คือ

- โครงการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมบนพื้นที่สูง ซึ่งใช้เงินกู้จากธนาคารโลกชนิดไม่ต้องเสียดอกเบี้ยมาดำเนินงาน และให้เจ้าหน้าที่หน่วยพัฒนา และสงเคราะห์ชาวเขาเคลื่อนที่เป็นผู้ปฏิบัติงาน โดยทำการพัฒนาแบบแบ่งเขตพื้นที่ มีทั้งหมด ๘ เขต และครอบคลุม ๕ จังหวัด คือ เชียงใหม่ ๒ เขต เชียงราย ๒ เขต แม่ฮ่องสอน ๒ เขต ลำปาง ๑ เขต และน่านอีก ๑ เขต โครงการนี้เป็นส่งเสริมให้ชาวเขารู้จักทำการเกษตรแบบขั้นบันได ทั้งการทำนา และการปลูกกาแฟ มีพื้นที่ปฏิบัติการราว ๓,๐๐๐ ไร่ ขณะเดียวกันก็ดำเนินงานพัฒนาสังคมร่วมไปด้วย

- โครงการไทย-นอร์เวย์ เป็นโครงการต่อเนื่องจากโครงการปลูกพืชทดแทนบนพื้นที่สูงและการตลาดไทย - สหประชาชาติ ซึ่งสิ้นสุดโครงการในปี พ.ศ. ๒๕๒๘ และรัฐบาลนอร์เวย์ได้เข้ามา

^{๙๗} กลุ่มประสานงานจัดสวัสดิการแก่ชุมชนบนพื้นที่สูง, อ้างแล้ว.

รับช่วงต่อ และได้ดำเนินงานตามหมู่บ้านชาวเขาที่กระทำอยู่เดิมเกี่ยวกับการพัฒนาการเกษตรบนที่สูง และการตลาด ซึ่งมีหมู่บ้านหลัก ๕ หมู่บ้าน และหมู่บ้านบริวาร ๒๕ หมู่บ้าน

กรมส่งเสริมการเกษตร ดำเนินงานส่งเสริมการเกษตรแก่ชาวเขาทุกรูปแบบเป็นลักษณะผสมผสาน โดยจัดตั้งศูนย์ส่งเสริมการเกษตรที่สูงในหมู่บ้านหลัก และหมู่บ้านบริวารที่รับผิดชอบ มีทั้งหมด ๗๙ หมู่บ้าน และมี ๓,๘๒๕ ครอบครัว เพื่อส่งเสริมปลูกพืชทดแทนฝิ่น ปลูกข้าวให้เพียงพอแก่การบริโภคของชาวเขาเอง ให้มีการปลูกพืชเศรษฐกิจอายุสั้นเพื่อเพิ่มรายได้และอาหารเพื่อการโภชนาการ ปรับปรุงปุ๋ยสัตว์ในเรื่องการผสมพันธุ์ และการป้องกันโรคระบาดของสัตว์ สำหรับพืชส่งเสริมให้ชาวเขาปลูกก็เป็นไปทางไม้ผลเมืองหนาวบางชนิดที่สามารถปลูกได้บนภูเขา เช่น แอปเปิล สาลี่ บัวย พลับ สตรอเบอร์รี่ พืชผักและดอกไม้เมืองหนาวบางประเภท นอกจากนี้ก็มีข้าว กาแฟ ข้าว นาด้า ข้าวไร่ ข้าวโพด พืชตระกูลถั่วต่าง ๆ และพืชผักอื่น ๆ โดยจัดตั้งเป็นศูนย์สำหรับการเกษตรที่สูงจำนวน ๑๐ แห่ง ในจังหวัดเชียงใหม่และมีพื้นที่ดำเนินงานถึง ๔๕,๘๙๑ ไร่

โครงการหลวงภาคเหนือ เดิมใช้ชื่อว่าโครงการในพระบรมราชานุเคราะห์ชาวเขาเริ่มตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๑๒ เป็นโครงการที่ทำหน้าที่ประสานงานของหน่วยราชการต่าง ๆ และให้การสนับสนุนในด้านงบประมาณ ด้านวิชาการ การส่งเสริมและการตลาดรวมทั้งการเข้าไปช่วยแก้ไขปัญหาและอุปสรรคต่างๆ ที่เกิดขึ้นในหมู่บ้านที่เข้าไปพัฒนาทั้งในแง่ทางการประสานงานด้านนโยบาย และวิชาการ ในการดำเนินงานนั้นจะมีคณะกรรมการสองชุด คือ คณะกรรมการประสานงานวิจัยการเกษตรที่สูง ประกอบด้วยเจ้าหน้าที่มาจากส่วนราชการและหน่วยงานต่าง ๆ ที่ปฏิบัติงานบนที่สูง คณะกรรมการชุดนี้รับผิดชอบในด้านการศึกษาวิจัยค้นคว้าและทดลองทางด้านเกษตร เพื่อจะได้นำผลที่ได้มาจากการวิจัยที่เหมาะสมแก่ชาวเขาไปถ่ายทอดให้เจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรนำไปปฏิบัติต่อไป สำหรับคณะกรรมการอีกชุดหนึ่งคือ คณะกรรมการส่งเสริมการเกษตรที่สูง ซึ่งประกอบด้วยเจ้าหน้าที่จากส่วนราชการและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเช่นกัน แต่จะมีเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรที่ปฏิบัติงานในสนามเข้าร่วมด้วย และนำผลจากการวิจัยไปทดลองปฏิบัติจริง ๆ โดยจัดสาธิตให้แก่ชาวเขาเพื่อจะส่งเสริมให้ชาวเขาปฏิบัติตามหลักวิชาการต่อไป ในกรณีนี้มีปัญหาในการปฏิบัติงานก็จะนำกลับมาเสนอคณะกรรมการชุดแรกเพื่อหาทางแก้ไขต่อไป คณะกรรมการทั้งสองชุดจะต้องทำการประชุมทุกเดือน

สำนักงานคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามยาเสพติด (ปปส.) จัดตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๑๙ มีหน้าที่ดำเนินการเกี่ยวกับการปราบปรามยาเสพติดประเภทต่าง ๆ รวมทั้งการป้องกันการระบาดของยาเสพติดด้วย คณะกรรมการชุดนี้เห็นว่า ฝิ่นที่ชาวเขาปลูกนั้นเป็นต้นกำเนิดของยาเสพติดที่ร้ายแรง จึงพยายามให้ชาวเขาเลิกปลูกฝิ่นโดยจัดตั้งโครงการปลูกพืชทดแทนการปลูกฝิ่น ซึ่งแยกออกเป็นโครงการย่อย ๒ โครงการ คือ

โครงการปลูกพืชทดแทนและพัฒนาเศรษฐกิจชาวไทยภูเขาไทย-สหประชาชาติซึ่ง ปปส. รับมาดำเนินการต่อจากคณะกรรมการรับความช่วยเหลือจากต่างประเทศ กรมตำรวจเป็นโครงการที่สหประชาชาติให้ความช่วยเหลือ เพื่อมุ่งให้ชาวเขาลดการปลูกฝิ่นและหันมาปลูกพืชอื่นทดแทนและยังมีจุดมุ่งหมายให้ชาวเขาเลิกสร้างการทำลายป่าไม้ โดยส่งเสริมให้ชาวเขาหวนกลับมาใช้ประโยชน์จากพื้นที่ดินที่ถูกละทิ้งไว้แต่เดิม นอกจากนี้ยังได้พัฒนาอาชีพเพื่อให้ชาวเขามีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น รวมทั้งให้การบำบัดรักษาชาวเขาที่ติดยา โครงการนี้มีพื้นที่ดำเนินงานอยู่ในจังหวัดเชียงใหม่ทั้งหมด เป็น

หมู่บ้านหลัก ๕ หมู่บ้าน และหมู่บ้านบริวาร ๒๕ หมู่บ้าน มีสถานีทดลองและศูนย์ฝึกอบรมเกษตรกรที่สูงขุนช่างเคี่ยน โครงการนี้ได้สิ้นสุดลงแล้วในขณะนี้ และทาง ปปส. ได้มอบหมู่บ้านชาวเขาที่อยู่ในโครงการให้กรมประชาสงเคราะห์รับผิดชอบและนำไปดำเนินการต่อ ส่วนสถานีทดลองขุนช่างเคี่ยนก็มอบให้มหาวิทยาลัยเชียงใหม่นำไปใช้ประโยชน์ในการทดลองต่อไป

โครงการไทย-เยอรมัน เป็นโครงการที่จัดตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๒๔ ครอบคลุมพื้นที่ประมาณ ๓,๐๐๐ ตารางกิโลเมตร ในเขตอำเภอแม่สรวย จังหวัดเชียงใหม่ อำเภอเมืองจังหวัดแม่ฮ่องสอน และอำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่ โดยใช้แนวทางการพัฒนาแบบผสมผสานเพื่อพัฒนาด้านการเกษตรให้ชาวเขามีการทำนาแบบถาวรมากขึ้น ส่งเสริมการปลูกพืชเศรษฐกิจที่ทำรายได้สูง ใช้ที่ดินแบบอนุรักษ์ และใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างมีประสิทธิภาพโดยเฉพาะป่าไม้ ดิน น้ำ ปรับปรุงด้านอนามัยและการรักษาพยาบาล ตลอดจนการคมนาคมขนส่งรวมทั้งการเน้นให้ชาวเขามีความสำนึกเป็นคนไทยมากขึ้น

ในปี พ.ศ. ๒๕๒๕ รัฐบาลได้แต่งตั้งคณะกรรมการอำนวยการแก้ไขปัญหาความมั่นคงแห่งชาติเกี่ยวกับปัญหาชาวเขาและการปลูกฝิ่น โดยมีรองนายกรัฐมนตรีเป็นประธาน

ส่วนนโยบายแก้ไขปัญหาชาวเขาและการปลูกฝิ่น ได้กำหนดไว้ดังนี้ คือ

๑. ด้านการปกครอง เพื่อให้ชาวเขามีความสำนึกเป็นคนไทย และเป็นส่วนหนึ่งของสังคมไทย ไม่สร้างปัญหาทางด้านความมั่นคงและก่อการด้านเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองให้กับประเทศ รวมทั้งจัดระเบียบการประกอบอาชีพบนภูเขาให้เป็นที่ไปตามกฎหมายของทางราชการ จึงได้มีนโยบายที่สำคัญ ดังนี้

๑.๑ สร้างความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องและความผูกพันทางจิตใจต่อสังคมไทยแก่ชาวเขาด้วยโครงการศึกษานอกระบบ การประชาสัมพันธ์อื่น ๆ รวมทั้งให้ชาวเขาเคารพกฎหมายบ้านเมือง

๑.๒ กำหนดพื้นที่ที่เหมาะสมให้ชาวเขาอยู่อาศัย และทำกินเป็นหลักแหล่ง

๑.๓ จัดระเบียบความเป็นอยู่ และเร่งสำรวจจำนวนชาวเขาที่แน่นอน

๑.๔ สกัดกั้นและผลักดันการอพยพเข้ามาใหม่ของชาวเขา

๒. ด้านการเลิกปลูกฝิ่นและเสฟฝิ่น เพื่อให้ชาวเขาลดการปลูกฝิ่นและเสฟฝิ่น จนกระทั่งเลิกในที่สุด และให้พ้นจากอิทธิพลที่สนับสนุนการปลูกฝิ่นและค้ายาเสฟฝิ่น ได้วางนโยบายดังนี้

๒.๑ ส่งเสริมให้มีรายได้จากอาชีพอื่นแทนการปลูกฝิ่น ด้วยวิธีการประชาสัมพันธ์และการปฏิบัติทางจิตวิทยา เพื่อให้เข้าใจถึงพิษภัยของฝิ่นและจงใจให้เลิกเสฟฝิ่น

๒.๒ ปรับปรุงประสิทธิภาพการคุ้มครองชาวเขาอิทธิพลต่าง ๆ และส่งเสริมให้ชาวเขามีความสามารถที่จะป้องกันตนเอง

๒.๓ แสวงหาความช่วยเหลือจากต่างประเทศ และให้มีองค์การหลักรับผิดชอบให้การปฏิบัติงานดำเนินไปตามความมุ่งหมายของการช่วยเหลือ

๓. ด้านพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม เพื่อให้ชาวเขามีความเป็นอยู่ใกล้เคียงกับคนไทยพื้นราบ ควรควบคุมอัตราการเพิ่มประชากรของชาวเขาด้วย และมีหลักเกณฑ์การดำเนินงานดังนี้

๓.๑ ปรับปรุงให้ชาวเขามีรายได้จากอาชีพอื่นที่เพียงพอต่อการยังชีพ และให้การปรับปรุงนี้เป็นประโยชน์ต่อคนไทยพื้นราบอย่างเหมาะสมด้วย

๓.๒ กระจายการบริการสาธารณสุขขั้นพื้นฐาน

๓.๓ ดำเนินการวางแผนครอบครัวและควบคุมการย้ายถิ่นฐาน

๓.๔ ประชาสัมพันธ์และปฏิบัติการจิตวิทยาต่อชาวไทย และชาวเขา สร้างความเข้าใจ ที่ถูกต้องในการช่วยเหลือทางราชการ

๓.๕ พัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขาตามสภาพปัญหาในพื้นที่ตามแบบ และโครงการที่ จัดทำขึ้นให้มีหน่วยงานหลักและรองตามลักษณะการแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้า เพื่อคลี่คลายปัญหา เฉพาะหน้าก่อนที่จะส่งให้หน่วยงานปกติดำเนินการต่อไป

นอกจากนโยบาย พ.ศ. ๒๕๑๙ แล้ว รัฐบาลยังได้บรรจุการพัฒนาชาวเขาไว้ในแผนพัฒนา เศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๕ (พ.ศ. ๒๕๒๕ - ๒๕๒๙) ในฐานะที่ชาวเขาเป็นประชากรส่วน หนึ่งของประเทศ เฉกเช่นประชากรไทยทั้งหลาย สำหรับแผนการพัฒนานั้นได้กำหนดไว้ดังนี้

๑. เร่งดำเนินการลดอัตราเพิ่มประชากรชาวเขากับคนไทยบนที่สูง และสนับสนุนให้ ประชากรทั้งสองกลุ่ม ตั้งถิ่นฐานถาวรให้เหมาะสมกับสภาพพื้นที่ โดยเฉพาะชุมชนที่มีประชากร หนาแน่นและมีอัตราประชากรสูง

๒. เร่งปรับปรุงพื้นที่ที่ทรัพยากรธรรมชาติเสื่อมโทรม และป้องกันการทำลาย ทรัพยากรธรรมชาติบนที่สูงจากการกระทำของประชากรทั้งสองกลุ่มดังกล่าว

๓. เร่งปรับปรุงองค์กรที่ดำเนินงานพัฒนาชาวเขาร่วมกันระหว่างหน่วยงานและกำหนด ขั้นตอนการพัฒนาและผู้รับผิดชอบให้ชัดเจน โดยยึดแผนพัฒนาชาวเขาเป็นแผนแม่บทและเป็น แกนกลางประสานงานการพัฒนาของหน่วยงาน รวมตลอดถึงโครงการหลวงพัฒนาภาคเหนือ โครงการพระราชดำริและมูลนิธิที่เกี่ยวข้อง

๔. เร่งพัฒนาเศรษฐกิจหลักด้านเกษตรกรรมควบคู่ไปกับสาขาอื่น ๆ เพื่อให้ประชากรทั้ง สองกลุ่มมีอาชีพที่ถาวร มีรายได้เพียงพอในการยังชีพ และลดการปลูกฝิ่น โดยให้เพิ่มผลผลิตของพืช ส่งเสริมให้สูงขึ้น และกระจายแรงงานจากภาคเกษตรไปสู่อาชีพหลักอื่น โดยเน้นอุตสาหกรรมใน ครัวเรือน

๕. พัฒนาให้ชาวเขาเป็นพลเมืองที่มีคุณภาพและสามารถช่วยตัวเองได้ โดยเน้นการ เสริมสร้างความรู้และบริการพัฒนานามัยขั้นพื้นฐาน รวมถึงการลดอัตราการติดยาเสพติด

๖. เร่งรัดพัฒนาด้านต่าง ๆ เพื่อให้ชาวเขาเข้ามาส่วนร่วม โดยเฉพาะหมู่บ้านที่ไม่มีหน่วย ราชการใดเข้าถึง เร่งสร้างความสัมพันธ์เพื่อเสริมสร้างความเข้าใจ และการผูกพันทางจิตใจของ ชาวเขาให้มีความนิยมในชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์

ในระหว่างปี พ.ศ. ๒๕๒๕ - ๒๕๓๒ วันที่ ๒๗ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๒๕ คณะรัฐมนตรีได้ กำหนด “นโยบายในการแก้ปัญหาชาวเขาและการปลูกฝิ่น” เนื่องจากรัฐพิจารณาเห็นว่า มีหน่วยงาน ภาครัฐหลายหน่วยงานที่เข้าไปดำเนินการพัฒนาชาวเขาอย่างซ้ำซ้อนกัน จึงกำหนดนโยบายการ พัฒนาเป็น ๓ ด้านคือ การปกครอง การปลูกและเสฟฝิ่น และการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม โดย แต่งตั้งคณะกรรมการที่รับผิดชอบดำเนินการ ๓ ระดับคือ ระดับชาติ ได้แก่ คณะกรรมการอำนวยการ แก้ไขปัญหาความมั่นคงแห่งชาติเกี่ยวกับปัญหาชาวเขาและการปลูกฝิ่น (อชส.) มีรองนายกรัฐมนตรี เป็นประธานและมีผู้แทนระดับกระทรวง ระดับจังหวัด ได้แก่ คณะกรรมการชาวเขาส่วนจังหวัด ต่อมาทางคณะรัฐมนตรีได้อนุมัติเพิ่มเติมอีกหนึ่งองค์กร คือ ศูนย์อำนวยการประสานงานแก้ไขปัญหา

ชาวเขาและการกำจัดการปลูกฝิ่น กองทัพอากาศที่ ๓ (ศอ.ชข.ทภ.๓) เพื่อทำหน้าที่ช่วยเหลือองค์กรระดับชาติ และสนับสนุนองค์กรระดับจังหวัด

อย่างไรก็ตาม การพัฒนาเกษตรที่สูงของหน่วยงานต่าง ๆ ที่ดำเนินงานมาเป็นเวลานาน และใช้จ่ายเงินงบประมาณไปเป็นจำนวนมาก แต่ยังไม่ประสบผลสำเร็จเท่าที่ควร ทั้งยังมีชาวเขาที่ปลูกฝิ่นรวมทั้งสภาพความเป็นอยู่โดยทั่วไปก็อยู่ในระดับต่ำกว่ามาตรฐานเมื่อเทียบกับคนไทยทั่วไป แม้ว่าบางโครงการจะสิ้นสุดการทำงานไปแล้ว แต่ยังไม่สามารถถอนสภาพของหน่วยพัฒนาและสงเคราะห์ แต่กลับต้องเพิ่มจำนวนหน่วยพัฒนาขึ้นทุกปี ปรากฏการณ์ดังกล่าวมีการสรุปประเด็นสาเหตุจากปัญหาในตัวเองของชาวเขา ดังนี้

๑. ปัญหาด้านการขาดการศึกษาของชาวเขา ชาวเขาส่วนใหญ่ยังไม่อ่านไม่ออกและเขียนภาษาไทยไม่ได้ ดังนั้นจึงเป็นอุปสรรคในการติดต่อสื่อสารทำให้สื่อความหมายไม่ได้ผลและชาวเขาไม่สามารถนำความรู้ที่ได้รับจากการอบรมไปใช้ประโยชน์ได้

๒. ปัญหาทุนทรัพย์และแรงงาน เนื่องจากการทำการเกษตรของชาวเขาต้องอาศัยแรงงานจากครอบครัวเพราะขาดแคลนทุนทรัพย์ที่จะไปจ้างแรงงานนอกครอบครัว ประกอบกับครอบครัวของชาวเขาส่วนใหญ่มีขนาดเล็ก ทั้งนี้ยกเว้นพวกแม้วและเย้า ดังนั้นแรงงานที่มีอยู่ในครอบครัวจึงถูกใช้ไปในการผลิตเพื่อบริโภค นั่นคือสนใจทำการเพาะปลูกเฉพาะพืชอาหารเท่านั้น ส่วนพืชเศรษฐกิจที่ต้องใช้แรงงานเพิ่มขึ้น รวมทั้งการลงทุนในแง่ของพืชเป็นวิทยาการใหม่ ๆ เช่น การใช้ปุ๋ย การใช้ยาฆ่าแมลงต่างๆ เหล่านี้จึงไม่ได้รับความสนใจจากชาวเขา เพราะเกินกำลังความสามารถในแง่ของต้นทุนการผลิต ส่วนชาวเขาเผ่าแม้วและเย้าที่มีครอบครัวขนาดใหญ่มีแรงมากพอที่จะกระทำได้อีกไม่สนใจเช่นกัน เพราะเมื่อเทียบกับฝิ่นปรากฏว่าฝิ่นให้รายได้ดีกว่าและเพาะปลูกง่ายกว่า

๓. ปัญหาราคาพืชผลส่วนรวม หลังจากที่เก็บเกี่ยวผลผลิตได้แล้ว ชาวเขาก็จะต้องขนสินค้าลงขายที่ตลาดในเมืองและหาดตลาดเอง ซึ่งส่วนใหญ่ก็จะถูกกดราคาจากพ่อค้าคนกลาง เช่นเดียวกับเกษตรกรไทยทั่วไป แม้จะมีการประกันราคาก็ตาม แต่โดยสภาพความเป็นจริงแล้วชาวเขาและเกษตรกรจะต้องขายต่ำกว่าราคาประกันเสมอ เพราะไม่มีอำนาจในการต่อรองกับพ่อค้า ดังนั้น ชาวเขาจำต้องขายผลผลิตของตนทั้ง ๆ ที่ไม่ได้ราคาเพื่อที่จะได้ไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายในการขนกลับขึ้นไปบนภูเขา เมื่อเป็นเช่นนั้นจึงทำให้ชาวเขาไม่สนใจที่จะทำการเพาะปลูกพืชผลส่งเสริม โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกลุ่มชาวเขาที่ทำการปลูกฝิ่น เพราะผลตอบแทนที่ได้รับต่างกันมาก ด้วยฝิ่นนั้นปลูกง่ายไม่ต้องการดูแลขายได้ราคาดี และมีพ่อค้าขึ้นไปซื้อถึงที่หากราคาไม่เป็นที่ตกลงก็อาจเก็บไว้ได้อีกด้วย^{๘๘}

เนื่องจากการดำเนินเกี่ยวกับชาวเขานั้น มีเป้าหมายที่แน่นอนคือให้ชาวเขาเป็นพลเมืองที่มีคุณภาพ สามารถช่วยตัวเองได้ มีรายได้เพียงพอแก่การครองชีพตามมาตรฐานทั่วไปและมีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น ที่สำคัญคือให้ชาวเขาเลิกการปลูกฝิ่นหันมาปลูกพืชชนิดอื่นแทน นอกจากสนับสนุนให้ชาวเขายึดอาชีพเกษตรกรรมเป็นอาชีพหลักแล้ว ยังสนับสนุนให้ชาวเขามีอาชีพรอง ซึ่งได้แก่อุตสาหกรรมในครัวเรือน เพื่อจะได้มีรายได้เพิ่มขึ้น ทั้งยังเป็นการใช้แรงงานเหลือให้เป็นประโยชน์อีก

^{๘๘} กลุ่มประสานงานจัดสวัสดิการแก่ชุมชนบนพื้นที่สูง, อ้างแล้ว.

ด้วย ดังนั้นหน่วยงานที่เข้าไปทำงานกับชาวเขาจึงได้จัดอบรมความรู้ที่เกี่ยวกับวิชาชีพต่างๆ พร้อมทั้งในการสนับสนุนในด้านการจัดหาตลาดดังนี้

กรมประชาสงเคราะห์ ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๑๔ เป็นต้นมา องค์การยูนิเซฟได้ให้ความช่วยเหลือชาวเขาผ่านกรมประชาสงเคราะห์ โดยจัดเป็นโครงการฝึกอบรมวิชาชีพต่าง ๆ ได้แก่การตัดเย็บเสื้อผ้า การทอผ้า การย้อมสีผ้า การตีเหล็ก การเจียรระโนพลอย การทำเครื่องเงิน และการทำไม้กวาดให้กับชาวเขาที่อยู่ตามจังหวัดต่างๆ รวมทั้งได้มีการจัดตั้งศูนย์ฝึกอาชีพชาวเขาขึ้น เมื่อสิ้นสุดโครงการในปี พ.ศ. ๒๕๒๕ ศูนย์พัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขาจังหวัดต่าง ๆ รวมทั้งศูนย์ฝึกอาชีพก็ได้ดำเนินงานต่อ โดยจัดฝึกอบรมวิชาชีพแก่ชาวเขารุ่นต่อๆ มา และเมื่อมีการจัดตั้งโครงการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมขั้นสูง ก็ได้มีการจัดตั้งร้านค้าหัตถกรรมชาวเขาขึ้น สำหรับรับซื้อเสื้อผ้าและสิ่งของชาวเขาเพื่อนำมาขายสู่ท้องตลาดซึ่งปรากฏว่ากำลังเป็นที่นิยมอยู่ในขณะนี้ ในการดำเนินงานนั้นทางร้านจะเป็นผู้ออกแบบเสื้อผ้าและลวดลายให้ชาวเขาประดิษฐ์แล้วนำมาขายให้กับทางร้าน เพื่อจะได้ขายให้กับลูกค้าต่อไปปรากฏว่าขณะนี้มีชาวเขาทำอุตสาหกรรมในครัวเรือนจำนวน ๑,๗๒๙ คน

มูลนิธิส่งเสริมผลผลิตชาวเขาไทย จัดตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๑๒ โดยกองบัญชาการตำรวจตระเวนชายแดน ขณะนี้อยู่ในอุปถัมภ์ของสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีจุดมุ่งหมายของมูลนิธินี้ก็เพื่อส่งเสริมให้ชาวเขารักษาศิลปหัตถกรรมประจำเผ่าอันเป็นเอกลักษณ์และการมีอาชีพรองเพื่อจะได้มีรายได้เพิ่มขึ้น วิธีดำเนินงานก็ได้การสนับสนุนทุนและอุปกรณ์ต่างๆ ที่ต้องใช้ในการทำงาน ได้จัดตั้งร้านค้าชาวเขาขึ้น เพื่อรับซื้อสินค้าจากชาวเขาจำพวกเสื้อผ้าและเครื่องเงิน แล้วนำไปจำหน่ายทั้งในประเทศและต่างประเทศ ร้านค้าของมูลนิธิมีอยู่สองแห่งคือ ที่จังหวัดเชียงใหม่ และที่กรุงเทพมหานครในบริเวณวังสระประทุม

ตำรวจตระเวนชายแดน เป็นหน่วยงานแรกที่ทำงานเกี่ยวกับชาวเขา โดยได้ช่วยเหลือสงเคราะห์ชาวเขาที่อยู่ห่างไกลการคมนาคม และเห็นว่าผลิตภัณฑ์เสื้อผ้าชาวเขานั้นมีลวดลายสวยงาม หากได้นำมาจำหน่ายแก่คนพื้นราบก็จะเป็นการช่วยเหลือชาวเขาให้มีรายได้เพิ่มขึ้นอีกทางหนึ่ง จึงได้จัดตั้งโครงการส่งเสริมผลิตภัณฑ์ชาวเขาขึ้น เพื่อรับซื้อสินค้าจากชาวเขาและนำมาส่งให้ร้านมูลนิธิส่งเสริมผลผลิตชาวเขาไทย จำหน่ายต่ออีกทอดหนึ่ง

กรมประชาสงเคราะห์ งานพัฒนาชาวเขาที่ดำเนินมาตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๔๙๙ นั้น เป็นการสงเคราะห์ในลักษณะการแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้า สำหรับชาวเขาที่ได้รับความเดือดร้อนในด้านอาหาร ยารักษาโรค เครื่องนุ่งห่มกันหนาว เป็นต้น แต่ต่อมาเมื่อรัฐบาลต้องการให้ชาวเขาอยู่เป็นหลักแหล่ง เพื่อจะได้ง่ายต่อการพัฒนาและการสงเคราะห์และเพื่อป้องกันมิให้ชาวเขาตัดไม้ทำลายป่าเพิ่มขึ้น จึงได้มีการจัดตั้งนิคมสร้างตนเองสงเคราะห์ชาวเขาขึ้น ๔ แห่ง และดำเนินการตามแบบนิคมสร้างตนเองบนพื้นราบ นับว่าเป็นครั้งแรกที่มีการจัดแหล่งที่อยู่อาศัยที่ทำกินถาวรให้กับชาวเขา แต่การดำเนินงานครั้งนั้นไม่ประสบผลสำเร็จ เนื่องจากชาวเขาไม่ต้องการอยู่ร่วมกับคนต่างเผ่าที่มีวัฒนธรรมประเพณี และภาษาแตกต่างกัน ดังนั้นจึงต้องมีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบใหม่เป็นการจัดตั้งศูนย์พัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขาแต่ละเผ่าขึ้นและได้จัดส่งเจ้าหน้าที่เข้าไปอยู่ประจำ ซึ่งปรากฏว่าได้ผล กล่าวคือถ้าหมู่บ้านไหนที่มีเจ้าหน้าที่อยู่ประจำ ชาวเขามักจะไม่อพยพ แต่ถ้ามีการอพยพเกิดขึ้นก็มักเป็นลักษณะการอพยพของครัวเรือนไปอยู่กับญาติพี่น้องอีกหมู่บ้านหนึ่ง แต่จะไม่มีครอบครัวอพยพทั้งหมู่บ้านเช่นสมัยแรกๆ

ส่วนชาวเขาที่อาศัยอยู่ในพื้นที่โครงการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมบนที่สูงในพื้นที่ ๘ เขต ครอบคลุม ๕ จังหวัดนั้น ปรากฏว่าได้มีการปรับปรุงพื้นที่ทำกินของชาวเขา เพื่อสามารถปลูกพืช ประจำปี และพืชหมุนเวียนในบริเวณพื้นที่ ๒,๑๐๙ ไร่ โดยใช้ระบบชลประทานปลูกกาแฟ ๙๙๐ ไร่ ด้วยทางราชการเห็นว่าพื้นที่เหล่านี้สามารถนำมาใช้ทำกินได้อีกอย่างพอเพียง หากมีการปรับปรุง สภาพดินให้ดีขึ้น ดังนั้น จึงไม่จำเป็นต้องไปจัดหาแหล่งที่ทำกินแห่งใหม่ เพราะจะเป็นการทำลายป่า ไม้เพิ่มขึ้น เมื่อชาวเขาที่มีทำกินถาวรอย่างพอเพียง เช่น มีนาดำ สวนผลไม้ยืนต้น และมีการปลูกพืช หมุนเวียน ปัญหาการอพยพและปัญหาการปลูกฝิ่นก็จะลดลง รวมทั้งการทำลายทรัพยากรธรรมชาติก็ จะน้อยลงเช่นกัน

นอกจากนี้กรมประชาสงเคราะห์ยังได้เสนอโครงการจัดตั้งที่อยู่อาศัยและที่ดินเพื่อการ ครอบครองชีพแก่ชาวเขา ต่อคณะกรรมการป้องกันอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ ซึ่งมีรัฐมนตรีว่าการกระทรวง เกษตรและสหกรณ์เป็นประธาน ทั้งนี้เพื่อต้องการให้ชาวเขาตั้งถิ่นฐานอย่างถาวรและมีที่ทำกินอย่าง ถูกต้องตามกฎหมาย จะได้ไม่ต้องอพยพเคลื่อนย้าย ทั้งยังเป็นป้องกันการอพยพเข้าของชาวเขา จากนอกประเทศ ทั้งนี้โดยคำนึงถึงพื้นที่ที่มีปัญหาที่ต้องจัดทำก่อน ได้แก่พื้นที่ที่มีการปลูกฝิ่น พื้นที่ที่ เป็นแหล่งต้นน้ำลำธาร และพื้นที่ที่มีปัญหาต่อความมั่นคงของประเทศ โดยกำหนดเป็นรูปแบบในการ ดำเนินงานดังนี้

๑. เป็นหมู่บ้านที่ชาวเขามีที่ดินครอบครองอยู่แล้ว แต่ยังไม่เพียงพอจึงควรจัดที่ดินให้พอ กับการครองชีพของแต่ละครอบครัว

๒. จัดหมู่บ้านชาวเขารวมกันเป็นเขตพื้นที่ ซึ่งมีลักษณะการจัดเขตพื้นที่แบบเดียวกันกับ โครงการพัฒนาเศรษฐกิจ และสังคมบนที่สูง

๓. เลือกว่าที่เหมาะสม (พื้นที่ที่มีความลาดชันน้อย ป่าเสื่อมโทรม หรือพื้นที่ทำกินเดิมของ ชาวเขา) แล้วทำการอพยพชาวเขามาอยู่รวมกันแบบนิคมสร้างตนเอง และศูนย์อพยพชาวเขาดังกล่าว แล้วในตอนต้น

นอกจากการจัดที่ทำกินของศูนย์พัฒนาและโครงการพัฒนาแล้ว กรมประชาสงเคราะห์ยัง ได้ร่วมมือกับอำนาจการป้องกันและปราบปรามการกระทำอันเป็นคอมมิวนิสต์ จัดให้มีศูนย์อพยพ ชาวเขาขึ้น ๕ แห่ง คือที่จังหวัดน่าน ตาก เพชรบูรณ์ เชียงราย และกำแพงเพชรมีชาวเขาอยู่ทั้งหมด ๓๐,๐๐๐ คน โดยที่หน่วยงานทั้งสองแห่งได้ส่งเจ้าหน้าที่ออกไปอยู่ประจำและได้จัดที่ทำกินให้แก่ ชาวเขา เพื่อทำการเพาะปลูก ปัจจุบันชาวเขาที่อาศัยอยู่ในศูนย์ฯ ทั้งสี่แห่งนี้มีรายได้จากการปลูก ข้าวโพดขายเป็นส่วนใหญ่

กรมพัฒนาที่ดิน ได้ดำเนินการจัดสรรที่ดินทำกินให้แก่ชาวเขา พร้อมทั้งทำการพัฒนาที่ดิน ทำกินเกี่ยวกับการอนุรักษ์ดินและน้ำ ให้มีการปรับปรุงดิน การพัฒนาแหล่งน้ำมีการชลประทานบน ภูเขา การกำหนดชนิดพืช การจัดระบบการปลูกพืช ตลอดจนการกำหนดการใช้ประโยชน์จากที่ดินให้ ถูกต้องเหมาะสมกับสมรรถนะของดิน ซึ่งมีโครงการย่อย ๆ อีก ๘ โครงการ มีพื้นที่ดำเนินงานอยู่ใน จังหวัดเชียงใหม่ เชียงราย ลำพูน น่าน และสุโขทัย

กรมป่าไม้ ได้จัดตั้งโครงการหมู่บ้านหลวงพัฒนาชาวเขาขึ้น ที่โครงการพัฒนาดันน้ำหน่วย ที่หนึ่งทุ่งจ้อย และหน่วยที่สองห้วยน้ำดัง อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่ ให้มีการอนุรักษ์ป่าไม้ อนุรักษ์

ดิน ปลูกป่าไม้เพิ่มเติม กำหนดให้เป็นป่าไม้ใช้สอย และได้จัดที่ดินที่เหมาะสมและเพียงพอสำหรับที่อยู่อาศัยและที่ทำกินของชาวเขา เพื่อชาวเขาจะอยู่เป็นหลักแหล่งถาวร^{๙๙}

พ.ศ.๒๕๒๗ คณะรัฐมนตรีมีมติเห็นชอบให้ดำเนินการโครงการสำรวจประชากรชาวเขา โดยสำนักงานสถิติแห่งชาติ สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ กรมตำรวจ กรมการปกครอง และกรมประชาสัมพันธ์

พ.ศ.๒๕๒๘ - ๒๕๓๑ ภาครัฐดำเนินการจัดทำทะเบียนสำรวจบัญชีบุคคลในบ้าน จัดรูปแบบการปกครองแบบราชการโดยมีผู้ใหญ่บ้านเป็นผู้นำในหมู่บ้าน หลายครัวเรือนมีทะเบียนบ้านและสมาชิกในครอบครัวได้รับการลงสัญชาติไทยเพิ่มมากขึ้น โดยใช้รูปถ่ายและการพิมพ์ลายนิ้วมือเป็นหลักฐาน

พ.ศ.๒๕๓๒ คณะรัฐมนตรีได้มีมติเมื่อวันที่ ๗ กุมภาพันธ์ พ.ศ.๒๕๓๒ ให้รัฐบาลดำเนินการตามนโยบายแก้ไขความมั่นคงแห่งชาติเกี่ยวกับปัญหาชาวเขาและปลูกพืชเสพติดเน้นการจัดทำแผนแม่บทรวมและใช้เป็นกรอบนโยบายและแผนงานดำเนินการโครงการเป็นเวลา ๔ ปี เพื่อให้ครอบคลุมปัญหาทุกด้านบนพื้นที่สูง โดยการประสานความร่วมมือระหว่างส่วนราชการต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง นโยบายนี้เน้นการพัฒนาในด้านสำคัญ ๓ ด้านคือ

๑. ด้านการเมืองการปกครอง ให้มีการเร่งรัด แยกประเภท จัดทำทะเบียนและออกบัตรประจำตัวประชาชนแก่ชาวเขา และพิจารณาลงสัญชาติไทยในทะเบียนแก่ชาวเขา โดยมีนโยบายในการให้ชาวเขารู้จักสิทธิและหน้าที่ของความเป็นพลเมืองไทย และกำหนดมาตรการสกัดกั้นการอพยพเข้ามาใหม่ของชาวเขาจากนอกประเทศ ลดและขจัดอิทธิพลของชนกลุ่มน้อยและพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยในหมู่บ้านชาวเขา

๒. ด้านการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม ให้มีการยกระดับรายได้และพัฒนาคุณภาพชีวิต โดยเน้นหลักการพึ่งตนเอง การอนุรักษ์ธรรมชาติ การตั้งถิ่นฐานอย่างถาวร โครงการส่งเสริมให้มีการปลูกพืชทดแทนการปลูกฝิ่น การกระจายบริการการศึกษาและสาธารณสุขขั้นพื้นฐานให้ครอบคลุมทุกพื้นที่ เร่งรัดการวางแผนครอบครัว ส่งเสริมการเผยแผ่ศาสนาพุทธ

๓. ด้านการอนุรักษ์ธรรมชาติ จัดให้มีแผนการใช้ที่ดิน กำหนดกฎหมายและระเบียบของทางราชการในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ

พ.ศ.๒๕๓๒ - ๒๕๓๔ คณะรัฐมนตรีมีมติอนุมัติให้กระทรวงมหาดไทย โดยกรมการปกครอง ดำเนินการตามโครงการจัดทำทะเบียนประวัติและบัตรประจำตัวบุคคลบนพื้นที่สูงในพื้นที่ ๒๐ จังหวัด เรียกกันว่า “บัตรสีฟ้า”

พ.ศ.๒๕๓๕ เมื่อวันที่ ๑๑ กุมภาพันธ์ พ.ศ.๒๕๓๕ คณะรัฐมนตรีมีมติแต่งตั้งคณะอนุกรรมการเฉพาะกิจทำแผนแม่บทเพื่อการพัฒนาชุมชน สิ่งแวดล้อม และการควบคุมพืชเสพติดบนพื้นที่สูง เพื่อใช้เป็นกรอบแผนแม่บทและแผนงานดำเนินการโครงการในระหว่างปี พ.ศ.๒๕๓๕ - ๒๕๓๙ โดยกำหนดวัตถุประสงค์ไว้อย่างชัดเจน เช่น เพื่อให้ชุมชนบนพื้นที่สูงได้รับการจัดตั้งถิ่นฐานและที่ทำกินที่ถาวร เพื่อยกระดับรายได้ของประชากรเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิต เพื่อให้มีระบบการอนุรักษ์ การใช้และการพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติ เพื่อให้เลิกปลูกฝิ่น และเน้นให้ประชากรชาวเขาให้

^{๙๙} กลุ่มประสานงานจัดสวัสดิการแก่ชุมชนบนพื้นที่สูง, อ้างแล้ว.

เข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาให้มากขึ้น และมีการออกระเบียบสำนักทะเบียนกลาง กระทรวงมหาดไทย ว่าด้วยการพิจารณาลงรายการสัญชาติไทยในทะเบียนบ้านให้แก่ชาวไทยภูเขา พ.ศ.๒๕๓๕ โดยอาศัยอำนาจแห่งพระราชบัญญัติการทะเบียนราษฎร พ.ศ.๒๕๓๔ กำหนดเงื่อนไขของชาวไทยภูเขาที่จะได้รับการพิจารณาลงรายการสัญชาติไทย และเพิ่มชื่อเข้าทะเบียนบ้าน

พ.ศ.๒๕๓๘ คณะรัฐมนตรีมีมติเห็นชอบในหลักการการใช้กรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย ดำเนินการตามโครงการพิจารณาสถานะคนต่างด้าวแก่ชาวเขาที่อพยพเข้ามาในประเทศไทยในพื้นที่ ๒๐ จังหวัด ตั้งแต่ปี พ.ศ.๒๕๔๐ - ๒๕๔๔ ระเบียบนี้ทำให้ชาวเขาที่ตกสำรวจหรือที่กำลังรอการพิจารณาลงรายการสัญชาติได้รับการพิจารณาให้สัญชาติเพิ่มขึ้น

พ.ศ.๒๕๓๙ มีการจัดทำแผนแม่บทใหม่ฉบับที่ ๒ เพื่อใช้เป็นแผนปฏิบัติงานในระหว่างปี พ.ศ.๒๕๔๐ - ๒๕๔๔ เพื่อใช้เป็นแนวทางในการกำหนดกิจกรรมต่างๆ แก่หน่วยงานที่เข้าไปดำเนินงานพัฒนาบนพื้นที่สูงหลายหน่วยงาน ในแผนแม่บทฉบับที่ ๒ ได้มีการกำหนดองค์กรการบริหารแผนแม่บทฯ ในระดับต่างๆ เพิ่มขึ้นอีก คือ

๑. องค์กรระดับชาติ ได้แก่ คณะกรรมการนโยบายและอำนวยการแก้ไขปัญหาความมั่นคงแห่งชาติเกี่ยวกับชุมชน สิ่งแวดล้อม และการควบคุมพืชเสพติดบนพื้นที่สูง (นอส.) มีนายกรัฐมนตรีเป็นประธาน

๒. องค์กรระดับกระทรวง

๓. องค์กรระดับภาค ได้แก่ คณะกรรมการศูนย์อำนวยการประสานงานแก้ไขปัญหาชุมชน สิ่งแวดล้อม และการควบคุมยาเสพติดบนพื้นที่สูง กองทัพภาคที่ ๓ มีแม่ทัพภาคที่ ๓ เป็นประธาน

๔. องค์กรระดับจังหวัดและอำเภอ

และในปีเดียวกัน กระทรวงมหาดไทยได้อออกระเบียบสำนักทะเบียนกลาง ว่าด้วยการพิจารณาลงรายการสัญชาติไทยในทะเบียนบ้านให้แก่ชาวไทยภูเขา (ฉบับที่ ๒) พ.ศ.๒๕๓๙ โดยเน้นชาวเขาที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานตั้งแต่เริ่มแรก เนื่องจากมีชาวเขาที่หลบหนีมาจากประเทศพม่า ลาว และจีนสู่ประเทศไทยและต้องการสัญชาติไทยเป็นจำนวนมาก

พ.ศ.๒๕๔๐ คณะรัฐมนตรีมีมติอนุมัติโครงการสำรวจและจัดทำทะเบียนประวัติชุมชนบนพื้นที่สูง ในครั้งนี้ให้ออกบัตรประจำตัว (บัตรสีเขียวขอบแดง) ให้แก่ผู้ที่ยังไม่มีบัตรและมีคุณสมบัติครบถ้วนตามเกณฑ์ที่กำหนด

พ.ศ.๒๕๔๒ เกิดการชุมนุมเรียกร้องสิทธิความเป็นพลเมืองไทยและสิทธิชุมชนในการใช้ที่ดินเพื่อทำกินและจัดการทรัพยากรธรรมชาติตามรัฐธรรมนูญฉบับ พ.ศ.๒๕๔๐ ทำให้รัฐบาลต้องเร่งดำเนินการแก้ไขปัญหาเกี่ยวกับการให้สัญชาติไทยแก่ชาวเขาเพื่อขอรับบัตรประจำตัวประชาชนให้รวดเร็วยิ่งขึ้น

พ.ศ.๒๕๔๓ กระทรวงมหาดไทยได้อออกระเบียบสำนักทะเบียนกลางว่าด้วยการพิจารณาลงรายการสถานะบุคคลในทะเบียนราษฎรให้แก่บุคคลบนพื้นที่สูง พ.ศ.๒๕๔๓ โดยเน้นระเบียบขั้นตอนต่างๆ ของทางราชการในการยื่นขอและพิจารณาการให้สัญชาติไทย หลังจากที่มีความสับสนและสลับซับซ้อนในการกำหนดสถานะว่ามีกลุ่มชนใดบ้างที่ควรได้รับการพิจารณา ดังจะเห็นได้ว่าใน

ระเบียบนี้ ชาวเขาหรือชาวไทยภูเขาที่มีสถานะเป็นกลุ่มคนกลุ่มหนึ่งภายใต้คำว่า “บุคคลบนพื้นที่สูง”^{๑๐๐}

การทำงานพัฒนาของคณะสงฆ์ในชุมชนพื้นที่สูงเริ่มปรากฏความชัดเจนมากขึ้นเมื่อปี พ.ศ.๒๕๐๗ โดยนายประสิทธิ์ ดิศวัฒน์ หัวหน้ากองสงเคราะห์ชาวเขา กรมประชาสงเคราะห์ได้นำแนวคิดการนำพระสงฆ์ไปพัฒนาชาวเขาไปปรึกษาหารือกับพระธรรมกิตติโสภณ (สมเด็จพระพุทธชินวงศ์) เจ้าอาวาสวัดเบญจมบพิตร เจ้าคณะภาค ๖ และประธานอนุกรรมการสาขาวัฒนธรรมทางจิตใจ ท่านได้มอบหมายให้พระศรีวิสุทธิวงศ์ เป็นผู้ประสานงานกับนายประสิทธิ์ ดิศวัฒน์ เพื่อวางหลักการเกี่ยวกับการดำเนินงานในรูปแบบขั้นทดลองเสร็จแล้วนำโครงการเสนอกรมประชาสัมพันธ์เพื่ออนุมัติในหลักการ และต่อมาพระธรรมกิตติโสภณจึงได้นำโครงการนี้เข้าสู่ที่ประชุมคณะอนุกรรมการสาขาวัฒนธรรมทางจิตใจและมหาเถรสมาคม

คณะผู้เข้าร่วมร่างโครงการได้ตั้งชื่อพระภิกษุที่ไปปฏิบัติงานเผยแผ่พระพุทธศาสนาแก่ชาวเขาชื่อว่า “พระธรรมจาริก” โดยคณะผู้ร่างได้ยึดถือพระพุทธานุญาตที่พระพุทธเจ้าได้จัดส่งพระสาวกรุ่นแรกไปประกาศพระศาสนา พระองค์ได้ตรัสแก่พระสาวกเหล่านั้นว่า “จรธ ภิกขเว จาริกิ พุพฺพชนฺหิตาย พุพฺพชนฺสุชาย โลกานุกมฺปาย ฯเปฯ เทเสถ ภิกขเว ธมฺมิ” เป็นอาทิ ซึ่งแปลความว่า “ดูก่อนพระภิกษุทั้งหลาย เธอจงจาริกท่องเที่ยวไป จงแสดงธรรมเพื่อประโยชน์ เพื่อความสุขแก่คนหมู่มาก เพื่ออนุเคราะห์แก่ชาวโลก” กรมประชาสัมพันธ์ไม่ได้มองว่าการจัดส่งพระธรรมจาริกขึ้นไปปฏิบัติงานอยู่ในหมู่บ้านชาวเขานั้นเป็นเรื่องของการเผยแผ่ศาสนา แต่มองเห็นการสร้างความสัมพันธ์ทางจิตใจกับชนกลุ่มน้อยเป็นสำคัญ กรมประชาสงเคราะห์จึงได้นิมนต์พระภิกษุขึ้นไปปฏิบัติงานตามหมู่บ้านชาวเขา ซึ่งเป็นนโยบายของรัฐบาลที่เน้นความรู้สึกเป็นชาติเดียวกันกับคนไทย แต่ผลพลอยได้ของพระสงฆ์คือการประกาศศาสนา

พ.ศ. ๒๕๐๘ นับว่าเป็นการเริ่มต้นการเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้แก่กลุ่มชาวเขา ซึ่งตั้งอาศัยอยู่บนภูเขาสูงในภาคเหนือและภาคตะวันตกของประเทศภายใต้ชื่อโครงการว่า “โครงการพระธรรมจาริก” คณะพระสงฆ์ที่ออกไปเผยแผ่ถูกเรียกว่า “คณะพระธรรมจาริก”^{๑๐๑}

การเผยแผ่พระพุทธศาสนาแก่ชาวเขาในลักษณะนี้ ถือเป็นเรื่องใหม่ในสมัยนั้น คณะผู้ดำเนินการจึงได้ใช้โครงการเผยแผ่พระพุทธศาสนาแก่ชาวเขา โดยคณะพระธรรมจาริก เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๐๘ เป็นโครงการทดลองหรือโครงการนำร่อง เพื่อสะสมประสบการณ์ต่างๆ ที่ได้รับมาปรับปรุงแก้ไข และพัฒนาข้อบกพร่องต่าง ๆ ในการวางแผนจัดทำเป็นโครงการถาวร

โครงการทดลองได้ถูกนำเสนอขอรับความเห็นชอบจากกรมประชาสงเคราะห์ ซึ่งกรมประชาสงเคราะห์ได้ให้ความเห็นชอบดำเนินการได้ภายหลังจากที่ได้มีการศึกษาหาข้อมูลภาคสนามที่หมู่บ้านม้งทับเบิก ต.วังบาล อ.หล่มเก่า จ.เพชรบูรณ์ และที่บ้านม้งป่ายาบ อ.ด่านซ้าย จ.เลย ในเขตพื้นที่ของนิคมสร้างตนเองสงเคราะห์ชาวเขาจังหวัดเพชรบูรณ์ พิษณุโลกและเลย โดยพระธรรมกิตติโสภณ เจ้าอาวาสวัดเบญจมบพิตรได้มอบหมายให้พระศรีวิสุทธิวงศ์ คณะกรรมการวัฒนธรรมทาง

^{๑๐๐} ปนัดดา บุญยสาระนัย, อ้างแล้ว, หน้า๑๓๙-๑๔๕.

^{๑๐๑} สถาบันวิจัยชาวเขา. ๓๐ ปีพระธรรมจาริก. (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิเผยแผ่พระพุทธศาสนาแก่ชนถิ่นกันดาร ๒๕๓๒), หน้า ๕๙-๖๑.

จิตใจ กระทรวงศึกษาธิการร่วมกับเจ้าหน้าที่ของกองสงเคราะห์ชาวเขาศึกษาข้อมูลและวิเคราะห์ความเป็นไปได้ ตลอดจนจัดทำโครงการทดลองขึ้นมาแนะนำเสนอเพื่อขอรับความเห็นชอบดังกล่าว สำหรับการดำเนินการในส่วนของคุณะสงฆ์ พระธรรมกิติโสภณได้นำร่างโครงการเสนอต่อที่ประชุมคณะอนุกรรมการวัฒนธรรมสาขาทางจิตใจได้รับทราบเบื้องต้นและนำเข้าสู่ที่ประชุมคณะกรรมการมหาเถรสมาคมเพื่อทราบแนวทางดำเนินการของโครงการพระธรรมจาริก

โครงการนำร่องปี พ.ศ.๒๕๐๘ จึงเกิดขึ้นเพื่อทดลองสร้างความสัมพันธ์ทางด้านจิตใจกับชาวเขา โดยให้สอดคล้องกับการดำเนินงานตามโครงการพัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขา และเพื่อรวบรวมข้อมูลและข้อสนเทศ ในการศึกษาหาวิธีที่จะดำเนินการเป็นโครงการระยะยาวต่อไป

ในช่วงปี พ.ศ. ๒๕๐๙ - ๒๕๒๙ นับได้ว่าโครงการพระธรรมจาริก ได้ก้าวเข้าสู่ “มิติใหม่” ของการเผยแผ่พระพุทธศาสนาบนพื้นที่สูง ซึ่งนอกจากจะทำการเผยแผ่พระพุทธศาสนาเป็นภารกิจหลักแล้วพระธรรมจาริกยังได้ปฏิบัติหน้าที่คล้ายๆ กับเป็น “นักพัฒนา” พระธรรมจาริกได้เข้าไปมีบทบาทหลายๆ ด้านในการพัฒนา กล่าวได้ว่าเป็นการเผยแผ่ศาสนาเชิงรุก เพราะแทนที่พระสงฆ์จะประจำอยู่ที่วัดหรืออาศรมรอให้ชาวบ้านมาหา ตามที่พระภิกษุพื้นราบส่วนหนึ่งถือปฏิบัติอยู่ แต่พระธรรมจาริกกลับปฏิบัติแตกต่างออกไป เพราะได้ออกไปหาชาวบ้านและร่วมกับชาวบ้านในการแก้ไขปัญหาชุมชนจึงทำให้พระธรรมจาริกมีบทบาทโดดเด่นในกิจกรรมการพัฒนาอื่น ๆ เช่น การศึกษา การสาธารณสุขการอนามัย การพัฒนาชุมชน นอกเหนือจากภารกิจทางด้านการศึกษาจิตใจ โดยใช้หลักธรรมทางศาสนา

กิจกรรมที่สำคัญประการหนึ่งของพระธรรมจาริก ได้แก่การผสมผสานระหว่างคติความเชื่อดั้งเดิมของชาวเขากับพุทธศาสนา ดังจะเห็นได้จากการที่พิธีกรรมหลายพิธีกรรมของชาวเขาได้เริ่มมีพระภิกษุเข้าไปมีส่วนร่วมโดยพระภิกษุจะเป็นผู้สวดมนต์ในพิธีขึ้นบ้านใหม่ พิธีแต่งงาน พิธีศพ พิธีเลี้ยงผีหมู่บ้าน เป็นต้น ซึ่งแสดงให้เห็นว่า ชาวเขาได้ยอมรับเอาพระพุทธศาสนาเข้าไปผสมผสานกับพิธีกรรมตามคติความเชื่อดั้งเดิม

นอกจากการผสมผสานระหว่างคติความเชื่อดั้งเดิมกับพระพุทธศาสนาแล้ว กิจกรรมทางด้านการศึกษาแลกเปลี่ยนวัฒนธรรม โดยการนำผู้นำหมู่บ้านพื้นราบ ผู้นำเยาวชน และชาวบ้านทั่วไปขึ้นไปร่วมพิธีกรรมที่สำคัญประจำปีของชาวเขาแต่ละเผ่า และการนำผู้นำชาวเขา ผู้นำเยาวชน และชาวเขาลงจากเขา มาร่วมในกิจกรรมของพิธีกรรมที่สำคัญของชาวบ้านพื้นราบ ทำให้เห็นความแตกต่างระหว่างพิธีกรรมของแต่ละพื้นที่และกลุ่มชาติพันธุ์ที่แตกต่างกัน พระธรรมจาริกจึงได้ริเริ่มกิจกรรมที่เรียกว่า “การตัดผี” ซึ่งเป็นกิจกรรมที่ส่งผลให้ชาวเขาตัดขาดจากคติความเชื่อดั้งเดิมอย่างสิ้นเชิง ในเรื่องการนับถือผีต่าง ๆ ซึ่งจะต้องมีการเซ่นไหว้ประจำปี หรือมีการเซ่นไหว้ทุกครั้งที่มีเหตุการณ์ผิดปกติเกิดขึ้น

ในปี พ.ศ.๒๕๑๔ ได้มีการจัดตั้งศูนย์อบรมพระพุทธศาสนาแก่พระภิกษุสามเณรชาวเขารุ่นที่วัดศรีโสดา จ.เชียงใหม่ เพื่อรวบรวมภิกษุสามเณรชาวเขาที่อยู่กระจัดกระจายในจังหวัดต่างๆ ในภาคเหนือให้มาอยู่ร่วมกัน เป็นศูนย์กลางของการสร้างบุคลากร พระภิกษุสามเณรชาวเขา ซึ่งนอกจากจะเป็นการยกระดับการศึกษาของภิกษุสามเณรในทางโลกและทางธรรมแล้ว ศูนย์อบรมฯ ยังทำหน้าที่สร้างบุคลากร โดยเฉพาะภิกษุสามเณรชาวเขาให้แก่โครงการพระธรรมจาริกอย่างต่อเนื่อง

ปี ๒๕๑๐ - ๒๕๒๕ ซึ่งเป็นช่วงการก่อเหตุการณ์ไม่สงบขึ้นในภาคเหนือ โดยเฉพาะพื้นที่บนภูเขาจากภัยความวุ่นวายของลัทธิทางการเมืองขณะนั้น มีส่วนทำให้โครงการพระธรรมจาริกหยุดการขยายตัวในหลายจังหวัดเช่น จังหวัดเพชรบูรณ์ พิษณุโลก เชียงราย น่าน และตาก ทำให้โครงการต้องขยายอาศรมฯ ออกไปในจังหวัดอื่นที่ไม่มีเหตุการณ์ร้าย จากการขยายตัวของโครงการในบางจังหวัด ทำให้โครงการพระธรรมจาริกและหน่วยพัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขา ซึ่งแต่เดิมปฏิบัติร่วมกันเริ่มแยกตัวออกจากกัน เนื่องจากความจำกัดในเรื่องงบประมาณและบุคลากร

จากระบบการคัดเลือกพระภิกษุจากจังหวัดต่างๆ เข้ามาเป็นพระธรรมจาริก ตามเป้าหมายที่ได้ตั้งไว้ของมูลนิธิเผยแผ่พระพุทธศาสนาแก่ชนถิ่นกันดาร และการขาดการสร้างจิตสำนึกในการปฏิบัติงานให้แก่พระธรรมจาริก หลักสูตรการฝึกอบรมที่ยังปรับตัวไม่ได้ การกลั่นกรองบุคลากรที่ยังขาดความเข้มงวดและเป็นระบบ ตลอดจนการให้คำนิยัตยักตอตอบแทนในการปฏิบัติงานค่อนข้างต่ำ ก่อให้เกิดผลกระทบต่องานโครงการพระธรรมจาริก อาทิ

การที่พระธรรมจาริกบางส่วน ขาดการอุทิศทุ่มเทให้กับโครงการ ซึ่งพระภิกษุเหล่านี้ อาจจะติดภารกิจนิมนต์จนทำให้การปฏิบัติงานในหน้าที่พระธรรมจาริกไม่ต่อเนื่องไม่เป็นไปตามเป้าหมายและวัตถุประสงค์

การที่พระธรรมจาริกบางส่วน มุ่งเน้นการพัฒนาวัตถุมากกว่าการพัฒนาจิตใจ ซึ่งเป็นผลสืบเนื่องมาจากค่านิยม เกินกำลังความสามารถของผู้มีจิตศรัทธาในชุมชนจะสนับสนุนได้ จนต้องออกไปหาการสนับสนุนจากนอกชุมชน ทำให้เกิดการประสานงานและความร่วมมือจากชาวบ้านในชุมชน ในเรื่องนี้สมเด็จพระวันรัตได้ให้โอวาท เมื่อปี พ.ศ.๒๕๐๘ ในพิธีเปิดการอบรมปฐมนิเทศพระธรรมจาริกว่า “นี่ถึงที่เราเกิดมาเป็นมนุษย์ทั้งชาติ มีโอกาสช่วยเหลือคนคนเดียว ดีกว่าเราสร้างโบสถ์หนึ่งหลังไว้ในพระพุทธศาสนา.. ช่วยให้คนดีขึ้นคนหนึ่ง ดีกว่าการสร้างโบสถ์หนึ่งหลังไว้ในพระพุทธศาสนา เพราะเราสร้างคนให้เป็นคนดีแล้วคนดีนั้น อาจจะสร้างความคิดให้แก่ประเทศชาติ ศาสนา ตลอดต่อไป..”

การที่พระธรรมจาริกบางรูป ประพฤติปฏิบัติไม่สมกับที่เป็นผู้ที่อยู่ในสมณเพศ จนทำให้ชาวเขาทั่วไปเสื่อมศรัทธา การประพฤติปฏิบัติแบบนี้ถือว่าเป็นเรื่องส่วนตัว แต่ถ้าเป็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นกับชาวบ้านที่ยังไม่มีความเลื่อมใส หรือกำลังจะเกิดความเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนา ถือเป็นการทำลายภาพพจน์ขององค์กรโดยรวม จึงมีกระบวนการทบทวนวิธีการคัดเลือก กลั่นกรองที่เหมาะสมสำหรับพระภิกษุที่มีหน้าที่หรือพระภิกษุผู้ที่จะอาสาสมัครเข้ามาปฏิบัติงานพระธรรมจาริก

พระธรรมจาริกบางรูปยังปฏิบัติศาสนกิจไม่ครบถ้วนสมบูรณ์ทำให้ชาวเขาเกิดความเคลือบแคลง ไม่เลื่อมใส ตลอดจนเป็นจุดอ่อนให้แก่ผู้ไม่ประสงค์ดีโจมตี เกิดความเสียหายแก่ส่วนรวมได้ ปัญหาดังกล่าวนี้โครงการพระธรรมจาริกจึงต้องมีการทบทวนวิธีการสำหรับการคัดเลือกบุคลากรที่มีความประสงค์จะปฏิบัติงานโครงการพระธรรมจาริกในแต่ละปี

กล่าวได้ว่าการปฏิบัติงานของโครงการพระธรรมจาริกในช่วง พ.ศ.๒๕๓๐ - ๒๕๓๕ เป็นการปฏิบัติภารกิจที่แตกต่างจากที่เคยปฏิบัติอยู่เดิม ซึ่งเป็นภารกิจที่ยึดแนวปฏิบัติตามที่ได้รับมอบหมายให้ปฏิบัติ และถือเป็นภารกิจในการปฏิบัติงาน โดยโครงการพระธรรมจาริก ได้ริเริ่มการปฏิบัติงานพัฒนาจิตใจชาวเขาบนที่สูง และถือว่าเป็น “โครงการนำร่อง” อันได้แก่การจัดให้มี “โครงการการปฏิบัติงาน” ต่างๆ ซึ่งเป็นโครงการการปฏิบัติงานที่มีลักษณะที่เป็น “รูปธรรม”

มากกว่าการปฏิบัติงานที่เคยปฏิบัติอยู่ตามปกติ และโครงการต่างๆ ส่วนใหญ่ที่มีอยู่ ล้วนแต่เป็นโครงการที่มีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตของชาวบ้าน หรือในการดำรงชีวิตประจำวัน เป้าหมายหลักของโครงการพระธรรมจาริกในช่วงนี้ ยังคงยึดถือเป้าหมายเดิมอยู่ ซึ่งก็คือ “การพัฒนาจิตใจ” โดยการใช้การเผยแผ่พระพุทธศาสนาเป็นแกนนำ และมีโครงการต่างๆ ที่มีอยู่เป็นกิจกรรมเสริมอันจะนำไปสู่ “การพัฒนาคุณภาพชีวิต”

การปฏิบัติงานของโครงการพระธรรมจาริก ในช่วงปี พ.ศ.๒๕๐๙ - ๒๕๒๙ และการปฏิบัติงานในช่วงปี พ.ศ.๒๕๓๐ - ๒๕๓๕ พบว่า เป็น “การย้อนรอยอดีต” กลับไปสู่ยุคที่พระสงฆ์เคยเป็นองค์กรที่สำคัญและมีบทบาทสูงในชุมชนในอดีต ก่อนที่สถานะทางเศรษฐกิจสังคมยุคใหม่ มีส่วนทำให้พระสงฆ์ลดบทบาทความสำคัญลงมาเรื่อยๆ ตั้งแต่สิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่ ๒ เป็นต้นมา โดยเฉพาะในเขตชุมชนเมือง และการแพร่กระจายความเจริญสู่ชุมชนชนบท ที่มีการคมนาคมเข้าถึงในปัจจุบัน^{๑๐๒}

ถึงแม้ว่าการดำเนินการโครงการพระธรรมจาริกที่ผ่านมาจะประสบความสำเร็จในหลายด้าน แต่โครงการพระธรรมจาริกก็ยังคงประสบกับปัญหาต่างๆ ในการปฏิบัติงาน ซึ่งบางปัญหาก็ได้มีความพยายามในการแก้ไขและกำลังดำเนินการอยู่ และบางปัญหาก็เป็นปัญหาที่เกิดขึ้นใหม่

ตัวอย่างของปัญหาที่ได้รับการแก้ไขให้ลุล่วงไปด้วยดีในระดับหนึ่งได้แก่ปัญหาที่เกี่ยวข้องปัญหาการไม่รู้ภาษาไทย การเขียนภาษาไทย ซึ่งเป็นปัญหาที่กล่าวได้ว่าเป็นอุปสรรคของโครงการพระธรรมจาริก ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาเพื่อการพัฒนาจิตใจของชาวเขา แต่ปัญหานี้ก็ถูกแก้ไขโดยหลายหน่วยงานของรัฐที่เกี่ยวข้อง เช่น การจัดให้มีถนนหนทางหรือเส้นทางลำลองเข้าถึงหมู่บ้านชาวเขา ทำให้การขยายบริการทางการศึกษาของรัฐลงสู่หมู่บ้านชาวเขามีเพิ่มมากขึ้น ตลอดจนการริเริ่มโครงการสอนหนังสือให้แก่เด็กเยาวชนและผู้ใหญ่ ได้มีส่วนช่วยให้ปัญหานี้บรรเทาเบาบางลงไปได้ในระดับหนึ่ง

ปัญหาอีกปัญหาหนึ่งซึ่งเป็นปัญหาที่พระธรรมจาริกบางส่วน มองเห็นว่าเป็นปัญหาในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้แก่ชาวเขาได้แก่ ปัญหาความยากจน แต่โดยข้อเท็จจริงแล้วชุมชนโดยทั่วไป โดยเฉพาะชาวกะเหรี่ยง ซึ่งเป็นชาวเขาที่มีระบบเศรษฐกิจแบบการยังชีพ ที่มีอาหารเพียงพอแก่การบริโภค อาจจะขาดแคลนบ้าง แต่ก็ชดเชยได้โดยการพึ่งพาจากอาหารในป่าหรือการไปรับจ้างแรงงานในเมือง

ปัญหาอีกประการหนึ่งคือบุคลากรพระธรรมจาริกที่ปฏิบัติงานอยู่ตามอาศรมฯ ต่างๆ มีบางส่วนที่ไม่อุทิศเวลาให้กับงาน บางรูปประพฤติกปฏิบัติตัวไม่เหมาะสม ไม่สำรวม ทั้งสองประการพบว่า เป็นปัญหาสำคัญที่ส่งผลให้ชาวเขาเกิดความเสื่อมศรัทธา การเสื่อมศรัทธาของชาวเขาไม่ใช่การเสื่อมศรัทธาที่มีต่อบุคคล แต่เป็นการเสื่อมศรัทธาต่อส่วนรวม อย่างไรก็ตาม อย่างไรก็ดี ปัญหาดังกล่าวโครงการพระธรรมจาริกก็จัดทำโครงการจัดการศึกษาระดับอุดมศึกษาแก่พระธรรมจาริก และเป็นที่คาดว่าโครงการจัดการศึกษาในระดับอุดมศึกษานี้ จะช่วยแก้ไขปัญหาการไม่อุทิศตัวให้กับการปฏิบัติงานได้ในระดับหนึ่ง เนื่องจากหลักสูตรการศึกษานี้ได้ให้ความสำคัญกับการปฏิบัติงานใน

^{๑๐๒} เพิ่งอ้าง, หน้า ๑๓๒.

ภาคสนามสูงกว่าผลของการศึกษาในชั้นเรียน ส่วนพระธรรมจาริกที่ประพฤติปฏิบัติตนไม่เหมาะสมนั้น โครงการฯ ได้เริ่มนำเอากฎวินัยของสงฆ์มาใช้อย่างเข้มงวด

ปัญหาอีกประการหนึ่งของการปฏิบัติงานพระธรรมจาริก ก็คือปัญหาการขาดแคลนน้ำของอาศรมพระธรรมจาริก มีสาเหตุมาจากการเลือกที่ตั้งอาศรมฯ ซึ่งพระธรรมจาริกผู้คัดเลือกสถานที่ตั้งอาศรมฯ มักจะใช้ความรู้สึกส่วนตัวในการตั้งอาศรมฯ ที่นิยมปฏิบัติกันในพื้นราบ คือการเลือกที่ตั้งอาศรมฯ จะอยู่ในบริเวณที่สูงมองดูเด่น เพราะคิดว่าวัดจะต้องตั้งอยู่สูงกว่าหมู่บ้าน เพราะวัดเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ โดยไม่คำนึงถึงการใช้ประโยชน์น้ำ จากลำห้วยต่างๆ ที่มีอยู่ ซึ่งทำให้เกิดปัญหาการขาดแคลนน้ำ โดยเฉพาะในฤดูแล้งบางปี ซึ่งทางโครงการฯ ก็ได้พยายามแก้ไขปัญหการตั้งอาศรมฯ บนเนินเขาของพระธรรมจาริกอยู่ โดยการออกข้อกำหนดในการเลือกที่ตั้งอาศรมฯ ให้มีความเหมาะสมสอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงของภูมิประเทศ

โครงการพระธรรมจาริกเป็นโครงการร่วมระหว่างภาครัฐบาล ที่จัดสรรงบประมาณผ่านกรมประชาสัมพันธ์ สังกัดกระทรวงมหาดไทย กระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคม และกรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการและภาคเอกชน และผู้มีจิตศรัทธาบริจาคจตุปัจจัยต่างๆ เพื่อสนับสนุนการปฏิบัติงานโครงการพระธรรมจาริก งบประมาณที่ทางราชการจัดสรรให้กับโครงการ และเงินบริจาคจากผู้มีจิตศรัทธาที่สนับสนุนโครงการฯ จากดอกผลของมูลนิธิเผยแผ่พระพุทธศาสนาแก่ชนถิ่นกันดารในแต่ละปี แต่อย่างไรก็ดี งบประมาณเหล่านี้ก็มีจำนวนไม่มากนัก ทำให้การปฏิบัติงานโครงการพระธรรมจาริกไม่สามารถจะขยายงานเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วได้ ดังนั้นโครงการพระธรรมจาริก จึงได้นำเสนอโครงการต่างๆ ในส่วนของการพัฒนาจิตใจชาวเขา ทางด้านการศึกษาผ่านกรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ เพื่อรับการสนับสนุนในด้านงบประมาณเป็นกรณีพิเศษและได้จัดหางบประมาณ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อให้งานพระธรรมจาริกได้ขยายขอบเขตการปฏิบัติงานที่กว้างขวางครอบคลุมหมู่บ้านชาวเขามากขึ้น

ความพยายามอย่างหนึ่งของการศึกษาเพื่อวางแผนการสงเคราะห์และพัฒนา ก็คือ การแบ่งกลุ่มชาวเขาออกตามลักษณะต่างๆ แต่ยังไม่เห็นพ้องกันนัก เช่น การแบ่งกลุ่มตามลักษณะภาษาของชาติพันธุ์ การแบ่งกลุ่มตามลักษณะประเพณีของพวกปลุกฝิ่นและไม่ปลุกฝิ่น การแบ่งกลุ่มตามระยะเวลาของการตั้งหมู่บ้าน โดยใช้ความสูงจากระดับน้ำทะเล การแบ่งกลุ่มตามระบบการเกษตรแบบหมุนเวียน และแบบโค่น-เผา เป็นต้น แต่สำหรับการเผยแผ่พระพุทธศาสนาแก่ชนถิ่นกันดารของคณะพระธรรมจาริก แบ่งกลุ่มชาวเขาตามลักษณะความเชื่อทางจิตใจ ออกเป็น ๒ กลุ่ม คือ

๑. กลุ่มชาวเขาที่ได้รับอิทธิพลทางพระพุทธศาสนา ได้แก่ กะเหรี่ยงถิ่นขมุ และลัวะ เป็นต้น กลุ่มนี้มีจำนวนประมาณ ๖๐% ของชาวเขาทั้งหมดในประเทศไทย มีความต้องการและเรียกร้องให้ส่งพระธรรมจาริกขึ้นไปตั้งอาศรมฯ ตามหมู่บ้าน เพื่อเป็นที่พึ่งทางใจ แต่ทางพระธรรมจาริกยังขาดงบประมาณที่จะจัดบุคลากรให้เพียงพอทั่วถึงได้

๒. กลุ่มชาวเขาที่พระพุทธศาสนายังเข้าไม่ถึงทางจิตใจ ได้แก่แกม้ง เย้า มูเซอ ลีซอ และอีก้อ เป็นต้น กลุ่มนี้มีระบบการเกษตรแบบโค่น-เผา แล้วเคลื่อนย้าย อันเป็นการทำลายป่า ต้นน้ำลำธาร ปลุกฝิ่นเป็นพืชเงินสด ยังยึดมั่นในความเชื่อถือประเพณีดั้งเดิม และแยกตัวเอง กลุ่มนี้จำเป็นต้องส่งพระธรรมจาริกที่ได้รับการอบรมเป็นพิเศษขึ้นไปปฏิบัติงานโดยเฉพาะ

กล่าวได้ว่าโครงการพระธรรมจาริก เป็นโครงการที่เกิดขึ้นมาจากความร่วมมือระหว่างภาคเอกชนและภาครัฐบาล เริ่มต้นโครงการตั้งแต่ ปี พ.ศ.๒๕๐๘ มูลนิธิเอเชีย (Asia Foundation) ได้มอบเงินสนับสนุน “โครงการนำร่อง” หรือ “โครงการทดลอง” การพัฒนาจิตใจ โดยการเผยแผ่พระพุทธศาสนาโดยคณะสงฆ์ที่เรียกว่า “คณะพระธรรมจาริก” ตลอดระยะเวลาประมาณ ๒ เดือนของการปฏิบัติงานในหมู่บ้านชาวเขาเมื่อ ปี พ.ศ.๒๕๐๘ ในขณะที่กรมประชาสงเคราะห์ ได้ให้ความสะดวกด้านการเดินทาง จัดสร้างอาคารพระธรรมจาริกถวายความสะดวกในระหว่างปฏิบัติงานตลอดจนการอำนวยความสะดวกในการเดินทางกลับกรุงเทพฯ ส่วนประชาชนทั่วไป เริ่มเข้ามามีบทบาทในโครงการพระธรรมจาริกเมื่อปี พ.ศ.๒๕๐๙ เมื่อโครงการพระธรรมจาริก ได้ประกอบพิธีบรรพชา/อุปสมบทชาวเขาขึ้นที่วัดเบญจมบพิตร กรุงเทพฯ ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการทำบุญ โดยการรับเป็นเจ้าภาพในการบรรพชา/อุปสมบทชาวเขาเป็นรูป ๆ ตามแต่จะมีจิตศรัทธา และวิธีการดังกล่าวได้ถือปฏิบัติสืบต่อมาจนถึงปัจจุบัน

นอกจากการเป็นเจ้าภาพในการบรรพชาอุปสมบทชาวเขาที่วัดเบญจมบพิตร กรุงเทพฯ แล้วประชาชนทั่ว ๆ ไปที่มีจิตศรัทธา ได้มีการบริจาคจตุปัจจัยต่างๆ ให้แก่โครงการพระธรรมจาริกเป็นประจำทุกๆ ปี เพื่อช่วยเหลือในการดำเนินการของโครงการฯ โดยการบริจาคผ่านโครงการพระธรรมจาริกโดยตรง หรือบริจาคผ่านกรมประชาสงเคราะห์

ต่อมา ในปี พ.ศ.๒๕๑๔ เมื่อมีการจัดตั้งศูนย์อบรมพระพุทธศาสนาแก่ภิกษุสามเณรชาวเขาขึ้น ที่วัดศรีโสดา บริเวณเชิงดอยสุเทพ อ.เมือง จ.เชียงใหม่ ซึ่งเป็นศูนย์กลางในการบริหารงานพระธรรมจาริก ระดับภูมิภาคและเป็นแหล่งรวมของ พระภิกษุ สามเณรชาวเขา การบริจาคจตุปัจจัยต่าง ๆ นอกจากจะมีการบริจาคที่โครงการพระธรรมจาริก กรมประชาสงเคราะห์แล้ว ประชาชนผู้มีจิตศรัทธายังสามารถบริจาคจตุปัจจัยได้ ที่ศูนย์ฝึกอบรมพระพุทธศาสนาแก่ภิกษุสามเณรชาวเขา วัดศรีโสดา และผู้สนับสนุนโครงการพระธรรมจาริก ที่มีบทบาทสำคัญในการดำเนินการได้แก่ มูลนิธิเผยแผ่พระพุทธศาสนาแก่ชนถิ่นกันดาร ที่จดทะเบียนมูลนิธิฯ เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๑๔ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อนำดอกผลมาใช้สนับสนุนการปฏิบัติงานของโครงการพระธรรมจาริกมาตั้งแต่เริ่มจดทะเบียนจนถึงปัจจุบัน

ในส่วนของภาครัฐบาล ได้เริ่มจัดสรรงบประมาณสำหรับโครงการพระธรรมจาริกมาตั้งแต่ปีงบประมาณ ๒๕๐๙ เป็นต้นมา โดยผ่านทางกรมประชาสงเคราะห์ผู้เป็นเจ้าของเรื่อง และต่อมาเมื่อโครงการพระธรรมจาริก จัดให้มีการเรียนการสอนแก่พระภิกษุสามเณรชาวเขา ที่ศูนย์ฝึกอบรมพระพุทธศาสนาแก่ภิกษุสามเณรชาวเขา วัดศรีโสดา จังหวัดเชียงใหม่ รัฐบาลก็ได้จัดสรรงบประมาณสำหรับการดำเนินการเกี่ยวกับการศึกษา โดยผ่านทางกรมการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการสนับสนุนด้านโครงการการศึกษาของพระภิกษุและสามเณรชาวเขา และผ่านทางกรมการศึกษานอกโรงเรียนเพื่อสนับสนุนการศึกษาของภิกษุสามเณรชาวเขาที่ด้อยโอกาส

ปัจจุบันโครงการพระธรรมจาริกมีอาคารฯ ที่ปฏิบัติงานครอบคลุมชาวเขาทั้ง ๙ เผ่า อันได้แก่ กะเหรี่ยง ม้ง เย้า ลีซอ อีก้อ มูเซอ ลัวะ ถิ่น และขมุ และยังรวมไปถึงคนไทยและคนเผ่าอื่น ที่ตั้งหมู่บ้านอาศัยอยู่ในบริเวณข้างเคียง เช่น ไทยลื้อ ไทยใหญ่ จีนฮ่อ เป็นต้น

จากโครงการนำร่องในปี พ.ศ.๒๕๐๘ ได้ให้ข้อเสนอแนะที่เกี่ยวกับการเข้าถึงจิตใจชาวเขา ในแง่ของการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ความยากง่ายในการเข้าถึงจากการจัดลำดับชาวเขา

เผ่าม้ง เป็นเผ่าที่เข้าถึงได้ง่ายที่สุด รองลงไปได้แก่ชาวเขาเผ่าเย้ากะเหรี่ยง อีก้อ มูเซอ และลีซอ ตามลำดับ นี่เป็นการเสนอแนะข้อค้นพบเมื่อปี พ.ศ.๒๕๐๘ หรือเกือบ ๓๐ ปีมาแล้ว โดยคณะพระธรรมจาริกรุ่นแรกที่ปฏิบัติงานในหมู่บ้านชาวเขา ๑๐ หมู่บ้าน แยกเป็น เผ่าม้ง ๒ หมู่บ้าน กะเหรี่ยง ๑ หมู่บ้าน ลีซอ ๑ หมู่บ้าน มูเซอ ๒ หมู่บ้าน เย้า ๒ หมู่บ้าน อีก้อ ๑ หมู่บ้าน และหมู่บ้านผสม มูเซอ-ม้ง ๑ หมู่บ้าน

การสรุปโครงการว่าด้วยความยากง่ายในการเข้าถึงชาวเขาทั้ง ๖ เผ่า ของพระธรรมจาริก รุ่นแรกที่ใช้เวลาในการปฏิบัติงานในหมู่บ้านชาวเขาประมาณ ๒ เดือน เมื่อปี พ.ศ.๒๕๐๘ ทำให้การจัดตั้งอาคารของโครงการพระธรรมจาริกในระยะเวลาต่อมา ได้เน้นหนักการจัดตั้งอาคารฯ ตามลำดับความยากง่ายของการเข้าถึงชาวเขาแต่ละเผ่าดังกล่าว จนกระทั่งเมื่อเกิดเหตุการณ์ไม่สงบขึ้นในจังหวัดน่าน พะเยา เชียงราย เพชรบูรณ์ และตาก เมื่อปี พ.ศ.๒๕๑๐ ทำให้โครงการพระธรรมจาริกจำเป็นต้องถอนอาคารฯ ที่จัดตั้งในหมู่บ้านชาวเขาเผ่าม้งและเย้า ที่ถูกจัดลำดับให้อยู่ในลำดับ ๑ และ ๒ ในจังหวัดดังกล่าว โดยได้เน้นมาขยายตั้งอาคารพระธรรมจาริกในหมู่บ้านชาวเขาเผ่ากะเหรี่ยงที่ถูกจัดลำดับให้อยู่ในลำดับที่ ๓ ในจังหวัดเชียงใหม่ และจังหวัดแม่ฮ่องสอนแทน ในเวลาต่อมา

หลังจากเหตุการณ์ไม่สงบบนพื้นที่สูงสงบลงในปี พ.ศ.๒๕๒๕ จากการดำเนินนโยบายของรัฐบาล ภายใต้การปฏิบัติตามนโยบาย ๖๖/๒๕๒๓ ส่งผลให้ชาวเขาเผ่าม้งเปลี่ยนรูปแบบของการตั้งถิ่นฐานใหม่ จากเดิมที่เป็นชุมชนที่มีขนาดเล็ก กลายมาเป็นชุมชนที่มีขนาดใหญ่ขึ้นมา ทำให้จำนวนของหมู่บ้านม้งมีจำนวนลดลง มีส่วนทำให้การตั้งอาคารพระธรรมจาริกในหมู่บ้านชาวเขาเผ่าม้งลดลงจากที่เคยอนุমানว่า พวกเขาเป็นกลุ่มชาวเขาที่มีการเข้าถึงได้ง่ายที่สุด ในจำนวนชาวเขาทั้ง ๖ เผ่าเมื่อ ปี พ.ศ.๒๕๐๘

ปัจจุบันนี้ ถึงแม้ว่าจะไม่มีการอนุমানถึงความยากง่ายของการเผยแผ่พระพุทธศาสนาแก่ชาวเขาอีกแล้วก็ตาม แต่ก็สามารถใช้จุดที่ตั้งของอาคารพระธรรมจาริก มาใช้ในการอนุমানความยากง่ายในการเข้าถึงชาวเขาแต่ละเผ่าได้เช่นกัน

จากจำนวนอาคารพระธรรมจาริกที่ออกปฏิบัติงานกับชาวเขา ตามหมู่บ้านชาวเขาในจังหวัดเชียงใหม่ แม่ฮ่องสอน ลำพูน ลำปาง เชียงราย พะเยา น่าน สุโขทัย ตาก กำแพงเพชร อุทัยธานี กาญจนบุรี เลย แพร่ รวม ๑๔ จังหวัด ๑๘๓ อาคาร ในปี พ.ศ.๒๕๓๗ พบว่ามีอาคารพระธรรมชุมชนชาวเขาเผ่ากะเหรี่ยงและเผ่าถิ่นมากกว่าชาวเขาเผ่าอื่นๆ และจัดลำดับความสำคัญให้ชาวเขาทั้งสองเผ่า อยู่ในลำดับแรกของการจัดตั้งโครงการต่างๆ ตลอดจนการขยายการจัดตั้งอาคารพระธรรมจาริกในหมู่บ้านของทั้งสองเผ่าก่อนและจะเน้นหนักในกลุ่มของชาวเขาเผ่าม้งและเย้า ที่มีการตั้งถิ่นฐานเป็นชุมชนที่มีขนาดใหญ่ในปัจจุบันด้วยเช่นกัน

สำหรับชาวเขาเผ่าอื่น อันได้แก่ชาวเขาเผ่ามูเซอ ลีซอ ขมุ ลัวะและอีก้อ ที่ยังมีการจัดตั้งอาคารพระธรรมจาริกอยู่น้อยแห่ง การปฏิบัติงานหรือการขยายเพิ่มเติมอาคารฯ อยู่ในระดับปกติแบบค่อยเป็นค่อยไป เพราะต้องมีการศึกษาวิจัยถึงพฤติกรรมการยอมรับของกลุ่มดังกล่าวที่มีต่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนา เพื่อจะได้วางยุทธศาสตร์ให้ตรงเป้าหมายอย่างมีประสิทธิภาพ และเหมาะสมมากที่สุด

บทบาทของพระธรรมจาริกที่ดำเนินการอยู่ในปัจจุบัน ล้วนแล้วแต่เป็นบทบาทของสงฆ์ในอดีตที่มีต่อชุมชนเกือบทั้งสิ้น ถ้าไม่นับวรมณเฑียรที่พระธรรมจาริกได้เข้าไปมีบทบาท ในการแก้ไข้ปัญหาของชุมชนที่เป็นปัญหาใหม่ ๆ เช่น ปัญหายาเสพติด หรือการเพิ่มความรู้ทางโลกให้แก่พระสงฆ์ เพื่อเพิ่มพูนความรู้ให้ทันกับความเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น และเป็นการสร้างบุคลากรผู้เผยแผ่พระพุทธศาสนาให้มีคุณภาพที่ทัดเทียมกับผู้เผยแผ่ศาสนาอื่น

การขยายพื้นที่ปฏิบัติงานของโครงการได้ส่งผลกระทบต่อโครงการพระธรรมจาริก โดยเฉพาะปัญหาการขาดแคลนบุคลากรอาสาสมัครขึ้นไปปฏิบัติงานพระธรรมจาริกตามอาศรมในหมู่บ้าน ซึ่งเห็นได้จากการเปิดรับสมัครพระภิกษุที่มีความประสงค์จะเข้าร่วมปฏิบัติงานเป็นพระธรรมจาริก ซึ่งอยู่ปฏิบัติงานในหมู่บ้านชาวเขาปี พ.ศ.๒๕๓๗ มีพระภิกษุสามเณรมาขึ้นแสดงความจำนงใหม่ไม่ถึง ๓๐ รูป นับว่าเป็นจำนวนที่น้อยมาก และเมื่อเปรียบเทียบอัตราส่วนระหว่างพระภิกษุสามเณรที่มาจากที่อื่นกับสังกัดวัดศรีโสดา ซึ่งปฏิบัติงานในโครงการพระธรรมจาริกในปี พ.ศ.๒๕๓๗ ที่มีทั้งหมดจำนวน ๓๔๘ รูปแล้ว พระเณรสังกัดวัดศรีโสดา มีจำนวนเพียง ๑๔๑ รูป โดยเป็นพระสงฆ์ ๓๑ รูป สามเณร ๑๑๐ รูป คิดเป็นร้อยละเพียง ๔๐.๕๒ เท่านั้น ยังไม่ถึงครึ่งหนึ่งของจำนวนพระธรรมจาริกที่ปฏิบัติงานทั้งหมด^{๑๐๓}

ดังนั้น โครงการฝึกอบรมบุคลากรระยะยาว (โดยใช้เวลา ๔ ปี) ซึ่งเป็นโครงการร่วมระหว่างโครงการพระธรรมจาริกกับวิทยาลัยครูเชียงใหม่ สหวิทยาลัยล้านนา ในการผลิตบุคลากรของโครงการพระธรรมจาริก ซึ่งโครงการนี้มีส่วนสำคัญในการแก้ไข้ปัญหาการขาดแคลนบุคลากรของโครงการพระธรรมจาริก เพราะเป็นโครงการที่คาดหวังไว้ว่า ภายหลังจากโครงการนี้ได้เริ่มต้นไปแล้วเป็นเวลา ๔ ปี จะมีพระภิกษุสามเณรของโครงการพระธรรมจาริก ที่กำลังศึกษาทางโลกในระดับอุดมศึกษาอยู่ปฏิบัติงานโครงการพระธรรมจาริกบนภูเขา อย่างน้อยปีละประมาณ ๑๖๐ รูป หมุนเวียนอยู่ตลอดเวลา แต่โดยข้อเท็จจริง จำนวนของพระภิกษุสามเณรที่เข้ารับการศึกษาตามโครงการนี้ ในปัจจุบันมีจำนวนต่ำกว่าเป้าหมายที่ได้กำหนดไว้ (ปีละประมาณ ๕๐ รูป)

อย่างไรก็ดี ในการออกปฏิบัติงานของพระธรรมจาริกตามโครงการปี พ.ศ.๒๕๓๗ พบว่า มีพระภิกษุสามเณรชาวเขาออกปฏิบัติงานรวมกันทั้งสิ้น ๑๗๙ รูป โดยเป็นพระภิกษุสามเณรชาวเขาจากวัดอื่น ๆ ที่มีใช้วัดศรีโสดา เข้ามาร่วมปฏิบัติงานรวม ๓๘ รูป เป็นพระภิกษุ ๒๙ รูป และสามเณร ๙ รูป ทำให้จำนวนร้อยละของพระภิกษุสามเณรชาวเขา เพิ่มขึ้นเป็น ร้อยละ ๕๑.๔๔ จากจำนวนของพระภิกษุสามเณร ผู้ร่วมโครงการพระธรรมจาริกทั้งหมด ๓๔๘ รูป

โครงการพัฒนาบุคลากรของโครงการพระธรรมจาริกนอกจากจะแก้ไข้ปัญหาการขาดแคลนพระธรรมจาริกที่ปฏิบัติงานในหมู่บ้านชาวเขาได้แล้ว ยังจะแก้ไข้ปัญหาที่สำคัญอีกประการหนึ่ง อันได้แก่ ปัญหาพระธรรมจาริกไม่อยู่ปฏิบัติงานที่อาศรมฯ เป็นประจำ เพราะมีกิจนิมนต์อยู่บ่อย ๆ ในแต่ละเดือน เนื่องจากโครงการจัดการศึกษาระดับอุดมศึกษาของโครงการพระธรรมจาริกนั้น ได้ให้ความสำคัญกับการปฏิบัติงานภาคสนาม ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของวิชาเอกมากกว่าการสอบข้อเขียน ซึ่งถือว่าเป็นวิชาการ นั่นก็หมายความว่าพระภิกษุสามเณรที่อยู่ในโครงการนี้ จะต้องสอบผ่านการปฏิบัติงานภาคสนามด้วย จึงจะมีสิทธิรับปริญญาบัตรได้

^{๑๐๓} เพิ่งอ้าง, หน้า๑๔๔-๑๕๒.

การปรับเปลี่ยนการปฏิบัติงานที่เริ่มใช้โครงการต่างๆ แทนการปฏิบัติภารกิจแบบเดิม นับว่าโครงการพระธรรมจาริกได้ปรับปรุงตัวเองเข้าสู่การปฏิบัติงานที่เป็น “รูปธรรม” ที่ชัดเจนมากยิ่งขึ้น ไม่ว่าจะเป็นโครงการที่เกี่ยวข้องกับการเผยแผ่พระพุทธศาสนา หรือโครงการอื่นที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาต่าง ๆ ซึ่งแต่ละโครงการจะมีวัตถุประสงค์และเป้าหมายที่ชัดเจน มีวิธีการปฏิบัติที่เป็นรูปธรรม เป็นการปฏิบัติงานในรูปแบบที่ “ทันสมัย” สอดคล้องกับโลกในยุค “โลกาภิวัตน์”

วัตถุประสงค์การดำเนินงานเผยแผ่ของพระธรรมจาริกที่ได้ดำเนินการมาจนถึงปัจจุบัน มี ๖ ประการสำคัญ คือ

๑. เพื่อวางรากฐานของพระพุทธศาสนา อันเป็นศาสนาประจำชาติไทยลงบนจิตใจของชาวเขาเผ่าต่างๆ โดยทั่วถึง

๒. เพื่อสร้างความสัมพันธ์ทางจิตใจ ให้ชาวเขาเกิดความรู้สึกเป็นพวกเดียวกันกับคนไทยรักและหวงแหนแผ่นดินที่ตนอยู่อาศัยท่ามกลางถิ่น

๓. เพื่ออบรมศีลธรรมและจริยธรรมแก่ชาวเขา ให้เป็นพลเมืองดี ทำประโยชน์แก่ประเทศ ช่วยรักษาความสงบเรียบร้อยทางชายแดน

๔. เพื่อให้การสงเคราะห์ช่วยเหลือ ในการแก้ไขปัญหาเดือดร้อนเฉพาะหน้าและให้ความรู้ในประการต่าง ๆ แก่ชาวเขา เพื่อพัฒนาความเป็นอยู่ในชีวิตให้ดีขึ้น เป็นพลเมืองที่มีคุณภาพ

๕. แนะนำสั่งสอนให้ชาวเขาช่วยกันรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเพื่อประโยชน์แก่ส่วนรวมและลูกหลานของตนในอนาคต

๖. ร่วมมือกับทางราชการในการสร้างความสำนึกแก่ชาวเขา ให้เกิดความจงรักภักดีต่อชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ อันเป็นผลดีต่อความมั่นคงของชาติ

ในปี พ.ศ.๒๕๔๓ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่ ได้จัดทำโครงการพระบัณฑิตอาสาพัฒนาชาวเขา (ธรรมจาริก) โดยการสนับสนุนงบประมาณจากสำนักงานงบประมาณแผ่นดินทำให้โครงการพระบัณฑิตอาสาได้เริ่มโครงการตั้งแต่ปี พ.ศ.๒๕๔๓^{๑๐๔} โดยเป็นผู้รับผิดชอบโครงการร่วมประสานงานกับโครงการพระธรรมจาริกส่วนภูมิภาค ซึ่งเป็นโครงการที่ทำงานพัฒนาคุณภาพชีวิตแก่ชาวเขาอย่างต่อเนื่อง จากการดำเนินงานของโครงการพระบัณฑิตอาสาที่ผ่านมา ได้คัดเลือกนิสิตจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตต่าง ๆ อาสามาเป็นพระบัณฑิตนักพัฒนาบนพื้นที่สูง ทำงานร่วมกับพระธรรมจาริกในเขตทุรกันดาร เพื่อเสริมสร้างพลัง เน้นศักยภาพในการทำงานให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น การจัดส่งพระบัณฑิตอาสาที่จะไปพัฒนาบนพื้นที่สูงจำเป็นอย่างยิ่ง ที่ต้องคัดสรรพระที่มีความรู้ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา มีเทคนิค วิธีการ ในการทำงานการเผยแผ่หลักธรรมที่หลากหลายทุกรูปแบบ การทำงานเป็นพระนักพัฒนาบนพื้นที่สูงกับพื้นที่ราบมีความแตกต่างกันมาก เพราะการทำงานของพระนักพัฒนาบนพื้นที่สูงต้องทำงานแบบเชิงรุกมากกว่าเชิงรับ เนื่องจากความแตกต่างในด้านสิ่งแวดล้อม วัฒนธรรม

^{๑๐๔} คณะทำงานโครงการบัณฑิตอาสาพัฒนาชาวเขา (พระธรรมจาริก). **สรุปการสัมมนาพระบัณฑิตอาสาพัฒนาชาวเขา (ธรรมจาริก) ครั้งที่ ๑/๒๕๔๓**. (เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่ ๒๕๔๔), เอกสารอัดสำเนา.

ประเพณี ความเชื่อ ทัศนคติ และมีภาษาเป็นตัวของตัวเอง บางชาติพันธุ์ มีความรู้ความเข้าใจใน ด้านพระพุทธศาสนาน้อย มีความเชื่อในศาสนาบรรพบุรุษดั้งเดิมของชนเผ่าอย่างเหนียวแน่น

ผลจากการที่จัดส่งพระบัณฑิตอาสาพัฒนาชาวเขา (ธรรมจาริก) เริ่มตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๔๓ - ๒๕๔๔ ในเบื้องต้นจัดให้ขึ้นปฏิบัติงานอยู่กับพระธรรมจาริกในท้องที่ ที่มีอาศรมพระธรรมจาริก ตั้งอยู่ในเขตจังหวัดเชียงใหม่ แพร่ ลำปาง เชียงราย แม่ฮ่องสอน น่าน และพะเยา การทำงาน ร่วมกันทั้งพระธรรมจาริกและพระบัณฑิตอาสาในขั้นต้น เป็นการเพิ่มบุคลากรในการปฏิบัติงาน แต่ไม่สามารถที่จะขยายฐานพื้นที่ในการในการทำงานให้ครอบคลุมพื้นที่หมู่บ้านชาวเขามากขึ้นได้ เป็นการ ทำงานเดิมที่เคยทำมาก่อนหน้านั้นแล้ว เพราะเกิดแนวคิดในเบื้องต้นที่ว่า ไม่ควรที่จะส่งพระบัณฑิต อาสาอยู่ในหมู่บ้านรูปเดียวตามลำพัง เพราะยังไม่มีความรู้ ประสบการณ์ในการทำงานบนพื้นที่สูง ควรที่จะให้เรียนรู้หลักการทำงานจากพระธรรมจาริกและทำงานร่วมกัน เพื่อให้การทำงานเพิ่ม ประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น แต่จากการทำงานในช่วงแรกมีเป็นบางแห่ง การทำงานไม่ค่อยราบรื่นนัก เพราะแนวคิดไม่ตรงกันและไม่สามารถที่ปรับแนวคิดประสบการณ์เข้าหากันได้ แต่โดยภาพรวมของ การปฏิบัติงานของพระนักพัฒนาบนพื้นที่สูงนับว่าประสบผลสำเร็จเป็นที่น่าพอใจในระดับหนึ่ง ตัวชี้วัดคือ ในแต่ละอาศรมมีการจัดกิจกรรมหลากหลายมากขึ้น ส่งเสริมให้ชาวบ้าน องค์กรท้องถิ่น เข้ามามีบทบาทในการจัดกิจกรรมของอาศรม มีรูปแบบในการเผยแพร่หลักธรรมของพระพุทธศาสนา ในรูปแบบต่างๆ ชาวบ้านมีความรู้ความเข้าใจในพระพุทธศาสนามากขึ้น

หลังจากการจัดส่งพระบัณฑิตอาสาขึ้นไปปฏิบัติศาสนกิจตามหมู่บ้านในถิ่นทุรกันดารโดย การฝังตัวกับชาวบ้านตลอดเวลา ได้มีการสำรวจข้อมูลชุมชน ตลอดถึงรับทราบสภาพปัญหาแต่ละ พื้นที่ สามารถสรุปได้ดังนี้

๑. ด้านการประกอบอาชีพ ชาวบ้านส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมในไร่นา หลังจาก เก็บเกี่ยวข้าวเสร็จไม่มีอาชีพเสริมรองรับ ทำให้ไม่มีรายได้ กอปรกับไม่สามารถที่จะขยายที่ทำกินได้ ที่ดินที่ใช้เพาะปลูกเสื่อมคุณภาพ ต้องใช้สารเคมีประเภทต่างๆ ทำให้เพิ่มรายจ่ายมากขึ้น ทำให้มี การอพยพแรงงานออกจากหมู่บ้าน โดยเฉพาะวัยแรงงานต้องออกไปทำงานต่างถิ่นในแต่ละปีเป็น จำนวนมาก

๒. ด้านการสื่อสาร เนื่องพระบัณฑิตส่วนใหญ่เป็นคนพื้นราบ ในชุมชนบางแห่ง การ ติดต่อสื่อสารกับชาวบ้านวัยกลางคนขึ้นไปมีความลำบาก เนื่องจากพูดภาษาไทยไม่ค่อยได้ ทำให้มี ผลกระทบโดยตรงต่อการเผยแพร่หลักธรรม และการจัดกิจกรรม

๓. คุณภาพชีวิตบางชุมชนอยู่ในเกณฑ์ต่ำ เยาวชนไม่ได้รับการศึกษา เด็กขาดสารอาหาร ฐานะชาวบ้านค่อนข้างยากจน มีโรคภัยมาเบียดเบียน ในบางแห่งหน่วยงานของรัฐบริการด้าน สถานศึกษา อนามัยยังเข้าไปไม่ถึง

๔. ขาดอุปกรณ์การเผยแพร่ การทำงานต้องอาศัยสื่อ นำมาประกอบ เพื่อที่จะชักจูง ดึงดูดความสนใจในการเข้าร่วมกิจกรรม เช่น สื่อธรรมะ เพลงธรรมะ พระพุทธประวัติ เพื่อใช้ เกี่ยวกับด้านการอบรมคุณธรรม

๕. งบประมาณในการสนับสนุนการจัดกิจกรรมมีน้อย หมู่บ้านที่พระบัณฑิตอาสาขึ้นไป ปฏิบัติงาน ล้วนแต่เป็นบ้านของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ความศรัทธาในพระสงฆ์ยังมีน้อย พระ

นักพัฒนาบนพื้นที่สูงเองยังไม่สามารถที่จะหาแหล่งทุนในท้องถิ่นหรือที่อื่นได้ กอปรกับชาวบ้านสนับสนุนให้ได้แต่แรงงานเท่านั้น

๖. ด้านการส่งพระบัณฑิตเข้าไปในพื้นที่ การจัดส่งบุคลากรเข้าซ้อนกับโครงการพระธรรมจาริก เพราะจะเป็นการใช้กำลังบุคลากรไม่คุ้มค่า เพราะยังมีหมู่บ้านอีกจำนวนมากที่ต้องการให้พระนักพัฒนาบนพื้นที่สูงเข้าไปพัฒนาในชุมชนของตนเอง

๗. สถานที่ปฏิบัติงาน ที่ผ่านมาโครงการได้ส่งพระบัณฑิตอาสากระจายในพื้นที่กว้างเกินไป อาศรมพระธรรมจาริกแต่ละแห่งอยู่ไกลกันมากจนไม่สามารถที่จะติดต่อประสานงาน และร่วมกิจกรรมได้ ทำให้ต่างคนต่างทำงาน ไม่มีการทำงานเป็นทีม ขาดที่ปรึกษาในการทำงาน การออกตรวจเยี่ยมเป็นไปด้วยความลำบาก ทำให้ยากแก่การติดตามประเมินผล

โครงการพระธรรมจาริกได้สรุปปัญหาที่มีผลกระทบต่อแผนการเผยแผ่พระพุทธศาสนาเป็นหัวข้อใหญ่ๆ ได้ ดังนี้

๑. ปัญหาการเคลื่อนย้ายถิ่นฐาน ชาวเขามีการอพยพเคลื่อนย้ายทั้งในประเทศและจากนอกประเทศในอัตราค่อนข้างสูง จากรายงานการสำรวจประชากรชาวเขา พ.ศ.๒๕๒๘ จังหวัดตาก ของสำนักงานสถิติแห่งชาติพบว่า ประชากรชาวเขาที่มีอายุ ๑๑ ปีขึ้นไป ในช่วง พ.ศ.๒๕๒๓-๒๕๒๘ ร้อยละ ๑๐.๘ หรือประมาณ ๔,๔๗๘ คน ได้ย้ายถิ่นฐานอย่างน้อย ๑ ครั้ง และย้ายมาจากต่างประเทศ ร้อยละ ๑๕.๒ ของผู้ย้ายถิ่น ลักษณะการตั้งถิ่นฐานมักกระจายเป็นหย่อมบ้านเล็กๆ ห่างไกลเส้นทางคมนาคม ปัจจุบันการอพยพจากนอกประเทศทวีจำนวนสูงขึ้นอย่างรวดเร็ว โดยขาดระบบการควบคุมที่เหมาะสม ส่งผลกระทบต่อการทำลายป่า ต้นน้ำลำธาร และการเรียกร้องสัญชาติไทยเพื่อสิทธิต่าง ๆ

๒. ปัญหาการทำลายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ระบบการเกษตรของชาวเขา กลุ่มที่ทำไร่เลื่อนลอยแบบโค่นเผาแล้วเคลื่อนย้าย เป็นต้นเหตุอย่างหนึ่งของการบุกรุกทำลายป่า ต้นน้ำลำธาร จากการเปรียบเทียบโดยภาพถ่ายจากดาวเทียม ของฝ่ายแผนที่ภาพถ่ายทางอากาศ และดาวเทียม กองจัดการ กรมป่าไม้ พ.ศ.๒๕๒๘ พบว่าในปี พ.ศ.๒๕๒๕ พื้นที่ป่าในภาคเหนือมี ๕๔,๘๔๗,๕๐๐ ไร่ และปี พ.ศ.๒๕๒๘ ลดลงเหลือ ๕๒,๘๗๘,๗๕๐ ไร่ พื้นที่ถูกบุกรุกใน ๓ ปี ประมาณ ๒,๒๖๘,๗๕๐ ไร่ หรือเฉลี่ยปีละ ๗๕๖,๒๕๐ ไร่ ซึ่งเป็นอัตราการทำลายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่น่าวิตก

๓. ปัญหาการปลูกฝิ่นเป็นพืชเงินสดทางเศรษฐกิจ สำหรับกลุ่มชาวเขาที่ปลูกฝิ่นเป็นประเพณี จากการสำรวจพื้นที่ทำการปลูกฝิ่นและผลิตฝิ่นของสำนักงาน ป.ป.ส. เมื่อปี พ.ศ.๒๕๒๙-๒๕๓๐ พบว่า มีพื้นที่ปลูกฝิ่นใน ๘ จังหวัดภาคเหนือ ประมาณ ๒๓,๔๗๐ ไร่ มีผลผลิตกว่า ๒๐ ตัน ซึ่งเป็นอาชีพที่ผิดกฎหมาย

๔. ปัญหาความยากจน ชาวเขาส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทางการเกษตรแบบเลี้ยงตัวเอง และครอบครัวเป็นหลัก ขาดความรู้ในการเกษตรแผนใหม่ผลผลิตน้อยห่างไกลคมนาคม สภาพเศรษฐกิจอยู่ในระดับต่ำ รายได้ของชาวเขาในปี พ.ศ.๒๕๒๙ มีรายได้เฉลี่ย ๑๕,๔๗๒ บาทต่อครอบครัว หรือ ๒,๗๘๙ บาทต่อคน ชาวเขาในจังหวัดน่าน มีรายได้เฉลี่ยต่ำสุด ๔,๐๐๕ บาทต่อครอบครัว หรือ ๒๗๖ บาทต่อคน

๕. ปัญหาการศึกษา ชาวเขาส่วนใหญ่ยังได้รับการศึกษาน้อยและไม่ทั่วถึง จากการสำรวจของสำนักงานสถิติแห่งชาติ เมื่อปี พ.ศ.๒๕๒๖ ใน ๓๒๐ หมู่บ้าน ในเขตพื้นที่ศูนย์พัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขา พบว่ายังมีผู้ไม่ได้รับการศึกษาสูงถึงร้อยละ ๒๖

๖. ปัญหาการเพิ่มประชากร ชาวเขามีอัตราการเพิ่มของประชากรสูง ทั้งโดยธรรมชาติและการอพยพจากนอกประเทศ จากการสำรวจประชากรชาวเขาในจังหวัดตาก ปี พ.ศ.๒๕๒๘ พบว่ามีอัตราการเพิ่มถึงร้อยละ ๓.๑ ต่อปี ซึ่งสูงกว่าอัตราการเพิ่มโดยเฉลี่ยของประชากรไทยทั่วประเทศ ปี พ.ศ.๒๕๒๘ พบว่ามีอัตราการเพิ่มร้อยละ ๓.๕

๗. ปัญหาการสาธารณสุข จากดัชนีทางสาธารณสุขของประชากร มีอัตราเกิด ๕๕.๕ ต่อ ๑,๐๐๐ อัตราการตาย ๒๐ ต่อ ๑,๐๐๐ และอัตราการตายของทารก ๘๑.๘ ต่อ ๑,๐๐๐ ทั้งนี้เนื่องจากการเจ็บป่วย การติดฉีดยา และปัญหาโภชนาการ

๘. ปัญหาการพัฒนาของภาคราชการ จากตัวเลขที่สำรวจในปี พ.ศ.๒๕๓๐ โดยกระทรวงศึกษาธิการรายงานว่า มีหน่วยงานของรัฐประมาณ ๓๑ กรมจาก ๑๑ กระทรวง เข้าไปมีบทบาทพัฒนาชาวเขาผ่านหน่วยงานระดับล่าง ๑๖๘ หน่วยงาน ส่งผลกระทบต่อนโยบาย การประสานงาน ตลอดจนบุคลากรที่ไปปฏิบัติงาน

๙. ปัญหาการเผยแพร่ของศาสนาอื่น จากทำเนียบองค์การพัฒนาชาวเขาในประเทศไทย ภาคเอกชน ซึ่งจัดพิมพ์โดยมูลนิธิการศึกษาเพื่อชีวิตและสังคม ในปี พ.ศ.๒๕๓๓ พบว่า มีองค์การเผยแพร่ศาสนาของนิกายต่าง ๆ อันมิใช่ศาสนาประจำชาติไทย อยู่ไม่น้อยกว่า ๒๔ องค์การ ที่ขึ้นไปคลุกคลีกับชาวเขาเผ่าต่าง ๆ โดยขาดระบบการควบคุมดูแลที่เหมาะสม ทุกนิกายต่างใช้กลยุทธ์ทุกวิถีทางที่จะชักจูงชาวเขาเป็นสมาชิกองค์การของตนให้ได้มากที่สุด ในบางครั้ง ได้มีการนำเอาสถาบันพระมหากษัตริย์มาใช้เป็นเครื่องมือโฆษณาชวนเชื่อ

ปัญหาดังกล่าวนี้เป็นบทสรุปจากการดำเนินงานของโครงการพระธรรมจาริกกว่า ๓๐ ปีที่ผ่านมา ซึ่งในช่วงเวลาดังกล่าว นโยบายของรัฐมีความพยายามในการปกป้องความเป็นรัฐชาติจากภัยคอมมิวนิสต์เป็นหลัก และแสดงออกในรูปของการสงเคราะห์พัฒนา และไม่ได้มีนโยบายโดยตรงในการพัฒนาชุมชนพื้นที่สูงสู่ระบบทุนนิยมการค้า เนื่องจากไม่เล็งเห็นศักยภาพที่เพียงพอในการผนวกรวมเป็นส่วนหนึ่งในการพัฒนาประเทศสู่ความทันสมัย นโยบายของรัฐจึงมีบทบาททางอ้อมในการเร่งรัดความตื่นตัวต่อกระแสการพัฒนา และได้ผนวกรวมชุมชนพื้นที่สูงให้เข้าเป็นส่วนหนึ่งของระบบทุนนิยม พร้อมกับแปรสภาพชุมชนสู่ความเป็นทุนนิยมรอบนอกหรือทุนนิยมบริวาร (Peripheral Capitalism)

การเปลี่ยนแปลงโดยทั่วไปนั้นเป็นปกติ แต่เมื่อผนวกกับนโยบายของรัฐที่มุ่งการพัฒนาจะเป็นปัจจัยสำคัญที่จะเป็นตัวกำหนดทิศทางการเปลี่ยนแปลงให้เกิดขึ้นทั้งโดยตรงและโดยอ้อม การพัฒนาและการเปลี่ยนแปลงต่างๆ เป็นไปได้ทั้งทางบวกและทางลบ เช่นเดียวกับปรากฏการณ์อื่นๆ ที่ส่งผลต่อความเปลี่ยนแปลงของวิถีชีวิตผู้คน ประเพณีวัฒนธรรม ตลอดจนระบบความคิดความเชื่อ บางประการ ซึ่งพอสรุปได้ดังนี้

ด้านการเกษตร เมื่อมีการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตการทำงานการเกษตรแบบพออยู่พอกินสู่การปลูกพืชเศรษฐกิจที่ตอบสนองต่อระบบตลาดภายนอก ซึ่งเน้นการจำหน่ายเป็นหลัก ทำให้เกษตรกรบนพื้นที่สูงต้องพึ่งพาทุนในกระบวนการผลิตทุกขั้นตอน ตั้งแต่การซื้อพันธุ์พืช อุปกรณ์ทางการเกษตร

การบำรุงดูแลพืชด้วยสารเคมี ซึ่งได้ส่งผลกระทบต่อปัญหาที่หลากหลาย เช่นปัญหานี้ลีนในกรณีราคาผลผลิตตกต่ำ และเนื่องจากปัญหาจากการที่ชาวบ้านส่วนใหญ่ไม่มีความเข้าใจในเรื่องกลไกการตลาด ส่งผลต่อการอพยพเข้ามาสู่เมืองเพื่อเป็นแรงงานรับจ้าง อีกทั้งการเกษตรที่ใช้สารเคมีจะก่อให้เกิดการตกค้างของสารเคมี ซึ่งจะส่งผลกระทบต่อสภาพแวดล้อมโดยตรง และก่อให้เกิดความขัดแย้งเกี่ยวกับการใช้และการจัดการทรัพยากรที่ต่อเนื่องกันระหว่างชุมชน ส่วนในระยะยาวการเปลี่ยนแปลงของระบบนิเวศจะส่งผลกระทบต่อความสมดุลและความหลากหลายทางชีวภาพบนพื้นที่สูง

ด้านการปกครอง ชุมชนบนพื้นที่สูงมีระบบการปกครองตามจารีตดั้งเดิมที่โครงสร้างและเข้มแข็ง ในแต่ละชุมชนมีผู้นำทางศาสนา พิธีกรรม ซึ่งชาวบ้านให้ความนับถือ มีกลุ่มผู้อาวุโสเป็นที่ปรึกษา และมีพฤติกรรมที่เคารพต่อกฎเกณฑ์ต่างๆ ในการอยู่ร่วมกันตามจารีตของชุมชน แต่เมื่อทางราชการส่งเสริมรูปแบบการปกครองแบบทางการ โดยมีผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน คณะกรรมการหมู่บ้าน เพื่อทำหน้าที่ดำเนินนโยบายจากทางราชการ ทำให้บทบาทของผู้นำชุมชนแบบดั้งเดิมลดความสำคัญลง ทำให้ชุมชนที่เคยพึ่งพาตนเองได้ในระดับหนึ่งของการปกครอง จำเป็นต้องอาศัยพึ่งพาเจ้าหน้าที่รัฐมากขึ้น

ด้านสังคม การดำรงอยู่ของชุมชนในอดีตอาศัยพึ่งพิงอยู่กับความอุดมสมบูรณ์ของธรรมชาติ การใช้ทรัพยากรและประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาให้เหมาะสมได้ในระดับหนึ่งในการดำรงชีวิตของชุมชนให้ยั่งยืน สิ่งสาธารณูปโภคจากภายนอกเป็นความฟุ่มเฟือยที่เข้าสู่ชุมชน โดยการดำเนินนโยบายการพัฒนาของรัฐ ที่เน้นการพัฒนาด้านโครงสร้างพื้นฐานและสาธารณูปโภค ชาวชุมชนส่วนหนึ่งเดินทางเข้าสู่สังคมเมืองที่มีการแข่งขันสูง สินค้าในเมืองล้นไหลเข้าสู่ชุมชน สังคมแบบพอเพียงซึ่งส่วนใหญ่เปลี่ยนเข้าสู่สังคมบริโภคนิยมแบบสังคมเมืองมากขึ้นเรื่อยๆ มีการแข่งขันทางด้านวัตถุและสะสมความมั่งคั่ง และแบ่งแยกตัวเองสู่สังคมที่มีชนชั้นที่เน้นความเป็นปัจเจกชนสูง เครื่องอำนวยความสะดวกต่างๆ เป็นมาตรฐานคุณภาพชีวิต โดยขาดการเรียนรู้และการปรับตัวที่เท่าทันต่อความเปลี่ยนแปลง กระแสค่านิยมในการบริโภควัตถุเกิดขึ้นอย่างรวดเร็วจนยากที่จะสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับวัตถุที่ถูกต้องได้ ทำให้ฐานะการครองชีพที่มีอยู่อย่างค่อนข้างเท่าเทียมในอดีต มีระดับความสูงต่ำมากขึ้นตามค่านิยมทางวัตถุ คนในชุมชนส่วนใหญ่ต่างดิ้นรนชวนขายเพื่อให้ได้มาซึ่งฐานะทางสังคมที่เท่าเทียม เกิดการกู้หนี้ยืมสิน ค่านิยมที่ดีในสังคมอดีตถูกละเลยและทอดทิ้งผู้ด้อยโอกาสทางสังคมที่อยู่ในชุมชน แม้ว่าระบบสาธารณูปโภคต่างๆ จะดีขึ้น แต่ก็ได้ก่อปัญหาตามมาอย่างมากมาย เช่น ปัญหายาเสพติดในชุมชน ปัญหาการละเมิดศีลธรรมจริยธรรมอันดีงามในชุมชน ปัญหาการอพยพโยกย้ายเป็นแรงงานราคาถูกและเร่ร่อนในสังคมเมือง

ด้านวัฒนธรรมประเพณี ชุมชนบนพื้นที่สูงในอดีตมีความเชื่อในเรื่องผี (Animism) หรือเทพเจ้าที่ปกป้องรักษาธรรมชาติ ประเพณีวัฒนธรรมต่างๆ ก็จะเชื่อมโยงสัมพันธ์กับความเชื่อเดิมเหล่านี้ ไม่ว่าจะเป็นประเพณีวิถีชีวิตในรอบปี ประเพณีในการรักษาพยาบาลตามแบบภูมิปัญญาเดิม เช่น การรักษาการเจ็บป่วยด้วยยาสมุนไพรและการเลี้ยงผี เมื่อการพัฒนาเริ่มเข้าไปในชุมชน มีการนำศาสนาอื่นๆ เข้าไปเผยแพร่มากขึ้น ทำให้ชาวเขาจำนวนมากเปลี่ยนแปลงความเชื่อเดิม มีคนจำนวนน้อยที่ยังยึดถือความเชื่อเดิมอย่างเหนียวแน่น ส่วนใหญ่ได้ปรับตัวและผสมผสานความเชื่อเดิมเข้ากับศาสนาใหม่ที่เข้ามาในชุมชน ปัจจัยส่วนหนึ่งเกิดขึ้นจากนโยบายรวมพวกของภาครัฐและการได้รับ

ประโยชน์และโอกาสทางสังคมที่องค์กรทางศาสนาหยิบยื่นให้ ส่งผลต่อประเพณีพิธีกรรมตามความเชื่อบางอย่างที่เลือนหาย และในบางชุมชนได้เกิดข้อขัดแย้งทางความเชื่อที่มีอยู่อย่างหลากหลายในชุมชน วัฒนธรรมบางอย่าง เช่น การแต่งกาย ซึ่งเคยเป็นเอกลักษณ์ประจำเผ่า ภูมิปัญญาในการผลิตสิ่งทอ และการประดับเครื่องเงิน เป็นต้น ซึ่งมีความสัมพันธ์กับความเชื่อและตำนานของชนเผ่าก็เริ่มลดน้อยลงในปัจจุบัน คนรุ่นใหม่หันไปนิยมนุ่งห่มตามแบบสังคมเมืองมากขึ้น ทำให้ศิลปวัฒนธรรมในการแต่งกายที่สืบทอดมาในอดีตค่อยๆ เลือนหายไปจากชุมชน แต่อาจพบเห็นได้จากงานประเพณีพิธีกรรมประจำปีหรือการแสดงเท่านั้น เช่นเดียวกับโครงสร้างบ้านที่เป็นเอกลักษณ์ประจำเผ่าก็ปรับเปลี่ยนสู่รูปทรงบ้านแบบสมัยใหม่ และใช้วัสดุอุปกรณ์ที่สั่งมาจากภายนอก จากสภาพปัจจุบันร่องรอยเอกลักษณ์ของบ้านเรือนในอดีตได้ค่อยๆ หายไป^{๑๐๕}

บัณฑิตา บุญยสาระนัย ได้กล่าวถึงความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากทิศทางและกระบวนการในการพัฒนาได้ส่งผลสำคัญทั้งในทางบวกและทางลบต่อชุมชนในลักษณะที่ใกล้เคียงกันคือ

ผลในเชิงบวก

- ชุมชนบนพื้นที่สูงมีระบบโครงสร้างพื้นฐานทางสาธารณูปโภค เช่น ถนน ไฟฟ้า น้ำประปา โทรศัพท์ ฯลฯ

- ประชากรมีโอกาสได้รับการบริการด้านการศึกษา การสาธารณสุขและการประกอบอาชีพ การได้รับข้อมูลข่าวสารจากรัฐมากขึ้น

- ประชาชนในพื้นที่สูงได้รับและเกิดประสบการณ์ในการทำงานร่วมกับหน่วยงานรัฐและเอกชน และองค์กรระหว่างประเทศ ทำให้เกิดความรู้และทักษะต่างๆ ที่จะนำไปใช้ในการปรับตัวและวิถีชีวิตให้เข้ากับสังคมกระแสหลักมากขึ้น

ผลในเชิงลบ

- สภาพสังคมวัฒนธรรม และภูมิปัญญาบนพื้นที่สูงที่มีความหลากหลายสูญหายไปด้วยการผสมกลมกลืนไปกับกระแสวัฒนธรรมไทยจากส่วนกลางซึ่งเป็นการพัฒนากระแสหลักอย่างรวดเร็ว

- การพัฒนาที่มองว่าชุมชนบนพื้นที่สูงเต็มไปด้วยปัญหา จึงเริ่มกระบวนการด้วยการแก้ไขปัญหา โดยไม่ได้เน้นกระบวนการมีส่วนร่วมและสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน การพัฒนานั้นจึงมีทิศทางจากบนสู่ล่าง ส่งผลกระทบบรุนแรงต่อชุมชนแบบเดียวกับที่เคยเกิดขึ้นมาแล้วในพื้นที่ภาคอื่นๆ ของประเทศ คือ ชุมชนท้องถิ่นขาดความเข้มแข็งภายใน โครงสร้างพื้นฐานที่พัฒนาขึ้น ระบบสาธารณูปโภคมากมายในชุมชนไม่ได้ส่งเสริมให้ชุมชนเกิดความเข้มแข็งอย่างที่คิดไว้ แต่กลับเป็นปัจจัยบั่นทอนความเข้มแข็งและความยั่งยืนของชุมชนไว้กับการพัฒนาจากภายนอกและสังคมใหญ่มากขึ้น เห็นได้จากการดูตติงทรัพยากรในชุมชนท้องถิ่นสู่สังคมเมือง เช่น การอพยพแรงงานรุ่นหนุ่มสาว และทรัพยากรธรรมชาติที่ถูกลิตรอนจากคนภายนอก^{๑๐๖}

ความจริงในเรื่องที่มีกลุ่มชนจำนวนมากอาศัยอยู่บนพื้นที่สูงในเขตภูเขาภาคเหนือและชายแดนแถบตะวันตกของประเทศไทย และความรู้ที่มีการผลิตภาพความเป็นชนเผ่าที่หลากหลาย

^{๑๐๕} บัณฑิตา บุญยสาระนัย. อ้างแล้ว, หน้า ๑๔๗-๑๕๐.

^{๑๐๖} เพิ่งแล้ว, หน้า ๑๕๑-๑๕๒.

กระจัดกระจายกัน มีความไม่เป็นเอกภาพ ประกอบไปด้วยกลุ่มชนที่มีความเชื่อ วัฒนธรรม ประเพณี ภาษาและเครื่องแต่งกายที่แตกต่างกัน ประกอบทางการเกษตร มีความเป็นอยู่ที่ยากจนข้นแค้น ด้อยการพัฒนา ปลุกพืชเสพติด ทำลายป่าและไม่มีสัญชาติความเป็นไทย นำไปสู่ความเชื่อที่ทำให้รัฐมองเห็นว่าจะเป็นสาเหตุที่ก่อให้เกิดความไม่มั่นคงในด้านสถานภาพและสิทธิที่พึงมีพึงได้ อันจะส่งผลกระทบต่อความมั่นคงของประเทศชาติในลำดับต่อไป รัฐบาลจึงได้กำหนดนโยบายให้มีการผนวกรวมกลุ่มชนในพื้นที่สูงเข้าเป็นส่วนหนึ่งของการสร้างรัฐชาติไทย ดังจะเห็นได้จากมติคณะรัฐมนตรี เมื่อวันที่ ๗ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๓๒ ที่มีหลักการมุ่งให้กลุ่มชนบนพื้นที่สูงได้รับอนุญาตให้อยู่ในประเทศไทยอย่างเป็นทางการ ได้รับความพัฒนาด้านเศรษฐกิจและสังคมในระดับที่เพียงพอแก่ความจำเป็นพื้นฐานเพื่อเตรียมความพร้อมสู่ระบบการปกครองและการพัฒนาต่อไป และจากมติคณะรัฐมนตรี เมื่อวันที่ ๑๑ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๓๕ ได้อนุมัติแผนแม่บทเพื่อการพัฒนาชุมชน สิ่งแวดล้อมและการควบคุมพืชเสพติดบนพื้นที่สูง พ.ศ. ๒๕๓๕ - ๒๕๓๙ ซึ่งเป็นเครื่องมือสำคัญสำหรับการบริหารของกระทรวง ทบวง กรมต่างๆ นอกจากนั้นในการดำเนินงานของรัฐ ได้มีคณะกรรมการดูแลรับผิดชอบตามลำดับ ตั้งแต่ระดับชาติได้แก่ คณะกรรมการอำนวยการแก้ไขปัญหาความมั่นคงแห่งชาติเกี่ยวกับชาวเขาและการปลูกพืชเสพติด (อสช.) ระดับภาค ได้แก่ คณะกรรมการศูนย์อำนวยการประสานงานแก้ไขปัญหาชาวเขาและกำจัดการปลูกพืชเสพติด กองทัพภาคที่ ๓ (ศอ.ชช.ทภ.๓) ระดับจังหวัดได้แก่ คณะกรรมการชาวเขาจังหวัด และระดับอำเภอได้แก่ คณะกรรมการชาวเขาอำเภอ

นอกจากนโยบายการดำเนินงานด้านชาวเขาของภาครัฐแล้ว ภาพรวมโดยทั่วไปนั้นชุมชนในพื้นที่สูง ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนาประเทศภายใต้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติทั้ง ๘ ฉบับ ตลอดระยะเวลา รวม ๓ ทศวรรษของการพัฒนาชาวเขาที่ผ่านมา หน่วยงานเป็นจำนวนมาก ทั้งภาครัฐและเอกชนได้เข้าไปดำเนินงานด้านการพัฒนาชาวเขา ได้เกิดความเปลี่ยนแปลงอย่างมากหลายด้าน แม้จะเกิดผลดีในบางส่วนจากการได้รับความสะดวกสบายในบริการขั้นพื้นฐานจากรัฐบริการมากขึ้น เช่น การศึกษาขั้นพื้นฐาน การอนามัย สาธารณสุข สาธารณูปโภคขั้นพื้นฐาน ไฟฟ้า น้ำประปา ในขณะที่เดียวกันก็สร้างความยุ่งยากให้กับชุมชนชาวเขาหลายด้าน เช่น การปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตให้เข้ากับสังคมใหญ่ ปรับเปลี่ยนวิถีการทำมาหากิน ชาวบ้านไม่สามารถดำรงชีวิตอย่างเรียบง่ายต่อไปได้ จึงพบว่ามีคนรุ่นใหม่จำนวนมากได้กลายเป็นแรงงานอพยพเข้าเมืองเพื่อหารายได้ช่วยเหลือครอบครัวและแสวงหาประสบการณ์จากสังคมเมืองมากขึ้น

กองสงเคราะห์ชาวเขา กล่าวถึงแนวโน้มของปัญหาในอนาคตว่าปัญหาการอพยพแรงงานชาวเขา จากผลของความเจริญทางด้านเศรษฐกิจและสังคมที่แพร่กระจายไปสู่สังคมชาวเขา และภาวะจำกัดของทรัพยากรธรรมชาติที่ใช้เป็นปัจจัยการผลิตทางการเกษตรบนพื้นที่สูง ทำให้ชาวเขาบางส่วนเคลื่อนย้ายลงมาหางานทำในชุมชนเมือง ซึ่งจากการสำรวจของกองสงเคราะห์ชาวเขา กรมประชาสงเคราะห์ เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๓๗ พบว่ามีชาวเขาจำนวน ๒๘,๒๖๑ คน อพยพเคลื่อนย้ายแรงงานอย่างเป็นทางการพร้อมทั้งด้านการปรับตัว การรู้จักสิทธิหน้าที่ การขาดฝีมือแรงงาน จึงทำให้ถูกเอารัดเอาเปรียบ ถูกล่อลวงไปทำงานที่ไม่ถูกต้องตามกฎหมาย และก่อให้เกิดปัญหาสังคมแก่ชุมชนโดยรวม ที่สัมพันธ์เชื่อมโยงกับปัญหาโรคเอดส์ ปัญหาโสเภณี ปัญหาการเสพติดและค้ายาเสพติดอย่างแยกไม่ออก

ตลอด ๔๐ ปีที่ผ่านมา คณะสงฆ์ได้กลายเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับรัฐในลักษณะที่เป็นฝ่ายตามจนกล่าวได้ว่าเป็นส่วนขยายของรัฐ โดยได้ทำงานตอบสนองนโยบายของรัฐนานาประการ เริ่มตั้งแต่นโยบายต่อต้านคอมมิวนิสต์ คณะสงฆ์ได้กลายเป็นกระบอกเสียงโจมตีคอมมิวนิสต์ให้แก่รัฐบาล ในอีกด้านหนึ่งก็เกิดโครงการพระธรรมจาริก เพื่อนำชาวเขาให้เข้าสู่ร่มเงาพุทธศาสนาแทนที่จะไปสมทานลัทธิดังกล่าว^{๑๐๗} การเผยแผ่พุทธศาสนาแบบทางการในชุมชนพื้นที่สูงเริ่มต้นด้วยการสร้างสำนึกของความเป็นไทยโดยคณะสงฆ์นี้ ยังดำเนินการต่อมาโดยมีจุดหมายหลักคือให้ชาวเขาหันมาสมทานพุทธศาสนา แต่ลึกลงไปกว่านั้นก็คือต้องการการสร้างสำนึกในความเป็นไทย เพราะความเชื่อของทางศาสนานั้นมีอยู่ว่าความเป็นพุทธกับความเป็นไทยนั้นแยกจากกันไม่ออก トラบไตที่ชาวเขายังไม่ได้นับถือพุทธ ก็ยากที่เขาจะสำนึกตนว่าเป็นคนไทย ดังนั้นจึงอาจก่อปัญหาความมั่นคงในชาติได้ คือเป็นเครื่องมือของ “ต่างชาติ” ซึ่งก็ได้แก่คอมมิวนิสต์นั่นเอง^{๑๐๘} แต่ในปัจจุบันภัยจากลัทธิคอมมิวนิสต์หมดลงแล้ว แต่มีภัยรูปแบบใหม่มากมายที่คุกคามต่อชุมชนบนพื้นที่สูง ในขณะที่เดียวกับที่พระสงฆ์ยังคงอาศัยอยู่และเป็นที่ยึดเหนี่ยวกับชุมชนที่มีลักษณะพลวัต การปรับตัวต่อกระแสการเปลี่ยนแปลงเป็นปัญหาสำคัญที่ทำนายเหล่าพุทธบุตรทั้งในปัจจุบันและอนาคต

ดังได้กล่าวมาทั้งหมดนี้เป็นประเด็นแนวคิดและอรรถาธิบายปรากฏการณ์ที่จะนำไปสู่การศึกษาทำความเข้าใจต่อกระแสการเปลี่ยนแปลงในชุมชนพื้นที่สูงให้ชัดเจนมากยิ่งขึ้น เพื่อนำผล การศึกษานี้ไปสู่การวางแผนการพัฒนาที่สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงของชุมชน และการพัฒนาที่ไม่ ละเลยต่อศักดิ์ศรี สิทธิและอัตลักษณ์ของชุมชนที่สัมผัสต่อกันมา และอีกประเด็นหนึ่งนั่นคือการ สนับสนุนการปฏิบัติงานของพระสงฆ์ให้มีประสิทธิภาพและประสิทธิผลยิ่งขึ้น ในฐานะพระนักเผยแผ่ และพระนักพัฒนาที่อยู่ใกล้ชิดและเคียงข้างชุมชนอย่างแท้จริง

๒.๖ หลักพุทธธรรมในการประยุกต์ใช้กับผู้สูงอายุ

ในพระไตรปิฎกหลายแห่งกล่าวถึงความแก่หรือความชราในฐานะชราทุกข์ เพื่อชี้ให้เห็นถึงความเสื่อมไปของสังขารธรรมและเตือนมนุษย์ให้ละความยึดมั่นถือมั่นในตัวตน มีความเบื่อหน่ายในชั้น ๕ เพื่อแสวงหาความดับทุกข์ ไม่ใช่การกล่าวหาว่า ความชรานั้นไม่ดี เพราะความชราและความตาย เป็นความจริงที่มนุษย์ทุกคนไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้ แต่สามารถจะมีชีวิตอยู่ได้อย่างรู้เท่าทัน เพื่อสร้างคุณงามความดีให้เกิดขึ้นทั้งในโลกนี้และโลกหน้า และปฏิบัติตนเพื่อมุ่งสู่ความสุขสงบที่แท้จริง นั่นคือ พระนิพพาน ว่า ชีวิตถูกชรานำเข้าไป อายุจึงสั้นผู้ที่ถูกชรานำเข้าไปแล้ว ไม่มีเครื่องต้านทาน บุคคลพิจารณาเห็นภยันตรายในขณะนี้ ควรทำบุญที่นำความสุขมาให้ พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ชีวิตถูกชรานำเข้าไป อายุจึงสั้น ผู้ที่ถูกชรานำเข้าไปแล้ว ไม่มีเครื่องต้านทาน บุคคลพิจารณาเห็นภยันตรายในขณะนี้ ควรละโลกามิส มุ่งสู่สันติเกิด”^{๑๐๙} (สันติ ในที่นี้หมายถึงนิพพาน)^{๑๑๐}

^{๑๐๗} พระไพศาล วิสาโล, พุทธศาสนาไทยในอนาคต แนวโน้มและทางออกจากวิกฤต, (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิสดศรี-สฤษดิ์วงศ์ ๒๕๔๖), หน้า ๘๗.

^{๑๐๘} เฟิงอั้ง, หน้า ๗๐.

^{๑๐๙} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๓/๔.

อย่างไรก็ตาม เมื่อผู้สูงอายุยังดำรงชีวิตอยู่ในโลก พระพุทธศาสนาก็ได้กล่าวถึงปัจจัยสำคัญที่จะทำให้เป็นผู้มีคุณภาพที่ดี นั่นคือ สิ่งที่เรียกว่า “พร” มีความหมายถึงสิ่งน่าปรารถนาที่บุคคลหนึ่งอำนวยความสะดวกด้วยความปรารถนาดีให้เกิดมีขึ้นแก่บุคคลอื่น พรที่เป็นชุดมีจำนวน ๕ ข้อบ้าง ๖ ข้อบ้าง พรที่รู้จักกันมากได้แก่ ชุดที่มีจำนวน ๔ ข้อ ซึ่งเรียกกันว่า จตุรพิธพร หรือ พร ๔ ประการ คือ อายุ วรรณะ สุขะ พละ^{๑๑๑} และพร ๕ ประการ คือ อายุ วรรณะ สุขะ โภคะ พละ^{๑๑๒} แต่ที่จะกล่าวถึงในที่นี้คือ พร ๔ คือ อายุ วรรณะ สุขะ โภคะ ซึ่งมีหลักในการพัฒนา ดังนี้

๑. อายุ คือ พลังที่หล่อเลี้ยงทรงชีวิตให้สืบต่ออยู่ ได้แก่ อิทธิบาท ๔
๒. วรรณะ คือ ความงามเอิบอิม่องใส่น่าเจริญตาเจริญใจ ได้แก่ ศิล
๓. สุขะ คือ ความสุข ได้แก่ สุข ๓ ระดับ คือ กามสุข ฌานสุข และนิพพานสุข
๔. พละ คือ กำลังแรงความเข้มแข็งที่ทำให้เข้มขจัดได้แม้แต่กำลังแห่งมาร ทำให้สามารถดำเนินชีวิตที่ดั่งงามปลอดภัยเป็นสุข บำเพ็ญกิจด้วยบริสุทธิ์และเต็มที่ไม่มีกิเลสหรือความทุกข์ใดใด จะสามารถบีบคั้นครอบงำ ได้แก่ วิมุตติ ความหลุดพ้น หมดสิ้นอาสวะ หรืออรหัตตผล ได้แก่ อัปปมัญญา หรือพรหมวิหาร ๔

นอกจากนั้นแล้ว แนวคิดทางพระพุทธศาสนาได้กล่าวถึงองค์ประกอบในการดำเนินชีวิตที่ดีมีองค์รวม ๓ ด้านมีชื่อว่า ไตรสิกขา กล่าวคือ

๑. การพัฒนาด้านความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม ทั้งสิ่งแวดล้อมด้านกายภาพและสิ่งแวดล้อมทางสังคม เรียกรวมกันว่า ศิล

๒. การพัฒนาด้านจิต และสุขภาพให้เป็นจิตใจที่ดั่งงาม เข้มแข็ง มีความสุข โดยมีเจตจำนงที่เป็นกุศล และมีสภาพเอื้อพร้อมต่อการใช้งานทางปัญญา เรียกสั้นๆ ว่า สมာธิ

๓. การพัฒนาด้านความรู้ ความเชี่ยวชาญในด้านต่างๆ เรียกสั้นๆ ว่า ปัญญา

การดำเนินชีวิตเป็นองค์รวมทั้ง ๓ ด้านนั้นต้องมีความสัมพันธ์และเชื่อมโยงถึงกันอย่างต่อเนื่อง ซึ่งแนวคิดหลักไตรสิกขานี้ สามารถนำมาพัฒนา ๔ ด้านคือ ภาวนา ๔ การดูแลสุขภาพของผู้สูงอายุสู่การดำเนินชีวิตที่ดั่งงามได้นั้น หลักไตรสิกขาเพื่อการดูแลสุขภาพตนเอง สามารถนำไปพัฒนา ๔ ด้าน คือ ภาวนา ๔ ประกอบด้วย กายภาวนา คือ การดูแลตนเองด้วยกายภาพ ศิลภาวนา คือ การดูแลตนเองด้านสัมพันธ์ภาพกับผู้อื่น จิตตภาวนา คือ การดูแลสภาวะจิตใจตนเอง และปัญญาภาวนาคือ การคิดพิจารณาทุกสิ่งอย่างรอบคอบ บุคคลที่ปฏิบัติตามหลักภาวนา ๔ ย่อมส่งผลให้มีความสุขดีตามมา เพราะเป็นการดูแลสุขภาพแบบองค์รวมอย่างแท้จริง^{๑๑๓} จากผลการศึกษา พบว่า มีหลายแนวทางในการพัฒนาคุณภาพที่ดีของผู้สูงอายุ ตัวอย่างเช่น

สมถภา พรมทา ได้เสนอแนวทางการพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ดีในแง่ต่างๆ ดังนี้

^{๑๑๐} ส.ส.อ. (ไทย) ๑/๓/๒๒.

^{๑๑๑} ขุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๘/๒๙; อง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๕๘/๘๓.

^{๑๑๒} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๕๐/๘๕; ส.ม. (ไทย) ๑๙/๗๐๙/๑๙๘.

^{๑๑๓} ปภัสสร กิมสุวรรณวงศ์, “การดูแลสุขภาพแบบองค์รวมของผู้สูงอายุตามแนวความคิดทางพระพุทธศาสนา”, วารสารบัณฑิตศึกษาปริทรรศน์ วิทยาเขตขอนแก่น, (ปีที่ ๘ ฉบับที่ ๓ กันยายน - ธันวาคม ๒๕๕๕): ๗๔.

ก. ชุดที่หนึ่ง ประกอบด้วย คุณภาพชีวิตของคนเป็นคนๆ และคุณภาพชีวิตของคนทั้งหมดกันอยู่มากๆ คุณภาพชีวิตชุดนี้ก็คือที่ได้กล่าวข้างต้น หมายความว่าเมื่อก้าวถึงคุณภาพชีวิต เราควรกล่าวให้ครอบคลุมสองส่วนคือคุณภาพชีวิตที่ดูจากคนเป็นคนๆ และที่ดูจากภาพรวมของสังคม

ข. ชุดที่สอง ประกอบด้วย คุณภาพชีวิตทางกาย และคุณภาพชีวิตทางใจ ชุดนี้เป็นการขยายความข้อ ก. ของชุดที่หนึ่ง หมายความว่าเมื่อเราพิจารณาคุณภาพชีวิตของคนเป็นคนๆ ไป คุณภาพชีวิตนั้นจะต้องครอบคลุมสองเรื่องคือเรื่องกายกับเรื่องใจ มีผู้เข้าใจว่าศาสนาโดยทั่วไปไม่สนใจกาย แต่สนใจจิตใจ ถ้าความเข้าใจนี้ถูกต้อง คุณภาพชีวิตตามที่คณะของศาสนาก็เป็นเรื่องของใจเป็นหลัก ไม่ใช่กาย จะอย่างไรก็ตาม ผู้เขียนคิดว่าในเบื้องต้นนี้เราควรกำหนดกรอบให้ครอบคลุมที่สุดเท่าที่จะทำได้ ศาสนานั้นแม้โดยภาพรวมจะให้ความสำคัญแก่ใจมากกว่ากาย แต่ประเด็นเรื่องกายก็เหมือนประเด็นเรื่องความยุติธรรมที่กล่าวข้างต้นในแง่ที่ว่าศาสนาอาจไม่ได้เสนอแนวคิดเกี่ยวกับเรื่องนี้เอาไว้จริงๆ แต่จากการพิจารณาคำสอนของศาสนาอย่างรอบคอบ เราอาจพบว่าศาสนาก็มีแง่คิดที่ดีๆเกี่ยวกับเรื่องนี้ไม่น้อยเลย

ค. ชุดที่สาม ประกอบด้วย คุณภาพชีวิตในระดับโลกๆ และคุณภาพชีวิตในระดับที่เหนือโลก ชุดนี้เป็นชุดที่จำเป็นต้องมีเมื่อเราต้องพิจารณาที่คณะของศาสนาเกี่ยวกับเรื่องคุณภาพชีวิต ในคัมภีร์พุทธศาสนานั้น พระพุทธองค์ทรงแสดงว่าประโยชน์ที่มนุษย์เราจะพึงเข้าถึงได้ในชีวิตมีอยู่สามประการคือ (๑) ประโยชน์ในโลกนี้ (๒) ประโยชน์ในโลกหน้า (๓) ประโยชน์อย่างยิ่ง การจำแนกประโยชน์ออกเป็นสามอย่างเช่นนี้ก็เพราะพุทธศาสนามองว่าชีวิตของมนุษย์เรานั้นมีสิ่งที่เราเข้าถึงได้ อยู่เป็นระดับๆ ประโยชน์ในโลกนี้หมายถึงสิ่งดีงามที่เราสามารถกระทำให้เกิดในชีวิตนี้ยกตัวอย่างเช่น มิตรภาพ การมีมิตรที่ดีนั้นเป็นสิ่งสำคัญอย่างหนึ่งของมนุษย์^{๑๑๔}

ดิเรก ฤกษ์หรัย เสนอว่า หลักการของความจำเป็นพื้นฐานนั้น ตั้งต้นจากปัจจัย ๔ ของพุทธองค์ คือ ให้ทุกคนกินอยู่แต่พอดี ไม่ใช่กินดีอยู่ดีอย่างไม่มีขอบเขต หรืออยู่เพื่อกิน ทั้งนี้ ได้ผนวกแนวความคิดทางศาสนาพุทธที่ว่า เราทุกคนเกิดมาเพื่อดับทุกข์ให้กับตนเอง และเพื่อร่วมโลก ซึ่งจะต้องมีหน้าที่สองประการ คือ (ก) บริหารชีวิตให้รอดให้เป็นสุข (ข) การใช้ชีวิตให้เป็นประโยชน์มากที่สุดที่จะเจริญงอกงาม และอยู่เหนือความทุกข์ ทั้งนี้ การปฏิบัติตามกระบวนการการพัฒนาคุณภาพชีวิตนั้น ก็ยึดหลักของมัชฌิมาปฏิปทา และประยุกต์คำสอนอริยสัจ ๔ เข้ามาเพื่อให้บุคคล ครอบครัวยุคใหม่ และชุมชน ได้วิเคราะห์ว่า มีปัญหาอะไร เกิดจากสาเหตุอะไร มีการดับทุกข์อย่างไร จะใช้วิธีการใด ขณะเดียวกันใช้หลักของ ตนนั้นแหละเป็นที่พึ่งตนเอง โดยการที่บุคคล และชุมชนต้องพัฒนาตนเองในการก่อตั้งกองทุนร้านค้าและถ่ายทอดเทคโนโลยีที่เหมาะสม ระหว่างบุคคล และชุมชนเพื่อผลการแพร่กระจายให้เกิดสูงสุด ซึ่งก็ตั้งอยู่พื้นฐานของหลักศรัทธาของพุทธศาสนา ซึ่งเป็นขั้นต้นของกระบวนการพัฒนาปัญญา โดยที่จะต้องทำให้เกิดความเชื่อที่มีเหตุผล^{๑๑๕}

^{๑๑๔} สมภาร พรหมทา, ศาสนาเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิต, (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา, ๒๕๔๙), หน้า ๑๙ - ๒๐.

^{๑๑๕} ดิเรก ฤกษ์หรัย, “การประยุกต์ใช้แนวทางพุทธศาสนาในการพัฒนาคุณภาพชีวิต”, พุทธศาสตร์กับการศึกษาเพื่อพัฒนาคุณภาพที่แท้จริงของชีวิต, รวมบทความและบทความวิจัยสาขาศึกษาศาสตร์ การประชุมทางวิชาการ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ครั้งที่ ๒๕ ๓-๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๓๐, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๓๐).

สาริกา หาญพานิชย์ เสนอว่า การพัฒนาคุณภาพชีวิตในมิติของศาสตร์สมัยใหม่ เน้นการพัฒนาคุณภาพชีวิตที่มุ่งการตอบสนองภายนอกเป็นส่วนใหญ่ เช่น การมีปัจจัย ๔ บริโภคอย่างเพียงพอ การมีระบบเศรษฐกิจ การศึกษา การเมือง ความปลอดภัยในการดำเนินชีวิตที่มั่นคง และการมีสัมพันธภาพที่ดีระหว่างบุคคล แต่การพัฒนาคุณภาพชีวิตทางพระพุทธศาสนา จะให้ความสำคัญทั้งกายและจิต การพัฒนาคุณภาพชีวิตที่แท้จริงของมนุษย์ต้องทำให้ครบทั้งสองด้านไปพร้อมๆ กัน โดยรูปแบบการพัฒนาคุณภาพชีวิตของชาวบ้านให้ตั้งอยู่บนพื้นฐานของไตรสิกขา คือ การดำรงชีวิตตามกฎเกณฑ์ของสังคัม การทำหน้าที่ของตนให้เป็นปกติตามสถานะและบทบาทนับเป็นการใช้หลักการของศีล ความตั้งใจมั่นในการประกอบสัมมาอาชีพจนประสบความสำเร็จ การมีสุขภาพจิตที่ดี การมีสมรรถภาพทางจิตที่เข้มแข็งมีความพากเพียรพยายามในการประกอบหน้าที่การงานนับเป็นการใช้หลักการของสมาธิ และการมีความรู้ทั้งในการประกอบอาชีพ การพิจารณาแยกแยะสิ่งที่ไม่ควร การสามารถปรับเปลี่ยนแนวความคิดจากการดำรงชีวิตในรูปแบบเดิมมาใช้แนวความคิดใหม่ การมีเหตุมีผลในการดำรงชีวิตนับเป็นการใช้หลักการของปัญญา^{๑๑๖}

จากการทบทวนหลักพุทธธรรมในการพัฒนาคุณภาพที่ดีของผู้สูงอายุ สามารถสรุปผลการวิเคราะห์ได้เป็น ๒ แนวทาง คือ แนวทางการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมสำหรับพัฒนาคุณภาพชีวิตตนเองของผู้สูงอายุ และแนวทางการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมเพื่อส่งเสริมคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุจากภายนอก ดังนี้

๑. แนวทางการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมสำหรับพัฒนาคุณภาพชีวิตตนเองของผู้สูงอายุ คือ หลักพร ๔ คือ อายุ พัฒนาด้วยหลักอิทธิบาท ๔ ได้แก่ ฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา วรรณะ พัฒนาด้วยหลักศีล ๕ เป็นเบื้องต้น สุขะ พัฒนาด้วยหลักสุข ๓ ระดับ คือ กามสุข ฌานสุข และนิพพานสุข พละ พัฒนาด้วยหลักอภัยปมัญญา หรือพรหมวิหาร ๔ ได้แก่ เมตตา กรุณา มุทิตา อุpekขา

๒. แนวทางการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมเพื่อส่งเสริมคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุจากภายนอก คือ หลักไตรสิกขา ๓ คือ ศีล การส่งเสริมกิจกรรมด้านกายภาพและสังคัม สมาธิ การส่งเสริมกิจกรรมฝึกอบรมพัฒนาจิตใจ และปัญญา การส่งเสริมกิจกรรมด้านปัญญาญาณ ควบคู่กับการปฏิบัติภาวนาตามหลักภาวนา ๔ คือ กายภาวนา คือ การดูแลตนเองด้านกายภาพ ศีลภาวนาคือ การดูแลตนเองด้านสัมพันธภาพกับผู้อื่น จิตตภาวนา คือ การดูแลสภาวะอารมณ์และจิตใจ ปัญญาภาวนา คือ การดูแลอบรมตนให้เกิดปัญญารู้เท่าทัน

หลักพุทธธรรมเหล่านี้มีเป้าหมายเพื่อยังประโยชน์ให้เกิดขึ้นกับผู้สูงอายุ ทั้งในด้านคุณภาพชีวิตส่วนบุคคลและคุณภาพชีวิตส่วนรวม คุณภาพชีวิตทางกายและคุณภาพชีวิตทางใจ คุณภาพชีวิตในระดับโลกย์และคุณภาพชีวิตในระดับที่เหนือโลก โดยถือหลักประโยชน์ ๓ ได้แก่ ทิฏฐธัมมิกัตถประโยชน์ ประโยชน์ในโลกนี้ สัมปรายิกัตถประโยชน์ ประโยชน์ในโลกหน้า และปรมาตถประโยชน์ ประโยชน์อย่างยิ่ง

^{๑๑๖} สาริกา หาญพานิชย์, “การศึกษาวิเคราะห์รูปแบบการพัฒนาคุณภาพชีวิตเชิงพุทธบูรณาการ”, วารสารมนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์, มหาวิทยาลัยขอนแก่น, (ปีที่ ๓๒ ฉบับที่ ๓ กันยายน – ธันวาคม ๒๕๕๘): ๒๕-๔๘.

นอกจากนั้น ยังมีหลักพุทธธรรมที่สามารถนำมาประยุกต์ในการพัฒนาศักยภาพของผู้สูงอายุในชุมชน อาทิ

๑. หลักธรรมส่งเสริมความสามัคคีและความร่วมมือร่วมใจกันตามหลักสภารัณยธรรม ๖ (เมตตาทายกรรม,เมตตาจาริกรรม,เมตตาโมกรรม,สาธาณโภคิตา,สีลสามัญญตา,ทิมูฐิสามัญญตา)

๒. หลักธรรมส่งเสริมกิจกรรมสันตนาการหรือกีฬาสำหรับผู้สูงอายุที่ส่งเสริมหลักพละ ๕ (สัทธา,วิริยะ,สติ,สมาธิ,ปัญญา)

๓. หลักธรรมส่งเสริมกิจกรรมทางการเมืองที่ส่งเสริมนักปกครองที่ดีตามหลักสัปปุริสธรรม ๗ (ธัมมัญญตา,อิตถัญญตา,อิตตัญญตา,มัตตัญญตา,กาลัญญตา,ปริสัญญตา,ปุคคัลญตา)

๔. หลักธรรมส่งเสริมกิจกรรมการมีส่วนร่วมในการเป็นผู้ช่วยเหลือสังคมหรือผู้ประสภัยตามหลักสังคหวัตถุ ๔ (ทาน,ปิยวาจา,อิตถจริยา,สมานัตตตา)

๕. หลักธรรมส่งเสริมกิจกรรมการดำรงชีวิตของพุทธศาสนิกชนที่ดีตามหลักอุบาสกธรรม ๕ (มีศรัทธา,มีศีล,ไม่ถือมงคลตื่นข่าว เชื่อกรรม ไม่เชื่อมงคล,ไม่แสวงหาทักษิณภายนอกหลักคำสอนนี้,กระทำความสนับสนุนในพระศาสนาเป็นเบื้องต้น)

๖. หลักธรรมส่งเสริมกิจกรรมการเข้าร่วมกลุ่มทำกิจกรรมต่างๆ กับเพื่อนต่างวัยหรือวัยเดียวกันตามหลักอิทธิบาท ๔ (ฉันทะ,วิริยะ,จิตตะ,วิมังสา)

๗. หลักธรรมส่งเสริมกิจกรรมการให้ความรู้เรื่องบทบาททางสังคมและการวางตนของผู้สูงอายุตามหลักฆราวาสธรรม ๔ (สัจจะ,ทมะ,ขันติ,จาคะ)

๘. หลักธรรมส่งเสริมกิจกรรมการเรียนรู้และฝึกอบรมวิชาชีพในวัดเพื่อเป็นอาชีพเสริมสำหรับผู้สูงอายุในวัด เช่น การทำดอกไม้บูชาพระ การทำเครื่องสักการบูชาทางศาสนา ตามหลักทิมูฐิธัมมิกัตถสังวัตตนิกรรม ๔ (อุฏฐานสัมปทา,อารักขสัมปทา,กัลยาณมิตตตา,สมชีวิตา)

๙. หลักธรรมส่งเสริมกิจกรรมการเรียนรู้วิธีการใช้จ่ายเงินจากรายได้ที่มีอยู่ตามโภควิภาค ๔ (เอเกณ โภเค ญญะเยย (๑ ส่วนใช้บริโภค),ทวิหิ กมมํ ปโยชเย (๒ ส่วนใช้ลงทุน),จตุตถญจ นิธาเปยเย (๑ ส่วนเก็บไว้))

คุณภาพชีวิตในทางพระพุทธศาสนานั้นมีลักษณะเป็นองค์รวมขององค์ประกอบต่าง ๆ ซึ่งจำแนกได้ ๒ ประเภท คือ รูปกับนาม หรือเรียกง่าย ๆ ว่ากายกับใจ ซึ่งรวมไปถึงจิตวิญญาณด้วย ซึ่งการดำรงอยู่ของชีวิตนั้นจะเรียกได้ว่ามีคุณภาพอย่างแท้จริงก็ต่อเมื่อส่วนประกอบทุกส่วนมีคุณภาพ นั่นคือ ชีวิตที่มีคุณภาพจะประกอบด้วยกายที่มีคุณภาพกาย และคุณภาพใจ

อย่างไรก็ตาม ชีวิตไม่ใช่สิ่งที่ตั้งอยู่นิ่งๆ แต่เป็นองค์รวมที่เคลื่อนไหวเมื่อพูดถึงคุณภาพชีวิตที่เคลื่อนไหวหรือชีวิตที่ดำเนินไปในโลกท่ามกลางสภาพแวดล้อมจะมีวัตถุ กิจกรรม และเรื่องราวต่างๆ ที่ต่อเนื่องกับชีวิตเพิ่มขยายออกไปไม่ใช่เฉพาะกายกับใจล้วน ๆ เท่านั้น วัตถุกิจกรรมและเรื่องราวต่างๆ เกี่ยวกับชีวิตเหล่านี้จัดเป็นส่วนประกอบของคุณภาพชีวิต โดยแยกเป็นคุณภาพธรรมดาสามัญที่มองเห็นกันอยู่ประเภทหนึ่งและคุณภาพที่ล้าลึกเลยไปจากที่มองเห็นด้วยตาอีกประการหนึ่ง ตัวอย่างเช่น คนบางคนมีทรัพย์สินเงินทอง และสิ่งครอบครองบริโภคด้านวัตถุพร้อมบริบูรณ์ จัดได้ว่าในด้านที่ตามองเห็นเขาเป็นคนที่มีความสุขหรืออาจเป็นคนที่มีความสุขมากก็ได้ คุณภาพชีวิตที่ดีแท้จริงต้องพร้อมทั้งด้านหรือระดับที่มองเห็นและด้านหรือระดับที่เลยจากที่มองเห็น เพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตให้มีคุณภาพสูงขึ้น มีความสมบูรณ์ทั้งด้านสุขภาพ ได้แก่ สุขภาพ

กาย และสุขภาพจิต ด้านสังคม ได้แก่ วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณี และด้านเศรษฐกิจ ได้แก่ การประกอบอาชีพ คือมีรายได้สามารถเลี้ยงตนเอง และครอบครัว เป็นต้น รวมทั้งมีความรู้สึกรักของการอยู่อย่างพอใจต่อองค์ประกอบต่างๆ ของชีวิต และที่มีส่วนสำคัญมากที่สุด คือบุคคลสามารถดำรงตนเองให้เป็นประโยชน์ทั้งต่อตนเอง และสังคม รู้จักการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน และไม่ทำตนให้เป็นภาระที่ก่อให้เกิดปัญหาสังคม โดยเฉพาะการดัดศักยภาพของผู้สูงอายุให้คืนสู่สังคมจะเป็นแนวทางหนึ่งของการเสริมสร้างคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุให้ดีขึ้น อีกประการหนึ่งนั้นก็เพื่อไม่ให้กลุ่มผู้สูงอายุมีความรู้สึกว่าตนตกเป็นภาระของครอบครัวและสังคม แต่เป็นผู้มีส่วนร่วมในการพัฒนาสังคมให้ยั่งยืนต่อไป

ในปัจจุบัน บทบาทและกิจกรรมของผู้สูงอายุส่วนใหญ่ได้รับการสนับสนุนส่งเสริมจากภาครัฐมากมายหลายกิจกรรม กิจกรรมเหล่านี้ส่วนใหญ่มีวัตถุประสงค์เพื่อการเกื้อกูลสนับสนุนสภาพการดำเนินชีวิตของคนหลายกลุ่มทุกเพศวัย ไม่เฉพาะเจาะจงกลุ่มผู้สูงอายุเท่านั้น แต่ในหลายกิจกรรมผู้สูงอายุที่มีความรู้ความสามารถก็มักเข้ามาเป็นที่ปรึกษาและเป็นผู้นำในการดำเนินงาน โดยกิจกรรมเหล่านี้เป็นความร่วมมือระหว่างชมรมผู้สูงอายุในระดับจังหวัด ชุมชนหมู่บ้าน และองค์กรชุมชนในท้องถิ่น ได้แก่ เทศบาล องค์การบริหารส่วนตำบล กลุ่มองค์กรพัฒนาในชุมชน และผู้นำชุมชน ได้แก่ พระสงฆ์ ผู้ใหญ่บ้าน กำนัน คณะกรรมการหมู่บ้าน นอกจากนี้ ชมรมผู้สูงอายุยังได้ทำหน้าที่ในการแก้ไขปัญหาชุมชน และกิจกรรมพัฒนาชุมชน เช่น กิจกรรมพัฒนาแกนนำ คนทำงาน และอาสาสมัคร โดยมีการจัดกิจกรรมประชุมสัมมนา การรักษาอูโบสถ์ศิลปะ และศึกษาดูงานเพื่อนำมาประยุกต์ใช้ในชุมชน การแก้ปัญหาหาเสพติด โดยการจัดตั้งเครือข่ายงดเหล้ากับการจัดการชุมชนเป็นสุข ร่วมกับชมรมผู้สูงอายุ ชาวบ้านในชุมชน ในโครงการ “หมู่บ้านปลอดเหล้าชุมชนปลอดทุกซ์” กิจกรรมการฝึกอบรมเด็กนักเรียนและเยาวชน ในรูปแบบต่าง ๆ ทั้งการเรียนการสอน การเข้าค่ายคุณธรรม และการจัดกิจกรรมเพื่อปรับเปลี่ยนค่านิยมแก่เด็กและเยาวชนในชุมชน กิจกรรมอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ชุมชน ร่วมสร้างเป็นกลุ่ม “อาสาสมัครอนุรักษ์ป่า” จะเห็นได้ว่า องค์กรชุมชน มีบทบาทสำคัญในการทำงานที่เกี่ยวข้องกับผู้สูงอายุ เนื่องจากองค์กรชุมชนอยู่ใกล้ชิดกับปัญหา และจะดำเนินงานกิจกรรมให้ยั่งยืนต่อไป ในอนาคตองค์กรภาครัฐจะเป็นฝ่ายสนับสนุนในด้านนโยบาย เงินทุน และการทำงานร่วมในลักษณะเครือข่ายมากกว่าที่จะมีบทบาทนำเหมือนในอดีต

ดังนั้นจะเห็นได้ว่า โดยภาพรวมชมรมผู้สูงอายุในชุมชนบางแห่งมีการจัดตั้งองค์กรที่มีความเข้มแข็ง ชุมชนบางแห่งมีความพยายามและความตั้งใจในการดำเนินกิจกรรมของกลุ่มผู้สูงอายุ และบางแห่งที่ยังมีแนวทางไม่ค่อยชัดเจนในการดำเนินกิจกรรม เนื่องจากปัญหาหลายด้าน เช่น บทบาทและวิสัยทัศน์ของผู้นำ ความตระหนัก และความเข้าใจสภาพปัญหาของกลุ่มผู้สูงอายุงบประมาณเงินทุนในการบริหารกิจกรรม และการสนับสนุนจากภาครัฐและเอกชน ตลอดจนความแตกต่างกันของลักษณะเฉพาะในด้านสังคมวัฒนธรรมและเศรษฐกิจของผู้สูงอายุในแต่ละชุมชน ส่วนการบูรณาการหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา เพื่อที่จะนำไปใช้ในการดำเนินกิจกรรมยังเป็นเพียงการนำไปใช้ในการดำเนินชีวิตส่วนบุคคล มากกว่าการนำไปใช้ในการดำเนินกิจกรรมระดับกลุ่ม หรือชมรมของผู้สูงอายุอย่างเป็นรูปธรรม

บทที่ ๓

ระเบียบวิธีวิจัย

รายงานวิจัยเรื่อง “แนวปฏิบัติและกระบวนการดูแลผู้สูงอายุของเครือข่ายพระนักพัฒนาบนพื้นที่สูง: พื้นที่ต้นแบบ เชียงดาว ไชยปราการ ผาง แม่ฮาย” มีวัตถุประสงค์ดังนี้ (๑) เพื่อศึกษาแนวทางปฏิบัติในการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในการดูแลผู้สูงอายุที่เหมาะสมกับกลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูงของเครือข่ายพระนักพัฒนา (๒) เพื่อติดตามผลการดำเนินงานด้านภาวะผู้สูงอายุของกลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูงในพื้นที่ต้นแบบ เชียงดาว ไชยปราการ ผาง แม่ฮาย ของเครือข่ายพระนักพัฒนา (๓) เพื่อวิเคราะห์แนวปฏิบัติของเครือข่ายพระนักพัฒนาและกระบวนการดูแลผู้สูงอายุของกลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูงในพื้นที่ต้นแบบ เชียงดาว ไชยปราการ ผาง แม่ฮาย ของเครือข่ายพระนักพัฒนา (๔) เพื่อสังเคราะห์องค์ความรู้ของพื้นที่ต้นแบบ (Model) ในการดูแลผู้สูงอายุของกลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูงในพื้นที่ต้นแบบ เชียงดาว ไชยปราการ ผาง แม่ฮาย ของเครือข่ายพระนักพัฒนา โดยคณะผู้วิจัยได้ดำเนินการวิจัยตามกระบวนการขั้นตอน ดังนี้

- ๓.๑ ระเบียบวิธีการวิจัย
 - ๓.๒ ประชากร กลุ่มตัวอย่าง และผู้ให้ข้อมูลหลัก
 - ๓.๓ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย
 - ๓.๔ ขั้นตอนในการดำเนินการวิจัย
 - ๓.๕ การวิเคราะห์ผลข้อมูล
- มีรายละเอียดในแต่ละขั้นตอนดังต่อไปนี้

๓.๑ ระเบียบวิธีการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ เป็นวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยการสืบค้นข้อมูลที่เกี่ยวข้องจากเอกสาร (Documentary Research) ที่เกี่ยวข้องกับการวิจัยเกี่ยวกับแนวทางปฏิบัติในการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในการดูแลผู้สูงอายุที่เหมาะสมกับกลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูงของเครือข่ายพระนักพัฒนา การติดตามผลการดำเนินงานด้านภาวะผู้สูงอายุของกลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูงในพื้นที่ต้นแบบ เชียงดาว ไชยปราการ ผาง แม่ฮาย ของเครือข่ายพระนักพัฒนา เพื่อร่วมกันวิเคราะห์แนวปฏิบัติของเครือข่ายพระนักพัฒนาและกระบวนการดูแลผู้สูงอายุของกลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูงในพื้นที่ต้นแบบ เชียงดาว ไชยปราการ ผาง แม่ฮาย ของเครือข่ายพระนักพัฒนา และสังเคราะห์องค์ความรู้ของพื้นที่ต้นแบบ (Model) ในการดูแลผู้สูงอายุของกลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูงในพื้นที่ต้นแบบ เชียงดาว ไชยปราการ ผาง แม่ฮาย ของเครือข่ายพระนักพัฒนา เพื่อได้มาซึ่งองค์ความรู้ใหม่ในการพัฒนาและแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน โดยมีวิธีการวิจัย ดังนี้

๑) กิจกรรมการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมของเครือข่ายพระนักพัฒนา ประกอบด้วย กลุ่มพระธรรมจาริก และพระบัณฑิตอาสา โดยเป็นกิจกรรมสัมมนาเพื่อจัดแผนกลยุทธ์ประจำปีและการค้นหาแนวทางปฏิบัติในการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในการดูแลผู้สูงอายุที่เหมาะสมกับกลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูงของเครือข่ายพระนักพัฒนาในชุมชนพื้นที่เป้าหมาย โดยจุดมุ่งหมายที่สำคัญของนักวิจัยคือการสร้างรูปแบบการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมที่มีประสิทธิภาพ เป็นรูปแบบที่สามารถแก้ไขปัญหาของชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ

๒) กิจกรรมการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมกับชาวบ้านในชุมชน หรือเรียกว่า กิจกรรมการวิจัยเชิงปฏิบัติการของชุมชน เป็นกิจกรรมที่เกิดจากความพยายามในการแก้ไขปัญหาชุมชนของนักวิจัยที่ปฏิบัติการร่วมกันกับชุมชน โดยนักวิจัยทำหน้าที่เป็นผู้ประสานงาน ซึ่งมีบทบาทหลักในการเป็นผู้ช่วยเหลือในกระบวนการวิจัยตั้งแต่แรกเริ่ม และค่อย ๆ ลดการช่วยเหลือลง และเมื่อดำเนินการวิจัยไปจนถึงสิ้นสุดโครงการแล้ว ประชาชนจะมีความรู้จากการเรียนรู้ร่วมกัน และสร้างพลังที่พอเพียง กระทั่งสามารถแก้ไขปัญหาของชุมชนได้โดยลำพังอย่างมีประสิทธิภาพ โดยมีต่อรอรับการช่วยเหลือจากภายนอกอีก

๓.๒ พื้นที่เป้าหมาย ประชากร กลุ่มตัวอย่าง และผู้ให้ข้อมูลหลัก

ประชากร กลุ่มตัวอย่าง และผู้ให้ข้อมูลหลัก ได้แก่ พระธรรมจาริก และพระบัณฑิตอาสาในพื้นที่ ผู้นำชุมชน และกลุ่มผู้สูงอายุในชุมชน โดยทุกภาคส่วนมีส่วนร่วมในการดำเนินงานวิจัยทุกขั้นตอน ตั้งแต่ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมทำ ร่วมตรวจสอบ และร่วมรับประโยชน์ควบคู่ไปกับกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน ประกอบด้วย

๑) การจัดทำแผนกลยุทธ์การพัฒนาโครงการพระบัณฑิตอาสาพัฒนาชาวเขา ในช่วงแผนพัฒนามหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่ระยะที่ ๑๒ (พ.ศ. ๒๕๖๐ – ๒๕๖๑) ประกอบด้วย กลุ่มเป้าหมายที่เป็นพระบัณฑิตอาสาชาวเขา จำนวน ๓๓ คน ดังนี้

๑. พระคาเซดาไฮ เขมโก อาศรมบ้านห้วยฝักกูด ตำบลแม่ศึก อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่

๒. พระไพโรจน์ ธีรวโร อาศรมบ้านแม่สะต๋อบใต้ ตำบลแม่ศึก อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่

๓. พระวิชัย วิชชากร อาศรมบ้านแม่ขี้มูกน้อย ตำบลบ้านทับ อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่

๔. พระสมหวัง ผลญาโณ อาศรมบ้านแม่ลอง ตำบลบ้านทับ อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่

๕. พระโยธกา ปุณฺณวุโส อาศรมบ้านมีดหลง ตำบลบ้านทับ อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่

๖. พระพัลลพ ชุตินธโร อาศรมบ้านแม่ต๋อม ตำบลปางหินฝน อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่

๗. พระจิรเดช ปภัสสรุ อาศรมบ้านพวยเหนือ ตำบลปางหินฝน อำเภอแม่แจ่ม จังหวัด
เชียงใหม่

๘. พระปัญญาพน สุมงคล อาศรมบ้านแม่มุ ตำบลแม่นาจร อำเภอแม่แจ่ม จังหวัด
เชียงใหม่

๙. พระมนตรี จิตตทนต์ อาศรมบ้านหนองแดง ตำบลบ้านจันทร์ อำเภอกัลยาณิวัฒนา
จังหวัดเชียงใหม่

๑๐. พระมหาฐานันดร เขมปญโญ,ดร. อาศรมบ้านดอกแดง ตำบลบ่อสสี อำเภอฮอด
จังหวัดเชียงใหม่

๑๑. พระสุระ สุเมธ อาศรมบ้านห้วยลึก ตำบลเมืองนะ อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่

๑๒. พระปรกรณ์ สนตมโน อาศรมบ้านหนองแหม ตำบลเมืองนะ อำเภอเชียงดาว จังหวัด
เชียงใหม่

๑๓. พระจิรพงศ์ สุจิตโต อาศรมบ้านป่าคา ตำบลม่อนปิ่น อำเภอฝาง จังหวัดเชียงใหม่

๑๔. พระนิมิตร จิรธมโม อาศรมบ้านจะนะ ตำบลแม่ฮ้อย อำเภอแม่ฮ้อย จังหวัดเชียงใหม่

๑๕. พระคำอ้าย ปญญาโว อาศรมบ้านแม่มอญ ตำบลห้วยชมพู อำเภอเมืองเชียงราย
จังหวัดเชียงราย

๑๖. พระพิสิษฐ์ กนตปญโญ อาศรมบ้านห้วยล้านลีซอ ตำบลห้วยชมพู อำเภอเมือง
เชียงราย จังหวัดเชียงราย

๑๗. พระอนุสรณ์ โชติธมโม อาศรมบ้านแม่ฝักแหละ ตำบลท่าก้อ อำเภอแม่สรวย จังหวัด
เชียงราย

๑๘. พระพิสิทธิ วรสุทธิ อาศรมบ้านปางกิว ตำบลลาวี อำเภอแม่สรวย จังหวัดเชียงราย

๑๙. พระดวงทิพย์ สนตจิตโต อาศรมบ้านมังกาล่า ตำบลลาวี อำเภอแม่สรวย จังหวัด
เชียงราย

๒๐. พระพีรชัย ยติธโร อาศรมบ้านดอยล้าน ตำบลลาวี อำเภอแม่สรวย จังหวัดเชียงราย

๒๑. พระคมศักดิ์ สุชีโต อาศรมบ้านห้วยไม้เตื่อ ตำบลเวียง อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัด
เชียงราย

๒๒. พระสีมา ฐานวโร อาศรมบ้านแม่ปุนน้อย ตำบลสันสสี อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัด
เชียงราย

๒๓. พระโรจน์วัช กนตวิโร อาศรมบ้านสามัคคีเก่า ตำบลแม่ฟ้าหลวง อำเภอแม่ฟ้าหลวง
จังหวัดเชียงราย

๒๔. พระเพิ่ม กมล อาศรมบ้านขุนแหง ตำบลปงเตา อำเภองาว จังหวัดลำปาง

๒๕. พระอดิรัญ ธมมโชโต อาศรมบ้านแม่คิง ตำบลนาแก อำเภองาว จังหวัดลำปาง

๒๖. พระพิเดช จนทวณโณ อาศรมบ้านแม่ลิดป่าแก่ ตำบลแม่เหาะ อำเภอแม่สะเรียง
จังหวัดแม่ฮ่องสอน

๒๗. พระครูวิสิฐเจติยาภิบาล อาศรมบ้านแม่สวรรค์หลวง ตำบลแม่เหาะ อำเภอแม่สะ
เรียง จังหวัดแม่ฮ่องสอน

๒๘. พระสัมพันธ์ สมมจิตโต อาศรมบ้านแม่มูน ตำบลป่าแป๋ อำเภอแม่สะเรียง จังหวัดแม่ฮ่องสอน

๒๙. พระวรยุทธ์ วรทินโน อาศรมบ้านห้วยโป่ง ตำบลเสาหิน อำเภอแม่สะเรียง จังหวัดแม่ฮ่องสอน

๓๐. พระธรรมรักษ์ ส่วโร อาศรมบ้านแม่เหลอ ตำบลเสาหิน อำเภอแม่สะเรียง จังหวัดแม่ฮ่องสอน

๓๑. พระบัญชา ญาณส่วโร อาศรมบ้านแม่หาด ตำบลแม่ยวมน้อย อำเภอขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน

๓๒. พระเฉลิมภพ อภินโนโท อาศรมบ้านแสนศาลือ ตำบลถ้ำลอด อำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน

๓๓. พระพงษ์ศักดิ์ ฐิตวิโส อาศรมบ้านลูกป่าก้อ ตำบลสบป่อง อำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน

๒) การสำรวจข้อมูลอย่างมีส่วนร่วม (Participant Observation) ในพื้นที่ โดยการสัมภาษณ์เชิงลึกแบบมีโครงสร้าง (Structured In-depth interview) และการจัดประชุมเสวนากลุ่มเพื่อถอดบทเรียนสร้างองค์ความรู้ร่วมกัน (Lesson Learned) กับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Information) ในพื้นที่ จำนวน ๔ พื้นที่กรณีศึกษา จำนวนกลุ่มเป้าหมายทั้งสิ้น ๑๔๐ รูป/คน ได้แก่หมู่บ้านที่มีอาศรมพระธรรมจาริก อาศรมพระบัณฑิตอาสาและหมู่บ้านบวราร รวมทั้งสิ้น ๔ แห่งประกอบด้วย

๑. อาศรมพระธรรมจาริกบ้านห้วยปง ตำบลแม่่นะ อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่

๒. อาศรมพระธรรมจาริกบ้านแม่ฝางหลวง ตำบลศรีดงเย็น อำเภอไชยปราการ จังหวัดเชียงใหม่

๓. อาศรมพระบัณฑิตอาสาบ้านป่าคา ตำบลม่อนปิ่น อำเภอฝาง จังหวัดเชียงใหม่

๔. อาศรมพระธรรมจาริกบ้านห้วยปากกล้วย ตำบลแม่นาวาง อำเภอแม่เมาะ จังหวัดเชียงใหม่

ประชากร กลุ่มตัวอย่าง และผู้ให้ข้อมูลหลัก ประกอบด้วย

๑. พระอนงค์ อนงค์โณ (อาทุ) อาศรมพระธรรมจาริกบ้านห้วยปง ตำบลแม่่นะ อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่

๒. พระมนตรี ปุญญกุสโล (สภาวานุกุล) อาศรมพระธรรมจาริกบ้านแม่ฝางหลวง ตำบลศรีดงเย็น อำเภอไชยปราการ จังหวัดเชียงใหม่

๓. พระจิรพงศ์ สุจิตโต อาศรมพระบัณฑิตอาสาบ้านป่าคา ตำบลม่อนปิ่น อำเภอฝาง จังหวัดเชียงใหม่

๔. พระนิมิตร จิรธมโม อาศรมพระบัณฑิตอาสาบ้านห้วยปากกล้วย ตำบลแม่นาวาง อำเภอแม่เมาะ จังหวัดเชียงใหม่

ผู้นำชุมชน ๕ คน ได้แก่

๑. นายมหาใจ กรแสง ประธานคณะกรรมการหมู่บ้าน บ้านห้วยปง ตำบลแม่ณะ อำเภอ
เชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่

๒. นายแดง ปูยี่ หัวหน้าหมู่บ้านมุเซอห้วยปง บ้านห้วยปง ตำบลแม่ณะ อำเภอเชียงดาว
จังหวัดเชียงใหม่

๓. นายจะต่อ พัฒนาพฤษาศิริ ผู้ใหญ่บ้าน บ้านป่าคา ตำบลม่อนปิ่น อำเภอดฝาง จังหวัด
เชียงใหม่

๔. นายจะหา จำรัสศิริไพร ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน บ้านป่าคา ตำบลม่อนปิ่น อำเภอดฝาง
จังหวัดเชียงใหม่

๕. นายดาเยละ เกียรติสกุลไพศาล ผู้ใหญ่บ้าน บ้านห้วยหลวงพัฒนา ตำบลแม่่นาวาง
อำเภอแม่เอย จังหวัดเชียงใหม่

กลุ่มผู้สูงอายุในชุมชน จำนวน ๔๖ คน ได้แก่

๑. นางนาบ่า จะงะนะป่า	๒. นายจะหลู พนานพคุณ
๓. นางนาหนือ จะเต้าะ	๔. นางนะจำ พัฒนาพฤษาศิริ
๕. นางพนา ศิริวรรณ	๖. นายจะแล จะเต้าะ
๗. นายจะเต้ะ ป่อซอ	๘. นายจ๊ะมือ จำรัสศิริไพร
๙. นางนาป่า จำรัสศิริไพร	๑๐. นางนาปู จำรัสศิริไพร
๑๑. นางนะแท จำรัสศิริไพร	๑๒. นายแบแบ พนาศิริวรรณ
๑๓. นางนาพือ จะหา	๑๓. นางนาปา จะหา
๑๔. นางนาก่า พัฒนาพฤษาศิริ	๑๕. นางนาอู่ พัฒนาพฤษาศิริ
๑๖. นางนากะ จะหา	๑๗. นายปู่ลา ลาปา
๑๘. นางนาแล จะยี้	๑๘. นายจะแล ลือปือ
๒๐. นางนาฟู จำรัสศิริไพร	๒๑. นางนามี้ แสนหน่อ
๒๒. นางนาปี พัฒนาพฤษาศิริ	๒๓. นายโอป่า จะคือ
๒๔. นายหวู พัฒนาพฤษาศิริ	๒๕. นายจะฟู จะพือ
๒๖. นางนาแส จะทอ	๒๗. นายจ๊ะบู่ ศิริชัย
๒๘. นายชิว แซ่ต่วง	๒๘. นายจะหมี ละมือ
๓๐. นายจะหา พงศ์พนโคจร	๓๑. นางนาถ่อ พัฒนาพฤษาศิริ
๓๒. นายอาผู้ จำรัสศิริไพร	๓๓. นางสาวอิมะ นทีพงไพร
๓๔. นายชาสี่ปู วงศ์รัตนมณีศิริ	๓๕. นางสาวนะแล พนาศิริวรรณ
๓๖. นางสาวนาจี จำรัสศิริไพร	๓๗. นางสาวนาต่อ กรองแก้วพนา
๓๘. นายจะพะ จะเต้าะ	๓๘. นายจะหลู จำรัสศิริไพร
๔๐. นายจะทอ พัฒนาพฤษาศิริ	๔๑. นายจะบ่า จะตอ
๔๒. นางนะหล่อ วิทยาศิริไพร	๔๓. นางนาฟู จะแกะ
๔๔. นายหลง ปุเหล็ก	๔๕. นายจ๊ะลา พนานพคุณ
๔๖. นางนาเมาะ จะอู่	

กลุ่มชาวบ้านในชุมชน จำนวน ๕๒ คน ได้แก่

๑. นางนานะ จะแฮ	๒. นางนาแสบ พนานพคุณ
๓. นายจะล่อ พัฒนาพฤชาคีรี	๔. น.ส.จ๋าม ทองใจ
๕. น.ส.นาแล นากอ	๖. นายจะกำ จะแฮ
๗. น.ส.นาพี จำรัสคีรีไพร	๘. น.ส. นาซี โกศลไพรพนา
๙. นางน๊ะจำ พัฒนาพฤชาคีรี	๑๐. นางนาจ๊ะ พัฒนาพฤชาคีรี
๑๑. นายสุรพงษ์ พัฒนาพฤชาคีรี	๑๒. น.ส.นะมี จำรัสคีรีไพร
๑๓. นางนาแคะ จะหวัะ	๑๔. นางนาแหง จะนะ
๑๕. นายจะทอ พัฒนาพฤชาคีรี	๑๖. น.ส.อะดาหมี พัฒนาพฤชาคีรี
๑๗. นางนาอู้ จะหา	๑๘. นางนะวา จะเหมาะ
๑๙. นางนาพี จำรัสคีรีไพร	๒๐. นางนะไข่ วิทยาคีรีไพร
๒๑. นางนาหลอ จะทอ	๒๒. นายจะแฮ จะตุ้
๒๓. นายจะแล จะเต้าะ	๒๔. นางนาพื่อ จะหา
๒๕. น.ส.นานะ จะอ้อย	๒๖. น.ส.นาปู่ นากอ
๒๗. น.ส.ชัญญา พงศ์พนโคจร	๒๘. นางนาอู้ พัฒนาพฤชาคีรี
๒๙. นางนาแคะ มูหลิ่ง	๓๐. นางน๊ะหา พัฒนาพฤชาคีรี
๓๑. น.ส.นาจี้ พัฒนาพฤชาคีรี	๓๒. นางนาจำ พงศ์พนโคจร
๓๓. น.ส.นานะ ลาซี	๓๔. น.ส.นารัก จำรัสคีรีไพร
๓๕. น.ส.สุพรรณษา จำรัสคีรีไพร	๓๖. น.ส.นามูมา จะนะ
๓๗. นายจะบู จำรัสคีรีไพร	๓๘. น.ส.นาป่า นทีพงไพร
๓๙. น.ส.นาปู่ จำรัสคีรีไพร	๔๐. นางนาเม่อ พัฒนาพฤชาคีรี
๔๑. น.ส.นาซี จำรัสคีรีไพร	๔๒. นายหลง ปูเหล็ก
๔๓. นางนาปี จะแฮ	๔๔. นายจะแฮ พนานคุณ
๔๕. นายจะปี จำรัสคีรีไพร	๔๖. น.ส.นาต่อ กรองแก้วพนา
๔๗. น.ส.นาหอย จำรัสคีรีไพร	๔๘. น.ส.ธิดา พัฒนาพฤชาคีรี ข
๔๙. นายหลง ไร่เสา	๕๐. นางนากา จำรัสคีรีไพร
๕๑. นางนากา จะหา	๕๒. นางนานะ จะแฮ

๓.๓ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ ประกอบด้วย

๑. แบบสำรวจชุมชน เป็นเครื่องมือในการจัดเก็บข้อมูลพื้นฐานของชุมชนในด้านกายภาพ อาทิ ภูมิประเทศ ลักษณะประชากร สภาพครัวเรือน การปกครอง เศรษฐกิจ สังคม ศาสนาและวัฒนธรรม และกิจกรรมต่างๆ ภายในชุมชน ได้แก่ กิจกรรมการพัฒนาในด้านต่างๆ สถานการณ์ปัญหาในชุมชน เป็นต้น

๒. การสังเกตการณ์อย่างมีส่วนร่วม (Participant Observation) เป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลจากการสังเกตพฤติกรรมของประชาชนในชุมชน โดยผู้สังเกตจะต้องเข้าไปใช้ชีวิตประจำวันร่วมกับกลุ่มคนที่ถูกศึกษา มีการทำกิจกรรมร่วมกัน จนผู้ถูกศึกษายอมรับว่าผู้สังเกตมีสถานภาพบทบาทเช่นเดียวกับตน ผู้สังเกตจะต้องปรับตัวให้เข้ากับกลุ่มคนที่ศึกษา โดยอาจเข้าไปฝังตัวอยู่ในเหตุการณ์ เข้าไปอาศัยอยู่ในชุมชน จนคนในชุมชนรู้สึกคุ้นเคยว่าเป็นเรื่องธรรมดาที่มีนักวิจัยมาอาศัยอยู่

๓. แบบสัมภาษณ์เชิงลึกอย่างมีโครงสร้าง (Structured In-depth interview) โดยเป็นการสอบถามในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการวิจัยและประเด็นอื่นๆ เพื่อให้ได้คำตอบตามวัตถุประสงค์งานวิจัย

๔. การจัดประชุมเสวนากลุ่มเพื่อถอดบทเรียนสร้างองค์ความรู้ร่วมกัน (Lesson Learned) ประกอบด้วย แผนกลยุทธ์การพัฒนาชุมชนบนพื้นที่สูงกับกลุ่มเครือข่ายพระบัณฑิตอาสาพัฒนาชาวเขา และการประชุมเพื่อค้นหาแนวทางปฏิบัติและองค์ความรู้ในการดูแลผู้สูงอายุ และการพัฒนาพื้นที่ต้นแบบด้านการดูแลผู้สูงอายุกับพระธรรมจาริก พระบัณฑิตอาสา กลุ่มผู้สูงอายุและชาวบ้านในชุมชน

๓.๔ การเก็บรวบรวมการวิจัย

คณะผู้วิจัยได้กำหนดขั้นตอนการดำเนินงานวิจัยไว้ ๓ ระยะ ดังนี้

๓.๔.๑ ระยะเตรียมการวิจัย (Pre-research Phase) ในระยะนี้ เป็นการเตรียมชุมชนเพื่อให้มีความพร้อมเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการวิจัย ซึ่งเป็นเรื่องสำคัญและเป็นแก่นแกนหลักของการวิจัยแบบนี้ โดยการดำเนินงานขั้นตอนนี้มีจุดมุ่งเน้นสำคัญที่จะให้เกิดสัมพันธภาพที่ดีระหว่างผู้วิจัย ผู้นำชุมชน ชาวบ้าน รวมถึงเจ้าหน้าที่หน่วยงานต่างๆ ที่จำเป็นต้องเกี่ยวข้อง ในขั้นเตรียมการนี้ ประกอบด้วยขั้นตอนย่อยกล่าวคือ

๑) การสร้างความสัมพันธ์กับชุมชน (Build-up Rapport) โดยวิธีการสร้างความสัมพันธ์กับชุมชนที่ดีที่สุดคือการปฏิบัติตัวของนักวิจัยที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตของคนในชุมชน ทั้งนี้ นักวิจัยควรร่วมกิจกรรมทุกอย่างของชุมชนซึ่งเป็นเครื่องช่วยให้นักวิจัยสามารถทำความเข้าใจโลกทัศน์ของชาวบ้านได้ดีมากขึ้น ผู้วิจัยจะลงพื้นที่เพื่อไปพบกับบุคคลต่าง ๆ ในชุมชนที่มีส่วนสำคัญและเกี่ยวข้องกับการดำเนินงานวิจัย หรือเป็นประชาชนกลุ่มเป้าหมายของการวิจัย พูดคุยแนะนำตัวเองเพื่อให้ทุกฝ่ายได้ทราบถึงวัตถุประสงค์ เป้าหมายและความต้องการมีส่วนร่วมของชาวบ้านในกิจกรรมการวิจัย เพื่อให้ชาวบ้านเกิดความไว้วางใจ นอกจากนี้ จะทำการวิเคราะห์คาดการณ์สภาพการณ์และปัญหาของการดำเนินงานวิจัยที่อาจเกิดขึ้น และสามารถเตรียมรับมือได้

๒) คัดเลือกชุมชน (Selecting Community) การคัดเลือกชุมชนจะยึดหลักการเลือกชุมชนที่ด้อยโอกาสในการพัฒนา (Disadvantage Community) เพื่อเป้าหมายในการยกระดับคุณภาพชีวิตและสร้างโอกาสความเท่าเทียมในการพัฒนากับชุมชนอื่น ในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับ

งานวิจัย โดยยึดเอาประเด็นของปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนและจำเป็นต้องได้รับการแก้ไขเยียวยาอย่างเร่งด่วน โดยมุ่งหมายกระทำต่อชุมชนที่ประชาชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาอย่างแข็งขัน เพื่อเป็นชุมชนต้นแบบของการทำวิจัย และการพัฒนาให้กับชุมชนอื่นด้วยเช่นกัน

๓) การสำรวจศึกษาชุมชน (Surveying and Studying Community) เป็นขั้นตอนของการศึกษาข้อมูลที่เป็นลักษณะทางกายภาพ และแหล่งทรัพยากรต่าง ๆ ภายในชุมชน รวมถึงการศึกษาข้อมูลพื้นฐานด้านประชากร สังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรมและการเมือง ซึ่งโดยมากแล้วผู้วิจัยจะใช้แบบสังเกต สมุดบันทึก และถ่ายภาพสถานที่ต่าง ๆ รวมถึงการศึกษาข้อมูลจากเอกสารหลักฐานจากหน่วยงานราชการหรือจากองค์กรพัฒนาที่เกี่ยวข้อง และใช้วิธีการสัมภาษณ์ผู้นำชุมชนหรือผู้สูงอายุเพื่อทราบประวัติความเป็นมาของชุมชนด้วย

๔) การเตรียมคนและเครือข่ายความร่วมมือ ในขั้นตอนนี้ จะกำหนดให้เป็นขั้นตอนสุดท้ายของระยะก่อนการวิจัย โดยมุ่งหมายให้เกิดความพร้อมในการดำเนินการวิจัยซึ่งเป็นระยะต่อไปและก่อให้เกิดการประสานงานที่ดีเพื่อความสะดวกต่อการดำเนินงานวิจัย ในส่วนของการเตรียมคนนั้น เป็นการเตรียมความพร้อมให้กับชาวบ้านเพื่อเป็นแกนนำในการปฏิบัติงานวิจัยร่วมกับนักพัฒนาและคณะผู้วิจัย ซึ่งในทางปฏิบัติแล้ว จะมีการเตรียมคน ๓ กลุ่ม คือ

๔.๑) เตรียมคนในชุมชน นักวิจัยจะลงพื้นที่เพื่อจัดประชุมในชุมชน โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อให้ชาวบ้านรู้จักและคุ้นเคยกับกระบวนการและการดำเนินงานวิจัยแบบมีส่วนร่วมอย่างชัดเจนและรวดเร็ว

๔.๒) เตรียมนักพัฒนา ด้วยการประชุมร่วมกับเครือข่ายพระสงฆ์นักพัฒนาในการสร้างความเข้าใจในกรอบของการทำงานวิจัย และการหาหรือแนวทางพัฒนาชุมชน ซึ่งมักจะรวมถึงการประสานงานเรื่องการใช้สถานที่ดำเนินการประชุมด้วย

๔.๓) เตรียมนักวิจัย ด้วยการประชุมปรึกษากันเพื่อให้เกิดความรู้และความเข้าใจตรงกันในบทบาทหน้าที่ของแต่ละฝ่ายในการทำงานวิจัย ส่วนการเตรียมเครือข่ายความร่วมมือนั้น ได้ใช้วิธีการให้ผู้วิจัยทำการประสานกับองค์กรภาครัฐและหรือองค์กรพัฒนาเอกชนเพื่อให้เกิดเครือข่ายความร่วมมือ

๕) การเข้าสู่ชุมชน (Entering Community) สำหรับแหล่งข้อมูลในขั้นตอนนี้ ส่วนหนึ่งจะนำมาจากส่วนราชการ เช่น ข้อมูลความจำเป็นขั้นพื้นฐาน (จปฐ.) เอกสารรายงานประจำปีของพระบัณฑิตอาสาพัฒนาชาวเขา ข้อมูลจำนวนประชากรและบุคคลที่เป็นปราชญ์ชาวบ้าน หรือครูภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นต้น และเป็นข้อมูลที่องค์กรพัฒนาเอกชนรวบรวมไว้ ส่วนนักวิจัยจะดำเนินการเก็บข้อมูลเองโดยการสำรวจชุมชน (Community Surveying)

๓.๔.๒) ระยะดำเนินการวิจัย (Research Phase) ประกอบด้วยขั้นตอนย่อยคือ

๑) การศึกษาและวิเคราะห์ปัญหาชุมชน (Problem Identification and Diagnosis) ในขั้นนี้ เน้นการศึกษาวิเคราะห์ชุมชนและการให้การศึกษากับชุมชน (Community Education Participation-CEP) โดยเน้นไปที่กระบวนการเรียนรู้ด้วยการปฏิบัติ โดยวิธีการจะใช้การอภิปรายถกปัญหา (Dialogue) เพื่อแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับชาวบ้าน ทั้งที่เป็นการสนทนาแลกเปลี่ยนระดับบุคคลและระดับกลุ่มบุคคล เพื่อเป็นการประเมินปัญหาและความต้องการของชุมชน (Need Assessment) พร้อมไปกับการประเมินความเป็นไปได้ในด้านทรัพยากร (Resource Assessment)

ที่มีอยู่ในชุมชน ทั้งที่เป็นทรัพยากรมนุษย์ โดยเฉพาะภูมิปัญญาท้องถิ่น และทรัพยากรธรรมชาติ เพื่อที่จะนำทรัพยากรมาใช้ในการกำหนดแผนเพื่อการจัดโครงการต่อไป

๒) การพิจารณาความเหมาะสมและความเป็นไปได้ของโครงการ (Project Appraisal and Identification) เมื่อมีการวิเคราะห์โครงการโดยการประเมินความต้องการของชุมชน หาแนวทางในการแก้ไขปัญหาในความเป็นจริงมักจะมีหลายแนวทาง ชาวบ้านและนักวิจัยจะต้องพิจารณาว่าวิธีการแก้ไขปัญหาใดที่เหมาะสมกับท้องถิ่น หรือมีความเป็นไปได้ โดยชาวบ้านควรมีบทบาทหลักเข้ามีส่วนร่วมให้มากยิ่งขึ้น และกำหนดโครงการหรือกิจกรรมที่จะดำเนินการ

๓) การกำหนดแผนงานโครงการและการจัดการ (Planning Phase) กิจกรรมในช่วงนี้จะเป็นการระดมความคิดเห็นร่วมกันเพื่อคัดเลือกโครงการและกิจกรรมที่จะต้องดำเนินการ ดังนั้น เพื่อความมั่นใจว่าโครงการที่ได้รับการคัดเลือก เป็นโครงการและกิจกรรมที่ต้องดำเนินการ โดยผู้วิจัยจะใช้วิธีการกระตุ้นให้ชาวบ้านมีบทบาทหลักในการแก้ไขปัญหา การกำหนดโครงการ และกิจกรรมที่จะดำเนินการ

๔) การปฏิบัติตามโครงการ (Implementation Phase) เป็นขั้นตอนที่สำคัญอีกขั้นตอนหนึ่ง โดยคำถามที่ผู้วิจัยจะต้องใช้ถามกันในกลุ่มหรือในคณะทำงานเพื่อการดำเนินการในขั้นนี้คือ ใครทำอะไร ที่ไหน เมื่อไร และอย่างไร

๓.๔.๓ ระยะเวลาติดตามและประเมินผลโครงการ (Monitoring and Evaluation Phase) เป็นขั้นตอนที่เกี่ยวกับการการวัดผลสำเร็จของโครงการ ในขั้นตอนนี้ คณะผู้วิจัยจะร่วมกับชาวบ้านที่เป็นผู้ร่วมงานวิจัย ทำการตรวจสอบข้อมูลที่เป็นผลของการวิจัยว่า ครบถ้วนถูกต้องหรือไม่ จากนั้นจะมีการจัดทำรายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์ และจัดเวทีชาวบ้าน เพื่อนำเสนอผลการวิจัยเพื่อเรียนรู้ร่วมกันระหว่างคณะผู้วิจัยกับชุมชน รวมถึงการสานต่อให้ชาวบ้านนำผลของการวิจัยไปดำเนินการแก้ไขปัญหาหรือพัฒนาชุมชนต่อไป เพื่อให้ชุมชนได้มองเห็นปัญหาของตนเอง เกิดความต้องการอย่างแท้จริงและมุ่งมั่นมีส่วนร่วมทั้งในการปฏิบัติงานวิจัยและการนำผลของการวิจัยไปใช้เพื่อปรับปรุงชุมชนให้ดีขึ้น

๓.๕ การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูล คณะผู้วิจัยใช้วิธีการวิเคราะห์ดังต่อไปนี้

๑. วิเคราะห์แบบสำรวจชุมชน เกี่ยวกับพื้นฐานของชุมชนในด้านกายภาพ อาทิ ภูมิประเทศ ลักษณะประชากร สภาพครัวเรือน การปกครอง เศรษฐกิจ สังคม ศาสนาและวัฒนธรรม และกิจกรรมต่างๆ ภายในชุมชน ได้แก่ กิจกรรมการพัฒนาในด้านต่างๆ สถานการณ์ปัญหาในชุมชน เป็นต้น โดยใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหา (Content analysis) จัดหมวดหมู่ตามประเด็น และจัดแสดงเนื้อหาเป็นแผนผังหรือตารางประกอบการวิเคราะห์บรรยาย

๒. วิเคราะห์จากการสังเกตการณ์อย่างมีส่วนร่วม (Participant Observation) และจากแบบสัมภาษณ์เชิงลึกอย่างมีโครงสร้าง (Structured In-depth interview) ในประเด็นคำถามที่เกี่ยวข้องกับการวิจัยและประเด็นอื่นๆ เพื่อให้ได้คำตอบตามวัตถุประสงค์งานวิจัย และการจัดประชุมเสวนากลุ่มเพื่อถอดบทเรียนสร้างองค์ความรู้ร่วมกัน (Lesson Learned) โดยใช้วิธีการวิเคราะห์

เนื้อหา (Content analysis) และสังเคราะห์ข้อมูลจากการดำเนินการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

๓. สังเคราะห์ผลการวิจัยเชิงคุณภาพ และการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เพื่อสรุปองค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัยของโครงการพระบัณฑิตอาสาพัฒนาชาวเขา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่ เรื่อง “อาศรมต้นแบบการดูแลผู้สูงอายุบนพื้นที่สูง”

๓.๖ การนำเสนอผลการศึกษาวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการนำเสนอผลการวิจัยตารางวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพประกอบการบรรยายตามวัตถุประสงค์การวิจัย ในลักษณะการพรรณนาความ (Descriptive Presentation) ประกอบภาพถ่ายพร้อมการบรรยาย จากการศึกษาแนวปฏิบัติและกระบวนการดูแลผู้สูงอายุของเครือข่ายพระนักพัฒนาบนพื้นที่สูง: พื้นที่ต้นแบบ เชียงดาว ไชยปราการ ฝาง แม่ฮ่องสอน ผลการวิเคราะห์แนวปฏิบัติและกระบวนการดูแลผู้สูงอายุของเครือข่ายพระนักพัฒนาบนพื้นที่สูง โดยมีตัวแทนจากผู้ส่วนเกี่ยวข้องทุกฝ่ายเข้าร่วมเวทีเสวนา เพื่อสร้างเป็นต้นแบบในการพัฒนาแก่ชุมชนอื่นๆ การจัดทำสื่อสิ่งพิมพ์ วีดีโอ ผลงานวิจัย วิดีทัศน์นำเสนอ และนวัตกรรมเพื่อเผยแพร่ความรู้สู่สาธารณชน รวมทั้งการจัดทำแผ่นพับโปสเตอร์และการเผยแพร่สู่สื่อสารมวลชน สื่อสารสนเทศ และจัดพิมพ์เป็นเอกสารรายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

บทที่ ๔

ผลการวิจัย

การศึกษาวิจัยย่อยที่ ๔ เรื่อง “แนวปฏิบัติและกระบวนการดูแลผู้สูงอายุของเครือข่ายพระนักพัฒนาบนพื้นที่สูง: พื้นที่ต้นแบบ เชียงดาว ไชยปราการ ผาง แม่ฮาย” ภายใต้แผนงานวิจัยเรื่อง “เครือข่ายพระนักพัฒนา: แนวปฏิบัติและกระบวนการพัฒนาคุณภาพชีวิตของกลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูง” เป็นการวิจัยเชิงพัฒนา โดยใช้ระเบียบวิธีการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research-PAR) ซึ่งเป็นการวิจัยที่ผสมผสานกันระหว่างการวิจัยแบบมีส่วนร่วม (Participatory Research) กับการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) เพื่อได้มาซึ่งองค์ความรู้ใหม่ในการพัฒนาและแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน กับกลุ่มประชากร กลุ่มตัวอย่าง และผู้ให้ข้อมูลหลัก ได้แก่ พระสังฆาธิการในพื้นที่ พระบัณฑิตอาสาพัฒนาชาวเขา พระธรรมจาริก พระพัฒนาบนพื้นที่สูง ผู้นำชุมชนหรือแกนนำชาวบ้านในชุมชน รวมถึงตัวแทนจากหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องกับความมั่นคง จำนวน ๓๐ รูป/คน ซึ่งเป็นพื้นที่ต้นแบบด้านการดูแลผู้สูงอายุ ขอบเขตด้านพื้นที่ ได้แก่ หมู่บ้านที่มีอาศรมพระธรรมจาริก อาศรมพระบัณฑิตอาสาและหมู่บ้านบวัวร์ รวมทั้งสิ้น ๔ แห่ง ประกอบด้วย

๑. อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่ คือ อาศรมพระธรรมจาริกบ้านห้วยปาง ตำบลแม่ณะ
๒. อำเภอไชยปราการ จังหวัดเชียงใหม่ คือ อาศรมพระธรรมจาริกบ้านแม่ผางหลวง ตำบลศรีดงเย็น
๓. อำเภอผาง จังหวัดเชียงใหม่ คือ อาศรมพระบัณฑิตอาสาบ้านป่าคา ตำบลม่อนปิ่น
๔. อำเภอแม่ฮาย จังหวัดเชียงใหม่ คือ อาศรมพระบัณฑิตอาสาบ้านห้วยปากกล้วย ตำบลแม่ฮาวาง

ประเด็นการศึกษาประกอบด้วยหัวข้อดังต่อไปนี้

- ๔.๑ แนวทางปฏิบัติในการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในการดูแลผู้สูงอายุที่เหมาะสมกับกลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูงของเครือข่ายพระนักพัฒนา
 - ๔.๒ การดำเนินงานด้านภาวะผู้สูงอายุของกลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูงในพื้นที่ต้นแบบของเครือข่ายพระนักพัฒนา
 - ๔.๓ การวิเคราะห์แนวปฏิบัติของเครือข่ายพระนักพัฒนาและกระบวนการดูแลผู้สูงอายุของกลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูงในพื้นที่ต้นแบบของเครือข่ายพระนักพัฒนา
 - ๔.๔ องค์ความรู้ของพื้นที่ต้นแบบ (Model) ในการดูแลผู้สูงอายุของกลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูง
- มีรายละเอียดดังนี้

๔.๑ แนวทางปฏิบัติในการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในการดูแลผู้สูงอายุที่เหมาะสมกับกลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูงของเครือข่ายพระนักพัฒนา

๔.๑.๑ การจัดทำแผนกลยุทธ์แนวทางการพัฒนาชุมชนบนพื้นที่สูง

ผลการประชุมร่วมกับพระบัณฑิตอาสาพัฒนาชาวเขา ในพิธีปฐมนิเทศพระบัณฑิตอาสาพัฒนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่ รุ่นที่ ๒๐ ประจำปี ๒๕๖๒ ณ สถานปฏิบัติธรรมนานาชาติ ตำบลป่าไผ่ อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่ ระหว่างวันที่ ๑ - ๓ พฤษภาคม พ.ศ.๒๕๖๒

ภาพที่ ๔.๑ พิธีปฐมนิเทศพระบัณฑิตอาสาพัฒนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่ รุ่นที่ ๒๐ ประจำปี ๒๕๖๒

การจัดทำแผนกลยุทธ์การพัฒนาโครงการพระบัณฑิตอาสาพัฒนาชาวเขา ในช่วงแผนพัฒนามหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่ระยะที่ ๑๒ (พ.ศ. ๒๕๖๐ - ๒๕๖๑) ประกอบด้วย กลุ่มเป้าหมายที่เป็นพระบัณฑิตอาสาชาวเขา จำนวน ๓๓ คน ดังนี้

๑. พระคาเสดาไฮ เขมโก อาศรมบ้านห้วยฝักกูด ตำบลแม่ศึก อำเภอแม่แจ่ม จังหวัด
เชียงใหม่
๒. พระไพโรจน์ ธีรวโร อาศรมบ้านแม่สะต๋อบใต้ ตำบลแม่ศึก อำเภอแม่แจ่ม จังหวัด
เชียงใหม่
๓. พระวิชัย วิชชากร อาศรมบ้านแม่ขี้มูกน้อย ตำบลบ้านทับ อำเภอแม่แจ่ม จังหวัด
เชียงใหม่
๔. พระสมหวัง ผลญาโณ อาศรมบ้านแม่ลอง ตำบลบ้านทับ อำเภอแม่แจ่ม จังหวัด
เชียงใหม่
๕. พระโยธกา ปุณฺณวิโส อาศรมบ้านมีดหลง ตำบลบ้านทับ อำเภอแม่แจ่ม จังหวัด
เชียงใหม่
๖. พระพัลลพ ชุตินฺธโร อาศรมบ้านแม่ตุ๋ม ตำบลปางหินฝน อำเภอแม่แจ่ม จังหวัด
เชียงใหม่
๗. พระจิรเดช ปภสฺสโร อาศรมบ้านพุยเหนือ ตำบลปางหินฝน อำเภอแม่แจ่ม จังหวัด
เชียงใหม่
๘. พระปัญจพน สมุญฺคโล อาศรมบ้านแม่มุ ตำบลแม่นาจร อำเภอแม่แจ่ม จังหวัด
เชียงใหม่
๙. พระมนตรี จิตตฺหนโต อาศรมบ้านหนองแดง ตำบลบ้านจันทร์ อำเภอกัลยาณิวัฒนา
จังหวัดเชียงใหม่
๑๐. พระมหาฐานันดร เขมปญฺโญ,ดร. อาศรมบ้านดอกแดง ตำบลบ่อสสี อำเภอฮอด
จังหวัดเชียงใหม่
๑๑. พระสุระ สุเมโธ อาศรมบ้านห้วยลึก ตำบลเมืองนะ อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่
๑๒. พระปรกรณ์ สนตฺมโน อาศรมบ้านหนองแถม ตำบลเมืองนะ อำเภอเชียงดาว จังหวัด
เชียงใหม่
๑๓. พระจิรพงศ์ สุจิตฺโต อาศรมบ้านป่าคา ตำบลม่อนปิ่น อำเภอฝาง จังหวัดเชียงใหม่
๑๔. พระนิมิตร จิรธมฺโม อาศรมบ้านจะนะ ตำบลแม่ฮ้อย อำเภอแม่ฮ้อย จังหวัดเชียงใหม่
๑๕. พระคำอ้าย ปญฺญาโว อาศรมบ้านแม่มอญ ตำบลห้วยชมพู อำเภอเมืองเชียงราย
จังหวัดเชียงราย
๑๖. พระพิสิษฐ์ กนตฺปุญฺโญ อาศรมบ้านห้วยसानลีซอ ตำบลห้วยชมพู อำเภอเมือง
เชียงราย จังหวัดเชียงราย
๑๗. พระอนุสรณ์ โชติธมฺโม อาศรมบ้านแม่ฝักแหละ ตำบลท่าก้อ อำเภอแม่สรวย จังหวัด
เชียงราย
๑๘. พระพิสิทธิ์ วรสทฺโธ อาศรมบ้านปางก๊ว ตำบลลาวา อำเภอแม่สรวย จังหวัดเชียงราย
๑๙. พระดวงทิพย์ สนตฺจิตฺโต อาศรมบ้านม้งกาล่า ตำบลลาวา อำเภอแม่สรวย จังหวัด
เชียงราย
๒๐. พระพีรชัย ยตฺนฺธโร อาศรมบ้านดอยล้าน ตำบลลาวา อำเภอแม่สรวย จังหวัดเชียงราย

๒๑. พระคมศักดิ์ สุโขโต อาศรมบ้านห้วยไม้เตื่อ ตำบลเวียง อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัด
เชียงราย

๒๒. พระสีมา ฐานวโร อาศรมบ้านแม่ปุ่นน้อย ตำบลสันสลี อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัด
เชียงราย

๒๓. พระโรจน์นวัช กนตรีโร อาศรมบ้านสามัคคีเก่า ตำบลแม่ฟ้าหลวง อำเภอแม่ฟ้าหลวง
จังหวัดเชียงราย

๒๔. พระเพิ่ม กมโล อาศรมบ้านขุนแหง ตำบลปงเตา อำเภองาว จังหวัดลำปาง

๒๕. พระอดิรัญ ธมมโชโต อาศรมบ้านแม่คิง ตำบลนาแก อำเภองาว จังหวัดลำปาง

๒๖. พระพิเดช จันทวณโณ อาศรมบ้านแม่ลิดป่าแก่ ตำบลแม่เหาะ อำเภอแม่สะเรียง
จังหวัดแม่ฮ่องสอน

๒๗. พระครูวิสิฐเจติยาภิบาล อาศรมบ้านแม่สวรรค์หลวง ตำบลแม่เหาะ อำเภอแม่สะ
เรียง จังหวัดแม่ฮ่องสอน

๒๘. พระสัมพันธ์ สมมจิตโต อาศรมบ้านแม่ปุ่น ตำบลป่าแป๋ อำเภอแม่สะเรียง จังหวัด
แม่ฮ่องสอน

๒๙. พระวรยุทธ์ วรทินโน อาศรมบ้านห้วยโป่ง ตำบลเสาหิน อำเภอแม่สะเรียง จังหวัด
แม่ฮ่องสอน

๓๐. พระธรรมรักษ์ ส่วโร อาศรมบ้านแม่เหลอ ตำบลเสาหิน อำเภอแม่สะเรียง จังหวัด
แม่ฮ่องสอน

๓๑. พระบัญชา ญาณส่วโร อาศรมบ้านแม่หาด ตำบลแม่ยวมน้อย อำเภอขุนยวม จังหวัด
แม่ฮ่องสอน

๓๒. พระเฉลิมภพ อภินโนโท อาศรมบ้านแสนศาลือ ตำบลถ้ำลอด อำเภอปางมะผ้า
จังหวัดแม่ฮ่องสอน

๓๓. พระพงษ์ศักดิ์ ฐิตวิโส อาศรมบ้านลูกป่าก่อ ตำบลสบป่อง อำเภอปางมะผ้า จังหวัด
แม่ฮ่องสอน

การจัดประชุมครั้งนี้ใช้หลักการวงจรการบริหารคุณภาพเดมมิ่ง (Deming Cycle: PDCA)
๔ ขั้นตอนซึ่งจะต้องทำการเป็นวัฏจักร ดังนี้

๑. Plan (การวางแผน) – เริ่มจากการศึกษาสภาพปัจจุบัน บันทึกข้อมูลเพื่อทำการบ่ง
บอกปัญหา แล้วทำการสร้างแผนงานสำหรับการปรับปรุงโดยทำการกำหนดเป้าหมายที่จะทำการ
ประเมินด้วย

๒. Do (ดำเนินการตามแผน) – นำแผนงานนั้นมาใช้ปฏิบัติ โดยเก็บข้อมูลที่แสดงถึงการ
เปลี่ยนแปลงและข้อมูลที่จะทำการประเมิน

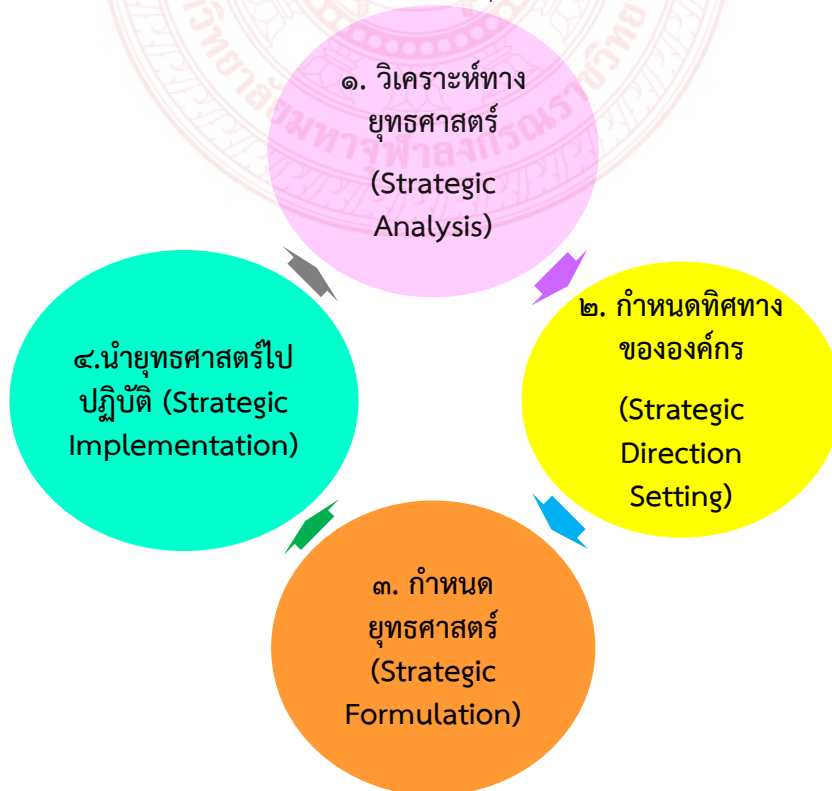
๓. Check /Study (ตรวจสอบ/ศึกษาผลการปฏิบัติ) - ทำการประเมินข้อมูลที่เก็บ
รวบรวมมาและเปรียบเทียบผลลัพธ์กับเป้าหมาย

๔. Act (ปฏิบัติการแก้ไข) – ถ้าผลลัพธ์ออกมาตรงตามเป้าหมาย ก็ทำการกำหนดเป็น
มาตรฐานของวิธีการใหม่ แต่ถ้าผลไม่ตรงตามเป้าหมายก็ต้องไปทบทวนดำเนินการวางแผนใหม่ หรือ
หมุนวงจร PDCA อย่างต่อเนื่อง

ภาพที่ ๔.๒ การจัดกลุ่มทำ SWOT Analysis เพื่อประเมินแนวทางการทำงาน

กระบวนการวางแผนยุทธศาสตร์

ขั้นตอนที่ ๑ การวิเคราะห์ยุทธศาสตร์ การวิเคราะห์ SWOT และ TOWS Matrix การเทียบเคียงองค์กรที่ใกล้เคียง Benchmarking ห่วงโซ่คุณค่า Value Chain และ Risk Management เช่น การวิเคราะห์สภาพแวดล้อมองค์กร SWOT ได้แก่ ปัจจัยภายใน : 4M ได้แก่ คน เงิน วัสดุ การบริหาร S = Strengths จุดแข็ง W = Weakness จุดอ่อน และ ปัจจัยภายนอก : ได้แก่ การเมือง เศรษฐกิจ สังคม เทคโนโลยี O = Opportunities โอกาส T = Treats ข้อจำกัด

ขั้นตอนที่ ๒ กำหนดทิศทางองค์กร โดยการกำหนดวิสัยทัศน์ Vision พันธกิจ Mission เป้าประสงค์ Objectives

ขั้นตอนที่ ๓ กำหนดยุทธศาสตร์ ประกอบด้วย วิเคราะห์ผู้มีส่วนได้เสีย (Stakeholders) กำหนดประเด็นยุทธศาสตร์ (Strategy) กำหนดตัวชี้วัด (Measures) กลยุทธ์ (Strategic Initiative) โครงการ (Action Plan) ตัวชี้วัดโครงการ (KPIs) งบประมาณ (Budget)

ขั้นตอนที่ ๔ การนำยุทธศาสตร์ไปปฏิบัติ ประกอบด้วย Strategic Map + Balanced Scorecard, Individual Scorecard, Human Resource Management, Human Resource Development, On the job training, Computer Base training, Coaching, Knowledge Management

จากผลการจัดประชุมสรุปผลได้ดังนี้

วิสัยทัศน์ โครงการพระบ้นิตอาสาพัฒนาชาวเขา

เดิม

“ พุทธศาสน์นำชีวิต เพื่อชีวิตที่มั่นคง ”

ปรับใหม่

“ **พระพุทธานุชา** สร้างสุขสู่ **ชาติพันธุ์บนพื้นที่สูง** ”

Core Purpose

Visionary Goal

- กาย
- อารมณ์
- สังคม
- สติปัญญา

Core Value

พันธกิจโครงการพระบัณฑิตอาสาพัฒนาชาวเขา

พันธกิจเดิม	พันธกิจปรับใหม่
๑. การเผยแพร่พระพุทธศาสนาแก่ชุมชนบนพื้นที่สูง	๑. เผยแพร่พระพุทธศาสนาแก่ชุมชนบนพื้นที่สูง
๒. การณรงค์ ลด ละ เลิก อบายมุข ๓. ส่งเสริมสนับสนุนประสานงานและจัดสวัสดิการสังคม สงเคราะห์บนพื้นที่สูง ๕. การให้การศึกษ ภาษา หน้าที่พลเมืองที่ดีตามระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตย	๒. การบริการสังคม (การศึกษา สงเคราะห์ ลด ละ เลิก อบายมุข)
๖. อนุรักษ์ฟื้นฟูวัฒนธรรมประเพณี ภูมิปัญญาชนเผ่า	๓. อนุรักษ์ฟื้นฟูศิลปวัฒนธรรมประเพณีกลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูง
๔. การสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม	๔. อนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม

พันธกิจที่ ๑ การเผยแพร่พระพุทธศาสนาแก่ชุมชนบนพื้นที่สูง มีพันธกิจ ดังนี้ พระบัณฑิตอาสาธรรมสังวร การอบรมศีลธรรม การส่งเสริมศีลธรรมในโรงเรียน การสอนพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ การสอนธรรมศึกษา การแสดงตนเป็นพุทธมามกะ การสร้างแกนนำและเครือข่ายชาวพุทธ การเพิ่มจำนวนอาสาสมัครเครือข่าย การบรรพชาอุปสมบทและอบรมศีลจารีณีภาคฤดูร้อน การสร้างศาสนทายาทสืบต่อพระพุทธศาสนา

พันธกิจที่ ๒ การบริการสังคม มีพันธกิจ ดังนี้

๒.๑ การณรงค์ ลด ละ เลิก อบายมุข ได้แก่ การสร้างจิตสำนึกให้ชุมชนรู้เท่าทันพิษภัยยาเสพติด การรักษาบำบัดฟื้นฟูผู้ติดยาเสพติด การสร้างแกนนำเครือข่ายลด ละ เลิกยาเสพติด การประสานงานกับหน่วยงานต่าง ๆ ในการเสริมสร้างด้านอาชีพ

๒.๒ การส่งเสริมสนับสนุนประสานงานและจัดสวัสดิการสังคมสงเคราะห์บนพื้นที่สูง ได้แก่ การให้ความรู้เกี่ยวกับการดูแลสุขภาพขั้นพื้นฐาน การส่งเสริมกิจกรรมการกีฬา (ลานธรรม ลานใจ ลานกีฬา) การจัดอบรมค่ายคุณธรรมเรียนรู้เท่าทันเอดส์ การประสานงานและจัดการสงเคราะห์เด็ก สตรี คนชรา คนพิการ ครอบครัว กลุ่มชุมชนผู้ได้รับผลกระทบจากโรคมุขมิคุ้มกันบกพร่อง (เอดส์) การประสานและสงเคราะห์เฉพาะหน้ากรณีฉุกเฉิน แรงด่วน เช่น อุทกภัย วาตภัย และธรรมชาติ (ถูงยังชีพ ผ้าห่มกันหนาว เสื้อผ้า ยารักษาโรค) การค้นหาปัญหา และจัดทำโครงการร่วมกับชุมชนในการพัฒนากลุ่มและแก้ไขปัญหาชุมชนอย่างครบวงจร

๒.๓ การให้การศึกษ ภาษา หน้าที่พลเมืองที่ดีตามระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตย ได้แก่ การสอนภาษาไทย การประสานงานให้ความรู้เกี่ยวกับสิทธิ หน้าที่การเป็นพลเมืองที่ดี การให้คำปรึกษาแนะนำแก่ชุมชนในการคิดอย่างเป็นระบบ

พันธกิจที่ ๓ อนุรักษ์ฟื้นฟูศิลปวัฒนธรรมประเพณีกลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูง มีพันธกิจ ดังนี้ การสร้างจิตสำนึกให้ชุมชนตระหนักถึงคุณค่า และความสำคัญภูมิปัญญาท้องถิ่น วัฒนธรรม ประเพณีอันดีงาม การสนับสนุนส่งเสริมอนุรักษ์ฟื้นฟูภูมิปัญญาท้องถิ่น และวัฒนธรรมประเพณี การเผยแพร่ประชาสัมพันธ์วัฒนธรรมประเพณีของชุมชน

พันธกิจที่ ๔ อนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม มีพันธกิจ ดังนี้ การสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ได้แก่ การอบรมให้ความรู้แก่ชุมชนเห็นคุณค่าในการดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การปลูกป่าทดแทน การบวชป่าชุมชน การทำแนวกันไฟ การสร้างเครือข่ายรักษาสีน้ำผึ้ง

จากผลการประชุม พระบัณฑิตอาสาได้มีการกำหนดแนวทางการพัฒนาชุมชนบนพื้นที่สูง แบ่งเป็นเขตพื้นที่ ดังนี้

พันธกิจที่ ๑ การเผยแพร่พระพุทธศาสนาแก่ชุมชนบนพื้นที่สูง	
รายละเอียดพันธกิจ	ผู้รับผิดชอบ / อาศรม
- พระบัณฑิตอาสาธรรมสังฆจร	• สายแม่แจ่ม / กัลยานิวัฒนา
- การอบรมศีลธรรมวันพระ	• สายแม่แจ่ม / กัลยานิวัฒนา
- การส่งเสริมศีลธรรมในโรงเรียน	• / ขุนยวม / ปางมะผ้า / ลำปาง
- การสอนพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์	• ทุกอาศรม
- การสอนธรรมศึกษา	• ทุกอาศรม
- การแสดงตนเป็นพุทธมามกะ	• สายกัลยานิวัฒนา / แม่แจ่ม
- การสร้างแกนนำและเครือข่ายชาวพุทธ	• สายแม่แจ่ม / แม่สะเรียง
- การเพิ่มจำนวนอาศรมเครือข่าย	• สายแม่สะเรียง
- การบรรพชาอุปสมบทและอบรมศีลจารีนิภาค ฤดูร้อน	• สายแม่แจ่ม
- การสร้างศาสนทายาทสืบต่อพระพุทธศาสนา	• สายกัลยานิวัฒนา / แม่แจ่ม / แม่สะ เรียง
	• สายเชียงดาว / แม่แจ่ม / กัลยานิ วัฒนา / แม่สะเรียง

พันธกิจที่ ๒ การบริการสังคม

รายละเอียดพันธกิจ	ผู้รับผิดชอบ / อาศรม
<p>๒.๑ การรณรงค์ ลด ละ เลิก อบายมุข</p> <ul style="list-style-type: none"> - สร้างจิตสำนึกให้ชุมชนรู้เท่าทันพิษภัยยาเสพติด - รักษาบำบัดฟื้นฟูผู้ติดยาเสพติด - สร้างแกนนำเครือข่ายลด ละ เลิกยาเสพติด - ประสานงานกับหน่วยงานต่าง ๆ ในการเสริมสร้างด้านอาชีพ 	<ul style="list-style-type: none"> • สายแม่แจ่ม / แม่สะเรียง • ทุกอาศรม • สายแม่สรวย • ทุกอาศรม

พันธกิจที่ ๒ การบริการสังคม (ต่อ)

รายละเอียดพันธกิจ	ผู้รับผิดชอบ / อาศรม
<p>๒.๒ การส่งเสริมสนับสนุนประสานงานและจัดสวัสดิการสังคม สงเคราะห์บนพื้นที่สูง</p> <ul style="list-style-type: none"> - การให้ความรู้เกี่ยวกับการดูแลสุขภาพขั้นพื้นฐาน - ส่งเสริมกิจกรรมการกีฬา (ลานธรรม ลานใจ ลานกีฬา) - จัดอบรมค่ายคุณธรรมเรียนรู้เท่าทันเอดส์ - ประสานงานและจัดการสงเคราะห์ เด็ก สตรี คนชรา คนพิการ ครอบครัว กลุ่มชุมชนผู้ได้รับผลกระทบจากโรคภูมิคุ้มกันบกพร่อง (เอดส์) - การประสานและสงเคราะห์เฉพาะหน้ากรณีฉุกเฉินเร่งด่วน เช่น อุทกภัย วาตภัย และธรรมชาติ (ถุงยังชีพ ผ้าห่มกันหนาว เสื้อผ้า ยารักษาโรค) - การค้นหาปัญหา และจัดทำโครงการร่วมกับชุมชนในการพัฒนากลุ่มและแก้ไขปัญหาชุมชนอย่างครบวงจร 	<ul style="list-style-type: none"> • สายกัลยานิวัฒนา (หนองแดง) / แม่แจ่ม (บ้านแม่ลอง) • สายแม่แจ่ม / แม่สะเรียง • ทุกอาศรม • ทุกอาศรม • สายแม่แจ่ม / แม่สรวย / แม่ฟ้าหลวง / กัลยานิวัฒนา • ทุกอาศรม

พันธกิจที่ ๒ การบริการสังคม (ต่อ)

รายละเอียดการดำเนินงานกิจกรรมตามพันธกิจ	ผู้รับผิดชอบ / อาศรม
<p>๒.๓ การให้การศึกษา ภาษา หน้าที่พลเมืองที่ดี ตามระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตย</p> <ul style="list-style-type: none"> - การสอนภาษาไทย - ประสานงานให้ความรู้เกี่ยวกับสิทธิ หน้าที่ การเป็นพลเมืองที่ดี - ให้คำปรึกษาแนะนำแก่ชุมชนในการคิด อย่างเป็นระบบ 	<ul style="list-style-type: none"> • ทุกอาศรม • ทุกอาศรม (แกนนำ.....) • ทุกอาศรม (แกนนำ.....)

พันธกิจที่ ๓ อนุรักษ์ฟื้นฟูศิลปวัฒนธรรมประเพณีกลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูง

รายละเอียดการดำเนินงานกิจกรรมตามพันธกิจ	ผู้รับผิดชอบ / อาศรม
<p>๓.๑ การอนุรักษ์ฟื้นฟูวัฒนธรรมประเพณี ภูมิปัญญาชนเผ่า</p> <ul style="list-style-type: none"> - สร้างจิตสำนึกให้ชุมชนตระหนักถึงคุณค่า และความสำคัญภูมิปัญญาท้องถิ่น วัฒนธรรมประเพณีอันดีงาม - สนับสนุนส่งเสริมอนุรักษ์ฟื้นฟูภูมิปัญญา ท้องถิ่น และวัฒนธรรมประเพณี - เผยแพร่ประชาสัมพันธ์วัฒนธรรมประเพณี ของชุมชน 	<ul style="list-style-type: none"> • ทุกอาศรม (แกนนำ.....) • ทุกอาศรม (แกนนำ.....) • ทุกอาศรม (แกนนำ.....)

พันธกิจที่ ๔ อนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม	
รายละเอียดการดำเนินงานกิจกรรมตามพันธกิจ	ผู้รับผิดชอบ / อาศรม
๔.๑ การสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม - การอบรมให้ความรู้แก่ชุมชนเห็นคุณค่าในการดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม - การปลูกป่าทดแทน - การบวชป่าชุมชน - การทำแนวกันไฟ - สร้างเครือข่ายรักษ์สิ่งแวดล้อม	<ul style="list-style-type: none"> • ทุกอาศรม (แกนนำ.....) • สายเชียงดาว • สายแม่แจ่ม / กัลยานิวัฒนา / แม่สะเรียง • สายเวียงป่าเป้า / แม่สรวย / กัลยานิวัฒนา / แม่สะเรียง • ทุกอาศรม (แกนนำ.....)

๔.๑.๒ แนวทางการประยุกต์ใช้หลักธรรมในการดูแลผู้สูงอายุ

จากผลการสัมมนา พระบัณฑิตอาสาได้ร่วมกันสรุปแนวทางการประยุกต์ใช้หลักธรรมในการดูแลผู้สูงอายุ โดยการสังเคราะห์ผู้สูงอายุ ดังนี้

๑) ความหมายและหลักการของภาวะผู้สูงอายุ

ในทางพระพุทธศาสนา กล่าวว่าความแก่ ความเสื่อมตัวของวัย ถือเป็นการก้าวเข้าสู่ความเสื่อมไป ในทางพระพุทธศาสนาจัดความแก่หรือความชราเป็นสภาวะทุกข์อย่างหนึ่ง เป็นทุกข์ของชีวิตที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ ปรากฏในทุกข์ ๑๑ ประการ และ ชรา ที่จัดอยู่ในปฏิจจสมุปบาท ๑๒ แม้ในพุทธประวัติก็ได้กล่าวถึงสาเหตุการออกผนวช ปรากฏในมหาปทานสูตร ว่า สิทธัตถะเสด็จประพาสพระอุทยานทรงพบเทวทูต ๔ คือ คนแก่ คนเจ็บ คนตาย และสมณะ ตามลำดับ ในการประพาสแต่ละครั้ง การพบเทวทูตหรือความทุกข์ของชีวิต ทำให้ทรงตระหนักถึงความไม่เที่ยงแท้และไร้แก่นสารของชีวิต ลดความมัวเมาในความเป็นหนุ่ม ความมีสุขภาพดีและความมัวเมาในชีวิต ทรงเตือนพระองค์เองว่า พระองค์หนีความแก่ ความเจ็บและความตายไม่พ้น แต่ยังมีทางหลุดพ้นเหลือ การเลือกใช้ชีวิตแบบสมณะนั้นกบวชอันปลอดจากภารกิจที่เป็นเครื่องถ่วงไม่ให้ค้นพบความดับทุกข์ที่แท้จริง

ในพระไตรปิฎกหลายแห่งกล่าวถึงความชราในฐานะชราทุกข์ เพื่อชี้ให้เห็นถึงความเสื่อมไปของสังขารธรรมและเตือนมนุษย์ให้ละความยึดมั่นถือมั่นในตัวตน มีความเบื่อหน่ายในชั้น ๕ เพื่อแสวงหาความดับทุกข์ โดยความชราและความตายเป็นความจริงที่มนุษย์ทุกคนไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้ แต่สามารถจะมีชีวิตอยู่ได้อย่างรู้เท่าทัน เพื่อสร้างคุณงามความดีให้เกิดขึ้นทั้งในโลกนี้และโลกหน้า

ดังที่กล่าวไว้ในขณสูตร ๑ ว่า สรุปความว่า การเป็นคนชราแก่เฒ่า มีอายุได้ ๑๒๐ ปี แต่มิได้สร้าง ความดี มิได้ทำกุศล มิได้สร้างปัญญาไว้ เมื่อถูกความชรา พยาธิ มรณะเข้ามาถึง ย่อมไม่มีที่ต้านทาน เมื่อบุคคลเล็งเห็นภัยในความตายนี้ ควรทำบุญ ทำความสำรวมทางกาย ทางวาจา และทางใจ ในโลก นี้ ย่อมเป็นไปเพื่อความสุขแก่ผู้ทีละโลกนี้ไปแล้ว ผู้ซึ่งสร้างสมบุญไว้แต่เมื่อยังมีชีวิตอยู่

๒) แนวทางการเสริมสร้างคุณภาพชีวิตที่ดี

อายุเป็นคำเต็มในภาษาบาลีมีความหมายลึกซึ้งไปอีก หมายถึงเนื้อตัวของชีวิต หรือพลัง ชีวิตที่เป็นแกนของชีวิต ก็ได้ คือหมายถึงพลังที่ทำให้ชีวิตสืบต่อดำเนินไป หรือพลังที่ช่วยให้ องค์ประกอบต่าง ๆ ของชีวิตเจริญงอกงามขึ้นได้ เป็นสิ่งที่น่าปรารถนาที่บุคคลหนึ่งอำนวยความสะดวกให้หรือ แสดงความประสงค์ด้วยความปรารถนาดีให้เกิดมีขึ้นแก่บุคคลอื่น เป็น จตุรพิธพร หรือ พร ๔ ประการ คือ อายุ วรรณะ สุขะ พละ และที่จะกล่าวถึงก็คือ พร ๕ คือ อายุ วรรณะ สุขะ โภคะ พละ ได้ให้ความหมายไว้ว่า

๑. อายุ คือ พลังที่หล่อเลี้ยงทรงชีวิตให้สืบต่ออยู่ได้ยาวนาน ได้แก่ อิทธิบาท ๔

๒. วรรณะ คือ ความงามเอิบอิม่องใส่น่าเจริญตาเจริญใจ ได้แก่ ศีล

๓. สุขะ คือความสุข ได้แก่ ฌาน ๔

๔. โภคะ คือ ความพร้อมด้วยทรัพย์สินและอุปกรณ์ต่างๆ อันอำนวยความสะดวก ความ สะดวกสบาย ได้แก่ อัมปมัญญา หรือพรหมวิหาร ๔

๕. พละ คือ กำลังแรงความเข้มแข็งที่ทำให้เข้มขจัดได้แม้แต่กำลังแห่งมาร ทำให้สามารถ ดำเนินชีวิตที่ดั่งงามปลอดโปร่งเป็นสุข บำเพ็ญกิจด้วยบริสุทธิ์และเต็มที่ไม่มียกิเลสหรือความทุกข์ใดใด จะสามารถบิบบันครอบงำ ได้แก่ วิมุตติ ความหลุดพ้น หมดสิ้นอาสวะ หรืออรหัตตผล

ด้วยเหตุนี้ ในบาลี อายุจึงหมายถึงความมีชีวิตยืนยาว หรือการเป็นผู้สืบต่อไปได้ยาวนาน อย่างที่เรียกกันทั่วไปว่า "อายุยืน" ใน พร ๖ คือ อายุ วรรณะ สุขะ ยศ เกียรติ สักกะหรือสวรรค์ พร้อมทั้ง อัจจกาลีนาคือความมีตระกูลสูง พระพุทธเจ้าทรงตรัสว่า ผู้ปรารถนา วรรณะ สุข ยศ สวรรค์ ไม่ควรอ่อนวอนหรือมัวเพเลิดเพเลินกับวรรณะ สุข ยศ สวรรค์ เพราะเห็นแก่วรรณะ สุข ยศ สวรรค์นั้นเลย แต่ผู้ปรารถนาวรรณะ สุข ยศ สวรรค์ พึงดำเนินข้อปฏิบัติที่เป็นไปเพื่อวรรณะ สุข ยศ สวรรค์ ดังนั้น อายุนับเป็นแก่นฐานรองรับคุณสมบัติอย่างอื่น ๆ ทั้งหมด เพราะเหตุว่า ต่อเมื่อยังทรง อายุคือมีชีวิตเป็นไปอยู่ คุณสมบัติอย่างอื่น ๆ เช่น วรรณะ สุข ยศ และความไร้โรค เป็นต้น จึงจะมีได้ และจึงจะบังเกิดประโยชน์แก่ผู้นั้นได้ ฉะนั้น อายุคือพลังขับเคลื่อนชีวิตและความมีชีวิตยืนยาว จึงเป็น ธรรมสำคัญที่คนทั่วไปปรารถนา นอกจากนี้ ยังมี พร ๖ คือ อายุ วรรณะ สุขะ พละ ปฏิภาณ

๓) หลักพุทธธรรมในการส่งเสริมคุณภาพชีวิตสำหรับผู้สูงอายุ

๓.๑) หลักโภชนมัญญัตถุตา

ข้อปฏิบัติที่จะทำให้มีอายุยืน หรือปฏิบัติอันเป็นไปเพื่อการได้อายุยืน แยกได้เป็น ๒ ด้าน คือ ด้านกายกับด้านจิตใจ ในด้านกาย อายุย่อมอาศัยความมีร่างกายสมบูรณ์ แข็งแรง มีสุขภาพดี ไม่มี โรคภัยเบียดเบียน หรือมีโรคเบาบาง การรู้จักบำรุงร่างกาย การระวังรักษาสุขภาพ การป้องกันและ บำบัดโรค การรู้จักบริโภคปัจจัยสี่และปฏิบัติต่อสิ่งแวดล้อมด้วยใช้ปัญญาอย่างที่เราเรียกว่า "โยนิโส

มนสิการ" ในทางพระศาสนา ซึ่งมองถึงความสำคัญของการรักษาสุขภาพทางกายเพื่อดำรงอายุไว้ โดยถือว่าเป็นส่วนประกอบอย่างหนึ่งของชีวิตที่ดีในระดับทิฏฐธัมมิกัตถะ คือประโยชน์ปัจจุบัน ดังตัวอย่างพุทธโอวาทที่ประทานแก่พระเจ้าแผ่นดินแคว้นโกศล "คนที่มีสติอยู่ตลอดเวลา รู้จักประมาณในการบริโภค ย่อมมีเวทนาเบาบาง แก่ช้า ครองอายุอยู่ได้นาน"

พระเจ้าโกศล ทรงให้เด็กหนุ่มคนหนึ่งจำคานันน์ไว้ และคอยกล่าวในเวลาเสวยทุกครั้ง เป็นเครื่องเตือนพระสติให้ทรงยับยั้งไม่เสวยเกินประมาณ ต่อมาทรงมีพระวรกายแข็งแรง ทรงสามารถวิ่งจับม้าจับกวางได้ มีพระดำรัสชื่นชมพระมหากษัตริย์ของพระพุทธเจ้าว่า ได้ทรงอนุเคราะห์พระองค์ ทั้งด้วยประโยชน์ที่มองเห็น และด้วยประโยชน์ที่เลยสายตา ดังที่ทรงตรัสถึงสิ่งแวดล้อมซึ่งส่งผลต่อโภชนาการไว้ในธัมมิกสูตรว่า เมื่อฝนตกต้องตามฤดูกาล ข้าวกล้าก็สุกเสมอกัน มนุษย์ผู้บริโภคข้าวกล้าที่สุกเสมอกัน ย่อมมีอายุยืน มีผิวพรรณดี มีกำลัง และมีอาพาธน้อย

ในมุณฑกชาดก ตรัสเล่าถึงพระชาติที่กำเนิดในสัตว์เดรัจฉาน โดยตรัสถึงลักษณะของผู้มีอายุยืนว่า “ท่านอย่าริษยาหมู่หมู่นิกะเลย มันกินอาหารอันเป็นเหตุให้เดือดร้อน ท่านจงเป็นผู้มีความขวนขวายน้อย กินแต่เกลบเถิด นี่เป็นลักษณะแห่งความเป็นผู้มีอายุยืน”

ในสาธุชาดกตรัสเล่าถึงอุบายไม่ให้ลูกฆ่า ว่า “ท่านอย่าปรารถนาอาหารอย่างหมูชื้อสาธุกะเลย เพราะว่า หมูชื้อว่าสาธุกะนี้ บริโภคอาหารเป็นเครื่องเดือดร้อน ท่านจงเป็นผู้มีความขวนขวายน้อย เคี้ยวกินแต่ข้าวสาลีนี้เถิด นี่เป็นลักษณะแห่งความอายุยืน”

โดยสรุปก็คือ ทรงสรรเสริญการบริโภคอาหารแต่พอประมาณ เรียกว่า โภชนธัมมัตถุตา และมีสติพิจารณาบริโภคอาหารที่มีประโยชน์เหมาะสมกับสภาพร่างกาย ดังนั้น พุทธดำรัสที่ตรัสย้ำอยู่เสมอก็คือ คำแนะนำให้บริโภคสิ่งต่าง ๆ ด้วยโยนิโสมนสิการ คือ รู้จักพิจารณากินใช้ด้วยคำนึงถึงคุณค่าที่แท้จริงของสิ่งนั้น ๆ เพื่อให้พอดีที่จะไม่เกิดโทษ แต่ให้เป็นคุณประโยชน์ เป็นเครื่องส่งเสริมชีวิตที่ดีงาม เช่น กินอาหารมิใช่เพื่อเห็นแก่สนุกสนานมัวเมา แต่เพื่อหล่อเลี้ยงร่างกายให้เป็นอยู่ผาสุกสามารถดำเนินชีวิตที่ดีงามประเสริฐได้ ใช้เสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่มที่อยู่อาศัย เพื่อป้องกันและบรรเทาหนาว ร้อนลมแดด คุ่มภัย พักผ่อน ใช้ชีวิตส่วนตัว เป็นต้น มิใช่เพื่อฟุ้งเฟ้อแข่งขัน หรือเมาเกียรติเมายศอวดข่มใคร ๆ ผู้ใดคุมตนให้ปฏิบัติได้ตามที่ปัญญาบอกอย่างนี้ เรียกว่ามี นิสสรณปัญญา คือ มีปัญญาที่นำชีวิตให้เป็นอิสระ หรือมีปัญญาพาไปสู่ความรอด หรือมีปัญญาสำหรับปลดปล่อยตัวเป็นอิสระ ถ้าสามารถปลดปล่อยตัวให้เป็นอิสระได้แล้ว ก็นั่นว่ามีความพร้อม หรือมีคุณสมบัติพื้นฐานที่จะไปช่วยปลดปล่อยผู้อื่นต่อไปได้อย่างดี เมื่อชีวิตเป็นอิสระปลอดโปร่งปราศจากสิ่งบีบคั้นก็ย่อมเกื้อกูลแก่การที่อายุจะดำรงอยู่ได้ยาวนาน

๓.๒) หลักอายุวัฒนธรรม ๕

ธรรมที่ช่วยให้อายุยืน มีพุทธพจน์แสดงข้อปฏิบัติที่เกื้อกูลแก่อายุไว้หลายแห่ง ดังในอนุตตสูตรบทที่ ๑ ว่า ธรรม ๕ ประการ เป็นเหตุให้อายุ คือ บุคคลไม่เป็นผู้ทำความสบายแก่ตนเอง ไม่รู้จักประมาณในสิ่งที่สบาย บริโภคสิ่งที่ย่อยยาก เป็นผู้เที่ยวในกาลไม่สมควร ไม่ประพฤติเพียงดังพรหม ส่วนธรรม ๕ ประการ เป็นเหตุให้อายุยืน ๕ คือ บุคคลเป็นผู้ทำความสบายแก่ตนเอง รู้จักประมาณในสิ่งที่สบาย บริโภคสิ่งที่ย่อยง่าย เป็นผู้เที่ยวในกาลสมควร เป็นผู้ประพฤติเพียงดังพรหม

อีกประการหนึ่ง ในอนายุสสุตฺตบทที่ ๒ ว่า ธรรม ๕ ประการ เป็นเหตุให้อายุสั้น คือ บุคคลยอมไม่กระทำความสบายแก่ตนเอง ไม่รู้จักประมาณในสิ่งที่สบาย บริโภคสิ่งที่ย่อยยาก เป็นคนทุศีล มีมิตรเลวทราม ส่วนธรรม ๕ ประการ เป็นเหตุให้อายุยืน ๕ คือ บุคคลยอมเป็นผู้ทำความสบายแก่ตนเอง รู้จักประมาณในสิ่งที่สบาย บริโภคสิ่งที่ย่อยง่าย เป็นผู้มศีล มีมิตรดีงาม

โดยสรุป การปฏิบัติตามหลักอายุวัฒนธรรม ๕ ประการคือ

๑. สัปายการี สร้างสัปายะ คือทำอะไร ๆ ให้เป็นที่สบายเกื้อกูลแก่สุขภาพ
๒. สัปายะ มัตตัญญู แม้ในสิ่งที่สบายนั้น ก็รู้จักประมาณทำแต่พอดี
๓. ปริณตโกซี บริโภคสิ่งที่ย่อยง่าย (เช่น เคี้ยวให้ละเอียด)
๔. กาลจารี มีศีล ปฏิบัติตนให้เหมาะสมในเรื่องเวลา เช่น รู้จักจัดเวลา ทำพอดีเวลา
๕. พรหมจารี รู้จักถือพรหมจรรย์ตามควร และมีมิตรที่ดี

แม้ว่าการบริหารร่างกาย การปฏิบัติตนในด้านกายจะเป็นสิ่งสำคัญ แต่กายก็เป็นเพียงส่วนหนึ่งของชีวิต ชีวิตนั้นประกอบด้วยรูป และนาม ต้องมีทั้งกายและจิต จึงจะมีชีวิตอยู่ได้ และกายกับจิต ย่อมสัมพันธ์ต้องอาศัยกันส่งผลถึงกัน ในการที่จะมีอายุยืน นอกจากระวังรักษาและบำรุงกายจะต้องมีข้อปฏิบัติทางจิตใจด้วย คือจะต้องรู้จักระวังรักษาบำรุงจิตใจ เครื่องรักษาบำรุงจิตใจคือคุณธรรม การฝึกอบรมจิตใจและเจริญปัญญา

๓.๓) หลักความเมตตากรุณา

ในบรรดาคุณธรรมที่เกื้อกูลแก่อายุนั้น ข้อที่มีผลมากโดยตรงได้แก่ เมตตาและกรุณา คือความรัก ความปรารถนาดี มีเมตรี คือช่วยเหลือเกื้อกูลปราศจากพยาบาทความคิดร้ายผูกใจเจ็บแค้น ดำรงในอหิงสา คือ ปราศจากวิหิงสา ไม่ข่มเหงเบียดเบียนผู้อื่น ไม่คิดร้ายมุ่งทำลาย ดังพุทธพจน์ว่า “การที่บุคคลละปาณาติบาต เว้นขาดจากการทำลายชีวิต วางทัณทะ วางศัสตรา มีความละอายต่อบาป ประกอบด้วยเมตตา ใฝ่ใจช่วยเหลือเกื้อกูลแก่ปวงสัตว์ นี้คือข้อปฏิบัติที่เป็นไปเพื่อความมีอายุยืน”

ความรัก เมตตา ความมีเมตรี ย่อมส่งเสริมความมีอายุยืนทั้งแก่ตนเอง และแก่ผู้อื่น สำหรับตนเอง เมื่อมีเมตตา จิตใจก็ผ่องใส สดชื่นเบิกบาน ระบบต่าง ๆ ในร่างกายก็ไม่ตั้งเครียดทำงานคล่องแคล่วเบาสบาย ช่วยให้มีความสุขผาติ เมื่อต่างคนต่างก็รักใคร่ ไม่เบียดเบียน ไม่ทำร้ายกัน ต่างก็มีชีวิตอยู่ได้ยาวนานเท่ากับช่วยเหลือกันให้อายุยืนไปด้วยกัน และเมื่อมีเมตตากรุณา เอื้อเฟื้อ เผื่อแผ่ อุดหนุนส่งเสริมกัน คนที่สมควรได้รับความช่วยเหลือ ก็มีคนช่วยเหลือ เช่นคนที่ขาดแคลนก็ได้รับการแบ่งปันด้วยการให้อาหารและปัจจัยยังชีพอย่างอื่น ๆ เมื่อคนขัดสนยากไร้ อ่อนแอ ได้รับความช่วยเหลือและปัจจัยยังชีพทำให้เป็นอยู่ได้ หรือกลายเป็นคนแข็งแรง ก็เท่ากับได้รับการต่ออายุให้ยืนยาวหรือทำอายุให้มั่นคง ปรากฏในสุตฺตตสูตร พระพุทธองค์ทรงตรัสว่า “ผู้ใดยอมให้โภชนะโดยเคารพ ตามกาลอันควร แก่ท่านผู้ส่ำรวม บริโภคโภชนะที่ผู้อื่นให้เป็นอยู่ ผู้นั้นชื่อว่าให้ฐานะทั้ง ๔ คือ อายุ วรรณะ สุขะ และพละ นรชนผู้มีปรกติ ให้อายุ วรรณะ สุขะ พละ ย่อมเป็นผู้มีอายุยืน มีบริวารยศในที่ที่ตนเกิดแล้ว”

เช่นเดียวกับในโภชนสูตร ก็ทรงตรัสถึงการให้โภชนะแก่ปฎิคาหกผู้ส่ำรวมแล้ว ย่อมเป็นผู้มีอายุยืน ในโภชนทานสูตร ว่า “ปราชญ์ผู้มีปัญญา ให้อายุย่อมได้อายุ ให้กำลังย่อมได้กำลัง ให้วรรณะ

ยอมได้วาระ ให้ปฏิญาณยอมได้ปฏิญาณ ให้สุขยอมได้สุข ครั้นให้อายุ กำลัง วาระ สุข และปฏิญาณแล้วจะเกิดในทีใด ๆ ย่อมเป็นผู้มีอายุยืน มียศ”

๓.๓) หลักสังคหวัตถุ ๔

การนำหลักธรรมมาประยุกต์ใช้ในช่วงระยะเวลาที่นักวิจัยและนิสิตได้ฝึกปฏิบัติงานสังคมสงเคราะห์ชุมชน บ้านป่าคา หมู่ที่ ๑๑ ตำบลม่อนปิ่น อำเภอฝาง จังหวัดเชียงใหม่ โดยนักวิจัยและนิสิตได้ดำเนินงานช่วงที่ศึกษาชุมชน ดังนี้

สังคหวัตถุ ๔ นักวิจัยและนิสิตเลือกใช้หลักธรรมนี้กับชุมชนเพราะเป็นธรรมที่เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวน้ำใจของผู้อื่น ผูกมิตร เอื้อเพื่อเกื้อกูลหรือสงเคราะห์ซึ่งกันและกัน ดังนี้

๑. ทาน คือ การให้ ได้แก่ การเอื้อเพื่อเผื่อแผ่ การเสียสละ การช่วยเหลือกันด้วยสิ่งของ ตลอดจนการให้ความรู้และการแนะนำ ในการฝึกปฏิบัติภาคสนามงานสังคมสงเคราะห์ชุมชน นักวิจัยและนิสิตได้สละเวลาส่วนตัวของตัวเองในการทำสิ่งอื่น เพื่ออุทิศเวลาและร่างกายแรงใจมุ่งมั่นในการศึกษาหาความรู้และฝึกประสบการณ์ในชุมชนบ้านป่าคา บางครั้งนักวิจัยและนิสิตก็ซื้อของไปฝากคนในชุมชน เช่น ผักกาด ข้าวหลาม เป็นต้น เพื่อสร้างความสัมพันธ์ที่ดี

๒. ปิยวาจา คือ มีวาจาซาบซึ้งใจ ได้แก่ การกล่าวคำสุภาพ ไพเราะอ่อนหวาน สมานสามัคคี ให้เกิดมิตรและความรักใคร่นับถือ ตลอดถึงคำแสดงประโยชน์อันประกอบด้วยเหตุผล เวลาที่นักวิจัยและนิสิตพูดคุยกับชาวบ้านในชุมชนก็จะพูดสุภาพมีหางเสียง

๓. อตถจริยา คือ การประพฤติประโยชน์ ได้แก่ การชวนช่วยช่วยเหลือกิจการต่างๆ หรือการบำเพ็ญสาธารณประโยชน์ ช่วงเวลาที่ในหมู่บ้านป่าคามิ่งานหรือพิธีกรรมทางศาสนา เช่นการทำบุญ ก็จะมีการช่วยกันทำอาหารนักวิจัยและนิสิตก็จะเข้าไปช่วยทำ

๔. สมานัตตตา คือ ความมีตนเสมอ ได้แก่ การทำตนเสมอต้นเสมอปลาย ร่วมสุข ร่วมทุกข์ ร่วมรับรู้ และร่วมแก้ไข ตลอดจนวางตนเหมาะสมแก่ฐานะ ภาวะ บุคคล เหตุการณ์และสิ่งแวดล้อมได้ถูกต้องตามธรรม ไม่ถือตัว เป็นกันเอง ตลอดระยะเวลาที่ฝึกงานนักวิจัยและนิสิตได้วางตัวอย่างเหมาะสมและเสมอต้นเสมอปลาย นักวิจัยและนิสิตพยายามเรียนรู้และหาประสบการณ์ต่างๆ ด้วยความเป็นกันเองไม่ดูถูกผู้อื่นในชุมชนที่นักวิจัยและนิสิตฝึกงาน

๓.๔) หลักพรหมวิหาร ๔

พรหมวิหาร ๔ นักวิจัยและนิสิตเลือกใช้หลักธรรมพรหมวิหาร ๔ กับชุมชน เพราะตั้งแต่ที่นักวิจัยและนิสิตได้เลือกชุมชนที่ศึกษาคือหมู่บ้านป่าคา ซึ่งได้เข้าไปศึกษาข้อมูลในด้านต่างๆในชุมชนนักวิจัยและนิสิตจึงเกิดความรู้สึกที่ดีคือมีเมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา ดังนี้

๑. เมตตา คือ นักวิจัยและนิสิตมีความรักปรารถนาดี เป็นมิตร อยากให้ผู้อื่นในชุมชนมีความสุข การได้ลงพื้นที่สอบถามและสังเกตความเป็นอยู่ ก็ทำให้นักวิจัยและนิสิตได้เรียนรู้ว่าผู้คนในชุมชนมีความพึงพอใจและมีความสุขในการใช้ชีวิตบนดอยที่หมู่บ้านชุมชนของตนเอง ไม่อยากไปอยู่ที่อื่น ที่ชุมชนบ้านป่าคาส่วนใหญ่จะเป็นครอบครัวขยาย มีการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เพื่อนบ้านหรือญาติพี่น้องกันก็มีการไปมาหาสู่พบปะพูดคุยกัน มีน้ำใจให้กัน นักวิจัยและนิสิตก็รู้สึกกันที่ได้เห็นความรู้สึกที่ดีไม่ทะเลาะกัน

๒. กรรณา คือ นักวิจัยและนิสิตมีความสงสารอยากช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นจากความทุกข์ เพราะงานสังคมสงเคราะห์วิชาชีพที่ศึกษามีในวงการกุศล แต่คืองานที่ใช้ความรู้ทางวิชาชีพ โดยทำงานบนพื้นฐาน “สิทธิ” ของมนุษย์ทุกคน มีหน้าที่ทำให้ทุกคนสามารถเข้าถึงสิทธิที่ควรได้รับ เช่น บางครั้งที่นักวิจัยและนิสิตพูดคุยด้วยก็จะมีคนหนึ่งบอกนักวิจัยและนิสิตว่าไม่ค่อยได้ยิน นักวิจัยและนิสิตก็สอบถามว่าได้รับเบี่ยยังชีพคนพิการหรือไม่ กรณีที่ไม่ได้รับนักวิจัยและนิสิตก็จะให้คำแนะนำในการขอรับสิทธิว่าลองไปตรวจและขอใบรับรองแพทย์เพื่อขอรับสิทธิในการรับเบี่ยยังชีพที่องค์การบริหารส่วนตำบลม่อนปิ่น เพื่อประโยชน์ที่ควรได้รับ เป็นต้น

๓. มูทิตา คือ นักวิจัยและนิสิตมีความพลอยยินดีกับคนในชุมชนบ้านป่าคา เพราะในช่วงระยะเวลาที่ฝึกประสบการณ์ในชุมชน นักวิจัยและนิสิตก็ได้ทราบว่าได้มีเจ้าหน้าที่จากโครงการหลวงเข้ามาส่งเสริมอาชีพ และมีดอยคำมารับซื้อ เด็กๆก็ได้เรียนฟรีที่โรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดนอาโอยามา ซึ่งเป็นโอกาสที่ดีที่ทำให้เด็กๆมีความรู้ อ่านออกเขียนได้ พัฒนาคุณภาพชีวิตของตัวเองให้ดีขึ้น ให้ความสุขหรือความก้าวหน้าในการทำสิ่งที่ดีงาม

๔. อุเบกขา คือ นักวิจัยและนิสิตได้มีการวางตัววางใจเป็นกลาง ไม่ลำเอียงหรือเจาะจงไปที่บ้านหลังใดหลังหนึ่ง หรือกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง แต่นักวิจัยและนิสิตพยายามศึกษาเรียนรู้ร่วมกับชุมชนโดยรวม

นอกจากนั้นแล้ว พระสงฆ์นักพัฒนาควรนำหลักสังคมสงเคราะห์มาประยุกต์ใช้ด้วย โดยมีวิธีการดังนี้

๑. หลักการมีส่วนร่วมของประชาชน (People participation) คือ ร่วมคิด ร่วมวางแผน ร่วมทำ ร่วมดำเนินการ ร่วมรับผลประโยชน์และร่วมรับผิดชอบ เหตุผลที่นักวิจัยและนิสิตเลือกหลักการมีส่วนร่วมของประชาชนมาประยุกต์ใช้ เพราะนักวิจัยและนิสิตกับคนในชุมชนบ้านป่าคาได้มีโอกาสทำกิจกรรมต่างๆ ร่วมกัน เช่น การร่วมกันประชุม การจัดทำกิจกรรมโครงการร่วมกัน เป็นต้น ซึ่งมีความเกี่ยวข้องและตรงกับหลักการมีส่วนร่วมที่นักวิจัยและนิสิตเลือก

๒. หลักการเคารพศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ไม่ใช่จากถ้อยคำดูถูกดูหมิ่นคนอื่น ไม่ใช่จากที่ไม่สุภาพ เหตุผลที่เลือกเพราะนักวิจัยและนิสิตให้เกียรติทุกคนในชุมชน ไม่ดูถูกความเป็นอยู่และตัวตนของผู้คนในชุมชนว่าต่ำต้อยหรือด้อยกว่า เพราะมีความเป็นมนุษย์โดยเสมอภาคกัน นักวิจัยและนิสิตให้ความเคารพในความแตกต่างระหว่างบุคคล เพราะคนเราเลือกเกิดไม่ได้ แต่เลือกที่จะทำได้ สภาพความเป็นอยู่ในบางด้านของผู้คนในชุมชนอาจมีความด้อยกว่าสังคมในเมือง ซึ่งนักวิจัยและนิสิตก็ไม่คิดดูถูก ไม่พูดร้ายกับคนในชุมชน

๔.๒ การดำเนินงานด้านภาวะผู้สูงอายุของกลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูงในพื้นที่ต้นแบบของเครือข่ายพระนักพัฒนา

ผู้วิจัยได้เดินทางไปปฏิบัติงานภาคสนามในหมู่บ้านชาวเขา โดยได้ทำการศึกษาวิจัยข้อมูลต่างๆ ที่เกี่ยวกับบริบทชุมชน และการดำเนินงานด้านภาวะผู้สูงอายุของกลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูงในพื้นที่ต้นแบบของเครือข่ายพระนักพัฒนา ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

๔.๒.๑ บริบทชุมชนกรณีศึกษา ๔ แห่ง

บ้านห้วยปง ตำบลแม่ณะ อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่

อาศรมพระธรรมจาริกบ้านห้วยปง ตำบลแม่ณะ อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่ ตั้งอยู่ หมู่ที่ ๕ บ้านห้วยปง ตำบลแม่ณะ อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่ แบ่งออกเป็น ๒ หย่อมบ้าน คือ บ้านมุเซอและบ้านปะหล่อง มีข้อมูลเชิงบริบทดังนี้

ภาพที่ ๔.๓ หมู่บ้านห้วยปง ตำบลแม่ณะ อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่

นายมหาใจ กรแสง เล่าว่า “บ้านมุเซอ (ลาหู่) แห่งนี้ เป็นชาวเขาเผ่ามุเซอแดง (ลาหู่ญี) และมุเซอดำ (ลาหู่ณะ) อยู่รวมกัน เมื่อเดินทางไปถึงหมู่บ้าน มุเซอแดงจะอยู่หัวบ้านหรือต้นทาง มุเซอดำอยู่ท้ายบ้าน มีถนนลูกรัง รอยนต์แล่นผ่านไปมาได้ โดยบ้านเรือนปลูกสร้างอยู่สองข้างถนน จากหัวบ้านถึงท้ายบ้านยาวประมาณ ๒๐๐ เมตรเศษ ลักษณะของหมู่บ้าน มีถนนกว้างประมาณ ๕ เมตร มีความยาวถนนไปถึงบ้านปะหล่องประมาณ ๓๕๐ เมตร พื้นที่สองข้างถนน มีการปลูกสร้างบ้านเรียงรายไปโดยไม่มีรั้วกัน ก่อนถึงหมู่บ้านจะมีศาลาเล็กๆ เป็นเพิงหมาแหงนอยู่ด้านซ้ายของถนนเข้าหมู่บ้าน เมื่อเดินทางถึงหมู่บ้านแล้ว จะพบเห็นศูนย์การเรียนรู้ชุมชนชาวไทยภูเขาแม่ฟ้าหลวง บ้านห้วยปง สังกัดหน่วยงานการศึกษาออกโรงเรียน (กศน.) ตั้งอยู่ด้านซ้ายติดกับถนนเข้าหมู่บ้าน ห่างออกไปประมาณ ๘๐ เมตรมีบ้านพิธีกรรม (หอเหย) อยู่กลางหมู่บ้าน ซึ่งตั้งอยู่ริมถนนทางด้านซ้ายเช่นกัน ท้ายหมู่บ้านเป็นกลุ่มบ้านมุเซอดำ มีโบสถ์คริสต์นิกายโปรเตสแตนต์ สาขาคริสต์จักรความรอด (Salvation Church) ตั้งอยู่ในลักษณะที่สังเกตเห็นได้ง่าย”^๑

จากการสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญด้านกลุ่มชาติพันธุ์ นายประเสริฐ ชัยพิกุลิต ได้ให้ข้อมูลว่า “มุเซอเรียกตนเองว่า ลาหู่ เดวิด แบรดลีย์ (David Bradley : ๑๙๗๕) นักภาษาศาสตร์ชาวออสเตรเลีย ได้จัดกลุ่มภาษามุเซออยู่ในตระกูลจีน – ทิเบต สาขาทิเบต – พม่า ซึ่งอยู่ในกลุ่มภาษาเดียวกันกับชาวเขาเผ่าลีซอ และอาข่า มุเซอมีภาษาพูด ไม่มีภาษาเขียนของตนเอง ซึ่งชาวเขาส่วน

^๑ สัมภาษณ์ นายมหาใจ กรแสง, ประธานคณะกรรมการหมู่บ้าน บ้านห้วยปง ตำบลแม่ณะ อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่, ๒๐ มิถุนายน ๒๕๖๑.

ใหญ่ไม่มีภาษาเขียนเช่นกัน ถิ่นกำเนิดของชนเผ่านี้ สันนิษฐานว่า อยู่บริเวณที่ราบสูงของประเทศทิเบต และมีการอพยพเคลื่อนย้ายลงมาเรื่อยๆ จนถึงทางตอนใต้ของมณฑลยูนนาน ประเทศจีน ต่อมาก็ได้อพยพเข้าไปในประเทศลาว เมียนมาร์ และอพยพเข้ามาในประเทศไทยเมื่อศตวรรษที่ ๑๙ ที่ผ่านมานี้เอง การแบ่งกลุ่มย่อย มูเซอในประเทศไทย มีกลุ่มสำคัญ ๗ กลุ่มย่อย คือ ๑) มูเซอแดง (ล่าหู่ญี) ๒) มูเซอดำ (ล่าหู่ณะ) ๓) มูเซอเหมเล (ล่าหู่เหมเล) ๔) มูเซอขาว (ล่าหู่พู) ๕) มูเซอเหลือง (ล่าหู่มีบาหลา) ๖) มูเซอก๊วย (ล่าหู่มีบาเกี้ยว) ๗) มูเซอลาบา (ล่าหู่บาลา) นอกจากนี้ ยังมีกลุ่มเล็กๆ แยกออกจากกลุ่มย่อยเหล่านี้อีก เท่าที่พบมี ๑๓ กลุ่มย่อย มูเซอกระจายตัวอยู่บนภูเขาทางภาคเหนือของประเทศไทยเป็นส่วนใหญ่ คืออยู่ในจังหวัดเชียงใหม่ เชียงราย แม่ฮ่องสอน ลำปาง น่าน เพชรบูรณ์ ตาก และอพยพลงไปอยู่อำเภอคลองลาน จังหวัดกำแพงเพชร ซึ่งเป็นพื้นที่อยู่ในภาคกลางตอนบน นอกจากนี้ มีมูเซอย้ายถิ่นไปอยู่ในเมืองกันมากขึ้น เพราะต้องการมีสภาพชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีกว่าเดิม จากการสำรวจของทีมงานวิจัยของสถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ เมื่อปีพ.ศ. ๒๕๔๖ มีตัวเลขมูเซออยู่ในตัวเมืองเชียงใหม่ ๗๘๖ คน ซึ่งในจังหวัดอื่นๆ เช่น เชียงราย แม่ฮ่องสอน กรุงเทพฯ ก็มีมูเซอย้ายถิ่นไปอยู่อาศัยเช่นกัน สำหรับประชากรมูเซอมีข้อมูลดังนี้ จากการสำรวจตัวเลขประชากรของกรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการ กระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ ร่วมกับองค์การทุนสำหรับเด็กแห่งสหประชาชาติ (UNICEF) เมื่อปีพ.ศ. ๒๕๔๕ มีมูเซออยู่ในประเทศไทยจำนวน ๓๘๕ กลุ่มบ้าน ๑๘,๐๕๗ หลังคาเรือน ประชากร ๑๐๒,๘๗๖ คน ส่วนมูเซอบ้านห้วยปางที่ทำการศึกษาค้นคว้าวิจัยทำการสำรวจครั้งล่าสุด เมื่อเดือนกรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๕๐ มีจำนวน ๕๑ หลังคาเรือน ประชากร ๒๒๐ คน แยกออกเป็นมูเซอแดง ๓๖ หลังคาเรือน ๑๕๒คน มูเซอดำ ๑๕ หลังคาเรือน ๖๘ คน”^๒

นายแดง ปู่ยี้ กล่าวว่า “ห้วยปางแห่งนี้ เป็นชื่อหมู่บ้านที่ตั้งขึ้นโดยเรียกตามชื่อลำห้วย ซึ่งในอดีตมีห้วยป่าขี้ขึ้นอยู่ข้างลำห้วยจำนวนมาก เดิมทีเป็นป่าเขาและมีคนไทยพื้นเมือง (คนเมือง) เข้ามาบุกเบิกพื้นที่ทำกินในปี พ.ศ.๒๕๒๒ จำนวน ๓ ครัวเรือน ปี พ.ศ. ๒๕๒๓ มูเซอแดง จากอำเภอแม่เฒ่าย้ายเข้ามาอยู่ ๖ ครัวเรือนปี พ.ศ. ๒๕๓๐ ปะหล่อง จากอำเภอฝาง ย้ายเข้ามาอยู่ ๑๒ ครัวเรือน หลังจากนั้นมูเซอแดงจากบ้านแกน้อย และหมู่บ้านอื่นๆ ในท้องที่อำเภอเชียงดาว มูเซอดำจากหมู่บ้านต่างๆ ในท้องที่อำเภอแม่เฒ่าย้ายเข้ามาเพิ่มขึ้น ปัจจุบันที่ดินทำกินแห่งใหม่ที่ต้องบุกเบิกป่าทำไม่ได้ เพราะมีเจ้าหน้าที่ดูแลตรวจสอบอยู่เสมอ จึงทำให้การย้ายถิ่นจากหมู่บ้านอื่นเข้ามาอยู่ในหมู่บ้านมีไม่มากนัก จะมีการย้ายก็เฉพาะผู้ชายหนุ่มจากหมู่บ้านอื่นแต่งงานกับหญิงสาว แล้วเข้ามาอยู่ด้วยกันตามประเพณีเท่านั้น”^๓

จากการสำรวจทางกายภาพของหมู่บ้าน พบว่า สถานที่ตั้งหมู่บ้านและการคมนาคม ตั้งอยู่บริเวณสันเขาไม่สูงนัก อยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติป่าเชียงดาว (พ.ศ.๒๕๑๖) มีลำห้วยห้วยปางไหลผ่านคั่นกลางระหว่างห้วยอมบ้านมูเซอกับบ้านปะหล่อง อยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ของอำเภอเชียงดาว ห่างจากที่ว่าการอำเภอประมาณ ๑๑ กิโลเมตรเศษ การเดินทางจากอำเภอเชียงดาว บริเวณตลาดมี

^๒ สัมภาษณ์ นายประเสริฐ ชัยพิภักสิต, อดีตนักวิจัยสถาบันวิจัยชาวเขา กรมประชาสงเคราะห์, ๑๐ กรกฎาคม ๒๕๖๑.

^๓ สัมภาษณ์ นายแดง ปู่ยี้ หัวหน้าหมู่บ้านมูเซอห้วยปาง บ้านห้วยปาง ตำบลแม่ทะ อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่, ๒๐ มิถุนายน ๒๕๖๑.

ถนนแยกเข้าทางขวามือ เป็นถนนลาดยางแอสฟัลท์ ข้ามสะพานลำน้ำแม่ปิงไปตามเส้นทาง เชียงดาว – บ้านผาตาย (ห้วยโก่) ผ่านบ้านมูเซอปางแดงกลาง และบ้านปะหล่องปางแดงนอก ระยะทางที่ลาดยางถึงทางแยกประมาณ ๗ กิโลเมตรเศษ จากนั้นเดินทางไปตามถนนตามทางแยกด้านขวามือ เป็นเส้นทางไปยังโรงเรียนปางแดงประมาณ ๕๐๐ เมตร ก่อนถึงโรงเรียน ๒๐๐ เมตร มีทางแยกขวามือไปยังบ้านห้วยปง ถนนมีสภาพขรุขระและลาดชันเป็นบางแห่ง แม้วารยนต์และรถจักรยานยนต์สามารถวิ่งผ่านไปมาได้ทุกฤดูกาล แต่ฤดูฝนเดินทางลำบากโดยเฉพาะจากทางแยกถึงบ้านห้วยปง ระยะทางประมาณ ๔ กิโลเมตร เมื่อมีฝนตก ถนนลื่นเป็นร่องลึก เป็นปัญหาของชาวบ้านในการเดินทางเข้าออกหมู่บ้าน

ภาพที่ ๔.๔ บ้านมูเซอ เป็นแบบยกพื้น

มูเซอแดงและมูเซอดำ มีการปลูกสร้างบ้านแบบยกพื้น ใช้ไม้เป็นเสาบ้านและค้ำยัน พื้นบ้านยกสูงขึ้นจากพื้นดินสูงประมาณ ๐.๕ - ๒ เมตร ซึ่งขึ้นอยู่กับพื้นที่บริเวณที่ใช้ปลูกสร้างบ้าน หากอยู่ในบริเวณที่สูง จะยกพื้นประมาณ ๐.๕ - ๑ เมตร หากอยู่ในบริเวณที่ต่ำ จะยกพื้น ๑.๕ - ๒ เมตร พื้นบ้านและฝาบ้านทำด้วยไม้ไผ่ทำเป็นฟากและฝาขัดแตะ หลังคามุงด้วยหญ้าคาหรือใบตองตึง

ปัจจุบันการปลูกสร้างบ้านของมูเซอเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย บ้านมีทั้งบ้านยกพื้นและบ้านอยู่คร่อมกับดิน พื้นบ้านฝาบ้านใช้ไม้กระดานแทนไม้ไผ่ หลังคามุงด้วยสังกะสีหรือกระเบื้อง แต่รูปทรงและลักษณะของบ้านยังคงเป็นแบบเดิมของมูเซอ อย่างไรก็ตาม มีการปลูกสร้างบ้านที่เลียนแบบคนไทยก็มี คือการปลูกสร้างบ้านชั้นเดียว พื้นซีเมนต์ ฝาบ้านก่ออิฐถือปูน หลังคามุงด้วยกระเบื้อง ในหมู่บ้านแห่งนี้ แม้บ้านพิธีกรรม (หอเหย) ก็ปลูกสร้างชั้นเดียวตามลักษณะดังกล่าว

บ้านและบริเวณบ้าน บ้านมูเซอปลูกสร้างอยู่ใกล้เคียงกัน บางบ้านมีรั้วกั้นรอบบริเวณบ้าน บางบ้านไม่มี บริเวณบ้านจะเป็นที่อยู่อาศัยและที่หากินของสัตว์เลี้ยง คือ หมูและไก่ บริเวณข้างบ้านจะมีน้ำประปาภูเขาต่อเข้าถึงทุกครัวเรือน เพื่อใช้อาบ ซักเสื้อผ้า ใช้ชำระล้างสิ่งของหรืออาหารประเภทผักและเนื้อสัตว์ให้สะอาด มีส้วมซึมใช้กันโดยไม่ต้องใช้ปาละเมาะข้างบ้านเป็นที่ขับถ่ายเหมือนในอดีตแล้ว

สิ่งอำนวยความสะดวกที่ตั้งอยู่บริเวณบ้านที่พบเห็นอยู่แทบทุกครัวเรือน คือ แผงโซล่าเซลล์ หน่วยงานของรัฐ คือ การไฟฟ้าส่วนภูมิภาค อำเภอเชียงดาว ได้มีโครงการบริการประชาชนที่อยู่ในชนบทห่างไกล ไม่มีกระแสไฟฟ้าใช้ ให้ได้รับความสะดวกสบายในการใช้ไฟฟ้าจากพลังงานแสงอาทิตย์ ซึ่งมีการมอบแผงโซล่าเซลล์และแบตเตอรี่ให้กับชาวบ้านแบบให้เปล่า ไม่คิดค่าใช้จ่ายใดๆทั้งสิ้น ปัจจุบันแทบทุกครัวเรือนมีไฟฟ้าใช้ ยกเว้นครัวเรือนที่ย้ายเข้ามาอยู่ในหมู่บ้าน แต่มีหลักฐานที่อยู่อาศัยอยู่หมู่บ้านแห่งอื่น ซึ่งเขาก็ได้ขอต่อสายไฟฟ้าจากบ้านข้างเคียง

สถานที่สำคัญในหมู่บ้าน อาทิ ศูนย์การเรียนรู้ชุมชนชาวไทยภูเขาแม่ฟ้าหลวง บ้านห้วยปง ศูนย์การเรียนรู้ชุมชนชาวไทยภูเขาแห่งนี้ ชาวบ้านเรียกกันว่าโรงเรียน สังกัดสำนักงานศูนย์การศึกษา นอกโรงเรียนอำเภอเชียงดาว ตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๔๓ และได้ดำเนินงานมาอย่างต่อเนื่อง มีหลักการจัดการศึกษาบนที่สูง ดังนี้คือ (๑) เพื่อชีวิตและสังคม (๒) เพื่อให้ชุมชนเป็นฐานการเรียนรู้ (๓) เพื่อแก้ปัญหาความเป็นอยู่ สู่คุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น

ภาพที่ ๔.๕ ศูนย์การเรียนรู้ชุมชนชาวไทยภูเขาแม่ฟ้าหลวง บ้านห้วยปง

ปัจจุบันมีผู้ที่จบการศึกษาในระดับต่างๆ ดังนี้ ระดับอ่านออกเขียนได้ ๓๕ คน ระดับประถมศึกษาปีที่ ๖ จำนวน ๗ คน ปัจจุบัน มีนักเรียนทั้งหมด ๘๔ คน แยกออกเป็นเด็กเล็ก ระดับชั้นเตรียมความพร้อม อายุ ๓ - ๘ ปี จำนวน ๔๔ คน เยาวชน ระดับชั้นประถมศึกษา (ป.๑ - ป.๖) อายุ ๗-๑๔ ปี จำนวน ๔๐ คน ครูมี ๒ คน เวลากลางวัน ทำการสอนทุกวัน เว้นวันหยุดราชการ นอกจากการสอนเรียนแล้ว ครูยังมีหน้าที่สำคัญด้านการเรียนรู้ของชุมชนและการพัฒนาชุมชนด้วย

นายมหาใจ กรแสง กล่าวว่า “บ้านพิธีกรรม (วัด) ภาษามุเซอร์เรียกว่า หอเหยย เป็นสถานที่ใช้ประกอบพิธีกรรมด้านความเชื่อถือ มุเซอร์แดงในหมู่บ้านแห่งนี้นับถือผี มีเทพเจ้าสูงสุดเรียกว่า ก้อซา เขาเชื่อว่าเป็นผู้สร้างโลก สร้างมนุษย์และสรรพสิ่งทั้งหลายในโลก รวมทั้งสร้างความดีความงามไว้ด้วย มุเซอร์จึงสร้างบ้านพิธีกรรม (วัด) หรือหอเหยยไว้ทุกหมู่บ้าน เพื่อใช้เป็นสถานที่ประกอบพิธีเช่นไหว้บูชาเทพเจ้า นอกจากความเชื่อเรื่องเทพเจ้าแล้วยังมีความเชื่อถือเรื่องผีชนิดต่างๆ เช่น ผีฟ้า ผีบ้านผีเรือน ผีหมู่บ้าน ผีป่า ผีภูเขา เป็นต้น ผู้ที่ดูแลรักษาหอเหยย คือปู่จาร์ หรือปู่จอง มุเซอร์เรียกว่า ตูโบผ่า จะทำหน้าที่ประกอบพิธีเช่นไหว้เทพเจ้า ก้อซา และผีดีหลายชนิดที่เขานับถือ โดยหยุดงานในวันศีล เป็น

วันขึ้น ๑๔ หรือ ๑๕ ค่ำ และวันแรม ๑๔ หรือ ๑๕ ค่ำ ของทุกๆ เดือน ซึ่งมุเซอทุกครัวเรือนจะหยุดงาน มาร่วมพิธีในหอเหย่ กลางคืนจะมีการเต็นรำที่ลาน “ปอยเตเว” บนพื้นบริเวณที่อยู่ในหอเหย่

ภาพที่ ๔.๖ วัดมุเซอ เรียกว่า หอเหย่

ภาพที่ ๔.๗ โบสถ์คริสตจักรความรอด (SULVATION CHURCH)

ส่วนโบสถ์คริสตจักรความรอด (SULVATION CHURCH) สร้างขึ้นเมื่อปี พ.ศ.๒๕๔๑ โดยได้รับการสนับสนุนเงินทุนก่อสร้างจากสภาคริสตจักรที่ ๑๒ เป็นอาคารชั้นเดียว ก่ออิฐถือปูน หลังคามุงกระเบื้อง กว้างประมาณ ๕ เมตร ยาวประมาณ ๑๕ เมตร ค่าก่อสร้าง ๑.๖ แสนบาท ตั้งอยู่บริเวณกลุ่มบ้านมุเซอดำ ซึ่งมีจำนวนผู้นับถือคริสต์ ๑๕ หลังคาเรือน คริสตจักรความรอด เป็นสาขาหนึ่งของนิกายโปรเตสแตนต์ มีอนุศาสนาจารย์ชาวต่างชาติและคนไทยที่อยู่ในตัวเมืองเชียงใหม่ เข้ามาให้คำแนะนำแก่มุเซอดำในการปฏิบัติตนในฐานะเป็นคริสต์ศาสนิกชน มีการหยุดงานวันอาทิตย์เพื่อเข้า

โบสถ์ร่วมกันประกอบพิธีสวดและขอพรจากพระเจ้า และมีการตั้งตัวแทนของสมาชิกในหมู่บ้านเป็นผู้นำสวดในโบสถ์ทุกวันอาทิตย์และวันสำคัญในคริสต์ศาสนา”^๔

นายประเสริฐ ชัยพิกุลิต กล่าวว่า “สภาพทางสังคม ครอบครัวมุเซอแดงและมุเซอดำมีระบบครอบครัวเป็นครอบครัวเดี่ยว ประกอบด้วยบิดา มารดา และบุตร เมื่อมีการแต่งงาน ฝ่ายชายจะไปอยู่ในบ้านของบิดามารดาฝ่ายหญิงระยะหนึ่งประมาณ ๑ - ๓ ปี หลังจากนั้นก็จะแยกตัวไปตั้งบ้านเรือนของตนเองในหมู่บ้านหรือย้ายไปอยู่หมู่บ้านอื่น ยกเว้นกรณีบิดามารดาแก่เฒ่า บุตรมีหน้าที่เลี้ยงดูบิดามารดา ต้องอยู่ในบ้าน ย้ายออกไปตั้งบ้านเรือนใหม่ไม่ได้

การสืบสายตระกูล สืบสายทางฝ่ายมารดา นับถือผีบรรพบุรุษของฝ่ายมารดา มุเซอไม่มีแซ่สกุลเหมือนเผ่าม้ง เย้า ลีซอ แต่จะใส่ชื่อสกุลเป็นของตนโดยใช้ชื่อบิดาหรือปู่มาเป็นชื่อสกุล การตั้งชื่อตามประเพณี ผู้ชายจะขึ้นต้นด้วยคำว่า “จะ” ผู้หญิงขึ้นต้นด้วยคำว่า “นะ” หรือ “นา” มีตัวอย่างเช่น ผู้ชายมีชื่อว่า จะทอ จะแฮ จะนุ จะโบ จะหา จะลา ฯลฯ ผู้หญิงมีชื่อว่า นะสี นะทอ นะนุ นาลอน นามี นาสอ ฯลฯ ชื่อที่ตั้งขึ้น ตั้งตามวัน (วันหนู วันวัว วันเสื่อ ฯลฯ) หรือตามเวลาที่เกิด เวลาเช้า กลางวัน กลางคืน เป็นต้น

ความสัมพันธ์ระหว่างบิดา มารดา บุตร บุตรเขย ปู่ ย่า ตา ยาย เป็นไปด้วยดีตามแบบอย่างวัฒนธรรมประเพณีของมุเซอ มีการแบ่งแยกหน้าที่กันทำงานและช่วยเหลือกันในฐานะสมาชิกของครอบครัว สามีภรรยาจะออกไปทำงานในไร่ทุกวันตั้งแต่เช้าจรดเย็น มุเซอแดงจะหยุดงานพักผ่อนอยู่กับบ้านและร่วมพิธีกรรมในวันศีล ส่วนมุเซอดำจะหยุดวันอาทิตย์เพื่อเข้าโบสถ์

มุเซอส่วนใหญ่แต่งงานมีครอบครัวเมื่ออายุประมาณ ๑๔ - ๑๖ ปี ยกเว้นผู้ที่ศึกษาต่อในระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย อาชีวศึกษาหรือระดับอุดมศึกษาจะแต่งงานเมื่อมีอายุมากกว่านี้ การแต่งงานเมื่อมีอายุน้อย เป็นเหตุให้มีการหย่าร้างกันได้ง่าย และเนื่องจากการแต่งงานไม่มีประเพณีที่ต้องเสียเงินค่าสินสอดจำนวนมาก พิธีกรรมก็จัดขึ้นโดยง่าย รวมทั้งการหย่าร้างก็ไม่มีพิธียุ่งยาก จึงทำให้การหย่าร้างเกิดขึ้นบ่อย การมีผัวเดียวเมียเดียวของมุเซอเป็นประเพณีที่ยึดถืออย่างเคร่งครัดสืบทอดจากบรรพบุรุษ มุเซอจึงมีภรรยาหรือสามีในขณะเดียวกันมากกว่าหนึ่งคนไม่ได้ ยกเว้นว่าได้หย่าขาดจากคู่สมรสคนเดิมแล้ว”^๕

นายแดง ปู่ยี กล่าวว่า “ชุมชนบ้านมุเซอแห่งนี้ มีขนาดปานกลาง คือจำนวน ๕๑ ครัวเรือน เป็นชุมชนที่มีชาวเขาเผ่ามุเซอเผ่าเดียว แต่มีกลุ่มย่อย ๒ กลุ่มคือ มุเซอแดง และมุเซอดำ ไม่มีชาวเขาเผ่าอื่นหรือคนไทยพื้นเมืองทางเหนือเข้ามาอาศัยอยู่ด้วย ชุมชนประกอบด้วย ผู้นำ ๒ ประเภท คือผู้นำตามประเพณี หรือผู้นำตามธรรมชาติ และผู้นำตามการปกครองท้องถิ่นของไทย สำหรับผู้นำตามประเพณีมีดังนี้ คือ

(๑) ปู่จาร หรือ ตูโบผ่า ทำหน้าที่เป็นผู้นำในการประกอบพิธีกรรมตามความเชื่อถือ โดยประกาศให้ชาวบ้านหยุดงานในวันศีล และมาร่วมพิธีที่หอเหย และร่วมกันตั้งรำในค่ำคืนวันศีล ปู่จารจะนอนที่ หอเหยในคืนวันศีลของเดือนที่ ๖ เดือนที่ ๗ และเดือนที่ ๑๒ รวม ๓ ครั้ง/ปี และไม่

^๔ สัมภาษณ์ นายมหาใจ กรแสง, ประธานคณะกรรมการหมู่บ้าน บ้านห้วยปง ตำบลแม่ณะ อำเภอลำปาง จังหวัดเชียงใหม่, ๒๐ มิถุนายน ๒๕๖๑.

^๕ สัมภาษณ์ นายประเสริฐ ชัยพิกุลิต, อดีตนักวิจัยสถาบันวิจัยชาวเขา กรมประชาสงเคราะห์, ๑๐ กรกฎาคม ๒๕๖๑.

รับประทานเนื้อสัตว์ทุกชนิดในวันศีล รวมทั้งบอกกล่าวให้ชาวบ้านงดเว้นรับประทานเนื้อสัตว์ในวันดังกล่าวด้วย

(๒) ปู่เหล็ก หรือ จะลี โดยปกติ ปู่จากรกับปู่เหล็ก จะเป็นคนละคน แต่บ้านมุเซอแดงแห่งนี้ ปู่จากรกับปู่เหล็กเป็นคนคนเดียวกัน ทำหน้าที่ทั้ง ๒ อย่าง ปู่เหล็กจะตีมีด จอบ เสียม ที่ใช้เป็นเครื่องมือในการเกษตร และการปลูกสร้างบ้านหรือโรงเรือน รวมทั้งการซ่อมแซมเครื่องมือดังกล่าวด้วย ปู่เหล็กจะได้ค่าจ้างจากการซ่อม จากการทำเครื่องมือตามรูปลักษณะที่มีคนมาว่าจ้างให้ทำ ซึ่งมีทั้งคนในหมู่บ้าน และคนจากหมู่บ้านใกล้เคียง

(๓) หมอผี หรือ เนตเฝ้า ทำหน้าที่ประกอบพิธีการเช่นไหว้ บูชาผี ด้วยการทำพิธีสะเดาะเคราะห์หรือส่งเคราะห์ เพื่อให้ผีร้ายชนิดต่างๆ ไม่มาทำร้ายหรือทำให้สมาชิกในครอบครัวเจ็บป่วยหรือมีอันเป็นไปในทางที่ไม่ดี ซึ่งในหมู่บ้านแห่งนี้ไม่มีหมอผี”^๖

นายมหาใจ กรแสง กล่าวว่า “ผู้นำด้านการปกครองท้องถิ่น ได้มีการแต่งตั้งหัวหน้าหมู่บ้านมุเซอช่วยปงขึ้นอย่างไม่เป็นทางการ และเป็นที่ยอมรับของสมาชิกในหมู่บ้าน คือ นายแดง ปู่ยี่ มีอายุ ๔๙ ปี มีเชื้อชาติเป็นไทยใหญ่ แต่มีภรรยาเป็นมุเซอแดง นับถือศาสนาพุทธ ได้รับสัญชาติไทยแล้ว นอกจากจะได้รับการยอมรับว่าเป็นผู้นำทางการปกครองของหมู่บ้านแล้ว ยังเป็นประธานคณะกรรมการหมู่บ้านช่วยปง (มุเซอและปะหล่อง) ซึ่งมีกรรมการประกอบด้วย มุเซอจำนวน ๗ คน และปะหล่องจำนวน ๗ คน แต่คณะกรรมการชุดนี้ก็แต่งตั้งขึ้นอย่างไม่เป็นทางการ เพราะไม่มีหลักฐานเป็นหนังสือแต่งตั้งจากทางอำเภอเชียงดาว หมู่บ้านแห่งนี้ เป็นหย่อมบ้านหรือบ้านบริวารของบ้านแม่ยะ หมู่ที่ ๕ ซึ่งเป็นบ้านคนไทยพื้นเมือง อยู่ห่างจากหมู่บ้านไปทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ ไปตามถนนที่ติดต่อได้สะดวก ประมาณ ๑๐ กิโลเมตรเศษ ใช้เวลาเดินทางโดยรถยนต์หรือรถจักรยานยนต์ประมาณ ๓๐ นาทีเศษ ในหมู่บ้าน ไม่มีสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล ไม่มีกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน หรือตำแหน่งอื่นในด้านการปกครองท้องถิ่น เจ้าหน้าที่ที่ปฏิบัติงานประจำอยู่ในหมู่บ้าน มีครู ๒ คน ซึ่งมีการกึ่งหน้าที่ด้านการสอนและการพัฒนาชุมชนด้วย”^๗

จากการสังเกตการณ์ พบว่า ในชุมชนมีร้านค้า ๓ แห่ง เปิดร้านตั้งแต่เช้าถึงเย็น ไม่มีวันหยุด สินค้าที่ขายซื้อมาจากตลาดเชียงดาว มีสินค้าหลัก ๒ ประเภท คือ ประเภทอาหารและเครื่องดื่ม กับประเภทของใช้ที่จำเป็นในชีวิตประจำวัน อาหารและเครื่องดื่ม จะมีขนมสำหรับเด็ก ประเภทขบเคี้ยว ปลากระป๋อง ปลาแห้ง ไข่ไก่ นมข้น นมกล่อง น้ำผลไม้ ผักสดชนิดต่างๆ เกลือ น้ำปลา ผงชูรส ฯลฯ สิ่งของที่จำเป็นสำหรับใช้ในชีวิตประจำวัน ได้แก่ สบู่ ผงซักฟอก แปรงและยาสีฟัน ยาสระผม น้ำยาล้างจาน เทียนไข ถ่านไฟฉาย ฯลฯ ร้านค้าทั้ง ๓ แห่งขายสินค้าประเภทเดียวกัน สมาชิกในหมู่บ้านมาซื้อสินค้ากันทุกวัน นับเป็นสิ่งที่อำนวยความสะดวกแก่คนในหมู่บ้าน ไม่ต้องไปซื้อสินค้านอกหมู่บ้านที่อยู่ห่างไกล

อาชีพและรายได้ อาชีพหลักของมุเซอในหมู่บ้านแห่งนี้ คือการเกษตร มีการปลูกพืชและเลี้ยงสัตว์ ส่วนอาชีพรองคือ รับจ้าง ซึ่งมีอยู่ในบางฤดูกาล พืชที่ปลูกเป็นรายได้ของครอบครัว พืช

^๖ สัมภาษณ์ นายแดง ปู่ยี่ หัวหน้าหมู่บ้านมุเซอช่วยปง บ้านช่วยปง ตำบลแม่ะ อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่, ๒๐ มิถุนายน ๒๕๖๑.

^๗ สัมภาษณ์ นายมหาใจ กรแสง, ประธานคณะกรรมการหมู่บ้าน บ้านช่วยปง ตำบลแม่ะ อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่, ๒๐ มิถุนายน ๒๕๖๑.

ลัมลูกได้แก่ ข้าวโพด ถั่วลิสง ถั่วแดง ถั่วเหลือง ถั่วดำ และถั่วแปะยี ส่วนพืชยืนต้น ได้แก่ มะม่วง มีหลายชนิด เช่น มะม่วงแก้ว โชคอนันต์ ตลับนาค เป็นต้น ส่วนสัตว์เลี้ยง ได้แก่ สุกรและไก่ โดยมากจะให้อาหารหนึ่งหรือสองครั้ง/วัน แล้วปล่อยให้หาอาหารกินเอง ไม่ขังไว้ในคอก มูเซอจะเลี้ยงสัตว์ดังกล่าวไว้ในพิธีกรรม และใช้บริโภคในครัวเรือนของตนเองรายได้หลักของมูเซอ จากการสำรวจครัวเรือนทุกครัวเรือน พบว่า ได้จากการปลูกพืชทุกๆ ปี โดยเฉพาะข้าวโพด ถั่วลิสง ถั่วแดง และมะม่วง เฉลี่ยมีรายได้ครอบครัวละ ๓๒,๐๐๐ บาท/ปี

ความเชื่อถือบ้านห้วยปง มีมูเซอแดงนับถือผี ๓๖ หลังคาเรือน ประชากร ๑๕๒ คน มูเซอดำ นับถือคริสต์นิกายโปรเตสแตนต์ สาขาคริสต์จักรความรอด จำนวน ๑๕ หลังคาเรือน ประชากร ๖๘ คน ความเชื่อถือผีของมูเซอแดง มีลักษณะที่ยังคงยึดถือปฏิบัติตามแบบอย่างของบรรพบุรุษที่สืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน ซึ่งมีทั้งการเข้าร่วมพิธีกรรมการเช่นไหว้บูชาเทพเจ้า และผีชนิดต่างๆ ที่เคารพนับถือ และการประพฤติปฏิบัติตนตามคำสอนที่เทพเจ้า “กือซา” ได้ประทานไว้ให้กับมวลมนุษยชน ส่วนความเชื่อถือศาสนาคริสต์ นิกายโปรเตสแตนต์ มูเซอที่นับถือศาสนา นี้ จะหยุดงานวันอาทิตย์ ร่วมกันทำพิธี โดยมีตัวแทนที่เป็น “ศิษยาภิบาล” ทำหน้าที่เป็นผู้นำการสวดในโบสถ์ของหมู่บ้าน

จากการสอบถามมูเซอแดงและมูเซอดำในหมู่บ้านได้ข้อเท็จจริงว่า แม้จะมีความเชื่อถือที่แตกต่างกัน แต่เมื่อย้ายเข้ามาอยู่เป็นหมู่บ้านเดียวกัน ก็ไม่มีปัญหาเรื่องความขัดแย้งหรือความแตกแยก วิถีชีวิตความเป็นอยู่ในทางเศรษฐกิจที่มีอาชีพและรายได้จากการทำไร่และเลี้ยงสัตว์ ปลูกข้าวโพด ถั่วชนิดต่างๆ มะม่วง เลี้ยงสุกร และไก่ เหมือนกัน รูปร่างหน้าตา ลักษณะสีผิว คล้ายกัน จึงไม่มีลักษณะใดที่บ่งบอกให้คนภายนอกได้ทราบว่า คนใด ครอบครัวใด เป็นมูเซอแดงหรือมูเซอดำ นอกจากสอบถามจากบุคคลนั้นหรือจากบุคคลที่รู้จัก หรือจากการสังเกตขณะที่มีพิธีกรรมในหอเหย จะทราบว่าผู้มาร่วมพิธีเป็นมูเซอแดง หรือการเข้าไปสังเกตพิธีกรรมการสวดวันอาทิตย์ในโบสถ์คริสต์ ก็จะทราบว่าผู้เข้าร่วมพิธีเป็นมูเซอดำ

นายประเสริฐ ชัยพิภุสิต กล่าวว่า “ภาษาและการติดต่อสื่อสาร มูเซอ มีเพียงภาษาพูด ไม่มีภาษาเขียน นักภาษาศาสตร์ได้จัดภาษามูเซอให้อยู่ในกลุ่มภาษาเดียวกันกับภาษาลีซอและอาข่า ภาษามูเซอเป็นภาษากลาง (lingua franca) ของชนเผ่า ๓ เผ่าดังกล่าว เพราะคนเผ่าคนแก่ชนเผ่าลีซอและอาข่าโดยเฉพาะผู้ชายสามารถพูดภาษามูเซอได้ แต่มูเซอพูดได้เฉพาะภาษาของตนเองและภาษาไทยพื้นเมืองทางเหนือ ส่วนใหญ่พูดภาษาลีซอและภาษาอาข่าไม่ได้ ปัจจุบันมูเซอทั้งชายและหญิงสามารถพูดและฟังภาษาไทยพื้นเมืองทางเหนือ (คำเมือง) ในระดับที่พอเข้าใจกันได้ สำหรับเด็กและเยาวชนที่ได้เรียนในโรงเรียน จะมีความรู้ความเข้าใจภาษาไทยทุกคน การติดต่อสื่อสารระหว่างสมาชิกในครอบครัว เพื่อนบ้านที่เป็นมูเซอด้วยกัน ยังคงใช้ภาษามูเซอพูดจากัน มูเซอแดงกับมูเซอดำมีภาษาต่างกันบางคำ แต่ก็สื่อสารเข้าใจกันได้ ส่วนการติดต่อกับชนเผ่าอื่นหรือกับคนไทย เขาจะใช้ภาษาไทยพื้นเมืองทางเหนือพูดจากติดต่อกัน

พิธีกรรม มูเซอแดงมีความเชื่อถือผี โดยมีเทพเจ้า “กือซา” เป็นเทพชั้นสูงสุด เทพเจ้าองค์นี้ได้ประทานทุกอย่างแก่มวลมนุษยชน ทั้งด้านวัตถุและด้านคุณธรรม ดังนั้นจึงต้องเคารพ นับถือ บูชากราบไหว้ และรำลึกถึงบุญคุณอยู่อย่างสม่ำเสมอ จะเห็นได้จากการที่มูเซอแดงมีวันหยุดงานเดือนละ ๒ ครั้ง คือวันขึ้น ๑๔ หรือ ๑๕ ค่ำ และวันแรม ๑๔ หรือ ๑๕ ค่ำ ซึ่งเขาจะมาร่วมพิธีการสวด และจุดขี้ผึ้งเทียนไข กราบไหว้บูชาเทพเจ้ากือซา และร่วมกิจกรรมการเต้นรำ เพื่อน้อมรำลึก ซึ่งเป็นความ

เชื้อถือที่สืบต่อกันมาจนมาถึงปัจจุบัน โดยทุกคนต้องหยุดงานแล้วพักผ่อนอยู่ในหมู่บ้าน ละเว้นการรับประทานเนื้อสัตว์ มีคำสอนว่า “วันศีลหยุดพักผ่อน ก่อซารักษาให้อยู่เป็นสุข” นอกจากการนับถือเทพเจ้าดังกล่าวแล้ว มูเซอแดงยังมีการนับถือผีชนิดต่างๆ เช่น ผีบ้านผีเรือน ผีดิน ผีป่า ผีภูเขา ผีน้ำ ฯลฯ

ในรอบปี จะมีพิธีกรรมตามประเพณีความเชื่อถือที่สำคัญ จัดขึ้นในช่วงเวลาต่าง ดังนี้

๑) พิธีปีใหม่ หรือกินวอ (เขาะจ่าเลอ) มีขึ้นในระหว่างเดือนมกราคม – มีนาคมของทุกปี การกำหนดวันประกอบพิธีปีใหม่แต่ละปีจะไม่ตรงกัน ขึ้นอยู่กับผู้นำทางความเชื่อถือ คือปุจาร์ และความพร้อมของชาวบ้านที่เสร็จจากการเก็บเกี่ยวพืชไร่แล้ว ปีใหม่มูเซอแดงกำหนดไว้ตามประเพณีเป็นเวลา ๗ วัน แบ่งออกเป็นปีใหม่ฝ่ายหญิง ๔ วัน ฝ่ายชาย ๓ วัน ทุกคนหยุดงาน ห้ามออกนอกหมู่บ้าน ยกเว้นการเดินทางไปร่วมพิธีปีใหม่หมู่บ้านอื่น

๒) พิธีกินข้าวใหม่ (จะเซอะอ้อจ่าเว) จัดให้มีขึ้นในเดือนตุลาคมของทุกปี หลังจากที่ข้าวในไร่เริ่มสุก การกำหนดวันทำพิธีขึ้นข้าวใหม่ของแต่ละปีจะไม่ตรงกัน และแต่ละหมู่บ้านจะกำหนดวันดังกล่าวของตนเอง โดยเลือกวันดีและมีคณะกรรมการหมู่บ้านตัดสินใจว่าจะเลือกวันใด

วันกินข้าวใหม่ของมูเซอแดงบ้านห้วยปงในปี พ.ศ.๒๕๕๐ กำหนดวันที่ ๒๑ ตุลาคม และจัดงานเวลากลางวัน ๑ วัน ทุกครัวเรือนหยุดงาน จะฆ่าสุกร ไก่ หุงหาอาหาร แล้วนำข้าว น้ำ อาหารวางไว้ในบ้าน ทำพิธีสวดอุทิศส่วนกุศลแก่ญาติผู้ล่วงลับ จากนั้นนำข้าวและอาหารไปกราบคารวะบิดามารดาและญาติผู้อาวุโส รวมทั้งปุจาร์และผู้นำในหมู่บ้านด้วย เสร็จจากพิธีแล้วจะนำอาหารมารวมกัน ณ บริเวณหน้าบ้านผู้นำ ปุจาร์จะสวดมนต์ให้ศีลให้พรแก่สมาชิกของหมู่บ้านที่มาร่วมตัวกัน ทุกคนจะรับประทานอาหารร่วมกัน และมีการเดินรำตามแบบมูเซออย่างสนุกสนาน ทั้งนี้ เขาจะเชิญชาวมูเซอคำที่นับถือคริสต์ในหมู่บ้าน และชาวปะหล่อง รวมทั้งมูเซอแดงจากบ้านปางแดงกลางไปร่วมงานและรับประทานอาหารด้วย

๓) การเลี้ยงผีทานศาลา (สาละต้าเว) เป็นพิธีเช่นไหว้บูชาผีที่เป็นเจ้าของพื้นที่หรือผีเจ้าที่เจ้าทาง สมาชิกในหมู่บ้านจะช่วยกันสร้างศาลาที่ปักใกล้ถนนเข้าหมู่บ้านก่อนถึงหมู่บ้านประมาณ ๒๐๐ เมตร และจะสร้างศาลาใหม่และมีพิธีเช่นไหว้ ณ ศาลาดังกล่าวทุกๆปี โดยนำอาหารและเทียนไปเช่นไหว้บูชา ลักษณะศาลาเป็นเพิงหมาแหงน ทำด้วยไม้ไผ่ หลังคามุงหญ้าคา วันทำพิธี เลือกวันดีที่เป็นวันหลังสงกรานต์ มีสมาชิกในหมู่บ้านมาช่วยกันสร้างศาลา และปุจาร์จะทำหน้าที่สวดมนต์ขอให้พืชพันธุ์ธัญญาหารอุดมสมบูรณ์ อย่าให้มีสัตว์หรือแมลงมารบกวน และให้ศีลให้พรแก่ผู้มาร่วมงาน ขอให้มีความรักความสามัคคีกัน มีสุขภาพดี มีอายุยืนนาน

๔) พิธีเลี้ยงผีป่า (โมหลี่เว) จัดขึ้นหลังวันสงกรานต์ประมาณ ๑ เดือน โดยสมาชิกในหมู่บ้านจะมีการปรึกษาหารือกัน เลือกวันดีตามความเชื่อ และมีข้อยุติร่วมกันในการเลือกวันทำพิธี รวมทั้งการกำหนดสถานที่ในป่า บนภูเขาที่อยู่ห่างไกลออกไปจากหมู่บ้าน การทำพิธีเลี้ยงผีป่า กำหนด ๓ ปี/ครั้ง ชาวบ้านจะนำข้าว อาหารชนิดต่างๆ ไปเช่นไหว้บูชาผี เสร็จพิธีแล้วก็รับประทานอาหารร่วมกัน และเดินทางกลับ ซึ่งจะมีการหยุดงานในวันทำพิธีดังกล่าว”^๘

^๘ สัมภาษณ์ นายประเสริฐ ชัยพิกุลิต, อดีตนักวิจัยสถาบันวิจัยชาวเขา กรมประชาสงเคราะห์, ๑๐ กรกฎาคม ๒๕๖๑.

นายแดง ปูยี กล่าวว่า “สุขภาพอนามัยของมุเซอแดงและมุเซอดำ โดยทั่วไปส่วนใหญ่มีสุขภาพดี แข็งแรง ความเจ็บป่วยที่เกิดขึ้น เนื่องจากโรคชนิดต่างๆ มีอยู่บ้างเป็นธรรมดา เช่นโรคทางเดินหายใจ โรคทางเดินอาหาร โรคขาดสารอาหาร เป็นต้น ในอดีต เมื่อเกิดความเจ็บป่วย มุเซอมีความเชื่อว่า ถูกผีร้ายกระทำ จะใช้วิธีการรักษาโดยให้หมอผีทำพิธีปิดเป่าและเซ่นไหว้ ให้ผีได้ออกไปอยู่ที่อื่น ไปให้ไกลไม่ต้องมารบกวน ทำให้ไม่สบายอีก ปัจจุบัน มุเซอหันมาได้รับการรักษาพยาบาลจากสถานีนอนามัย โรงพยาบาลและคลินิกกันมาก หากเจ็บป่วยเล็กน้อย จะหาซื้อยาจากกองทุนยาหมู่บ้าน ซึ่งมีนายแดง ปูยี ทำหน้าที่เป็นอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อ.ส.ม.) กรณีเจ็บป่วยมากก็จะเดินทางไปรับการรักษาที่โรงพยาบาลอำเภอเชียงดาว หรือโรงพยาบาลนครพิงค์ จังหวัดเชียงใหม่ สำหรับเรื่องการคุมกำเนิด หญิงมีสามีจะเดินทางไปรับบริการตรวจและฉีดยาคุมกำเนิดหรือ ขอยามารับประทานที่บ้าน จากสถานีนอนามัยบ้านแม่ฮ้อ ซึ่งอยู่ห่างจากหมู่บ้านห้วยปงประมาณ ๑๐ กิโลเมตร แต่บางคนก็ไปฉีดยาคุมกำเนิดที่คลินิกในอำเภอเชียงดาว อัตราครั้งละ ๕๐ บาท โดยฉีด ๓ เดือนต่อ ๑ ครั้ง^๙

ภาพที่ ๔.๘ อาศรมพระธรรมจาริกบ้านห้วยปง

พระอนงค์ อนงคโณ (อาทุ) กล่าวว่า “โครงการพระธรรมจาริกส่วนภูมิภาค เป็นองค์กรที่เข้ามาดำเนินงานด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา เมื่อปีพ.ศ.๒๕๔๗ มีอาศรมพระธรรมจาริกตั้งอยู่ห่างจากหมู่บ้านมุเซอประมาณ ๒๐๐ เมตรเศษ และอยู่ห่างจากหมู่บ้านปะหล่องประมาณ ๑๕๐ เมตร พื้นที่อาศรม ๑ ไร่เศษ อาศรมประกอบด้วย สิ่งก่อสร้างวัตถุถาวร คือโบสถ์ ก่ออิฐถือปูน หลังคามุงกระเบื้อง ๑ หลัง และกุฏิที่พักสงฆ์ ๑ หลัง โรงครัวชั่วคราว ๑ หลัง อาศรมตั้งอยู่ริมถนน จากหมู่บ้านมุเซอไปยังหมู่บ้านปะหล่อง พื้นที่ที่อยู่ติดอาศรมจะเป็นพื้นที่เพาะปลูกพืชของชาวบ้านปะหล่อง ซึ่งมีการปลูกข้าวโพดและถั่วลิสงทุกปี ปัจจุบัน อาศรมพระธรรมจาริก มีพระธรรมจาริกปฏิบัติงานประจำ ๑ รูป และมีสามเณรชนเผ่าปะหล่อง ๑ รูป (สามเณรกำลังเรียนหนังสืออยู่ในศูนย์การเรียนชุมชนชาวไทยภูเขา บ้านห้วยปง) พระธรรมจาริกมีภารกิจหลักคือ การเผยแผ่พระพุทธศาสนาในหมู่บ้านห้วย

^๙ สัมภาษณ์ นายแดง ปูยี, หัวหน้าหมู่บ้านมุเซอห้วยปง บ้านห้วยปง ตำบลแม่ณะ อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่, ๒๐ มิถุนายน ๒๕๖๑.

ปง ทั้งห้วยบ้านมุเซอและห้วยบ้านปะหล่อง และมีหมู่บ้านบริวารที่อยู่ในความรับผิดชอบ คือบ้านแม่จร (ปะหล่อง) บ้านท่าซี้เหล็ก (กะเหรี่ยง) และบ้านปางแดงนอก (ปะหล่อง)

การเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมจาริกได้มีรูปแบบและวิธีการดำเนินงานตามแนวทางที่โครงการพระธรรมจาริกกำหนดไว้ ซึ่งพระธรรมจาริกได้รับการอบรมและศึกษาหาความรู้เพิ่มเติมจากคู่มือปฏิบัติงาน ซึ่งประกอบด้วยนโยบาย และวิธีปฏิบัติงานให้ชาวบ้านเกิดศรัทธาเลื่อมใส รวมทั้งการจัดกิจกรรมในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา วันสำคัญของชาติ และวันสำคัญตามประเพณีของชนเผ่าด้วย นอกจากนี้ พระธรรมจาริกยังมีบทบาทสำคัญในการแก้ไขปัญหาความต้องการหรือความเดือดร้อนของชาวบ้านทั้ง ๒ ห้วยบ้าน เช่น เรื่องการขอสัญชาติไทย การขอไฟฟ้า (solar cell) การจัดตั้งกลุ่มอาชีพ และการจัดงานกีฬาระหว่างหมู่บ้าน เป็นต้น”^{๑๐}

โครงการพัฒนาพื้นที่สูง UHDP มาจากคำว่า Upland Holistic Development Project โครงการนี้เป็นโครงการพัฒนาชนบท ภายใต้การสนับสนุนเงินงบประมาณและบุคลากรจากศาสนาคริสต์ นิการแบบทิสต์ มีสำนักงานชื่อ “ศูนย์สาธิตและฝึกอบรม โครงการพัฒนาพื้นที่สูง UHDP” ตั้งอยู่เลขที่ ๑๒๑ หมู่ที่ ๘ ตำบลแม่ยาว อำเภอแม่สาย จังหวัดเชียงใหม่ โดยส่งเจ้าหน้าที่ด้านการเกษตรเข้าไปทำงานกับชาวบ้าน ทั้ง ๒ ห้วยบ้านเป็นครั้งคราว ไม่มีสำนักงานและไม่มีบุคลากรปฏิบัติงานเป็นประจำอยู่ในหมู่บ้าน

วิธีการพัฒนา คือพยายามหาวิธีที่เหมาะสมแบบคริสเตียน ในการด้านการพัฒนาชนบท ให้แก่กลุ่มชาวเขาผู้ด้อยโอกาสในเขตสามเหลี่ยมทองคำของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยเน้นการมีส่วนร่วมในชุมชน และมีการปฏิสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชนด้วยกัน โครงการนี้มีเป้าหมายที่จะนำเสนอทางเลือกที่สอดคล้องและยั่งยืน ซึ่งจะสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนชาวเขา เพื่อให้อยู่รอดจากการคุกคาม อย่างเช่น ความยากจน การเป็นคนไม่มีสัญชาติ ซึ่งนำไปสู่การสูญเสียสิทธิ รวมทั้งไม่สามารถเข้าถึงทรัพยากรธรรมชาติต่างๆ ได้

แนวทางพัฒนา ได้มีการส่งเสริมและสนับสนุนในด้านต่างๆ ดังนี้ การทำไร่และสวนแบบยั่งยืน (Sustainable Upland Farming) การทำงานเกษตร (Agroforestry) การทำเกษตรหลังบ้าน (Backyard Farming) มีการเลี้ยงสุกร และเลี้ยงปลา การพัฒนาระบบน้ำประปาและการสุขาภิบาล (Water and Sanitation) สัญชาติ และสิทธิอื่นๆ (Citizenship and relate Rights) กองทุนหมุนเวียนออมทรัพย์และเสริมอาชีพ (Micro-Finance and Micro-Enterprise) กองทุนยาในหมู่บ้าน (Village Medicine Fund)

ทางโครงการเข้าไปดำเนินงานในหมู่บ้านห้วยปง ตั้งแต่ปีพ.ศ. ๒๕๔๐ โดยมีเจ้าหน้าที่ตัวแทนของโครงการ ๒ คน เดินทางเข้าไปปฏิบัติงานเป็นประจำแทบทุกเดือน และได้ดำเนินงานพัฒนาตามแนวทางที่กำหนดไว้ทุกๆ ด้าน ที่เห็นชัดเจนในเรื่องผลงาน คือการจัดหาต้นกล้ามะม่วงมาให้ชาวบ้านปลูก โดยให้ผู้ปลูกจ่ายเงินสมทบ การจัดหาลูกสุกรและพันธุ์ปลา ให้ครอบครัวที่สนใจได้เลี้ยงไว้บริโภคหรือขาย และงานสำคัญที่ช่วยเหลือในการแก้ไขปัญหาของชาวบ้านคือ การให้กู้ยืมเงินเพื่อเป็นค่าใช้จ่ายในการขอสัญชาติไทย หรือขอทำบัตรเป็นบุคคลต่างด้าวที่เข้ามาอาศัยอยู่ในประเทศไทย โครงการฯ ได้จัดตั้ง “กองทุนช่วยเหลือสิทธิสถานะบุคคลและป่าไม้ที่ดิน พ.ศ.๒๕๔๙” ดำเนิน

^{๑๐} สัมภาษณ์ พระอนงค์ อนงคโณ (อาพู่) อาศรมพระธรรมจาริกบ้านห้วยปง ตำบลแม่นะ อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่, ๒๐ มิถุนายน ๒๕๖๑.

การโดย เครือข่ายปะหล่องและเครือข่ายคะฉิ่น รวม ๑๑ หมู่บ้าน มีผู้กู้ยืมเงิน ๓๐๒ ราย กู้ยืมต่ำสุดรายละ ๑,๐๐๐ บาท สูงสุดรายละ ๒๑,๐๐๐ บาท จำนวนเงินให้กู้ยืม ๑,๓๔๑,๘๐๐ บาท ดอกเบี้ยร้อยละ ๐.๕๐ บาท/ปี กำหนดระยะเวลาใช้คืนเงิน ๒ ปี หมู่บ้านห้วยปงมีผู้กู้ยืมเงินทั้งมุเซอและปะหล่อง จำนวน ๓๑ ราย

นายประเสริฐ ชัยพิภุสิต กล่าวว่า “บ้านปะหล่อง (ดาระอั้ง) ปะหล่อง เป็นชนเผ่าหนึ่งที่อาศัยอยู่บนภูเขาเป็นส่วนใหญ่ เรียกตนเองว่า ดาระอั้ง คนไทยเรียก “ปะหล่อง” ตามการเรียกของคนไทยใหญ่ เมียนมาร์เรียก “ปะลวง” บางชนเผ่าเรียกปะหล่องว่า คุณลอย ซึ่งแปลว่า คนดอย หรือคนภูเขาตนเอง ประวัติความเป็นมาของชาวปะหล่อง จากเอกสารทางประวัติศาสตร์ ระบุว่า ปะหล่องเป็นชนชาติหนึ่งที่มีถิ่นฐานดั้งเดิมอยู่ในรัฐแสนหวี ภายใต้การปกครองของอาณาจักรไตมาว หรือรัฐฉาน (ไทยใหญ่) ถิ่นที่อยู่อาศัยของปะหล่อง นอกจากอยู่ในรัฐฉานแล้ว ยังกระจัดกระจายอยู่ทางตอนใต้ของรัฐคะฉิ่น และภาคตะวันตกเฉียงใต้ของมณฑล ยูนนาน ประเทศจีน ปะหล่อง จัดอยู่ในตระกูลภาษาออสโตรเอเชียติก สาขามอญ-เขมร ซึ่งอยู่ในกลุ่มภาษาเดียวกันกับเผ่าลัวะ ขมุ ถิ่น ว่าง และตองเหลือง ปะหล่องในอดีตตั้งถิ่นฐานอยู่ใกล้ชิดกับไทยใหญ่ คนเผ่าคนแก่ปะหล่องส่วนมากจึงพูดภาษาไทยใหญ่ได้ แต่เมื่ออพยพเข้ามาอยู่ในประเทศไทย ทั้งเด็กและผู้ใหญ่ก็สามารถพูดภาษาไทยพื้นเมืองทางเหนือ (คำเมือง) ได้

ปะหล่องในประเทศไทยอพยพจากประเทศเมียนมาร์เข้าสู่ประเทศไทยเมื่อปี พ.ศ.๒๕๑๑ และมีการอพยพเข้ามาอย่างต่อเนื่อง แต่มีจำนวนไม่มากนัก จนกระทั่งปี พ.ศ.๒๕๒๗ มีปะหล่องจำนวน ๒,๐๐๐ คนเศษ ได้อพยพมารวมกันบริเวณชายแดนใกล้ดอยอ่างขาง จังหวัดเชียงใหม่ และเข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ที่บ้านนอแล ใกล้กับบริเวณพื้นที่โครงการหลวงดอยอ่างขาง ซึ่งต่อมาได้มีการอพยพไปตั้งถิ่นฐานบนภูเขาในท้องที่อำเภอฝางและเชียงดาว บุตรหลานชาวปะหล่องส่วนหนึ่งย้ายถิ่นไปอยู่ในเมืองเพื่อศึกษาต่อ บวชเรียนเป็นสามเณรหรือพระภิกษุ บางคนก็เป็นลูกจ้างทำงาน

สาเหตุการอพยพ ประการสำคัญคือมีการสู้รบระหว่างทหารเมียนมาร์กับกองกำลังทหารของชนกลุ่มน้อยเผ่าต่างๆ ที่มีความต้องการตั้งตัวเป็นอิสระ การสู้รบได้ยืดเยื้อยาวนาน จึงมีผลกระทบทำให้กลุ่มชนเผ่าต่างๆ ที่เป็นพลเรือนโดยเฉพาะชนเผ่าปะหล่อง ต้องอพยพหนีภัยสงครามเข้ามาในประเทศไทย เป็นลักษณะหนีร้อนมาพึ่งเย็น และได้ตั้งถิ่นฐานเป็นหลักแหล่งมาถึงทุกวันนี้ ปัจจุบันมีปะหล่องในประเทศไทยจำนวน ๙ หมู่บ้าน อยู่ในท้องที่อำเภอฝาง ๓ หมู่บ้าน อำเภอเชียงดาว ๔ หมู่บ้าน และอำเภอแม่ฮาด ๒ หมู่บ้าน ประชากรรวมทั้งสิ้น ๒,๓๒๔ คน บ้านปะหล่องห้วยปง เป็น ๑ ใน ๙ แห่งของหมู่บ้านปะหล่องดังกล่าว จากการสำรวจของผู้วิจัยในเดือนกรกฎาคม พ.ศ.๒๕๕๐ มีจำนวน ๓๒ หลังคาเรือน ประชากร ๑๔๙ คน ลักษณะของชุมชนมีดังนี้

สถานที่ตั้งหมู่บ้านและการคมนาคม บ้านปะหล่องตั้งอยู่ใกล้กับบ้านมุเซอห้วยปง อยู่ทางทิศตะวันออก ไปตามถนนประมาณ ๓๐๐ เมตรเศษ ลักษณะหมู่บ้านตั้งอยู่บนพื้นที่ใกล้ลำห้วย มีความลาดชันน้อย บ้านเรือนปลูกสร้างตามแบบอย่างของปะหล่อง มีทั้งแบบยกพื้นและอยู่คร่อมกับดิน มีทางเดินติดต่อไปมาหาสู่กัน แต่ไม่มีถนนเหมือนกับหมู่บ้านมุเซอ ทุกครัวเรือนมีบริเวณบ้าน ซึ่งข้างบ้านแต่ละหลังจะสังเกตเห็น “แผงโซล่าเซลล์” ตั้งอยู่อย่างเด่นชัด ส่วนใหญ่ได้มีไฟฟ้าพลังแสงอาทิตย์ใช้กันแทบทุกครัวเรือน มีเพียง ๓ ครัวเรือนไม่มีโซล่าเซลล์ เพราะมีบัตรประจำตัวระบุว่า

อยู่ที่อื่น เพิ่งย้ายเข้ามาอยู่ในหมู่บ้านไม่นานมานี้ แต่ก็ได้ต่อสายไฟฟ้าจากเพื่อนบ้านข้างเคียง จึงทำให้มีไฟฟ้าใช้กันทุกครัวเรือน

ใจกลางหมู่บ้านจะมีศาลเทพเจ้าตั้งอยู่ เรียกตามภาษาปะหล่องว่า “หอเตอ” สร้างขึ้นโดยใช้เสาไม้แกน ๔ ต้น ทำเป็นร้านนั่งที่มีความสูงประมาณ ๗ คอก ทำหลังคาสูงอีก ๒ คอก คล้ายกับหอคอยเฝ้าระวัง และมีหลังคามุงด้วยสังกะสี เป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ ชาวปะหล่องมีความเชื่อว่า เป็นที่สถิตของวิญญาณของเทพที่เป็นคุณสำหรับสมาชิกในหมู่บ้าน เพราะทำหน้าที่คุ้มครอง ปกป้องรักษาคนในหมู่บ้านรวมทั้งสัตว์เลี้ยงให้อยู่ดีมีสุข ปราศจากภัยอันตรายที่จะมาทำให้ชีวิตมีอันเป็นไป ไม่มีทุกข์ ไม่มีโรคภัยไข้เจ็บ มีแต่โชคลาภ มีความเจริญอายุยืนยาวนานในอดีต หากมีสัตว์ป่า เช่น เสือ เก้ง หมู เข้าหมู่บ้าน พิธีกรรมเกี่ยวกับศาลเทพเจ้าแห่งนี้ จะจัดขึ้นปีละครั้ง โดยจัดขึ้นในวันก่อนวันสงกรานต์ ทุกๆ ปี ปัจจุบันไม่มีสัตว์ป่าดังกล่าวเข้ามาในหมู่บ้านอีกแล้ว พิธีจึงจัดขึ้นหลังสงกรานต์ (วันที่ ๑๖) และมีการนิมนต์พระภิกษุสงฆ์จำนวน ๔ รูปขึ้นไปนั่งทำพิธีสวดมนต์สืบชะตาและเทศน์เพื่อเป็นสิริมงคลแก่ ผู้ที่เป็นสมาชิกของหมู่บ้านทุกหลังคาเรือนด้วย

การปลูกสร้างบ้าน บ้านปะหล่อง มีทั้งแบบยกพื้นและอยู่คร่อมกับดินปะปนกัน บ้านแบบดั้งเดิมเป็นแบบยกพื้น แต่ปัจจุบันมีความเปลี่ยนแปลงไปตามความเหมาะสมและความสะดวกสบาย ฝาบ้านใช้ไม้ไผ่ขัดตะ และหลังคามุงด้วยหญ้าคา บ้านไม่เป็นแถวเป็นแนวเดียวกัน ปลูกสร้างตามใจผู้อยู่อาศัยและตามความเชื่อของชนเผ่าตนเอง ภายในบ้าน จะมีเตาไฟสำหรับหุงอาหาร มีห้องนอน ห้องโถงสำหรับพักผ่อนและต้อนรับแขก มีหิ้งบูชาพระพุทธรูป อยู่บริเวณข้างฝาด้านกลางบ้าน ซึ่งมีอยู่ทุกหลังคาเรือน ปัจจุบัน ผู้ที่มีฐานะทางเศรษฐกิจปานกลางขึ้นไป จะปลูกสร้างบ้านขึ้นเดียวอยู่คร่อมกับดิน ฝาบ้านก่ออิฐถือปูน หลังคามุงด้วยกระเบื้องหรือสังกะสี เป็นบ้านแบบสมัยใหม่ซึ่งมีแนวโน้มเพิ่มจำนวนมากขึ้นทุกปี ขณะเดียวกันการปลูกสร้างบ้านแบบดั้งเดิมก็มีจำนวนลดน้อยลงทุกปี

สภาพทางสังคม ครอบครัวปะหล่อง มีลักษณะเป็นครอบครัวเดี่ยว มีผัวเดียวเมียเดียว สืบเชื้อสายทางบิดา เมื่อแต่งงานแล้วฝ่ายหญิงจะไปอยู่กับฝ่ายชาย ยกเว้นกรณีฝ่ายชายไม่มีเงินค่าสินสอดเพียงพอ ก็จะทำให้ฝ่ายชายไปอยู่กับบิดามารดาฝ่ายหญิงเป็นเวลา ๓ ปี หลังจากนั้น ฝ่ายชายก็จะกลับมาพร้อมภรรยา มาอยู่บ้านของฝ่ายชาย อาจจะไปอยู่กับบิดามารดาต่อไปหรืออาจปลูกสร้างบ้านใหม่เป็นของตนเอง สมาชิกในครอบครัว เฉลี่ยมี ๔-๕ คน ในหมู่บ้านแห่งนี้ครอบครัวที่มีสมาชิกมากที่สุดมี ๙ คน น้อยที่สุดมี ๑ คน ปะหล่องยังคงแต่งงานกันในเผ่าของตนเองมากกว่า แต่ก็มีหญิงปะหล่องแต่งงานกับมุสลิมคนหนึ่ง และฝ่ายชายย้ายเข้ามาอยู่ในหมู่บ้านปะหล่อง นอกจากนี้มีหญิงปะหล่องจำนวน ๕ คน แต่งงานกับคนไทย (คนเมือง) และไปอยู่กับฝ่ายชายในหมู่บ้านอื่นแต่อยู่ในตำบลเดียวกัน ซึ่งไม่ห่างไกลกันมากนัก เป็นที่น่าสังเกตว่า ชายหนุ่มปะหล่องในหมู่บ้านแห่งนี้ยังไม่สักคนที่แต่งงานกับชนเผ่าอื่นหรือกับคนไทย อายุการแต่งงาน ประมาณ ๑๘-๒๐ ปี ผู้หญิงอาจจะแต่งงานเมื่ออายุน้อยกว่า ค่านิยมเรื่องบุตร นิยมชมชอบบุตรชายมากกว่า ซึ่งนิยมให้บวชเป็นสามเณรหรือเป็นพระภิกษุ เพราะมีความเชื่อว่า บิดามารดาจะได้บุญ ได้มีที่พึ่ง ที่ยึดเหนี่ยวทางจิตใจ มีความสุข ความเจริญทั้งในชาตินี้และชาติหน้า การหย่าร้าง มีน้อยราย เนื่องจากวัฒนธรรมประเพณีและวิถีชีวิตของปะหล่องที่มีแบบอย่างการประพฤติปฏิบัติตนตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาค่อนข้างจะเคร่งครัด โดยเฉพาะศีลข้อที่ ๓ จะไม่มีเรื่องการล่วงละเมิดทางเพศ การคบชู้ การหลอกหลวง ฯลฯ อย่างไรก็ตาม กรณีเกิดการหย่าร้างหรือเป็นหม้าย ทั้งชายและหญิงสามารถแต่งงานใหม่ได้

ชุมชนระดับหมู่บ้านของบ้านปะหล่องห้วยปง มีขนาดปานกลาง คือมีจำนวน ๓๒ หลังคาเรือน ภายในหมู่บ้านมีสิ่งอำนวยความสะดวก นอกจากจะพบเห็นแผง “โซล่าเซลล์” ตั้งอยู่แทบทุกหลังคาเรือนแล้ว จะมีท่อประปาและก๊อกน้ำอยู่ข้างบ้านด้วย น้ำใช้เป็นน้ำประปาภูเขา ซึ่งทางโครงการพัฒนาพื้นที่สูง UHDP เป็นหน่วยงานที่สนับสนุนในเรื่องนี้ โครงสร้างทางสังคม ประกอบด้วยผู้นำด้านปกครอง ด้านความเชื่อและพิธีกรรม และกลุ่มต่างๆ ที่มีอยู่ในหมู่บ้าน

การปกครอง ผู้นำหมู่บ้าน ประกอบด้วยคณะกรรมการหมู่บ้านจำนวน ๗ คน เป็นผู้ชายล้วน ตั้งขึ้นอย่างไม่เป็นทางการ แต่เป็นที่ยอมรับของสมาชิกในหมู่บ้าน คณะกรรมการชุดนี้มีบทบาทหน้าที่ในด้านการดูแลความสงบเรียบร้อยและความทุกข์สุขของชาวบ้าน รวมทั้งเป็นตัวแทนในการติดต่อประสานงานกับหน่วยงาน องค์กรหรือบุคคลที่เข้ามาดำเนินงานเพื่อประโยชน์สุขของหมู่บ้าน การจัดงานบุญตามประเพณี การประชุมปรึกษาหารือและการพัฒนาหมู่บ้าน นายมหาใจ กรแสง เป็นผู้นำหรือประธานคณะกรรมการหมู่บ้าน ในบ้านของเขามีเครื่องมือสื่อสารสำคัญที่ใช้คือเครื่องขยายเสียงหรือเครื่องเสียงตามสาย สำหรับประกาศให้ชาวบ้านได้ยินทั่วทุกหลังคาเรือน ใช้เมื่อมีการประชุม การจัดกิจกรรมด้านการพัฒนาหรือกิจกรรมตามประเพณี

ความเชื่อถือ ปะหล่องบ้านห้วยปง มีความเชื่อถือศาสนาพุทธนิกายเถรวาทควบคู่กับความเชื่อถือผีด้วย ซึ่งมีลักษณะผสมกลมกลืนกัน ที่เห็นเด่นชัดคือ ช่วงเวลาเข้าพรรษาและออกพรรษาของชาวพุทธจะเป็นช่วงเวลาปิดและเปิดประตูศาลผีของหมู่บ้าน ศาลผีหมู่บ้านของปะหล่องที่นับถือพุทธและผี จะมีทุกหมู่บ้าน อย่างไรก็ตาม ถึงแม้ว่าปะหล่องส่วนใหญ่มีความเชื่อถือพระพุทธศาสนา ในหมู่บ้านห้วยปงก็มีบางครัวเรือนหันไปนับถือศาสนาคริสต์ ซึ่งมีโบสถ์ตั้งอยู่ในหมู่บ้าน เป็นนิกายโปรเตสแตนต์ สาขาแบปติสต์ (Baptist) จำนวนผู้นับถือศาสนา นับถือศาสนาพุทธ+ผี ๒๗ หลังคาเรือน ประชากร ๑๓๑ คน นับถือศาสนาคริสต์ ๕ หลังคาเรือน ประชากร ๑๘ คน

ผู้นำด้านความเชื่อและพิธีกรรม ปะหล่องมีผู้นำด้านความเชื่อและพิธีกรรม ทุกหมู่บ้านจะมี ๒ คน คือ ปู่จาร์ (มีคณายก) ปะหล่องเรียกว่า ค่าย่าน และหมอผี ปะหล่องเรียกว่า ค่ายู่เม็ง ค่าย่าน มีบทบาทหน้าที่ด้านพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา และเป็นผู้ประกาศเสียงตามสาย เชิญชวนให้สมาชิกในหมู่บ้านมาร่วมทำบุญ ตักบาตร ฟังเทศน์ที่โบสถ์หรือวิหาร ณ อาศรมพระธรรมจาริกของหมู่บ้านในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา และเป็นผู้ให้การสวดอาราธนาศีลต่อพระสงฆ์ กำหนดขึ้นตอนและบอกกล่าวให้ผู้มาร่วมพิธีได้ทราบและปฏิบัติตนได้อย่างถูกต้องอย่างพร้อมเพรียงกัน ซึ่งเขาจะใช้ภาษาปะหล่องในการสื่อสารเพื่อรับรู้และเข้าใจร่วมกัน

ส่วนพิธีกรรมเกี่ยวกับศาลเทพเจ้า (หอเตอ) นั้น จัดขึ้นในวันที่ ๑๖ เดือนเมษายนของทุกปี ค่าย่านจะประกาศเสียงตามสายเช่นกัน เชิญชวนให้สมาชิกทุกครัวเรือนมาร่วมพิธี โดยนำอาหารผลไม้ และดอกไม้ ธูปเทียน มากราบไหว้บูชา และนิมนต์พระสงฆ์ขึ้นไปนั่งอยู่บนร้าน หากมีไม่ครบ ๔ รูปจะมี ๑-๒ รูปก็ทำได้ สิ่งสำคัญคือ พระสงฆ์ที่ทำพิธีจะต้องสวดมนต์และแสดงธรรมเทศนาหรือปาฐกถาธรรมในทางพระพุทธศาสนาได้ ค่ายู่เม็ง มีบทบาทหน้าที่ด้านพิธีกรรมเกี่ยวกับความเชื่อถือผี ชาวปะหล่องนับถือพระพุทธศาสนาเป็นหลัก แต่ก็มีมีความเชื่อถือผีควบคู่กันไปด้วย หมู่บ้านปะหล่องที่มีลักษณะความเชื่อถือเช่นนี้จะมีศาลผีของหมู่บ้าน ปะหล่องเรียกว่า “หย่อเหม็ง” อยู่ทุกหมู่บ้าน หน้าที่หลักของค้ายู่เม็งคือ “การเลี้ยงผี” ปะหล่องเรียกว่า “เฮี้ยงกะน้ำ” (เฮี้ยง = เลี้ยง, กะน้ำ = ผี) โดยการเป็นผู้นำในการเซ่นไหว้ผีที่ศาลผีของหมู่บ้าน ในวันก่อนเข้าพรรษาและวันก่อนออกพรรษาของ

ทุกปี นอกจากนี้ยังเป็นผู้ทำพิธีเกี่ยวกับการเกิด การตาย การแต่งงาน และพิธีกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวกับผีด้วย

พิธีกรรมการเลี้ยงผี ในวันก่อนเข้าพรรษาและวันก่อนออกพรรษานั้น คำบูมิ่งจะเลือกวันดี (ดูวันตามปฏิทินที่มีอยู่ในหนังสือตำราของชาวไทหรือไทยใหญ่) ซึ่งเป็นวันที่ผีจะกินไก่สำหรับเป็นวันทำพิธี

พิธีก่อนเข้าพรรษา เรียกว่า “กะบิสะเม็ง” คือการปิดประตูศาลผีหมู่บ้าน คำบูมิ่งจะเช่น ไหว้บูชาผีและบอกกล่าวว่า ในช่วงเวลาระหว่างเข้าพรรษา ในหมู่บ้านจะไม่มีการแต่งงานเกิดขึ้น

พิธีก่อนออกพรรษา เรียกว่า “เวิกสะเม็ง” คือการเปิดประตูศาลผีหมู่บ้าน คำบูมิ่งจะเช่น ไหว้บูชาผีและบอกกล่าวว่า ถึงเวลาจะออกพรรษาแล้ว ชายหญิงสามารถหาคู่ครองและแต่งงานกันได้

พิธีสำคัญทั้งสองนี้ สมาชิกของหมู่บ้านทุกครัวเรือน ยกเว้นผู้นับถือคริสต์ จะนำไก่ต้มสุก อาหารและน้ำ รวมทั้งดอกไม้ธูปเทียนไปกราบเช่นไหว้บูชา มีข้อห้ามคือ หญิงมีครรภ์ห้ามเข้าร่วมกิจกรรมดังกล่าว

อาชีพและรายได้ อาชีพหลักของปะหล่องคือการเกษตร มีการปลูกพืชและเลี้ยงสัตว์ พืชที่ปลูกได้แก่ ข้าวโพด ถั่วลิสง ถั่วเขียว ถั่วแดง และมะม่วง ปลูกไว้สำหรับเป็นพืชรายได้ ส่วนพืชที่ปลูกไว้สำหรับบริโภคในครัวเรือนได้แก่ ข้าวไร่ (ข้าวเจ้า) พริก พริกทอง แตงกวา พริก กล้วยน้ำว่า ฯลฯ สำหรับการเลี้ยงสัตว์ ได้แก่ สุกรและไก่ โดยมากจะเลี้ยงไว้สำหรับใช้ในพิธีกรรมและใช้บริโภค นอกจากนี้ มีอาชีพเสริมบางอย่างคือ การทอผ้า การรับจ้างทำงานในไร่หรืองานก่อสร้าง และมี ๓ ครัวเรือนที่จัดทำที่พักนักท่องเที่ยว โดยมีนักท่องเที่ยวต่างชาติเดินทางด้วยเท้าเข้ามาแวะเยี่ยมและนอนพักค้างคืนอยู่เป็นประจำครั้งละ ๕-๑๐ คน ค่าที่พักค้างคืนรายละ ๒๐ บาท/คืน รวมทั้งหุงข้าวให้ผู้ที่มาพักได้รับประทานเวลาเย็น ๑ มื้อด้วย (มีคฤหบดีไม่ต้องจ่ายเงิน) จากการสอบถามชาวบ้านในเรื่องอาชีพและรายได้ มีข้อมูลข้อเท็จจริงคือ ปี พ.ศ.๒๕๔๙ มีรายได้จากการขายสินค้าเกษตรและอาชีพนอกจากการเกษตร เฉลี่ยครัวเรือนละ ๓๐,๐๐๐.- บาท ซึ่งอาจกล่าวได้ว่ามีฐานะทางเศรษฐกิจอยู่ในระดับปานกลาง พอกินพอใช้ ไม่อดอยาก ไม่เดือดร้อน”^{๑๑}

จากการสอบถามปัญหาของชาวบ้านโดยรวม คือ

๑) เรื่องที่ดิน ที่ดินที่อยู่ในความครอบครองของมุเซอและปะหล่อง มี ๒ ประเภทคือ ที่ดินที่ใช้สำหรับการปลูกสร้างบ้านเพื่ออยู่อาศัย และที่ดินสำหรับการเกษตรเพื่อปลูกพืชและเลี้ยงสัตว์ นอกจากนี้ ยังมีที่ดินในหมู่บ้านที่ใช้ปลูกสร้างอาคารของศูนย์การเรียนรู้ฯ หอเหย่ อาศรมพระธรรมจาริก โบสถ์คริสต์ สนามกีฬา ถนน ฯลฯ ที่ดินที่ใช้ประโยชน์ในปัจจุบัน ชาวบ้านไม่ทราบแนวเขตที่ดินที่แน่นอนของอุทยานแห่งชาติ ศรีล้านนาและแนวเขตที่ดินของป่าสงวนแห่งชาติเชียงดาว ทราบแต่เพียงว่า มีสิทธิครอบครอง แต่ไม่มีสิทธิเป็นเจ้าของที่ดินโดยถูกต้องตามกฎหมาย ชาวบ้านกล่าวกันว่า มีที่ดินแต่ไม่มีใบ คือไม่มีหลักฐานเอกสารที่เป็นโฉนด หรือ น.ส.๓ ใบเหยียบย่ำหรือหลักฐานอื่นๆที่ทางราชการออกให้ไว้และแสดงว่าเป็นเจ้าของหรือผู้มีกรรมสิทธิ์ในที่ดิน

จากการสอบถามชาวบ้าน ทำให้ทราบว่า ในอดีตชาวบ้านเคยถูกเจ้าหน้าที่ทางราชการจับกุมข้อหาบุกรุกทำลายป่า และถูกตัดสินจำคุก ๒-๓ ปีเศษมาแล้วหลายราย แต่ปัจจุบัน หน่วยงาน

^{๑๑} สัมภาษณ์ นายประเสริฐ ชัยพิภุสิต, อดีตนักวิจัยสถาบันวิจัยชาวเขา กรมประชาสงเคราะห์, ๑๐ กรกฎาคม ๒๕๖๑.

ราชการที่เกี่ยวข้องจะระงับมาตรการจับกุมในเรื่องนี้ เรื่องที่ดินหรืออสังหาริมทรัพย์หนึ่งคือการใช้ประโยชน์ที่ดินบนพื้นที่สูง เป็นปัญหาของชาวเขาและของส่วนรวมประเทศชาติมานานนับหลายทศวรรษแล้ว และยังไม่สามารถแก้ปัญหาดังกล่าวให้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี ปัจจุบันชาวเขาไม่สามารถมีเอกสารสิทธิในที่ดินเป็นของตนเองได้ ส่งผลให้การทำนิติกรรมเกี่ยวกับที่ดินของชาวเขาไม่สามารถกระทำได้อย่างถูกต้องตามกฎหมาย ซึ่งชาวเขาในหมู่บ้านห้วยปงแห่งนี้ก็ได้รับผลกระทบเช่นกัน

๒) เรื่องสัญชาติ มูเซอและปะหล่องบ้านห้วยปงที่ยังไม่ได้สัญชาติไทยมีอยู่จำนวนหลายหลังคาเรือนคือ มูเซอ ๖ หลังคาเรือน ประชากร ๒๙ คน + ตกสำรวจ ๔ คน ปะหล่อง ๒๕ หลังคาเรือน ประชากร ๑๑๘ คน สาเหตุที่ไม่ได้สัญชาติไทย มีหลายประการดังนี้ สำหรับมูเซอในช่วงระยะเวลาที่ทางราชการมีการสำรวจและให้ชาวเขายื่นความจำนงในการขอสัญชาติไทย บางคนเดินทางไปทำงานในเมือง บางคนถูกลงโทษจำคุกอยู่ในเรือนจำ บางคนเดินทางไปเยี่ยมญาติที่อยู่ห่างไกล บางคนย้ายมาจากหมู่บ้านอื่นและมีหลักฐานบัตรประจำตัว (สีฟ้าหรือสีชมพู) ระบุว่าอยู่ในท้องที่อื่นไม่ใช่อยู่ในหมู่บ้านที่อยู่ปัจจุบัน จึงไม่สามารถขอสัญชาติไทยได้ ส่วนปะหล่อง ส่วนใหญ่อพยพจากประเทศเมียนมาร์เข้ามาอาศัยอยู่ในประเทศไทยหลังปี พ.ศ.๒๕๒๘ ปะหล่องในหมู่บ้านหลายคนเคยเดินทางไปติดต่อกับเจ้าหน้าที่ทางอำเภอ และเจ้าหน้าที่ได้ให้ข้อเท็จจริงว่า บุคคลใดที่อพยพเข้ามาในประเทศไทยก่อนวันที่ ๓ เดือนตุลาคม พ.ศ.๒๕๒๘ มีสิทธิขอสัญชาติไทยได้ ส่วน ผู้ที่อพยพเข้ามาหลังจากนั้น ไม่สามารถขอสัญชาติไทยได้ มูเซอและปะหล่องทุกคนต้องการมีสัญชาติไทย เพราะทราบดีว่าเมื่อมีสัญชาติไทยแล้ว จะได้รับสิทธิประโยชน์หลายประการในการดำรงชีวิต เช่นเดียวกับคนไทย ปัจจุบันผู้ที่ไม่มีสัญชาติไทยมีความรู้สึกรู้ว่าเป็นพลเมืองชั้นสอง ไม่มีสิทธิรับบริการด้านการรักษาพยาบาล และสิทธิด้านสวัสดิการสังคมจากหน่วยงานของรัฐแต่อย่างใด รวมทั้งไม่สามารถทำนิติกรรมบางอย่าง เช่น ซื้อรถยนต์ จักรยานยนต์ ที่ดินอย่างถูกต้องตามกฎหมายได้

๓) ปัญหาสวัสดิการสังคม หย่อมบ้านมูเซอและปะหล่องห้วยปง มีหน่วยงานของรัฐที่ให้บริการด้านสวัสดิการสังคม ด้านการพัฒนาคุณภาพชีวิตในระดับท้องถิ่น คือ องค์การบริหารส่วนตำบล (อ.บ.ต.) แม่ณะ ในระดับอำเภอ มีตัวแทนของพัฒนาสังคมหน่วยที่ ๑๓ จังหวัดเชียงใหม่ ประจำอำเภอเชียงดาว รับผิดชอบงานด้านสวัสดิการสังคมทุกหมู่บ้าน ซึ่งรวมถึงบ้านห้วยปงแห่งนี้ด้วย แต่เนื่องจากบ้านห้วยปงเป็นหมู่บ้านที่ก่อตั้งขึ้นใหม่ ประกอบด้วยชาวเขาเผ่ามูเซอและปะหล่อง มิใช่เป็นหมู่บ้านดั้งเดิม ล้วนเป็นผู้ที่อพยพเคลื่อนย้ายจากหมู่บ้านแห่งอื่น ประกอบกับการที่สมาชิก ส่วนหนึ่ง ยังไม่ได้สัญชาติไทย การคมนาคมติดต่อสื่อสารไม่ค่อยสะดวก จึงเป็นเหตุให้หน่วยงานต่างๆ ทั้งภาครัฐและเอกชนเข้าไปไม่มากนัก

สวัสดิการสังคมด้านการช่วยเหลือสงเคราะห์ผู้สูงอายุและคนพิการที่ยากจนเดือดร้อน ยังไม่ได้รับแม้แต่รายเดียว สมาชิกในหมู่บ้านทั้งมูเซอและปะหล่อง ส่วนหนึ่งได้สัญชาติไทยในปี พ.ศ. ๒๕๔๙-๒๕๕๐ อย่างถูกต้องตามกฎหมาย แต่ก็ยังไม่ทราบ ไม่เข้าใจเรื่องสิทธิและหน้าที่ด้านสวัสดิการสังคมและด้านอื่นๆ ในฐานะที่เป็นคนไทย เพราะเป็นเรื่องใหม่สำหรับทุกคนในหมู่บ้าน

กองทุนประเภทต่างๆ ไม่มี ไม่ว่าจะเป็นกองทุนหมู่บ้านจำนวนเงิน ๑ ล้านบาท กองทุนขจัดปัญหาความยากจนเงิน ๑ แสนบาท หรือกองทุนเงิน SME นอกจากนี้การกู้ยืมเงินจากธนาคารก็ทำได้ยาก เพราะผู้ที่ได้สัญชาติไทยแล้วบางคนอ่านเขียนภาษาไทยไม่ได้ ส่วนผู้ที่ไม่ได้สัญชาติไทย ก็ไม่มีสิทธิกู้ยืม เพราะไม่มีหลักฐานทะเบียนบ้าน ชาวเขาที่ต้องการใช้เงิน จึงต้องพึ่งพาองค์กรของ

คริสตจักร (UHDP) ที่เข้ามาช่วยเหลือให้ชาวเขากู้ยืมเงินทุนในหมู่บ้าน หรือพึ่งพานายทุนที่เข้ามารับซื้อผลผลิตทางการเกษตร

๔) ปัญหาการใช้สารเคมีกำจัดวัชพืชและแมลง อาชีพหลักด้านการเกษตรของทั้งชนเผ่ามูเซอและปะหล่อง มีความจำเป็นต้องใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ในการป้องกันและกำจัดวัชพืชและแมลงที่มาแย่งอาหารในดินหรือทำลายต้นพืชที่ปลูกไว้ตามฤดูกาล ทั้งนี้เพื่อให้ได้ผลผลิตดีทั้งปริมาณและคุณภาพในเดือนพฤษภาคม-มิถุนายนของทุกปี จะมีการปลูกข้าว ข้าวโพด ซึ่งจะสังเกตเห็นชาวบ้านทั้ง ๒ หมู่บ้าน ออกเดินทางไปไร่หลังรับประทานอาหารเช้าแล้ว เพื่อฉีดพ่นยาซึ่งเป็นสารเคมีสำหรับควบคุมไม่ให้เมล็ดวัชพืชงอกหรือใช้สำหรับฆ่าวัชพืชให้เหี่ยวเฉาและตายไปในที่สุด เหลือไว้แต่พืชที่ปลูกไว้ให้เจริญเติบโตงอกงามและออกดอกผลต่อไป

สารเคมีอีกชนิดหนึ่งคือ สารที่ใช้เป็นยาฆ่าแมลงที่เป็นศัตรูพืช ซึ่งอาจจะผสมกับสารเคมีสำหรับกำจัดวัชพืช แล้วฉีดพ่นในคราวเดียวกันก็ได้ นอกจากนี้ ยังใช้สารเคมีที่เป็นปุ๋ยน้ำหรือปุ๋ยเม็ดสำหรับบำรุงใบ ลำต้น และรากของพืชให้มีความแข็งแรง สมบูรณ์ และเจริญเติบโตได้อย่างรวดเร็วอีกด้วย

จากการสอบถามข้อมูลครัวเรือน ปรากฏข้อเท็จจริงว่า ทุกครัวเรือนได้ซื้อและใช้สารเคมีกำจัดวัชพืชและแมลง รวมทั้งสารเคมีที่เป็นปุ๋ยบำรุงต้นพืช เขาจำเป็นต้องซื้อจากร้านค้าในตลาดเชียงดาวหรือเชียงใหม่ ซึ่งสินค้าดังกล่าวนี้มีหลายยี่ห้อ หลายชนิด ขนาดบรรจุขวดตั้งแต่ ๕๐-๕๐๐ มิลลิลิตร ราคาหน่วยละประมาณ ๑๐๐-๕๐๐ บาทขึ้นไป นอกจากการซื้อสารเคมีมาใช้แล้ว ก็จำเป็นต้องซื้อเครื่องมือหรืออุปกรณ์ในการฉีดพ่นยามาใช้ด้วย ทั้งสารเคมีและอุปกรณ์ที่ใช้เป็นวัสดุที่ผลิตจากโรงงานอุตสาหกรรม ชาวบ้านผลิตหรือสร้างขึ้นไม่ได้ จึงจำเป็นต้องซื้อแม้จะมีราคาแพงก็ตาม ซึ่งเป็นสิ่งใหม่ที่ถูกนำเข้ามาใช้ประโยชน์ในการเกษตรทุกครัวเรือนที่ปลูกพืชเพื่อขายเป็นรายได้ แม้ว่าสารเคมีดังกล่าวจะมีประโยชน์มาก แต่ก็มีโทษเหมือนกัน โดยในขณะที่ผู้ฉีดพ่นสารเคมีหรือผู้อยู่ในบริเวณนั้น อาจจะได้รับอันตรายจากการสัมผัสและสูดดมทางลมหายใจโดยไม่รู้ตัว สารเคมีซึ่งเป็นพิษจะเข้าไปสะสมในร่างกาย ทำให้เจ็บป่วยได้ง่าย นอกจากนี้ พืชชนิดต่างๆที่ใช้บริโภคในครัวเรือน เช่น พริก พริกทอง แตงกวา ถั่ว ซึ่งปลูกในไร่ข้าวโพด ก็ได้รับสารเคมีที่ฉีดพ่นอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ การนำพืชผักเหล่านี้ไปบริโภคย่อมเป็นอันตราย หากมิได้ชำระล้างสารเคมีให้หมดไป อย่างไรก็ตาม สารเคมีที่นำมาใช้ย่อมมีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติด้วย โดยเฉพาะดิน น้ำ แมลง และสัตว์ที่อาศัยอยู่ในดิน ดินที่ใช้ปลูกพืชจะเสื่อมลง น้ำในลำห้วยจะมีสารปนเปื้อนจากสารเคมี ทำให้สัตว์น้ำเช่น ปลา กุ้ง หอย ค่อยๆสูญพันธุ์ แมลงในไร่นาที่เป็นประโยชน์ เช่น แมลงปอ ตัวห้ำ ตัวเบียน ถูกกำจัดด้วยสารเคมีอย่างไม่หลงเหลือ ไล่เดือนที่ทำให้ดินร่วนซุย เพิ่มปุ๋ยในดินตามธรรมชาติ ก็ถูกกำจัดด้วยสารเคมีจนหมดสิ้น ปัญหาเรื่องนี้ ชาวบ้านในหมู่บ้านยังไม่ได้ตระหนักถึงอันตรายและผลกระทบจากการใช้สารเคมีดังกล่าว เพราะไม่มีหน่วยงานหรือบุคคลใดเข้าไปให้ความรู้ คำแนะนำด้วยวิธีการปรับเปลี่ยนมาใช้ยาปราบศัตรูพืชที่ทำขึ้นใช้เองได้จากพืชหรือสมุนไพร

บ้านแม่ฝางหลวง ตำบลศรีดงเย็น อำเภอไชยปราการ จังหวัดเชียงใหม่

พระมนตรี ปุณณกุลโส (สภาวนากุล) กล่าวว่า “อาศรมพระธรรมจาริกบ้านแม่ฝางหลวง ต.ศรีดงเย็น อำเภอไชยปราการ จังหวัดเชียงใหม่ หมู่บ้านแม่ฝางหลวงแห่งนี้ เริ่มก่อตั้งเมื่อประมาณปี พ.ศ.๒๕๑๖ ตั้งอยู่หมู่ที่ ๑๐ เป็นหย่อมบ้านหนึ่งของบ้านหัวฝาย ตำบลศรีดงเย็น อำเภอไชยปราการ

จังหวัดเชียงใหม่ ประกอบไปด้วยกลุ่มชาติพันธุ์มูเซอแดงหรือเรียกตัวเองว่าลาหู่ยี่ ซึ่งอพยพถิ่นฐานมาจากอำเภอเวียงป่าเป้า โดยการนำของ “จะผู่ แอจู่” ประชากรกลุ่มแรกที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานเป็นกลุ่มเครือญาติของ “จะผู่ แอจู่” อพยพมาจากอำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย ในอดีตมี ๕ หลังคาเรือน มีประชากรประมาณ ๒๐-๒๕ คน

หมู่บ้านแห่งนี้ตั้งอยู่ติดกับลำห้วยแม่ฝางหลวง เมื่อประมาณ ๒๐ ปีก่อน ยังไม่มีชื่อหมู่บ้าน มีชื่อเรียกว่า “บ้านมูเซอแดง” จนกระทั่งถึงปี พ.ศ.๒๕๓๖ ได้มีการสำรวจหมู่บ้าน จึงตั้งชื่อเป็นทางการว่า บ้านแม่ฝางหลวง ตามชื่อลำห้วยขุนฝางหลวง เมื่อทางหน่วยงานทางราชการมาสำรวจประชากรจึงกำหนดให้เป็นหมู่บ้านบริวารหนึ่งของหมู่บ้านห้วยฝาย มีการแต่งตั้งผู้ใหญ่บ้าน ส่วนคณะกรรมการผู้ช่วย และสมาชิก อ.บ.ต. อยู่ที่บ้านห้วยฝาย และในห้วยอมบ้านใกล้เคียง แต่ในบ้านแม่ฝางหลวงไม่มีผู้นำที่เป็นทางการ จึงได้มีการคัดเลือกแต่งตั้งผู้นำหมู่บ้านอย่างไม่เป็นทางการขึ้นเพื่อควบคุมดูแลและประสานงานกับหมู่บ้านหลัก

สภาพหมู่บ้านและประชากร พื้นที่ตั้งของหมู่บ้านมีภูมิประเทศเป็นไหล่เขาที่โอบล้อมด้วยภูเขาสูง เป็นป่าไม้และหญ้าคาขึ้นปกคลุมไหล่เขา มีไม้ไผ่ขึ้นสลับอยู่ทั่วไป บริเวณสันเขาตอยเวียงผาเป็นแหล่งต้นน้ำขุนฝาง ห่างจากหมู่บ้านประมาณ ๕-๑๐ กิโลเมตร มีห้วยขุนฝางหลวงไหลผ่านด้านหน้าของหมู่บ้าน สภาพภูมิอากาศแบบร้อนชื้น อุณหภูมิเฉลี่ยประมาณ ๒๕-๒๘ องศาเซลเซียส ในปัจจุบันมีประชากรทั้งหมด ๒๒๑ คน แยกเป็นชาย ๑๒๗ คน หญิง ๙๔ คน รวมทั้งหมดมี ๔๔ หลังคาเรือน ๔๘ ครอบครัว

การเปลี่ยนแปลงทางกายภาพและสถาบันทางสังคม ถนนเข้าหมู่บ้านในอดีตเป็นทางคนเดิน รถจักรยานยนต์แล่นเข้ามาค่อนข้างลำบาก มีการสร้างเป็นถนนดินลูกรังเมื่อปี พ.ศ.๒๕๔๔ เป็นดินลูกรังปนหินกรวดบางแห่ง มีความขรุขระผิวไม่เรียบ แคนรถวิ่งได้คันเดียว เป็นร่องทางน้ำไหลผ่านและมักถูกน้ำกัดเซาะเสียหายในช่วงฤดูฝนตก ระยะทางจากหมู่บ้านถึงทางหลวง ๑๑ กิโลเมตร และเข้าสู่อำเภอไชยปราการ ๑.๕ กิโลเมตร ไม่มีรถโดยสารผ่าน การเดินทางไปอำเภอจะใช้รถส่วนตัวหรือโดยสารไปกับริดที่ออกไปซื้อของ สภาพการเดินทางยังมีความลำบากมาก ไฟฟ้าเข้าไม่ถึงหมู่บ้าน ไม่มีโทรศัพท์

ในปัจจุบันมีการย้ายเข้าและออกในหมู่บ้านหลายสาเหตุ เช่น มีญาติพี่น้องอาศัยอยู่ในหมู่บ้านจึงย้ายเข้ามาและย้ายออกไปเนื่องจากการแต่งงาน ถูกลงโทษขับไล่ออกจากปัญหายาเสพติด และเกี่ยวกับการทำหลักฐานบัตรประจำตัวประชาชนเนื่องจากบางคนไม่มีบัตรประจำตัวประชาชน ปัจจุบันมีคนต่างถิ่นย้ายเข้ามาอาศัยอยู่จำนวนหนึ่ง

พื้นที่ป่ามีจำนวน ๓๒๐ ไร่ พื้นที่ทำการเกษตร จำนวน ๑๒๓ ไร่ พื้นที่ป่าในอดีตเป็นป่าดงดิบมีความชื้นสูง ป่าไม้มีความอุดมสมบูรณ์เหมาะแก่การเพาะปลูก ชาวบ้านมีอาชีพหาของป่า พืชสมุนไพร และสัตว์ป่า ซึ่งมีอยู่มากมาย และมีต้นไม้ขนาดใหญ่จำนวนมาก เช่น ไม้สัก ไม้แดง ไม้ประดู่ แต่สภาพป่าไม้ในปัจจุบันเหลือพื้นที่ป่าบริเวณป่าต้นน้ำแห่งเดียวที่ยังคงอนุรักษ์ไว้ห่างจากหมู่บ้านประมาณ ๓ กิโลเมตร สาเหตุที่พื้นที่ป่าถูกทำลายเนื่องมาจากมีนักธุรกิจเข้ามาสัมปทานตัดไม้ แปรรูปและขนส่งไม้ออกจากชุมชน โดยมีชาวบ้านเป็นแรงงาน อีกส่วนหนึ่งเกิดจากการขยายพื้นที่ทำกินของชาวบ้าน

แหล่งน้ำในหมู่บ้านมีจำนวน ๓ สาย คือ ห้วยแม่ฝางหลวง ห้วยวัดหาก ห้วยคะอู ซึ่งไหลเข้ามาสบกันด้านหน้าหมู่บ้าน การเปลี่ยนแปลงของแหล่งน้ำ ในอดีตมีความอุดมสมบูรณ์ มีปลาจำนวนมาก น้ำเพื่อบริโภคและใช้ทำการเกษตรมีพอเพียงตลอดปี แต่สภาพปัจจุบันน้ำขุ่น ลำห้วยมีขนาดเล็กลง ความลึกไม่ถึง ๓๐ เซนติเมตร ปริมาณสัตว์น้ำน้อยลงและปริมาณน้ำไม่เพียงพอในการทำการเกษตร

ในอดีตพื้นที่ทำการเกษตรใช้ปลูกข้าวไร่ข้าวนา งาม พริก และฝิ่น ปัจจุบันจำนวนประชากรเพิ่มขึ้น ชาวบ้านส่วนหนึ่งจึงปรับเปลี่ยนรูปแบบการปลูกพืชเศรษฐกิจทดแทน เช่น ข้าวโพด ฝรั่ง ลิ้นจี่ ลำไย มะม่วง พร้อมทั้งมีการนำเทคโนโลยีที่ทันสมัยเข้ามาใช้ เช่น รถไถนา เครื่องตัดหญ้า เครื่องพ่นยา ปุ๋ยเคมี ยาฆ่าแมลง เป็นต้น พื้นที่ทำกินใช้ทำการเกษตรแบบซ้ำที่เดิมทุกปี ไม่สามารถหมุนเวียนและขยายพื้นที่ทำกินได้อีก เพราะเจ้าหน้าที่กรมป่าไม้ได้มาสำรวจเพื่อวางหลักแดนห้ามขยายพื้นที่และห้ามบุกรุกป่าไม้ทำให้แต่ละครอบครัวที่เป็นเจ้าของเดิมอยู่แล้วไม่ให้ขยายพื้นที่ทำกินเข้าไปในเขตพื้นที่ป่า พื้นที่ทำกินเริ่มขาดความอุดมสมบูรณ์เนื่องจากการทำเกษตรแบบซ้ำที่ ทำให้ต้องใช้ปุ๋ยและสารเคมีช่วยในการเพาะปลูกมากขึ้น สภาพแวดล้อม ป่าไม้ไม่หนาแน่นเหมือนเดิม หน้าดินจืดหมดยุทธรมชาติ ด้านสภาพภูมิอากาศมีการเปลี่ยนแปลงในบางฤดูกาล

แหล่งน้ำดื่มใช้ในอดีต เป็นห้วยน้ำเก่าที่ไหลผ่านสันเขาของหมู่บ้าน โดยการต่อรางน้ำไม้ไผ่เข้าสู่หมู่บ้าน แต่ปัจจุบันน้ำแห้งและเปลี่ยนทิศทาง จึงใช้น้ำประปาภูเขาแทนมีจำนวน ๒ สาย ที่ต่อมาจากน้ำตกมีบ่อพักเป็นระยะ สร้างเมื่อปี พ.ศ.๒๕๓๗ มี ๒๐ หลังคาเรือนที่ต่อใช้เองในบ้าน ส่วนหลังคาเรือนอื่นๆ ใช้ร่วมกัน ก๊อกน้ำ ๑ ตัว ใช้ร่วมกันประมาณ ๓-๕ หลังคาเรือน

เครือญาติที่มีนามสกุลมากที่สุดหมู่บ้าน คือ “แอจู่” ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพปลูกข้าวไร่และข้าวโพด เป็นกลุ่มที่มีฐานะดีกว่าทุกนามสกุล เพราะเป็นผู้เข้ามาอยู่ก่อน มีที่ดินจำนวนมากตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลงและรับการพัฒนาจากภายนอกได้เร็ว จึงมีสวนลิ้นจี่ ลำไย มะม่วงหลายครัวเรือนมีบ้านหลังใหญ่ มีเครื่องอุปโภคบริโภคหลายอย่าง เช่น รถยนต์ รถจักรยานยนต์ ทีวี และทรัพย์สินอื่นๆ และประกอบอาชีพหลายอย่างคือทั้งทำไร่ ทำสวน และค้าขาย

ในปัจจุบันมีโรงเรียน ๑ แห่ง คือ ศูนย์การเรียนรู้ชุมชนชาวไทยภูเขาแม่ฟ้าหลวง (ศ.ศ.ช.) เครือข่ายการศึกษาออกโรงเรียน (กศน.) ก่อตั้งเมื่อวันที่ ๑๗ มกราคม พ.ศ.๒๕๓๓ เปิดการเรียนการสอนแก่เด็กและเยาวชนที่มีอายุระหว่าง ๓ - ๑๕ ปี เพื่อนำไปสอบเทียบชั้น ป.๑-ป.๒ ของภาครัฐที่โรงเรียนบ้านห้วยฝาย อยู่ห่างจากหมู่บ้านประมาณ ๓-๔ กิโลเมตร พร้อมทั้งมีการเปิดสอนเรียนทางไกลและผู้ใหญ่ที่ไม่รู้หนังสือ ในอดีตครูมักจะมาอยู่ได้ไม่นาน อีกทั้งชาวบ้านไม่ได้ให้ความร่วมมือ ไม่สนใจครูที่มาสอน เป็นเหตุให้เด็กและเยาวชนขาดเรียนจำนวนมาก ในระยะ ๒ ปีที่ผ่านมาชาวบ้านเริ่มให้ความสนใจมากขึ้น เนื่องจากการสร้างปฏิสัมพันธ์ที่ดี การสร้างความเข้าใจที่ถูกต้องส่งเสริมให้เห็นความสำคัญในการศึกษา ทั้งเด็กและผู้ใหญ่ โดยการนำของครูจากศูนย์การเรียนรู้ชุมชนชาวไทยภูเขาแม่ฟ้าหลวง บ้านแม่ฝางหลวง โดยการจัดการเรียนทางไกลจำนวน ๑๐ คน และสำหรับผู้ใหญ่ที่ไม่รู้หนังสือจำนวน ๖๘ คน โรงเรียนบ้านห้วยฝายจัดการศึกษาถึงระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น มีเด็กนักเรียนในหมู่บ้านจำนวน ๑๐ คน กำลังศึกษาอยู่ในระหว่างชั้นประถมศึกษา จากการสำรวจพบว่าผู้ที่จบการศึกษาระดับประถมศึกษาในหมู่บ้านมีเพียง ๒ คน ส่วนใหญ่จะเรียนไม่จบ เรียนได้

ระหว่าง ป.๑- ป.๕ เนื่องจากโรงเรียนในหมู่บ้านไม่มี ต้องเดินทางไปเรียนที่หมู่บ้านหัวฝายที่อยู่ไกลพอสมควร

ภาพที่ ๔.๙ ศูนย์การเรียนรู้ชุมชนชาวไทยภูเขาแม่ฟ้าหลวง (ศ.ศ.ช.) บ้านแม่ฝางหลวง

ในอดีตชาวบ้านใช้การรักษาด้วยยาสมุนไพรต่างๆ การใช้คาถาอาคมซึ่งได้สูญหายไปแล้ว เพราะไม่มีการถ่ายทอด ส่วนการรักษาด้วยยาสมุนไพรมีอยู่เป็นยาที่ใช้บำรุงร่างกาย เพราะการรักษาส่วนใหญ่หันไปใช้การรักษาแผนใหม่ ชาวบ้านมีความเชื่อผีบรรพบุรุษ มีสถานที่ทำพิธีกรรมที่เรียกว่า “หอเหย่” ประกอบพิธีกรรมในวันข้างขึ้นและข้างแรม ๑๕ ค่ำ ศาสนาพุทธเข้ามาเผยแผ่ในหมู่บ้าน เมื่อปี พ.ศ.๒๕๔๕ มีพระสงฆ์และชีปะขาวเข้ามาสร้างอาศรมไว้ พระธรรมจาริกขึ้นมาจำพรรษาทำให้ชาวบ้านมีความสนใจนับถือศาสนาพุทธมากขึ้น ปัจจุบันไม่มีสถานที่ประกอบพิธีกรรมที่เรียกว่าหอเหย่ในหมู่บ้าน ได้สร้างเป็นอาศรมแทน เพราะความเชื่อเดิมก็มีความคล้ายคลึงกับหลักการปฏิบัติของศาสนาพุทธ เพราะถือเป็นวันหยุดงดเว้นจากการฆ่าสัตว์และกินเนื้อสัตว์ ในอดีตจะมีการถือหลักปฏิบัติที่เคร่งครัดมาก เช่น จะไม่นอนกับภรรยาตอนและต้องไปนอนที่หอเหย่ ไม่ทำกิจกรรมงานต่างๆ แต่ในปัจจุบันการปฏิบัติเช่นนี้ก็คลายความเคร่งครัดลง

ในอดีตชาวบ้านมีอาชีพเกษตรกรรมและเลี้ยงสัตว์ ซึ่งทำรายได้ให้แก่ครอบครัวระดับพออยู่พอกิน ในปัจจุบันอาชีพเกษตรกรรมมีการปรับเปลี่ยนไป การปลูกข้าวยังเป็นอาชีพหลัก ผลผลิตที่สร้างรายได้ คือ ข้าวโพด ชিং ลิ้นจี่ ลำไย มะม่วง ส่วนการเลี้ยงสัตว์เพื่อใช้บริโภคประจำวัน และเลี้ยงฉลองในงานเทศกาลประจำปีเท่านั้น อาชีพเสริมรายได้ เช่น การรับจ้างทั่วไป หาของป่ามาขาย โดยส่วนใหญ่ทำเพื่อให้เกิดรายได้ ตอบสนองความต้องการและการแข่งขันเพื่อซื้อเครื่องอำนวยความสะดวก เช่น รถยนต์ รถจักรยานยนต์ โทรี วีดีโอ เต้าแก๊ส เครื่องเสียง เป็นต้น ร้านภายในหมู่บ้านมี ๓ แห่ง เป็นร้านขายของชำ อาหารแห้งและเครื่องใช้ในชีวิตรประจำวัน โดยจะเดินทางไปซื้อเครื่องอุปโภคบริโภคในเมืองประมาณ ๒-๓ วันครั้ง

ผลผลิตทางการเกษตรในหมู่บ้านปัจจุบัน ได้แก่ ข้าวโพด ชিং ลิ้นจี่ ลำไย และมะม่วง ซึ่งเป็นสิ่งที่ก่อให้เกิดรายได้ในครอบครัวที่สำคัญจะมีพ่อค้ากลางมารับซื้อ และมักถูกกดราคา ชาวบ้านบางส่วนที่ต้องการราคาดีกว่าก็จะนำผลผลิตไปขายที่อื่น เช่น โรงงาน ร้านที่รับซื้อผลผลิต ผลผลิตแทบทั้งหมด มีเพียงข้าวเท่านั้นที่เก็บไว้บริโภค จากการศึกษาพบว่าในหมู่บ้านมีเพียง ๓-๔ หลังคา

เรียน ที่มีข้าวกินตลอดทั้งปี ส่วนมากจะต้องซื้อข้าวกินด้วยเหตุว่านิยมปลูกข้าวแบบให้พอบริโภคเท่านั้น แต่ถ้าหากปีไหนผลผลิตไม่ดี ข้าวได้น้อยก็จะต้องซื้อข้าวบริโภค

ชาวบ้านส่วนหนึ่งออกไปทำงานนอกหมู่บ้านหรือในเมือง ผู้ที่ออกไปทำงานส่วนใหญ่จะเป็นวัยรุ่นทั้งหญิงชาย โดยทำงานเป็นกรรมกรรับจ้างในเมือง ทำงานในร้านอาหาร มีทั้งทำงานตลอดปีและทำงานเฉพาะช่วงหลังฤดูเก็บเกี่ยวข้าว

ในหมู่บ้านมีการว่าจ้างแรงงานเพื่อเก็บเกี่ยวผลผลิตทางการเกษตร เช่น ข้าว ข้าวโพด ลำไย ลิ้นจี่ และรับจ้างถางหญ้า เผาไร่ พนยา ขุดดิน ไถนา รดน้ำ เป็นต้น ค่าแรงขั้นต่ำอยู่ระหว่าง ๗๐-๘๐ บาทต่อวัน โดยส่วนใหญ่ผู้ว่าจ้างจะเป็นคนนอกหมู่บ้าน ที่เข้ามาทำไร่ทำสวนในพื้นที่ขนาดใหญ่ใกล้หมู่บ้าน มีเพียงส่วนน้อยที่มีการว่าจ้างกันในหมู่บ้าน เพราะส่วนใหญ่ชาวบ้านใช้แรงงานในครัวเรือนเป็นหลัก และแลกเปลี่ยนแรงงานกันภายในหมู่บ้าน

เทคโนโลยีทางการเกษตร เช่น ปุ๋ย เครื่องพ่นยา สารเคมี เครื่องสูบน้ำ รถไถนา รถบรรทุก มีไม่มาก ครัวเรือนส่วนใหญ่ยังมีใช้ไม่มากนัก ครัวเรือนที่มีทุนเพียงพอเริ่มมีการใช้เทคโนโลยีทางการเกษตรมากขึ้น แต่อย่างไรก็ตามเทคโนโลยีทางการเกษตรเริ่มเข้ามามีบทบาทได้ประมาณ ๗-๘ ปีที่ผ่านมา แต่ยังไม่แพร่หลายเพราะชาวบ้านส่วนใหญ่ยังประสบด้านทุนในการผลิต

ความสัมพันธ์ระหว่างชาวบ้านกับผู้นำที่เป็นทางการ ซึ่งเป็นคนพื้นราบอาศัยอยู่อีกหมู่บ้านหนึ่ง ชาวบ้านให้ความเห็นว่ามีไม่ได้รับการดูแลเอาใจใส่มากนัก ส่วนชาวบ้านมีความสัมพันธ์ที่ดีกับผู้นำในชุมชนที่ไม่เป็นทางการซึ่งอาศัยอยู่ในหมู่บ้าน เพราะเป็นเครือญาติเดียวกัน ชาวบ้านให้ความเชื่อถือมากกว่าผู้นำที่เป็นทางการ การสื่อความหมายสามารถเข้าใจกันอย่างทั่วถึง เมื่อมีปัญหาจะร่วมมือกันปรึกษา เชื่อฟังแนวคิดกันทุกฝ่ายไม่ใช้อำนาจส่วนตัว เพราะผู้นำชุมชนที่ไม่เป็นทางการ คือคนที่ถูกคัดเลือกจากชาวบ้านเองและเป็นผู้อาวุโสของชุมชน ผู้นำที่ไม่เป็นทางการและผู้นำอาวุโสในหมู่บ้านมีอำนาจหน้าที่ในการดูแลความสงบเรียบร้อยในหมู่บ้านและเป็นผู้ประสานงานกับผู้นำที่เป็นทางการ นำข่าวสารข้อมูลนโยบายของรัฐมาสู่ชุมชน รับผิดชอบกิจกรรมประเพณีของเผ่า และงานพัฒนาต่างๆ ในชุมชน คอยสอดส่องดูแลตักเตือนความประพฤติที่ไม่ดีของคนในชุมชน

ผู้นำอย่างไม่เป็นทางการในหมู่บ้านคือ “ไอเจ แอจู่” ผู้นำอาวุโสในหมู่บ้าน คือ “จะผู้ แอจู่” “ยะปา จะกู” และปู่จอง ซึ่งเป็นผู้นำพิธีกรรมที่มีบทบาทเป็นที่ปรึกษาของกลุ่มผู้อาวุโสในหมู่บ้าน การมีส่วนร่วมของชาวบ้านกับการบริหารปกครองหมู่บ้าน ถ้าหากเป็นระบบการบริหารปกครองของราชการ ชาวบ้านจะไม่ค่อยให้ความร่วมมือ เพราะภายในหมู่บ้านไม่มีบุคคลที่เป็นสมาชิกของทางราชการ แต่ปัจจุบันชาวบ้านเริ่มตระหนักถึงผลกระทบจากการไม่มีส่วนร่วมกับระบบบริหารการปกครองของราชการ เพราะความไม่ทั่วถึงด้านข่าวสาร การพัฒนาหมู่บ้านในด้านต่างๆ โดยเฉพาะด้านงบประมาณในการพัฒนาชุมชน โครงการพัฒนาต่างๆ มีลำดับการก่อตั้งดังนี้

โครงการสร้างถังน้ำดื่มประจำหมู่บ้านเมื่อปี พ.ศ.๒๕๓๘ โดยงบประมาณโครงการจากศาสนาคริสต์เพื่อสร้างถังเก็บน้ำดื่มใช้บริโภคในหมู่บ้าน

โครงการสร้างแนวกันไฟเมื่อปี พ.ศ.๒๕๔๑ โดยการสนับสนุนและประสานงานของสำนักงานป่าไม้ต้นน้ำฝาง เพื่อป้องกันไฟป่าที่เกิดขึ้นในเขตรับผิดชอบของหมู่บ้าน

โครงการพัฒนาหมู่บ้าน ประกอบด้วยมูลนิธิ พอ.สว. ตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ.๒๕๔๑-๒๕๔๒ เพื่อสร้างถังกรองน้ำที่สะอาดสำหรับใช้ดื่มบริโภค

โครงการอาหารกลางวันเด็กและนมเพื่อส่งเสริมสุขภาพสำหรับเด็กที่มาเรียนในศูนย์ฯ ของ (ศ.ศ.ช.) จำนวนเด็ก ๔๐ คน ค่าใช้จ่ายตกคนละ ๖ บาทต่อวัน รวมค่าใช้จ่ายประมาณ ๕,๒๘๐ บาทต่อเดือน

โครงการหอกระจายข่าว เมื่อปี พ.ศ.๒๕๔๓ เพื่อเป็นการกระจายข่าวสารข้อมูลสู่ประชาชน

โครงการสร้างถนนเข้าหมู่บ้าน เมื่อปี พ.ศ.๒๕๔๕ โดยการระดมทุนทรัพย์จากชาวบ้านในชุมชน

การติดต่อกับสังคมภายนอกกับสภาพปัญหาในหมู่บ้าน การติดต่อกับสังคมภายนอกค่อนข้างไม่ค่อยสะดวกมากนักในบางฤดูกาล มีปัญหาในเรื่องพื้นที่ในการผลิตทางการเกษตรที่ไม่ค่อยได้ผล ราคาผลผลิตตกต่ำ และปัญหาเกี่ยวกับการแพร่ระบาดของยาเสพติดในหมู่บ้าน”^{๑๒}

บ้านป่าคา ตำบลม่อนปิ่น อำเภอฝาง จังหวัดเชียงใหม่

อาศรมพระบัณฑิตอาสาบ้านป่าคา ตั้งอยู่ในหมู่บ้านป่าคา นายจะต่อ พัฒนาพฤชาศิริ กล่าวว่า “หมู่บ้านแห่งนี้เริ่มก่อตั้งหมู่บ้าน เมื่อประมาณปีพุทธศักราช ๒๔๘๐ ซึ่งเดิมที่ชาวบ้านก่อนจะมาสร้างถิ่นฐานที่บ้านป่าคาชาวบ้านมีถิ่นกำเนิดเดิม ตั้งอยู่ที่หมู่บ้านคุ้ม ดอยอ่างขาง การประกอบอาชีพ คือ การปลูกข้าวไร่ ข้าวนา สาเหตุที่พากันมาอยู่ที่บ้านป่าคา เพราะที่บ้านคุ้ม ดอยอ่างขาง มีสภาพอากาศที่หนาวเย็นไม่เอื้ออำนวยในการปลูกข้าว จึงไม่สามารถที่จะทำการปลูกข้าวไร่ไว้บริโภคได้ ซึ่งชาวบ้านในหมู่บ้านส่วนมากได้พากันเดินเท้าข้ามภูเขาสูงจากบ้านคุ้ม ดอยอ่างขาง มาปลูกข้าวไร่ที่ป่าคา ระยะทางห่างกันถึงประมาณ ๕ กิโลเมตร เป็นหนทางที่ไกล จึงเกิดการอพยพย้ายถิ่นฐานมาจากดอยอ่างขาง แบ่งเป็น ๓ กลุ่ม กลุ่มที่ ๑ อยู่ที่บ้านป่าคา กลุ่มที่ ๒ อยู่ที่หลักสา (หัวน้ำห้วยงู) กลุ่มที่ ๓ อยู่ที่ห้วยแม่กะและ ต่อมาทั้งสองกลุ่มก็ย้ายมาอยู่กับกลุ่มที่ ๑ คือบ้านป่าคา เพราะจะได้ไม่ต้องเดินไปกลับจากอ่างขางกับป่าคาเพื่อปลูกข้าวไร่ มีกลุ่มของนายจะเสื่อย้ายจากบ้านคุ้มเข้ามาอยู่ที่บ้านป่าคา เป็นกลุ่มแรก มีบ้านเรือนประมาณ ๑๐ หลัง สมัยนั้นไม่มีผู้นำหรือผู้ใหญ่บ้าน แต่มีผู้นำทางศาสนาชนเผ่ามูเซอดำ (ลาหู่) และชาวบ้านก็อยู่รวมกันเป็นหมู่บ้านป่าคา สมัยก่อนบริเวณหมู่บ้านนี้มีห้วยคาขึ้นเป็นจำนวนมาก ชาวบ้านจึงนำมาใช้เป็นหลังคาบ้าน จึงได้ชื่อหมู่บ้านว่า “บ้านป่าคา” และพากันเรียกชื่อหมู่บ้านว่า บ้านป่าคา จนมาถึงปัจจุบันต่อมา เจ้าหน้าที่ของรัฐมาเก็บข้อมูลในหมู่บ้าน สร้างโรงเรียนให้กับเด็ก และเริ่มมีไฟฟ้าเข้ามา พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ ๙) เคยเสด็จมาหมู่บ้านป่าคา จากนั้นเจ้าหน้าที่ของรัฐ ก็เข้ามาแต่งตั้งผู้นำในหมู่บ้านตามกฎหมาย และหมู่บ้านป่าคาก็ค่อยๆพัฒนาไปตามลำดับ

ที่ตั้งหมู่บ้าน บ้านป่าคา หมู่ที่ ๑๑ ตำบลม่อนปิ่น อำเภอฝาง จังหวัดเชียงใหม่ ชาวบ้านส่วนใหญ่เป็นชนเผ่ามูเซอดำ (ลาหู่) เดิมบ้านป่าคา ทั้งที่ทำอะไรทำสวนและที่อยู่อาศัย ไม่มีสิทธิครอบครองพื้นที่ตามกฎหมาย เพราะเป็นพื้นที่อุทยานแห่งชาติ แต่ปัจจุบันทางกรมอุทยานแห่งชาติ

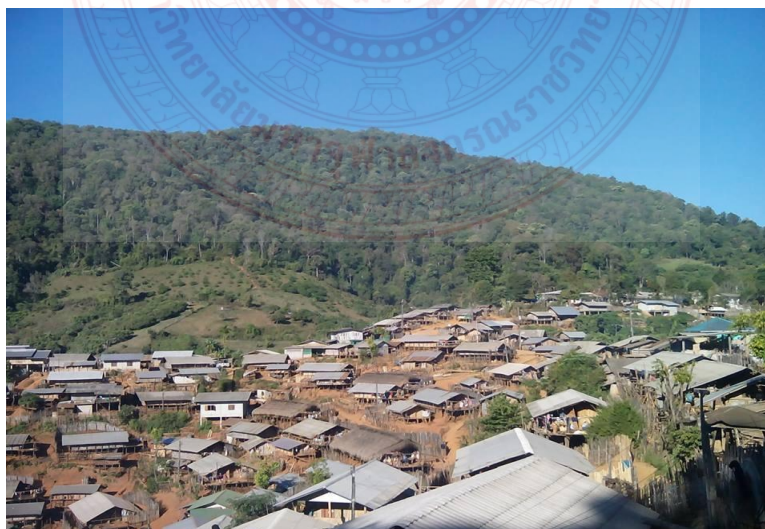
^{๑๒} สัมภาษณ์ พระมนตรี ปุณณกุศล (สภานานากุล), อาศรมพระธรรมจาริกบ้านแม่ฝางหลวง ตำบลศรีดงเย็น อำเภอไชยปราการ จังหวัดเชียงใหม่, ๓๐ กรกฎาคม ๒๕๖๑.

สัตว์ป่าและพันธุ์พืช ได้จำแนกพื้นที่ชุมชนบ้านป่าคาออกจากแผนที่อุทยานแห่งชาติแล้ว แต่ยังไม่มีการออกเอกสารสิทธิ์ที่ออกโดยราชการอย่างถูกต้องตามกฎหมายทั้งหมด ที่อยู่อาศัยทำไร่ทำสวนมี ๑,๙๔๘ ไร่”^{๑๓}

จากการสำรวจ พบว่า หมู่บ้านแห่งนี้มีอาณาเขตติดต่อ ทิศเหนือ ติดกับ บ้านม่วงชุม หมู่ที่ ๑๐ ตำบลม่อนปิ่น อำเภอฝาง จังหวัดเชียงใหม่ ทิศใต้ ติดกับ เขตป่าไม้อุทยานแห่งชาติดอยผ้าห่มปก ทิศตะวันออก ติดกับ บ้านห้วยงูใน หมู่ที่ ๕ ตำบลสันทราย อำเภอฝาง จังหวัดเชียงใหม่ ทิศตะวันตก ติดกับ บ้านขอบด้ง หมู่ที่ ๑๔ ตำบลม่อนปิ่น อำเภอฝาง จังหวัดเชียงใหม่

สภาพภูมิประเทศ พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นภูเขา ป่าไม้ และพื้นที่ระหว่างภูเขา มีลำน้ำห้วยงูและลำห้วยแม่เพอะ ไหลผ่าน หมู่บ้านมีน้ำใช้เพียงพอตลอดปี บ้านป่าคาเป็นหมู่บ้านที่อยู่เชิงเขาซึ่งเป็นต้นน้ำห้วยงูและห้วยแม่เพอะ ซึ่งทั้ง ๒ ลำห้วย ทำให้ป่าและน้ำมีความสมบูรณ์ แต่สำหรับพื้นที่ทำการเกษตรนั้นจะมีไม่มากนัก เนื่องจากเป็นพื้นที่เชิงเขา และติดกับอุทยานแห่งชาติดอยผ้าห่มปก ตั้งอยู่ในภูมิประเทศที่เป็นภูเขาสูงจากระดับน้ำทะเล ๙๖๐ เมตร พิกัด NC ๑๐๑๐๑๓ มีภูเขาล้อมรอบ

สภาพภูมิอากาศ สภาพภูมิอากาศโดยทั่วไป มีอุณหภูมิเฉลี่ยตลอดทั้งปีประมาณ ๒๕.๔ องศาเซลเซียส อุณหภูมิสูงสุด อยู่ในเดือนเมษายน ประมาณ ๓๙.๑ องศาเซลเซียส และฝนตกชุกระหว่างเดือนพฤษภาคม - เดือนกันยายน ปริมาณน้ำฝนเฉลี่ยทั้งปี ประมาณ ๑,๑๘๓.๕ มิลลิเมตร มีอากาศหนาวเย็นในช่วงเดือนพฤศจิกายน - เดือนกุมภาพันธ์ อุณหภูมิเฉลี่ย ๑๔-๑๙ องศาเซลเซียส สำหรับในช่วงฤดูร้อนอุณหภูมิเฉลี่ย ประมาณ ๒๔ องศาเซลเซียส (ที่มา:แหล่งข้อมูลอุทยานแห่งชาติดอยผ้าห่มปก)

ภาพที่ ๔.๑๐ หมู่บ้านป่าคา ตำบลม่อนปิ่น อำเภอฝาง จังหวัดเชียงใหม่

การคมนาคม เส้นทางติดต่อกับหมู่บ้านใกล้เคียงนั้นมี ถนนลาดยางระยะทาง ๕ กิโลเมตร ๑ สาย ตั้งแต่หมู่บ้านสวนชาถึงบ้านป่าคา สร้างโดยทหารพัฒนาการเคลื่อนที่ เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๕๐ เพื่อ

^{๑๓} สัมภาษณ์ นายจระต่อ พัฒนาพฤกษาศิริ, ผู้ใหญ่บ้าน บ้านป่าคา ตำบลม่อนปิ่น อำเภอฝาง จังหวัดเชียงใหม่, ๑๐ สิงหาคม ๒๕๖๑.

รับเสด็จสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จทรงงานบ้านป่าคา ปัจจุบันใช้งานได้ตลอดปีถนนในหมู่บ้านป่าคา ทางองค์การบริหารส่วนตำบลม่อนปิ่น ได้เข้ามาสร้างถนนคอนกรีตเสริมเหล็กหลายเส้นทางในหมู่บ้าน ทำให้ในหมู่บ้านป่าคา มีเส้นทางคมนาคม ที่ใช้สัญจรไปมาหลายเส้นทางเชื่อมโยงกัน สำหรับชาวบ้านบ้านป่าคาในการเดินทางก็มีบางเส้นทางที่เป็นดิน ถนนบางสายของบ้านป่าคาที่เป็นคอนกรีตมีบางที่ที่เกิดการชำรุดเป็นร่องเป็นหลุม ทำให้การสัญจรไปมาลำบากในการขับรถ ต้องมีความระมัดระวังในการขับขี่ เพื่อป้องกันอุบัติเหตุที่อาจเกิดขึ้น ส่วนที่ชำรุดบางที่ก็มีเจ้าหน้าที่จากหน่วยงานพยายามเข้ามาซ่อมแซม รถยนต์โดยสารประจำทางที่วิ่งปัจจุบันไม่มี บ้านป่าคา ห่างจากที่ว่าการอำเภอฝางประมาณ ๑๕ กิโลเมตร ระยะทางจากหมู่บ้านถึงตัวเมืองจังหวัดเชียงใหม่ ๑๖๘ กิโลเมตร ใช้เวลาในการเดินทางประมาณ ๓ ชั่วโมง ๓๐ นาที

สภาพทางสังคม หมู่บ้านป่าคา มีประชากรส่วนใหญ่เป็นชาวเขาเผ่ามูเซอดำ (ลาหู่) และมีชนเผ่าอื่นที่ได้เข้ามาอาศัยในหมู่บ้าน บางคนเข้ามาอยู่เพราะแต่งงานกับคนในหมู่บ้านป่าคา บางคนก็เข้ามาอยู่เพราะย้ายถิ่นฐานจากหมู่บ้านอื่นมาสร้างบ้านในหมู่บ้านป่าคา ซึ่งชนเผ่าอื่นที่เข้ามาอยู่จะมีจำนวนน้อยกว่าชนเผ่ามูเซอดำ (ลาหู่) เช่น อีโก้ (อาข่า) ปะหล่อง (ดาละอั้ง) คนเมือง จีนฮ่อ มูเซอแดง (ลาหู่)

สาธารณูปโภคที่มีอยู่ในหมู่บ้าน คือ ประปาภูเขา การไฟฟ้าส่วนภูมิภาค

ข้อมูลประชากร จำนวนครัวเรือน ๑๐๖ หลังคาเรือน ชาย จำนวน ๒๘๙ คน หญิง จำนวน ๓๔๗ คน ประชากรรวมจำนวน ๖๓๖ คน ผู้สูงอายุ ๗๗ คน คนพิการ ๘ คน จำแนกประชากรตามการนับถือศาสนา ศาสนาพุทธ ๒๐ คน ศาสนาคริสต์ ๓๓ คน นับถือผีบรรพบุรุษ ๕๘๓ คน รวม ๖๓๖ คน

สภาพทั่วไปทางทรัพยากร อ่างน้ำ ๖ อ่าง โรงเรียน ๑ แห่ง อาศรม ๑ แห่ง โบสถ์ ๑ แห่ง หอกระจายข่าว ๑ แห่ง โรงสีข้าว ๒ แห่ง ร้านค้าขายของชำ ๒ แห่ง ศาลาประชาคม ๑ แห่ง

นายจะหา จำรัสศิริไพร กล่าวไว้ว่า “ระบบเครือญาติของชาวบ้านป่าคานั้น ส่วนใหญ่จะเป็นชาวเขา เผ่ามูเซอดำ (ลาหู่) แต่งงานกับคนชนเผ่าเดียวกันเป็นส่วนมาก จะมีบางหลังในส่วนน้อยที่จะแต่งงานกับชนเผ่าอื่นและคนต่างถิ่น คนในหมู่บ้านส่วนใหญ่จะเป็นพี่น้องกัน มูเซอดำ (ลาหู่) บ้านป่าคานิยมอยู่กันแบบครอบครัวขยาย บ้านหนึ่งหลังอยู่กันหลายคน บางหลังมีสมาชิกในครัวเรือนสิบกว่าคน ผู้ชายจะเป็นบุตรเขยมาอยู่บ้านฝ่ายหญิง มีส่วนน้อยเมื่อบุตรหลานแต่งงานแล้วอาจจะแยกตัวไปอยู่เป็นครอบครัวเดี่ยว แต่จะตั้งบ้านเรือนอาศัยอยู่ใกล้กับบ้านของบิดามารดา ในระหว่างเครือญาติกันบุตรหลานจะให้ความเคารพนับถือผู้อาวุโสกว่า มีการไปมาหาสู่กัน

การเกี่ยวพาราฮี วัลย์รุ่นหนุ่มสาวจะไปจับกันนอกบ้าน ตามสถานที่ท่องเที่ยวต่างๆ บางครั้งก็มาเจอกันช่วงเทศกาลประเพณีทานวอ เดือนกุมภาพันธ์ ซึ่งเป็นงานปีใหม่ของชนเผ่ามูเซอดำ (ลาหู่) มีการทำบุญ การดำปุ๊ก ช่วงเดือนกุมภาพันธ์ และทานข้าวใหม่ช่วงเดือนกันยายน ปัจจุบันการเกี่ยวพาราฮีกันแบบสมัยก่อนก็ยังคงมีอยู่ แต่ก็มีความแตกต่างเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมบางส่วน เพราะเทคโนโลยีได้เข้ามามีบทบาทต่อวัลย์รุ่น ปัจจุบันติดต่อกันผ่านทางโทรศัพท์ ทางเฟสบุ๊ค ทางไลน์ ตามค่านิยมสมัยใหม่ที่มีอิทธิพลต่อวัลย์รุ่นที่เกี่ยวพาราฮีกัน

การแต่งงาน การเริ่มพิธีการแต่งงาน ทางฝ่ายชายจะเป็นฝ่ายไปสู่ขอก่อน แล้วฝ่ายหญิงยินยอม หรือยอมรับ เป็นการเสร็จพิธีสู่ขอ ทางฝ่ายเจ้าบ่าวก็นัดวันคืนที่มาทำพิธีแต่งงานอีกที แล้วฝ่ายเจ้าบ่าวกลับไปหาส่งของที่จะไปตามนัดการไว้ ทางฝ่ายเจ้าบ่าวต้องเตรียมข้าวของ เช่น ทางเจ้าบ่าวก่อนอื่นหาไก่ ๒ ตัว และค่าหมั้น การจัดงานก็แล้วแต่ฐานะ ต้องมีพ่อสื่อฝ่ายเจ้าบ่าวเป็นตัวแทนบิดามารดา ทางฝ่ายเจ้าบ่าวต้องรับคำสั่งจากบิดามารดา ไปพูดคุยให้กับฝ่ายเจ้าสาว และฝ่ายเจ้าสาวก็มีพ่อสื่อแม่สื่อเช่นเดียวกัน ที่จะพูดคุยต่อลงกัน ในคืนที่เข้าทำพิธีแต่งงาน จะมีแก้วน้ำที่จะใส่น้ำ ๑ ใบ และมีเชือกที่จะผูกข้อมืออีก ๒ เส้น มีสิ่งนี้แล้วปู่จ้องก็จะสอนเรื่องการครองเรือน เช่น อย่าทะเลาะกัน ผู้ใหญ่เฝ้าอย่าบ่นต้องทำ เป็นต้น และกล่าวคำอวยพรให้ทั้งสอง เสร็จแล้วปู่จ้องก็เอาน้ำให้ทั้งเจ้าบ่าวเจ้าสาว ต้มน้ำในแก้ว แต่ต้องต้ม ไม่ให้ย่อยออกจากปาก ต้องตักน้ำเข้าบ้านด้วยกันทั้งสองฝ่าย เริ่มที่บ้านฝ่ายหญิงก่อน แล้วไป ตักน้ำเข้าบ้านฝ่ายชาย (ถ้าอยู่ในหมู่บ้านเดียวกัน) หลังจากตักน้ำเสร็จแล้วต้องไปตัดพินคนละหนึ่งตะกร้า เจ้าบ่าวก็นำไปให้ฝ่ายเจ้าสาว เจ้าสาวก็จะนำพินไปให้ทางฝ่ายเจ้าบ่าวเหมือนกัน (นี้หมายถึงอยู่หมู่บ้านเดียวกัน) แต่ถ้าอยู่คนละหมู่บ้านคนละที่ จะแต่งงานต้องไปที่หมู่บ้านฝ่ายเจ้าสาว เขาก็ตื่นมาไปตักน้ำเข้าบ้านฝ่ายเจ้าสาว จะไม่เหมือนแต่งในหมู่บ้านเดียวกัน พินก็เช่นเดียวกัน หลังจากทำพิธีแต่งงานแล้วยังไม่เสร็จ ยังมีกรทานเลี้ยง มูเซอดำ(ลาหู่ณะ) เรียกว่า แคะจะเว) ฝ่ายเจ้าบ่าวจ่ายค่าผีให้ปู่จ้องทำพิธี ๖๐๐ บาท และเสียค่าสุรา เครื่องดื่มต่างๆ ฝ่ายเจ้าสาวต้องฆ่าสุกร ๑ ตัว (ถ้าอยู่หมู่บ้านเดียวกัน) ถ้าฝ่ายเจ้าบ่าวเป็นคนบ้านอื่น จ่ายค่าผี ๑,๐๐๐ บาท สุกร ๑ ตัว

การหย่าร้าง การหย่าเป็นเรื่องที่ธรรมดาของมูเซอดำ (ลาหู่ณะ) และการจะหย่าร้างเลิกรากันก็มีหลายลักษณะหลากหลายรูปแบบ เช่น หากบิดามารดาผู้หญิงรู้สึกว่าจะบุตรเขยพูดกันไม่รู้เรื่อง ก็อาจจะบังคับให้บุตรสาวเล็ก ให้บุตรสาวไปอยู่ที่อื่น กรณีอย่างนี้ถ้ามีสิ่งของมากเท่าไรก็ต้องให้ทางฝ่ายผู้ชาย ส่วนผู้หญิงไม่สิทธิ์ที่จะได้เพราะทางฝ่ายผู้หญิงขอเล็กเอง ถ้ากรณีนี้มีบุตรแล้ว สามีกับภรรยาทั้งสองฝ่ายยินยอมจะหย่ากันแล้ว สิ่งของก็ต้องแบ่งเป็นสามส่วน เท่าๆกัน หนึ่งเพื่อบุตรสองสามสามีและภรรยา จากนั้นต่างคนต่างไปแล้ว ส่วนบุตรนี้ใครจะดูแลก็ได้ การหย่ากันจะไปหย่ากันที่บ้านผู้ใหญ่บ้าน ดังนี้ ถ้าชายเป็นฝ่ายขอหย่า ก็เอาเงินไปให้ที่บ้านผู้ใหญ่บ้าน ๕๐๐ บาท ถ้าฝ่ายหญิงมารับเงินก็ถือว่าหย่ากันแล้ว ถ้าหญิงเป็นฝ่ายขอหย่า ก็เอาเงินไปให้ที่บ้านผู้ใหญ่บ้าน ๕๐๐ บาท ถ้าฝ่ายชายมารับเงินก็ถือว่าหย่ากันแล้ว ถ้าเป็นคนต่างหมู่บ้าน ๑,๐๐๐ บาท

งานศพ ถ้าเป็นผู้สูงอายุเสียชีวิต จะนำศพไว้ ๒ วัน ๑ คืน เลี้ยงสุกร ๒ ตัว ส่วนวัยอื่นหนุ่มสาวจะมีการนำศพไว้ ๑ วัน เลี้ยงไก่ ๒ ตัว มีสัปปะหรือทำพิธี (ปัจจุบันสัปปะหรือชื่อ จะเปอ) มีคาถาของเขาในการสวดทำพิธี ศพก็จะเอาผ้าห่มคลุมมัดติดไม้ซาง ๒ อัน ชาวบ้านก็จะมาร่วมงานแล้วมีคนช่วยกันแบกศพไปที่ป่าช้า ซึ่งชาวบ้านบอกว่าป่าช้าอยู่ค่อนข้างไกล มีทั้งการเผาและการฝังแล้วแต่ทางเจ้าภาพ บางคนบอกว่าคนที่มีเงินเขาจะเผา ส่วนคนที่ไม่ค่อยมีเงินจะฝัง ถ้าฝังก็จะช่วยกันขุดหลุมเอาศพฝัง ส่วนถ้าเผาต้องช่วยกันหาฟืนเอามากอง เอาศพวางข้างบนแล้วเผา จะมีคนคอยเฝ้าในการเผา เผาจนไม่เหลืออะไรเลย เผาให้ไหม้หมด

สภาพทางวัฒนธรรมประเพณี บ้านป่าคา มีกลุ่มชนเผ่าที่อาศัยในพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นชนเผ่ามูเซอดำ (ลาหู่ณะ) ชาวบ้าน ส่วนใหญ่นับถือผีบรรพบุรุษและมีผู้ทำพิธีกรรมที่เรียกว่า “ปู่จ้อง” ทำให้มีวัฒนธรรมประเพณี ความเชื่อถือ พิธีกรรม เป็นเอกลักษณ์ โดยชนเผ่ามูเซอดำ (ลาหู่ณะ) ยังคง

อนุรักษ์ สืบทอดวัฒนธรรมประเพณี วิถีชีวิตของตนเองมาจนถึงปัจจุบัน เช่น การใช้ภาษา การแต่งกาย เครื่องมือทำมาหากาน เป็นต้น มีการช่วยเหลือเอื้ออาทรซึ่งกันและกัน แม้ว่าปัจจุบันจะได้รับอิทธิพลค่านิยมสมัยใหม่ที่มีส่วนในการดำเนินชีวิตทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงไปบ้าง แต่พิธีกรรมดั้งเดิมก็ยังคงมี พิธีกรรมต่างๆ ของหมู่บ้านป่าคา

ประเพณีฉลองปีใหม่ (เขาะเจ้าเว) มีความหมายในภาษาไทย แปลว่า ปีใหม่การทานวอ เป็นพิธีฉลองปีใหม่ของมุเซอดำ(ลาหู่ณะ) ไม่มีกำหนดการเฉพาะเจาะจงที่แน่นอน จะเลือกเอาเวลาที่สมาชิกส่วนใหญ่อยู่ และเสร็จสิ้นภารกิจการทำงานทำไร่ ทำสวน จากการเก็บเกี่ยวพืชผล จะอยู่ช่วงเดือนกุมภาพันธ์ ของแต่ละปี อีกทั้งทุกหมู่บ้านที่เป็นชนเผ่ามุเซอดำ (ลาหู่ณะ) ก็ไม่จำเป็นต้องจัดฉลองปีใหม่พร้อมกัน เพราะแต่ละหมู่บ้านจะมีความพร้อมไม่ตรงกัน เมื่อถึงช่วงฉลองปีใหม่ สมาชิกของหมู่บ้านที่ไปทำงานอยู่ห่างไกล จะเดินทางกลับมาร่วมงานฉลองปีใหม่ มีการฆ่าสุกรดำ เพื่อนำเนื้อสุกรและหัวสุกร สั่งเวตต่อเทพเจ้าอ้อซา มุเซอดำ (ลาหู่ณะ) นับถือมาก ต่อจากนั้น ก็จะนำเนื้อสุกรมาปรุงเป็นอาหาร เลี้ยงกันอย่างสมบูรณ ในเทศกาลปีใหม่นี้ มุเซอดำ (ลาหู่ณะ) จะนำข้าวเหนียวหนึ่งมาตำเสร็จแล้วก็จะปั้นเป็นก้อนกลม เรียกว่า ข้าวปึก จะนำไปใช้เป็นเครื่องถวายต่อเทพเจ้าอ้อซา

ปัจจุบัน พบว่า มุเซอดำ (ลาหู่ณะ) ยังจัดฉลองปีใหม่เป็นสองช่วง คือ เขาะหลวง และเขาะน้อย เหมือนสมัยก่อน แต่ทั้งชายและหญิงจะเข้าร่วมฉลองปีใหม่เป็นสองช่วงด้วยกัน ทั้งนี้เป็นเพราะพวกผู้ชายและผู้หญิงต่างทำงานอยู่ใกล้กัน ซึ่งสามารถทราบข่าววันเริ่มฉลองปีใหม่ของหมู่บ้าน และชวนกันมาร่วมฉลองเทศกาลปีใหม่พร้อมกันได้ โดยช่วงแรกปีใหม่จะมีความสุขสนุกสนาน แต่ละคนมีความกระตือรือร้นที่จะเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ มีการเต้นจะคีที่ลานเต้นจะคี ช่วงหลังแต่ละคนเริ่มเหนื่อยล้าลง คนร่วมงานอาจจะน้อยลงไป เทศกาลฉลองปีใหม่นี้ จะมีการจุดเทียนขี้ผึ้งสวดอ้อนวอนเทพเจ้า ที่นับถือ เพื่อให้เกิดความสงบสุขพร้อมทั้งความอุดมสมบูรณ์แก่สมาชิกในแต่ละครอบครัวของชุมชน และถ้ามีมุเซอดำ (ลาหู่ณะ) หมู่บ้านใกล้เคียงกันจัดงานพร้อมกัน มุเซอดำ (ลาหู่ณะ) จะมีพิธีหนึ่งที่เรียกว่า “ ออริ้เตตะเว ” คือการเดินทางไปเยือนหมู่บ้านอื่นพร้อมกับห่อเนื้อสุกร และเอาข้าวปึก (ข้าวเหนียวหนึ่งตำเป็นก้อน) ไปทำบุญเพื่อนบ้าน รดน้ำให้ผู้อาวุโส ทำการเดินร่ำรอบลานพิธีของหมู่บ้านนั้น ก่อนกลับมาหมู่บ้านตนและอีกไม่กี่วันเพื่อนบ้านก็มาที่หมู่บ้าน ก็จะยกขบวนกันมาประกอบพิธี “ออริ้เตตะเว” เป็นการตอบแทนเช่นกัน ทำพิธีได้ต้นวอ เมื่อใกล้จะเสร็จงานปีใหม่จะต้อง เช่นไหว้ต้นวอ และอ้อซา ว่าบรรดาเผ่ามุเซอดำ (ลาหู่ณะ) ก็จะขอบุญจากเทพเจ้า ขอคุ้มครองหมู่บ้านให้เป็นสุข ให้มีสุขภาพอนามัยที่แข็งแรงตลอดปี ปลูกข้าวขอให้ข้าวงาม

ประเพณีทานข้าวใหม่ (จะเซ้าจะ) ประเพณีทานข้าวใหม่ (จะเซ้าจะ) มีในช่วงเดือนกันยายน เป็นการทำบุญที่มีการสืบทอดกันมาอย่างยาวนานของมุเซอดำ (ลาหู่ณะ) สิ่งของที่ต้องเตรียมทำบุญ จะมีการเตรียม ๒ ชุด ชุดที่ ๑ นำไปทำบุญที่บ้านปู่จ้องเพื่อร่วมทำพิธี ชุดที่ ๒ ทำบุญที่บ้านของตัวเอง สิ่งที่ต้องเตรียมทำบุญ คือ แดงกวา ฟักทอง ข้าวโพด รวงข้าว นำใส่ภาชนะ ถ้ำ ทำบุญที่บ้านก็จะมีผู้สูงอายุเป็นคนทำ

ประเพณีวันศีล วันศีลของชาวมุเซอดำ(ลาหู่ณะ) จะตรงกับวันขึ้น ๑๕ ค่ำ และแรม ๑๕ ค่ำ แต่วันศีลในช่วง ปีใหม่จะตรงกับวันสามของปีใหม่ จะต้องงดการรับประทานเนื้อสัตว์ การฆ่าสัตว์ การดื่มสุรา ในวันศีล พวกเขามีความเชื่อว่าเป็นวันพักผ่อนของพวกเขา ตอนเย็นของวันศีลจะมีพิธีรดน้ำ

คำหัวผู้เฒ่าผู้แก่แล้วมีการให้พรทุกคน ดิๆค่าคั้น จะมีการประกอบพิธีในหอแห่ (โบสถ์) แล้ว
เต็นรำตีกลองและเป่าแคนกันอย่างสนุกสนานต่อหน้าต้นวอ”^{๑๔}

นายจะต่อ พัฒนาพฤษาศรี กล่าวว่า “ชุมชนในแต่ละพื้นที่แต่ละแห่งวิถีการดำรงชีวิต และ
ความเชื่อที่แตกต่างกันไป เพราะมาจากการสืบทอดจากบรรพบุรุษที่ไม่เหมือนกัน การกระทำใดๆ ใน
ความเชื่อที่ในที่ต่างๆ หรือที่เรียกว่า พิธีกรรม เพื่อที่จะให้ชาวบ้านได้มีการจัดการทำพิธีกรรมทาง
ความเชื่อ โดยเฉพาะพิธีกรรมในวันศีล มูเซอดำ(ลาหู่) ถือว่าเป็นพิธีกรรมอย่างหนึ่งที่สำคัญที่ผู้เฒ่า
ผู้แก่ หยุดงานเพื่อที่จะทำบุญรับศีล และไปประกอบพิธีกรรมที่จัดเตรียม น้ำ เทียน เข้าไปในหอแห่
เพื่อบูชาสักการะตามความเชื่อมูเซอดำ(ลาหู่) ชาวบ้านจะหยุดงานทำอะไร ทำนา ทำสวน และ
พักผ่อนอยู่ที่บ้าน เพื่อจะทำพิธีกรรมที่ หอแห่ในวันศีลตอนเย็น นำน้ำมาเพื่อล้างมือ ให้แก่ผู้เฒ่าผู้
แก่ และผู้นำศาสนา การรดน้ำล้างมือนั้น ชาวบ้านถือว่าเป็นการล้างบาปไปในตัว เพื่อเป็นการล้าง
บาปในสิ่งต่างๆ ที่มีได้ทำลงไป และก็มีการเต็นรำในหอแห่กันอย่างสนุกสนาน

ประเพณีการทำบุญสะเดาะเคราะห์ ในการทำบุญสะเดาะเคราะห์ เมื่อมูเซอดำ(ลาหู่) จะ
ได้รับเคราะห์ หรือมีการเจ็บป่วย ไม่สบายกายและใจ ก็จะได้จัดเตรียมสิ่งของเพื่อไปให้ผู้เฒ่าผู้
ทำพิธี ซึ่งมูเซอดำ(ลาหู่) เรียกว่า คือตาเตเว โดยเครื่องมือเหล่านี้ จะมีผู้บอกวิธีการทำ คือ ล่าช่อ
ซึ่งเป็นผู้เชี่ยวชาญเครื่องมือในการประกอบพิธีกรรม เพื่อนำไปให้ผู้เฒ่าผู้ทำพิธี เพื่อสวดขอพร
ให้หายจาก เคราะห์ร้ายต่างๆหรือเคราะห์ที่จะมาถึง นอกจากนี้ยังมีสิ่งของที่จะต้องเตรียมเพื่อนำไป
ประกอบทำพิธีกรรม ได้แก่ เทียน ถือว่าให้นำไปจุดเพื่อแสงสว่างในการประกอบพิธีกรรม สำลีหรือ
ฝ้าย สำลีต้องเป็นสีขาว มูเซอดำ(ลาหู่) ถือว่าสำลีหรือฝ้ายนี้ จะไปรับคำพูดที่เคียดแค้นไม่ตี หรือพูดให้
ร้ายแก่ผู้อื่น ฝ้ายขาว เพื่อความสะอาดและความบริสุทธิ์ ฝ้ายจึงต้องเป็นฝ้ายสีขาว น้ำ เพื่อนำไปล้างมือ
ผู้นำศาสนา ด้าย การทำพิธีจะต้องเป็นด้ายขาวเหมือนกัน สำหรับด้ายนี้ เมื่อทำพิธีเสร็จก็เอาผูกข้อมือ
หรือห้อยคอ เพื่อป้องกันอันตรายสิ่งต่างๆเหล่านี้ทั้งหมด จะเห็นได้ว่าอุปกรณ์ที่นำไปประกอบกับ
เครื่องมือ ในการประกอบพิธีกรรมนั้นจะต้องเป็นสีขาว มูเซอดำ(ลาหู่) หรือแม้แต่ศาสนาใดก็ตาม
จะใช้สีขาวเป็นสื่อ

ในการประกอบพิธีกรรม ถือว่าเป็นสื่อแห่งความบริสุทธิ์และถือว่าเป็นมงคลความเชื่อของ
มูเซอดำ(ลาหู่) มีความเชื่อเรื่องบาป บุญ คุณ โทษ ซึ่งมีความเหมือนกับศาสนาพุทธในประเทศไทย
แต่ต่างกันตรงที่การขอพรกับเทพเจ้า การทำพิธีและการปฏิบัติธรรม มูเซอดำ(ลาหู่) ทำให้ได้ทราบ
ถึงเกี่ยวกับความเชื่อและพิธีกรรมต่างๆ ถึงแม้ว่าพิธีกรรมของมูเซอดำ(ลาหู่) ใช้เวลาในการทำพิธี
ไม่นานนัก แต่ก็เชื่อว่ามีคามหมายต่อการดำรงชีวิตได้เป็นอย่างมาก

ประเพณีแซก้อ (ก่อทราย) ประเพณีแซก้อนี้ มีมาตั้งแต่สมัยบรรพบุรุษปฏิบัติมา และสืบทอด
ต่อกันมาจนถึงปัจจุบัน มูเซอดำ(ลาหู่) ที่นับถือพุทธและ ฝีบรพบุรุษ ซึ่งแซก้อ ตรงกับวันที่
๑๔ เมษายนของทุกปี และเป็นวันสงกรานต์ไทย มูเซอดำ(ลาหู่) จะมีประเพณีแซก้อ เป็นพระเพณี
ที่ปฏิบัติเพื่อเป็นการอุทิศส่วนกุศล ให้กับสิ่งที่ล่วงลับที่ทำได้แล้วในการประกอบอาชีพ ทำไร ทำนา
ทำสวน โดยที่ฆ่าสัตว์โดยตั้งใจหรือไม่ตั้งใจ เชื่อว่าทำพิธีกรรมแซก้อแล้ว จะทำให้ไม่มีบาป แล้วอาชีพ
การทำไร ทำสวน ผลผลิตจะได้ดี และชีวิตการเป็นอยู่เป็นสุข การเตรียมสิ่งของที่จะไปประกอบ

^{๑๔} สัมภาษณ์ นายจะหา จำรัสศรีไพร, ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน บ้านป่าคา ตำบลม่อนปิ่น อำเภอฝาง จังหวัด
เชียงใหม่, ๑๐ สิงหาคม ๒๕๖๑.

พิธีกรรมแขกก่อน แต่ชาวบ้านจะต้องจัดหาดอกไม้สวยๆ นำมาใส่กระบอกไม้ไผ่ เพื่อที่จะนำมาทำพิธีกรรม เช่น เตรียมเมล็ดพืชข้าว ข้าวโพด พริก เตรียมทราย เตรียมเทียนไขนี้ไปเก็บไว้ ณ จุดที่เคารพ

ชาวบ้านก็จะมาพร้อมกัน ณ จุดศูนย์รวมของหมู่บ้าน เพื่อที่จะช่วยกันทำพิธีกรรมแขกก่อน หรือทรายก่อน เตรียมขุดหลุมเล็กๆไว้ เพื่อที่จะใส่เสาดอกไม้ลง นำดอกไม้มาประดับจุดที่ทำพิธีกรรมแขกก่อน นำดอกไม้มาเพื่อที่จะประกอบพิธีกรรมให้สมบูรณ์แบบ นำสิ่งของเพาะปลุกมาไว้จุดที่ทำพิธีกรรม เช่น เมล็ดข้าว ข้าวโพด พริก ชาวบ้านจุดเทียนเพื่อจะประกอบพิธีขอขมาสัตว์ที่ตายไปในการทำไร่ ทำสวน ชาวบ้านทำเครื่องมืออุปกรณ์ในการประกอบพิธีกรรม สร้างเสร็จแล้วเริ่มทำพิธีกรรมขอขมา สิ่งต่างๆในการทำไร่ เช่น สัตว์

ทำพิธีกรรมจะต้องมีพ่อหมอ หรือผู้เฒ่าผู้แก่ในหมู่บ้านที่สามารถอ่านบทสวด เพื่ออุทิศส่วนกุศลขอขมาต่อสัตว์ต่างๆ ที่โดนฆ่าเสียชีวิตในการทำไร่ ทำสวนแล้ว สวดว่าขอให้ได้ผลผลิตสูง เจริญงอกงาม ออกเมล็ดเหมือนเมล็ดทราย และสวดว่าขอให้ชาวบ้านทุกหลังคาเรือนอยู่เย็นเป็นสุข หลังจากเสร็จพิธีกรรม ชาวบ้านเก็บเมล็ดพืชที่ทำพิธีกรรม จะนำมาไว้จุดที่ศักดิ์สิทธิ์ในบ้าน

สถานที่ประกอบพิธีกรรม หอแห่: มูเซอดำ (ลาหู่) จะมีสถานที่ประกอบพิธีกรรมที่เรียกว่า หอแห่ มีไว้เพื่อประกอบพิธีกรรมทางศาสนาของมูเซอดำ(ลาหู่) ที่นับถือผีบรรพบุรุษ วิญญาณ และเทพเจ้ากือซา จึงทำให้ไม่เหมือนกับศาสนาพุทธทั่วไปในประเทศไทย “หอแห่” เปรียบเสมือนโบสถ์หรือวัด ตามความเชื่อสถานที่ประกอบพิธีกรรมหรือหอแห่ของมูเซอดำ(ลาหู่) จะสร้างอยู่ที่สูงและใกล้ๆกับบ้านของผู้นำศาสนา สิ่งสำคัญในหอแห่ คือ โต๊ะบูชา หรือมูเซอดำ(ลาหู่) เรียกว่า “กะปะแต” เป็นที่สำหรับเทพเจ้า (กือซา) ลงมาประทับ และเป็นสื่อสารกับผู้นำศาสนา ถือว่าเป็นที่สำคัญที่สุดในศาสนสถาน นักเทพเจ้าจะมี ๒ ตัว คู่กัน มีตัวผู้และตัวเมีย มูเซอดำ(ลาหู่) เรียกตัวผู้ว่า นานะบุจแง และตัวเมียเรียกว่า นะสิจแง เขาจะเชื่อกันว่า เป็นนกของพระเจ้าที่จะนำพาขวัญของผู้เสียชีวิตกลับคืนมาสู่ร่างกาย นกไม้ ๒ ตัวนี้ จะอยู่คู่กับบ่อน้ำทิพย์ เรียกว่า ลิเต ซึ่งผู้นำศาสนาจะคอยเติมน้ำทุกวัน วันศีลโดยแต่ละเดือนจะมีวันศีลอยู่ ๒ วัน คือ วันแรมและขึ้น ๑๕ คำของทุกเดือนจะถือวันศีล ดังนั้นมูเซอดำ(ลาหู่)ก็หยุดทำงานเพื่อถือศีล และได้มีการจัดเตรียมเครื่องบูชา ที่จะนำไปทำบุญที่หอแห่ เพื่อทำพิธีกรรมทางศาสนา จากนั้นก็มีการเดิน “ปอยแตแเว” หรือ “จะคี” กัน อย่างสนุกสนาน ถือกันว่าถ้าเดินมากก็จะได้บุญมาก”^{๑๕}

จากการสังเกตการณ์ พบว่า ลักษณะที่อยู่อาศัย หมู่บ้านปามูเซอดำ (ลาหู่) สร้างบ้านกันในช่วงเดือนมกราคม ชาวบ้านมาช่วยกันสร้างบ้านโดยไม่มีค่าแรง แต่เจ้าของบ้านจะเลี้ยงอาหาร การสร้างบ้านส่วนใหญ่จะเป็นบ้านที่สร้างด้วยไม้ไผ่ แบบดั้งเดิมหลังคามุงด้วยคา ปัจจุบันหลังคาบ้านเปลี่ยนจากการมุงคาเป็นหลังคามุงกระเบื้อง บางหลังมุงด้วยสังกะสี เพราะวัสดุหรือหญ้าคาหายากขึ้น พื้นที่ที่มีคาก็จะไกล ทำให้มีการเปลี่ยนแปลง ลักษณะบ้านจะเป็นบ้านไม้ไผ่ยกพื้นสูง เพราะการสร้างบ้านไม่ได้สร้างด้วยพื้นที่เรียบเสมอกันแต่จะเป็นเนินเขา บ้านที่หลังคามุงด้วยคาก็จะเป็นบ้านของปู่จอง ผู้นำด้านความเชื่อของมูเซอดำ (ลาหู่)ที่นับถือผีบรรพบุรุษ บ้านอื่นส่วนใหญ่ในบ้านจะมีประตูสองบาน จะมีส่วนน้อยที่มีหนึ่งบานเพราะเป็นบ้านที่แยกมาอยู่เป็นครอบครัวเดี่ยว บ้านปู่จองจะมีประตูไม้ สามบาน เพราะเป็นบ้านที่ใช้ทำพิธีกรรมของชาวบ้านที่นับถือผีบรรพบุรุษ ในหมู่บ้านส่วน

^{๑๕} สัมภาษณ์ นายจอต พัฒนาศาสตร์, ผู้ใหญ่บ้าน บ้านป่าคา ตำบลม่อนปิ่น อำเภอฝาง จังหวัดเชียงใหม่, ๑๐ สิงหาคม ๒๕๖๑.

ใหญ่จะสร้างด้วยไม้ไผ่ จะมีไม้ที่หลังคาเรือนที่เริ่มเปลี่ยนแปลงเป็นบ้านปูน บ้านแบบดั้งเดิมไม่มี หน้าต่าง แต่ปัจจุบันบ้านแบบสมัยใหม่มีหน้าต่างเป็นบางหลัง

วัสดุที่ใช้สร้างบ้าน เสาบ้านเดิมในอดีตจะสร้างบ้าน โดยเลือกวัสดุที่นำมาใช้ทำเสาบ้าน เป็นไม้เนื้อแข็ง ทนต่อการ ใช้งานได้อย่างดี ปัจจุบันก็ยังคงมีการใช้ไม้ทำเสาบ้าน แต่จะมีบางหลังที่เป็นเสาปูน หลังคาบ้านเดิมส่วนใหญ่จะใช้หญ้าคา นำมาสร้างเป็นหลังคาบ้าน ปัจจุบันได้มีการเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม เพราะวัสดุเริ่มหายากและอยู่ไกล และด้วยอิทธิพลสมัยใหม่และความมั่นคง จึงได้มีการเปลี่ยนแปลงหลังคาจากเดิมเป็นหลังคามุงกระเบื้อง และสังกะสี จะมีแต่บ้านปูจองและรองปูจองที่ยังคงเป็นบ้านแบบดั้งเดิม หลังคามุงด้วยคา พื้นบ้านและตัวบ้าน พื้นบ้านและตัวบ้านทั้งดั้งเดิม และสมัยใหม่ยังคงเดิม คือใช้ไม้ไผ่ในการสร้างโดย มูเซอดำ (ลาหู่) ก็จะมีวิธีการเลือกไม้ในการนำมาสร้างบ้านที่ใช้กันมาอย่างยาวนาน ตัวบ้านมีบางหลังมีการสานกันเพื่อความแน่นหนา บางหลังก็จะตีตรงๆ เป็นตัวบ้าน ประตูบ้านในส่วนของประตูบ้านนั้น ส่วนใหญ่ก็ยังใช้ไม้ไผ่ในการทำ ลักษณะทั่วไปภายในบ้านก็จะมีบางสิ่งที่ยังคงเดิมและบางหลังก็จะมีการเปลี่ยนแปลงกันไปตามยุคสมัย และตามฐานะของเจ้าของบ้าน ถ้าเป็นบ้านแบบดั้งเดิม ในบ้านจะเป็นห้องรวม คือ ห้องครัว ห้องนอน ห้องรับแขก ก็จะเป็นที่เดียวกัน ในบ้านไม่มีการกั้นห้อง ห้องน้ำก็จะมีบางบ้าน ส่วนบ้านที่ไม่มีก็จะมีใช้ของเพื่อนบ้านเพราะบางหลังไม่มีพื้นที่ในการสร้าง ลักษณะโดยทั่วไปก็ค่อยๆ มีการพัฒนาและเปลี่ยนแปลง

ภาษาพูด ภาษาเขียน ในหมู่บ้านป่าคานั้นเป็นมูเซอดำ (ลาหู่) ซึ่งมูเซอดำ (ลาหู่) เป็นชนเผ่าที่มีภาษาพูด แต่ไม่มีภาษาเขียนเป็นของตัวเอง

การตั้งชื่อ ผู้หญิงส่วนใหญ่จะมีคำนำหน้าว่า “ นานา ” เช่น นานาฟิ นานาแส นานาคะ นานาแล นานาเกียง นานาปู นาคือ นานาจา นานาปี นานาหล่า นานาถ่อ นานาซี นานาฮู่ เป็นต้น ผู้ชายส่วนใหญ่จะมีคำนำหน้าว่า “ จะ ” เช่น จะก่า จะหา จะเหมาะ จะแล จะอ้อ จะดู จะพะ จะเป จะกอ จะคือ จะหว่า จะแส จะต่อ จะเปอ จะอ๊ เป็นต้น

การแต่งกาย ชุดสีดำ เรียกว่า พะโทเต หรือ พะทอเต ชุดลายดอก เรียกว่า ฝ้ายลาย สีดำจะเป็นแบบดั้งเดิมส่วนใหญ่ผู้สูงอายุจะนิยมใส่สีดำ และเด็กนักเรียนที่แต่งชุดสีดำหรือ พะโทเตไปโรงเรียน ส่วนสมัยใหม่จะเป็นฝ้ายลายมีสีสันหลากหลายสีลายดอกไม้ เด็กและวัยรุ่นหนุ่มสาวนิยมใส่กันคนที่แต่งงานแล้วและไม่แต่งงานก็แต่งชุดไม่แตกต่างกัน ปัจจุบันก็เปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัยตามความชอบของแต่ละคน และอิทธิพลในสังคมทำให้การแต่งกายชุดชนเผ่าเริ่มหายไปบางส่วน โดยเฉพาะกลุ่มวัยรุ่นหนุ่มสาว แต่ก็ยังคงมีให้เห็น จะมีแต่งเต็มชุดตอนช่วงมีงานหรือเทศกาลต่างๆ เช่น ปีใหม่การทานวอ เป็นต้น

ภาพที่ ๔.๑๑ การประกอบอาชีพของชาวบ้านป่าคา

สภาพทางเศรษฐกิจ ชาวบ้านในชุมชนบ้านป่าคา เป็นหมู่บ้านที่อยู่ในระดับพหุมีพหุทาน ดำเนินชีวิตแบบพอเพียงเพราะปลูกข้าวทานเอง มีการทำไร่ทำนาปลูกพืชผัก เลี้ยงสัตว์ และได้รับการส่งเสริมอาชีพจากโครงการหลวงและดอยคำ พืชผลไม้ที่ปลูก เช่น ลิ้นจี่ สตอเบอร์รี่ ข้าวโพด เป็นต้น การเลี้ยงสัตว์ เช่น สุกร กระบือ ไก่ โครงการหลวงเข้ามาส่งเสริมอาชีพให้กับชาวบ้าน ดอยคำเข้ามารับซื้อผลผลิต ชาวบ้านมีรายรับจากการทำเกษตร ขายกำไลอิบูแค โม่บายกระดิ่ง รับจ้างทั่วไป การเลี้ยงสัตว์ เป็นต้น ส่วนการใช้จ่าย เช่น ด้านการเกษตรก็มีซื้อปุ๋ยยา ค่าอาหาร ค่าน้ำมันรถ ค่าไฟ ค่าขนมบุตร ค่าใช้จ่ายในครัวเรือน ค่าซื้อโม่บายกระดิ่ง เป็นต้น ชาวบ้านส่วนใหญ่มีหนี้สินจากกองทุนเงินล้าน ครัวเรือนละประมาณ ๒๐,๐๐๐ บาท ถ้าไม่มีการใช้คืน คนที่ค้าประกันได้ออกแทน ส่วนใหญ่ก็จะไม่มีปัญหาการใช้คืน การใช้ทรัพย์สินเพื่อบริการอำนวยความสะดวกในชีวิตประจำวัน เช่น โทรศัพท์ พัดลม ตู้เย็น รถยนต์ รถมอเตอร์ไซด์ จะมีแค่บางหลัง อาชีพหลักที่ชาวบ้านทำส่วนใหญ่เป็นงานเกษตร คือทำข้าวไร่เป็นหลัก อาชีพรอง คือปลูกลิ้นจี่ เลี้ยงกระบือ ทอผ้า เลี้ยงสุกร ขายกำไลอิบูแค ขายโม่บายกระดิ่ง รับจ้างทั่วไป เช่น คนหมู่บ้านอื่นมารับไปทำงานเก็บลิ้นจี่ตามช่วงฤดูกาล เป็นต้น

สภาพการศึกษา อนุบาล ๕๓ คน ประถมศึกษา ๑๒๒ คน มัธยมศึกษา ๕ คน ปริญญาตรี ๒ คน รวม ๑๘๒ คน

การปกครองเป็นทางการ ลำดับผู้ใหญ่บ้าน นายจะแส นายจะเมาะ นายจะแสน้อย แสนปะโงง นายจะหลู จำรัสคีรีไพร นายวิชัย คีรีชัย นายจะต่อ พัฒนาพฤษาศีรี (ผู้ใหญ่บ้านคนปัจจุบัน) ผู้นำไม่เป็นทางการ (เป็นไปตามประเพณี) ผู้นำด้านศาสนาความเชื่อ คือ ปู่จอง ชาวบ้านนับถือผีบรรพบุรุษ โดยเริ่มแรกจนถึงปัจจุบันมีปู่จองหรือผู้นำศาสนาจำนวน ๑๐ คน

นายจะต่อ พัฒนาพฤษาศีรี กล่าวว่า “กฎระเบียบข้อบังคับของหมู่บ้านป่าคา เป็นกฎระเบียบข้อตกลงที่ชาวบ้าน บ้านป่าคา ได้ตกลงกันไว้ว่าจะปฏิบัติตามที่ได้ลงความเห็นร่วมกันว่าจะไม่กระทำการผิดกฎระเบียบข้อบังคับ ถ้าผู้ใดกระทำความผิดให้กำหนดบทลงโทษ ดังนี้

๑. ยาเสพติด ผู้เสพ ผู้ใดทำการเสพยาเสพติด ให้ทำการว่ากล่าวตักเตือนโดยประชาคมหมู่บ้านและทำการส่งบำบัดรักษาการติดยาเสพติด ผู้ขาย ผู้ใดขายยาเสพติดในหมู่บ้าน ถ้าตรวจสอบแล้วพบกระทำผิดจริง ให้ทำการจับส่งเจ้าหน้าที่ตำรวจ (ครั้งที่ ๑) ในกรณีที่กระทำผิดเป็นครั้งที่ ๒ ให้ขับออกจากหมู่บ้านโดยไม่มีลดย่อน

๒. การดูแลสัตว์เลี้ยง (โค กระบือ สุกร) ห้ามมิให้มีการเลี้ยงสัตว์ (โค กระบือ สุกร) แบบปล่อยในบริเวณหมู่บ้านและห้ามนำ โค กระบือ เข้ามาในหมู่บ้านโดยเด็ดขาด เนื่องจากทำให้เกิดความสกปรกและเเทอะในบริเวณหมู่บ้าน ผู้ใดทำการฝ่าฝืนให้ทำการปรับเงิน ตัวละ ๑๐๐ บาท

๓. การลักขโมย ห้ามมิให้มีการลักขโมยสิ่งของหรือเงินของผู้อื่น ถ้าผู้ใดกระทำความผิดให้ทำการลงโทษ ดังนี้ ครั้งที่ ๑ ทำการปรับเงินตามราคาส่งของที่ลักขโมย ครั้งที่ ๒ ทำการปรับเงินตามราคาส่งของที่ลักขโมย และส่งตำรวจให้ดำเนินคดี

๔. การทะเลาะวิวาท ครั้งที่ ๑ ทำการว่ากล่าวตักเตือนปรับความเข้าใจกัน และทำทัณฑ์บนไว้ ครั้งที่ ๒ ทำการปรับเงิน จำนวน ๓,๐๐๐ บาท ต่อรายหรือส่งให้เจ้าหน้าที่ตำรวจดำเนินการในกรณีร้ายแรง

๕. เรื่องขู่สาว ผู้ใดกระทำความผิดในกรณีขู่สาวให้ทำการปรับเงิน จำนวน ๑,๕๐๐ บาท โดยให้คณะกรรมการหมู่บ้านเป็นผู้พิจารณาความผิดว่าเห็นสมควรประการใด

๖. ห้ามมิให้มีการทำการรื่นเริงหรือการทำการใดๆ ที่ก่อให้เกิดเสียงดังรบกวนหรือทำความรำคาญ ให้แก่ผู้อื่น ก่อนเวลา ๒๔. ๐๐ น. (ยกเว้นในกรณีมีงานเทศกาล)

องค์กรต่างๆ ในหมู่บ้าน องค์กรต่างๆ ในหมู่บ้าน คณะและกลุ่มต่างๆ ที่จัดตั้งขึ้น เช่น มีกลุ่มแม่บ้าน กลุ่มวิสาหกิจชุมชนอนุรักษ์บ้านป่าคา (งบของเกษตร) งบที่ทางเกษตรอำเภอให้มา ๗๐,๐๐๐บาท กู้คนละประมาณ ๕,๐๐๐ บาท ดอกเบี้ยร้อยละ ๒ ตามมติของสมาชิก

สภาพสุขลักษณะชีวิตและความเป็นอยู่ ความสะอาดของบ้านและบริเวณบ้าน จากที่นักวิจัยและนิสิตได้สังเกตเห็นสภาพสุขลักษณะชีวิตและความเป็นอยู่วิถีชีวิตชาวบ้านป่าคา ยังไม่ค่อยมีความสะอาดมากนักเพราะมีขยะ มีมูลสัตว์ แต่ก็ยังมีบางหลังที่ทำความสะอาดที่อยู่อาศัย ได้มีหน่วยงานเข้ามาช่วยจัดการ เช่น ทางอบต.ร่วมกับผู้นำและชาวบ้านพัฒนาเรื่องสิ่งแวดล้อมและความสะอาด ก็ค่อยๆมีการพัฒนาปรับปรุงขึ้นดีกว่าเดิม มีการใช้ชีวิต เรียบง่าย การใช้ชีวิตแบบดั้งเดิมยังคงมีให้เห็น จากการทำเครื่องมือเครื่องใช้เอง เช่น ตระกร้า (โคโล่กู) ใส่ข้าวสาร(จะคา) , หมอนึ่งข้าว (ชะก่ากู) , ที่ใส่ของ (อากากู) ใช้ประโยชน์ได้มากมาย เช่น เป็นที่นอนเด็กหรืออยู่ , ใส่พิน , ใส่ผัก, ใส่ขวดน้ำ เป็นต้น

อาหารและโภชนาการ แหล่งอาหาร ๒ แหล่งหลักๆ ได้แก่ ๑. อาหารที่ได้จากธรรมชาติปลูกเอง เก็บในป่า ๒. ซื้อมาจากร้านค้าทั้งในหมู่บ้านและนอกหมู่บ้าน จากการสังเกตส่วนใหญ่ผู้สูงอายุจะรับประทานอาหารแบบดั้งเดิม เช่น ต้มผักกาดใส่เกลือ เป็นต้น ส่วนคนรุ่นใหม่ก็จะมีการใช้ซอสปรุงรสในการทำอาหาร ตามความชอบและตามฐานะความเป็นอยู่ของแต่ละครัวเรือน

ความเจ็บป่วยและการป้องกันการรักษา ปัจจุบัน มูเซอคำ (ลาหู่) เมื่อไม่สบายเกิดการเจ็บป่วย ก็จะไปใช้บริการสาธารณสุขที่โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลม่วงชุม และมีการรักษาตามความเชื่อ ในกลุ่มที่นับถือผีบรรพบุรุษ ก็จะมีวิธีการแบบดั้งเดิมของเผ่าตนเองที่ยังมีให้เห็น คือ การทำบุญเมื่อไม่สบาย ที่บ้านปู่จ้อง แต่ทุกศาสนาในหมู่บ้านถ้าเจ็บป่วยไม่สบายก็จะไปหาหมอที่โรงพยาบาลกัน แต่พิธีกรรมจะมีเฉพาะกลุ่มที่นับถือผีบรรพบุรุษในหย่อมบ้านของตนเอง เพราะบ้านปู่จ้องและรองปู่จ้องมีสามหย่อมบ้านที่แบ่งกันไว้ เวลาทำบุญ ทำพิธีกรรมของแต่ละหย่อมบ้าน”^{๑๖}

สภาพสิ่งแวดล้อม จากการที่นักวิจัยและนิสิตได้เข้าไปศึกษาวิจัยและฝึกงาน สังเกตเห็นว่าสภาพแวดล้อมบริเวณหมู่บ้านในหมู่บ้านป่าคา ทั้งถนนหนทาง บ้านเรือน ผู้คน สภาพแวดล้อมโดยรวม ในหมู่บ้านมีขยะมูลฝอยเป็นบางพื้นที่และมีวิธีการกำจัดหรือจัดการ คือ เอาขยะใส่กระสอบแล้วนำไปทิ้งในป่า เจ้าหน้าที่ของรัฐ (อบต.ม่อนปิน) ได้เข้ามาประชุมพูดคุย ผู้นำก็แจ้งเกี่ยวกับการจัดการขยะ ด้านการทำเกษตร ก็มีเจ้าหน้าที่อุทยานป่าไม้ดูแล บริเวณที่ทำเกษตร เป็นพื้นที่ภูเขาหัวโล้นในบางพื้นที่ มีการทำเกษตรแบบซ้ำที่ มีการป้องกันการตัดไม้ทำลายป่า และมีการป้องกันไฟป่า ซึ่งมีเจ้าหน้าที่อุทยานป่าไม้คอยดูแล

ปฏิทินชุมชน ปฏิทินชุมชนบ้านป่าคา จากการพยายามสังเกตในช่วงเวลาที่นักวิจัยและนิสิตฝึกงาน สอบถามและสัมภาษณ์จากชาวบ้านในชุมชนได้เล่าให้นักวิจัยและนิสิตฟัง เกี่ยวกับวิถีชีวิตความเป็นอยู่ว่าในแต่ละเดือนนั้นดำเนินกิจกรรมอะไรบ้าง ที่สืบทอดกันมาและปฏิบัติกันมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน และได้มีการปรับเปลี่ยนไปบ้างตามยุคสมัยที่เปลี่ยนแปลงไป ดังนี้

มกราคม หาไม้สร้างบ้าน, เย็บผ้า, เริ่มเก็บสตอเบอร์รี่, เลี้ยงสัตว์ (สุกร กระบือ), ขายกำไล

กุมภาพันธ์ เทศกาลทานวอ (ปีใหม่มูเซอคำ (ลาหู่)), เก็บสตอเบอร์รี่, เลี้ยงสัตว์ (สุกร กระบือ)

มีนาคม พักผ่อน, สานหญ้ากำไลอีบูแค, ทำบุญเรียกขวัญ, เลี้ยงสัตว์ (สุกร กระบือ)

เมษายน ขายกำไลหญ้ากำไลอีบูแค, ถางหญ้า ทำไร่ (ปลูกข้าวไร่), เลี้ยงสัตว์ (สุกร กระบือ)

พฤษภาคม เตรียมขุดดินปลูกข้าวไร่, เลี้ยงสัตว์ (สุกร กระบือ)

มิถุนายน ปลูกข้าวไร่ ไถนา หว่านข้าว, เลี้ยงสัตว์ (สุกร กระบือ)

กรกฎาคม ปลูกข้าวนา, เลี้ยงสัตว์ (สุกร กระบือ)

สิงหาคม เตรียมดูแลข้าว ถางหญ้า, เลี้ยงสัตว์ (สุกร กระบือ)

กันยายน ประเพณีทานข้าวใหม่, ปลูกสตอเบอร์รี่, เลี้ยงสัตว์ (สุกร กระบือ)

ตุลาคม เกี่ยวข้าวไร่, เลี้ยงสัตว์ (สุกร กระบือ)

^{๑๖} สัมภาษณ์ นายจะต่อ พัฒนาพฤษาศิริ, ผู้ใหญ่บ้าน บ้านป่าคา ตำบลม่อนปิน อำเภอฝาง จังหวัดเชียงใหม่, ๑๐ สิงหาคม ๒๕๖๑.

พฤตจิกายน เกี่ยวข้าวนา, เลี้ยงสัตว์ (สุกร กระบือ)

ธันวาคม เกี่ยวข้าวนา, เลี้ยงสัตว์ (สุกร กระบือ)

พระจิรพงศ์ สุจิตโต กล่าวว่า “อาศรมพระบัณฑิตอาสาพัฒนาชาวบ้านป่าคา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่ โดยโครงการพระบัณฑิตอาสาพัฒนา ชาวเขา ได้ส่งจัดให้พระนักวิจัยและนิสิตปฏิบัติศาสนกิจชุมชนบ้านป่าคา ตั้งแต่พุทธศักราช ๒๕๔๙ เป็นต้นมา โดยได้คัดเลือกพระนักวิจัยและนิสิตจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ส่วนกลาง และส่วนวิทยาเขตต่างๆ เข้ามาปฏิบัติศาสนกิจ ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาบนพื้นที่สูง โดยนำเอาคุณธรรมและหลักธรรม ที่คนไทยยึดถือปฏิบัติสืบเนื่องมาแต่โบราณกาล เป็นเครื่อง ชี้นำประชาชนในสังคมให้มีวิถีชีวิตที่ถูกต้องและสวยงาม และเผยแผ่หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาทุก สาระทิศ เพื่อให้สังคมไทย ได้ยึดหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา เป็นวิถีทางดำเนินและเป็นศาสนา ประจำชาติ โดยมีคณะสงฆ์ และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้งภาครัฐและเอกชน ทำหน้าที่ส่งเสริมทำนุ บำรุง และสืบทอดไปสู่ประชาชนบนพื้นที่สูง เป็นการเผยแผ่และประชาสัมพันธ์ โดยจัดส่งพระบัณฑิต อาสา ไปปฏิบัติศาสนกิจ ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา เพื่อให้พระบัณฑิตอาสาเข้าไปมีบทบาท ใน การพัฒนาคุณภาพชีวิต ทั้งด้านวัตถุและจิตใจให้แก่ชุมชนบ้านป่าคา เพื่อให้เด็ก เยาวชน และ ประชาชน นำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนามาใช้ปฏิบัติในการพัฒนาคุณภาพชีวิต ให้เกิดความรู้คู่ คุณธรรม เป็นคนดีมีคุณภาพในสังคม พระที่ปฏิบัติศาสนกิจและจำพรรษามีรายชื่อ ดังนี้ พระมหาชว นากร วชิรญาโณ จำพรรษาปี ๒๕๔๙ – ๒๕๕๐ พระสุวัฒน์ มหาญาโณ จำพรรษาปี ๒๕๕๐ – ๒๕๕๑ พระชัยวัฒน์ อคคปญโญ จำพรรษาปี ๒๕๕๑ – ๒๕๖๐ พระอำพล สุทธิญาโณ จำ พรรษาปี ๒๕๖๑ – ปัจจุบัน”^{๑๗}

โรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดนอาโอยมา กอังก้ากับการตำรวจตระเวนชายแดนที่ ๓๓ ประวัติความเป็นมา เมื่อวันที่ ๑ มิถุนายน ๒๕๐๔ ร.ต.ต.ดำรง อาริวิวุฒิ ผู้บังคับหมวดตำรวจตระเวน ชายแดนที่ ๘๓ ปฏิบัติหน้าที่บ้านสวนซา ได้สำรวจราษฎรบ้านป่าคา ซึ่งเป็นชาวเขาเผ่ามูเซอดำ (ลาหู่ ณะ) พบว่ามีเด็กในวัยเรียนจำนวนมาก มีความเป็นอยู่อย่างปราศจากความรู้เพื่อดำรงชีวิต จึงได้จัดตั้ง โรงเรียนขึ้น โดยให้ ส.ต.ต.อ่อง คังสุข , ส.ต.ต.นันท โปธิศรี และพลฯหนูน เตรียมสกุล ตำรวจตระเวน ชายแดนที่ ๘๓ ขึ้นไปสอนหนังสือให้ชาวเขา และสร้างโรงเรียนโดยใช้ไม้ไผ่เป็นอาคารเรียนแบบ ชั่วคราว มีขนาด ๔ x ๖ เมตร ใช้หญ้าคามุงหลังคา สร้างเสร็จเมื่อวันที่ ๑๒ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๐๔ มีเนื้อที่ ๒ ไร่ ๑๐ ตารางวา มี ส.ต.ต.อ่อง คังสุข เป็นครูสอนชั่วคราว มีนักเรียนทั้งสิ้น จำนวน ๓๐ คน เป็นชาย ๒๓ คน หญิง ๗ คน

บ้านห้วยปากกล้วย ต.แม่नावง อำเภอแม่เอย จังหวัดเชียงใหม่

อาศรมพระบัณฑิตอาสา ตั้งอยู่ในบ้านห้วยปากกล้วย นายดาเยละ เกียรติสกุลไพศาล กล่าว ว่า “หมู่บ้านแห่งนี้ ตั้งอยู่ในเขตตำบลแม่नावง อำเภอแม่เอย จังหวัดเชียงใหม่ หมู่บ้านแห่งนี้ก่อตั้ง ตั้งแต่ในปี พ.ศ.๒๕๐๙ ได้มีผู้เฒ่าชาวลาหู่ ๔ คน คือ “จะกู จะเต๊ะ” “ปู่อยู่ ประหว่า” “จะฟูไล จะใจ” และ “ยาโหล แสนคำปา” จากดอยกุ่มหิน ทั้ง ๔ คนได้ปรึกษากันว่า หมู่บ้านที่อยู่เดิมนี้

^{๑๗} สัมภาษณ์ พระจิรพงศ์ สุจิตโต, อาศรมพระบัณฑิตอาสาบ้านป่าคา ตำบลม่อนปิ่น อำเภอฝาง จังหวัดเชียงใหม่, ๑๐ สิงหาคม ๒๕๖๑.

ประสบปัญหาที่ทำกินไม่เพียงพอ จึงตกลงย้ายเข้ามาอยู่บริเวณปากกล้วยในหุบเขาและมีห้วยน้ำไหลผ่านทางช่องเขา จึงพากันย้ายลูกบ้านที่ตอยูกูหมื่นเข้ามาสร้างหมู่บ้านในหุบเขา และได้เรียกชื่อหมู่บ้านตามลักษณะพื้นที่ว่า “บ้านห้วยปากกล้วย” ต่อมาเมื่อสมาชิกหมู่บ้านเพิ่มขึ้น ทำให้ที่อยู่อาศัยไม่เพียงพอต่อความต้องการ เพราะหมู่บ้านตั้งอยู่ในหุบเขาไม่สามารถขยายออกไปได้ และห่างไกลจากทางคมนาคม มีความยากลำบากในการติดต่อกับหมู่บ้านอื่น และพื้นที่เป็นป่าต้นน้ำของคนไทยพื้นราบที่ใช้ในการอุปโภคและบริโภคและทำการเกษตรกรรม ชาวบ้านจึงพากันย้ายออกมาจากหุบเขาดังกล่าวมาตั้งหมู่บ้านบริเวณใกล้กับหมู่บ้านคนไทยพื้นราบคือบ้านท่าปู่ ระยะทางห่างกัน ๕ กิโลเมตร แต่ยังคงใช้ชื่อหมู่บ้านเดิมคือ ห้วยปากกล้วย”^{๑๘}

จากการสำรวจ พบว่า สภาพหมู่บ้านและประชากร พื้นที่ป่าในหมู่บ้านเป็นป่าไผ่ โดยรอบหมู่บ้านมีภูเขาโอบล้อม แต่บริเวณทางทิศตะวันตกเป็นพื้นที่ค่อนข้างราบ เป็นพื้นที่สวนส้มของคนพื้นราบเป็นส่วนใหญ่ มีลำห้วย ๓ สาย คือ ห้วยปากกล้วย ห้วยหวาย และห้วยหลวง ชาวบ้านสามารถใช้อุปโภคบริโภค และใช้เพื่อการเกษตรอย่างเพียงพอตลอดปี ในลำห้วยชาวบ้านสามารถหาปลามารับประทาน ในพื้นที่ป่ายังมีความหลากหลายทางชีวภาพอยู่มาก พบมีผู้พบเห็นสัตว์ป่า เช่น เก้ง แต่ปัจจุบันพื้นที่ป่าธรรมชาติที่อยู่ใกล้และใกล้ลำห้วย มีการตัดไม้และถางป่าเพื่อทำการเกษตรจนพื้นที่ป่ารอบบริเวณหมู่บ้านและใกล้ลำห้วยค่อนข้างโล่งเตียน สภาพภูมิอากาศค่อนข้างเย็นตลอดปี

สังคมวัฒนธรรมและวิถีชีวิตของชาวบ้านที่มีความเรียบง่าย ในสังคมมุสลิมมีการดำเนินชีวิตไปตามแบบวิถีชีวิตดั้งเดิมที่ยังต้องพึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติ มีความเพียงพอในการดำรงชีพ โดยยังออกหาของป่ามารับประทานและออกล่าสัตว์ ผู้เฒ่าคนแก่อยู่บ้านเลี้ยงดูบุตรหลาน การดำเนินชีวิตเป็นแบบพึ่งพากันอาศัย ปัจจุบันมีจำนวนประชากรทั้งหมด ๓๑๑ คน จำนวนหลังคาเรือน ๕๔ หลังคาเรือน ๖๑ ครอบครัว แยกเป็นชายจำนวน ๑๖๐ คน หญิงจำนวน ๑๕๑ คน

การเปลี่ยนแปลงทางกายภาพและสถาบันทางสังคม

ปี พ.ศ. ๒๕๐๙ อพยพมาจากดอยบ้านม่อนฟ้าผ่า ตำบลกีดช้าง อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่ โดยการนำของ “จะกู จะเต๊ะ” สาเหตุที่อพยพเนื่องจากต้องการพื้นที่ทำกินหรือทำการเกษตรกรรมไม่เพียงพอ นำอุปโภคและบริโภคไม่เพียงพอต่อจำนวนประชากรที่อาศัยอยู่เดิม

ปี พ.ศ. ๒๕๑๘ ศูนย์พัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขา จังหวัดเชียงใหม่ ได้จัดส่งเจ้าหน้าที่เข้ามาดำเนินการพัฒนาและให้การช่วยเหลือในด้านต่างๆ แก่ชาวบ้าน

ปี พ.ศ. ๒๕๒๓ ได้รับการช่วยเหลือจากโครงการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมบนพื้นที่สูง โดยได้รับเงินกู้จากธนาคารโลก (WB) เพื่อพัฒนาหมู่บ้านและสงเคราะห์ชาวบ้าน

ปี พ.ศ. ๒๕๒๘ ได้รับการช่วยเหลือจากโครงการพัฒนาเขตบนพื้นที่สูงไทย-ออสเตรีย (TA) โดยให้การพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจ สังคม ตลอดจนการสร้างสำนึกในความเป็นไทย ให้สามารถช่วยเหลือตนเองได้ ไม่เป็นภาระของสังคมอีกต่อไป มีความรักชาติ รักแผ่นดินไทย

ปี พ.ศ. ๒๕๒๙ เริ่มดำเนินการจัดตั้งกองทุนหมุนเวียนประจำหมู่บ้าน โดยได้รับการสนับสนุนเป็นเมล็ดพันธุ์ ปุ๋ย วัสดุจากโครงการพัฒนาเขตบนพื้นที่สูงไทย-ออสเตรีย (TA)

^{๑๘} สัมภาษณ์ นายดาเยละ เกียรติสกุลไพศาล, ผู้ใหญ่บ้าน บ้านห้วยหลวงพัฒนา ตำบลแม่หนาว อำเภอแม่สาย จังหวัดเชียงใหม่, ๑๒ กันยายน ๒๕๖๑.

ปี พ.ศ.๒๕๓๓ โอนโรงเรียนชั่วคราวให้สำนักงานคณะกรรมการประถมศึกษาแห่งชาติ (สพอ.) อำเภอแม่เอย และได้รับรางวัลชมเชยจากพัฒนาเขตบนพื้นที่สูงไทย-ออสเตรเลีย (TA)

ปี พ.ศ.๒๕๓๕ จัดตั้งโครงการหมู่บ้านปลอดยาเสพติดให้โทษ

โครงสร้างทางครอบครัวยึดถือแบบผิวเดียวเมียวเดียว ครอบครัวขนาดเล็ก แต่หากสมาชิกมีจำนวนน้อยไม่สามารถดำรงเศรษฐกิจในครัวเรือนได้หรือไม่สามารถประกอบพิธีทางศาสนาได้ตามลำพัง ก็อาจอาศัยอยู่ร่วมกับครอบครัวอื่นที่เป็นเครือญาติกันเพื่ออาศัยพึ่งพิงด้านแรงงาน ส่วนในระดับหมู่บ้านนั้น มีลักษณะทางสังคมที่ผูกพันกันอย่างหลวมๆ แต่ละครัวเรือนมีอิสระต่อกัน สามารถแยกตัวออกจากหมู่บ้านได้ ยกเว้นกรณีที่ยังมีพันธะเรื่องแต่งงานหรือหนี้สินกับคนในหมู่บ้าน แต่ปัจจุบันนี้ภาครัฐได้เข้ามาถึงชุมชน การย้ายออกจากหมู่บ้านจึงมีน้อยลง เพราะเกี่ยวข้องกับความมั่นคง เด็กและเยาวชนไม่ได้รับการศึกษา เด็กที่อ่านออกเขียนได้มีไม่กี่คน แม้จะมีโรงเรียนแต่ก็ไม่สามารถเปิดการเรียนการสอนได้และถูกยุบโรงเรียนเมื่อปี พ.ศ.๒๕๓๙ เนื่องจากเด็กเยาวชนบางส่วนเดินทางไปเรียนที่ห้วยหลวง ซึ่งเป็นโรงเรียนสังกัด สพอ.แม่เอย สาเหตุที่เด็กไม่ค่อยสนใจการเล่าเรียนหนังสือจากการสอบถามพบว่า ผู้ปกครองไม่มีการสนับสนุนและบังคับให้บุตรหลานเรียนหนังสือ อีกอย่างหนึ่งเด็กและเยาวชนไม่ให้ความสนใจในการเรียนหนังสือ บางคนอายุมากและยังเรียนในระดับประถมศึกษา ทำให้รู้สึกอายไม่กล้าไปเรียนหนังสือ หรือเรียนได้ไม่นานนักก็กลับมาทำงานที่บ้านและแต่งงานไป ในหมู่บ้านมีผู้เรียนหนังสือทั้งหมด ๓๖ คน ผู้สูงอายุส่วนใหญ่อ่านเขียนไม่ได้ แต่สามารถพูดภาษาท้องถิ่นภาคเหนือได้ดี มีโรงเรียนศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก เป็นศูนย์เด็กเล็ก ปัจจุบันมีเด็กจำนวน ๒๔ คน

ชาวบ้านส่วนใหญ่ เมื่อเจ็บป่วยมักจะรักษาด้วยการแพทย์สมัยใหม่ และอาจมีการผสมผสานการรักษาด้วยความเชื่อตามวัฒนธรรม ชาวบ้านในหมู่บ้านเมื่อเจ็บป่วยจะไปรักษาที่สถานีอนามัยบ้านคาย ซึ่งอยู่ห่างประมาณ ๕ กิโลเมตร หากมีอาการหนักมากก็จะส่งต่อไปที่โรงพยาบาลอำเภอ สำหรับผู้มีห้องส้วมอยู่ ๒๒ หลังคาเรือน จากครัวเรือน ๕๔ หลังคา โรคที่พบว่ามักแพร่ระบาดในหมู่บ้าน คือ โรคไข้มาลาเรีย โรคท้องร่วงในช่วงฤดูร้อน

ประชากรที่นับถือศาสนาคริสต์ มีจำนวน ๓ หลังคา จำนวน ๑๗ คน ที่นับถือศาสนาคริสต์ในหมู่บ้าน รายได้ของหมู่บ้านส่วนใหญ่ขึ้นอยู่กับเกษตรเป็นส่วนใหญ่ พืชที่ทำการเพาะปลูกส่วนใหญ่ได้แก่ ข้าว ข้าวโพด และพืชที่สร้างรายได้ ได้แก่ ลิ้นจี่ ถั่วเหลือง ลำไย โดยเฉพาะลิ้นจี่สามารถทำรายได้มากกว่าจำนวนพืชชนิดอื่น เพราะฉะนั้นการทำเกษตรจึงเป็นอาชีพหลักที่ชาวบ้านมีรายได้เพื่อเลี้ยงชีพ นอกจากนั้นชาวบ้านยังมีรายได้เสริมอย่างอื่นอีก เช่น เปิดร้านค้าขายของชำ รับจ้างเป็นครั่งคราว และหาของป่า โดยเฉพาะในช่วงฤดูฝนชาวบ้านหาหน่อไม้ไปขายที่ตลาดบ้านคาย และอำเภอแม่เอย

พระนิมิตร จิระมโฆ กล่าวว่า “ชาวมูเซอมีความเชื่อในเรื่องของผีต่างๆ มากมาย ภูตผี วิญญาณในสถานที่ต่างๆ ได้แก่ ผีเรือน ผีประจำหมู่บ้าน ผีป่า ผีนา ผีไร่ ซึ่งจะมีการประกอบพิธีกรรมแต่ละอย่างให้ถูกต้อง หากประกอบพิธีกรรมไม่ถูกต้อง พวกเขามีความเชื่อว่ามีโอกาสทำให้เกิดความเจ็บป่วยและทำให้ชีวิตไม่มีความรุ่งเรือง นอกจากให้ความเชื่อถือเรื่องภูตผีปีศาจ ชาวมูเซอยังนับถือเทพเจ้าหรือพระเจ้าที่ชาวมูเซอให้ชื่อว่า “ถือซา” ซึ่งเชื่อว่าเป็นผู้สร้างโลกและมนุษย์ เป็นผู้ที่มีความดีงามและบริสุทธิ์ และมีการสร้างวัดเป็นที่พักและประกอบพิธีกรรมต่างๆ ให้กับเทพเจ้าหรือพระเจ้าที่มี

นามว่า “ถือน้ำ” โดยชาวมูเซอจะมาประกอบพิธีทุกวัน ๑๔ ค่ำ และ ๑๕ ค่ำ โดยจะมีการเต้นจะคือ นำ โดย “ปู่จ้อง” “ลาซอ” “อาจา” “ซาลา” และตามด้วยกลุ่มชาวบ้าน หนุ่มสาว และเด็ก มีการตีโหมง ตีกลองยาว ตีฉิ่ง ตีฉาบให้จังหวะเป็นที่สนุกสนาน หลังจากการเต้นจะคือเสร็จสิ้นลง ชาวบ้านจะรวมตัวกันที่สถานที่แห่งหนึ่งเรียกว่า “หอเหย่” ปู่จ้อง ลาซอ อาจา ซาลา และคะแซปา จะร่วมกันจุดเทียนธูป กรวดน้ำ สวดมนต์ และตีโหมงเป็นจังหวะๆ จนกว่าจะเสร็จพิธี

กฎข้อห้ามและข้อปฏิบัติในวันศีลวันพระของมูเซอในวัน ๑๕ ค่ำ คือ ไม่ฆ่าสัตว์ ไม่กินเนื้อ ไม่ดื่มเหล้า ไม่ออกไปทำงาน ส่วนผู้นำคนสำคัญของหมู่บ้าน ได้แก่ ปู่จ้อง ลาซอ อาจา ซาลา จะต้องนอนที่วัดหรือหอเหย่เป็นเวลา ๒ คืน คือ วัน ๑๔ ค่ำ ๑๕ ค่ำ

ชาวมูเซอมีรูปแบบการปกครองที่เน้นความเป็นอิสระ ให้สมาชิกดูแลปกครองกันเองด้วยความสงบเรียบร้อย มีหัวหน้าหมู่บ้าน เรียกว่า “คะแซปา” แต่บางหมู่บ้านอาจเรียกหัวหน้าหมู่บ้านว่า “แกมูเซอ” มีหน้าที่ตัดสินความผิดที่เกิดขึ้นในหมู่บ้าน และปรับโทษผู้กระทำผิด และมีผู้ช่วยอีก ๒ คน ซึ่งจะร่วมกันพิจารณาและตัดสินความ เมื่อลงความเห็นอย่างใดอย่างหนึ่งแล้ว ผู้กระทำผิดจะต้องปฏิบัติตามจะฝ่าฝืนไม่ได้ มีบางครั้งการตัดสินไม่ลงตัวหรือไม่ยอมความกันทั้งสองฝ่ายก็จะพากันไปตกลงกับผู้ใหญ่บ้านที่เป็นคนไทยพื้นราบให้ช่วยตัดสินความ หากยังตกลงไม่ได้ก็อาศัยอำนาจรัฐมาตัดสินความหรือจับตัวไปดำเนินคดี

ผู้นำทางด้านความเชื่อถือ ชาวมูเซอมีผู้นำทางด้านความเชื่อถือเป็นที่เคารพนับถือของชาวบ้าน เรียกว่า “ปู่จ้อง” มีหน้าที่ประกอบพิธีกรรมในหอเหย่ และมีผู้ช่วยอีก ๓ คน คือ ลาซอ อาจา ซาลา ซึ่งมีหน้าที่ช่วยปู่จ้องดูแลการประกอบพิธีกรรมที่ถูกต้อง

ผู้นำหมู่บ้านที่เป็นทางการได้รับการแต่งตั้งจากอำเภอ ไม่มีค่าตอบแทน มีหน้าที่ในการพัฒนาหมู่บ้าน ประกอบด้วยกรรมการหมู่บ้าน ๙ คน มีการแต่งตั้งผู้นำหมู่บ้าน ผู้ช่วยผู้นำหมู่บ้าน ซึ่งมีฝ่ายปกครอง ฝ่ายปราบปราม ฝ่ายอนุรักษ์วัฒนธรรม ฝ่ายพัฒนาหมู่บ้าน รวมทั้งหมด ๑๕ คน เพื่อทำหน้าที่ติดต่อประสานงานหน่วยงานราชการต่างๆ แทนผู้นำหมู่บ้านที่เป็นผู้อาวุโส

การติดต่อกับสังคมภายนอกกับสภาพปัญหาในหมู่บ้าน การติดต่อกับสังคมภายนอกเกิดขึ้นเป็นประจำทุกวัน ส่วนใหญ่เป็นการติดต่อซื้อขายผลผลิตทางการเกษตร ปัญหาส่วนใหญ่เป็นปัญหาเกี่ยวกับการแพร่ระบาดของยาเสพติด และปัญหาทางการศึกษาของเด็กและเยาวชนในหมู่บ้านที่ต้องเดินทางไปศึกษาเล่าเรียนที่อื่น ทำให้เยาวชนบางคนไม่ไปเรียนหนังสือ”^{๑๙}

๔.๒.๒ การวิเคราะห์ชุมชน โดยใช้เทคนิค SWOT Analysis

จากการวิเคราะห์ชุมชน กรณีศึกษาหมู่บ้านห้วยปง เนื่องจากหมู่บ้านแห่งนี้มี ๒ หย่อมบ้าน คือบ้านมูเซอและบ้านปะหล่อง แม้ว่าทั้ง ๒ หย่อมบ้านเป็นคนละเผ่าพันธุ์ มีลักษณะทางสังคมวัฒนธรรมที่แตกต่างกัน แต่อยู่ห่างไกลกันเพียงประมาณ ๓๐๐ เมตร ตามระยะถนน และมีทางเดินติดต่อกันเป็นทางลัดระหว่าง ๒ หย่อมบ้าน ระยะทางไม่เกิน ๑๐๐ เมตร การวิเคราะห์ชุมชน จึงขอกล่าวเป็นภาพรวมของทั้ง ๒ เผ่าพันธุ์ ดังนี้

๑) จุดแข็ง

^{๑๙} สัมภาษณ์ พระนิมิตร จิระมโฆ อาศรมพระบัณฑิตอาสาบ้านห้วยปากกล้วย ตำบลแม่่นาวาง อำเภอแม่เฒ่า จังหวัดเชียงใหม่, ๑๒ กันยายน ๒๕๖๑.

(๑) สภาพสังคม

ระบบเครือญาติ ผู้อาวุโส เพื่อนบ้าน ที่อยู่ ในหอย่อมบ้านเดียวกัน มีความผูกพัน ช่วยเหลือ เกื้อกูลในลักษณะพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน มีการติดต่อไปมาหาสู่กันอย่างใกล้ชิด มีความรักความ สามัคคีเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันในเผ่าพันธุ์และในหอย่อมบ้านของตน และทั้ง ๒ หอย่อมบ้านไม่มีข้อ ขัดแย้งหรือทะเลาะวิวาทกัน ชีวิตประจำวันอยู่กันอย่างมีความสุขสงบตามอัตภาพ ไม่มีปัญหาเรื่องยา เสพติดหรือเรื่องความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน

(๒) สภาพทางเศรษฐกิจ

มุเซอและปะหล่องทุกครัวเรือนมีอาชีพหลักคือการทำไร่ทำสวน ปลูกพืชล้มลุกและพืชยืน ต้น สำหรับใช้บริโภคและเพื่อขายเป็นรายได้ เนื่องจาก ๒ คนเผ่าในหมู่บ้าน มีอุปนิสัยขยันขันแข็งใน การทำงานเพื่อเลี้ยงชีพ ความเป็นอยู่ทางเศรษฐกิจของ ๒ หอย่อมบ้านส่วนใหญ่จึงอยู่ในฐานะที่ไม่ เดือดร้อน มีกินมีใช้ พออยู่พอกิน ไม่ทุกข์ยากเดือดร้อน

ในหมู่บ้านไม่มีกองทุน ๑ ล้านหรือ ๑ แสนบาท ไม่มีกองทุน กขคจ. (กองทุนขจัดปัญหา ความยากจน) ชาวบ้านจึงไม่มีหนี้สินจากกองทุน แต่ก็มีเงินให้กู้ยืมเพื่อเป็นค่าใช้จ่ายสำหรับการขอ สัญชาติไทยจากองค์กร UHDP ซึ่งเป็นองค์กรเอกชนของคริสต์ศาสนาสาขาแบบตีสท์ โดยให้กู้ยืมราย ละ ๑,๓๐๐ บาท ไม่คิดดอกเบี้ย และให้ใช้คืนภายในระยะเวลา ๒ ปี มีผู้กู้ยืมเงินแล้วจำนวน ๓๑ ราย

(๓) วัฒนธรรมประเพณี

มุเซอและปะหล่องมีวัฒนธรรมประเพณีที่ยึดถือสืบทอดจากบรรพบุรุษในเผ่าของตน รวมทั้งมีภาษาพูดเป็นของตนเองด้วย วัฒนธรรม ได้แก่ การแต่งกาย การปลูกสร้างบ้าน การปลูก พืชผักชนิดต่างๆ การประกอบและการบริโภคอาหาร การตั้งและการเรียกชื่อ การเคารพนับถือผู้ อาวุโส มารยาททางสังคม ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ การช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ส่วนประเพณี อาทิ การ เกิด การตาย การแต่งงาน การกินข้าวใหม่ ปีใหม่ การทำบุญ การเลี้ยงผี ฯลฯ

โดยสภาพความเป็นจริง ทั้ง ๒ เผ่า ยังคงเอกลักษณ์ด้านวัฒนธรรมประเพณีในเผ่าของ ตนเองให้คงอยู่ยืนยาวต่อไป เพราะวิถีชีวิตที่มีความเชื่อถือผู้นำและผู้อาวุโสที่เป็นแบบอย่างที่ดีในเผ่า ของตน แม้ว่าวัฒนธรรมประเพณีที่มาจากภายนอก จะมีอิทธิพลในการเปลี่ยนแปลงความคิด จิตใจ แก่คนที่อยู่ในวัยเด็ก วัยรุ่น หรือวัยกลางคนก็ตาม แต่ก็เป็นการยอมรับความเปลี่ยนแปลงไปสู่สิ่งที่ดี กว่าเดิม ประการสำคัญหน่วยงานหรือองค์กรจากภายนอกหมู่บ้านที่เข้ามาดำเนินงานด้านการพัฒนา หรือการช่วยเหลือในรูปแบบต่างๆ ก็มีได้มีวัตถุประสงค์ที่จะทำให้วัฒนธรรมประเพณีที่ดั้งเดิมของเขา ล่มสลายไป ตรงกันข้าม คือต้องการให้เขาอนุรักษ์ไว้ให้ยืนยาวต่อไป

(๔) ความเชื่อถือ

มุเซอแดง มีความเชื่อถือผีสืบทอดจากบรรพบุรุษ มีปุจาร์ (ตุโบผ่า) เป็นผู้นำประกอบ พิธีกรรมที่บ้านวัด (หอยเหย) ในวันหยุดซึ่งเป็นวันขึ้น ๑๔ หรือ ๑๕ ค่ำ และแรม ๑๔ หรือ ๑๕ ค่ำ เป็น ประจำทุกเดือน นอกจากนี้ ก็ยังเป็นผู้นำชาวบ้านในการจัดงานตามประเพณีวันปีใหม่ วันกินข้าวใหม่ และวันทำบุญเลี้ยงผีชนิดต่างๆ ที่เขามีความเชื่อถืออีกด้วย สมาชิกในหมู่บ้านได้รับการอบรมสั่งสอน จากผู้อาวุโส และให้เข้าร่วมกิจกรรมด้านพิธีกรรมความเชื่อถือตั้งแต่เด็ก ความเชื่อถือของมุเซอจึงฝัง แน่นอยู่ในชีวิตจิตใจของเขาเมื่อเติบโตเป็นผู้ใหญ่ แม้ว่าจะมีความเชื่อถือทางพระพุทธศาสนาเข้าไป เผยแผ่ในหมู่บ้าน แต่ก็ไม่สามารถเปลี่ยนแปลงความเชื่อได้โดยง่าย

สำหรับมุเซอคำ มีความเชื่อถือคริสต์ศาสนา มุเซอกลุ่มนี้ย้ายมาจากหลายแห่ง ซึ่งเดิมทีก็นับถือคริสต์อยู่แล้ว จากคำบอกเล่าของผู้อาวุโสมุเซอคำ เขาเล่าว่า คริสต์ศาสนานิกายต่างๆได้เข้าไปเผยแพร่และเป็นที่ยอมรับของชนเผ่ากลุ่มนี้ ตั้งแต่เขาอาศัยอยู่ในประเทศเมียนมาร์ เมื่ออพยพเข้ามาอยู่ในประเทศไทย ก็ยังคงนับถือศาสนาคริสต์ ซึ่งมีความต่อเนื่องกันมานานกว่า ๕๐ ปีแล้ว

ส่วนปะหล่อง เป็นชนเผ่าที่มีความเชื่อถือพระพุทธศาสนาควบคู่กันกับความเชื่อถือผี ชาวปะหล่องมีความคิดว่า เมื่อตั้งหมู่บ้านแล้ว สิ่งที่จะต้องมียคือ วัดและพระสงฆ์ ซึ่งจะเป็นศูนย์กลางหรือศูนย์รวมจิตใจของสมาชิกในหมู่บ้าน ปะหล่องมีความเชื่อถือในพระพุทธศาสนาที่ผูกพันอย่างใกล้ชิด เขาจะหาเวลาและโอกาสมาทำบุญตักบาตรอย่างสม่ำเสมอ และเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมตามประเพณีทางพระพุทธศาสนาอย่างพร้อมเพรียงกัน เช่น วันวิสาขบูชา วันมาฆบูชา วันเข้าพรรษา วันออกพรรษา เป็นต้น

ความเชื่อถือผี เป็นความเชื่อที่ควบคู่กันไปกับความเชื่อในพระพุทธศาสนา ทั้งด้านหลักธรรมคำสอนและพิธีกรรม รวมทั้งความเชื่อถือผี ได้รับการปลูกฝังแก่บุตรหลานสืบต่อกันมาจนถึงปัจจุบัน แม้ว่าสังคมจะมีความเปลี่ยนแปลงไปในทิศทางที่เป็นวัตถุนิยมมากขึ้น แต่ชาวปะหล่องหย่อมบ้านแห่งนี้ ยังคงมีชีวิตจิตใจที่มีความเชื่อถือยึดมั่นในพระพุทธศาสนาเป็นหลัก ไม่มีความเปลี่ยนแปลงมากนัก

จุดแข็งด้านความเชื่อถือ อาจจะถูกกล่าวได้ว่า มุเซอแดง มุเซอคำ และปะหล่องในหมู่บ้านห้วยปง ยึดมั่นในหลักคำสอนของเทพเจ้าและของศาสนาที่ตนมีความศรัทธาเชื่อถือ ซึ่งมีผลทำให้สมาชิกในหมู่บ้านมีความสงบสุข ไม่มีปัญหาเรื่องการทะเลาะวิวาท ไม่มีปัญหาเรื่องการลักขโมย เรื่องขู้สาว หรือขัดแย้งกันเพราะมีสาเหตุจากความเชื่อถือต่างกัน ส่วนใหญ่ทุกคนได้ทำหน้าที่ของตนอย่างถูกต้องตามประเพณีและตามหลักธรรมคำสอนของศาสนาและความเชื่อที่ตนนับถือ จึงไม่มีปัญหาความขัดแย้งเกิดขึ้น ทั้ง ๓ กลุ่มจึงอยู่ด้วยกันได้อย่างสงบและมีสันติสุข

(๕) การปกครอง

มุเซอและปะหล่องมีผู้นำหมู่บ้านของตนเอง แต่ไม่ได้รับการแต่งตั้งอย่างเป็นทางการจากราชการ ผู้นำของมุเซอและผู้นำของปะหล่องเป็นที่ยอมรับนับถือจากสมาชิกในหมู่บ้าน เขาได้ทำหน้าที่ด้านความสงบเรียบร้อย ด้านการป้องกันภัยจากยาเสพติด และเป็นผู้นำการพัฒนาหมู่บ้านทุกๆ ด้าน

มีการจัดตั้งคณะกรรมการหมู่บ้านขึ้นภายในหย่อมบ้าน โดยการรวมตัวกันอย่างหลวมๆ ของผู้อาวุโสหย่อมบ้านละ ๖-๗ คน คณะกรรมการหมู่บ้านจะเป็นผู้วางระเบียบ กฎเกณฑ์ ของหมู่บ้านให้สมาชิกหมู่บ้านปฏิบัติ โดยมีความสอดคล้องกับวัฒนธรรมประเพณีและวิถีชีวิตในชนเผ่าตนเอง

หย่อมบ้านมุเซอและปะหล่อง ไม่มีกำนันผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน หรือแม้กระทั่งสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล (ส.อบต.) ก็ไม่มี แต่ก็ไม่ได้มีปัญหาเรื่องการปกครองท้องถิ่น หากจะมองในแง่ปัญหา อาจกล่าวได้ว่า มีปัญหาขาดความรู้ความเข้าใจเรื่องสิทธิที่พึงมีพึงได้ รวมทั้งเรื่องการพัฒนาคุณภาพชีวิตของตนเองและชุมชน

๒) จุดอ่อน

มุเซอและปะหล่อง มีจุดอ่อนหรือข้อด้อยที่เป็นปัญหาในด้านต่างๆ ดังนี้

(๑) การศึกษาและสุขภาพอนามัย

สมาชิกในหมู่บ้านทั้ง ๒ ชนเผ่า ส่วนใหญ่ไม่ได้รับการศึกษาในโรงเรียน จึงอ่านเขียนภาษาไทยไม่ได้ โดยเฉพาะสตรีที่มีอายุวัยกลางคน และผู้สูงอายุ บางคนพูดภาษาไทยไม่ได้ แม้ว่าจะมีโรงเรียนสำหรับผู้ใหญ่ (กศน.) อยู่ในหมู่บ้าน แต่ก็มีเพียงบางคนซึ่งมีจำนวนน้อยที่สนใจในการเรียนรู้ภาษาไทยและวิชาพื้นฐานอื่นๆ

ส่วนด้านการรักษาสุขภาพอนามัย แม้ว่าจะมีอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) ก็ตาม สมาชิกของหมู่บ้านยังขาดความรู้ความเข้าใจในการป้องกันโรคภัยไข้เจ็บ ขาดความรู้เรื่องโภชนาการ เรื่องสาธารณสุขขั้นพื้นฐานเกี่ยวกับการรักษาความสะอาดบ้านเรือน บริเวณบ้าน น้ำดื่ม ส้วม การกำจัดขยะมูลฝอยและสิ่งปฏิกูล นอกจากนี้ เมื่อมีสมาชิกในครัวเรือนเกิดความเจ็บป่วย การเดินทางไปรับการรักษาพยาบาลก็ค่อนข้างลำบาก โดยเฉพาะในฤดูฝน ถนนลื่น รถยนต์รถจักรยานยนต์แล่น ไปได้อย่างทุลักทุเลบนถนนดินระยะ ๔ กิโลเมตรก่อนถึงหมู่บ้าน

(๒) สวัสดิการสังคม

มุขอและปะหล่องในหมู่บ้านห้วยปง ยังไม่มีบุคคลหรือครัวเรือนใดที่ประสบปัญหาความทุกข์ยากเดือดร้อนแล้วได้รับสวัสดิการความช่วยเหลือจากหน่วยงานของรัฐหรือของเอกชน ผู้สูงอายุหรือคนชราอายุ ๖๐ ปีขึ้นไป มี ๑๕ คน คนพิการมี ๕ คน ยังไม่ได้รับเบี้ยยังชีพแม้แต่รายเดียว

สาเหตุที่กลุ่มบุคคลเหล่านี้ ไม่ได้รับสวัสดิการความช่วยเหลือ อาจจะเป็นเพราะว่า บางคนไม่ทราบว่าตนมีสิทธิที่พึงมีพึงได้ บางคนก็ยังไม่มียศภูษาไทย จึงทำให้ไม่มีสิทธิในการรับสวัสดิการดังกล่าว

แม้ว่าสังคมระดับหมู่บ้านที่ทำการศึกษาวิจัยนี้ จะมีลักษณะที่พึ่งพาอาศัยกันตามวัฒนธรรมประเพณีของชนเผ่า แต่ความเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่เกิดขึ้นมีผลทำให้ทุกคนทุกครัวเรือนมีความต้องการความสะดวกสบายมากขึ้น และการพึ่งพาอาศัยกันระหว่างเครือญาติและเพื่อนบ้านจะมีลักษณะลดน้อยลง การใช้จ่ายเงินเพื่อซื้อสิ่งอำนวยความสะดวกจึงเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับชีวิต หากจะมีสวัสดิการสังคมด้านการให้เบี้ยยังชีพแก่ผู้สูงอายุและคนพิการ ย่อมจะก่อให้เกิดประโยชน์ในการดำรงชีวิต แบ่งเบาภาระแก่บุคคลหรือครอบครัวที่เลี้ยงดู และอีกประการหนึ่ง คือเป็นสิทธิของบุคคลที่เดือดร้อน อยู่ในข่ายที่จะได้รับความช่วยเหลือตามกฎหมายรัฐธรรมนูญ

(๓) การรวมกลุ่ม

ห้วยปงบ้านมุขอและปะหล่องห้วยปง มีการรวมกลุ่มกันเพียง ๑-๒ กลุ่ม และมีการรวมกลุ่มเพื่อกิจกรรมตามประเพณีเป็นครั้งคราวเท่านั้น การรวมกลุ่มเพื่อวัตถุประสงค์ในการพัฒนาสมาชิกกลุ่ม พัฒนาชุมชนของตนเอง ยังมีไม่มาก

ในหมู่บ้าน มีกลุ่มสตรี ซึ่งโครงการพัฒนาพื้นที่สูง UHDP เป็นผู้ช่วยเหลือสนับสนุนด้านเงินทุนสำหรับการจัดซื้อวัสดุและให้การอบรม รวมทั้งการศึกษาดูงานนอกหมู่บ้านด้วย

กลุ่มเด็กและเยาวชน พระธรรมจาริกในหมู่บ้านเป็นผู้ริเริ่มจัดตั้งขึ้น ให้รวมกลุ่มกันเพื่อเล่นกีฬาออกกำลังกาย ณ บริเวณลานดินของอาศรม ซึ่งมีเด็กและเยาวชนมาเล่นกีฬาทุกวัน

กลุ่มอื่นๆ ยังไม่มีการจัดตั้งหรือการรวมกลุ่มกัน เป็นต้นว่า กลุ่มผู้สูงอายุ กลุ่มอนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณี สิ่งแวดล้อม กลุ่มเลี้ยงสัตว์ (ไก่ สุกร) กลุ่มปลูกพืชชนิดต่างๆเพื่อขาย กลุ่มจักสาน กลุ่มออมทรัพย์ ฯลฯ

ชาวบ้านไม่ได้รับการแนะนำ การให้ความรู้ความเข้าใจหรือกระตุ้นจากหน่วยงาน องค์กร ภายนอก การรวมกลุ่มจึงยังมีไม่มากนัก ซึ่งเป็นจุดอ่อนประการหนึ่งของการพัฒนาตนเองและหมู่บ้าน

(๔) ตัวแทนของหมู่บ้าน

แม้ว่าหมู่บ้านห้วยปางจะมีจำนวน ๘๓ หลังคาเรือน ประชากร ๓๖๙ คน แต่ปรากฏว่า ไม่มีตัวแทนของชาวบ้านเป็นผู้นำด้านการปกครองท้องถิ่น (ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน) หรือด้านการพัฒนา (สมาชิกองค์การบริหารส่วนจังหวัด - ส.อบจ. สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล - ส.อบต.)

การรับรู้ของชาวบ้านเกี่ยวกับความเคลื่อนไหวหรือความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น ซึ่งเป็นข่าวสารจากทางจังหวัด อำเภอ และตำบล มีไม่บ่อยนัก จุดอ่อนที่ไม่มีตัวแทนที่จะเป็นสื่อกลางชาวบ้านจึงขาดการรับรู้ข่าวสารที่เป็นประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตประจำวัน โดยเฉพาะข่าวสารที่เป็นความรู้ด้านการประกอบอาชีพ สิทธิหน้าที่ตามกฎหมาย เรื่องเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม การอนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณี การศึกษาและสาธารณสุขขั้นพื้นฐาน ความเคลื่อนไหวในด้านการเมืองการปกครอง เป็นต้น

ผลที่เกิดขึ้นจากการขาดการรับรู้ข่าวสาร ทำให้ชาวบ้านพัฒนาตนเองและหมู่บ้านได้ค่อนข้างช้า ขาดการเรียนรู้ในการป้องกัน แก้ไขปัญหา หรือการริเริ่มจัดทำโครงการพัฒนาด้านต่างๆ ที่เกิดประโยชน์สุขแก่ส่วนรวมของหมู่บ้าน

จากผลการจัดประชุม ณ อาคารพระบัณฑิตอาสาบ้านป่าคา ต.ม่อนปิ่น อำเภอฝาง จังหวัดเชียงใหม่ พบว่า มีสภาพปัญหาชุมชน ดังนี้

๑. ปัญหาคนว่างงาน เคยรับจ้างทำงานที่อื่นแล้วกลับมาอยู่ที่บ้าน
๒. ไม่มีที่ดินทำกินไม่มี มีที่ดินทำกินเพียงพอ ผู้ที่มีอาชีพรับจ้าง มีประมาณสิบกว่าคนที่จะออกไปรับจ้างตามช่วงฤดูกาลของพืชผล เช่น ออกไปรับจ้างเก็บลิ้นจี่ เป็นต้น
๓. ปัญหาเรื่องน้ำ น้ำดื่ม น้ำใช้ และน้ำใช้เพื่อการเกษตร มีอ่างเก็บน้ำที่ใช้ในการเกษตร ๓ ที่ เรื่องผลผลิตเกษตร เรื่องราคาผลผลิต เป็นไปตามสภาพทางเศรษฐกิจ
๔. ปัญหาเรื่องสุขภาพอนามัย ได้รับการรักษาที่รพ.สต.บ้านม่วงชุม และทำบุญบ้านปู่จ้องตามความเชื่อ ปัญหาเรื่องยาเสพติดยังคงมีผู้สูงอายุที่ติดฝิ่น เลิกไม่ได้ แต่ปัญหาไม่รุนแรงคือ ไม่มีเหตุร้ายสร้างความเดือดร้อนให้กับผู้อื่น หมู่บ้านป่าคาเป็นชุมชนที่ไม่มีโสเภณี ไม่มีเอดส์
๕. ปัญหาของคนยากจน จากการสำรวจพบว่ามีไม่กี่หลัง ส่วนหนึ่งเพราะอยู่เพียงลำพังไม่มีคนดูแล ครอบครัวอื่นส่วนใหญ่เป็นครอบครัวขยาย ก็จะมีการพึ่งพากัน ช่วยเหลือกัน คนชราที่ได้รับเบี้ยยังชีพมี ๗๗ คน คนพิการที่ได้รับเบี้ยยังชีพ ๘ คน เด็กที่ขาดความรักความอบอุ่นไม่มี เพราะมีคนในครอบครัวคอยดูแลให้ความรักความอบอุ่น
๖. ปัญหาเรื่องยังไม่มีสัญชาติ มีประมาณ ๗ หลังคา มีบัตรสีชมพู
๗. ปัญหาเรื่องหนี้สิน ส่วนใหญ่ชาวบ้านมีหนี้กองทุนเงินล้าน คราวเรือนประมาณ ๒๐,๐๐๐ บาท เรื่องอบายมุขยังคงมีในหมู่บ้านป่าคา ด้วยอิทธิพลความเปลี่ยนแปลงและค่านิยมวัยรุ่น
๘. ถนนสัญจรภายในหมู่บ้านป่าคาส่วนใหญ่ดีเพราะเป็นถนนคอนกรีตที่สร้างโดย ทางอบต.ม่อนปิ่น แต่จะมีบางพื้นที่ที่เกิดการชำรุดเป็นร่องเป็นหลุม ในหมู่บ้านป่าคาใช้ไฟฟ้าใช้ ชาวบ้านใช้ประปาภูเขา แต่ยังขาดการกรองน้ำดื่ม โทรศัพท์มีสัญญาณในบางที่ หอกระจายข่าวใช้งานได้ดีในปัจจุบัน

๙. ปัญหาเรื่องความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน จากการสัมภาษณ์ทราบว่า มีความปลอดภัยระดับที่ดี เพราะไม่ค่อยมีขโมยในหมู่บ้าน

๑๐. ปัญหาเรื่องศูนย์สงเคราะห์ราษฎรประจำหมู่บ้าน ชาวบ้านป่าคาไม่ทราบว่ามี

๑๑. ปัญหาเรื่องความสามัคคีของคนในหมู่บ้าน ไม่ค่อยมีมาก เวลาสร้างบ้านหรือประกอบพิธีกรรมต่างๆผู้ที่นับถือผีบรรพบุรุษ จะมีความสามัคคีคอยช่วยเหลือกัน แต่ก็จะมีบางคนที่มีความขัดแย้งกัน

๑๒. ปัญหาเรื่องศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก การศึกษาระดับอนุบาลไม่มี เพราะมีโรงเรียนตชด. อาไอยามา

การวิเคราะห์สภาพปัญหาความต้องการของชุมชน หมู่บ้านป่าคา หมู่ ๑๑ และแนวทางในการแก้ไขปัญหา

ปัญหาของชุมชน	เป้าหมาย และความต้องการของชุมชน	แนวทางแก้ไข
- ฤดูฝนมีน้ำไหลหลากท่วมขังพื้นที่การเกษตรและกัดเซาะถนนชำรุดเสียหาย	- มีรางระบายน้ำที่ได้มาตรฐานเพื่อป้องกันน้ำท่วมขัง และกัดเซาะถนน	- เสนอโครงการให้ อบต.และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เพื่อจัดทำงบประมาณและดำเนินการปรับปรุงซ่อมแซม เช่น สร้างรางระบายน้ำ เป็นต้น
- ในหมู่บ้านยังไม่มีลานอเนกประสงค์ ที่เหมาะสมได้มาตรฐาน เพื่อใช้สำหรับทำกิจกรรมสาธารณะประโยชน์ กีฬา นันทนาการ	- มีลานอเนกประสงค์ ที่เหมาะสมได้มาตรฐาน เพื่อใช้สำหรับทำกิจกรรมสาธารณะประโยชน์ กีฬา นันทนาการ	- ถมที่ปรับปรุง สร้างรั้วให้สามารถใช้งานพื้นที่สาธารณะให้เกิดประโยชน์ โดยขอรับงบประมาณสนับสนุนจาก อบต.หรือหน่วยงานอื่นที่เกี่ยวข้อง
- กลุ่มสตรีแม่บ้านยังขาดชุดเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ	- เข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ ตลอดจนเผยแพร่ ศิลปวัฒนธรรมชนเผ่า	- จัดทำโครงการเพื่อเสนอขอรับการส่งเสริมสนับสนุนจาก อบต.และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง
- ชาวบ้านขาดความรู้ความเข้าใจ ในการประกอบอาชีพอย่างถูกต้องและถูกวิธี - มีการใช้สารเคมี เพื่อการเกษตรเพิ่มมากขึ้น	- มีคุณภาพชีวิตที่ดีมีรายได้จุนเจือครอบครัว อย่างพอเพียง	- เสนอขอรับงบประมาณหน่วยงานที่เกี่ยวข้องและวิทยากรผู้เชี่ยวชาญจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องดำเนินโครงการต่างๆเพื่อเป็นการกระตุ้นเศรษฐกิจได้แก่ ๑. ฝึกอบรม สนับสนุนวัสดุอุปกรณ์ แก่กลุ่มอาชีพ ๒. อบรมการทำปุ๋ยหมักชีวภาพลดต้นทุนการผลิต

โดยสรุป จากผลการวิเคราะห์ชุมชน โดยใช้เทคนิค SWOT Analysis พบว่า

๑. จุดแข็งของชุมชน (Strength) คือ ความสามารถและสถานการณ์ภายในชุมชนที่เป็นบวก ซึ่งชุมชนนำมาใช้เป็นประโยชน์ในการทำงาน เพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ หรือการดำเนินงานภายในชุมชนที่ทำได้ดี เช่น

- มีผู้นำชุมชนที่ดี ที่มีจิตวิญญานในการทำงาน เพื่อประโยชน์สุขของส่วนรวม(ชุมชน) ผู้นำมีความเสียสละ มีความกระตือรือร้นในการพัฒนาหมู่บ้าน มีเหตุผลในการทำงาน

- มีการจัดประชุมสม่ำเสมอทุกเดือน เพื่อแจ้งข้อมูลข่าวสารหรือปัญหาต่างๆในชุมชนและหมู่บ้านป่าคายังมีเจ้าหน้าที่เข้ามาร่วมประชุมเพื่อแก้ไขปัญหาและพัฒนาหมู่บ้าน เช่น อบต. เจ้าหน้าที่จากอุทยานแห่งชาติดอยผ้าห่มปก เป็นต้น

- มีวิถีชีวิตเรียบง่าย อยู่อย่างพอเพียง เช่น การเลี้ยงสัตว์ การปลูกผักผลไม้ การสานกำไลหญาอึบแค เป็นต้น

- มีการอนุรักษ์วัฒนธรรม ที่สืบทอดกันมา เช่น การทำบุญตามพิธีกรรม การทานวอ การใช้ภาษา เป็นต้น ซึ่งเป็นเอกลักษณ์เป็นวัฒนธรรมที่ดีงาม

- มีแหล่งท่องเที่ยว จุดชมวิวป่าคา

- มีถนนคอนกรีตหลายเส้นทาง

- ไม่มีโสเภณี

- งานหัตถกรรม เช่น อากาญ (ตระกร้าที่ใส่ของแบก) พะกู่ (ถังใส่ข้าวสาร) การเย็บผ้า เป็นต้น

๒. จุดอ่อนของชุมชน (Weakness) คือ สถานการณ์ภายในชุมชนที่เป็นลบและด้อยความสามารถนำมาใช้เป็นประโยชน์ในการทำงาน เพื่อบรรลุวัตถุประสงค์หรือการดำเนินงานภายในชุมชนทำได้ไม่ดี เช่น

- ปัญหาขยะ ความสะอาด ภายในบริเวณบ้าน

- การใช้ห้องน้ำ ยังคงมีชาวบ้านบางส่วนที่ยังไม่ใช้ห้องน้ำ แต่เข้าป่า ด้วยความเคยชิน

- การเรียนและการศึกษาต่อ เด็กไม่ค่อยเรียนต่อหลังจากจบ ป.๖

- การดูแลสัตว์เลี้ยง เพราะบางครั้งก็มีสุกรออกมาเดินตามถนน ทำให้มีมูลเรี่ยราด

- ถนนบางที่ชำรุดเป็นร่องเป็นหลุม ส่งผลต่อการขับรถเพราะอาจทำให้เกิดอุบัติเหตุได้

- ใช้สารเคมีในการเกษตร ต้นทุนสูง

- ไม่มีการกรองน้ำดื่ม บางบ้านมีการเติมน้ำใส่ขวดน้ำโดยเปิดก๊อกใส่น้ำ

๓. โอกาสของชุมชน (Opportunity) คือ ปัจจัยและสถานการณ์ภายนอกที่เอื้ออำนวยให้การทำงานของชุมชนบรรลุวัตถุประสงค์ หรือสภาพแวดล้อมภายนอกที่เป็นประโยชน์ต่อการดำเนินการของชุมชน เช่น

- มีโครงการหลวง ช่วยส่งเสริมอาชีพให้กับชาวบ้าน และมีต๋อยคำเข้ามารับซื้อผลผลิต เช่น สตอเบอร์รี่ เป็นต้น

- มีโรงเรียน ตชด. อาไอยามา ช่วยส่งเสริมด้านการศึกษา ที่ทำให้คนมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น มีความรู้อ่านออก เขียนได้

- มีอาศรมป่าคา ซึ่งมีพระบัณฑิตอาสาเข้ามาเผยแพร่หลักธรรมคำสอนเพื่อเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ ให้มีคุณธรรมจริยธรรม ปลูกฝังให้กับเด็กๆ เพราะพระบัณฑิตอาสาได้เข้าไปให้ความรู้แก่เด็กที่โรงเรียนอาโอยามา

- มีโบสถ์คริสต์ นิกายโปแตสแตนท์ มีศิษยาภิบาลหรือชาวบ้านเรียกสลา เข้ามาเผยแพร่หลักคำสอนให้ ซึ่งมาจากศูนย์แห่งความบริสุทธิ์ หน่วยงานที่ส่งผู้สอนศาสนาที่บ้านป่าคา

- มีเจ้าหน้าที่หลายหน่วยงานเข้าไปช่วยแก้ปัญหาและพัฒนา เช่น องค์การบริหารส่วนตำบลม่อนปิ่น โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลม่วงชุม เป็นต้น

- มีแหล่งท่องเที่ยวจุดชมวิวที่สามารถพัฒนาทำให้ชาวบ้านสร้างรายได้จากการท่องเที่ยวของนักท่องเที่ยวได้ เช่น ชายของ เปิดร้านกาแฟ เป็นต้น

๔. อุปสรรคของชุมชน (Threat) คือ ปัจจัยและสถานการณ์ภายนอกที่ขัดขวางการทำงานของชุมชน ไม่ให้บรรลุวัตถุประสงค์ หรือสภาพแวดล้อมภายนอกที่เป็นปัญหาต่อองค์กร เช่น

- การสื่อสารกับหน่วยงาน เนื่องด้วยชาวบ้านบางส่วนไม่ค่อยรู้หนังสือ อ่านไม่ออกเขียนไม่ได้ การสื่อสารค่อนข้างมีความลำบาก เพราะส่งผลต่อการเข้าไปศึกษาข้อมูลในการพัฒนาและแก้ไขปัญหา

- งบประมาณการพัฒนา อาจมีความล่าช้าเพราะเป็นไปตามกระบวนการเป็นระบบ โครงการที่ชาวบ้านเสนอต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้องต้องใช้เวลาในการดำเนินการ

- การคมนาคม เนื่องด้วยสภาพภูมิประเทศบ้านป่าคาเป็นภูเขาสูง ทำให้การเดินทางค่อนข้างลำบาก เช่น รถที่ทาง อบต. เกือบขยะขึ้นไม่ได้ จึงส่งผลกระทบต่อปัญหาการจัดการขยะในชุมชน โดยชาวบ้านบางคนทิ้งเรี่ยราด บางคนเอาขยะใส่กระสอบทิ้งที่ป่า เป็นปัญหาที่ทางหน่วยงานและชาวบ้านกำลังดำเนินการแก้ปัญหาาร่วมกัน

- อิทธิพลการเปลี่ยนแปลงในสังคม ได้เข้าไปมีบทบาทต่อการดำเนินชีวิตทำให้บางครัวเรือนเริ่มมีความเป็นอยู่ที่เปลี่ยนจากเดิม

- รายได้จากผลผลิต เป็นไปตามสภาพเศรษฐกิจที่มีพ่อค้าคนกลางเป็นผู้กำหนดราคาซึ่งมีผลต่อราคาพืชผลที่ไม่แน่นอน

- ใช้สารเคมีในการเกษตร ต้นทุนสูงเพราะชาวบ้านยังขาดความรู้เกี่ยวกับการทำเกษตรอินทรีย์ การทำปุ๋ยหมักธรรมชาติ ไม่ค่อยมีคนใช้แบบปลอดภัยสารเคมี ต้องซื้อยามาฉีดพ่น

๔.๓ ภาวะผู้สูงอายุในชุมชนกรณีศึกษา ๔ แห่ง

จากการศึกษากลุ่มภาวะผู้สูงอายุในหมู่บ้านทั้ง ๔ แห่ง โดยการสุ่มเลือกกลุ่มเป้าหมาย จำนวน ๗๘ คน พบว่า อายุ ๖๐ ปีขึ้นไป อยู่ในหมู่บ้าน รวม ๗๘ คน ได้รับเบี้ยยังชีพผู้สูงอายุ ๗๗ คน ไม่ได้รับเบี้ยยังชีพผู้สูงอายุ ๑ คน (เนื่องจากไม่มีสัญชาติไทย) ได้รับเบี้ยยังชีพคนพิการ ๑ คน

ตารางรายชื่อผู้มีสิทธิรับเบี้ยยังชีพผู้สูงอายุ ประจำปีงบประมาณ ๒๕๖๑ แบบขึ้นบันไดช่วงอายุ ๖๐-๖๙ ปี

ลำดับ	ชื่อ	สกุล	วัน เดือน ปี เกิด	อายุ (ปี)
๑	นางนาบ่า	จะงะน๊ะป่า	๑ มกราคม ๒๕๔๒	๖๙
๒	นายจะหลู	พนานพคุณ	๒๗ มิถุนายน ๒๕๔๒	๖๙
๓	นางนาหนือ	จะเต๊ะ	๑ มกราคม ๒๕๔๓	๖๘
๔	นางน๊ะจำ	พัฒนาพฤษาศิริ	๒๒ พฤศจิกายน ๒๕๔๒	๖๘
๕	นาง	พนาศิริวรรณ	๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๔๔	๖๗
๖	นายจะแล	จะเต๊ะ	๑ มกราคม ๒๕๔๓	๖๘
๗	นายจะเต๊ะ	ปอซอ	๑ มกราคม ๒๕๔๔	๖๗
๘	นายจ๊ะมือ	จำรัสศิริไพร	๓ กันยายน ๒๕๔๔	๖๗
๙	นางนาป่า	จำรัสศิริไพร	๒ มิถุนายน ๒๕๔๔	๖๗
๑๐	นางนาปู	จำรัสศิริไพร	๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๔๔	๖๗
๑๑	นางน๊ะแท	จำรัสศิริไพร	๖ พฤศจิกายน ๒๕๔๔	๖๖
๑๒	นายแบแบ	พนาศิริวรรณ	๑ มกราคม ๒๕๔๕	๖๖
๑๓	นางนาฟือ	จะหา	๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๔๕	๖๖
๑๔	นางนาป่า	จะหา	๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๔๕	๖๖
๑๕	นางนาก่า	พัฒนาพฤษาศิริ	๑๐ มกราคม ๒๕๔๖	๖๕
๑๖	นางนาอู้	พัฒนาพฤษาศิริ	๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๔๗	๖๔
๑๗	นางนากะ	จะหา	๑ มกราคม ๒๕๔๗	๖๔
๑๘	นายปู่ลา	ลาบา	๑ มกราคม ๒๕๔๗	๖๔
๑๙	นางนาแล	จะยี่	๑ มกราคม ๒๕๔๗	๖๔
๒๐	นายจะแล	ลือปือ	๑ มกราคม ๒๕๔๗	๖๔
๒๑	นางนาฟู	จำรัสศิริไพร	๒ พฤศจิกายน ๒๕๔๖	๖๔
๒๒	นางนามี่	แสนหน่อ	๑ มกราคม ๒๕๔๗	๖๔
๒๓	นางนาปี่	พัฒนาพฤษาศิริ	๒ กันยายน ๒๕๔๘	๖๓

๒๔	นายไอบ่า	จะคือ	๑ กันยายน ๒๔๙๘	๖๓
๒๕	นายหวู	พัฒนาพฤษาศรี	๑๒ มิถุนายน ๒๔๙๘	๖๓
๒๖	นายจะฟู	จะฟือ	๑ มกราคม ๒๔๙๘	๖๓
๒๗	นางนาแอส	จะทอ	๑ มกราคม ๒๔๙๘	๖๓
๒๘	นายจ๊ะบู	คีรีชัย	๗ สิงหาคม ๒๔๙๘	๖๓
๒๙	นายชิว	แช่ต่วง	๑๓ มีนาคม ๒๔๙๘	๖๓
๓๐	นายจะหมี	ละมือ	๑ กุมภาพันธ์ ๒๔๙๘	๖๓
๓๑	นายจะหา	พงศ์พนโคจร	๑ มกราคม ๒๔๙๙	๖๒
๓๒	นางนาล่อ	พัฒนาพฤษาศรี	๑๓ เมษายน ๒๔๙๙	๖๒
๓๓	นายอาผู้	จรัสคีรีไพร	๓ มีนาคม ๒๔๙๙	๖๒
๓๔	นางสาวอิม๊ะ	นทีพงไพร	๒๘ กุมภาพันธ์ ๒๕๐๐	๖๑
๓๕	นายชาติปู	วงศ์รัตนนิคีรี	๑๕ สิงหาคม ๒๕๐๐	๖๑
๓๖	นางสาวนะแล	พนาศิริวรรณ	๘ กุมภาพันธ์ ๒๕๐๐	๖๑
๓๗	นางสาวนาจี	จรัสคีรีไพร	๑๘ เมษายน ๒๕๐๐	๖๑
๓๘	นางสาวนาต่อ	กรองแก้วพนา	๑ มิถุนายน ๒๕๐๐	๖๑
๓๙	นายจะพะ	จะเต๊ะ	๑ มกราคม ๒๕๐๐	๖๑
๔๐	นายจะหลู	จรัสคีรีไพร	๘ มิถุนายน ๒๕๐๑	๖๐
๔๑	นายจะทอ	พัฒนาพฤษาศรี	๑ มกราคม ๒๕๐๑	๖๐
๔๒	นายจะบำ	จะตอ	๑ มีนาคม ๒๕๐๑	๖๐
๔๓	นางนะหล่อ	วิทยาคีรีไพร	๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๐๑	๖๐
๔๔	นางนาฟู	จะแกะ	๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๐๑	๖๐
๔๕	นายหลง	ปูเหล็ก	๒ สิงหาคม ๒๕๐๑	๖๐
๔๖	นายจ๊ะลา	พนานพคุณ	๕ ตุลาคม ๒๕๐๑	๖๐
๔๗	นางนาเมาะ	จะอู่	๑ มกราคม ๒๕๐๒	๖๐

รายชื่อผู้มีสิทธิรับเบี้ยยังชีพผู้สูงอายุ ประจำปีงบประมาณ ๒๕๖๒
แบบขึ้นบันไดช่วงอายุ ๗๐-๗๙ ปี

ลำดับ	ชื่อ	สกุล	วัน เดือน ปี เกิด	อายุ
๑	นางนาก่า	จรัสคีรีไพร	๑๒ มิถุนายน ๒๔๘๔	๗๗
๒	นายละกอ	จรัสคีรีไพร	๕ มิถุนายน ๒๔๘๔	๗๗

๓	นางนาแปะ	จำรัสศิริไพโร	๑ มิถุนายน ๒๔๘๔	๗๗
๔	นางนาแอ	จำรัสศิริไพโร	๒๘ กรกฎาคม ๒๔๘๔	๗๗
๕	นางนาคา	จะล่อ	๑ มกราคม ๒๔๘๒	๗๙
๖	นายแสก	จำรัสศิริไพโร	๑๐ มิถุนายน ๒๔๘๒	๗๙
๗	นางนาป้อ	จะหะวะ	๑ มกราคม ๒๔๘๔	๗๗
๘	นางนาจ๊ะ	พัฒนาพฤษาศิริ	๘ เมษายน ๒๔๘๔	๗๗
๙	นางนะเต๋อ	วิทยาศิริไพโร	๑ กรกฎาคม ๒๔๘๒	๗๙
๑๐	นางนะว่า	จะเหมาะะ	๑ กุมภาพันธ์ ๒๔๘๕	๗๖
๑๑	นายสมบัติ	พนานพคุณ	๑๖ ธันวาคม ๒๔๘๕	๗๕
๑๒	นายขมย	จำรัสศิริไพโร	๑๙ สิงหาคม ๒๔๘๖	๗๕
๑๓	นายจะเมาะ	จำรัสศิริไพโร	๙ กันยายน ๒๔๘๖	๗๕
๑๔	นางนานะ	จะแย	๑ มกราคม ๒๔๘๗	๗๔
๑๕	นายคำมา	พัฒนาพฤษาศิริ	๓ กุมภาพันธ์ ๒๔๘๘	๗๓
๑๖	นายจะลา	จะล่อ	๑ มกราคม ๒๔๘๘	๗๓
๑๗	นางนาเม่อ	พัฒนาพฤษาศิริ	๖ กุมภาพันธ์ ๒๔๙๐	๗๑
๑๘	นางนาอี	จะปูลู	๑ มกราคม ๒๔๙๐	๗๑
๑๙	นางนาน๊ะ	พนานพคุณ	๓ กันยายน ๒๔๙๐	๗๑
๒๐	นางนาป่า	จำรัสศิริไพโร	๒๐ กุมภาพันธ์ ๒๔๙๐	๗๑
๒๑	นางนาอู่	จำรัสศิริไพโร	๑๒ กันยายน ๒๔๙๐	๗๑
๒๒	นายตะลา	จะละ	๑ เมษายน ๒๔๙๐	๗๑
๒๓	นายจะบู	จำรัสศิริไพโร	๒ กรกฎาคม ๒๔๙๐	๗๑
๒๔	นางนากู	พัฒนาพฤษาศิริ	๑ กุมภาพันธ์ ๒๔๙๑	๗๐

รายชื่อผู้มีสิทธิรับเบี้ยยังชีพผู้สูงอายุ ประจำปีงบประมาณ ๒๕๖๒
แบบขึ้นบันไดช่วงอายุ ๘๐-๘๙ ปี

ลำดับ	ชื่อ	สกุล	วัน เดือน ปี เกิด	อายุ
๑	นางน๊ะจำ	จำรัสศิริไพโร	๔ พฤศจิกายน ๒๔๗๔	๘๖
๒	นายหะตา	จำรัสศิริไพโร	๖ มิถุนายน ๒๔๗๖	๘๕
๓	นายจ๊ะฟู	นากอ	๑๐ กันยายน ๒๔๘๐	๘๑

๔	นางนาป่า	พงศ์พนโคจร	๒๖ สิงหาคม ๒๕๕๐	๘๑
๕	นางนาก่อ	จำรัสศิริไพร	๑๒ มิถุนายน ๒๕๕๐	๘๑

จากผลการประชุมกลุ่มมีข้อคิดเห็น คือ กลุ่มยังขาดบุคลากรในการขับเคลื่อนการจัดกิจกรรมในกลุ่ม และขาดการจัดกิจกรรม หรือกลุ่มสร้างรายได้หรืออาชีพเสริมให้กับสมาชิก และมีข้อเสนอแนะ ให้มีการรวมกลุ่มควรมีบุคลากร ที่สามารถช่วยในการจัดกิจกรรมได้ ควรมีการจัดกิจกรรมให้กับผู้สูงอายุ เช่น การอบรมให้ความรู้เกี่ยวกับสุขภาพ เป็นต้น

ภาพที่ ๔.๑๒ การประชุมกลุ่มชาวบ้าน ณ อาศรมพระธรรมจาริกบ้านห้วยปาง

โดยสรุป จากการสำรวจสภาพความเป็นอยู่ของผู้สูงอายุ และการสัมภาษณ์พูดคุยกับผู้สูงอายุด้วยตัวเองบางคนและมีล่ามช่วยแปล นักวิจัยและนิสิตจึงได้รับรู้ถึงความเป็นอยู่ของผู้สูงอายุ โดยส่วนใหญ่จะเป็นครอบครัวขยายอยู่ด้วยกันหลายคน ส่วนใหญ่ได้รับเบี้ยยังชีพผู้สูงอายุถ้ามีสัญชาติไทย ปัญหาที่พบส่วนใหญ่เป็นปัญหาสุขภาพ บางคนเล่าว่าสมัยก่อนไม่ค่อยเจ็บป่วยเหมือนสมัยปัจจุบัน ส่วนหนึ่งอาจเป็นเพราะว่าสารเคมีที่เขาฉีดพ่นผัก ทำให้มีอาการปวดตามเนื้อตัว รู้สึกเจ็บท้องเท่าที่สังเกตดูสุขภาพช่องปากส่วนใหญ่มีฟันที่แข็งแรงเพราะชอบทานหมาก การพูดคุยกับผู้สูงอายุในบางครั้งอาจมีความยากลำบากเล็กน้อยเวลาพูด ดังนั้นการพูดคุยสอบถามนอกจากภาษาที่ต้องขอความช่วยเหลือให้มีล่ามช่วยแปลแล้วที่เป็นอุปสรรคในการสื่อสารกันก็จะเป็นการเคี้ยวหมากของผู้สูงอายุ เพราะบางรายจะไม่ค่อยพูดเยอะเพราะอาจไม่ค่อยสะดวกพูดคุย เท่าที่พูดคุยก็ทราบว่าทางโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพก็จะมีโครงการที่มาตรวจสุขภาพให้ บางท่านก็ได้ไปรักษาดวงตาที่โรงพยาบาล ความต้องการส่วนใหญ่ก็ยังคงมีความต้องการได้รับเบี้ยยังชีพที่เพิ่มขึ้นแต่ก็ไม่ค่อยระบุจำนวนตัวเลขที่ชัดเจน แคบอกว่าอยากได้รับเพิ่ม รายจ่ายก็ไม่ค่อยทราบว่าแต่ละเดือนเท่าไรเพราะไม่ได้จดไว้ แต่จะประมาณให้ว่า เดือนละหนึ่งพันหรือสองพัน ด้านสุขภาพจิตใจเท่าที่สังเกตพูดคุยก็มีความปกติดี

๔.๓ การวิเคราะห์แนวปฏิบัติของเครือข่ายพระนักพัฒนาและกระบวนการดูแลผู้สูงอายุของกลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูงในพื้นที่ต้นแบบของเครือข่ายพระนักพัฒนา

การดำเนินงานด้านภาวะผู้สูงอายุของกลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูงในพื้นที่ต้นแบบของเครือข่ายพระนักพัฒนา เป็นการทำงานที่สอดคล้องกับบทบาทหน้าที่หลักของพระธรรมจาริกและพระบัณฑิตอาสาในด้านต่างๆ โดยผู้วิจัยได้ดำเนินการจัดเวทีประชุมการดำเนินงานด้านภาวะผู้สูงอายุ ๒ แห่ง ดังนี้

๔.๓.๑ การวิเคราะห์แนวปฏิบัติหลักของเครือข่ายพระนักพัฒนาบนพื้นที่สูง

เพื่อวิเคราะห์ผลการดำเนินงานของเครือข่ายพระนักพัฒนา ณ อาศรมพระธรรมจาริก บ้านห้วยปง ตำบลแม่ณะ อำเภอไชยปราการ จังหวัดเชียงใหม่ มีผลสรุปดังนี้

๑) บทบาทหน้าที่ของพระธรรมจาริกและพระบัณฑิตอาสาด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

บทบาทหน้าที่ของพระธรรมจาริกและพระบัณฑิตอาสาด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในหมู่บ้านชาวเขา มีมากมายหลายด้าน แต่ที่สำคัญที่สุดคือ ด้านการเผยแผ่หลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนา โดยมีจุดประสงค์เพื่อให้ชาวเขามีความรู้ ความเข้าใจ เกิดการยอมรับและนำเอาหลักธรรมไปเป็นแนวทางปฏิบัติในชีวิตประจำวันได้

การปฏิบัติงานของพระธรรมจาริกและพระบัณฑิตอาสา มีองค์หลักคือ โครงการพระธรรมจาริกส่วนภูมิภาค วัดศรีโสดา และมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เป็นหน่วยงานที่กำหนดนโยบายและแนวทางการปฏิบัติงาน กำหนดพื้นที่หมู่บ้าน ติดตามประเมินผล รวมทั้งการคัดสรรและสนับสนุนงานของพระธรรมจาริก ซึ่งทางโครงการได้กำหนด “นโยบายเชิงรุกด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา” และบทบาทหน้าที่ของพระธรรมจาริกไว้ในปี พ.ศ.๒๕๔๙ เพื่อเป็นกรอบและแนวทางการดำเนินงานของพระธรรมจาริก นอกจากนี้ พระธรรมจาริกจะต้องดำเนินงานตามยุทธศาสตร์การขับเคลื่อนงานพระธรรมจาริกในปี พ.ศ.๒๕๕๐ ด้วย เนื้อหาสาระมีดังนี้

๑. นโยบาย โครงการพระธรรมจาริกส่วนภูมิภาค วัดศรีโสดา ซึ่งเป็นหน่วยงานด้านปฏิบัติการ ได้มีนโยบายเชิงรุกด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา รายละเอียดมีดังนี้

๑) การปลูกต้นไม้บริเวณอาศรม (โอวาทประธานคณะพระธรรมจาริก)

พระธรรมจาริกทุกรูป ทุกอาศรมจะต้องทำโครงการปลูกป่าในอาศรมพระธรรมจาริก หรือให้การสนับสนุน หรือส่งเสริมการปลูกป่าในชุมชนที่ปฏิบัติศาสนกิจอยู่ เพื่อให้เป็นสถานที่ร่มรื่น เป็นที่พักผ่อน และเป็นอุทยานทางพระพุทธศาสนา และเพื่อให้เป็นไปตามเจตนารมณ์ของประธานคณะพระธรรมจาริก ฉะนั้นในปี ๒๕๔๙ นี้ให้อาศรมทุกอาศรมดำเนินการปลูกป่าโดยให้หัวหน้าศูนย์กำกับดูแลรายงานผลการดำเนินงานมายังสำนักงานบริหารงานโครงการพระธรรมจาริกส่วนภูมิภาค เพื่อพิจารณาให้การสนับสนุนและจัดประกวดสวนป่าต่อไป

๒) การขยายหมู่บ้านปฏิบัติงาน

พระธรรมจาริกทุกรูปต้องมีความเข้าใจในเบื้องต้นว่า คำว่า “จาริก” หมายถึงการเดินทางท่องเที่ยว วัตถุประสงค์คือ เพื่อสงเคราะห์ชาวโลกและเพื่อประโยชน์สุขแก่ชาวโลก ดังนั้นเมื่อท่านได้มีอาศรมอยู่ประจำเป็นหลักแหล่งในหมู่บ้านหนึ่งดีแล้ว ก็จำเป็นต้อง “จาริก” ไปหมู่บ้านอื่นด้วย เพราะหากไม่ไป ผลก็คือ ไม่ได้ขยายฐานหรือขยายหมู่บ้านปฏิบัติงาน เมื่อเป็นเช่นนี้ ชาวเขาในหมู่บ้านอื่นก็ไม่ได้รับอานิสงส์ และตัวเลขของชาวพุทธก็จะคงที่หรือลดลง เพราะฉะนั้น พระธรรมจาริกทุกอาศรมมีความจำเป็นต้องขยายหมู่บ้านในการปฏิบัติงาน ในปี พ.ศ.๒๕๔๙ ขอให้ขยายออกไปอาศรมละ ๑ หมู่บ้าน รวมกับหมู่บ้านที่ท่านอยู่ประจำ ๑ หมู่บ้าน เป็น ๒ หมู่บ้าน กิจกรรมและขั้นตอนปฏิบัติงานในหมู่บ้านแห่งใหม่ เป็นรายละเอียดที่ท่านจะขอคำแนะนำปรึกษาได้จากผู้มีหน้าที่รับผิดชอบโครงการของสำนักงานโครงการพระธรรมจาริกส่วนภูมิภาค

๓) เรื่องการจูงใจเด็กและเยาวชนมาเป็นยุวพุทธ

พระธรรมจาริกทำได้หลายวิธี เป็นต้นว่า การเปิดโรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์ การให้เด็กบวชเป็นสามเณร การให้เด็กและเยาวชนปลูกพืชผักสวนครัวรั้วกินได้ หรือเลี้ยงหมู เลี้ยงเป็ดไก่ การนำเด็กจากหมู่บ้านต่างๆ มาอยู่ประจำที่อาศรมหรือจัดทำเป็นหอพักและให้เรียนหนังสือไปด้วย การจัดทำห้องสมุดหรือพิพิธภัณฑ์ การจัดสร้างลานกีฬาในบริเวณอาศรม การจัดค่ายคุณธรรม ฯลฯ

กิจกรรมต่างๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อเด็กและเยาวชน เสริมสร้างองค์ความรู้ ทักษะ ความสนุกสนาน และความสามัคคี ย่อมเป็นการพัฒนาร่างกาย จิตใจและสติปัญญาให้ดีขึ้น ไม่ไปมั่วสุมกับสิ่งชั่วร้ายประเภทยาเสพติดหรืออบายมุข ซึ่งเรื่องนี้ขอให้ทุกอาศรมฯ ได้จัดทำโครงการ และกิจกรรมการดำเนินงานอย่างใดอย่างหนึ่งหรือหลายๆ อย่าง เพื่อให้เด็กและเยาวชนได้รวมกลุ่มกันใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ ได้มีความรู้และประสบการณ์ชีวิตที่ดีงาม เมื่อท่านได้ริเริ่มงานดังกล่าวได้ดังนี้ เด็กและเยาวชน รวมทั้งบิดามารดาและญาติพี่น้องของเขา ก็จะมี ความเชื่อถือ ศรัทธาในตัวพระธรรมจาริก ซึ่งเป็นวิธีการอย่างหนึ่งที่จะนำไปสู่การเผยแพร่หลักธรรมคำสอนของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ง่ายขึ้น

๔) การสร้างแกนนำชาวพุทธ

หมู่บ้านที่พระธรรมจาริกปฏิบัติงานและหมู่บ้านที่จะขยายฐาน ท่านต้องค้นหาและสร้างตัวแทนขึ้นมา เพื่อช่วยดูแลอาศรมในขณะที่ท่านไม่อยู่ เป็นตัวประสานเชื่อมต่อระหว่างพระธรรมจาริกกับชาวบ้าน เป็นผู้นำด้านศาสนพิธี อาทิ สวดมนต์ไหว้พระ อาราธนาศีล การจัดสิ่งของบูชาพระรัตนตรัย เป็นต้น การประกาศหรือบอกกล่าวให้สมาชิกทุกคนได้มาทำบุญ ฟังเทศน์ หรือร่วมกิจกรรมในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาหรือวันสำคัญตามประเพณีของชาติ ผู้ที่จะทำหน้าที่เป็นตัวแทนของพระธรรมจาริกและเป็นตัวแทนของชาวบ้านได้ จำเป็นต้องมีความประพฤติดี ปฏิบัติชอบ ละเว้นจากอบายมุข ชาวบ้านให้การยอมรับนับถือ เป็นผู้ใหญ่แล้ว มิใช่ยังเป็นเด็กวัยรุ่นอยู่ และสิ่งสำคัญต้องเป็นผู้ที่เสียสละและมีความเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนาอย่างแท้จริง ทุกหมู่บ้านควรมีแกนนำชาวพุทธ หมู่บ้านละ ๑-๒ คน ซึ่งจำเป็นต้องให้เขาได้มารับการอบรม และมอบหมายภารกิจให้ช่วยพระธรรมจาริกปฏิบัติงาน งานโครงการพระธรรมจาริกจะมีสิ่งตอบแทนเป็นรางวัลเล็กน้อยๆ สำหรับผู้ที่เป็นแกนนำ ทั้งนี้เพื่อเป็นขวัญและกำลังใจ อาจจะเป็นสิ่งของเครื่องใช้ที่จำเป็นสำหรับชีวิตประจำวันหรือสวัสดิการบางอย่างที่เหมาะสม ซึ่งคณะทำงานของโครงการพระธรรมจาริกจะได้

ร่วมกันพิจารณาว่าควรทำอะไรที่เป็นประโยชน์ตรงกับความต้องการ หรือความจำเป็นในชีวิตประจำวันของเขา

๕) หอกระจายข่าวหรือเสียงตามสาย

โครงการพระธรรมจาริกส่วนภูมิภาคตระหนักดีว่า เครื่องมืออุปกรณ์ที่ใช้สื่อสารได้อย่างรวดเร็วและทั่วถึงทุกหลังคาเรือนในแต่ละหมู่บ้านนั้น พระธรรมจาริกมีความจำเป็นต้องมีต้องใช้ เพื่อเผยแพร่หลักธรรม เพื่อให้ความรู้ข่าวสารความเคลื่อนไหวที่เป็นประโยชน์ต่อคนในหมู่บ้าน จึงมีแนวความคิดว่า จะจัดซื้อจัดหาเครื่องขยายเสียงให้กับอาคารพระธรรมจาริกครบทุกอาคารภายในระยะเวลา ๓ ปี การอบรมเรื่องการใช้อุปกรณ์ขยายเสียง เรื่องการจัดรายการออกอากาศในแต่ละวัน เรื่องการเขียนบท เรื่องศิลปะพูดจูงใจคนและเทคนิควิธีการที่จะทำให้คนในหมู่บ้านได้มีความสนใจฟังรายการที่พระธรรมจาริกเป็นผู้ดำเนินการเป็นเรื่องจำเป็นมาก ทางโครงการพระธรรมจาริกส่วนภูมิภาคจะติดต่อประสานงานกับหน่วยงานวิชาการที่เกี่ยวข้องเพื่ออบรมให้ความรู้เรื่องดังกล่าวแก่พระธรรมจาริก ซึ่งคาดว่าจะเกิดประโยชน์ในการปฏิบัติงานด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนาได้ดียิ่งขึ้น

๖) ศีลจริยาวัตรที่งดงาม อาคารมรณีน่าอยู่

นับเป็นเรื่องสำคัญที่ต้องเน้นย้ำทุกๆปี พระธรรมจาริกต้องประพฤติตนเป็นบุคคลตัวอย่าง ในด้านการครองตน ครองคนและครองงาน อยู่ในวินัยของสงฆ์ตลอดเวลา มีสติสัมปชัญญะ ไม่หลงตัว ลืมตน มีความสงบเสงี่ยมในสมณสารูปทั้งกาย วาจาและใจ มีมานะ ขยัน อดทน อดกลั้นและประหยัด อยู่ง่าย ฉันทง่าย และไม่ประพฤติตนในสิ่งที่เป็นโลกะวิชชะ สิ่งที่ขอฝากเป็นข้อคิดเตือนใจคือ อย่าประพฤติตนให้เสียชื่อเสียงโดยมีเหตุมาจากเรื่องปัจจัย (เงินทอง) หรือเรื่องสตรี ถ้ามีเรื่องดังกล่าวเกิดขึ้นกับตัวท่าน หากเป็นเรื่องจริง ศรัทธาประชาชนก็จะเสื่อมถอยหมดไป

สำหรับเรื่องอาคารมรณีน่าอยู่ เป็นเรื่องที่อยู่อาศัยอยู่แล้วต้องทำให้สะอาด ต้องปลูกต้นไม้ให้มีความร่มรื่น ปรับปรุงพื้นที่บริเวณอาคารให้ดูดี มีอาคารคั่นตุ้มมาเยี่ยมเยียนแล้วมีอารมณ์แจ่มใส ไม่รู้สึกหดหู่ผิดหวัง การจัดอาคารให้มีลักษณะน่าอยู่หรือไม่ ย่อมสะท้อนถึงนิสัยใจคอของพระธรรมจาริกที่อยู่ในอาศรมนั้นว่า เป็นคนอย่างไร เกียจคร้านหรือขยัน ชอบสะอาดหรือไม่ เป็นผู้ที่ใส่ใจกับหน้าที่การงานมากน้อยเพียงใด อย่างไรก็ตาม ถ้าอาคารพระธรรมจาริกแห่งใดดูแล้วไม่งามตา ไม่สะอาดไม่ร่มรื่น ก็มีข้อที่น่าคิดต่อไปอีกว่า แล้วจะไปชักจูงใจให้ชาวบ้านมีศรัทธาหรือทำตามคำแนะนำของพระธรรมจาริกได้อย่างไร

แนวทางทั้ง ๖ ประการที่กล่าวมานี้ เป็นเรื่องที่จะขอมอบหมายให้พระธรรมจาริกทุกรูปได้นำไปเป็นข้อคิดในการปฏิบัติงาน หากท่านได้ใช้ความคิด ใช้เวลาให้เกิดประโยชน์กับงานตามภารกิจหน้าที่อย่างเต็มความสามารถ การงานทั้งหลายย่อมชนะอุปสรรคได้ และจะเป็นก้าวสำคัญที่จะนำไปสู่การ “รวมพลังสร้างสรรค์สังคม” ในหมู่บ้านชาวเขาได้เป็นอย่างดี ถูกต้องเหมาะสมและทันโลก

๒) บทบาทหน้าที่ของพระธรรมจาริกและพระบัณฑิตอาสาด้านกิจวัตรประจำวัน

บทบาทหน้าที่ของคณะพระธรรมจาริก โครงการพระธรรมจาริกส่วนภูมิภาค และพระบัณฑิตอาสา ได้กำหนดแนวทางไว้ดังนี้

๑) กิจวัตรประจำวัน บิณฑบาตเป็นกิจวัตร นำทำวัตรสวดมนต์เย็น ทำอาศรมให้สะอาด ร่มรื่น ปฏิบัติตนตามวินัยของพระสงฆ์อย่างเคร่งครัด

๒) การเผยแผ่ธรรมะ เทศน์เสียงตามสาย สอนศีลธรรมในโรงเรียน (พระพุทธศาสนา) ชักจูงชาวบ้านมาสวดมนต์ปฏิบัติธรรม ถือนิเวศน์ ๘ สร้างแกนนำชาวพุทธ แนะนำ ส่งเสริมศาสนพิธีที่ใช้ในชีวิตประจำวัน เช่น การรับนิมนต์ การแต่งงาน จัดงาน, ศาสนพิธีวันสำคัญทางศาสนาและของชาติ

๓) การศึกษาวิจัย ศึกษาและฝึกพูดภาษาชาวบ้านที่ปฏิบัติงาน ศึกษาวัฒนธรรม ประเพณีตามที่ได้รับมอบหมาย เขียนรายงานวิจัยและร่วมประชุมเรื่องวิจัยทุกเดือน

๔) การสังคมสงเคราะห์และพัฒนา จัดตั้งและพัฒนา กลุ่มต่างๆ ในหมู่บ้าน (เยาวชน แม่บ้าน ผู้สูงอายุ กลุ่มอาชีพ ฯลฯ) ส่งเสริมสนับสนุนองค์กรในหมู่บ้านให้เข้มแข็ง ประสานงานกับองค์กรในท้องถิ่นทั้งภาครัฐและเอกชนที่เกี่ยวข้อง ให้คำแนะนำปรึกษาด้านการดำเนินงานแก่องค์กร ในท้องถิ่น สงเคราะห์บุคคลและครอบครัวที่ทุกข์ยากเดือดร้อน (คนยากจน คนพิการ ผู้สูงอายุ ผู้ประสพภัย)

๓) การจัดทำยุทธศาสตร์การขับเคลื่อนงานพระธรรมจาริกและพระบัณฑิตอาสา

ยุทธศาสตร์การขับเคลื่อนงานพระธรรมจาริก ในปี พ.ศ.๒๕๕๐ โครงการพระธรรมจาริก ส่วนภูมิภาคได้ร่วมกับกรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการ จัดทำยุทธศาสตร์การดำเนินงานของพระธรรมจาริก ซึ่งได้มีการประชุม และมีความเห็นสอดคล้องกันในด้านกลยุทธ์ โครงการและงบประมาณ ค่าใช้จ่ายประจำปี ยุทธศาสตร์การขับเคลื่อนงานพระธรรมจาริก มีดังนี้

ยุทธศาสตร์ที่ ๑ การนำหลักธรรมเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของบุคคล ครอบครัวและชุมชน ให้เข้มแข็ง มี ๓ กลยุทธ์ คือ ส่งเสริมการนำหลักธรรมไปปฏิบัติ ส่งเสริมการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชน ส่งเสริมสุขอนามัยและสาธารณสุขขั้นพื้นฐาน

ยุทธศาสตร์ที่ ๒ การบริหารจัดการองค์กรและทรัพยากรมนุษย์ มี ๕ กลยุทธ์ คือ การสรรหาพระธรรมจาริก การพัฒนาศักยภาพบุคลากรในองค์กร สร้างขวัญกำลังใจ การพัฒนาการบริหารงานโครงการพระธรรมจาริก การจัดระบบบริการเทคโนโลยีสารสนเทศให้เกิดประโยชน์สูงสุด

ยุทธศาสตร์ที่ ๓ การอนุรักษ์ฟื้นฟูและพัฒนาวัฒนธรรมประเพณี ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมของท้องถิ่น มี ๒ กลยุทธ์ คือ ส่งเสริมการสร้างจิตสำนึกให้ชุมชนฟื้นฟูวัฒนธรรมประเพณี ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม สร้างภาคีเครือข่ายในการอนุรักษ์ศิลปะ วัฒนธรรม ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม

ยุทธศาสตร์ที่ ๔ การขยายพื้นที่ปฏิบัติงานให้ครอบคลุมบนพื้นที่สูง มี ๔ กลยุทธ์ คือ เสริมสร้างศักยภาพพระธรรมจาริกสัจจและแกนนำ ส่งเสริมสนับสนุนการเผยแผ่พระพุทธศาสนาบนพื้นที่สูง สร้างขวัญกำลังใจและสนับสนุนการปฏิบัติงานเผยแผ่ของแกนนำ เพิ่มหมู่บ้านการปฏิบัติงานเผยแผ่พระพุทธศาสนาบนพื้นที่สูง

ยุทธศาสตร์ที่ ๕ การสร้างเครือข่ายภาคีหุ้นส่วนเสริม มี ๔ กลยุทธ์ คือ สร้างกระบวนการ การวางแผนแบบมีส่วนร่วม ประสานงานความร่วมมือภาคีระดับต่างๆ การสร้างพลังขับเคลื่อนชุมชน ร่วมกัน การติดตามและประเมินผลร่วมกัน

สรุปได้ว่า บทบาทหน้าที่ของพระธรรมจาริกที่ปฏิบัติภารกิจประจำอยู่ในหมู่บ้านที่มี จุดมุ่งหมายสำคัญคือ การเผยแผ่พระพุทธศาสนาแก่ชาวเขานั้น จะต้องปฏิบัติงานตามนโยบายเชิงรุก ตามบทบาทหน้าที่ของพระธรรมจาริกที่กำหนดไว้ และตามยุทธศาสตร์การขับเคลื่อนงานพระธรรม จาริกทั้ง ๕ ยุทธศาสตร์

ยุทธศาสตร์การขับเคลื่อนงานพระบัณฑิตอาสา ได้มีการจัดทำแผนกลยุทธ์การพัฒนา โครงการพระบัณฑิตอาสาพัฒนาชาวเขา ในช่วงแผนพัฒนามหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่ระยะที่ ๑๒ (พ.ศ. ๒๕๖๐ – ๒๕๖๑) วิสัยทัศน์ โครงการพระบัณฑิตอาสาพัฒนา ชาวเขา เดิม “พุทธศาสน์นำชีวิต เพื่อชีวิตที่มั่นคง” ได้มีการปรับใหม่ ดังนี้

วิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมจาริกและพระบัณฑิตอาสาในหมู่บ้านชาวเขา โดยเฉพาะในหมู่บ้านห้วยปง ได้กำหนดวิธีการเผยแผ่เป็นแนวปฏิบัติ ๒ ด้าน คือการเผยแผ่เชิงรุกและเชิงรับ

๑. เชิงรุก หมายถึง การที่พระธรรมจาริกและพระบัณฑิตอาสาปฏิบัติงานโดยมุ่งเดินหน้า หากัลยาณมิตร ไม่อยู่แต่ในอาศรม เป็นพระประเภทคันทุระ พบปะกับชาวบ้านที่เป็นชาวเขาอยู่เป็นประจำมิได้ขาด มิใช่พระประเภทวิปัสสนาธุระ ที่มุ่งความสงบเพื่อความหลุดพ้นจากกิเลส มีวิธีการเผยแผ่เชิงรุกดังนี้คือ การสร้างศรัทธาของชาวเขา การสร้างศาสนทายาท และการขยายหมู่บ้าน ปฏิบัติงาน

๑) การสร้างศรัทธาของชาวเขา คือทำให้ชาวเขามีศรัทธาในตัวพระธรรมจาริกและพระ บัณฑิตอาสา ซึ่งพระธรรมจาริกและพระบัณฑิตอาสาต้องปฏิบัติตนและปฏิบัติงานกับชุมชนให้ชาวเขา ในหมู่บ้านยอมรับว่า เป็นพระที่อยู่ในธรรมวินัย มีความรู้ความสามารถ และเป็นประโยชน์กับชุมชน

โดยส่วนรวม การปฏิบัติตนของพระธรรมจาริกและพระบัณฑิตอาสา ได้ยึดถือหลักปฏิบัติตามหน้าที่ของพระสงฆ์ทั่วไปดังนี้

(๑) การศึกษา พระธรรมจาริกและพระบัณฑิตอาสาได้ศึกษาหาความรู้ทั้งทางโลกและทางธรรม ทางโลก ได้เข้าศึกษาระดับปริญญาตรี สาขาสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่ ซึ่งสำเร็จการศึกษาตามหลักสูตร ๔ ปีแล้ว ปัจจุบันกำลังอยู่ในช่วงเวลาการปฏิบัติศาสนกิจเป็นเวลา ๑ ปี สำหรับทางธรรม ได้ศึกษาจบนักธรรมเอกจากโรงเรียนสมเด็จพระพุทธชินวงศ์ วัดศรีโสดา อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ และขณะปฏิบัติงานประจำอยู่ ณ อาศรมบ้านห้วยปง พระธรรมจาริกได้ศึกษาหาความรู้ด้านธรรมเพิ่มเติมจากหนังสือ จากแผ่นซีดี จาก การเข้าฟังการประชุมปฐมนิเทศ และจากการฟังวิทยุที่มีรายการธรรมะเป็นประจำ

(๒) การปฏิบัติตามพระวินัย พระวินัยของสงฆ์ ๒๒๗ ข้อเป็นสิกขาบทที่ต้องประพฤติปฏิบัติ ไม่หย่อนในพระวินัย นอกจากนี้ยังต้องไม่ปฏิบัติตนในลักษณะที่เป็นโลกวิชชะ คือโลกติเตียนอีกด้วย ในการแสดงออกทางกาย วาจาและใจ เมื่ออยู่ในอาศรมหรือในหมู่บ้านชาวเขา จะต้องไม่ทำผิดจารีตประเพณีหรือผิดข้อห้ามในชนเผ่าของเขา เพราะจะทำให้ชาวเขาที่มีความรู้สึกที่ไม่ดี ไม่เชื่อถือศรัทธาอีกต่อไป ซึ่งที่ผ่านมา พระธรรมจาริกและพระบัณฑิตอาสา ไม่เคยมีเรื่องหรือมีข่าวที่ไม่ดี ทำให้เสียชื่อเสียงในเรื่องดังกล่าวนี้

(๓) การเผยแผ่พระพุทธศาสนา พระธรรมจาริกและพระบัณฑิตอาสาได้ทำหน้าที่สอนศีลธรรมในโรงเรียน นำพุทธศาสนิกชนชาวเขาสวดมนต์ไหว้พระในพระอุโบสถในวันธรรมสวนะ รวมทั้งการเทศน์เรื่องหลัก ธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาและวันสำคัญของชาติเป็นประจำทุกครั้งที่มีการจัดกิจกรรมในหมู่บ้าน

(๔) การปกป้องพระพุทธศาสนา พระธรรมจาริกและพระบัณฑิตอาสาได้ปฏิบัติตนโดย “ทำให้ดู อยู่ให้เห็น” ใช้เวลาส่วนใหญ่อยู่ที่อาศรมและในหมู่บ้านชาวเขา จึงไม่มีใครคิดทำลายศาสนสถานและสถานวัตถุ ด้วยการบุกรุกที่ดินหรือสิ่งปลูกสร้าง ไม่มีผู้ใดที่นับถือศาสนาอื่นไปพูดจาดูหมิ่น โจมตี กล่าวร้ายพระพุทธศาสนา การทำประโยชน์แก่ชุมชน การให้ความรู้และแนวทางปฏิบัติที่ดีที่ถูกต้องแก่ชาวเขา เป็นการป้องกันมิให้ผู้ที่นับถือพระพุทธศาสนาอยู่แล้วหันไปนับถือศาสนาอื่น

ส่วนการปฏิบัติงานกับชุมชน พระธรรมจาริกและพระบัณฑิตอาสาได้ร่วมกับเจ้าหน้าที่พัฒนาสังคมหน่วยที่ ๑๓ จังหวัดเชียงใหม่ ประจำอำเภอเชียงดาว ครูสอนเรียนของศูนย์การเรียนชุมชนชาวไทยภูเขาแม่ฟ้าหลวงบ้านห้วยปง จำนวน ๒ คน และนักวิจัย ได้จัดประชุมร่วมกับชาวเขาในหมู่บ้าน ๒ ครั้งๆ แรก จัดประชุมเฉพาะชนเผ่ามูเซอ ครั้งที่สอง จัดประชุมเฉพาะชนเผ่าปะหล่อง ซึ่งมีลักษณะ วิธีการ และผลของการประชุมดังต่อไปนี้

ในการประชุมชาวบ้านในเชิงภาวะสร้างสรรค์ (Appreciate Influence Control คำย่อ AIC) ผู้วิจัยได้ปรึกษารื้อกับพระธรรมจาริกและพระบัณฑิตอาสาเกี่ยวกับผู้นำของหมู่บ้าน เรื่องการค้นหาปัญหาของชุมชนเพื่อเป็นข้อมูลเบื้องต้นสำหรับการคิดวิเคราะห์ การวางแผน และการดำเนินงาน เพื่อแก้ไขปัญหาของชุมชนต่อไป

เนื่องจากหมู่บ้านห้วยปง มี ๒ หย่อมบ้าน คือ บ้านมูเซอและบ้านปะหล่อง ดังนั้นการค้นหาปัญหาชุมชนด้วยวิธีการเชิญตัวแทนชาวบ้านมาประชุม จึงมีการประชุม ๒ ครั้งวิธีการประชุม มีขั้นตอนดังนี้

(๑) การประกาศเสียงตามสาย โดยผู้นำหมู่บ้านของแต่ละหอย่อมบ้านจะใช้เครื่องขยายเสียงที่อยู่ในบ้านของตน ประกาศให้ชาวบ้านทราบล่วงหน้า ๑ วันว่า ขอให้ตัวแทนของทุกครัวเรือนๆ ละ ๑ คน ไปประชุม ณ สถานที่ที่กำหนดไว้ในวันรุ่งขึ้น โดยมีการประชุมร่วมกันระหว่างชาวบ้านกับ พระธรรมจาริก นักวิจัยและเจ้าหน้าที่ เรื่องการค้นหาปัญหาและแนวทางแก้ไขปัญหาในหมู่บ้านของเรา

(๒) การประชุมตามวัน เวลา และสถานที่ที่ได้ประกาศให้ชาวบ้านทราบ จะเริ่มประชุมเมื่อชาวบ้านมารวมตัวกันอย่างพร้อมเพรียงแล้ว

(๓) พระธรรมจาริกและนักวิจัย จะชี้แจงวัตถุประสงค์ของการประชุม และจะมีการประชุมกลุ่มย่อย กลุ่มละ ๑๐-๑๕ คน

(๔) ให้มีการเลือกประธานกลุ่มและมีเลขานุการกลุ่มสำหรับจดบันทึกลงในแผ่นกระดาษที่เตรียมไว้ ในประเด็นปัญหาต่างๆ และแนวทางแก้ไขปัญหา

(๕) ใช้วิธีการให้ผู้เข้าร่วมประชุมกลุ่มย่อยทุกคนแสดงความคิดเห็นของตนเองอย่างอิสระ โดยหลีกเลี่ยงการแสดงออกทางวาจาที่ขัดแย้งหรือโต้แย้งกันอย่างรุนแรง ความคิดเห็นที่ต่างกันย่อมมีประโยชน์และมีการบันทึกไว้ทุกประเด็น

(๖) รวบรวมปัญหาและแนวทางแก้ไข ซึ่งจะเป็นแนวทางพิจารณา ดำเนินการแก้ไข ปัญหาในขั้นต่อไป

การประชุมชาวบ้านได้มีการประชุม ๒ ครั้ง

ครั้งที่ ๑ ประชุมชาวบ้านปะหล่องห้วยปง วัน เวลาประชุม เมื่อวันพฤหัสบดีที่ ๑๔ เดือน มิถุนายน พ.ศ.๒๕๖๒ เวลา ๐๙.๐๐-๑๑.๐๐ น. ณ โบสถ์ ในบริเวณอาศรมพระธรรมจาริกบ้านห้วยปง ผู้เข้าร่วมประชุม ประกอบด้วย พระธรรมจาริก ๑ รูป นักวิจัย ๑ คน ชาวบ้านปะหล่อง จำนวน ๔๖ คน ผลการประชุม สรุปได้ดังนี้

ปัญหาของชุมชน แบ่งเป็น ๓ ด้านคือ

ก. ด้านสาธารณูปโภคขั้นพื้นฐาน

(๑) ถนนเข้าหมู่บ้าน ระยะ ๔ กิโลเมตรเป็นถนนดิน เดินทางเข้าออกลำบากโดยเฉพาะในฤดูฝน

(๒) ไฟฟ้า มีโซล่าเซลล์ แต่วันใดฝนตก วันใดไม่มีแสงแดด ไม่สามารถใช้ไฟฟ้าได้

(๓) น้ำประปาภูเขา ในฤดูแล้ง ใช้สำหรับอุปโภคบริโภค มีไม่เพียงพอ

ข. ด้านการพัฒนาคุณภาพชีวิต

(๑) เรื่องสัญชาติ ผู้ที่ยังไม่มีสัญชาติไทยมีอีกจำนวนมาก

(๒) อาชีพเสริมไม่มี เช่น การเพาะเห็ด การเลี้ยงสุกร ฯลฯ

(๓) คนชรา ยากจน ช่วยเหลือตนเองไม่ได้ บางคนได้สัญชาติไทยแล้ว แต่ก็ไม่มีผู้ที่ได้รับ เบี้ยยังชีพแม้แต่รายเดียว

(๔) ไม่มีสถานที่สำหรับปฏิบัติธรรมในช่วงระยะเวลาเข้าพรรษา

(๕) มีสนามกีฬาของหมู่บ้าน แต่คับแคบเกินไป

(๖) เด็กนักเรียนระดับประถมศึกษาเดินทางไปโรงเรียน ๓ กิโลเมตรเศษ หากขึ้นรถยนต์ รายเดือนก็เสียค่าใช้จ่ายสูง

ค. ด้านสิ่งแวดล้อม

(๑) ที่อยู่อาศัยที่เป็นพื้นที่ปลูกสร้างบ้านเรือน ไม่ทราบแน่ชัดว่าอยู่ในเขตอุทยานฯ หรือเขต ป่าสงวนแห่งชาติ

(๒) มีการใช้สารเคมีทุกครัวเรือน สำหรับฉีดพ่นวัชพืชและแมลง รวมทั้งใช้ปุ๋ยเคมีสำหรับบำรุงพืช

(๓) ขาดความรู้ความเข้าใจเรื่อง สุขอนามัยเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม เช่น การกำจัดขยะและสิ่งปฏิกูล การเลี้ยงสัตว์แบบปล่อยให้หากินเอง

(๔) ที่ดินสำหรับอยู่อาศัยและใช้ในการปลูกพืช ไม่มีเอกสารสิทธิ์

ครั้งที่ ๒ ประชุมชาวบ้านหมู่เซอห้วยปง วันเสาร์ที่ ๑๔ เดือนกรกฎาคม พ.ศ.๒๕๖๒ เวลา ๐๙.๐๐-๑๑.๓๐ น. ณ ห้องเรียนศูนย์การเรียนรู้ชุมชน ผู้เข้าร่วมประชุม ประกอบด้วย พระธรรมจาริก ๑ รูป นักวิจัย ๑ คน เจ้าหน้าที่จากศูนย์พัฒนาสังคม หน่วยที่ ๑๓ จังหวัดเชียงใหม่ ๑ คน ครู ๒ คน ชาวบ้านหมู่เซอ ๔๒ คน ผลการประชุม สรุปปัญหาจากการประชุมกลุ่มย่อย ๓ กลุ่ม ได้ดังนี้

ปัญหาของชุมชน แบ่งเป็น ๓ ด้านคือ

ก. ด้านสาธารณูปโภคขั้นพื้นฐาน

(๑) ถนนเข้าหมู่บ้านเป็นถนนดิน ในฤดูฝนเดินทางสัญจรไปมาลำบาก เปียกแฉะมาก

(๒) ไฟฟ้า มีการใช้ไฟฟ้าจากพลังแสงอาทิตย์หรือแผงโซลาร์เซลล์กันเกือบครบทุกครัวเรือน แต่พลังไฟฟ้ามีน้อย วันใดฝนตก ก็ไม่มีไฟฟ้าใช้

(๓) น้ำดื่มน้ำใช้ มีไม่เพียงพอโดยเฉพาะในฤดูร้อน

(๔) ห้องสุขาของศูนย์การเรียนรู้ฯ บ้านห้วยปง มีไม่เพียงพอ

ข. ด้านการพัฒนาคุณภาพชีวิต

(๑) เรื่องสัญชาติ มีอีกหลายครัวเรือนยังไม่ได้สัญชาติไทย เพราะตกหล่นจากการสำรวจหรือย้ายมาจากหมู่บ้านอื่น

(๒) คนชรา คนพิการ คนยากจน ยังไม่ได้รับการช่วยเหลือ ไม่มีผู้ได้รับเบี้ยยังชีพ

(๓) ด้านสุขภาพอนามัย สถานีอนามัยอยู่ห่างไกลประมาณ ๑๐ กิโลเมตร ชาวบ้านขาดความรู้ความเข้าใจเรื่องการป้องกันและการรักษาสุขภาพ

(๔) ไม่มีสนามกีฬาสำหรับเด็กและเยาวชน

(๕) ชาวบ้านขาดอาชีพเสริม เช่น การทอผ้า การเลี้ยงสัตว์ การจักสาน

(๖) บางครัวเรือน มีข้าวไม่พอกินตลอดปี

(๗) บางครัวเรือน มีหนี้สินนอกระบบ โดยกู้ยืมเงินจากนายทุน ทำให้ต้องเสียดอกเบี้ย

อัตราสูง

(๘) กลุ่มแม่บ้าน ขาดเงินงบประมาณสนับสนุน

ค. ด้านสิ่งแวดล้อม

(๑) ชาวบ้านขาดความรู้ความเข้าใจ เรื่องการกำจัดขยะอย่างถูกวิธี การป้องกันโรคติดต่อ เช่น ไข้เลือดออก ไข้หวัดนก ฯลฯ

(๒) การใช้สารเคมีเพื่อการเกษตร ไม่มีใครมาแนะนำให้ความรู้แก่ชาวบ้าน

(๓) ที่ดินที่เป็นที่อยู่อาศัย และที่ดินใช้เพาะปลูกพืช ไม่มีเอกสารสิทธิ์ใดๆ

วิธีการแก้ไข้ปัญหา

สมาชิกที่ประชุมกลุ่มย่อยทั้ง ๓ กลุ่มของบ้านปะหล่องและบ้านมุเซอห้วยปง ได้แสดงความคิดเห็นและเสนอแนวทางแก้ไข้ปัญหาไปในทิศทางเดียวกัน สรุปได้ดังนี้

ก. ด้านสาธารณูปโภคขั้นพื้นฐาน

(๑) ถนน การปรับปรุงซ่อมแซมถนน ขอให้หน่วยงานองค์การบริหารส่วนตำบล หรือ องค์การบริหารส่วนจังหวัด เข้ามาช่วยเหลือดำเนินการ

(๒) ไฟฟ้า หากเป็นไปได้ ขอให้การไฟฟ้าส่วนภูมิภาคเข้ามาสำรวจและปักเสาสายไฟสำหรับใช้ในครัวเรือน

(๓) น้ำประปา หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรเข้ามาสำรวจ และปรับปรุงแหล่งน้ำตามธรรมชาติ ให้สามารถนำน้ำมาใช้ได้อย่างเพียงพอทุกฤดูกาล

ข. ด้านการพัฒนาคุณภาพชีวิต

(๑) เรื่องสัญชาติ ทุกคนที่ยังไม่ได้สัญชาติไทย ต้องการมีสัญชาติไทยเช่นเดียวกับเพื่อนบ้านในหมู่บ้านและในชนเผ่าเดียวกัน หากทางราชการฝ่ายปกครองจะมีกฎระเบียบ ข้อบังคับที่สามารถเอื้อประโยชน์ให้เขาได้มีสิทธิได้มีสัญชาติไทย ก็จะไม่เดือดร้อนเรื่องการเดินทางออกนอกพื้นที่ และมีสิทธิเท่าเทียมกับคนอื่น

(๒) เรื่องอาชีพเสริม ต้องการให้หน่วยงานของทางราชการเข้าไปส่งเสริมอาชีพรอง เช่น การเลี้ยงสุกร การเพาะเห็ด การทำปุ๋ยชีวภาพ การทอผ้า การจักสาน เป็นต้น

(๓) เรื่องสุขภาพอนามัย ต้องการให้หน่วยงานด้านการส่งเสริมสุขภาพได้จัดอบรมความรู้ แก่ชาวบ้านในเรื่องต่างๆ อาทิ เรื่อง การป้องกันโรคติดต่อ เรื่องอาหารและโภชนาการ น้ำดื่ม การตรวจสุขภาพ การวางแผนครอบครัว การขาดสารอาหาร ฯลฯ

(๔) เรื่องสวัสดิการสังคม ชาวบ้านที่เป็นคนชรา คนพิการ คนยากจน ที่เดือดร้อนช่วยตนเองไม่ได้ ยังไม่ได้รับความช่วยเหลือ ซึ่งมีทั้งผู้ที่ได้และยังไม่ได้สัญชาติไทย แม้ผู้ได้สัญชาติไทยแล้ว ยังไม่มีแม้แต่รายเดียวที่ได้รับเบี้ยยังชีพรายเดือน

ค. ด้านสิ่งแวดล้อม

(๑) ต้องการให้หน่วยงานที่รับผิดชอบดูแลเรื่องป่าไม้ ประชุมชี้แจงชาวบ้านให้ทราบชัดเจนว่า ที่ดินที่ใช้ปลูกสร้างบ้านอยู่อาศัยของบ้านปะหล่องและบ้านมุเซอห้วยปงนั้น อยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติหรือเขตอุทยานแห่งชาติ เพื่อให้ชาวบ้านทราบชัดเจน ไม่สงสัยอีกต่อไป

(๒) ต้องการให้หน่วยงานที่ส่งเสริมด้านการเกษตรและด้านอาชีพนอกการเกษตร ควรจัดอบรมชาวบ้าน เรื่องวิธีใช้ยาปราบศัตรูพืชและปุ๋ยเคมีอย่างถูกต้อง ไม่เป็นอันตรายต่อคน สัตว์เลี้ยง หรือสัตว์ชนิดต่างๆ ที่เป็นประโยชน์ ซึ่งมีอยู่ตามธรรมชาติ

(๓) ต้องการให้มีการอบรมชาวบ้านเรื่อง การป้องกันและรักษาป่า ดิน น้ำ พันธุ์พืชและสัตว์ป่า เพื่อให้ป่าไม้มีอยู่ต่อไป ไม่ถูกทำลายจนหมดสิ้น

(๔) เรื่องการกำจัดขยะมูลฝอย การนำขยะมูลฝอยมาใช้ให้เกิดประโยชน์ ไม่เป็นพิษต่อคน และสัตว์ รวมทั้งสิ่งแวดล้อม ควรมีการอบรมเรื่องนี้แก่ชาวบ้าน

การปฏิบัติตนและปฏิบัติงานร่วมกับชุมชนชาวเขาระดับหมู่บ้าน ทำให้สมาชิกในหมู่บ้าน รู้จัก เข้าใจบทบาทหน้าที่ของพระธรรมจาริก สร้างความศรัทธาให้เกิดขึ้น โดยเฉพาะการจัดประชุม

ปฏิบัติการเชิงภาวะสร้างสรรค์ (AIC) ปรากฏข้อเท็จจริงว่า ชนเผ่ามูเซอแดงและปะหล่อง ได้มีตัวแทนครัวเรือนเข้าร่วมประชุมกันอย่างพร้อมหน้า และชนเผ่ามูเซอดำซึ่งนับถือคริสต์ ก็มีตัวแทนครัวเรือนทุกหลังคาเรือนเข้าร่วมประชุมเพื่อค้นหาปัญหาและหาแนวทางแก้ไขปัญหาของหมู่บ้านด้วย

๒) การสร้างศาสนทายาท พระธรรมจาริกมีหน้าที่สืบต่อพระพุทธศาสนาให้มีความยั่งยืนมั่นคงและยาวนานต่อไป วิธีการอย่างหนึ่งที่กล่าวได้ว่าเป็นการเผยแผ่เชิงรุกก็คือการเสาะแสวงหาเยาวชนชายในหมู่บ้านที่มีอายุระหว่าง ๑๒-๑๘ ปี ไปบรรพชาเป็นสามเณร เพื่อศึกษาต่อในโรงเรียนปริยัติธรรมแผนกสามัญหรือแผนกธรรม-บาลี หากไม่สามารถศึกษาต่อได้ในระยะยาว ก็อาจบรรพชาตามโครงการบวชสามเณรภาคฤดูร้อน ซึ่งเป็นการบวชเรียนระยะสั้นได้

พระธรรมจาริกบ้านห้วยปง ได้นำพาเยาวชนชายในหมู่บ้าน เป็นชนเผ่าปะหล่องจำนวน ๒ คนบรรพชาเป็นสามเณร ปัจจุบันศึกษาเล่าเรียนอยู่ที่โรงเรียนสมเด็จพระพุทธชินวงศ์ ซึ่งตั้งอยู่ภายในบริเวณวัดศรีโสดา จำนวน ๑ รูป และกำลังศึกษาอยู่ในศูนย์การเรียนรู้ชุมชนชาวไทยภูเขาแม่ฟ้าหลวงบ้านห้วยปง จำนวน ๑ รูป

ส่วนเรื่องการบวชสามเณรภาคฤดูร้อน ปี พ.ศ.๒๕๕๐ พระธรรมจาริกบ้านห้วยปงได้สรรหาเยาวชนชายในหมู่บ้าน ไปบวชเรียนที่วัดศรีโสดา อำเภอเมืองฯ และวัดในท้องที่อำเภอแดง จังหวัดเชียงใหม่ จำนวน ๕ รูป

การสร้างศาสนทายาท เป็นภารกิจสำคัญของพระธรรมจาริก แต่ละปีจะมีเยาวชนชายที่เป็นชาวเขาจากหมู่บ้านต่างๆ เดินทางไปสมัครศึกษาต่อและบรรพชาเป็นสามเณร โดยคำแนะนำจากพระธรรมจาริก โดยศึกษาต่อที่โรงเรียนสมเด็จพระพุทธชินวงศ์ วัดศรีโสดา อำเภอเมืองฯ และโรงเรียนวัดวิเวกวาราม อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่ จำนวนเยาวชนที่เข้าศึกษาต่อระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้นและมัธยมศึกษาตอนปลาย ทั้งสองแห่งรวมปีละประมาณ ๑๐๐ คน

๓) การขยายหมู่บ้านปฏิบัติงาน พระธรรมจาริกมีภารกิจสำคัญที่ต้องปฏิบัติตามนโยบายของโครงการพระธรรมจาริก คือการขยายหมู่บ้านปฏิบัติงาน ปีละ ๑-๒ หมู่บ้าน ทั้งนี้เพื่อให้มีปริมาณหรือตัวเลขจำนวนชาวเขาหันมายอมรับนับถือพระพุทธศาสนาเพิ่มมากขึ้น

พระธรรมจาริกบ้านห้วยปง ได้ขยายการปฏิบัติงานด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนาเข้าไปยังหมู่บ้านใกล้เคียง โดยเฉพาะหมู่บ้านที่เป็นชาวเขาหลายหมู่บ้าน ซึ่งหมู่บ้านท้องที่ตำบลแม่ณะ และตำบลเชียงดาว อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่ ดังนี้คือ หมู่บ้านท่าซี้เหล็ก (กะเหรี่ยง) หมู่บ้านแม่จอน (ปะหล่อง) หมู่บ้านปางแดงนอก (ปะหล่อง มูเซอ ลีซอ) หมู่บ้านปางแดงใน (ปะหล่อง) หมู่บ้านผาตาย (กะเหรี่ยง) หมู่บ้านเหล่านี้ มีศาสนาอื่นเข้าไปเผยแผ่ศาสนา มีโบสถ์อยู่ในหมู่บ้าน ยกเว้นหมู่บ้านแม่จอนและบ้านปางแดงใน ที่ยังไม่มีโบสถ์

พระธรรมจาริกได้เดินทางเข้าไปสร้างความสัมพันธ์เบื้องต้นกับชาวเขาในหมู่บ้านเป็นครั้งคราว โดยการพบปะกับผู้นำในหมู่บ้าน และทำการศึกษาสืบหาข้อมูลสภาพทั่วไปและสภาพปัญหาของหมู่บ้าน รวมทั้งรับฟังความคิดเห็นจากสมาชิกในหมู่บ้านเกี่ยวกับความเดือดร้อนและความต้องการความช่วยเหลือด้านต่างๆ ในปัจจุบัน

หมู่บ้านที่ขยายการปฏิบัติงานนั้นยังคงอยู่ในระยะเริ่มต้น เพราะยังไม่มีแนวทางที่ชัดเจนในการดำเนินงานด้านการเผยแผ่ ไม่มีการสรรหาและอบรมแกนนำชาวพุทธในหมู่บ้านที่ขยายการปฏิบัติงาน งบประมาณสนับสนุนการดำเนินกิจกรรมยังไม่เพียงพอ

๒. เชิงรับ

การเผยแพร่พระพุทธศาสนาเชิงรับของพระธรรมจาริกและพระบัณฑิตอาสา อาจแบ่งออกเป็นการปรับปรุงอาศรมให้สะอาดร่มรื่น การรับกิจนิมนต์ การช่วยเหลือผู้ทุกข์ยากเดือดร้อน การสร้างความสามัคคีปรองดองกันในหมู่บ้าน ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

๑) การปรับปรุงอาศรมให้สะอาดร่มรื่น อาศรมพระธรรมจาริกและพระบัณฑิตอาสา เป็นศาสนสถานที่เป็นสาธารณะ มีบุคคลทั้งภายในและภายนอกหมู่บ้านเดินทางมาติดต่อกับพระธรรมจาริกอยู่เป็นประจำทุกวัน พระธรรมจาริกก็เป็นบุคคลสาธารณะที่ต้องยินดีพอใจในการต้อนรับและอำนวยความสะดวกแก่ผู้มาเยือน ดังนั้น การทำให้อาศรมซึ่งเป็นที่อยู่อาศัยของพระธรรมจาริกได้มีความสะอาด ร่มรื่น จึงเป็นปัจจัยที่จะดึงดูดใจและมีทัศนคติที่ดีของผู้ที่ได้มาพบเห็น ทำให้มีความเข้าใจว่าพระธรรมจาริกและพระบัณฑิตอาสาเป็นบุคคลประเภทใด ชอบความสะอาด เป็นระเบียบเรียบร้อยหรือไม่ มีความขยันหรือเกียจคร้าน มีการจัดการงานที่ดี หรือชอบปล่อยปละละเลย

อาศรมพระธรรมจาริกบ้านห้วยปง เป็นอาศรมที่สร้างขึ้นเมื่อปี พ.ศ.๒๕๔๗ นับว่าเป็นอาศรมแห่งใหม่ การสร้างถาวรวัตถุเป็นศาสนสถานที่ยั่งยืนและเกิดประโยชน์ จึงยังอยู่ในช่วงระยะเวลาของการดำเนินงาน ยังไม่เสร็จสมบูรณ์ การปลูกไม้ยืนต้นรอบบริเวณที่ดินของอาศรมได้ดำเนินการแล้ว ต้นไม้ยังไม่เจริญเติบโตมากนัก พื้นที่ของอาศรมได้มีสิ่งปลูกสร้างคือโบสถ์ กุฏิ หอฉัน และห้องสุขา ลานอาศรมมีพื้นที่ว่างสำหรับการเล่นกีฬาของเด็กและเยาวชน ซึ่งไปเล่นกันเป็นประจำแทบทุกวัน

๒) การรับกิจนิมนต์ พระธรรมจาริกบ้านห้วยปงได้รับกิจนิมนต์จากชาวเขาในหมู่บ้าน โดยเฉพาะชนเผ่าปะหล่อง ให้เป็นผู้นำสวดมนต์เนื่องในพิธีทำบุญในวันขึ้นปีใหม่ทุกปี โดยขึ้นไปนั่งทำพิธีและสวดมนต์อยู่บนหอเทพเจ้า (หอเต๋อ) ที่ตั้งอยู่ใจกลางหมู่บ้าน และได้รับกิจนิมนต์ในงานแต่งงานของคู่บ่าวสาว การทำบุญขึ้นบ้านใหม่ การทำบุญให้กับญาติที่ล่วงลับไปแล้ว รวมทั้งการรับกิจนิมนต์ให้เป็นผู้นำการสวดมนต์ ไหว้พระ ถวายศีล ในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา วันธรรมสวนะ วันสำคัญของชาติ และวันสำคัญตามประเพณีของชนเผ่า สำหรับวันสำคัญของชนเผ่า ทั้งเผ่ามูเซอและปะหล่องตัวแทนสมาชิกของหมู่บ้านได้นิมนต์พระธรรมจาริกไปร่วมงานในฐานะเป็นสมาชิกของหมู่บ้านด้วย

๓) การช่วยเหลือผู้ทุกข์ยากเดือดร้อน พระธรรมจาริกบ้านห้วยปงได้ศึกษาระดับปริญญาตรีสาขาสังคมสงเคราะห์ศาสตร์จบการศึกษาตามหลักสูตรแล้ว จึงมีความรู้ความสามารถในการปฏิบัติงานด้านสังคมสงเคราะห์ การช่วยเหลือผู้ทุกข์ยากเดือดร้อนโดยเฉพาะคนยากจน คนพิการและคนชรา พระธรรมจาริกได้ช่วยเหลือตามหลักและวิธีการสังคมสงเคราะห์ เมื่อได้ข้อมูลข้อเท็จจริงแล้วได้ส่งเรื่องต่อ (refer case) ไปยังหน่วยงานที่รับผิดชอบ คือ ศูนย์พัฒนาสังคมหน่วยที่ ๑๓ จังหวัดเชียงใหม่ ประจำอำเภอเชียงดาว และหน่วยงานท้องถิ่นคือ องค์การบริหารส่วนตำบลแม่ณะ อำเภอเชียงดาว ผลการช่วยเหลือคือ ศูนย์พัฒนาสังคมหน่วยที่ ๑๓ ได้สนับสนุนด้านอาชีพโดยมอบลูกสุกร ๑๐ ตัวมาให้คนยากจนเลี้ยงไว้บริโภคหรือขายต่อไป ส่วนการช่วยเหลือด้านเบี้ยยังชีพให้แก่คนชราและคนพิการ ยังไม่ได้รับ

๔) การสร้างความสามัคคีปรองดองกัน ในหมู่บ้านห้วยปงมีทั้งชนเผ่ามูเซอและปะหล่องชนเผ่ามูเซอยังแบ่งกลุ่มย่อยออกไปอีก คือ มูเซอแดงกลุ่มหนึ่ง มูเซอดำกลุ่มหนึ่ง

ความแตกต่างด้านวัฒนธรรมประเพณีและความเชื่อถือของทั้ง ๓ กลุ่มคือ มูเซอคำ มูเซอแดง และปะหล่อง ทำให้มีลักษณะต่างคนต่างอยู่ ไม่มีความสนใจใฝ่ดีว่า ใครจะทุกข์ยากเดือดร้อนเรื่องอะไร และชุมชนระดับหมู่บ้านจะเป็นไปอย่างไร มีปัญหาอะไรเกิดขึ้น ก็ถือเป็นเรื่องของผู้นำของหมู่บ้านเท่านั้นที่มีอำนาจหน้าที่ในการแก้ไขหรือดำเนินการ

เมื่อมีชาวเขาจำนวนมากเข้ามาอยู่รวมกันเป็นหมู่บ้าน ย่อมเป็นเรื่องปกติธรรมดาที่จะเกิดความขัดแย้งกันบ้าง การขัดแย้งกันระหว่างเผ่าในเรื่องการใช้ประโยชน์ที่ดิน เรื่องสัตว์เลี้ยงที่เข้าไปกัดทำลายพืชผัก เรื่องการลักขโมย เรื่องการล่วงเกินทำผิดประเพณีของชนเผ่า รวมทั้งความขัดแย้งด้านทัศนคติ ความเชื่อในด้านศาสนา และสิทธิของบุคคลในการรับความช่วยเหลือด้านสวัสดิการสังคม เรื่องต่างๆ เหล่านี้ พระธรรมจาริกที่ปฏิบัติงานประจำอยู่ในหมู่บ้าน ซึ่งเป็นคนกลาง ย่อมมีบทบาทหน้าที่ในการพูดจาปรึกษาหารือร่วมกันกับคณะกรรมการหมู่บ้านของทั้ง ๒ หย่อมบ้าน ในการยุติหรือแก้ไขปัญหาอย่างเป็นธรรม ใช้หลักเมตตาธรรมและหลักสังคัมสเคราะห์ในการให้คำปรึกษาต่อคณะกรรมการหมู่บ้าน เพื่อพิจารณาและตัดสินใจในการดำเนินการในแนวทางที่ถูกต้องและเหมาะสมต่อไป

๔) การมีส่วนร่วมของชาวเขาในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

การดำเนินงานด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมจาริกและพระบัณฑิตอาสาในหมู่บ้านชาวเขاب้านห้วยปง ทั้งชนเผ่ามูเซอและปะหล่อง โดยใช้กระบวนการมีส่วนร่วมของสมาชิกในหมู่บ้านเป็นวิธีการดำเนินงานนั้น ในระยะแรก จะต้องดำเนินการด้านการมีส่วนร่วมของชาวเขาในการค้นหาปัญหา (Problem Census) ของตนเองและการแก้ไขปัญหา (Problem Solving) ของตนเองก่อน เพื่อเป็นการเรียนรู้ในการช่วยเหลือตนเองและสร้างศรัทธาแก่ตัวพระธรรมจาริกให้มากขึ้น หลังจากนั้น จึงดำเนินการโดยใช้กระบวนการมีส่วนร่วมของชาวเขาในด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นวิธีการแก้ปัญหาของเขาอยู่แล้วจึงเข้ามามีส่วนร่วมในการเผยแผ่เชิงรุก

หลังจากที่ได้มีการประชุมเชิงปฏิบัติการที่สมาชิกของหมู่บ้านทั้ง ๒ หย่อมบ้านมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาและแนวทางแก้ไขของหมู่บ้านตนเองแล้ว ระยะต่อไปคือ การมีส่วนร่วมของชาวเขาในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมจาริกและพระบัณฑิตอาสา ซึ่งเป็นงานที่ทำร่วมกันระหว่างตัวแทนของชาวเขากับพระธรรมจาริกและพระบัณฑิตอาสาในด้านต่างๆ คือ การใช้สื่อเสียงตามสาย การสร้างและฝึกแกนนำชาวพุทธ การจัดกิจกรรมในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาและวันสำคัญของชาติ การสอนศีลธรรมในโรงเรียน การปฏิบัติตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมประเพณีของเผ่า และการแสดงตนเป็นพุทธมามกะ รายละเอียดกระบวนการมีส่วนร่วมของชาวเขา มีดังนี้

๑) การใช้สื่อเสียงตามสาย ชาวเขاب้านห้วยปง ทั้งชนเผ่ามูเซอและปะหล่อง ได้มีส่วนร่วมในการให้ข้อคิดเห็นเกี่ยวกับการสำรวจข้อมูลครัวเรือนว่า ทุกครัวเรือนมีความต้องการรับรู้ข่าวสารจากการฟังเครื่องเสียงตามสายที่มีอยู่ในหมู่บ้าน คือต้องการฟังรายการ ข่าวที่เกี่ยวกับหมู่บ้าน หรือข่าวท้องถิ่น และข่าวของทางราชการ ความรู้เกี่ยวกับอาชีพการเกษตรและอาชีพอื่นๆ หลักธรรม และภาคบันเทิง โดยมีการจัดรายการวันละ ๑ - ๑ ชั่วโมง ๓๐ นาที ในช่วงเวลาเช้าและเวลาเย็นทุกวัน ปัจจุบัน ในหมู่บ้านห้วยปงมีเครื่องเสียงตามสายจำนวน ๓ เครื่อง อยู่ที่อาคารพระธรรมจาริก ๑

เครื่อง อยู่ที่บ้านของหัวหน้าหมู่บ้าน หย่อมบ้านมุเซอ ๑ เครื่อง และหย่อมบ้านปะหล่อง ๑ เครื่อง ปัญหาขณะนี้คือยังไม่มีสาร (Message) ที่จะนำมาถ่ายทอดออกอากาศให้ชาวบ้านฟัง ผู้ที่จะทำหน้าที่จัดรายการคือผู้ส่งสาร (Sender) ยังไม่ได้คัดสรรและยังไม่ได้เข้ารับการอบรม สิ่งที่มีอยู่แล้วคือผู้ฟัง หรือผู้รับสาร (Receiver) และช่องทางการสื่อสาร (Channel or Media) จึงไม่ครบองค์ประกอบของการสื่อสารมวลชน อย่างไรก็ตาม จากการสำรวจข้อมูลครัวเรือนยังพบอีกว่า ทุกครัวเรือนต้องการฟังรายการธรรมะ ยกเว้นผู้ที่นับถือศาสนาอื่น ไม่มีข้อคิดเห็นในเรื่องนี้

หากโครงการพระธรรมจาริกส่วนภูมิภาค และพระบัณฑิตอาสาจะมีโครงการอบรมผู้จัดรายการวิทยุชุมชนหรือรายการเสียงตามสายแก่พระธรรมจาริกและพระบัณฑิตอาสา แกนนำชาวพุทธหรืออาสาสมัครด้านการพัฒนาสังคมในระดับหมู่บ้าน รวมทั้งจัดหาสื่อประเภทแผ่นซีดีหรือเทปธรรมะสำหรับการออกอากาศกระจายเสียงให้ชาวบ้านได้รับฟัง ก็ย่อมเป็นวิธีการที่ดีที่เหมาะสมในการเผยแผ่หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาได้อย่างเข้าถึงความคิดและจิตใจของชาวเขาในหมู่บ้าน

การมีส่วนร่วมของชาวเขаб้านห้วยปง เรื่องการใช้สื่อเสียงตามสาย เป็นกระบวนการมีส่วนร่วมขั้นแรกเรื่องการร่วมคิด ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นของการดำเนินงานต่อไป สมาชิกในหมู่บ้านทุกครัวเรือนต้องการรับรู้ข่าวสารจากการฟัง วันละ ๑-๑.๕ ชั่วโมง ช่วงเวลาเช้าและเย็นทุกวัน การมีส่วนร่วมในการให้ความคิดเห็นดังกล่าวย่อมเป็นประโยชน์อย่างยิ่งสำหรับพระธรรมจาริกที่จะดำเนินงานก้าวต่อไป โดยมีฐานข้อมูลจากการร่วมคิดของคนในหมู่บ้าน

๒) การสร้างและฝึกแกนนำชาวพุทธ หมู่บ้านห้วยปง มีแกนนำชาวพุทธเป็นชนเผ่าปะหล่อง ๒ คน ชนเผ่ามุเซอแดงยังไม่มีแกนนำชาวพุทธ เนื่องจากกระบวนการเป็นแกนนำชาวพุทธ มีขั้นตอนคือ มีการคัดเลือกสรรหาตัวบุคคลที่เป็นสมาชิกในหมู่บ้าน ซึ่งต้องเป็นไปตามคุณสมบัติที่ทางโครงการพระธรรมจาริกส่วนภูมิภาคกำหนดไว้ เมื่อมีการคัดเลือกตัวบุคคล ต้องมีความเห็นพ้องต้องกันทั้งพระธรรมจาริกและสมาชิกของหมู่บ้าน โดยเฉพาะผู้ที่เป็นคณะกรรมการหมู่บ้าน หลังจากการคัดเลือกตัวบุคคลได้แล้ว จะต้องเข้ารับการอบรมตามหลักสูตรที่กำหนดไว้ และได้รับมอบหมายภารกิจหน้าที่ให้เป็นตัวแทนพระธรรมจาริกและตัวแทนชาวบ้านในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ในส่วนที่เกี่ยวกับการเผยแผ่พระพุทธศาสนาและเป็นผู้อุปถัมภ์ อำนวยความสะดวก ให้ความช่วยเหลือพระธรรมจาริกตามความจำเป็นแก่กรณีด้วย

แกนนำชาวพุทธชนเผ่าปะหล่องทั้ง ๒ คน ได้ช่วยเหลืองานของพระธรรมจาริกได้เป็นอย่างดี ทั้งด้านการติดต่อประสานงานกับบุคคลและหน่วยงานในท้องถิ่น การเป็นผู้นำสวดมนต์ไหว้พระ และจัดการด้านศาสนพิธี การดูแลศาสนสถาน และการเป็นบุคคลตัวอย่างที่ดีด้านการประพฤติปฏิบัติตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ทำให้เห็นประจักษ์ว่า แกนนำชาวพุทธเป็นประโยชน์ต่อการปฏิบัติศาสนกิจของพระธรรมจาริก ด้วยการแบ่งเบา ช่วยเหลืองานด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนาได้เป็นอย่างดี

การมีส่วนร่วมของชาวเขาในการคัดเลือกสรรหาตัวบุคคล เพื่อเป็นแกนนำชาวพุทธ เป็นกระบวนการมีส่วนร่วม ทั้งขั้นตอนของการร่วมคิด ร่วมทำและร่วมรับผลประโยชน์ เพราะสมาชิกในหมู่บ้านเป็นผู้ช่วยกันคิดว่า จะเลือกใครมาเป็นตัวแทน และร่วมกันตัดสินใจว่า ผลสุดท้ายคือเลือกเพียง ๒ คน แล้วเสนอความคิดเห็นต่อพระธรรมจาริก เมื่อพระธรรมจาริกเห็นชอบด้วยแล้ว ก็เป็นขั้นตอนที่จะนำเสนอชื่อไปยังโครงการพระธรรมจาริกส่วนภูมิภาค เพื่อเข้ารับการอบรมและมอบหมาย

หน้าที่ให้เป็นแกนนำชาวพุทธประจำหมู่บ้าน และในที่สุด ชาวเขาในหมู่บ้านและพระธรรมจาริกก็ได้รับประโยชน์ร่วมกันจากการทำหน้าที่อย่างมีความรับผิดชอบของแกนนำชาวพุทธ

๓) การจัดกิจกรรมวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา วันสำคัญของชาติ วันสำคัญของชนเผ่า และวันสำคัญอื่นๆ

๓.๑) วันสำคัญทางพระพุทธศาสนา ชาวเขаб้านห้วยปางได้มีส่วนร่วมการจัดกิจกรรมการจัดงานวันสำคัญทางพระพุทธ ศาสนาทุกครั้งและต่อเนื่องกันมาทุกปี ซึ่งได้แก่วันมาฆบูชา วันวิสาขบูชา วันอาสาฬหบูชาและวันเข้าพรรษา วันออกพรรษา มีชนเผ่ามูเซอและปะหล่องไปร่วมกันทำบุญตักบาตรเวลาเช้าที่อาศรมฯ หุดยางนตลอดวัน เวลาเย็นก็เดินทางมาสวนมนต์ ไหว้พระ และฟังเทศน์ มีสมาชิกหมู่บ้านไปร่วมกิจกรรมทั้งเด็ก เยาวชน ผู้ใหญ่ ผู้สูงอายุ แต่ครั้งมีจำนวน ๕๐ คนขึ้นไป

๓.๒) วันสำคัญของชาติ วันสำคัญของชาติ ได้แก่ วันเฉลิมพระชนมพรรษาของล้นเกล้าฯ ทั้ง ๒ พระองค์ คือวันที่ ๕ ธันวาคม และวันที่ ๑๒ สิงหาคมของทุกปี นอกจากนี้ก็มีวันสำคัญตามประเพณี ได้แก่วันสงกรานต์ คือวันที่ ๑๓-๑๕ เมษายน วันปีใหม่ คือวันที่ ๓๑ ธันวาคม และวันที่ ๑ มกราคม ของทุกปี

วันสำคัญดังกล่าวนี้ ชาวเขาทั้ง ๒ ชนเผ่าของหมู่บ้านห้วยปาง ได้มีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรม คือการทำบุญตักบาตรแด่พระสงฆ์ (พระธรรมจาริก) เวลาเช้า เวลาเย็นหรือกลางคืนก็มีกิจกรรมการสวนมนต์ไหว้พระ จุดเทียนถวายพระพรชัยในวันเฉลิมพระชนมพรรษา วันสงกรานต์ก็มีกิจกรรมรดน้ำดำหัวผู้สูงอายุและการละเล่นสาดน้ำเพื่อความสนุกสนานเบิกบานใจ ส่วนวันปีใหม่ ก็จะมีหุดยางนในไร่ พักผ่อนกันตามอัธยาศัย

๓.๓) วันสำคัญตามประเพณี

วันสำคัญตามประเพณีของชนเผ่ามูเซอและปะหล่องไม่ตรงกันและไม่เหมือนกัน มูเซอมีวันสำคัญในรอบปี คือ วันปีใหม่ วันกินข้าวใหม่ วันทำบุญทานศาลา ส่วนปะหล่องมีวันสำคัญในรอบปี คือ วันปีใหม่ (สงกรานต์) วันทำบุญศาลเทพเจ้า วันเลี้ยงผีหมู่บ้านก่อนเข้าพรรษาและก่อนออกพรรษา

วันสำคัญตามประเพณีทั้ง ๒ ชนเผ่านี้ สมาชิกหมู่บ้านทุกหลังคาเรือนมีส่วนร่วมอย่างจริงจังตั้งแต่เริ่มต้นจนถึงขั้นสุดท้าย คือมีการคิดร่วมกัน วางแผนร่วมกัน จัดงานร่วมกัน รับผลประโยชน์ร่วมกัน และมีความรับผิดชอบร่วมกัน

พระธรรมจาริกและพระบัณฑิตอาสาในฐานะเป็นพระสงฆ์ในพระพุทธศาสนา มีส่วนร่วมในวันสำคัญตามประเพณีของชนเผ่าปะหล่อง คือในวันทำบุญศาลเทพเจ้าที่ตั้งอยู่ใจกลางของหมู่บ้าน จะได้รับกิจนิมนต์ให้ไปสวนมนต์ร่วมกับพระสงฆ์อื่นอีก ๓ รูป โดยขึ้นไปนั่งสวนมนต์อยู่บริเวณชั้นบน หอคอยที่มีความสูงประมาณ ๕ เมตร สำหรับวันปีใหม่ ปะหล่องจะมาทำบุญตักบาตรที่อาศรมฯ ส่วนวันเลี้ยงผีหมู่บ้าน พระสงฆ์จะไม่มีส่วนร่วม เพราะเป็นพิธีกรรมเลี้ยงผีที่เป็นความเชื่อดั้งเดิมของปะหล่อง

ส่วนชนเผ่ามูเซอ มีการจัดงานในวันสำคัญตามประเพณี พระธรรมจาริกและพระบัณฑิตอาสาไม่สามารถเข้าไปแทรกหรือจัดพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาได้ พระธรรมจาริกและพระบัณฑิตอาสาเข้าไปสังเกตการณ์ได้แต่เข้าร่วมพิธีไม่ได้ เนื่องจากความเชื่อถือผียังคงมีอยู่ตามความเชื่อของบรรพบุรุษที่สืบทอดต่อกันมาหลายชั่วอายุคน

๓.๔) วันสำคัญอื่นๆ

วันสำคัญที่ชาวเขาบ้านห้วยปง ทั้งบ้านมุเซอและบ้านปะหล่องได้มีส่วนร่วมในงานตามประเพณี คือ งานของวัดแสนเมืองมาหลวง (วัดหัวช่วง) อำเภอเมืองฯ จังหวัดเชียงใหม่ งานของวัดศรีโสดา อำเภอเมืองฯ จังหวัดเชียงใหม่ และงานของวัดบ้านเด่นสลีศรีเมืองแกน อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่

วัดหัวช่วง จัดงานบุญตามประเพณีเนื่องในโอกาสที่เจ้าอาวาสคือพระครูปลัดทรงสวัสดิ์ ปัญญาวิโร โดยจัดขึ้นในวันอาทิตย์ที่ ๑๑ เดือนพฤศจิกายน พ.ศ.๒๕๕๐ มีกิจกรรมโดยคณะศรัทธาประชาชนจากชุมชนทั้งในและนอกเมือง เดินทางไปแสดงมุทิตาจิตต่อเจ้าอาวาสเป็นจำนวนมาก ชาวเขาบ้านห้วยปงทั้งชนเผ่ามุเซอและปะหล่องได้เดินทางมาร่วมงานครั้งนี้ประมาณ ๑๐๐ คน ออกเดินทางจากหมู่บ้านตั้งแต่เวลา ๐๕.๐๐ นาฬิกา และกลับถึงบ้านเวลาประมาณ ๒๑.๐๐ น.

วัดศรีโสดา จัดงานบุญตามประเพณีเนื่องในโอกาสที่เจ้าอาวาสได้รับการเลื่อนและแต่งตั้งสมณศักดิ์ใหม่ในระดับที่สูงขึ้น เป็นพระเทพโกศล มีการจัดงานแสดงมุทิตาจิตในวันศุกร์ที่ ๗ เดือนธันวาคม พ.ศ.๒๕๕๐ มีพระภิกษุสามเณรและคณะศรัทธาประชาชนจากสถานที่และชุมชนต่างๆ เดินทางมาร่วมพิธีดังกล่าวกันอย่างเนืองแน่น ชาวเขาบ้านห้วยปง ทั้งชนเผ่ามุเซอและปะหล่องได้เดินทางมาร่วมพิธีในครั้งนี้ ประมาณ ๕๐ คน ได้พักค้างแรมที่วัดเป็นเวลา ๑ คืน และเดินทางกลับสู่หมู่บ้านในวันรุ่งขึ้น

วัดบ้านเด่นสลีศรีเมืองแกน จัดงานบุญตามประเพณีเนื่องในวันคล้ายวันเกิดของครูบาเจ้าเทือง นาสีโล เมื่อวันที่ ๑๖ เดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ.๒๕๕๑ ชาวเขาบ้านห้วยปงทั้งชนเผ่ามุเซอและปะหล่อง รวมทั้งชาวเขาหมู่บ้านใกล้เคียงได้เดินทางไปร่วมพิธีมุทิตาจิตต่อเจ้าอาวาสกันเป็นจำนวนมาก หมู่บ้านห้วยปง มีชาวเขาไปร่วมงานประมาณ ๘๐ คน และทางวัดจะจัดงานประจำปีในวันที่ ๑๗-๑๘ พฤศจิกายนของทุกปี (งานปอยหลวง) ซึ่งชาวเขาบ้านห้วยปงจะเดินทางไปร่วมงานทุกครั้ง

การจัดงานวันสำคัญต่างๆ ดังที่กล่าวมานี้ กระบวนการมีส่วนร่วมของชาวเขา เริ่มตั้งแต่การร่วมคิด ร่วมวางแผน ร่วมทำ (ดำเนินการ) และร่วมรับผลประโยชน์ ทั้งนี้ อาจกล่าวได้ว่า การจัดกิจกรรมวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา วันสำคัญของชาติ วันสำคัญของชนเผ่าและวันสำคัญอื่นๆ ชาวเขาในหมู่บ้านได้มีการยอมรับโดยปริยายแล้วว่า เป็นเสมือนประเพณีของส่วนรวมที่ต้องเข้าไปมีส่วนร่วมทุกครั้ง เพื่อเป็นการรวมพลังความสามัคคีเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน เพื่อสืบสานและอนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณีที่ดั้งเดิมให้สืบทอดต่อไปยังชนรุ่นหลัง และเพื่อเป็นสิริมงคลและนิมิตหมายอันดีที่จะมีชีวิตที่มีความสุข ความเจริญ ในกาลข้างหน้าต่อไป

๔) การสอนศีลธรรมในโรงเรียน พระธรรมจาริกและพระบัณฑิตอาสาประจำอาศรมทุกแห่ง มีภารกิจสำคัญประการหนึ่งคือ การสอนศีลธรรมในโรงเรียน ซึ่งได้รับผิดชอบการสอนเรียนอยู่ในศูนย์การเรียนชุมชนชาวไทยภูเขาแม่ฟ้าหลวงบ้านห้วยปง วิชาที่สอนคือ วิชาหน้าที่-ศีลธรรม-พุทธประวัติ และสอนภาษาไทยควบคู่กันไปด้วย

การมีส่วนร่วมของชาวเขาในหมู่บ้านด้านการสอนศีลธรรมในโรงเรียนก็คือพระธรรมจาริกในบทบาทการทำหน้าที่เป็นครู ได้เชิญผู้อาวุโสซึ่งเป็นผู้รู้ของหมู่บ้าน ทั้งชนเผ่ามุเซอและชนเผ่าปะหล่อง ให้มาถ่ายทอดความรู้เรื่องวัฒนธรรมประเพณีและหลักคุณธรรมจริยธรรมของชนเผ่าของตน เพื่อให้เด็กและเยาวชนได้เรียนรู้ มีความเข้าใจ และประพฤติปฏิบัติตนได้ถูกต้องตามวัฒนธรรม

ประเพณีที่ดั่งงามและสืบทอดต่อมาถึงปัจจุบัน การสอนเด็กและเยาวชน ได้ใช้วิธีการสนทนาระหว่าง พระธรรมจาริกกับผู้อาวุโสของชนเผ่าทั้ง ๒ หย่อมบ้าน ในลักษณะปุจฉา-วิสัชนา ทำให้ผู้เรียนได้ เรียนรู้จากบุคคลที่อยู่ในหมู่บ้าน ซึ่งเป็นผู้ที่เป็นแบบอย่างในด้านการประพฤติปฏิบัติของคนในเผ่าของ ตนเองได้

นอกจากนี้ การมีส่วนร่วมของบิดามารดาหรือผู้ปกครองของเด็กและเยาวชน ในด้านความ ประพฤติ มารยาท และการแสดงออกของบุตรหลาน ก็คือการอบรมสั่งสอนให้อยู่ในกรอบจารีต ประเพณีและศีลธรรมอันดี เชื่อมโยงหลังจากที่บุตรหลานของตนได้รับความรู้ ความเข้าใจจากพระ ธรรมจาริกที่ได้สอนเรื่องหลักธรรมและการประพฤติตนให้เป็นคนดี มีจิตใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ มีความ ขยันหมั่นเพียร เป็นต้น

การมีส่วนร่วมของชาวเขาด้านการสอนศีลธรรมในโรงเรียนของพระธรรมจาริกและพระ บัณฑิตอาสา ได้มีตัวแทนชาวเขาทั้งมุเซอและปะหล่อง ซึ่งเป็นผู้อาวุโสที่มีความรู้เรื่องจารีตประเพณี ของเผ่าเป็นอย่างดี เข้าไปให้ความรู้กับเด็กนักเรียนเรื่องการปฏิบัติตัวตามหลักคำสอน โดยเฉพาะด้าน คุณธรรมจริยธรรมในเผ่าของตนเอง ซึ่งเป็นการมีส่วนร่วมในการให้ความรู้แก่บุตรหลานในหมู่บ้าน เป็นการร่วมทำเป็นครั้งคราว ขณะเดียวกันบิดามารดาผู้ปกครองของเด็กนักเรียนก็มีบทบาทในการ ดูแลอบรมสั่งสอนบุตรหลานของตนเมื่ออยู่ที่บ้าน เป็นการร่วมทำตามบทบาทหน้าที่ สำหรับการมีส่วนร่วม ของชาวเขาในลำดับต่อมา คือการร่วมรับผลประโยชน์จากการที่เด็กนักเรียนได้ประพฤติปฏิบัติ ตามคำสอนของพระธรรมจาริก ตามคำสอนของผู้อาวุโสและของบิดามารดา ผู้ปกครอง ทำให้มี ความสุขสบายใจเมื่อได้เห็นบุตรหลานมีความประพฤติดีทั้งกาย วาจา และใจ

๕) การประพฤติปฏิบัติตนตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ชาวเขาทั้ง ๒ หย่อมบ้าน โดยภาพรวมแล้ว มีพฤติกรรมการแสดงออกที่มีความรักสงบ แม้ว่าจะมิใช่เป็นชนเผ่าเดียวกัน มี วัฒนธรรมประเพณี ความเชื่อถือที่ต่างกัน หมู่บ้านอยู่ห่างไกลกันเพียง ๑๐๐ เมตร แต่ก็อยู่ร่วมกันได้ อย่างปกติสุข มีการไปมาหาสู่กันในฐานะเป็นชาวเขาและมีอาชีพหลักคือการเกษตรเช่นเดียวกัน ใน หมู่บ้านมุเซอแดงมีหอเหย่ เป็นศูนย์รวมจิตใจด้านพิธีกรรมความเชื่อของสมาชิกหมู่บ้าน หย่อมบ้าน มุเซอดำมีโบสถ์คริสต์เป็นศูนย์รวมจิตใจ ทุกวันอาทิตย์เขาจะหยุดงานและรวมตัวกันทำพิธีสักการะ เทพเจ้า ส่วนหย่อมบ้าน ปะหล่องมีอาศรมพระธรรมจาริก ซึ่งมีโบสถ์เป็นสถานที่รวมจิตใจของสมาชิก ในหมู่บ้าน

สมาชิกในหมู่บ้านทุกครัวเรือน ได้มีส่วนร่วมในการประพฤติปฏิบัติงานตามกฎ ระเบียบ แบบแผน วัฒนธรรมประเพณี และความเชื่อในชนเผ่าของตนเอง แม้ว่าจะเป็นบุคคลที่นับถือผีหรือนับ ถือศาสนาอื่นที่มีใช้ศาสนาพุทธ แต่พื้นฐานการประพฤติปฏิบัติตนของคนในหมู่บ้านก็ได้ปฏิบัติตามศีล ๕ ในพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นจริยธรรมเบื้องต้นที่เป็นหลักสากลที่พึงปฏิบัติ อันเป็นเหตุก่อให้เกิด ประโยชน์สุขแก่ชนหมู่มาก

ในหมู่บ้านห้วยปง ไม่มีเรื่องการทำร้ายกัน ไม่มีเรื่องการฆ่าล้างแค้น ไม่มีเรื่องการฉ้อโกง การปล้น ฉกชิงวิ่งราวทรัพย์ ไม่มีเรื่องการประพฤติผิดทางเพศ เรื่องวาจา ทุกคนมีวาจาสุตย์ และเรื่อง เครื่องดองของเมา ถึงแม้จะมีการดื่มการเสพอยู่บ้าง แต่ก็มิได้มากเกินไปจนครองสติไม่อยู่ ยาเสพติด ประเภทร้ายแรง เช่น ผิ่น เฮโรอีน ยาบ้า ยาอี ไม่มีปรากฏให้เห็นหรือมีข่าวว่ามีการเสพ การซื้อหรือ การขนย้ายเข้ามาหรือออกไปจากหมู่บ้าน

ชาวเขาทั้งชนเผ่ามูเซอและปะหล่อง มีส่วนร่วมในการประพฤติปฏิบัติตนตามจารีตประเพณีและตามความเชื่อในศาสนาของชนเผ่า ดังจะเห็นได้ว่ามูเซอแดงจะมีพฤติกรรมตามความเชื่อในเทพเจ้าที่ตนนับถือ มีการหยุดงานในวันศีลเดือนละ ๒ ครั้ง ส่วนมูเซอดำ นับถือคริสต์นิกายโปรเตสแตนต์ หยุดงานวันอาทิตย์เพื่อสวดอ้อนวอนและรำลึกถึงพระคุณของพระเจ้า สำหรับปะหล่องนับถือพระพุทธศาสนาและนับถือผีควบคู่กันไปด้วย หยุดงานวันพระหรือวันธรรมสวนะ การมีส่วนร่วมตามประเพณีและความเชื่อถือ เป็นการร่วมคิด ร่วมทำ และร่วมรับผลประโยชน์จากการประพฤติปฏิบัติของตนเอง และอาจกล่าวได้ว่า แม้ชาวเขาทั้ง ๓ กลุ่มจะมีความเชื่อศาสนาที่แตกต่างกัน แต่เมื่อสมาชิกครอบครัวทุกคน ได้ปฏิบัติตนตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา คือศีล ๕ ซึ่งเป็นหลักจริยธรรมเบื้องต้น และเป็นหลักธรรมที่เป็นหลักสากลที่ใช้ได้กับคนทุกเชื้อชาติหรือชนเผ่า ย่อมเกิดประโยชน์สุขแก่ชนหมู่มากอย่างแท้จริง

๖) การจัดงานแสดงตนเป็นพุทธมามกะ การแสดงตนเป็นพุทธมามกะของชาวเขา เป็นกิจกรรมการมีส่วนร่วมที่สำคัญในการบ่งชี้ว่าได้ยอมรับนับถือพระพุทธศาสนาเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวทางจิตใจ และน้อมนำหลักธรรมไปเป็นแนวทางปฏิบัติในการดำรงชีวิตประจำวัน เพื่อให้การอยู่ร่วมกันในชุมชนระดับหมู่บ้านมีความสงบ และร่มเย็นเป็นสุข

การแสดงตนเป็นพุทธมามกะ จะมีชาวเขาและคนไทยจากหลายหมู่บ้านมารวมตัวกัน และกล่าวคำปฏิญาณต่อหน้าพระภิกษุสงฆ์ เพื่อเป็นสักขีพยานว่า มีความยินดีและสมัครใจเป็นชาวพุทธ และจะประพฤติปฏิบัติตนตามหลักธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนาต่อไป

วิธีการ/ขั้นตอนการจัดกิจกรรมแสดงตนเป็นพุทธมามกะ ณ อาศรมพระธรรมจาริกบ้านห้วยปง มีดังนี้คือ

๑) การประชุมเพื่อจัดกิจกรรม พระธรรมจาริก นักวิจัย และชาวบ้านที่เป็นคณะกรรมการหมู่บ้านทั้งชนเผ่ามูเซอและปะหล่อง จำนวน ๑๐-๑๒ คน ได้ประชุมปรึกษาหารือกันเป็นประจำทุกเดือน ในเดือนตุลาคม พ.ศ.๒๕๕๐ ได้มีมติสำคัญประการหนึ่งคือ การจัดงานแสดงตนเป็นพุทธมามกะ ซึ่งมีความเห็นว่าจะจัดขึ้นในปี พ.ศ.๒๕๕๑ ช่วงระยะเวลาหลังฤดูการเก็บเกี่ยวผลผลิตในไร่เรียบร้อยแล้ว โดยจัดขึ้น ณ บริเวณอาศรมพระธรรมจาริกบ้านห้วยปง และสมควรบอกกล่าวให้ชนเผ่าต่างๆ รวมทั้งคนไทยที่อยู่ในหมู่บ้านใกล้เคียงบ้านห้วยปงมาร่วมงานดังกล่าวนี้ด้วย จำนวนรวมกันมีประมาณ ๗-๘ หมู่บ้าน คาดว่าจะมีผู้เดินทางมาร่วมงานประมาณ ๕๐๐ คน

๒) การสำรวจจำนวนผู้เข้าร่วมกิจกรรม พระธรรมจาริกประจำอาศรมบ้านห้วยปงและนักวิจัย ได้ช่วยกันคิดแบบสำรวจจำนวนผู้สมัครใจเข้าร่วมกิจกรรมการแสดงตนเป็นพุทธมามกะ แล้วนำไปฝากพร้อมกับได้อธิบายชี้แจงให้ผู้นำของหมู่บ้าน แต่ละหมู่บ้านได้เข้าใจและทำการสำรวจ ลงรายชื่อแต่ละคนที่ยินดีเดินทางมาร่วมงานที่จะจัดขึ้น หมู่บ้านต่างๆ มีดังนี้

- ๒.๑) บ้านห้วยปง (มูเซอแดง) ต.แม่่นะ อ.เชียงดาว
- ๒.๒) บ้านห้วยปง (ปะหล่อง) ต.แม่่นะ อ.เชียงดาว
- ๒.๓) บ้านแม่จอน (ปะหล่อง) ต.แม่่นะ อ.เชียงดาว
- ๒.๔) บ้านท่าขี้เหล็ก (กะเหรี่ยง) ต.แม่่นะ อ.เชียงดาว
- ๒.๕) บ้านแม่อ้อใน (คนเมือง) ต.แม่่นะ อ.เชียงดาว
- ๒.๖) บ้านปางแดงนอก (ปะหล่อง) ต.เชียงดาว อ.เชียงดาว

๒.๗) บ้านปางแดงใน (ปะหล่อง) ต.เชียงดาว อ.เชียงดาว

๒.๘) บ้านผาตาย (กะเหรี่ยง) ต.เชียงดาว อ.เชียงดาว

ทั้ง ๘ หมู่บ้านดังกล่าวนี้ มีชาวบ้านสมัครใจที่จะเดินทางไปร่วมกิจกรรมแสดงตนเป็นพุทธมามกะ จำนวนประมาณ ๕๐๐ คน

๓) การจัดทำโครงการ หลังจากได้ตัวเลขจำนวนของผู้สมัครใจที่จะเดินทางไปร่วมกิจกรรมแสดงตนเป็นพุทธมามกะแล้ว พระธรรมจาริกและนักวิจัยได้ร่วมกันจัดทำโครงการจัดงานแสดงตนเป็นพุทธมามกะขึ้น เพื่อนำเสนอต่อสำนักงานบริหารงานโครงการพระธรรมจาริกส่วนภูมิภาค วัดศรีโสดา พิจารณานุมัติดำเนินการต่อไป (รายละเอียดโครงการอยู่ในภาคผนวก)

๔) การขออนุมัติโครงการ มี ๒ ขั้นตอนคือ

ขั้นตอนแรก นำโครงการที่จัดทำขึ้นเสนอต่อผู้อำนวยการสำนักงานบริหารงานโครงการพระธรรมจาริกส่วนภูมิภาค วัดศรีโสดา เพื่อขออนุมัติในหลักการ ผู้อำนวยการซึ่งเป็นผู้บริหารงานได้พิจารณาแล้วเห็นสมควรให้ดำเนินการได้ จึงได้อนุมัติในหลักการ

ขั้นตอนที่สอง เมื่ออนุมัติในหลักการแล้ว จะต้องขออนุมัติเบิกจ่ายเงินจากโครงการ เพื่อเป็นค่าใช้จ่ายในการเตรียมงาน ค่าใช้จ่ายต่างๆในวันจัดกิจกรรมและหลังจากกิจกรรมเสร็จสิ้นลงแล้ว

อาศรมพระธรรมจาริกบ้านห้วยปง ได้เสนอโครงการ “การจัดงานแสดงตนเป็นพุทธมามกะ” ผ่านขั้นตอนผู้รับผิดชอบของหัวหน้างานและหัวหน้าฝ่าย ไปยังผู้อำนวยการสำนักงานบริหารงานโครงการพระธรรมจาริกส่วนภูมิภาค วัดศรีโสดา เพื่อขออนุมัติการเบิกจ่ายเงิน และผู้อำนวยการฯได้กรุณาอนุมัติให้ดำเนินการได้ ในวงเงิน ๘๐,๐๐๐ บาท (แปดหมื่นบาทถ้วน)

๕) การเตรียมงาน การเตรียมงานกิจกรรมการแสดงตนเป็นพุทธมามกะ มีหลายด้าน คือ การกำหนดวัน เวลาที่แน่นอน การนิมนต์พระสงฆ์ที่เป็นพระเถรานุเถระชั้นผู้ใหญ่ไปเป็นประธานในพิธี การออกหนังสือนิมนต์/เชิญ พระสังฆาธิการระดับจังหวัด อำเภอ และตำบล และเจ้าหน้าที่จากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้งในระดับจังหวัด ระดับอำเภอ และระดับท้องถิ่น ไปร่วมงานครั้งนี้ สิ่งสำคัญคือ จำเป็นต้องเตรียมสถานที่ให้พร้อม และบอกกล่าวให้สมาชิกของหมู่บ้านต่างๆ ที่เคยติดต่อประสานงานไว้ให้เดินทางไปร่วมงานอย่างพร้อมหน้ากัน

การเตรียมสถานที่จัดงานบริเวณอาศรมพระธรรมจาริก เริ่มต้นด้วยการเชิญคณะกรรมการหมู่บ้านบ้านห้วยปง ทั้งบ้านมุขและบ้านปะหล่อง จำนวน ๑๒-๑๕ คนมาประชุมกัน เพื่อชี้แจงและให้สมาชิกในหมู่บ้านมีส่วนร่วมในการจัดงานครั้งนี้ โดยมีความเข้าใจและตกลงร่วมกันว่า ชาวบ้านห้วยปงเป็นเจ้าของร่วมกับพระธรรมจาริก ทั้งนี้ จะมีการแบ่งหน้าที่รับผิดชอบออกเป็นฝ่ายต่างๆ คือ ฝ่ายต้อนรับ ฝ่ายอาหารและเครื่องดื่ม ฝ่ายสถานที่ ฝ่ายประชาสัมพันธ์ ฝ่ายยานพาหนะ และฝ่ายรักษาความสงบเรียบร้อย ซึ่งแต่ละฝ่ายจะมีหัวหน้าและอาสาสมัครรับผิดชอบให้การดำเนินงานเป็นไปตามวัตถุประสงค์ด้วยความเรียบร้อย

๖) การดำเนินงานในวันแสดงตนเป็นพุทธมามกะ อาศรมพระธรรมจาริกบ้านห้วยปง ได้กำหนดขั้นตอนของพิธีการในวันแสดงตนเป็นพุทธมามกะ เสนอสำนักงานบริหารงานโครงการพระธรรมจาริกส่วนภูมิภาค วัดศรีโสดา เพื่อพิจารณากลับกรองแล้วนำเสนอต่อประธานคณะพระธรรมจาริกส่วนกลาง คือ สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้ามิ่งมงคลจารย์ วัดปากน้ำ ภาษีเจริญ กรุงเทพฯ โดยประธานฯ

เป็นผู้พิจารณากำหนดวันที่สะดวกในการจัดงานแสดงตนเป็นพุทธมามกะ และเดินทางไปเป็นประธาน ในพิธีดังกล่าว สมเด็จพระมหารัชมังคลาจารย์ ได้เมตตาตอบรับในการเดินทางไปเป็นประธานในพิธี แสดงตนเป็นพุทธมามกะ ในวันที่ ๒๔ เดือนเมษายน พ.ศ.๒๕๕๑

๗) ผลที่คาดว่าจะได้รับ ชาวเขาและคนไทยจากหมู่บ้านต่างๆ ได้เดินทางไปร่วมกิจกรรม พิธีแสดงตนเป็นพุทธมามกะตามวัน เวลา และสถานที่ดังกล่าวอย่างพร้อมหน้า พิธีการแสดงตนฯ ดำเนินไปตามขั้นตอนที่กำหนดไว้ล่วงหน้า กิจกรรมสำคัญครั้งนี้ได้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี เป็นที่ยินดี ปลื้มใจ มีความสุขใจกันถ้วนหน้า

การจัดงานแสดงตนเป็นพุทธมามกะ ชาวเขาบ้านห้วยปางทั้ง ๒ ชนเผ่า มีส่วนร่วมทุก ขั้นตอนกับพระธรรมจาริกที่เป็นผู้รับผิดชอบ

กระบวนการมีส่วนร่วม เริ่มตั้งแต่ร่วมคิดร่วมกันระหว่างสมาชิกของหมู่บ้านที่เป็นตัวแทน ของหมู่เฮอแดงและปะหล่อง มีการประชุมกันหลายครั้ง มีการตกลงร่วมกันทุกฝ่ายว่า จะจัดงาน ดังกล่าวนี้อัน ๓ บริเวณอาศรมพระธรรมจาริกบ้านห้วยปาง

ขั้นต่อมาคือ การวางแผนร่วมกันในการเตรียมงาน แบ่งหน้าที่รับผิดชอบออกเป็น หลายฝ่าย มีการติดต่อประสานงานกับโครงการพระธรรมจาริกส่วนภูมิภาค เพื่อขออนุมัติในหลักการ เพื่อจัดงานและของงบประมาณค่าใช้จ่ายสำหรับการดำเนินงาน

ขั้นรับผลประโยชน์ ทุกคนที่มาร่วมงานแสดงตนเป็นพุทธมามกะ จะได้รับประโยชน์สุขกัน ถ้วนหน้า

ขั้นสุดท้าย การประเมินผล ชาวเขาบ้านห้วยปางจะร่วมกันกับพระธรรมจาริก ประเมิน ผล หลังเสร็จสิ้นการจัดงานแล้ว มีผลดีเกิดขึ้นอย่างไรบ้าง มีข้อบกพร่องอย่างไร ได้บทเรียนอะไรที่เป็น ประสพการณ์ตรงสำหรับการจัดกิจกรรมเช่นนี้ในหมู่บ้านแห่งอื่นซึ่งจะจัดครั้งต่อไป

๔.๓.๒ การวิเคราะห์แนวปฏิบัติและกระบวนการดูแลผู้สูงอายุของกลุ่มชาติพันธุ์บน พื้นที่สูงของเครือข่ายพระนักพัฒนาบนพื้นที่สูง

การจัดประชุมระดมความคิดเพื่อวิเคราะห์ผลการดำเนินงานของเครือข่ายพระนักพัฒนา และกระบวนการดูแลผู้สูงอายุของกลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูงของเครือข่ายพระนักพัฒนาบนพื้นที่สูง ณ อาศรมพระบัณฑิตอาสาบ้านป่าคา ตำบลม่อนปิ่น อำเภอฝาง จังหวัดเชียงใหม่ มีผลสรุปดังนี้

การทำสำมะโนปัญหาชุมชน บ้านป่าคา นักวิจัยและนิสิตได้ไปพูดคุยกับผู้ใหญ่บ้าน เพื่อ อธิบายวิธีการขั้นตอนการจัดประชุมชาวบ้าน เพื่อทำสำมะโนปัญหา ขอความอนุเคราะห์ความร่วมมือ การจัดทำกิจกรรม ให้ช่วยแปลให้กับชาวบ้าน โดยได้ร่วมนัดแนะการประชุมเพื่อการทำสำมะโนปัญหา ในวันที่ ๑๕ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๖๒ เวลาประมาณ ๐๙.๐๐น.- ๑๑.๐๐น. และแจ้งประชาสัมพันธ์ให้ ชาวบ้านได้รับทราบ และมาร่วมประชุมกันตามทีนัดหมาย โดยการประชุมนั้นนัดกันที่ศาลาประชาคม ของหมู่บ้าน

เมื่อถึงวันทีนัดประชุมกันเพื่อทำสำมะโนปัญหา ในวันที่วันที่ ๑๕ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๖๒ เวลาประมาณ ๐๙.๐๐น.- ๑๑.๐๐น. เมื่อตัวแทนของครัวเรือนมาร่วมประชุมแล้ว ผู้ใหญ่บ้านก็เริ่ม ดำเนินการร่วมกับนักวิจัยและนิสิต ในการจัดประชุมครั้งนี้ได้มีเจ้าหน้าที่จากองค์การบริหารส่วน ตำบลม่อนปิ่นมาร่วมทำกิจกรรมด้วย ก็ได้มีการแนะนำตัว จากนั้นจึงแจ้งให้ชาวบ้านที่มาร่วมประชุม

ได้รับทราบถึงวัตถุประสงค์ที่นัดกันประชุมในครั้งนี้ เพื่อทำการสำมะโนปัญหาของชุมชนบ้านป่าคา ว่าในปัจจุบันนี้มีปัญหาอะไรบ้าง ในการประชุมครั้งนี้มีชาวบ้านเข้าร่วมประชุมทั้งหมด ๕๒ คน เพราะก่อนเริ่มประชุมก็จะมีการลงชื่อเข้าร่วม เพื่อต้องการทราบจำนวนผู้เข้าร่วมประชุม

การประชุมครั้งนี้ เมื่อผู้เข้าร่วมประชุมได้รับทราบและเข้าใจวัตถุประสงค์แล้ว นักวิจัยและนิสิตจึงให้ผู้เข้าร่วมประชุมแบ่งกลุ่ม โดยแบ่งเป็น ๕ กลุ่ม กลุ่มละ ๑๐ คน ๓ กลุ่ม กลุ่มละ ๑๑ คน ๒ กลุ่ม ซึ่งในการแบ่งกลุ่มนั้น นักวิจัยและนิสิตได้ขอให้ชาวบ้านแบ่งกลุ่มกันเองว่าใครจะอยู่กับใครก็ได้ โดยแจกกระดาษและปากกาให้ จากนั้นจึงให้แต่ละกลุ่มเขียนชื่อสมาชิกกลุ่มของตนเองและเขียนปัญหาต่างๆที่พบในชุมชน โดยการทำกิจกรรมเจ้าหน้าที่จากองค์การบริหารส่วนตำบลม่อนปิ่น และนักวิจัยและนิสิตก็จะเข้าไปช่วยกันดูแลแต่ละกลุ่ม เนื่องจากชาวบ้านที่มาร่วมประชุมบางคนเขียนหนังสือไม่เป็นและไม่ค่อยทราบปัญหาเขาก็จะบอกว่าไม่มีปัญหา นักวิจัยและนิสิตจึงได้เสนอคำถาม เช่น น้ำในการทำการเกษตรเพียงพอไหม เป็นต้น จึงทำให้ได้ทราบประเด็นปัญหาต่างๆร่วมกับชาวบ้าน นักวิจัยและนิสิตก็พยายามประยุกต์ใช้ความรู้ มีการสอบถามจากตัวแทนกลุ่มร่วมกันอีกครั้งหนึ่ง เพื่อเรียงลำดับปัญหา

รายชื่อสมาชิกแต่ละกลุ่ม

กลุ่มที่ ๑ นางนานะ จะแฮ นางนาแสะ พนานพคุณ นายจะล่อ พัฒนาพฤกษาศิริ น.ส. จำม ทองใจ น.ส.นาแล นากอ นายจะกำ จะแสะ น.ส.นาพี จำรัสศิริไพร น.ส. นาซี โกลไพรพนา นางน๊ะจำ พัฒนาพฤกษาศิริ นางนาจ๊ะ พัฒนาพฤกษาศิริ

กลุ่มที่ ๒ นายสุรพงษ์ พัฒนาพฤกษาศิริ น.ส.นะมี จำรัสศิริไพร นางนาแคะ จะหะ นางนาแหง จะนะ นายจะทอ พัฒนาพฤกษาศิริ น.ส.อะดาหมี พัฒนาพฤกษาศิริ นางนาอู๋ จะหานางนะวา จะเหมาะ นางนาพี จำรัสศิริไพร นางนะไซ่ วิทยาศิริไพร

กลุ่มที่ ๓ นางนาหลอ จะทอ นายจะแฮ จะตุ๋ นายจะแล จะเต๊ะ นางนาพื่อ จะหาน.ส. นานะ จะอู๋ น.ส.นาปู นากอ น.ส.ชญญา พงค์พนโคจร นางนาอู๋ พัฒนาพฤกษาศิริ นางนาแคะ มูหลิ่ง นางน๊ะหา พัฒนาพฤกษาศิริ

กลุ่มที่ ๔ น.ส.นาจี พัฒนาพฤกษาศิริ นางนาจำ พงค์พนโคจร น.ส.นานะ ลาซิ่น.ส. นารัก จำรัสศิริไพร น.ส.สุพรรณษา จำรัสศิริไพร น.ส.นาผู้มา จะนะ นายจะบู จำรัสศิริไพร น.ส. นาป่า นทีพงไพร น.ส.นาปู จำรัสศิริไพร นางนาแม่ พัฒนาพฤกษาศิริ น.ส.นาซี จำรัสศิริไพร

กลุ่มที่ ๕ นายหลง ปุเหล็ก นางนาปี จะแฮ นายจะแสะ พนานคุณ นายจะปี จำรัสศิริไพร น.ส.นาต่อ กรองแก้วพนา น.ส.นาหอย จำรัสศิริไพร น.ส.ธิดา พัฒนาพฤกษาศิริ นายหลง ไร่เลา นางนากา จำรัสศิริไพร นางนากา จะหานางนานะ จะแฮ

ในการสรุปประเด็นปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้น หลังจากทีแต่ละกลุ่มเขียนปัญหาที่พบในชุมชนของตนเองเสร็จแล้ว นักวิจัยและนิสิตได้ให้ตัวแทนของแต่ละกลุ่มอยู่ก่อน เพื่อทำการสรุปประเด็นปัญหาร่วมกับผู้ใหญ่บ้าน และเจ้าหน้าที่จากองค์การบริหารส่วนตำบลม่อนปิ่นที่เข้ามาช่วย ซึ่งการสรุปปัญหาจากการทำสำมะโนปัญหาก็ได้ประเด็นที่กล่าวมาเบื้องต้น เพื่อจัดทำโครงการในลำดับต่อไป ปัญหาที่นักวิจัยและนิสิตพบในการทำสำมะโนปัญหา

๑. ปัญหาของชาวบ้านมาไม่ค่อยครบทุกหลังคาเรือน ส่วนใหญ่จะเป็นผู้หญิงที่มาและเป็นผู้สูงอายุ จึงเกิดความล่าช้าจากการสื่อสารทำความเข้าใจ บางครั้งก็เป็นความกังวลของนักวิจัยและนิสิตในกระบวนการทำ

๒. ปัญหาชาวบ้านไม่ค่อยกล้าแสดงความคิดเห็น บางคนเขียนหนังสือกันไม่ได้ บางคนก็ไม่รู้จะเขียนอย่างไร บางคนก็บอกว่าไม่มีปัญหาอะไรเพราะมันไม่ค่อยกระทบกับความเป็นอยู่ นักวิจัยและนิสิตจึงได้เป็นผู้เสนอประเด็นปัญหาพร้อมกับเจ้าหน้าที่จากองค์การบริหารส่วนตำบลม่อนปิ่น และผู้ใหญ่บ้านที่ท่านจะบอกเกี่ยวกับปัญหา ส่วนใหญ่จะได้ประเด็นปัญหาเกี่ยวกับการเกษตร

ภาพที่ ๔.๑๓ โครงการจิตอาสา ร่วมกันพัฒนาทำความสะอาดบ้านป่าคา

จากการผลการจัดประชุมได้นำไปสู่การจัดทำโครงการ จิตอาสา ร่วมกันพัฒนาทำความสะอาดบ้านป่าคา ณ บ้านป่าคา หมู่ที่ ๑๑ ตำบลม่อนปิ่น อำเภอฝาง จังหวัดเชียงใหม่ ในชื่อโครงการว่า จิตอาสา ร่วมกันพัฒนาทำความสะอาดบ้านป่าคา โดยคณะกรรมการหมู่บ้านป่าคา การฝึกภาคปฏิบัติภาคสนามงานสังคมสงเคราะห์ชุมชน เป็นอีกวิชาหนึ่งในกระบวนการเรียนการสอนในระดับปริญญาตรี ที่ต้องการให้นักวิจัยและนิสิตได้เรียนรู้เกี่ยวกับการปฏิบัติงานจริงในชุมชนของคณะสังคมศาสตร์ สาขาสังคมสงเคราะห์ เป็นวิชาชีพที่มีลักษณะของศาสตร์และศิลป์ที่ต้องอาศัยองค์ประกอบหลายด้านในการประยุกต์ใช้หลักความรู้ให้เกิดประโยชน์ตามสภาพทางสังคม จากการได้มาปฏิบัติงานการฝึกภาคปฏิบัติภาคสนามงานสังคมสงเคราะห์ชุมชนบ้านป่าคา นักวิจัยและนิสิตได้สังเกตและสอบถามจากคนในชุมชนเพื่อค้นหา องค์ความรู้เกี่ยวกับด้านต่างๆในหมู่บ้านป่าคา จากนั้นได้มีการสำมะโนปัญหาเพื่อจัดทำโครงการที่ต้องอาศัยความร่วมมือในการทำกิจกรรมร่วมกับชาวบ้านในชุมชนของหมู่บ้านป่าคา ดังนั้น นักวิจัยและนิสิตจึงจัดทำโครงการ จิตอาสา ร่วมกันพัฒนาทำความสะอาดบ้านป่าคา เพื่อเป็นศูนย์รวมการร่วมแรงร่วมใจของคนในชุมชนร่วมกับเด็กนักเรียนตำรวจตระเวนชายแดนอาโอยามา เพื่อสร้างจิตสำนึกที่ดีช่วยกันรักษาความสะอาดในชุมชน และทำลายแหล่งเพาะพันธุ์ของเชื้อโรคที่อาจจะเกิดโรคตามมา ด้วยปัญหาขยะที่เกิดขึ้นนักวิจัยและนิสิตจึงได้ตระหนักในการดำเนินการจัดกิจกรรมที่เกิดประโยชน์ เพื่อความสะอาดของหมู่บ้านชุมชนบ้านป่าคา

ลักษณะกิจกรรมเป็นการดำเนินงานแบบมีส่วนร่วมของนักวิจัยและนิสิตฝึกงาน สาขาสังคมสงเคราะห์ ชาวบ้านในชุมชนบ้านป่าคา และเด็กนักเรียนตำรวจตระเวนชายแดนอำเภอโอยาม่า

ผู้เข้าร่วมโครงการ นักวิจัยและนิสิตสาขาสังคมสงเคราะห์ ชาวบ้านในชุมชนบ้านป่าคา เด็กนักเรียนอำเภอโอยาม่า รวม ๙๕ คน ระยะเวลาดำเนินการ วันที่ ๒๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒ เวลา ๐๙.๐๐ น. – ๑๑.๐๐ น. ณ บ้านป่าคา หมู่ที่ ๑๑ ตำบลม่อนปิ่น อำเภอฝาง จังหวัดเชียงใหม่
ขั้นตอนการดำเนินงาน

๑. นัดวันเวลากับชาวบ้านบ้านป่าคา นักเรียนตำรวจตระเวนชายแดนอำเภอโอยาม่า เพื่อดำเนินกิจกรรม ช่วยกันเก็บขยะในชุมชนบ้านป่า และกวาดถนนร่วมกัน
๒. ดำเนินการตามโครงการที่ได้เสนอร่วมกับชาวบ้านและผู้ใหญ่บ้านบ้านป่าคา
๓. สรุปการทำกิจกรรมร่วมกัน

ต่อจากนั้น ในประเด็นเกี่ยวกับภาวะผู้สูงอายุ ได้มีการจัดทำโครงการ อบรมให้ความรู้การดูแลสุขภาพผู้สูงอายุ ณ ศาลาอเนกประสงค์บ้านป่าคา หมู่ที่ ๑๑ ตำบลม่อนปิ่น อำเภอฝาง จังหวัดเชียงใหม่ ชื่อโครงการ: อบรมให้ความรู้การดูแลสุขภาพผู้สูงอายุ โดยคณะกรรมการหมู่บ้านป่าคา

ภาพที่ ๔.๑๔ โครงการอบรมให้ความรู้การดูแลสุขภาพผู้สูงอายุ

จากการสำรวจสภาพความเป็นอยู่ของผู้สูงอายุ โดยมีแบบสอบถามที่ใช้สัมภาษณ์เวลานักวิจัยและนิสิตได้ลงพื้นที่เยี่ยมผู้สูงอายุ และพูดคุยด้วย บางคนนักวิจัยและนิสิตก็สามารถสื่อสารกันเข้าใจแต่ผู้สูงอายุบางคนนักวิจัยและนิสิตก็มีล่ามช่วยแปลเวลาที่สนทนากัน นักวิจัยและนิสิตก็ได้ทราบถึงวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของผู้สูงอายุส่วนใหญ่จะเป็นครอบครัวขยายที่อยู่ด้วยกันหลายคน คอยช่วยเหลือดูแลกัน ปัญหาที่นักวิจัยและนิสิตพบส่วนใหญ่จะเป็นปัญหาเกี่ยวกับเรื่องสุขภาพของผู้สูงอายุ หมู่บ้านป่าคามีผู้สูงอายุจำนวนมาก ด้วยความเสื่อมของวัยทำให้ผู้สูงอายุมีความเสี่ยงในหลายๆด้านเกิดขึ้นตามมา บางคนก็มีโรคภัยไข้เจ็บต่างๆ โรคประจำตัวที่มีหลายสาเหตุในการป่วย การรับประทานอาหารก็เป็นส่วนหนึ่งที่มีความสำคัญเพราะเป็นส่วนหนึ่งในการดำเนินชีวิตที่ต้องมีการรับประทานอาหาร การออกกำลังกาย การดูแลเอาใจใส่สุขภาพของผู้สูงอายุบนตอยก็ยังขาดความรู้ความเข้าใจในการดำเนินชีวิต การได้รู้เท่าทันทำให้ได้รับการรักษาหรือปฏิบัติตนอย่างถูกต้อง

เหมาะสม เพื่อป้องกันการเกิดโรคแทรกซ้อนมากมายที่ตามมา เช่น โรคหลอดเลือดสมอง (อัมพฤกษ์ อัมพาต) โรคหลอดเลือดหัวใจ ซึ่งอาจร้ายแรงถึงขั้นเสียชีวิต ด้วยความใส่ใจและให้ความสำคัญเกี่ยวกับสุขภาพของผู้สูงอายุ เพื่อความปลอดภัยและป้องกันภาวะการเจ็บป่วยฉุกเฉิน

ดังนั้นนักวิจัยและนิสิตจึงได้เป็นผู้ประสานงานกับทางโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพม่วงชุม โดยขอเจ้าหน้าที่ที่มีความรู้ความสามารถ มาอบรมให้ความรู้แก่ผู้สูงอายุบ้านป่าคา ผู้สูงอายุจะได้มีความรู้ความเข้าใจในการนำความรู้มาเป็นส่วนหนึ่งในการดำเนินชีวิต นักวิจัยและนิสิตจึงจัดทำโครงการ อบรมให้ความรู้การดูแลสุขภาพผู้สูงอายุ เพื่อคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นของผู้สูงอายุ ในการดูแลสุขภาพสุขภาพของตนเองต่อไป มีวัตถุประสงค์ ดังนี้

๑. เพื่อให้ผู้สูงอายุได้อบรมมีความรู้เข้าใจในการดูแลสุขภาพตนเอง
๒. เพื่อให้ผู้สูงอายุได้มีความสามัคคีกันในการรวมกลุ่มทำกิจกรรมร่วมกัน
๓. เพื่อให้ผู้สูงอายุได้มีสุขภาพกายและสุขภาพจิตที่ดี ในการดำเนินชีวิต

ลักษณะกิจกรรมเป็นการดำเนินงานแบบมีส่วนร่วมของนักวิจัยและนิสิตฝึกงาน สาขา สังคมสงเคราะห์และผู้สูงอายุบ้านป่าคา

ผู้เข้าร่วมโครงการ ผู้สูงอายุบ้านป่าคา หมู่ที่ ๑๑ ตำบลม่อนปิ่น อำเภอฝาง จังหวัด เชียงใหม่ จำนวน ๗๘ คน ระยะเวลาดำเนินการ วันที่ ๑ มีนาคม ๒๕๖๒ เวลา ๐๙.๐๐ น. - ๑๑.๐๐ น. ณ ศาลาอเนกประสงค์บ้านป่าคา หมู่ที่ ๑๑ ตำบลม่อนปิ่น อำเภอฝาง จังหวัดเชียงใหม่ มีขั้นตอนการดำเนินงาน ดังนี้

๑. เยี่ยมผู้สูงอายุ พบปะพูดคุยโดยใช้แบบสอบถาม การสำรวจสภาพความเป็นอยู่ของผู้สูงอายุ ผู้สูงอายุบางคนนักวิจัยและนิสิตก็ไปเยี่ยมด้วยตนเองที่พอสื่อสารพูดคุยกันได้ แต่บางคนนักวิจัยและนิสิตต้องของชาวบ้านช่วยเป็นล่ามช่วยแปลภาษาให้กับนักวิจัยและนิสิต

๒. พูดคุยแจ้งให้ผู้ใหญ่บ้านรับทราบเพื่อขออนุญาตจัดกิจกรรม และอธิบายลักษณะเกี่ยวกับการจัดทำโครงการอบรมให้ความรู้การดูแลสุขภาพให้กับผู้สูงอายุในหมู่บ้านป่าคา ขอให้ช่วยแปลในการทำกิจกรรมเพื่อให้การสื่อสารมีความเข้าใจมากยิ่งขึ้น และช่วยประชาสัมพันธ์ประกาศผ่านเสียงตามสายในวันเวลาที่นัดแนะกันได้

๓. ประสานงานขอวิทยากรอบรมให้ความรู้ ในตอนแรกนักวิจัยและนิสิตได้ประสานงานขอวิทยากรที่องค์การบริหารส่วนตำบลม่อนปิ่น ที่กองสาธารณสุขและสิ่งแวดล้อมแต่เจ้าหน้าที่แนะนำให้ไปขอวิทยากรที่โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพบ้านม่วงชุม นักวิจัยและนิสิตก็ได้เดินทางไปติดต่อขอวิทยากรที่โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพบ้านม่วงชุม

๔. นัดวันเวลากับผู้สูงอายุบ้านป่าคา หมู่ที่ ๑๑ ตำบลม่อนปิ่น อำเภอฝาง จังหวัดเชียงใหม่

๕. ดำเนินการตามโครงการ

วิทยากร นายยิ่งยง พงศ์นรินทร์ นักวิชาการสาธารณสุขชำนาญการ ผู้รับผิดชอบโครงการ นายจะต่อ พัฒนาพฤกษาศิริ ผู้ใหญ่บ้านป่าคา และคณะกรรมการหมู่บ้านป่าคา มีสาระสำคัญในการส่งเสริมแนวทางการดูแลสุขภาพผู้สูงอายุในชุมชน

๔.๔ องค์ความรู้ของพื้นที่ต้นแบบ (Model) ในการดูแลผู้สูงอายุของกลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูง

จากการศึกษาวิจัยการศึกษาวิจัยย่อยที่ ๔ เรื่อง “แนวปฏิบัติและกระบวนการดูแลผู้สูงอายุของเครือข่ายพระนักพัฒนาบนพื้นที่สูง: พื้นที่ต้นแบบ เชียงดาว ไชยปราการ ผาง แม่ฮาย” ภายใต้แผนงานวิจัยเรื่อง “เครือข่ายพระนักพัฒนา: แนวปฏิบัติและกระบวนการพัฒนาคุณภาพชีวิตของกลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูง” สามารถสรุปองค์ความรู้ได้ดังนี้

แผนภาพ องค์ความรู้จากการวิจัย: ผู้วิจัย

จากแผนภาพสามารถอธิบายได้ว่า แนวปฏิบัติและกระบวนการดูแลผู้สูงอายุของเครือข่ายพระนักพัฒนาบนพื้นที่สูง จะต้องประกอบด้วย

๑. **ปัจจัยด้านสถานที่** อาศรมและชุมชนมีสถานที่ที่เหมาะสมและเพียงพอต่อการสร้างแนวปฏิบัติและกระบวนการดูแลผู้สูงอายุ
๒. **ปัจจัยด้านการเงิน** เครือข่ายพระนักพัฒนาบนพื้นที่สูงมีงบประมาณที่เพียงพอเพื่อจัดสรรต่อการสร้างแนวปฏิบัติและกระบวนการดูแลผู้สูงอายุ
๓. **ปัจจัยด้านการบริหาร** การบริหารจัดการกันในกลุ่มกรรมการ มีนโยบาย กองทุน มีเพียงพอต่อการการสร้างแนวปฏิบัติและกระบวนการดูแลผู้สูงอายุ

๒.๕๐ ม. ขึ้นไป ต้องมีราวจับสองข้างมีลักษณะดังนี้ (ใช้ตรวจรายการทุกข้อ และใส่เครื่องหมายถูก) วัสดุเรียบ แข็งแรง ไม่ลื่น ราวจับกลมเส้นผ่านศูนย์กลาง ๓-๔ ซม. สูงจากพื้น ๐.๘๐ - ๐.๙๐ ม. มือจับยึดกับผนัง ห่างจากผนังไม่น้อยกว่า ๕ ซม. สูงจากจุดยึดไม่น้อยกว่า ๑๒ ซม. (ถ้าไม่มีผนัง แต่มีราวให้ใช้เครื่องหมายถูกว่ามี) ปลายราวจับยื่นจากจุดสิ้นสุดทางลาดไม่น้อยกว่า ๓๐ ซม. ราวจับมีความยาวต่อเนื่อง ระดับพื้นห่างกันเกิน ๒ ซม. ต้องมีการปาดมุมพื้นที่ส่วนต่างระดับกันไม่เกิน ๔๕ องศา

บันไดสำหรับผู้สูงอายุ ความกว้างไม่น้อยกว่า ๑.๕๐ ม. มีชานพักทุกระยะในแนวตั้งไม่เกิน ๒.๐๐ ม. มีราวจับทั้ง ๒ ข้าง ตามลักษณะที่กำหนด ลูกตั้งสูงไม่เกิน ๑๕ ซม. และไม่เป็นช่องเปิด จมูกบันไดให้มีระยะเหลื่อมกันไม่เกิน ๒ ซม. และมีแผ่นกันลื่นติดไว้ พื้นผิววัสดุไม่ลื่น มีป้ายแสดงทิศทาง และหมายเลขชั้น

ห้องน้ำสำหรับผู้สูงอายุ จัดให้มีส้วมสำหรับผู้สูงอายุ เข้าใช้ได้ในห้องน้ำนั้น อย่างน้อย ๑ ห้อง อาจจะอยู่รวมกับห้องน้ำทั่วไปหรืออาจจะตั้งแยกก็ได้ มีพื้นที่ว่างภายในห้องส้วมเพื่อให้ เก้าอี้ล้อสามารถหมุนตัวกลับได้ มี เส้นผ่านศูนย์กลางไม่น้อยกว่า ๑.๕๐ ม. ประตูของห้องที่ตั้งโถส้วมเป็นแบบบานเปิดออกสู่ภายนอกโดยต้องเปิดค้างได้ไม่น้อยกว่า ๙๐ องศา หรือเป็นแบบบานเลื่อน ส้วมนั่งราบสูง ๔๕ - ๕๐ ซม. ด้านหนึ่งชิดผนัง โดยจากกึ่งกลางโถถึงผนัง ๔๕ - ๕๐ ซม. ถ้าทั้งสองด้านห่างผนังเกิน ๕๐ ซม. ต้องมีราวจับ ราวจับในแนวนอนมีความสูงจากพื้นไม่น้อยกว่า ๖๕ - ๗๐ ซม. และให้ยื่นล้ำออกมาหน้าโถส้วมอีกไม่น้อยกว่า ๒๕ - ๓๐ ซม. ราวจับในแนวตั้งต่อจากปลายของราวจับในแนวนอนด้านหน้าโถส้วมมีความยาววัดจากปลายของราวจับในแนวนอนขึ้นไปอย่างน้อย ๖๐ ซม. มีราวจับ ระยะห่างจากขอบโถส้วมไม่น้อยกว่า ๑๕ - ๒๐ ซม. และมีความยาวไม่น้อยกว่า ๕๕ ซม. (ราวจับติดผนังแบบพับเก็บได้ในแนวราบ เมื่อกางออกให้มีระบบล็อกที่ผู้สูงอายุสามารถปลดล็อกได้ง่าย) ราวจับอื่นๆ สูง ๘๐ - ๙๐ ซม. ติดตั้งระบบเตือนภัยเสียงสู่ภายนอก ใต้อ่างล้างมือด้านที่ติดผนังไปจนถึงขอบอ่างเป็นที่ว่าง เพื่อให้เก้าอี้ล้อสามารถสอดเข้าไปได้ โดยขอบอ่างอยู่ห่างจากผนังไม่น้อยกว่า ๔๕ ซม. อ่างต้องอยู่ในตำแหน่งที่ผู้สูงอายุเข้าประชิดได้โดยไม่มีสิ่งกีดขวาง มีความสูงจากพื้นถึงขอบบนของอ่าง ไม่น้อยกว่า ๗๕ - ๘๐ ซม. และมีราวจับ ในแนวนอนแบบพับเก็บได้ใน แนวตั้งทั้งสองข้างของอ่าง ก๊อกน้ำเป็นชนิดก้านโยกหรือก้านกด หรือก้านหมุนหรือระบบอัตโนมัติ พื้นห้องส้วมมีระดับเสมอพื้น ภายนอก หรือมีทางลาดในกรณีเป็น พื้นต่างระดับ ทางลาดที่อยู่ภายนอก ห้องน้ำเปิดปิดได้สะดวก ไม่มีสัตว์มีพิษหรือสัตว์ที่สร้างอันตรายให้แก่ผู้สูงอายุ เช่น เขียด ตุ๊กแก หนู คางคก

นอกจากนั้นแล้ว ควรมีการส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิตสำหรับผู้สูงอายุ ดังนี้

๑. ด้านการศึกษา ได้แก่ จัดสอนเกี่ยวกับธรรมะให้แก่ผู้สูงอายุภายในวัดเช่น ธรรมศึกษา/พระอภิธรรม/ศพอ/ครูสมาธิ จัดให้มีโครงการปฏิบัติธรรมแก่ผู้สูงอายุภายในวัด จัดห้องสมุดทางพระพุทธศาสนาในวัด

๒. ด้านการศึกษาสงเคราะห์ ได้แก่ การจัดตั้งโรงเรียน ศูนย์อบรม ชมรมต่าง ๆ สำหรับผู้สูงอายุในวัด จัดตั้งโรงเรียนหรืออาคารสถานที่สำหรับผู้สูงอายุได้ร่วมตัวกัน จัดตั้งศูนย์ศูนย์อบรม/เรียนรู้ศีลธรรมสำหรับผู้สูงอายุ จัดตั้งศูนย์ฝึกอาชีพสำหรับผู้สูงอายุ จัดตั้งชมรมต่างๆ เพื่อรวมกลุ่มผู้สูงอายุที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชนอื่น

๓. ด้านการเผยแพร่ มีการจัดกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา เนื่องในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา เช่น วันมาฆบูชา วันวิสาขบูชา วันอาสาฬหบูชา วันเข้าพรรษา เป็นต้น ทำบุญตักบาตร แสดงธรรมเทศนา ปฏิบัติธรรม การเวียนเทียน การจัดนิทรรศการที่เกี่ยวข้องกับวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา มีการจัดกิจกรรมเนื่องในวันสำคัญของสถาบันพระมหากษัตริย์ มีการจัดกิจกรรมเนื่องในวันสำคัญตามประเพณี/ท้องถิ่น

๔. ด้านการสาธารณสุขสงเคราะห์

๑) การสร้างเครือข่าย/แนวร่วม/อาสาสมัคร/จิตอาสา เพื่อดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ของผู้สูงอายุ

๑.๑) อาศรมสร้างเครือข่ายการดำเนินงานด้านสาธารณสุขกับองค์กรต่าง ๆ สำหรับผู้สูงอายุ เช่น สถานพยาบาล องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น วัฒนธรรมจังหวัด พุทธศาสนาประจำจังหวัด พัฒนาชุมชน สถานศึกษา เจ้าหน้าที่ อสม.

๑.๒) อาศรมส่งเสริม/สนับสนุน ให้ผู้สูงอายุทำงานจิตอาสาช่วยเหลือสังคม

๑.๓) อาศรมจัดให้มีอาสาสมัคร/แนวร่วม ในการสอดส่อง ดูแล และพิทักษ์พระพุทธศาสนา

๒) การมีส่วนร่วมของประชาชน/ส่วนราชการ

๒.๑) อาศรมเป็นศูนย์กลางการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ของผู้สูงอายุในชุมชน

๒.๒) ส่วนราชการให้ความร่วมมือและมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ของผู้สูงอายุในชุมชน

๓) กิจกรรมอื่นๆ ได้แก่ มีกิจกรรมออกกำลังกายตามความเหมาะสมสำหรับผู้สูงอายุในวัด มีห้องปฐมพยาบาล / ยาสามัญประจำบ้าน / สมุนไพรไว้บริการผู้สูงอายุ เป็นต้น

ประโยชน์ที่จะได้รับ คือ ผู้สูงอายุสามารถนำความรู้ความเข้าใจในการดูแลสุขภาพที่เป็นประโยชน์ไปประยุกต์ใช้ ผู้สูงอายุมีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน มีกิจกรรมที่เกิดประโยชน์ร่วมกันต่อไป และทำให้ผู้สูงอายุมีความเป็นอยู่ดีมีสุขในการดำเนินชีวิตประจำวัน และส่งเสริมให้ผู้สูงอายุมีอายุยืนยาวและมีคุณภาพที่ดีขึ้น

บทที่ ๕

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การศึกษาวิจัยย่อยที่ ๔ เรื่อง “แนวปฏิบัติและกระบวนการดูแลผู้สูงอายุของเครือข่ายพระนักพัฒนาบนพื้นที่สูง: พื้นที่ต้นแบบ เชียงดาว ไชยปราการ ผาง แม่ฮาย” ภายใต้แผนงานวิจัยเรื่อง “เครือข่ายพระนักพัฒนา: แนวปฏิบัติและกระบวนการพัฒนาคุณภาพชีวิตของกลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูง” เป็นการวิจัยเชิงพัฒนา โดยใช้ระเบียบวิธีการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research-PAR) ซึ่งเป็นการวิจัยที่ผสมผสานกันระหว่างการวิจัยแบบมีส่วนร่วม (Participatory Research) กับการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) เพื่อได้มาซึ่งองค์ความรู้ใหม่ในการพัฒนาและแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน กับกลุ่มประชากร กลุ่มตัวอย่าง และผู้ให้ข้อมูลหลัก ได้แก่ พระสังฆาธิการในพื้นที่ พระบัณฑิตอาสาพัฒนาชาวเขา พระธรรมจาริก พระพัฒนาบนพื้นที่สูง ผู้นำชุมชนหรือแกนนำชาวบ้านในชุมชน รวมถึงตัวแทนจากหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องกับความมั่นคง จำนวน ๓๐ รูป/คน ซึ่งเป็นพื้นที่ต้นแบบด้านการดูแลผู้สูงอายุ ขอบเขตด้านพื้นที่ ได้แก่ หมู่บ้านที่มีอาศรมพระธรรมจาริก อาศรมพระบัณฑิตอาสาและหมู่บ้านบริวาร รวมทั้งสิ้น ๔ แห่ง ประกอบด้วย

๑. อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่ คือ อาศรมพระธรรมจาริกบ้านห้วยปง ตำบลแม่นะ
๒. อำเภอไชยปราการ จังหวัดเชียงใหม่ คือ อาศรมพระธรรมจาริกบ้านแม่ฝางหลวง ตำบลศรีดงเย็น
๓. อำเภอฝาง จังหวัดเชียงใหม่ คือ อาศรมพระบัณฑิตอาสาบ้านป่าคา ตำบลม่อนปิ่น
๔. อำเภอแม่ฮาย จังหวัดเชียงใหม่ คือ อาศรมพระบัณฑิตอาสาบ้านห้วยปากกล้วย ตำบลแม่नावาง

สามารถสรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะตามลำดับดังนี้

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

ผู้วิจัยขอสรุปผลการศึกษิตตามวัตถุประสงค์ ของการวิจัยดังนี้การวิจัย ดังนี้

๕.๑.๑ แนวทางปฏิบัติในการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในการดูแลผู้สูงอายุที่เหมาะสมกับกลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูงของเครือข่ายพระนักพัฒนา

การนำหลักธรรมมาประยุกต์ใช้ในช่วงระยะเวลาที่นักวิจัยและนิสิตได้ฝึกปฏิบัติงานสังคมสงเคราะห์ชุมชน บ้านป่าคา หมู่ที่ ๑๑ ตำบลม่อนปิ่น อำเภอฝาง จังหวัดเชียงใหม่ โดยนักวิจัยและนิสิตได้ดำเนินงานช่วงที่ศึกษาชุมชน ดังนี้

๑. สังกหัตถ์ ๔ นักวิจัยและนิสิตเลือกใช้หลักธรรมนี้กับชุมชนเพราะเป็นธรรมที่เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวน้ำใจของผู้อื่น ผูกไมตรี เอื้อเฟื้อเกื้อกูลหรือสงเคราะห์ซึ่งกันและกัน

๒. พรหมวิหาร ๔ นักวิจัยและนิสิตเลือกใช้หลักธรรมพรหมวิหาร ๔ กับชุมชน เพราะตั้งแต่ที่นักวิจัยและนิสิตได้เลือกชุมชนที่ศึกษาคือหมู่บ้านป่าคา ซึ่งได้เข้าไปศึกษาข้อมูลในด้านต่างๆในชุมชน นักวิจัยและนิสิตจึงเกิดความรู้สึกที่ดีคือมีเมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา

การนำหลักสังคมสงเคราะห์มาประยุกต์ใช้ มีวิธีการดังนี้

๑. หลักการมีส่วนร่วมของประชาชน (People participation) คือ ร่วมคิด ร่วมวางแผน ร่วมทำ ร่วมดำเนินการ ร่วมรับผลประโยชน์และร่วมรับผิดชอบ เหตุผลที่นักวิจัยและนิสิตเลือกหลักการมีส่วนร่วมของประชาชน มาประยุกต์ใช้ เพราะนักวิจัยและนิสิตกับคนในชุมชนบ้านป่าคาได้มีโอกาสทำกิจกรรมต่างๆร่วมกัน เช่น การร่วมกันประชุม การจัดทำกิจกรรมโครงการร่วมกัน เป็นต้น ซึ่งมีความเกี่ยวข้องและตรงกับหลักการมีส่วนร่วมที่นักวิจัยและนิสิตเลือก

๒. หลักการเคารพศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ไม่ใช่ใช้วาจาถ้อยคำดูถูกดูหมิ่นคนอื่น ไม่ใช่วาจาที่ไม่สุภาพ เหตุผลที่เลือกเพราะนักวิจัยและนิสิตให้เกียรติทุกคนในชุมชน ไม่ดูถูกความเป็นอยู่และตัวตนของผู้คนในชุมชนว่าต่ำต้อยหรือด้อยกว่า เพราะมีความเป็นมนุษย์โดยเสมอภาคกัน นักวิจัยและนิสิตให้ความเคารพในความแตกต่างระหว่างบุคคล เพราะคนเราเลือกเกิดไม่ได้ แต่เลือกที่จะทำได้ สภาพความเป็นอยู่ในบางด้านของผู้คนในชุมชนอาจมีความด้อยกว่าสังคมในเมือง ซึ่งนักวิจัยและนิสิตก็ไม่คิดดูถูก ไม่พูดร้ายกับคนในชุมชน

๕.๑.๒ การดำเนินงานด้านภาวะผู้สูงอายุของกลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูงในพื้นที่ต้นแบบของเครือข่ายพระนักพัฒนา

จากการศึกษากลุ่มภาวะผู้สูงอายุในหมู่บ้านทั้ง ๔ แห่ง โดยการสุ่มเลือกกลุ่มเป้าหมายจำนวน ๗๘ คน พบว่า อายุ ๖๐ ปีขึ้นไป อยู่ในหมู่บ้าน รวม ๗๘ คน ได้รับเบี้ยยังชีพผู้สูงอายุ ๗๗ คน ไม่ได้รับเบี้ยยังชีพผู้สูงอายุ ๑ คน (เนื่องจากไม่มีสัญชาติไทย) ได้รับเบี้ยยังชีพคนพิการ ๑ คน การจัดตั้งกลุ่มหรือชมรมผู้สูงอายุในหมู่บ้าน มีข้อคิดเห็น คือ กลุ่มยังขาดบุคลากรในการขับเคลื่อนการจัดกิจกรรมในกลุ่ม และขาดการจัดกิจกรรม หรือกลุ่มสร้างรายได้หรืออาชีพเสริมให้กับสมาชิก และมีข้อเสนอแนะ ให้มีการรวมกลุ่มควรมีบุคลากร ที่สามารถช่วยในการจัดกิจกรรมได้ ควรมีการจัดกิจกรรมให้กับผู้สูงอายุ เช่น การอบรมให้ความรู้เกี่ยวกับสุขภาพ เป็นต้น

โดยสรุป จากการสำรวจสภาพความเป็นอยู่ของผู้สูงอายุ และการสัมภาษณ์พูดคุยกับผู้สูงอายุด้วยตัวเองบางคนและมีล่ามช่วยแปล นักวิจัยและนิสิตจึงได้รับรู้ถึงความเป็นอยู่ของผู้สูงอายุ โดยส่วนใหญ่จะเป็นครอบครัวขยายอยู่ด้วยกันหลายคน ส่วนใหญ่ได้รับเบี้ยยังชีพผู้สูงอายุถ้ามีสัญชาติไทย ปัญหาที่พบส่วนใหญ่เป็นปัญหาสุขภาพ บางคนเล่าว่าสมัยก่อนไม่ค่อยเจ็บป่วยเหมือนสมัยปัจจุบัน ส่วนหนึ่งอาจเป็นเพราะว่าสารเคมีที่เขาฉีดพ่นผัก ทำให้มีอาการปวดตามเนื้อตัว รู้สึกเจ็บท้อง จากพูดคุยก็ทราบว่าทางโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพก็จะมีโครงการที่มาตรวจสุขภาพให้ บางท่านก็ได้ไปรักษาดวงตาที่โรงพยาบาล ความต้องการส่วนใหญ่ก็มีความต้องการได้รับเบี้ยยังชีพที่เพิ่มขึ้นแต่ก็ไม่ค่อยระบุจำนวนตัวเลขที่ชัดเจน แค่บอกว่าอยากได้รับเพิ่ม รายจ่ายก็ไม่ค่อยทราบว่าแต่ละเดือน

เท่าไรเพราะไม่ได้จัดไว้ แต่จะประมาณให้ว่า เดือนละหนึ่งพันหรือสองพัน ด้านสุขภาพจิตใจเท่าที่สังเกตพูดคุยก็มีความปกติดี

๕.๑.๓ การวิเคราะห์แนวปฏิบัติของเครือข่ายพระนักพัฒนาและกระบวนการดูแลผู้สูงอายุของกลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูงในพื้นที่ต้นแบบของเครือข่ายพระนักพัฒนา

การดำเนินงานด้านภาวะผู้สูงอายุของกลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูงในพื้นที่ต้นแบบของเครือข่ายพระนักพัฒนา เป็นการทำงานที่สอดคล้องกับบทบาทหน้าที่หลักของพระธรรมจาริกและพระบัณฑิตอาสาในด้านต่างๆ โดยผู้วิจัยได้ดำเนินการจัดเวทีประชุมการดำเนินงานด้านภาวะผู้สูงอายุ ๒ แห่ง ดังนี้

๑. การวิเคราะห์แนวปฏิบัติหลักของเครือข่ายพระนักพัฒนาบนพื้นที่สูง

การวิเคราะห์ผลการดำเนินงานของเครือข่ายพระนักพัฒนา ณ อาศรมพระธรรมจาริก บ้านห้วยปง ตำบลแม่ละ อำเภอยางป่าสัก จังหวัดเชียงใหม่ มีผลสรุปดังนี้

๑) บทบาทหน้าที่ของพระธรรมจาริกและพระบัณฑิตอาสาด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา การปฏิบัติงานของพระธรรมจาริกและพระบัณฑิตอาสา มีองค์หลักคือ โครงการพระธรรมจาริกส่วนภูมิภาค วัดศรีโสดา และมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เป็นหน่วยงานที่กำหนดนโยบายและแนวทางการปฏิบัติงาน กำหนดพื้นที่หมู่บ้าน ติดตามประเมินผล รวมทั้งการคัดสรรและสนับสนุนงานของพระธรรมจาริก ซึ่งทางโครงการได้กำหนด “นโยบายเชิงรุกด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา” และบทบาทหน้าที่ของพระธรรมจาริกไว้ในปี พ.ศ.๒๕๔๙ เพื่อเป็นกรอบและแนวทางการดำเนินงานของพระธรรมจาริก นอกจากนี้ พระธรรมจาริกจะต้องดำเนินงานตามยุทธศาสตร์การขับเคลื่อนงานพระธรรมจาริกในปี พ.ศ.๒๕๕๐

๒) บทบาทหน้าที่ของพระธรรมจาริกและพระบัณฑิตอาสาด้านกิจวัตรประจำวัน ได้กำหนดแนวทางไว้ดังนี้ กิจวัตรประจำวัน บิณฑบาตเป็นกิจวัตร นำทำวัตรสวดมนต์เย็น ทำอาศรมให้สะอาดร่มรื่น ปฏิบัติตนตามวินัยของพระสงฆ์อย่างเคร่งครัด การเผยแผ่ธรรมะ เทศน์เสียงตามสาย สอนศีลธรรมในโรงเรียน (พระพุทธศาสนา) ชักจูงชาวบ้านมาสวดมนต์ปฏิบัติธรรม ถือน้ำ ๘ สร้างแกนนำชาวพุทธ แนะนำ ส่งเสริมศาสนพิธีที่ใช้ในชีวิตประจำวัน เช่น การรับนิมนต์ การแต่งงาน จัดงาน, ศาสนพิธีวันสำคัญทางศาสนาและของชาติ การศึกษาวิจัย ศึกษาและฝึกพูดภาษาชาวเขาเผ่าที่ปฏิบัติงาน ศึกษาวัฒนธรรมประเพณีตามที่ได้รับมอบหมาย เขียนรายงานวิจัยและร่วมประชุมเรื่องที่วิจัยทุกเดือน และการส่งมอบโครงการและพัฒนา จัดตั้งและพัฒนาในกลุ่มต่างๆ ในหมู่บ้าน (เยาวชน แม่บ้าน ผู้สูงอายุ กลุ่มอาชีพ ฯลฯ) ส่งเสริมสนับสนุนองค์กรในหมู่บ้านให้เข้มแข็ง ประสานงานกับองค์กรในท้องถิ่นทั้งภาครัฐและเอกชนที่เกี่ยวข้อง ให้คำแนะนำปรึกษาด้านการดำเนินงานแก่องค์กรในท้องถิ่น ส่งเคราะห์บุคคลและครอบครัวที่ทุกข์ยากเดือดร้อน (คนยากจน คนพิการ ผู้สูงอายุ ผู้ประสบภัย)

๓) การจัดทำยุทธศาสตร์การขับเคลื่อนงานพระธรรมจาริกและพระบัณฑิตอาสา ยุทธศาสตร์การขับเคลื่อนงานพระธรรมจาริก ในปี พ.ศ.๒๕๕๐ โครงการพระธรรมจาริกส่วนภูมิภาค ได้ร่วมกับกรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการ จัดทำยุทธศาสตร์การดำเนินงานของพระธรรมจาริก ซึ่งได้มีการประชุม และมีความเห็นสอดคล้องกันในด้านกลยุทธ์ โครงการและงบประมาณค่าใช้จ่ายประจำปี

๔) การมีส่วนร่วมของชาวเขาในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา การดำเนินงานด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมจาริกและพระบัณฑิตอาสาในหมู่บ้านชาวเขากลับบ้านห้วยปง ทั้งชนเผ่ามูเซอและปะหล่อง โดยใช้กระบวนการมีส่วนร่วมของสมาชิกในหมู่บ้านเป็นวิธีการดำเนินงานนั้น ในระยะแรก จะต้องดำเนินการด้านการมีส่วนร่วมของชาวเขาในการค้นหาปัญหา (Problem Census) ของตนเองและการแก้ไขปัญหา (Problem Solving) ของตนเองก่อน เพื่อเป็นการเรียนรู้ในการช่วยเหลือตนเองและสร้างศรัทธาแก่ตัวพระธรรมจาริกให้มากขึ้น หลังจากนั้น จึงดำเนินการโดยใช้กระบวนการมีส่วนร่วมของชาวเขาในด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นวิธีการแก้ปัญหาของเขา ก่อนแล้วจึงเข้ามามีส่วนร่วมในการเผยแผ่เชิงรุก

๒. การวิเคราะห์แนวปฏิบัติและกระบวนการดูแลผู้สูงอายุของกลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูงของเครือข่ายพระนักพัฒนาบนพื้นที่สูง

การจัดประชุมระดมความคิดเห็นเพื่อวิเคราะห์ผลการดำเนินงานของเครือข่ายพระนักพัฒนาและกระบวนการดูแลผู้สูงอายุของกลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูงของเครือข่ายพระนักพัฒนาบนพื้นที่สูง ณ อาคารพระบัณฑิตอาสาบ้านป่าคา ตำบลม่อนปิ่น อำเภอฝาง จังหวัดเชียงใหม่ มีผลสรุปดังนี้

๑. การทำสำมะโนปัญหาชุมชน โดยขอความอนุเคราะห์ความร่วมมือการจัดทำกิจกรรมให้ช่วยแปลให้กับชาวบ้าน โดยได้ร่วมนัดแนะการประชุมเพื่อการทำสำมะโนปัญหา ในการสรุปประเด็นปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้น หลังจากทีแต่ละกลุ่มเขียนปัญหาที่พบในชุมชนของตนเองเสร็จแล้ว นักวิจัยและนิสิตได้ให้ตัวแทนของแต่ละกลุ่มอยู่ก่อน เพื่อทำการสรุปประเด็นปัญหาร่วมกับผู้ใหญ่บ้านและเจ้าหน้าที่จากองค์การบริหารส่วนตำบลม่อนปิ่นที่เข้ามาช่วย ซึ่งการสรุปปัญหาจากการทำสำมะโนปัญหาก็ได้ประเด็นที่กล่าวมาเบื้องต้น เพื่อจัดทำโครงการในลำดับต่อไป

๒. จากการผลการจัดประชุมได้นำไปสู่การจัดทำโครงการ จิตอาสาร่วมกันพัฒนาทำความสะอาดบ้านป่าคา ณ บ้านป่าคา หมู่ที่ ๑๑ ตำบลม่อนปิ่น อำเภอฝาง จังหวัดเชียงใหม่ ในชื่อโครงการว่า จิตอาสาร่วมกันพัฒนาทำความสะอาดบ้านป่าคา โดยคณะกรรมการหมู่บ้านป่าคา

๓. การจัดทำโครงการ อบรมให้ความรู้การดูแลสุขภาพผู้สูงอายุ ณ ศาลาอเนกประสงค์บ้านป่าคา หมู่ที่ ๑๑ ตำบลม่อนปิ่น อำเภอฝาง จังหวัดเชียงใหม่ ชื่อโครงการ: อบรมให้ความรู้การดูแลสุขภาพผู้สูงอายุ โดยคณะกรรมการหมู่บ้านป่าคา นักวิจัยและนิสิตจึงได้เป็นผู้ประสานงานกับทางโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพม่วงชุม โดยขอเจ้าหน้าที่ที่มีความรู้ความสามารถ มาอบรมให้ความรู้แก่ผู้สูงอายุบ้านป่าคา ผู้สูงอายุจะได้มีความรู้ความเข้าใจในการนำความรู้มาเป็นส่วนหนึ่งในการดำเนินชีวิต นักวิจัยและนิสิตจึงจัดทำโครงการ อบรมให้ความรู้การดูแลสุขภาพผู้สูงอายุ เพื่อคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นของผู้สูงอายุ ในการดูแลรักษาสุขภาพของตนเองต่อไป มีวัตถุประสงค์ ดังนี้ ๑. เพื่อให้ผู้สูงอายุได้อบรมมีความรู้เข้าใจในการดูแลสุขภาพตนเอง ๒. เพื่อให้ผู้สูงอายุได้มีความสามัคคีกันในการรวมกลุ่มทำกิจกรรมร่วมกัน ๓. เพื่อให้ผู้สูงอายุได้มีสุขภาพกายและสุขภาพจิตที่ดี ในการดำเนินชีวิต ลักษณะกิจกรรมเป็นการดำเนินงานแบบมีส่วนร่วมของนักวิจัยและนิสิตฝึกงาน สาขาสังคมสงเคราะห์และผู้สูงอายุบ้านป่าคา

๕.๑.๔ องค์ความรู้ของพื้นที่ต้นแบบ (Model) ในการดูแลผู้สูงอายุของกลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูง

จากการศึกษาวิจัยการศึกษาวิจัยย่อยที่ ๔ เรื่อง “แนวปฏิบัติและกระบวนการดูแลผู้สูงอายุของเครือข่ายพระนักพัฒนาบนพื้นที่สูง: พื้นที่ต้นแบบ เชียงดาว ไชยปราการ ผาง แม่ฮาย” ภายใต้แผนงานวิจัยเรื่อง “เครือข่ายพระนักพัฒนา: แนวปฏิบัติและกระบวนการพัฒนาคุณภาพชีวิตของกลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูง” สามารถสรุปองค์ความรู้ได้ดังนี้

แผนภาพ องค์ความรู้จากการวิจัย : ผู้วิจัย

จากแผนภาพสามารถอธิบายได้ว่า แนวปฏิบัติและกระบวนการดูแลผู้สูงอายุของเครือข่ายพระนักพัฒนาบนพื้นที่สูง จะต้องประกอบด้วย

๑. **ปัจจัยด้านสถานที่** อาศรมและชุมชนมีสถานที่ที่เหมาะสมและเพียงพอต่อการสร้างแนวปฏิบัติและกระบวนการดูแลผู้สูงอายุ
๒. **ปัจจัยด้านการเงิน** เครือข่ายพระนักพัฒนาบนพื้นที่สูงมีงบประมาณที่เพียงพอเพื่อจัดสรรต่อการสร้างแนวปฏิบัติและกระบวนการดูแลผู้สูงอายุ
๓. **ปัจจัยด้านการบริหาร** การบริหารจัดการกันในกลุ่มกรรมการ มีนโยบาย กองทุน มีเพียงพอต่อการสร้างแนวปฏิบัติและกระบวนการดูแลผู้สูงอายุ
๔. **ปัจจัยด้านกิจกรรม** อาศรมมีกิจกรรมทางศาสนาเพื่อพัฒนา กาย จิต สังคม ปัญญาต่อการสร้างแนวปฏิบัติและกระบวนการดูแลผู้สูงอายุ
๕. **ปัจจัยด้านสถาปัตยกรรม** การก่อสร้างอาคารเพื่อรองรับสุขภาวะของผู้สูงอายุ อาทิ เช่น ทางลาด , บ้านโต , ป้าย , ห้องน้ำ , หรือจุดเสียงต่างๆ ที่เหมาะสมกับผู้สูงอายุในการเอื้ออำนวยความสะดวกในชีวิตขั้นพื้นฐานให้แก่ผู้สูงอายุ

๖. **ปัจจัยด้านแผนพัฒนา** การวางแผนพัฒนาอาศรม เพื่อรองรับศูนย์พัฒนาศักยภาพผู้สูงอายุภายในอาศรมและชุมชน เพื่อเอื้ออำนวยต่อการบริหารจัดการกระบวนการดูแลผู้สูงอายุ
๗. **ปัจจัยด้านนโยบาย** นโยบายของพระสงฆ์นักพัฒนาบนพื้นที่สูงเกี่ยวกับการบริหารจัดการต่อการการสร้างแนวปฏิบัติและกระบวนการดูแลผู้สูงอายุ

๕.๒ อภิปรายผล

จากผลการศึกษาแสดงให้เห็นว่า อาศรมส่วนใหญ่มีความพร้อมทางกายภาพเหมาะสมกับพื้นที่ทางกายภาพและบริบทของชุมชน โดยเฉพาะบริเวณวัด มีสิ่งต่าง ๆ ที่จำเป็นเหมาะสมพอสมควรสำหรับผู้สูงอายุบนพื้นที่สูง ในส่วนที่ขาดส่วนใหญ่ ยังขาดความพร้อมเกี่ยวกับทางลาด และบันไดที่เหมาะสมกับผู้สูงอายุ เนื่องด้วยอาศรมส่วนใหญ่ตั้งอยู่บนพื้นที่เนินสูง ลักษณะทางกายภาพจึงไม่เอื้อต่อการรองรับผู้สูงอายุ ซึ่งแตกต่างจากวัดพื้นที่ลุ่มที่มีการก่อสร้างเพื่อรองรับผู้สูงอายุ เช่น มีห้องน้ำเฉพาะสำหรับผู้สูงอายุ หรือ การสร้างศาลาการเปรียญชั้นเดียว การลดจำนวนขั้นบันได เป็นต้น ผลการวิจัยในครั้งนี้สอดคล้องกับผลงานวิจัยของเสาวภา พรสิริพงษ์ ขวัญจิต ศศิวงศาโรจน์ และยงยุทธ บุราสิทธิ์ ในเรื่อง วัดในพุทธศาสนากับความพร้อมในการรองรับสังคมผู้สูงอายุ พบว่า ในภาพรวมวัด ส่วนใหญ่มีความพร้อมในระดับปานกลาง เมื่อแยกรายด้านพบว่า วัดมีความพร้อมด้านการสร้างเครือข่ายและพื้นที่ทางสังคมสำหรับผู้สูงอายุในระดับมากด้านการเรียนรู้ตลอดชีวิต และด้านการส่งเสริมสุขภาพในระดับปานกลาง ส่วนปัจจัยที่ทำให้วัดมีความพร้อมแตกต่างกัน ได้แก่ ศักยภาพของเจ้าอาวาส จำนวนและคุณสมบัติของพระในวัด ความรู้ของพระ การสนับสนุน จากชุมชนรอบวัด และการทำงานเป็นเครือข่าย แนวทางในการสนับสนุนความพร้อมของวัด ได้แก่ การจัดให้มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างวัดที่ประสบผลสำเร็จในการทำงานเกี่ยวกับผู้สูงอายุ การถวายเป็นบุญเรื่องการบริหารและเรื่องผู้สูงอายุแก่พระสงฆ์ การสนับสนุนการสร้างเครือข่ายของวัด และการจัดพื้นที่และสิ่งแวดล้อมของวัดให้เอื้อต่อผู้สูงอายุ^๑

นอกจากนี้ ในภาพรวม อาศรมทุกแห่งมีกิจกรรมที่ส่งเสริมศักยภาพของผู้สูงอายุอยู่แล้ว และปฏิบัติอย่างนี้มาเป็นเวลานาน ทำให้ผู้สูงอายุมีความใกล้ชิดกับพระพุทธศาสนา โดยยึดพระพุทธศาสนาเป็นที่พึ่งทางจิตใจ สอดคล้องกับผลการวิจัยของพระมหาโยธิน โยธิโก เรื่อง บทบาทพระสงฆ์ไทยในการส่งเสริมสุขภาพผู้สูงอายุในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ พบว่า แนวคิดเชิงคุณค่าในการส่งเสริมสุขภาพผู้สูงอายุ ตามหลักธรรมพระพุทธศาสนาเกี่ยวข้องกับการพัฒนากาย (พัฒนาอินทรีย์ ๖) การพัฒนาจิต (จิตภาวนา) และการประพฤติธรรม เพื่อแก้ไขปัญหาด้านสังคมในการอยู่ร่วมกัน และปัญหาด้านเศรษฐกิจและรายได้ให้ผู้สูงอายุประพฤติปฏิบัติ เพื่อความดีความถูกต้องทั้งทางกายและจิตใจ ซึ่งเป็นพัฒนาคุณภาพชีวิตให้สามารถอยู่ในสังคมได้เป็นปกติ สามารถนำหลักพุทธธรรมมาใช้ในการดำเนินชีวิตของผู้สูงอายุได้อย่างมีความสุขและเหมาะสมกับตนเอง วัดส่งเสริมสุขภาพผู้สูงอายุ มีความพร้อมในด้านการจัดสิ่งแวดล้อมความสะอาดให้มีความเป็นสัดส่วน

^๑ เสาวภา พรสิริพงษ์ ขวัญจิต ศศิวงศาโรจน์ และยงยุทธ บุราสิทธิ์, “วัดในพุทธศาสนากับความพร้อมในการรองรับสังคมผู้สูงอายุ”, วารสารภาษาและวัฒนธรรม, ปีที่ ๓๓ ฉบับที่ ๑ (มกราคม-มิถุนายน ๒๕๕๗): ๙๙.

สะดวกสบาย สงบร่มรื่น พระสงฆ์ได้สร้างบทบาทในการส่งเสริมสุขภาพผู้สูงอายุครบทั้ง ๔ ด้านคือ การส่งเสริมสุขภาพกาย การส่งเสริมสุขภาพจิต การส่งเสริมสุขภาพสังคม และการส่งเสริมสุขภาพด้านจิตวิญญาณ โดยการใช้กระบวนการและกิจกรรม ซึ่งเกี่ยวข้องกับบทบาทพระสงฆ์ไทยในการส่งเสริมสุขภาพผู้สูงอายุในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ทั้ง ๖ ด้าน คือ การสวดมนต์ และปฏิบัติธรรม การส่งเสริมการพัฒนาภูมิปัญญา วัฒนธรรม และประเพณีท้องถิ่น การส่งเสริมอาชีพ และการสร้างรายได้ การส่งเสริมการออมทรัพย์และจัดสวัสดิการ การส่งเสริมกิจกรรมสันทนาการ และการออกกำลังกาย และการส่งเสริมการปลูกพืชสมุนไพรเป็นกระบวนการส่งเสริมสุขภาพผู้สูงอายุ ซึ่งถือว่าเป็นส่วนหนึ่งในบทบาทการเผยแผ่และการสาธารณสงเคราะห์ตามพันธกิจของคณะสงฆ์ไทย^๒

ความพร้อมของอาศรมในการรองรับสังคมผู้สูงอายุโดยภาพรวมใน ๕ ด้าน ได้แก่ ๑. ด้านศักยภาพเจ้าอาวาส ๒. ด้านจำนวนคุณสมบัติของพระในวัด ๓. ด้านความรู้ของพระในวัด ๔. ด้านชุมชนรอบวัด ๕. ด้านความสัมพันธ์ของหน่วยงานภาครัฐหรือองค์กรภาคเอกชน พบว่า มีความสัมพันธ์กับสภาพที่เป็นความจำเป็นพื้นฐานของศูนย์พัฒนาศักยภาพของผู้สูงอายุ ทั้งในด้านกายภาพ และการจัดการ เพื่อเพิ่มศักยภาพขีดความสามารถในการดูแลตนเองของผู้สูงอายุ โดยบูรณาการกับหลักพุทธธรรม สอดคล้องกับงานวิจัยของเสาวภา พรสิริพงษ์ และคณะ ได้ศึกษาเกี่ยวกับความพร้อมของวัดในพุทธศาสนาในการรองรับสังคมผู้สูงอายุ ได้สรุปปัจจัยที่สำคัญที่ส่งผลต่อความพร้อมของวัดในการรองรับผู้สูงอายุ ว่า มีหลายปัจจัย ได้แก่

๑. ศักยภาพของเจ้าอาวาส ทั้งในด้านความรู้และความสามารถ โดยเฉพาะความสามารถในการบริหาร ความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน ภาวะผู้นำ และความสามารถในการทำงานร่วมกับชุมชน เป็นต้น

๒. จำนวนของพระลูกวัดและระยะเวลาในการบวชของพระในวัด เนื่องจากพระในวัดเป็นกำลังสำคัญในการทำงานของวัด วัดที่มีพระสงฆ์เยอะและเป็นพระที่บวชอยู่เป็นเวลานาน จะมีความพร้อมในการรองรับผู้สูงอายุได้มากกว่า

๓. ความรู้ของพระในวัด เป็นอีกปัจจัยสำคัญที่สะท้อนให้เห็นได้ว่าวัดมีความพร้อมในการรองรับผู้สูงอายุได้มากน้อยเพียงใด

๔. ชุมชนรอบวัด ที่เข้มแข็งก็มีส่วนสำคัญในการเสริมศักยภาพของวัดในการดำเนินงานด้านต่างๆ ได้เป็นอย่างดี ถ้าวัดมีชุมชนรอบวัดที่เข้มแข็ง และสามารถดึงพลังชุมชนให้มีส่วนร่วมในกิจกรรมของวัดได้ ก็จะช่วยเสริมให้วัดมีศักยภาพและประสิทธิภาพในการรองรับผู้สูงอายุมากยิ่งขึ้น^๓

แนวทางในการดูแลผู้สูงอายุ จำเป็นต้องพิจารณาถึงสภาพทางกายภาพ ประกอบด้วย (๑) บริเวณวัด มีสิ่งต่าง ๆ ที่จำเป็นเหมาะสมสำหรับผู้สูงอายุ (๒) วัดมีสิ่งปลูกสร้าง และอาคารเสนาสนะต่าง ๆ ที่ผู้สูงอายุสามารถเข้าไปใช้สอยหรือทำกิจกรรมได้อย่างสะดวก ปลอดภัย (๓) การปรับปรุง

^๒ พระมหาโยธิน โยธิโก, “บทบาทพระสงฆ์ไทยในการส่งเสริมสุขภาพผู้สูงอายุในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ”, วารสารวิชาการธรรมทศวรรษ, (ปีที่ ๑๗ ฉบับที่ ๓ กันยายน - ธันวาคม ๒๕๖๐ ฉบับพิเศษ): ๒๕ - ๓๖.

^๓ เสาวภา พรสิริพงษ์ และคณะ, “ความพร้อมของวัดในพุทธศาสนาในการรองรับสังคมผู้สูงอายุ”, วารสารภาษาและวัฒนธรรม, (ปีที่ ๓๓ ฉบับที่ ๑ มกราคม-มิถุนายน ๒๕๕๗): ๙๙ - ๑๒๕.

พัฒนา ดูแลรักษาสีเงาแวตล้อมและภูมิทัศน์ภายในวัดเหมาะสมสำหรับผู้สูงอายุ (๔) ลักษณะของอาคาร และสิ่งประกอบในอาคารต่าง ๆ เช่น เก้าอี้ โต๊ะ ตั้ง เป็นต้น (๕) มีการจัดทำระเบียบปฏิบัติ เพื่อเป็นแนวทางปฏิบัติสำหรับบุคลากรภายในวัดและผู้มาทำกิจกรรมที่วัดสำหรับผู้สูงอายุ (๖) มีการจัดทำระเบียบปฏิบัติ เพื่อเป็นแนวทางปฏิบัติสำหรับบุคลากรภายในวัดและผู้มาทำกิจกรรมที่วัดสำหรับผู้สูงอายุ (๗) อาคารสถานที่และพื้นที่บริเวณวัดสำหรับผู้สูงอายุ (๘) ที่จอดรถสำหรับผู้สูงอายุ (๙) ทางลาดสำหรับผู้สูงอายุ (๑๐) บันไดสำหรับผู้สูงอายุ (๑๑) ห้องน้ำสำหรับผู้สูงอายุ สอดคล้องกับงานวิจัยของไตรรัตน์ จารุทัศน์ และคณะ^๔ (ปี พ.ศ. ๒๕๔๘) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง โครงการศึกษามาตรฐานขั้นต่ำสำหรับที่พักอาศัย และสภาพแวดล้อมของผู้สูงอายุ โดยการสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) มูลนิธิสาธารณสุขแห่งชาติ (มสช.) และสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) ในปี พ.ศ. ๒๕๔๘ โดยได้สรุปลักษณะขององค์ประกอบภายนอกอาคาร เช่น ความสูงลูกตั้งบันได ความชันของทางลาด พื้นผิวแบบต่างๆ รั้ว และเก้าอี้สนาม ที่ผู้สูงอายุเลือกที่เหมาะสมกับตนเอง ผลการศึกษาพบว่าสาเหตุส่วนใหญ่ที่ทำให้ผู้สูงอายุประสบอุบัติเหตุ คือการหกล้ม และตกบันได โดยเฉพาะผู้สูงอายุที่อายุ ๗๕ ปี ขึ้นไป สอดคล้องกับแนวความคิดในการออกแบบที่พักอาศัยของผู้สูงอายุที่แนะนำว่าบ้านหรือที่อยู่อาศัยที่ออกแบบสำหรับผู้สูงอายุไม่ควรจะมีพื้นที่ต่างระดับหรือบันได เนื่องจากการใช้บันไดเป็นสาเหตุที่ทำให้ผู้สูงอายุเกิดอุบัติเหตุ และเป็นอุปสรรคในการเคลื่อนที่ของผู้สูงอายุ

ความชันของทางลาดก็เป็นอีกเรื่องหนึ่งที่สำคัญ ความชันของทางลาดที่ผู้สูงอายุเลือกมากที่สุดคืออัตราส่วน ๑: ๖ มีความชันมากกว่าอัตราส่วนที่กำหนดไว้ในกฎกระทรวงสิ่งอำนวยความสะดวกสำหรับผู้พิการหรือทุพพลภาพ และคนชราในอาคาร ซึ่งกำหนดไว้ให้ทางลาดต้องมีความลาดชันไม่เกิน ๑:๑๒ และมีความยาวช่วงละไม่เกิน ๖,๐๐๐ มิลลิเมตร ในกรณีที่ทางลาดยาวเกิน ๖,๐๐๐ มิลลิเมตร ต้องจัดให้มีชานพักยาวไม่น้อยกว่า ๑,๕๐๐ มิลลิเมตร คั่นระหว่างแต่ละช่วงของทางลาด

ในด้านของพื้นผิวแบบต่างๆ ผู้สูงอายุส่วนใหญ่ เลือกพื้นทรายล้างเป็นพื้นที่รู้สึกปลอดภัยในการเดิน และให้ความรู้สึกเดินสบาย สมควรใช้เป็นพื้นชานบ้านหรือระเบียงบ้าน และลานกิจกรรมออกกกำลังกาย ผู้สูงอายุเลือกพื้นคอนกรีตตัวหนอนเป็นพื้นถนน ผู้สูงอายุเลือกพื้นกรวดล้างเป็นพื้นทางเดินในสวน และ ผู้สูงอายุเลือกพื้นหินอ่อนเป็นพื้นที่สวยงาม และผู้สูงอายุส่วนใหญ่เลือกพื้นผิวที่ไม่ลื่นเป็นพื้นผิวทางเดินเท้าในสวน เนื่องจากผู้สูงอายุส่วนใหญ่ต้องการความปลอดภัยในการเดินหรือการเคลื่อนไหว ดังนั้นสิ่งที่ควรคำนึงในการออกแบบบ้านสำหรับผู้สูงอายุคือพื้นจะต้องไม่ลื่น สามารถเดินหรือ เข็นรถเข็นได้สะดวกสอดคล้องกับ ในร่างกฎกระทรวงฯ ข้อ ๓๓ ที่ได้กำหนดให้พื้นผิวทางเดินสำหรับผู้สูงอายุจะต้องเป็นวัสดุที่ไม่ลื่น

ผู้สูงอายุเลือกรั้วบ้านที่มีความสูง ๑,๒๐๐ มิลลิเมตร ร้อยละ ๔๗ โดยรูปแบบรั้วที่เลือกมากที่สุดคือรั้วกิ่งทึบกิ่งโปร่ง และเลือกใช้เหล็กเป็นวัสดุมากที่สุด แสดงว่า ผู้สูงอายุมีความต้องการที่

^๔ ไตรรัตน์ จารุทัศน์ และคณะ, คู่มือการจัดสิ่งอำนวยความสะดวก โครงการ “การจัดการความรู้ อาคาร-สถานที่ที่เป็นมิตรสำหรับผู้สูงอายุ, (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.), ๒๕๕๖), หน้า (๑).

จะปฏิสัมพันธ์กับคนรอบข้างในขณะเดียวกันก็ต้องการความปลอดภัยและความเป็นส่วนตัวด้วย และเนื่องจากผู้สูงอายุส่วนใหญ่ใช้เวลาประมาณร้อยละ ๘๐-๙๐ อยู่ที่บ้าน การที่เลือกใช้รั้วสูง ๑,๒๐๐ มิลลิเมตร ซึ่งมีความสูงระดับหน้าอกและเป็นรั้วกึ่งทึบกึ่งโปร่งนั้นจะช่วยให้ผู้สูงอายุรู้สึกปลอดภัยและมีความเป็นส่วนตัว ในขณะเดียวกันผู้สูงอายุสามารถมองเห็นและได้ยินเสียงข้างนอกบ้านได้เป็นการเพิ่มระดับของสิ่งเร้า ช่วยให้ไม่รู้สึกเบื่อ มีผลต่อสุขภาพจิตของผู้สูงอายุ นอกจากนี้ รั้วที่ไม่สูงจนเกินไป และทำด้วยวัสดุที่โปร่งจะช่วยให้ที่อยู่อาศัยของผู้สูงอายุได้รับทัศนียภาพที่ดี เกิดการไหลเวียนของอากาศ และมีแสงสว่างเพียงพอสำหรับผู้สูงอายุ ส่วนเก้าอี้สนาม พบว่า ผู้สูงอายุเลือกเก้าอี้สนามแบบชุดเก้าอี้ไม่มีพนักพิงมากที่สุด โดยลักษณะของเก้าอี้เป็นชุดเก้าอี้

แนวปฏิบัติและกระบวนการดูแลผู้สูงอายุของเครือข่ายพระนักพัฒนาบ้นพื้นที่สูง จะต้องประกอบด้วย (๑) **ปัจจัยด้านสถานที่** วัดมีสถานที่เพียงพอต่อการพัฒนาศักยภาพผู้สูงอายุในการเพิ่มขีดความสามารถของผู้สูงอายุในการดูแลตนเอง (๒) **ปัจจัยด้านการเงิน** วัดมีงบประมาณที่เพียงพอเพื่อจัดสรรต่อการพัฒนาศักยภาพผู้สูงอายุในการเพิ่มขีดความสามารถของผู้สูงอายุในการดูแลตนเอง (๓) **ปัจจัยด้านการบริหาร** การบริหารจัดการกันในกลุ่ม กรรมการ มีนโยบาย กองทุน มีเพียงพอต่อการพัฒนาศักยภาพผู้สูงอายุในการเพิ่มขีดความสามารถของผู้สูงอายุในการดูแลตนเอง (๔) **ปัจจัยด้านกิจกรรม** วัดมีกิจกรรมทางศาสนาเพื่อพัฒนา กาย จิต สังคม ปัญญา ต่อการพัฒนาศักยภาพผู้สูงอายุในการเพิ่มขีดความสามารถของผู้สูงอายุในการดูแลตนเอง (๕) **ปัจจัยด้านสถาปัตยกรรม** การก่อสร้างอาคารเพื่อรองรับสุขภาวะของผู้สูงอายุ อาทิเช่น ทางลาด , บันได , ป้าย , ห้องน้ำ , หรือจุดเสียงต่างๆ ที่เหมาะสมกับผู้สูงอายุในการเอื้ออำนวยการใช้ชีวิตขั้นพื้นฐานให้แก่ผู้สูงอายุ (๖) **ปัจจัยด้านแผนพัฒนา** การวางแผนพัฒนาวัด เพื่อรองรับศูนย์พัฒนาศักยภาพผู้สูงอายุภายในพุทธสถาน เพื่อเอื้ออำนวยต่อการบริหารจัดการศูนย์พัฒนาศักยภาพผู้สูงอายุที่ตั้งในพุทธสถาน (๗) **ปัจจัยด้านนโยบาย** นโยบายเกี่ยวกับการบริหารจัดการต่อการการพัฒนาศักยภาพผู้สูงอายุในการเพิ่มขีดความสามารถของผู้สูงอายุในการดูแลตนเอง สอดคล้องกับงานวิจัยของธฤณ ฉัตรกมลวรกิจ (๒๕๕๖) เรื่อง การจัดสภาพแวดล้อมที่เหมาะสมทางกายภาพสำหรับผู้สูงอายุของเทศบาลตำบลหนองตองพัฒนาในเขตพื้นที่หมู่บ้านป่าเป้า ตำบลหนองตอง อำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่ พบว่า การจัดสภาพแวดล้อมที่เหมาะสมสำหรับผู้สูงอายุในชุมชนนั้น องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เป็นกลไกสำคัญที่จะทำให้แนวทางการจัดสภาพแวดล้อมที่เหมาะสมสำหรับผู้สูงอายุในชุมชนประสบผลสำเร็จเป็นรูปธรรมได้ เนื่องจากปัจจัยสนับสนุนทั้งในด้านเครื่องมือ บุคลากร และการเสริมสร้างทางวิชาการจากภายในและองค์กรภายนอก ตลอดจนการสนับสนุนในด้านนโยบายที่มุ่งเน้นประสิทธิภาพของการให้บริการสาธารณะแก่ผู้สูงอายุในชุมชนของผู้บริหารท้องถิ่น ที่ควรกำหนดไว้เป็นวิสัยทัศน์ในการพัฒนาท้องถิ่นไว้ด้วย โดยผลการดำเนินการดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึงความจำเป็นต่อการดำรงชีวิตประจำวันของผู้สูงอายุเป็นอย่างยิ่ง นอกจากตัวผู้สูงอายุที่จะเป็นผู้ที่เข้าสู่ภาวะการณืพึ่งพิงตามแนวโน้มในข้างต้นแล้ว การเกิดอุบัติเหตุ เป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่สำคัญและสามารถทำให้ผู้สูงอายุพบกับอุปสรรคอย่างมากหากเกิดเหตุขึ้นจริง ดังนั้นการหันมาให้ความสำคัญต่อความจำเป็นในการจัดสภาพแวดล้อมขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น จึงเป็นประเด็นที่ควรนำไปพิจารณาจัดทำในทุกระดับของสังคม เพื่อความปลอดภัย และเป็นการอำนวยความสะดวกให้แก่ผู้สูงอายุในภาพรวมต่อไป

๕.๓ ข้อเสนอแนะ

๕.๓.๑ ข้อเสนอแนะในเชิงนโยบายขึ้นไปใช้

แนวทางในการพัฒนาเครือข่ายและการดำเนินงานให้สอดคล้องกับสังคมผู้สูงอายุไว้ดังนี้

๑) จุดสำคัญคือ เครือข่ายพระนักพัฒนาบนพื้นที่สูงต้องปรับเปลี่ยนวิธีการทำงานและพัฒนา มีโครงการให้ความรู้เรื่องการทำงานกับชุมชน ก่อนอื่นเครือข่ายพระนักพัฒนาบนพื้นที่สูงต้องสนใจงานด้านผู้สูงอายุ และต้องมีความรู้ว่าจะบริหารจัดการอย่างไร นอกจากนั้นเครือข่ายพระนักพัฒนาบนพื้นที่สูงต้องมีเวลาทุ่มเทให้กับงาน

๒) ในบางกรณีผู้สูงอายุในชุมชนอาจจะไม่สนใจเข้าร่วมกิจกรรม แต่ถ้าจัดกิจกรรมสนับสนุนให้ผู้สูงอายุมีรายได้หรือได้รับประโยชน์อย่างใดอย่างหนึ่ง ก็จะทำให้ผู้สูงอายุมีความสนใจเข้าร่วมกิจกรรมมากขึ้น ต้องให้ทุกฝ่ายได้เป็นทั้งผู้ให้และผู้รับ

๓) ปรับความเข้าใจกับชาวบ้าน กรณีเกิดความขัดแย้งหรือไม่เข้าใจกัน

๔) คนทำงานควรได้รับการชื่นชม เช่น ที่อาศรมมีการมอบเกียรติบัตร ให้ผู้สูงอายุที่เข้าร่วมกิจกรรม เพราะผู้สูงอายุชอบให้ชื่นชม การทำงานกับผู้สูงอายุต้องเข้าใจข้อจำกัดของผู้สูงอายุด้วย เช่น การเคลื่อนไหวช้า จะเร่งมากไม่ได้

๕) การบริหารทีมงานควรมีการประชุมกันทุกสัปดาห์ เมื่อมีปัญหาต้องนัดประชุมกันเลย ไม่ปล่อยให้ปัญหาลุกลาม ทำความเข้าใจ และปรับความเข้าใจให้ทีมงานมีความสามัคคีกัน

๖) เครือข่ายพระนักพัฒนาบนพื้นที่สูงมีความพร้อมในด้านบุคลากรในการพัฒนาศักยภาพผู้สูงอายุในการเพิ่มขีดความสามารถของผู้สูงอายุในการดูแลตนเอง มีกิจกรรมทุกวันแต่จะพิเศษคือวันพระ การเข้าร่วมกิจกรรมที่ทางวัดจัดขึ้น เช่น การเข้าวัดปฏิบัติธรรม การนั่ง เติมน้ำมัน การเข้าวัดปฏิบัติธรรม โดยการนำของเจ้าอาวาสหรือผู้แทน กิจกรรมทางศาสนาเพื่อพัฒนากาย จิต สังคม ปัญญา ต่อการพัฒนาศักยภาพผู้สูงอายุ ในการเพิ่มขีดความสามารถของผู้สูงอายุในการดูแลตนเอง ไหว้พระ และปฏิบัติธรรม

๕.๓.๒ ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

๑) การศึกษาวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพซึ่งเป็นข้อมูลเชิงลึก ในครั้งต่อไปจึงควรมีการศึกษาวิจัยในเชิงปริมาณเพื่อให้ทราบผลในมุมมองที่หลากหลาย

๒) ในการศึกษาครั้งต่อไป ผู้วิจัยควรศึกษาจำนวนพื้นที่หลายพื้นที่เพื่อให้ได้ข้อมูลของรูปแบบการออมที่เป็นปัจจุบันและปัจจัยต่าง ๆ ที่เปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย

๓) ภาครัฐและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องสามารถนำข้อมูลไปใช้ในการวางแผนและการกำหนดแนวทางการสนับสนุนกิจกรรมของผู้สูงอายุบนพื้นที่สูง เพื่อเป็นการเตรียมพร้อมบุคคลในประเทศในการก้าวเข้าสู่สังคม เพื่อให้สามารถดำรงชีวิตได้ด้วยตนเองและไม่เป็นภาระของชุมชน

บรรณานุกรม

๑. ภาษาบาลี - ไทย:

๑.๑ ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, มหาวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๐๐.

----- พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร :
โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

----- อรรถกถาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์วิบูลญาณ,
๒๕๓๓-๒๕๓๔

๑.๒ ข้อมูลทุติยภูมิ

๑.๒.๑ หนังสือ

กาญจนา แก้วเทพ. ภาพรวมของการพัฒนาองค์กรชุมชน. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุน
สนับสนุนการวิจัย, ๒๕๔๐.

กลุ่มอนามัยผู้สูงอายุ สำนักส่งเสริมสุขภาพ กรมอนามัย กระทรวงสาธารณสุข. รายงานการสำรวจ
สุขภาพผู้สูงอายุไทย ปี ๒๕๕๖ ภายใต้แผนงานส่งเสริมสุขภาพผู้สูงอายุและผู้พิการ,
กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์วีชรินทร์ พี.พี., ๒๕๕๖.

กฤษณา บุญชัย. ประชาสังคม: พื้นที่สาธารณะของฉันทน์. ใน โอภาส ปัญญา และพิเชษฐ หนองช้าง
บรรณาธิการ. กรุงเทพมหานคร: ขบวนการประชาชนรากลุ่ม, ๒๕๔๒.

เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์. การจัดการเครือข่าย : กลยุทธ์สำคัญสู่ความสำเร็จของการปฏิรูป
การศึกษา. กรุงเทพมหานคร: ชัคเชส มีเดีย, ๒๕๕๓.

คณะกรรมการส่งเสริมและประสานงานผู้สูงอายุแห่งชาติ. แผนผู้สูงอายุแห่งชาติ ฉบับที่ ๒ (พ.ศ.
๒๕๕๕-๒๕๖๔) ฉบับปรับปรุงครั้งที่ ๑ พ.ศ. ๒๕๕๒. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เทพเพ็ญ
วานิสัย, ๒๕๕๓.

คณะทำงานโครงการบัณฑิตอาสาพัฒนาชาวเขา (พระธรรมจาริก). สรุปการสัมมนาพระบัณฑิตอาสา
พัฒนาชาวเขา (ธรรมจาริก) ครั้งที่ ๑/๒๕๕๓. (เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่ ๒๕๕๔), เอกสารอัดสำเนา.

คณาจารย์มหาวิทยาลัยรามคำแหง. สังคมวิทยาและมานุษยวิทยาเบื้องต้น. กรุงเทพมหานคร:
มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ม.ป.ป..

งามพิศ สัตย์สงวน. การวิจัยทางมานุษยวิทยา. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๒.

จำนงค์ อติวัฒน์สิทธิ์ และคณะ. สังคมวิทยา. พิมพ์ครั้งที่ ๙. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัย
เกษตรศาสตร์, ๒๕๕๓.

- ชัยวัฒน์ ธีระพันธ์. **สื่อสารกับสังคมเครือข่ายเอกสารประกอบการฝึกอบรมหลักสูตรการสร้างเครือข่ายที่มีพลัง.** กรุงเทพมหานคร: สถาบันการเรียนรู้และพัฒนาประชาสังคม, ๒๕๔๖.
- ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร. **การบริหารรัฐกิจเปรียบเทียบ : บทสำรวจพรมแดนแห่งความรู้แนววิพากษ์.** กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๐.
- ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร. **วาทกรรมการพัฒนา อำนาจ ความรู้ ความจริง เอกลักษณ์และความเป็นอื่น.** กรุงเทพมหานคร: วิชาษา, ๒๕๕๕.
- ไตรรัตน์ จารุทัศน์ และคณะ. **คู่มือการจัดตั้งอำนวยการความสะอาด โครงการ “การจัดการความรู้อาคารสถานที่ที่เป็นมิตรสำหรับผู้สูงอายุ.** กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.), ๒๕๕๖.
- มูลนิธิสถาบันวิจัยและพัฒนาผู้สูงอายุไทย (มส.ผส.). **รายงานสถานการณ์ผู้สูงอายุไทย พ.ศ. ๒๕๕๐.** กรุงเทพมหานคร: บริษัท ทีคิวพี จำกัด, ๒๕๕๑.
- ทวีศักดิ์ นพเกษตร. **วิกฤตสังคมไทย ๒๕๑๐ กับบทบาทวิทยาการกระบวนการเล่มที่ ๑.** กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนเพื่อสังคม ธนาคารออมสิน, ๒๕๔๒.
- ทวี ทองสว่าง และคณะ. **ชีวิตและวัฒนธรรมไทย.** กรุงเทพมหานคร: ศูนย์ส่งเสริมวิชาการ, ๒๕๔๗.
- นิธิ เอียวศรีวงศ์. **วัฒนธรรมความจน.** กรุงเทพมหานคร : แพรวสำนักพิมพ์, ๒๕๔๒.
- บุษยามาส สินธุประมา. **สังคมวิทยาความสูงอายุ.** เชียงใหม่ : โรงพิมพ์สารการพิมพ์, ๒๕๓๙.
- ปนัดดา บุญยสาระนัย. **กลุ่มชาติพันธุ์ส่วนน้อยในภูมิภาคเอเชียอาคเนย์.** เชียงใหม่: โชตนาพริ้น จำกัด ๒๕๔๔.
- ประเวศ วะสี. **ยุทธศาสตร์ชาติ เพื่อความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม.** กรุงเทพมหานคร: หมอชาวบ้าน, ๒๕๔๑.
- ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์. **วิถีใหม่แห่งการพัฒนา: วิถีวิทยาศาสตร์สังคมไทย.** กรุงเทพมหานคร : โครงการพัฒนาตำรา ศูนย์บริการเอกสารวิชาการ คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๓.
- ประเสริฐ แยมกกลิ่น และคณะ. **สังคมและวัฒนธรรมไทย.** กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๗.
- ปฐพี มอนซอน และคณะ. **กรอบแนวคิดการประเมินศักยภาพเครือข่าย.** กรุงเทพมหานคร: พี.เอ. ลีฟวิ่ง จำกัด, ๒๕๔๗.
- ปาน กิมปี. **การพัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้การศึกษานอกโรงเรียนเพื่อการพึ่งตนเองของชุมชน.** กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๐.
- ปารีชาติ สถาปัตยานนท์ และชัยวัฒน์ ธีระพันธ์. **สื่อสารกับสังคมเครือข่าย.** กรุงเทพมหานคร: สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา สถาบันการเรียนรู้และพัฒนาประชาสังคม, ๒๕๔๖.
- พระไพศาล วิสาโล. **พุทธศาสนาไทยในอนาคต แนวโน้มและทางออกจากวิกฤต.** กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิสดศรี-สฤษดิ์วงศ์, ๒๕๔๖.
- พระราชาธรมณี. **บทบาทใหม่ของสถาบันสงฆ์.** กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโกลดคิมทอง, ๒๕๒๗.
- พระมหาสุทิตย์ อากาศโร. **เครือข่าย: ธรรมชาติ ความรู้ และการจัดการ.** กรุงเทพมหานคร: โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข (สรส.), ๒๕๔๘.

นฤมล นิราทร. **การสร้างเครือข่ายการทำงาน: ข้อควรพิจารณาบางประการ.** กรุงเทพมหานคร:

โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๒.

ยุทธนา วรณปิติกุล และ สุพิศ เรืองจิต. **สำนึกพลเมือง : ความเรียงว่าด้วยประชาชนบนเส้นทาง**

ประชาสังคม. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิการเรียนรู้และพัฒนาประชาสังคม, ๒๕๔๒.

ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๔๒.** กรุงเทพมหานคร: นานมีบุ๊คส์

พับลิเคชั่น, ๒๕๔๖.

รศรินทร์ เกรย์ และคณะ. **มนต์ศันใหม่ของนิยามผู้สูงอายุ : มุมมองเชิงจิตวิทยาสังคม และ**

สุขภาพ. นครปฐม : สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๖.

วิทยาลัยประชากรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. **ข้อมูลผู้สูงอายุที่น่าสนใจ.** กรุงเทพมหานคร:

วิทยาลัยประชากรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๒.

สถาบันเวชศาสตร์ผู้สูงอายุ. **คู่มือแนวทางการจัดตั้งและดำเนินการคลินิกผู้สูงอายุ.**

กรุงเทพมหานคร: กรมการแพทย์ กระทรวงสาธารณสุข, ๒๕๔๘.

สมบูรณ์ สุขสำราญ และ พลศักดิ์ จิระไกรศิริ. **พระพุทธศาสนา: พระสงฆ์กับวิถีชีวิตสังคมไทย.**

กรุงเทพมหานคร : สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์แห่งชาติ, ๒๕๒๖.

สมภาร พรหมทา. **ศาสนาเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิต.** กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการ

การอุดมศึกษา, ๒๕๔๙.

สถาบันวิจัยชาวเขา. **๓๐ ปีพระธรรมจาริก.** กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิเผยแพร่พระพุทธศาสนาแก่

ชนถิ่นกันดาร, ๒๕๓๒.

สัมพันธ์ เตชะอิก รัชชา อุตระกุล และ ชื่น ศรีสวัสดิ์. **ศักยภาพและเครือข่ายผู้นำท้องถิ่น.**

กรุงเทพมหานคร: เจริญวิทย์การพิมพ์, ๒๕๓๗.

สัมพันธ์ เตชะอิก และคณะ. **ศักยภาพและเครือข่ายชุมชน.** ขอนแก่น: สถาบันวิจัยและพัฒนา

มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๓๗.

สุดจิต เจนนพกาญจน์. **เอกสารการสอนชุดวิชาสังคมมนุษย์ หน่วยที่ ๑-๘.** นนทบุรี:

มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, ๒๕๔๘.

สุภัตรา สุภาพ. **สังคมและวัฒนธรรมไทย ค่านิยม ครอบครัว ศาสนา ประเพณี.** พิมพ์ครั้งที่ ๑๑,

กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๔๓.

สุภาพรรณ ฦ บางช้าง. **การประยุกต์หลักพุทธธรรมมาใช้ในการพัฒนาชาวชนบท.**

กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๗.

สุภัตรา สุภาพ. **สังคมและวัฒนธรรมไทย ค่านิยม ครอบครัว ศาสนา ประเพณี.** กรุงเทพมหานคร :

ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๔๐.

สุรกุล เจนนอบรม. **วิทยาการผู้สูงอายุ.** กรุงเทพมหานคร : ภาควิชาการศึกษาออกโรงเรียน

คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๔.

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. **กรอบยุทธศาสตร์การเตรียมความ**

พร้อมสังคมไทยสู่สังคมผู้สูงอายุ. กรุงเทพมหานคร : สำนักนายกรัฐมนตรี, ๒๕๔๘.

สำนักอนามัยผู้สูงอายุ, กรมอนามัย กระทรวงสาธารณสุข. **คู่มือแนวทางการอบรมผู้ดูแลผู้สูงอายุ.**

กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกิจการโรงพิมพ์ องค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึก, ๒๕๕๗.

อนุชาติ พวงสำลี และอรทัย อาจอ่ำ. **การพัฒนาเครื่องชี้วัดคุณภาพชีวิตและสังคมไทย.**

กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, ๒๕๓๙.

อภิชัย พันธเสน. **พุทธเศรษฐศาสตร์ : วิวัฒนาการ ทฤษฎี และการประยุกต์กับเศรษฐศาสตร์**

สาขาต่าง ๆ. กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์, ๒๕๔๔.

อมรา พงศาพิชญ์. **วัฒนธรรม ศาสนา และชาติพันธุ์: วิเคราะห์สังคมไทยแนวมานุษยวิทยา.**

กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ๒๕๔๑.

อรทัย อาจอ่ำ และ สมศักดิ์ นัคลาจารย์. **เครือข่ายอาสาสมัครเพื่อการอยู่ร่วมกันในสังคมเอตส์ :**

รายงานการวิจัยเชิงปฏิบัติการ. นครปฐม : สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๐.

อานันท์ กาญจนพันธุ์. **การวิจัยในมิติวัฒนธรรม.** เชียงใหม่: โรงพิมพ์มิ่งเมือง ๒๕๔๒.

อนุชาติ พวงสำลี, บรรณาธิการ. **ท้องถิ่นของเรา : ทำเมืองไทยให้น่าอยู่และยั่งยืน.** กรุงเทพมหานคร:

ข่ายความร่วมมือเพื่อสิ่งแวดล้อมและพัฒนาไทย, ๒๕๔๐.

อนุชาติ พวงสำลี และอรทัย อาจอ่ำ. **การพัฒนาเครื่องชี้วัดคุณภาพชีวิตและสังคมไทย.**

กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, ๒๕๓๙.

อุทัย ดุลยเกษม. **คู่มือการวิจัยเชิงคุณภาพเพื่อพัฒนางานพัฒนา.** ขอนแก่น: สถาบันวิจัยและพัฒนา,

๒๕๓๗.

๑.๒.๒ รายงานวิจัย

สมใจ โลหะพุนตระกูล. “จส. ๑๐๐: สำนักทางสังคมของคนชั้นกลางในเมือง”, **รายงานวิจัย.**

กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๙.

อาชัญญา รัตนอุบล และคณะ. “การศึกษาสภาพ ปัญหา ความต้องการ และรูปแบบการจัดกิจกรรม

การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ด้านการเตรียมความพร้อมเมื่อเข้าสู่ผู้สูงอายุของผู้ใหญ่วัยแรงงาน”. **รายงานวิจัย.** กรุงเทพมหานคร:

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.), ๒๕๕๒.

๑.๒.๓ บทความวารสาร

ดิเรก ฤกษ์ห่วย. “การประยุกต์ใช้แนวทางพุทธศาสนาในการพัฒนาคุณภาพชีวิต”. **พุทธศาสตร์กับ**

การศึกษาเพื่อพัฒนาคุณภาพที่แท้จริงของชีวิต. รวมบทความและบทความวิจัยสาขา

ศึกษาศาสตร์ การประชุมทางวิชาการ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ครั้งที่ ๒๕ ๓-๕

กุมภาพันธ์ ๒๕๓๐. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๓๐.

ปภัสสร กิมสุวรรณวงศ์. “การดูแลสุขภาพแบบองค์รวมของผู้สูงอายุตามแนวคิดทาง

พระพุทธศาสนา”. **วารสารบัณฑิตศึกษาปริทรรศน์ วิทยาเขตขอนแก่น. ปีที่ ๘ ฉบับที่ ๓**

กันยายน - ธันวาคม ๒๕๕๕: ๗๔.

พระมหาโยธิน โยธโก. “บทบาทพระสงฆ์ไทยในการส่งเสริมสุขภาพผู้สูงอายุในภาค

ตะวันออกเฉียงเหนือ”. **วารสารวิชาการธรรมทรรศน์. ปีที่ ๑๗ ฉบับที่ ๓ กันยายน -**

ธันวาคม ๒๕๖๐ ฉบับพิเศษ: ๒๕ - ๓๖.

สาริกา หาญพานิชย์. “การศึกษาวิเคราะห์รูปแบบการพัฒนาคุณภาพชีวิตเชิงพุทธบูรณาการ”.

วารสารมนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น. ปีที่ ๓๒ ฉบับที่ ๓ กันยายน – ธันวาคม ๒๕๕๘: ๒๕-๔๘.

เสาวภา พรสิริพงษ์ ขวัญจิต ศศิวงศาโรจน์ และยงยุทธ บุราสิทธิ์. “วัดในพุทธศาสนากับความพร้อมในการรองรับสังคมผู้สูงอายุ”. วารสารภาษาและวัฒนธรรม. ปีที่ ๓๓ ฉบับที่ ๑ มกราคม-มิถุนายน ๒๕๕๗: ๙๙.

เสาวภา พรสิริพงษ์ และคณะ. “ความพร้อมของวัดในพุทธศาสนาในการรองรับสังคมผู้สูงอายุ”.

วารสารภาษาและวัฒนธรรม. ปีที่ ๓๓ ฉบับที่ ๑ มกราคม-มิถุนายน ๒๕๕๗: ๙๙ – ๑๒๕.

๑.๒.๔ สื่อออนไลน์

กระทรวงสาธารณสุข. **ปิรามิดประชากรจำแนกเพศ กลุ่มอายุ**. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา

https://hdcservice.moph.go.th/hdc/main/index_pk.php [๒๔ ตุลาคม ๒๕๖๐]

กิจการผู้สูงอายุ. **ข้อมูลสถิติจำนวนผู้สูงอายุประเทศไทย ปี ๒๕๕๙**, [ออนไลน์]. แหล่งที่มา :

http://www.dop.go.th/main/knowledge_detail.php?id=0864d7d94b4118cfea1201016aefbf7a&type=34 [๒๔ ตุลาคม ๒๕๖๐]

มูลนิธิพัฒนางานผู้สูงอายุ. **สถานการณ์ผู้สูงอายุในประเทศไทย (ด้านประชากร)**. [ออนไลน์].

แหล่งที่มา <http://fopdev.or.th> [๒๔ ตุลาคม ๒๕๖๐]

๒. ภาษาอังกฤษ:

Andre Gunder Frank. **Sociology of Development and Underdevelopment of Sociology**. London: Pluto Press, 1971.

Harold Lasswell. “The Structure and Function of Communication”. **The Communication of Ideas Lined Bryson en**. New York: Harperand Row Publisher, 1948.

Mauk K.L.. **Gerontological Nursing**. Boston: Jones and Bartlett Publishers, 2006.

Michael S. Bassis, Richard J. Gelles, and Ann Levine. **Sociology: An Introduction**. 3rd edition. Random House New York, 1988.

M.M. Hoogvelt. **The Sociology of Developing societies**. London and Basingstoke; The Macmillan Press, 1978.

Neil J. Smelser. **Sociology**. 3rd edition. Prentice-Hall, Inc. Engle-wood Cliffs, New Jersey, 1988.

Paul B. Horton, Chester L. Hunt. **Sociology**. 6th edition. McGraw-Hill International Editions, 1984.

Smelser, Neil J.. “Modernization of Social Relations”. In Myron Weiner (ed.).

Modernization. New York: Basic Books, 1966.

Stromberg. “Selecting and Instrument to measure Quality of Life”. **Oneology Nursing**

Forum. September-October 11 1984: 88-91.

Stanley C. Plog. "Why Destination Areas Rise and Fall in Popularity". **The Cornell Hotel and Restaurant Administration Quarterly**. 14 February 1974: 13-16.
 Wilbert E. Moore. **Social Change**. New Jersey: Prentice-Hall; Englewood Cliffs, 1963.

๓. สัมภาษณ์:

สัมภาษณ์ นายมหาใจ กรแสง. ประธานคณะกรรมการหมู่บ้าน บ้านห้วยปง ตำบลแม่ณะ อำเภอลำปาง จังหวัดเชียงใหม่. ๒๐ มิถุนายน ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ นายประเสริฐ ชัยพิภุสิต. อดีตนักวิจัยสถาบันวิจัยชาวเขา กรมประชาสงเคราะห์. ๑๐ กรกฎาคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ นายแดง ปู่ยี่. หัวหน้าหมู่บ้านมุเซอห้วยปง บ้านห้วยปง ตำบลแม่ณะ อำเภอลำปาง จังหวัดเชียงใหม่. ๒๐ มิถุนายน ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ พระอนงค์ อนงค์โณ (อาทู่). อาศรมพระธรรมจาริกบ้านห้วยปง ตำบลแม่ณะ อำเภอลำปาง จังหวัดเชียงใหม่. ๒๐ มิถุนายน ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ พระมนตรี ปุณญกุลโส (สภาวนากุล). อาศรมพระธรรมจาริกบ้านแม่ฝางหลวง ตำบลศรีดงเย็น อำเภอลำปาง จังหวัดเชียงใหม่. ๓๐ กรกฎาคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ นายจะต่อ พัฒนาพฤษาศรี. ผู้ใหญ่บ้าน บ้านป่าคา ตำบลม่อนปิ่น อำเภอลำปาง จังหวัดเชียงใหม่. ๑๐ สิงหาคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ นายจะหา จำรัสศรีไพร. ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน บ้านป่าคา ตำบลม่อนปิ่น อำเภอลำปาง จังหวัดเชียงใหม่. ๑๐ สิงหาคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ พระจิรพงศ์ สุจิตโต. อาศรมพระบัณฑิตอาสาบ้านป่าคา ตำบลม่อนปิ่น อำเภอลำปาง จังหวัดเชียงใหม่. ๑๐ สิงหาคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ นายดาเยละ เกียรติสกุลไพศาล. ผู้ใหญ่บ้าน บ้านห้วยหลวงพัฒนา ตำบลแม่ปาง อำเภอลำปาง จังหวัดเชียงใหม่. ๑๒ กันยายน ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ พระนิมิตร จิระมโธ. อาศรมพระบัณฑิตอาสาบ้านห้วยปากกล้วย ตำบลแม่ปาง อำเภอลำปาง จังหวัดเชียงใหม่. ๑๒ กันยายน ๒๕๖๑.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก
เครื่องมือวิจัย

คู่มือการวิจัยภาคสนาม แผนงานวิจัย (research program)

โครงการพระบัณฑิตอาสาพัฒนาชาวเขา

เครือข่ายพระนักพัฒนา:

แนวปฏิบัติและกระบวนการพัฒนาคุณภาพชีวิตของกลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูง

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่

งบประมาณสนับสนุน

สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ปี ๒๕๖๑

คำนำ

การจัดทำและเรียบเรียงคู่มือการวิจัยภาคสนามสำหรับการลงภาคสนามได้ใช้การทบทวนและเรียบเรียงจากเอกสารวิชาการหลายชิ้น โดยเฉพาะการพัฒนาจากเครื่องมือ ๗ ชิ้น เรียนรู้ชุมชน ของ นพ.โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์ ซึ่งผู้วิจัยสามารถนำไปประกอบการทำงานจัดเก็บและรวบรวมข้อมูลในพื้นที่จริง โดยใช้การปรับประยุกต์ใช้ตามความเหมาะสมเพื่อให้ครอบคลุมประเด็นในการศึกษา ซึ่งในส่วนเนื้อหาของเนื้อหาอธิบาย วัตถุประสงค์ ข้อเสนอแนะและภาพตัวอย่างประกอบในคู่มือเบื้องต้นสำหรับการลงภาคสนามเป็นเพียงเอกสารเบื้องต้นที่จะช่วยให้ผู้วิจัยสามารถเข้าใจรายละเอียดและวิธีการทำกิจกรรมต่างๆ ในภาคสนาม การค้นคว้าและอ่านเอกสารเพิ่มเติมจะช่วยให้ผู้วิจัยมีทักษะและเข้าใจการทำกิจกรรมต่างๆ ในภาคสนามได้มากขึ้น

วัตถุประสงค์ของคู่มือภาคสนาม ดังนี้

๑. เพื่อให้ให้นักวิจัยได้เรียนรู้ชุมชน วิธีชีวิตความเป็นอยู่ ขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมของชาวบ้าน พร้อมรวบรวมข้อมูลด้วยเครื่องมือต่างๆ แล้วจัดทำเป็นรายงานการศึกษาภาคสนาม โดยให้ศึกษาจากสิ่งที่พบเห็น สังเกตจดจำพูดคุยรายละเอียดและนำมาจัดบันทึกเรียบเรียง ใช้เทคนิคการเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพทั้ง ๓ วิธี คือ การสนทนากลุ่ม (focus Group Discussion) สังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant observation) และสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth interview)

๒. เพื่อให้ นักวิจัยสามารถนำข้อมูลที่เก็บรวบรวมได้ทั้งข้อมูลเชิงปริมาณ และข้อมูลเชิงคุณภาพมาใช้ในการวินิจฉัยชุมชนให้เกิดประโยชน์สูงสุด เพื่ออธิบายปัญหาและหากระบวนการแก้ปัญหา รวมทั้งหาช่องทาง หรือแนวทางในการวางแผนแก้ไขปัญหา อย่างไรก็ตาม เช่น จะไปประสานงานกับใคร กลุ่มใด ผู้นำชุมชนเป็นใคร และสถานที่ใด เวลาใด ภายใต้บริบทของชุมชนนั้น เป็นต้น) เพื่อสามารถทำความเข้าใจปัญหา และสาเหตุของปัญหา และสามารถวางแผนการแก้ไขปัญหานั้นได้ถูกต้อง

ดังนั้น ผู้วิจัยต้องตระหนักอยู่เสมอว่าไม่มีคำอธิบายหรือข้อเสนอแนะใดๆ ที่สามารถเป็นวิธีการสมบูรณ์แบบในการทำกิจกรรมต่างๆ ในภาคสนามได้ เพราะฉะนั้นเมื่อถึงเวลาที่ผู้วิจัยต้องทำการศึกษาชุมชนในภาคสนามจริง การมีไหวพริบในการประยุกต์ความรู้ต่างๆ จะช่วยให้นักวิจัยสามารถได้ข้อมูลที่เป็นประโยชน์ต่อการทำงานภาคสนามมากที่สุด

พระครูสมุห์วัลลภ จิตสัโร และคณะ
ผู้อำนวยการแผนงานวิจัย

สารบัญ

๑. แผนที่สังคม Geo-Social Mapping	๓
๒. ปฏิทินชุมชน Community Calendar	๑๑
๓. แผนผังเครือญาติ Genogram	๑๘
๔. แผนผังประวัติศาสตร์ชุมชน Local History	๒๓
๕. โครงสร้างองค์กรชุมชน Community Organization	๓๐
๖. ประวัติชีวิต Life History	๓๔
๗. ประเด็นการวิจัย Research Topics	๓๘
๘. การประยุกต์หลักพุทธธรรม Applied Buddhism	๔๕

1

แผนที่สังคม Geo-Social Mapping

การทำแผนที่สังคมเป็นเครื่องมือหรือกิจกรรมที่มีส่วนช่วยในการทำความเข้าใจ ความหมายทั้งในเชิงพื้นที่กายภาพ และพื้นที่ทางสังคม วัฒนธรรม และเศรษฐกิจของชุมชน (หมู่บ้าน) การทำแผนที่สังคมมีขั้นตอนและวิธีการที่ไม่ซับซ้อนแต่มีความจำเป็นที่ผู้วิจัยจะต้องอาศัยการจดบันทึก การเดินสำรวจลักษณะทางกายภาพ สิ่งแวดล้อมตลอดจนสิ่งที่พบเห็นได้ในชุมชน (หมู่บ้าน) อย่างละเอียด แผนที่สังคมจึงมีความสำคัญในฐานะเครื่องมือที่จะช่วยให้ผู้วิจัยมองภาพรวมของชุมชน ทั้งในลักษณะกายภาพและสภาพสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจภายในชุมชนได้ อีกทั้งการที่ผู้วิจัยสามารถจัดทำแผนที่สังคมของชุมชน (หมู่บ้าน) ที่ผู้วิจัยทำการศึกษาก็จะช่วยให้ผู้วิจัยหลุดออกจากกรอบของ “แผนที่ตั้งโต๊ะหรือแผนที่ทางการ” ซึ่งไม่ได้อธิบายความหมายและหน้าที่ทางสังคมของแต่ละพื้นที่ในชุมชน (หมู่บ้าน) นั้นๆ ไว้ เรียกกันว่า “แผนที่เดินดิน”

แผนที่เดินดิน หมายถึง การเดินสำรวจดูด้วยตา และจดบันทึกทางกายภาพ สิ่งแวดล้อม ของชุมชนและสิ่งต่างๆ ที่พบเห็นลงบนบันทึก เพื่อเข้าใจถึงความหมายทางสังคม (Social Meaning) และหน้าที่ทางสังคม (Social Function) ของพื้นที่ทางกายภาพ (Physical Space) เป็นเครื่องมือชิ้นแรกที่สำคัญที่จะนำไปสู่ความเข้าใจชุมชน ด้วยวิธีการง่ายๆ และใช้เวลาไม่นานมาก

นอกจากนี้ ผู้วิจัยควรจัดทำแผนที่ทรัพยากรร่วมด้วย ซึ่งจะช่วยให้ทราบถึงพื้นที่ในทางกายภาพของฐานทรัพยากรชุมชน ขณะเดียวกันเราอาจสามารถเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับการจัดการทรัพยากร เพราะผู้วิจัยจะสามารถเห็นถึงความสำคัญ ปริมาณความถี่ของการใช้และจำนวนชาวบ้านที่พึ่งพิงกับฐานทรัพยากรต่างๆ เพราะฉะนั้น การทำความเข้าใจข้อมูลและจัดทำแผนที่ที่เป็นแห่งทรัพยากรทั้งแม่น้ำ ลำคลอง ป่าและพื้นที่สวน ไร่ นาของชุมชน (หมู่บ้าน) จะช่วยให้ผู้วิจัยสามารถวิเคราะห์ข้อมูลต่างๆ ที่เกี่ยวข้องได้ดีขึ้น

วัตถุประสงค์

๑. สามารถขยายขอบเขตความสนใจในพื้นที่ทางสังคมและพื้นที่กายภาพของการศึกษาชุมชนออกสู่บริเวณขยายขอบของหมู่บ้าน
๒. สามารถเข้าใจชุมชน (หมู่บ้าน) ในเชิงกายภาพได้อย่างทั่วถึงเพราะผู้วิจัยจะไม่ติดอยู่ในพื้นที่ศูนย์กลางด้านข้อมูลของชุมชน (บ้านผู้ใหญ่บ้าน อบต. ศาลาประชาคม)
๓. ช่วยให้เห็นภาพรวมเชิงกายภาพของชุมชน(หมู่บ้าน)ได้ดี รวดเร็ว และมีปริมาณข้อมูลที่เป็นประโยชน์ต่อการศึกษาวิจัยมากภายในระยะเวลาที่จำกัด
๔. ช่วยให้ผู้วิจัยเข้าใจ “ความหมายและหน้าที่ทางสังคม” (social meaning and social function) ของ “พื้นที่กายภาพ” (physical space)
๕. เพื่อให้ผู้วิจัยเข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างคน ชุมชน และฐานทรัพยากรภายในชุมชน (หมู่บ้าน)

๖. เพื่อให้ผู้วิจัยเข้าใจการจัดการพื้นที่สาธารณะภายในชุมชนโดยเฉพาะอย่างยิ่งที่เป็นฐานทรัพยากร

๗. เพื่อให้ผู้วิจัยเข้าใจวิถีทางเศรษฐกิจและสังคมของคนในชุมชนโดยเฉพาะอย่างยิ่งที่เกี่ยวข้องกับฐานทรัพยากร

วิธีการ

๑. อานำแผนที่เก่าที่เคยทำไว้มาใช้เป็นข้อมูลพื้นฐานเบื้องต้น แล้วตรวจสอบว่ามีการเปลี่ยนแปลงอย่างไร ใส่รายละเอียดเพิ่มเติม

๒. ให้ความสำคัญกับการสร้างความคุ้นเคยกับชาวบ้านในชุมชนควบคู่กับการเขียนแผนที่ และทักทายชาวบ้านระหว่างการทำ

๓. ถ้าเป็นหมู่บ้านที่มีระยะห่าง ไม่ควรนั่งรถยนต์ทำแผนที่ อาจใช้รถจักรยาน หรือจักรยานยนต์ แต่ต้องหมั่นจอดแวะทักทายชาวบ้าน

๔. ต้องเดินสำรวจให้ทั่วถึง โดยเฉพาะบ้านคนจน บ้านผู้ทุพพิกษยที่อยู่ชายขอบของชุมชน บ้านของผู้ที่แยกตัวอย่างโดดเดี่ยวในชุมชน

๕. มองพื้นที่ทางกายภาพแต่ตีความให้เห็นถึงพื้นที่ทางสังคม

๖. ถ้าทีมงานมีหลายคน ไม่ควรแยกเขียนแล้วนำมาต่อกัน ควรเดินสำรวจร่วมกันทั้งทีม

๗. หมั่นสังเกตและพูดคุยแลกเปลี่ยนกันในพื้นที่ระหว่างเดินสำรวจว่าพื้นที่ที่เห็นบอกเรื่องราวอะไรที่สำคัญของชุมชน ซึ่งถือว่าเป็นกระบวนการเรียนรู้ที่สำคัญ

๘. ข้อมูลบางอย่างไม่สามารถสังเกตได้ด้วยตาเพียงอย่างเดียว (อาจเป็นภาพลวงตา) จำเป็นต้องสอบถามจากเจ้าของบ้านญาติ เพื่อนบ้าน หรือบุคคลอื่นเพื่อประกอบการพิจารณาเพิ่มเติม

๙. ข้อมูลบางอย่างไม่สามารถสอบถามจากเจ้าของบ้านได้โดยตรง จำเป็นต้องสอบถามคนในชุมชนเพิ่มเติม หรืออาศัยการสังเกตเพิ่มเติมด้วยตนเอง

๑๐. ข้อพึงระวัง เมื่อให้ชาวบ้านนำทาง ข้อมูลอาจจะมามีอคติจากผู้พาเดิน เช่น ไม่ต้องการให้พบเห็นสิ่งที่คิดว่าสร้างความเสื่อมเสียต่อชุมชน

๑๑. พยายามเขียนข้อสังเกต เช่น ความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างคนในชุมชน หน้าที่ทางสังคมของพื้นที่ต่าง ๆ

เป้าหมาย/ประโยชน์

๑. ทำให้มองเห็นภาพรวมของชุมชนได้ครบถ้วน

๒. ได้ข้อมูลมากและละเอียดในระยะเวลาสั้น

๓. ได้ข้อมูลที่มีความน่าเชื่อถือมากกว่าเพราะได้จากการสังเกตด้วยตนเอง

๔. นำไปสู่ความเข้าใจในมิติอื่นๆ ตามมา

ข้อเสนอแนะ

๑. การทำแผนที่สังคมควรใช้วิธีการเดินเท้าด้วยตนเองแต่หากหมู่บ้านมีพื้นที่กว้างอาจใช้ยานพาหนะสนับสนุนได้

๒. การพูดคุยสอบถามและแลกเปลี่ยนข้อมูลระหว่างการเดินสำรวจจะช่วยให้ผู้วิจัยเข้าใจบริบทรวมทั้งหน้าที่ทางสังคมของสถานที่ต่างๆ ได้ชัดเจนมากขึ้น

๓. การอาศัยชาวบ้านในพื้นที่นำเดินสำรวจเป็นประโยชน์เพราะผู้วิจัยจะสามารถเข้าใจบริบทและสภาพแวดล้อมต่างๆ ได้รวดเร็วมากขึ้น แต่มีข้อพึงระวังคือผู้วิจัยอาจได้รับข้อมูลเพียงแต่ที่ชาวบ้านต้องการให้ทราบเท่านั้น

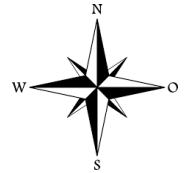
๔. เนื่องจากพื้นที่ทางกายภาพภายในหมู่บ้านอาจมีการเปลี่ยนแปลงตามช่วงเวลา ดังนั้นจะเป็นประโยชน์กับผู้วิจัยมากขึ้น ถ้าสามารถตรวจสอบแผนที่สังคมที่ผู้วิจัยจัดทำขึ้นกับแผนที่ชุมชนหรือแผนที่หมู่บ้านที่เคยมีการจัดทำไว้

๕. การทำแผนที่ทรัพยากรต้องอาศัยการสำรวจอย่างละเอียด ผู้วิจัยถึงจะได้ข้อมูลที่ครบถ้วนเพราะฉะนั้นมีความจำเป็นที่ผู้วิจัยจะต้องเดินสำรวจเองหรืออาศัยพาหนะในกรณีที่เป็นพื้นที่ห่างไกล

๖. การใช้ข้อมูลแบบบูรณาการกล่าวคือการนำแผนที่สังคมมาประกอบ การใช้ข้อมูลจากการศึกษาองค์กรชุมชนที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรชุมชน จะสามารถช่วยให้ผู้วิจัยลดภาระการทำงานและเข้าใจความหมายทางสังคมและรายละเอียดที่เกี่ยวข้องกับฐานทรัพยากรชุมชนได้มากขึ้น

๗. เนื่องจากพื้นที่ทางกายภาพภายในหมู่บ้านอาจมีการเปลี่ยนแปลงตามช่วงเวลา ดังนั้นจะเป็นประโยชน์กับผู้วิจัยมากขึ้น ถ้าสามารถตรวจสอบแผนที่ทรัพยากรที่ผู้วิจัยจัดทำขึ้นกับแผนที่ชุมชนหรือแผนที่หมู่บ้านที่เคยมีการจัดทำไว้

แผนที่แสดงที่ตั้งและอาณาเขตติดต่อ
อาคาร.....ที่ตั้ง

เอกสารคู่มือการวิจัยภาคสนาม แผนงานวิจัย (research program)
จัดทำโดย

พระครูสมุห์วัลลภ ฐิตส่วโร
ผศ.ดร.อภิรมย์ สีตาคำ
ผศ.ดร.วรวิทย์ นิเทศศิลป์
ผศ.ดร.วิสุทธิชัย ไชยสิทธิ์
ดร.ส่งเสริม แสงทอง
สกุณา คงจันทร์
สุนทรี สุริยะรังษี
พัลลภ ทารุคำจา
ภัชรบถ ฤทธิ์เต็ม

ปฏิบัติงานในพื้นที่ ๓๖ อาสารม

กิจกรรม ๖ พันธกิจ

การเผยแพร่พระพุทธศาสนาแก่ชุมชนบนพื้นที่สูง

การนรงค์กลด ละ เลิก อบายมุข

สร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

ให้การศึกษา ให้ความรู้เกี่ยวกับหน้าที่พลเมืองที่ดี

ส่งเสริมการอนุรักษ์ฟื้นฟูวัฒนธรรมประเพณีชนเผ่า

ส่งเสริมสนับสนุนประสานงานและจัดสวัสดิการสังคม

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่

แบบสัมภาษณ์

คำชี้แจง: แบบสัมภาษณ์ฉบับนี้เป็นส่วนหนึ่งของการวิจัยย่อยที่ ๔ เรื่อง “แนวปฏิบัติและกระบวนการดูแลผู้สูงอายุของเครือข่ายพระนักพัฒนาบนพื้นที่สูง: พื้นที่ต้นแบบ เชียงดาว ไชยปราการ ฝาง แม่ฮาย” ภายใต้แผนงานวิจัยเรื่อง เครือข่ายพระนักพัฒนา: แนวปฏิบัติและกระบวนการพัฒนาคุณภาพชีวิตของกลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูงภายใต้แผนงานวิจัยเรื่อง “เครือข่ายพระนักพัฒนา: แนวปฏิบัติและกระบวนการพัฒนาคุณภาพชีวิตของกลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูง” ความคิดเห็นที่มีผลต่อแนวทางในการปฏิบัติเพื่อกระบวนการสื่อสารทางวัฒนธรรมของเครือข่ายพระนักพัฒนาบนพื้นที่สูง จึงขอความร่วมมือจากท่านช่วยให้ข้อมูลสำคัญรวมถึงความคิดเห็นตามความเป็นจริง

ชื่อผู้ให้การสัมภาษณ์.....

โทรศัพท์.....

หน้าที่ บทบาทในชุมชน

○ พระนักพัฒนา ○ ผู้นำ/แกนนำชุมชน ○ ตัวแทนในชุมชน

ที่อยู่อาศัยปัจจุบัน บ้าน.....ตำบล.....

อำเภอ..... จังหวัด

วันที่ทำการสัมภาษณ์ เดือน พ.ศ.๒๕๖๑

สถานที่สัมภาษณ์.....

ตอนที่ ๑ ข้อมูลทั่วไป

๑.๑ บริบทชุมชนและท้องถิ่นบนพื้นที่สูงของเครือข่ายพระนักพัฒนา เป็นอย่างไรบ้าง

.....

๑.๒ ความเป็นมาของชุมชนและท้องถิ่นบนพื้นที่สูงของเครือข่ายพระนักพัฒนาเป็นอย่างไรบ้าง

.....

๑.๓ วิถีชีวิตและการดำรงชีพของคนในชุมชนและท้องถิ่นบนพื้นที่สูงเมื่อครั้งในอดีตจวบจนถึงปัจจุบันบนพื้นที่สูงของเครือข่ายพระนักพัฒนาเป็นอย่างไรบ้าง

.....

๑.๔ การให้การส่งเสริม การรับการสนับสนุนจากองค์กรทั้งภาครัฐและภาคเอกชนบนพื้นที่สูงของเครือข่ายพระนักพัฒนา มีองค์กรใดบ้างที่หยิบยื่นความปรารถนาดีให้แก่ชุมชนของท่าน

๑.๕ ข้อค้นพบที่เป็นองค์ความรู้ในชุมชนที่สามารถนำไปใช้ต่อยอดอันเป็นประโยชน์ในอนาคต ท้องถิ่นบนพื้นที่สูงของเครือข่ายพระนักพัฒนา มีอะไรบ้าง

ตอนที่ ๒. แนวทางปฏิบัติในการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในกระบวนการดูแลผู้สูงอายุของเครือข่ายพระนักพัฒนาบนพื้นที่สูง

ประเด็นคำถาม มีดังนี้

๒.๑ ท่านมีสภาพและพบปัญหาหรือไม่ในการใช้หลักพุทธธรรมในกระบวนการดูแลผู้สูงอายุของเครือข่ายพระนักพัฒนาบนพื้นที่สูง

๒.๒ ท่านมีแนวทางต่อการปฏิบัติในการประยุกต์หลักพุทธธรรมในกระบวนการดูแลผู้สูงอายุของเครือข่ายพระนักพัฒนาบนพื้นที่สูงมีอย่างไรบ้าง

๒.๓ ผลลัพธ์ที่ได้จากแนวทางปฏิบัติในการประยุกต์หลักพุทธธรรมในกระบวนการดูแลผู้สูงอายุของเครือข่ายพระนักพัฒนาบนพื้นที่สูงเป็นอย่างไรบ้าง

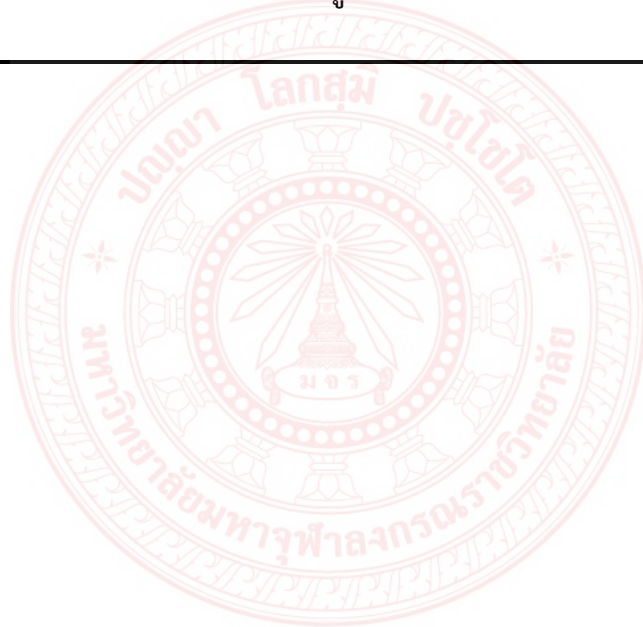
ตอนที่ ๓ ผลการดำเนินการกระบวนการดูแลผู้สูงอายุของเครือข่ายพระนักพัฒนาบนพื้นที่สูงในพื้นที่ต้นแบบ

๓.๑ ท่านมีสภาพและพบปัญหาหรือไม่ในกระบวนการดูแลผู้สูงอายุของเครือข่ายพระนักพัฒนาบนพื้นที่สูง

๓.๒ ท่านมีแนวทางต่อการปฏิบัติในการประยุกต์กระบวนการดูแลผู้สูงอายุของเครือข่ายพระนักพัฒนาบนพื้นที่สูง อย่งไรบ้าง

.....
.....
๓.๓ ผลลัพธ์ที่ได้จากแนวทางปฏิบัติในกระบวนการดูแลผู้สูงอายุของเครือข่ายพระ
นักพัฒนาบนพื้นที่สูง อย่างไรก็ตาม

.....
.....
ลงชื่อผู้สัมภาษณ์

กิจกรรมถอดบทเรียน

การวิจัยย่อยที่ ๔ เรื่อง “แนวปฏิบัติและกระบวนการดูแลผู้สูงอายุของเครือข่ายพระนักพัฒนาบนพื้นที่สูง: พื้นที่ต้นแบบ เชียงดาว ไชยปราการ ผาง แม่ฮาย”
ภายใต้แผนงานวิจัยเรื่อง “เครือข่ายพระนักพัฒนา: แนวปฏิบัติและกระบวนการพัฒนาคุณภาพชีวิตของกลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูง”

ชื่อผู้ถูกสัมภาษณ์

.....

วันที่ทำการสัมภาษณ์ เดือน พ.ศ. ๒๕๖๑

สถานที่สัมภาษณ์

๑. บริบทชุมชนและท้องถิ่นบนพื้นที่สูงของเครือข่ายพระพัฒนา
๒. ความเป็นมาของท้องถิ่นบนพื้นที่สูงของเครือข่ายพระพัฒนา
๓. วิธีชีวิตและการดำรงชีพในอดีตจนถึงปัจจุบันบนพื้นที่สูงของเครือข่ายพระพัฒนา
๔. การส่งเสริม การรับการสนับสนุนจากภาครัฐและเอกชนบนพื้นที่สูงของเครือข่ายพระพัฒนา
๕. ข้อค้นพบที่นำไปใช้ในอนาคตต่อความรู้ในชุมชนท้องถิ่นบนพื้นที่สูงของเครือข่ายพระพัฒนา
๖. แนวทางปฏิบัติในการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในกระบวนการดูแลผู้สูงอายุของเครือข่ายพระนักพัฒนาบนพื้นที่สูงที่เหมาะสมกับกลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูงของเครือข่ายพระพัฒนา
๗. ผลการดำเนินกระบวนการดูแลผู้สูงอายุของเครือข่ายพระนักพัฒนาบนพื้นที่สูงในพื้นที่ต้นแบบของเครือข่ายพระพัฒนา
๘. แนวปฏิบัติของเครือข่ายพระนักพัฒนาและกระบวนการดูแลผู้สูงอายุของเครือข่ายพระนักพัฒนาบนพื้นที่สูงในพื้นที่ต้นแบบของเครือข่ายพระพัฒนา
๙. องค์ความรู้ของพื้นที่ต้นแบบ (Model) ในกระบวนการดูแลผู้สูงอายุของเครือข่ายพระนักพัฒนาบนพื้นที่สูงในพื้นที่ต้นแบบของเครือข่ายพระสงฆ์นักพัฒนา

คณะผู้วิจัยขอขอบพระคุณเป็นอย่างสูง

ภาคผนวก ข
ภาพถ่ายการลงพื้นที่ การสัมภาษณ์

การประชุมกลุ่มชาวบ้าน ณ บ้านป่าคา ตำบลมอนปิ่น อำเภอดง จังหวัดเชียงใหม่

การประชุมกลุ่มชาวบ้าน ณ บ้านห้วยปง ตำบลแม่ทะ อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่

ผนวก ค
การรับรองการนำไปใช้ประโยชน์

การนำผลงานวิจัยไปใช้ประโยชน์:

- ด้านวิชาการ
 ด้านเศรษฐกิจ/พาณิชย์/อุตสาหกรรม
 ด้านสังคม/ชุมชน
 ด้านนโยบาย

หน่วยงานร่วมดำเนินการและการบริหารจัดการ:

ประเภท	ชื่อหน่วยงาน	โทรศัพท์	หนังสือยินยอม	จัดการ
๑	กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตบ้าน สันตติ์ หมู่ ๘ ตำบลสันทราย อำเภอฝาง จังหวัดเชียงใหม่			
๒	กองทุนสวัสดิการชุมชน ตำบล ออนใต้ อำเภอสันกำแพง จังหวัด เชียงใหม่			
๓	กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตศูนย์ สารภี ตำบลข่วง อำเภอสารภี			

ประโยชน์ที่ได้จากการร่วมมือกับภาคเอกชน:

- พัฒนาบุคลากร
 ถ่ายทอดองค์ความรู้
 แลกเปลี่ยนประสบการณ์และถ่ายทอดเทคโนโลยี
 อื่น ๆ (กรุณาอธิบาย)

การจัดกิจกรรมถ่ายทอดความรู้ทั้งเชิงทฤษฎีและปฏิบัติการแนวปฏิบัติและ
กระบวนการดูแลผู้สูงอายุของเครือข่ายพระนักพัฒนาบนพื้นที่สูงแก่ชุมชนทั้ง ๒ แห่ง ที่เสียสละเวลา
ในการให้คำสัมภาษณ์พูดคุย ร่วมเวทีประชาคมชาวบ้านในชุมชน และร่วมงานกิจกรรมการเรียนรู้
รวมทั้งผู้บริหารและผู้แทนจากหน่วยงานราชการท้องถิ่น ได้แก่ ๑) อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่
คือ อาศรมพระธรรมจาริกบ้านห้วยปง ตำบลแม่นะ ๒) อำเภอฝาง จังหวัดเชียงใหม่ คือ อาศรมพระ
บัณฑิตอาสาบ้านป่าคา ตำบลม่อนปิ่น

หน่วยงานที่นำผลงานวิจัยไปใช้ประโยชน์:

- ๑) โครงการพระธรรมจาริกส่วนภูมิภาค ๒) โครงการพระบัณฑิตอาสาพัฒนาชาวเขา

รายละเอียดการใช้ประโยชน์:

การจัดกิจกรรมถ่ายทอดความรู้ทั้งเชิงทฤษฎีและปฏิบัติการแนวปฏิบัติและกระบวนการดูแลผู้สูงอายุของเครือข่ายพระนักพัฒนาบนพื้นที่สูงแก่ชุมชนทั้ง ๒ แห่ง ที่เสียสละเวลาในการให้คำสัมภาษณ์พูดคุย ร่วมเวทีประชาคมชาวบ้านในชุมชน และร่วมงานกิจกรรมการเรียนรู้ รวมทั้งผู้บริหารและผู้แทนจากหน่วยงานราชการท้องถิ่น ได้แก่ ๑) อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่ คือ อาศรมพระธรรมจาริกบ้านห้วยปง ตำบลแม่ณะ ๒) อำเภอฝาง จังหวัดเชียงใหม่ คือ อาศรมพระบัณฑิตอาสาบ้านป่าคา ตำบลม่อนปิ่น

ผลผลิต (Output) จากงานวิจัย

ประเภทผลงานที่ได้รับ:

- ต้นแบบผลิตภัณฑ์
- ต้นแบบเทคโนโลยี
- กระบวนการใหม่
- องค์ความรู้
- การใช้ประโยชน์เชิงพาณิชย์
- การใช้ประโยชน์เชิงสาธารณะ
- การพัฒนากำลังคน
- ทรรศนะทางปัญญา
- บทความทางวิชาการ
- การประชุม/สัมมนาระดับนานาชาติ
- การประชุม/สัมมนาระดับชาติ

ระดับของผลงานที่ได้รับ:

- ระดับอุตสาหกรรม
- ระดับกึ่งอุตสาหกรรม
- ระดับภาคสนาม
- ระดับห้องปฏิบัติการ

รายละเอียดผลงาน:

๑. การจัดกิจกรรมถ่ายทอดความรู้ทั้งเชิงทฤษฎีและปฏิบัติการแนวปฏิบัติและกระบวนการดูแลผู้สูงอายุของเครือข่ายพระนักพัฒนาบนพื้นที่สูงแก่ชุมชนทั้ง ๒ แห่ง ที่เสียสละเวลาในการให้คำสัมภาษณ์พูดคุย ร่วมเวทีประชาคมชาวบ้านในชุมชน และร่วมงานกิจกรรมการเรียนรู้ รวมทั้งผู้บริหารและผู้แทนจากหน่วยงานราชการท้องถิ่น ได้แก่ ๑) อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่ คือ อาศรมพระธรรมจาริกบ้านห้วยปง ตำบลแม่ณะ ๒) อำเภอฝาง จังหวัดเชียงใหม่ คือ อาศรมพระบัณฑิตอาสาบ้านป่าคา ตำบลม่อนปิ่น

๒. การลงบทความเรื่อง “แนวปฏิบัติและกระบวนการดูแลผู้สูงอายุของเครือข่ายพระนักพัฒนาบนพื้นที่สูง: พื้นที่ต้นแบบ เชียงดาว ไชยปราการ ฝาง แม่เอย” ในวารสารพุทธศาสตร์ศึกษา ปีที่ ๑๑ ฉบับที่ ๑ (มกราคม-มิถุนายน ๒๕๖๓) มีคุณภาพดัชนีการอ้างอิงวารสารไทย (TCI ฐาน ๒)

จำนวนผลงาน: ๓ หน่วยนับ: แห่ง

ผลลัพธ์ (Outcome) ที่ได้ตลอดระยะเวลาโครงการ:

ชื่อผลลัพธ์ แนวปฏิบัติและกระบวนการดูแลผู้สูงอายุของเครือข่ายพระนักพัฒนาบนพื้นที่สูง
ประเภท:

- เชิงปริมาณ
- เชิงคุณภาพ

เชิงเวลา เชิงต้นทุน**รายละเอียด:**

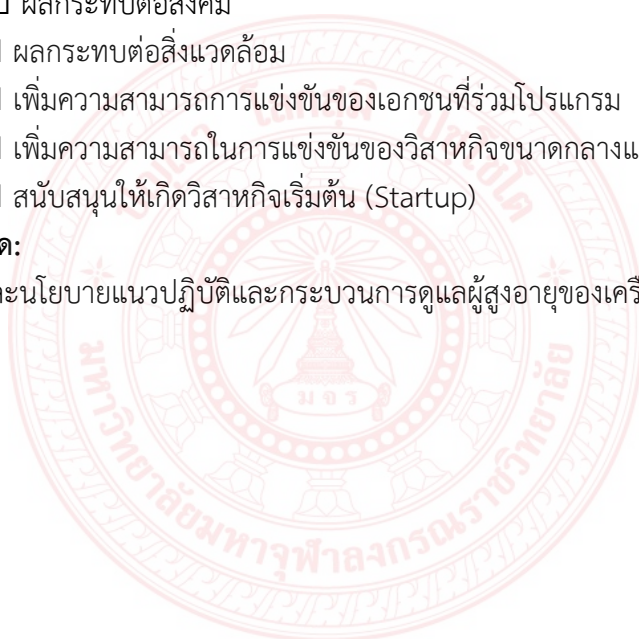
แผนงานและนโยบายแนวปฏิบัติและกระบวนการดูแลผู้สูงอายุของเครือข่ายพระนักพัฒนา
บนพื้นที่สูง

ผลกระทบจากการดำเนินโครงการ:

- ผลกระทบทางเศรษฐกิจของประเทศ
- ผลกระทบต่อภาคการผลิตและธุรกิจที่เกี่ยวข้อง
- ผลกระทบต่อขีดความสามารถทาง วทน.
- ผลกระทบต่อการจ้างงาน
- ผลกระทบต่อสังคม
- ผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม
- เพิ่มความสามารถการแข่งขันของเอกชนที่ร่วมโปรแกรม
- เพิ่มความสามารถในการแข่งขันของวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม
- สนับสนุนให้เกิดวิสาหกิจเริ่มต้น (Startup)

รายละเอียด:

แผนงานและนโยบายแนวปฏิบัติและกระบวนการดูแลผู้สูงอายุของเครือข่ายพระนักพัฒนา
บนพื้นที่สูง

ประวัติผู้วิจัย

หัวหน้าโครงการวิจัย รศ.ดร.อภิรมย์ สีตาคำ
ประวัติการศึกษา พธ.บ. (ศาสนา), มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
M.A. (Sociology) Pune University, India
Ph.D. (การบริหารการพัฒนา) มหาวิทยาลัยนอร์ทเชียงใหม่

ตำแหน่งปัจจุบัน อาจารย์ประจำสาขาวิชารัฐศาสตร์
วิทยาลัยสงฆ์เชียงใหม่ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาเขตเชียงใหม่ วัดสวนดอก ต.สุเทพ อ.เมือง จ.เชียงใหม่
๕๐๒๐๐ โทร. (๐๕๓) ๒๗๘๙๖๗ ต่อ ๓๑๙

ประสบการณ์การวิจัย

๑. ผู้ร่วมวิจัยโครงการวิจัยเรื่อง “การปรับเปลี่ยนแนวทางการพัฒนาของพระสงฆ์ในชุมชนพื้นที่สูง” ทุนสนับสนุนโดย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ปีงบประมาณ ๒๕๔๖

๒. ผู้ร่วมวิจัยโครงการวิจัยเรื่อง “การนำหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาไปใช้ในกระบวนการขัดเกลาทางสังคมโดยครอบครัวในชุมชนเข้มแข็งเพื่อป้องกันและลดปัญหาเสพติดของเด็กและเยาวชน” ทุนสนับสนุนโดย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ปีงบประมาณ ๒๕๔๗

๓. หัวหน้าโครงการวิจัยเรื่อง “การพัฒนาศักยภาพของชุมชนและพระสงฆ์ในการแก้ปัญหาความยากจน” ทุนสนับสนุนโดย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ปีงบประมาณ ๒๕๕๖

๔. หัวหน้าโครงการวิจัยย่อยที่ ๔ เรื่อง “แนวปฏิบัติและกระบวนการดูแลผู้สูงอายุของเครือข่ายพระนักพัฒนาบนพื้นที่สูง: พื้นที่ต้นแบบ เชียงดาว ไชยปราการ ผาง แม่อาฮาย” ภายใต้แผนงานวิจัยเรื่อง “เครือข่ายพระนักพัฒนา: แนวปฏิบัติและกระบวนการพัฒนาคุณภาพชีวิตของกลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูง” ทุนสนับสนุนโดย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ปีงบประมาณ ๒๕๖๑

๕. หัวหน้าโครงการวิจัยย่อยที่ ๑ เรื่อง “การวิจัยและพัฒนาศูนย์พัฒนาศักยภาพผู้สูงอายุที่ตั้งในพุทธสถานเพื่อเพิ่มขีดความสามารถผู้สูงอายุในการดูแลตนเอง” ภายใต้แผนงานวิจัยเรื่อง “กลไกการขับเคลื่อนศักยภาพขีดความสามารถของผู้สูงอายุโดยบูรณาการหลักพุทธธรรม” ทุนสนับสนุนโดย สำนักคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ (วช.) ปีงบประมาณ ๒๕๖๒